

К 19

COLLECTANEA ARCHAEOGRAPHICA,
a Collegio Archaeographico Academiae Scientiarum Ucrainae edita.
Volumen I.

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

видає

**Археографічна Комісія
Української Академії Наук**

ТОМ ПЕРШИЙ

У Київi—1926

COLLECTANEA ARCHAEOGRAPHICA,
a Collegio Archaeographico Academiae Scientiarum Ucrainae edita.
Volumen I.

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

В и д а є

Археографічна Комісія
Української Академії Наук

ТОМ ПЕРШИЙ

У КИЇВІ
З друкарні Української Академії Наук
1926

Дозволяється випустити в світ.
Невідмінний Секретар Академії Наук, акад. *А. Крипський*.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

Теперішня Археографічна Комісія Української Академії Наук зложилася в 1921 році з отсих трьох київських археографічних установ:

Київської „Комиссії для разбора древнихъ актовъ“, заснованої р. 1843,

Археографічної Комісії Українського Наукового Товариства в Києві, зав'язаної р. 1913,

і Археографічної Комісії Української Академії Наук, організованої скоро після її заснування, р. 1919.

Діяльність першої з сих установ, протягом більш ніж піввікового існування її, встигла розгорнутись досить широко і доволі відома в наукових кругах. Заснована з ініціативи гуртка київських учених, вона одержала від уряду сугубо офіційну форму комісії при місцевім генерал-губернаторі ¹⁾. Через те весь майже час веда подвійне існування. Офіційно мала служити доказом історичного права Росії на правобережну Україну: відкривати життя „исконно-русского“ елементу під наверствуваннями польського права й культури, вияснити його поневолення і експлоатацію елементом польським, боротьбу що він провадив проти його, і особливо — все що свідчило про гравітацію, потяги до Росії й її православної церкви. Тому члени сеї Комісії набирались не стільки з учених, скільки з різних іменитих урядовців, духовних і світських. Але фактичні наукові редактори і співробітники видань сеї Комісії, що походили головно з кругів київського університету, ставили перед собою здебільшого завдання в сфері досліду соціальних і культурних відносин незалежно від вказаних вище офіційних тенденцій, або лише поскільки згадані тенденції відповідали реальним явищам життя. Видання Комісії велись хоч і дещо одностороннє, але вповні науково і критично, ніколи не спускалися на дорогу фальшувань або тенденційного замовчування небажаного матеріалу, і тому були важним здобутком науки.

В чотирьох головних серіях видань Комісія випустила:

¹⁾ Її назва в перших трьох десятиліттях існування була така: „Временная комиссия высочайше учрежденная при кievскомъ военномъ, подольскомъ и вoлынскомъ генераль-губернаторѣ“.

Памятники — 4 томи,

Архивъ Юго-Западной Россіи — 36 томів,

Літописи — під різними спеціальними заголовками — 10 томів,

Сборникъ статей и матеріаловъ по исторіи Юго-Западной Россіи — 2 томи.

Разом з окремими томами, що стояли поза серіями (5 томів), Комісія дала в них незвичайно багатий матеріал. В більшій частині були то юридичні документи XVI—XVIII вв., також статистично-економічні матеріали, цілий ряд цінних історично-літературних пам'яток (літописи Величка, Граб'янки, „Самовидця“, київська літопись й ин.), багато передруків релігійної й полемічної літератури XVI—XVII вв. і т. д. Дефектом видавництва було з одної сторони то, що воно обминало теми неприємні російському режимові: всякого рода його хиби, опозицію людности йому, і под.; з другої — що воно замикалось в крузі явищ Правобічної України, литовсько-польського права і дуже мало давало для часів московської зверхности в Лівобережній Україні, яка не мала иншого аналогічного археографічного видавництва, і ся прогалина тільки в часті виповнювалася, в останніх десятиліттях перед Революцією, діяльністю губерніяльних архівних комісій, земських збірників та різних инших наукових видавництв.

Археографічна Комісія, зав'язана Київським Українським Науковим Товариством в 1913 р., саме й ставила своїм завданням — по силі своїх матеріальних засобів старатись виповняти сі прогалини й служити корективом діяльності офіційної комісії.

В першу чергу поставила вона видання актів кирило-методіївського процесу та инших документів українського руху XIX віку; поруч того різні матеріали до історії Гетьманщини XVIII в., — на першу публікацію підготовлене було до друку Генеральне слідство Стародубського полку. Та против-українські репресії, принесені війною, і всякі инші невзгоди воєнного та революційного часу не дали змоги здійснити сі плани, і допити кирило-методіївців, видані в XV т. Записок Товариства — без імени видавця, що сидів тоді в в'язниці — зістались майже одинокою пам'яткою сих широко-закроених, але воєнною бурею розвіяних планів.

Археографічна Комісія новозаснованої Української Академії Наук намітила при своїм зав'язанню в 1919 р. три серії археографічного видавництва: пам'ятки мови, пам'ятки письменства і пам'ятки історичні, і до сього плану вставила цілий ряд видань всіх сих категорій, і не тільки видання текстів, але й видання розвідок. Та за недостатчею коштів і за смертю одного по другім двох перших своїх провідників вона дуже мало що з того могла здійснити: вийшли деякі проєктовані розвідки, але ні одного видання самих археографічних пам'яток, хіба що під сю категорію підвести збірку В. П. Науменка, — що стояла в первісному плані видань Археографічної Комісії Академії, але фактично вийшла без сеї фірми, п. з.: Нові матеріали для історії української літератури.

Тепер, коли переорганізований „Археографічний Комісії Української Академії Наук“ випадає заступити в роботі не тільки сі три комісії, але також цілий ряд архівальних комісій, що перестали існувати, а також і археографічну комісію Львівського Наукового Товариства ім. Шевченка, що мусіла припинити свою роботу на полі української археографії, тому що Наукове Товариство через недостачу фондів зріклося видавання взагалі яких-небудь матеріалів, — перед нашою Комісією лежить майже неоглядний простір праці, невиконаної і занедбаної — особливо після довгої перерви, спричиненої війною й іншими перешкодами. Російські наукові установи, що виручали українську археографію в деяких ділянках, теж припинили свою працю. Укр. Центр. Архівне Управління й Іст. Парт. заповідають свою поміч тільки для останнього століття, і всякі побажання поза сею сферою звертаються безпосереднє до нашої Комісії. Не ставлячи своїм завданням скільки небудь охопити сі безмежні перспективи археографічної роботи, що її вимагають, — пильно і настирливо вимагають потреби історичного дослідження минувшини України, ми спинимось тільки на деяких моментах, зазначених в дискусіях Комісії над сими вимогами.

Пам'ятки літературно-історичної найстарішої доби: літописи, життя, повісті, завдяки російським археографам, маємо переважно в доволі добрих і приступних виданнях. Натомість про пізніші, починаючи з XV віку, ніяк того сказати не можна, і багато цікавих з історичного становища літературних пам'яток або не видано зовсім, або видано в виривках, иноді доволі лихо, так що вони не можуть служити підставою для історичного дослідження. Напр. історичні компіляції XVI—XVII вв. Вони дуже інтересні з становища культурної історії й історіографії України, а майже всі не видані. Такі цінні з історичного становища писання, як напр. Пересторога, твори Вишенського, Палінодія й ин. існують в виданнях дуже неповних, або несправних. Львівський літопис, уже видрукуваний пок. О. Ів. Левицьким, згинув в друкарні до останнього примірника, і под.

В сфері актовій болюче відчувається брак „Українського Дипломатарія“ в тіснішій розумінню, то значить систематичної збірки актів українського державного діловодства, документів приватноправних, листування і под. Матеріал сей виданий досі в дуже малій кількості, і той здебільшого розпорошений по різних більш і менш приступних виданнях. Не маємо наприклад зібраних разом актів гетьманського правління Хмельниччини, ні попереднього часу і пізнішого. Систематичні дослідження над Генеральним Слідством о маєтностях, Рум'янцевським описом, архівами дворянських зібрань і под., розпочаті Комісією, повинні незабаром привести її до сього діла.

План корпусу матеріалів до історії Козаччини, прийнятий Археографічною Комісією Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові 1905 р.,

спинився в самих початках. Деякі вже підготовлені частини сеї збірки зістались невидані, і за згодою і порозумінням з Львівським Товариством могли-б бути передані їх упорядчиками до видання нашій Комісії та стати приступними для наукового вжитку, а недороблене, або затрачене—могло-б доповнюватися в співробітництві наших співробітників з членами Львівської комісії. В наших портфелях все ще чекають видання цінні не тільки, і навіть не стільки як джереловий актовий матеріал, скільки як цікавий причинок до нашої історіографії,— документи з рр. 1628—1638 зібрані і приготовлені в 1870-х рр. Кулішем (як II том його „Матеріялів до історії возсоединенія Руси“) — і ухвалені до друку ще в р. 1919 Археографічною Комісією Академії. Монументальні записки Як. Марковича, що їх, як визначне джерело для побутової історії козацької старшини XVII в., розпочала повним виданням Львівська археографічна комісія, заходом і працею нинішніх наших членів, — припинились на першій томі і чекають продовження від нас, і так далі.

Акти московсько-українські, видавані так енергійно протягом чверть-століття пок. Костомаровим („Акты, относящієся къ історіи Южной и Западной Россіи“), спинившись з його смертю на 1678 р., так і не знайшли досі свого продовження, і се дає себе сильно відчувати дослідникам. Відновлення сеї праці конче і негайне потрібне. Роботи археографічної експедиції, розпочаті в Москві співробітниками нашої Академії з початком 1926 р., під проводом голови Комісії, підготовлять в найблизших роках продовження сього корпусу. Пізніші народні рухи також потребують інтенсивного документального дослідження. Досі не маємо збірки документів до історії Коліївщини; одною з перших публікацій Комісії повинно бути видання збірки, приготовленої її керівником О. Ю. Гермайзе. Але сим не вичерпується потреба в документальнім освітленні як сього, так і інших народніх рухів.

Статистично-економічний матеріал, в досить значних розмірах опублікований українськими й польськими ученими (переважно в тих-же виданнях Київської „Комісії для розбора актов“) для України Правобічної, почасти Західної, — дуже слабо представлений для України Східної, і теж вимагає систематичного розроблення і публікації.

Матеріяли для суспільного руху XVIII — XIX вв., культурного і політичного, публіковано досі на виривки, або в переповідженнях і виїмках, і вони теж чекають більш систематичного текстуального видавання.

Українські стародруки систематично описуються окремим комітетом Арх. Комісії, і ся опись теж незадовго повинна початися друком.

Продовжуватимуться „Матеріяли до історії східно-європейської картографії“, видавані „Комісією для розбора актов“ і т. д.

Здійснення сього видавничого плану, начеркненого нами тільки в загальних і далеко не вичерпуючих рисах, очевидно вимагає великих

коштів і великої праці цілої дружини археографів, спеціально відданих цьому ділу і забезпечених на ряд літ в можливостях такої роботи. Поки що Археографічна Комісія Української Академії Наук далеко не розпоряджає потрібними на те засобами. Збільшення асигнувань з державної скарбниці Української Соціалістичної Радянської Республіки для Української Академії Наук на р. 1925/6 вперше дало змогу нашій Комісії приступити в нинішнім 1926 році до більш систематичного розроблення археографічного матеріалу, силами як тутешніх, так і закордонно-українських дослідників (членів Львівської археографічної комісії, що прилучились до нашої роботи), та розпочати археографічне видавництво. Одночасно з отсим першим, пробним, так-би сказати, томом „Українського Археографічного Збірника“, що міститиме й далі менші археографічні публікації, Комісія випускає також перший том „Пам'яток українського письменства“, що містить перший том нового, поправніщого видання повісті Величка. В найближшій часі почнуть виходити також томи „Українського Архіва“: для них намічено згадані матеріали Куліша—як цікаву пам'ятку його історіографічної праці, з нагоди трицятиліття його смерті (пом. 2 лютого 1897 р.), далі акти 1657—1677 рр., приготовлені свого часу для львівського корпусу історії Козаччини, і т. зв. Коденську книгу—протоколи слідчої комісії над учасниками „Коліївщини“. Другий том „Археографічного Збірника“ вже цілком приготовлено до друку, як також черговий випуск „Матеріалів для історії картографії“, і ряд випусків „Пам'яток українського письменства“. Сподіваємось, що дальші асигнування на видавництво Академії, що її український уряд поставив в центрі культурного будівництва найблизших літ, дадуть змогу розгортувати видавничий план і нашої Археографічної Комісії з року на рік все ширше—не тільки в вищезазначених рамках, а заповнюючи й інші прогалини джерелознавства, ними не захоплені.

У Києві, в вересні 1926 р.

Документи до історії Київа 1494—1835 рр.

Довгочасна, багатовікова історія Київа має дуже складний характер. На початку свого історичного життя (X—XI вв.) Київ був економічним, культурним та релігійним осередком могутньої держави, що стояла нарівні з тогочасними державами Західної Європи. У середині XII в. Київ економічно, а разом і політично де-далі занепадає. Монгольська навала на початку XIII в. до краю знищила його сили. Але-ж на початку XIV в., коли Київ увійшов до великого князівства Литовського, він відроджується й потроху з нього знову стає осередок українських земель. Якийсь час він має навіть своїх князів — Олельковичів. Стратегічне та торговельне значіння Київа надавало йому великої ваги ув очах в. князів Литовських. Це виявилось в тому, що вони надали йому магдебурзьке право, нарівні з столицею великого князівства Вильном. Право це не зовсім погоджувалося з давнім громадським устроєм українських земель, бо поривало звязок поміж містом та землею; наслідком магдебурзького права, мовляв М. Ф. Владімірський-Буданов, було перетворення земського міста на міщанське. Але-ж кияни дуже цінували це право, бо воно давало можливість, нехай деякою мірою, підтримувати свої давні звичаї, вкладаючи в це чужоземне право свої юридичні погляди. Через те міщани уперто боролися за повноту магдебурзького права, знов-же й за те, щоб його ствердили й надалі. Сліди цієї боротьби зісталися в багатьох привілеях, жалуваних грамотах та інших документах, що їх на прохання від міщан давали Київу великі князі литовські, королі польські та царі московські. Реєстр таких документів, надрукованих у різних офіційних та наукових виданнях, а також повний текст тих документів, котрі не були надруковані, а зберігаються в архівах, ми подаємо далі.

Нарис історії самоврядування Київа на підставі магдебурзького права я виложив у своїй праці „Боротьба Київа за автономію“, написаній переважно за тими-ж документами (її надруковано в збірникові „Київ та його оклиці“). Тому тепер наведу самі-но загальні висновки цієї статті.

Коли саме дано Київу магдебурзьке право, достоту сказати не можна. У найдавнішій грамоті (в. к. Олександра 1494 р.) говориться: „пожаловали мы мѣщанъ кіевскихъ по давному, какъ было при Витовтѣ“. А як Витовт помер р. 1430, то установу магдебурзького права можна

однести до початку XV в., а скасовано його на початку XIX в. Тому можна сказати, що Київ користувався з цього права десь коло 400 років.

Історію самоврядування Київa на підставі магдебурзького права можна поділити на чотири доби: литовську, польську, часів руїни та московську. У найяснішому вигляді автономія міста зберегалася за доби литовської. Князі литовські, з фіскальних поглядів, охороняли розвиток торгу та промисловости, що ними займалися міщани. Тільки-ж і тоді міщани частенько терпіли від насильств воевод і мусіли звертатися з скаргами до в. князів та прохати їх potwierдити їхні права. Польську добу в історії Київa відкриває постанова Люблинського сойму (1569), що відриває його від Литви та приєднує до Польщі. Королі польські стверджували старовинні права міста, але дозволяли селитися в Київі „прихожим людем“, а деяких давніх міщан деморалізували наданням їм прав шляхетських. Корінне київське міщанство завзято боронило свої національні та релігійні погляди й провадило боротьбу проти чужого впливу; огнищем його життя було Богоявленське братство та заснована при йому школа. Повстання Богдана Хмельницького польську владу покасувало, але Київ ще довго був осередком боротьби. Хмельницький називав його своєю столицею („мѣсто наше столечное“); можна було гадати, що Київ стане знову столицею української держави. Але сталося інакше: настали сумні часи руїни. Протягом трицятьох років (1657—1686) Київ неначе окупувала московська залога, але до Москви, як Лівобережжя, його не приєднувано. Це дуже шкідливо відбивалося на житті людности. Їй доводилося багато терпіти від московських воевод, знов-же й од козаків. Але міщани й тоді відстоювали свої „права и вольности“ й діставали прихильні грамоти від царів московських.

Р. 1686 Київ остаточно перейшов під владу московської держави. До „Малороссії“, як звали тоді Гетьманщину, його не було прилучено і він зберіг своє автономне становище. Але цей автономний лад Київa не відповідав централістичним принципам московської держави, що загострилося ще більше після перетворення її в російську імперію. Міщани все-ж і тоді захищали свої права й діставали жалувані грамоти на їх potwierдження. Не вважаючи на те, їм доводилося багато страждати від того, що права тії раз-у-раз порушували представники центральної влади. Окрім того, й гетьмани заздро дивилися на самостійне становище Київa й бажали підгорнути його під свою владу; двічі це й здійснювано на якийсь час (за Апостола 1733—1737 та Розумовського 1762—1764). Так було до Катерини II. Заснування „Городской Думы“ на підставі „Городового Положення 1785“ значно зменшило права магістрату; а заснування „Кієвскаго намѣстничества“ (1781) мало наслідком приєднання Київa до „Малороссії“ (де гетьманство було скасоване). Хоч незабаром по цьому Павло I знову відділив Київ од Малоросії, а далі він-таки, а згодом Олександр I, ствердили право міста жалуваними грамотами, — все-ж дальша історія Київa була тільки повільною агонією його самоврядування. Централізаторська діяльність уряду, переселення, під його

протекцією, виходнів з Великої Росії, деморалізація міщанської олігархії, що захопила була до своїх рук владу — все це унеможливлювало дальшу боротьбу. Року 1834 магдебурзьке право в Києві скасовано. Утворено на підставі „Городового Положення“, Міську Думу. Першим городським головою був великоросійський купець Парфентій Михайлович Дегтерьов.

Реєстр документів до історії Києва від 1494 до 1835 р. *).

1. 1494 травня 26. Уставна грамота від в. к. Олександра київським міщанам (Акты Западной России, т. I № 120).

2. 1497 червня 4. Жалувана грамота від в. к. Олександра київським міщанам на звільнення їх од мита (А. З. Р., т. I, № 149).

3. 1499 травня 14. Уставна грамота від в. к. Олександра на воеводські прибутки (А. З. Р., т. I № 170).

4. 1503 грудня 13. Грамота від в. к. Олександра київському воеводі князеві Дмитрові Путятичеві за різні пільги для київських міщан (А. З. Р., т. I № 207).

5. 1506 грудня 8. Жалувана грамота від к. Сигізмунда I київським міщанам на звільнення їх від мита та постачання підвід (А. З. Р., т. II № 3).

6. 1514 березня 28. Жалувана грамота від короля Сигізмунда I на ствердження даного їм од короля Олександра магдебурзького права (Акты Южной и Западной России, т. II № 103).

7. 1518 січня 9. Уставна грамота від київського воеводи Андрія Немірича київським ремісникам (А. Ю. и З. Р., т. I № 68).

8. 1522 — Грамота від к. Сигізмунда I на звільнення від постачання підвід (А. Ю. и З. Р., т. II № 106).

9. 1523 червня 18. Грамота від к. Сигізмунда I київському воеводі Андрієві Неміричеві на захист київським міщанам від порушення воеводами їхніх прав (А. Ю. и З. Р., т. II № 108).

10. 1544 березня 8. Привилей від к. Сигізмунда I (Київського Центрального Архива, кн. № 3503 і Сборникъ Муханова изд. 1836 № 91).

11. 1545 квітня 15. Жалувана грамота від к. Сигізмунда II Августа, що затверджує звільнення київських міщан від мита (А. Ю. и З. Р., т. I № 113).

12. 1545 квітня 24. Привилей від к. Сигізмунда II Августа (К. Ц. Архивъ, кн. № 3503 і Грамоты в. к. литовскихъ, изд. подъ ред. В. Антоновича и К. Козловскаго).

13. 1569 липня 21. Привилей від к. Сигізмунда II Августа, виданий по Люблинській Унії (К. Ц. Архива книга № 3503).

14. 1570 травня 28. Грамота від к. Сигізмунда II Августа київським міщанам на право обирати війта (А. Ю. и З. Р., т. I № 155).

*) Розбивкоюю одзначено документи, що їх далі друкуємо цілком.

15. 1576 липня 7. Привилей від к. Стефана Баторія (К. Ц. Архивъ, кн. № 3503).
16. 1576 листопада 17. Наказна грамота від к. Стефана Баторія київському воеводі князеві Костянтинові Острозькому про непорушення прав Київa (А. З. Р., т. III № 72).
17. 1586 березня 28. Жалувана грамота від Стефана Баторія Печерському монастиреві на відновлення міста Василева (А. З. Р., т. III № 162).
18. 1588 травня 10. Привилей від к. Сигізмунда III (К. Ц. Архива, кн. № 3503).
19. 1605 лютого 22. Грамота від к. Сигізмунда III про відновлення замку у Києві (Сборникъ Муханова № 94).
20. 1606 квітня 25. Грамота від к. Сигізмунда III про звільнення київських міщан від мита та головищини (Сборникъ Муханова № 95).
21. 1608 квітня 30. Декрет головного трибуналу на користь київських міщан за неналежно взяте з них мито (Сборникъ Муханова № 96).
22. 1615 квітня 24. Грамота від к. Сигізмунда III цеховим ремісникам київським на право торгувати безмитно (Архивъ Ю.-З. Россіи, часть V, т. I).
23. 1619 лютого 15. Привилей від к. Сигізмунда III київським міщанам, у якому обмежуються права приїжджих купців та жидів (Сборникъ Муханова № 115).
24. 1633 лютого 28. Привилей від к. Владислава IV (К. Ц. Архива, кн. № 3503).
25. 1645 березня 27. Привилей від к. Владислава IV про прийняття приїжджих людей під право „мѣское“ (Сборникъ Муханова № 143).
26. 1645 березня 30. Привилей від к. Владислава IV на утримання війтові (К. Ц. Арх., кн. № 3503).
27. 1652 березня 28. Привилей від. к. Яна Казиміра (А. Ю. и З. Р., т. X, № 13).
28. 1652 червня 8. Охоронна грамота від гетьмана Богдана Хмельницького киянам од насильств з боку козаків (А. З. Р., т. V № 30).
29. 1654 квітня 26. Грамота від гетьмана Богдана Хмельницького до царя Олексія Михайловича, що в ній гетьман прохає ствердити права Київa (Акты Ю. и З. Р., т. X, № 13 IV).
30. 1654 травня 26. Чоломбитня од мешканців Київa до царя Олексія Михайловича про ствердження прав міста (А. Ю. и З. Р., т. X, № 13, VII).
31. 1654 травень—червень. Статті, що їх подали послы від Київa, боярські на їх резолюції та остаточні вирішення патріярха Никона (А. Ю. и З. Р., т. X, № 13, VIII).
32. 1654 липня 16. Жалувана грамота Київу від ц. Олексія Михайловича (Полное Собрание Законовъ Россійской Имперіи, т. I, № 133 и Акты Ю. и З. Р., к. X, № 13, XIX).
33. 1654 липня 16. Жалувана грамота київським міщанам (А. Ю. и З. Р., к. X, № 13, XII).

34. 1654 липня 16. Жалувана грамота Богданові Санковському на війтівство в Києві (Акты Историческіе, т. IV, № 83). Автентична грамота переховується в Київському Центральному Архіві.

35. 1654 липня 16. Жалувана грамота цехмистрові Семенові Дядечці та ремісникам (Акты Историческіе т. IV, № 84 і А. Ю. и З. Р., т. X, № 13, XII).

36. 1654 липня 16. Жалувана грамота Київу на звільнення на 10 років од усяких податків (А. Ю. и З. Р., т. X, № 13, XII).

37. 1655 листопаду 26. Грамота від гетьмана Богдана Хмельницького про оборону київських міщан од насильств козацьких (А. З. Р., т. V, № 44).

38. 1657 жовтня 23. Універсал од гетьмана Івана Виговського про різні пільги Київу (А. З. Р., т. V, № 51).

39. 1658 червня 26. Другий універсал од Виговського того-ж. змісту (А. З. Р., т. V, № 56).

40. 1660 березня 28. Жалувана грамота від ц. Олексія Михайловича київським ремісникам (Акты Историческіе, т. IV, № 145).

41. 1660 липня 5. Універсал од гетьмана Юрка Хмельницького (А. З. Р., т. V, № 162).

42. 1661 травень. 1) Чоломбитня від війта Данила Полоцького на воеводу Шереметьєва; 2) Жалувана грамота від ц. Олексія Михайловича Київу (А. Ю. и З. Р., т. V, № 32).

43. 1665 листопаду 9. Жалувана грамота на ствердження магдебурзького права та привилеїв видана на прохання війта Данила Полоцького (П. С. З. Р. И., т. I, № 378).

44. 1665 листопаду 11. 1) Чоломбитня міщан на різні утиски; 2) відповідь воеводи Чаадаєва (А. Ю. и З. Р., т. VI, № 14).

45. 1666 травня 4 і 5. Розмова між боярином Шереметьєвим та єпископом Методієм про полегшення киянам (А. Ю. и З. Р., т. VI, № 39).

46. 1667 лютого 20. Жалувана грамота Данила Полоцького на війтівство в Києві (Акты Историческіе, т. IV, № 192. Автентична грамота переховується у Київ. Центральному Архіві).

47. 1669 березня 3. „Просительныя статьи кievскихъ мѣщанъ“ (Бантышъ-Каменскій. Історія Малої Россіи, т. II, стр. 275—277).

48. 1677 січня 18. Жалувана грамота од ц. Хведора Олексійовича київським ремісникам (Дополненіє къ Актамъ Историческимъ, т. VII, № 27).

49. 1677 січня 18. 1) Указ ц. Хведора Олексійовича воеводі Андрієві Головінові з приводу скарг київських міщан на царських „ратныхъ людей“. 2) Жалувана грамота Жданові Тадрині на війтівство в Києві (А. Ю. и З. Р., т. XIII, № 3).

50. 1689 січня 24. Жалувана грамота від царів Івана й Петра та царівни Софії, видана на прохання війта Івана Биковського (Рукописний відділ Національної Бібліотеки, I, № 183).

51. 7207 (1699) квітня 10. Жалувана грамота від ц. Петра видана на прохання війта Івана Биковського (там-таки).

52. 1700 березня 13. Жалувана грамота від ц. Петра, видана на прохання війта Дмитра Полоцького та гетьмана Мазепи (там-таки).

53. 1710 березня 3. Жалувана грамота від ц. Петра видана на прохання війта Дмитра Полоцького з скаргами його на Мазепу (там-таки).

54. 1730 червня 5. Жалувана грамота імп. Ганни Іванівни (там-таки).

55. 1733. „Указъ Коллегіи Иностранныхъ Дѣлъ“ про звільнення київських міщан, згідно їх „правъ и вольностей“ від постачання робітників на „линейную работу“ (там-таки).

56. 1733 січня 10. Указ „о вѣдѣніи“ Києва гетьманами та генерал-губернаторами (П. С. З. Р., т. IX, № 6307).

57. 1733 лютого 16. Грамота від імп. Ганни Іванівни генерал-губернаторові Вейсбахові та губернаторові Шереметьєву про права Київа (К. Ц. Архивъ, кн. № 3503).

58. 1733 лютого 16. „Екстрактъ“ з різних грамот Київу (1654—1732)—додаток до попередньої грамоти (К. Ц. Архивъ, кн. № 3503).

59. 1737 листопаду 11. Резолюція Кабінету Міністрів „о бытіи Києву подъ вѣдѣніемъ губернаторовъ“ (П. С. З. Р. И., т. X, № 7434).

60. 1743 жовтня 10. Указ Сенату про складання жалуваної грамоти на ствердження прав Київа та про вирішення деяких питань, виданих на прохання війта Павла Войничча (П. С. З. Р. И., т. XI, № 8803).

61. 1743 жовтня 24. Жалувана грамота імп. Лизавети Петрівни на ствердження прав Київа (Бантышъ-Каменскій, Історія Малої Росії, IV, стр. 281—282).

62. 1755 грудня 31. Жалувана грамота Іванові Сичевському на війтівство в Київі (переховується в окремії вітрині у К. Центральному Архіві).

63. 1760 листопаду 16. Указ од Сената про „вѣдѣніе“ київських міщан магістратом за магдебурзьким правом під апеляцією Сенату (П. С. З. Р. И., т. XV, № 11133).

64. 1761 серпня 31. Указ од Сената розглянути закони, що існують у Київі,—з приводу Лизаветинської Законодавчої Комісії (П. С. З. Р., т. XV, № 11317).

65. 1762 травня 20. Указ од імп. Петра III „о бытіи кievскому магистрату въ вѣдѣніи гетманскомъ“ (П. С. З. Р. И., т. XV, № 11541).

66. 1764 вересня 29. Жалувана грамота від імп. Катерини II (П. С. З. Р., т. XVI, № 12249).

67. 1775 жовтня 20. Указ од імп. Катерини II про приєднання Київа до „Малоросії“ (П. С. З. Р. И., т. XX, № 14381).

68. 1781 вересня 16. Указ про заснування Київського Намісництва (П. С. З. Р. И., т. XXI, № 15228).

69. 1796 листопада 30. Указ од імп. Павла I про відділення Києва від „Малороссіи“ (П. С. З. Р. И., т. XXIV, № 17594).

70. 1796 грудня 12. Указ про заснування київської губернії (П. С. З. Р. И., т. XXIV, № 17634).

71. 1797. вересня 16. Указ про збереження старовинних прав Києва, даний на прохання міського голови Рибальського (П. С. З. Р. И., т. XXIV, № 18142).

72. 1802 лютий. Звістки про жалувану грамоту від імп. Олександра I, що до наших часів не збереглася (Московскія Вѣдомости 1802 г. апрѣля 30, среда № 35, передруковано в „Кіевской Старинѣ“ 1896, кн. 9, стор. 65—67).

73. 1802 вересня 17. Указ про складання комісії, щоб перевірити рахунки київського магістрату (П. С. З. Р. И., т. XXIV, № 18142).

74. 1802 грудня 19. Статут комісії під головуванням вйта (П. С. З. Р. И., т. XXVII, № 20558).

75. 1805 лютого 11. Указ про впорядкування в Києві винних зборів (П. С. З. Р. И., т. XXVIII № 21619).

76. 1806 серпня 7. Указ про впорядкування в Києві міських прибутків та видатків (П. С. З. Р. И., т. XXIX, № 22231).

77. 1808 червня 19. Указ про заплату боргів київських ремісничих цехів з загальних-прибутків міста (П. С. З. Р. И., т. XXX, № 23098).

78. 1834 вересня 21. Указ про призначення до комісії голови від корони (2-е П. С. З. Р. И., т. IX, № 7390).

79. 1834 грудня 23. Указ про переформування урядування міста Києва (2-е П. С. З. Р. И., т. X, отд. II, № 7694).

80. 1835 березня 8. Указ про пільги для купців міста Києва (2-е П. С. З. Р. И., т. X, № 7931).

Повний текст декотрих документів.

I. (*У реєстрі ч. 13*). Привилей Короля Сигізмунда II Августа, що був виданий після Люблинської Унії*).

Жигмундъ Августъ милостію Божією Король Полскій великій князь Литовскій, Киевскій, Рускій, Прускій, Волинскій, Мазовецкій, Подляскій, Самоидскій, Ливонскій и протчая и протчая.

Ознаймуемъ симъ листомъ нашимъ кому тепер и на потомъ вѣдати належатимет, переднами именемъ меццанъ нашихъ Киевскихъ покладали привилей потвердителний вречи нижей описанной под титлоу нашею

¹⁾ Друкуємо цього привилея, зважаючи найбільше на цікавий вступ. Самий текст привилею, тотожний з попередніми привилеями 1544 та 1545 й наступними 1576 та 1588 (у реєстрі ч. 10, 12, 15, 18) наводимо як виразний опис становища Києва на підставі Магдебурзького права.

и припечати великого князства Литовского, и супплѣкованно до насъ, же яко повѣтъ и воеводство Киевское чрез насъ до корони полскоѣ привернено и яко члонокъ от натуралного тѣла своего оторваннѣи зново дотогожъ королевства прилученнѣи, такъ и тот привилей потвердителнѣи даби переписати, печат нашу притиснути и повагою нашою королевскою во всемъ потвердити укрѣпити и змощнити, рачили, которой привилей так ся всобѣ от слова дослова имѣет. Жикгмундъ Августъ милостію Божіею король Полскій, великій князь Литовскій, Рускій, Прускій, Жмудскій, Мазовецкій, и протчая панъ, и дѣдичъ; ку вѣчной тоей рѣчи памяти всѣмъ икождому зособна кому о томъ вѣдати надлежатиметь ознаймуемъ ижъ переднашимъ величествомъ привилей наяснейшаго и премилостивѣйшаго родителя нашего найхвалебнейшаго Господаря Жикгмунта тоеюжъ милостію Божіею короля полского и найвишшаго князя литовского и иннихъ Его Величества града Киева войтъ измещани закону и вѣри римской крещкой, и арменской, покладали привилей на волности и цѣлости внемъ вираженнѣи и науживанне права майдебурского, которымъ зуполно позволено имъ мещаномъ, судитися, обходитися, исправоватися и проступнихъ карати ивини знихъ брати, а яко всякая вещь отмины излимъ припадкомъ подлежаа бываетъ, такъ итот привилей нещасливимъ припадкомъ отпоганства татар, которіе частокротне вдержаву ивграницы наши нападаютъ, унихъ мещанъ отбито и печать от оногo на воску витесненную ипривешенную нашнурку едвабномъ оторвано, що досконале знат было толко подписъ руки Его Королевского Величества, иподписъ руки секретарской цѣли и ненарушими зосталъ. Що мы достоверно видячи вѣру няли, которой привилей такся всобѣ мѣетъ: воимя Господне аминь. Ку вѣчной тоей памяти поневаж всѣ речи которіе вчасѣ исправляются, купно счасомъ взабвенія приходят изпамяти людскоѣ вибиваются инаступшимъ вѣкомъ невѣдоми биваютъ, аще для вѣкопотомной памяти писанни необрѣтаются; того ради мы Жикгмонтъ Божіею милостію король полскій, ивеликій князь литовскій, рускій, прускій, жмудскій, мазовецкій ииннихъ государь идѣдичъ; ознаймуемъ всѣмъ обще икождому зособна нынѣ ипотомъ будучи кому отомъ вѣдати належит, яко войтъ именеци наши Киевскіе перед маестатомъ нашимъ доносили, что наяснѣйшій некгдис король Александеръ, продокъ и наймилшій брат нашъ, желаючи спустѣлому краю земли руской лутшого поведенія, идаби мѣсто Киевъ ширилося имножилося влюде, ивовсе достатки и приходи самому мѣсту Киеву и мещаномъ Киевскимъ зласки и щодробливости своѣй королевскоѣ, право немецкое названное майдебурское, закону ивѣри римской, греческой, и арменской надалъ иуфундувалъ и опредѣлилъ, даби мещане ивси жители Киевскіе тепер и напотомъ будучіе и ихъ потомки инаслѣдники вовсѣхъ рѣчахъ обходилися исправовалися такъ, якъ полномощная установа извичай права именуемого майдебурского означает, и на такое надане привилей Его королевского Величества призвавсистой печати имъ наданнѣи переднами покладали и доносили, что Его Королевское Величество потому привилею всагомъ правѣ майдебурскомъ

на нѣкаторіе артикула и пункта несоизволяя, и не повелѣлъ потому быти, но они помянутіе мещане на сей часъ покорне намъ били челомъ дабысмо имъ в томъ милость нашу королевскую явили имъ мещаномъ и мѣсту ихъ право прежде рѣченное подлугъ привилея наяснѣйшого пана брата нашего негдис короля полского Александра зуполно и нивчемъ ненарушимо содержат повелѣли и утвердили; мы прето маючи ласкавій взглядъ нанихъ мещанъ яко напограничу живучихъ и часто кротное отнеприятелей нашихъ ноносящихъ и терпящихъ разореніе и неволю, ахотячи мѣсту нашему влюде и вовсѣхъ достатки разширенія и помноженія прозбу ихъ ласкавъ принявши право атеотоницкое названное майдебурское мѣсту нашему Киеву и в сѣмъ его обивателемъ тепер внемъ застаючимъ инапотомъ будучимъ римского, греческого, и арменского исповѣданія зособливой и щодробливой ласки нашей королевской надаемъ позволяемъ, утверждаемъ, измоцняемъ, в овѣчніе времена и тое право майдебурское зуполне в овсѣхъ пунктахъ, и артикулахъ, содержати позволяемъ, и подлугъ оноу установи обходитися справоватися и боронитися таковымже способомъ и порядкомъ, якъ и мѣсто наше Вилно тое право содержитъ и оноу уживаеъ, а отъ правъ полскихъ, литовскихъ и русскихъ и овсѣхъ извичаеъ тому праву неслушнихъ и противнихъ предреченнихъ мещанъ виключаемъ и волними чинимъ; також помянутыхъ мещанъ отпослушенства и власти воеводъ, судей и иннихъ урядниковъ нашихъ ихъ намѣстниковъ свободними чинимъ, которіе мещаны передними вякихъ колвекъ рѣчахъ исправахъ криминальнихъ, в великихъ и поточнихъ тоест озлодѣйствѣ, окровопротити оубійствахъ оусѣченію члонковъ якихъ опожогахъ и виннихъ всѣхъ проступкахъ, зякой колвекъ причини позванніе немѣютъ отвѣтствовати и не повинни ихъ коотвѣту передсебя потягати и ни доякихъ винъ, и до заплаченія онихъ недолжни насилувати, толко оны перед своимъ войтомъ натот часъ будучимъ авойтъ зурадовими своими передмаестатомъ нашимъ, когда чрезъ позви наши призыванніи будутъ оякіе колвекъ справи тимже власре анеиншимъ правомъ майдебурскимъ на ихъ скаржачимся отвѣтствовати мѣють, опрочъ же если бы справа якая прилучилася зшляхтичемъ или з иннимъ кимъ сему праву неподлеглимъ и не подручнимъ; тому ж войту мѣста нашего Киева всѣ справи криминальні, головніе, горловіе, опожогахъ, инніе всѣ вышеозначенніе даемо моцъ и власть зуполную судити проступнихъ, карати подлугъ заслуги кожного мечемъ стинати, топити, огнемъ палити якъ право майдебурское в овсѣхъ своихъ артикулахъ пунктахъ и паграфахъ описуеъ. Кравцовъ, ковалевъ, цируликовъ, золотаровъ, лучниковъ, стрелниковъ, кушнеровъ, шевцовъ, и иннихъ всѣхъ ремесниковъ в Киевѣ тепер живучихъ и впрעדъ будучихъ под власт и послушенство мѣское поддаемъ и привлащаемъ. А власти и послушенства воевод и иннихъ урядниковъ нашихъ и ихъ намѣстниковъ вилучаемъ, и увольняемъ нимѣти тохощемъ жебы отнюдъ ихъ дозамку на роботизну войсковую непотягано и жаднихъ бы инъ обыдъ иналогъ нечинили, опрочъ що скождого ремесла подва человека на службу и роботизну замковую и войсковую опредѣляемъ

каторіє прислухати мають дозакму; позволяемъ тежъ помянутимъ мещаномъ вшелякій складъ в мѣстѣ ихъ имѣти пивомъ медомъ, виномъ, и горѣлкою шинковать истого приходи напотребы мѣскіе оборочати также помѣрное медовое, тоестъ вѣдерко которимъ медъ мѣрится, ятки всѣ резницкіе, полки и лавки вкаторихъ живность ивсякая мѣлочъ продается, воскобойню где воски забиваются совѣми приходами до мѣста надаемъ такожъ зкождой корчми каждого году подвѣ копи грошей повинни намъ платити; такожъ тихъ преждевѣченнихъ мещанъ нѣкоторого звичаю, в мѣстѣ Киевѣ изъ стари будучого яко оны называютъ осмнищество увольняемъ иваруемъ то абы обывателемъ Киевскимъ никто зурадниковъ замку Киевского аособливѣ названній осмнищій за тую уставу жадной трудности и турбаціи хоча ибы и приличилися втаковомъ учинку недерзаль затѣвати иотнихъ жаднихъ податей вимогати; гостей такожъ и прихожихъ подлугъ старого звичаю заховуемъ отъ мита нашего надлежащаго на насъ отъ рыбъ, мещанъ Киевскихъ заховуемъ и увольняемъ. Онижъ мещаны много кротко уже прежде мененіи привилей наяснѣйшого короля ивеликого князя Александра вишепомяненного брата нашего наймилшого такъ же инашь передъ маестатомъ нашимъ подлинній, презентовали и освѣтчали, что его королевское величество и мы повсѣхъ панствахъ нашихъ дѣдизнихъ короннихъ ив великомъ князствѣ литовскомъ отъ митъ ицель всякихъ увольнили ипозволили купецкимъ людемъ мещанамъ Киевскимъ с товарами игандлями якими колвекъ ити ихати и судами водою плисти безъ платежу жадного нацлахъ королевскихъ, князскихъ, панскихъ духовного и свѣтского стану; в томъ же привилею выражено что братъ и продокъ нашъ и мы ихъ мещанъ Киевскихъ волними учинили, отъ всѣхъ пословъ нашихъ такожъ московскихъ, молдавскихъ, турецкихъ, перекопскихъ и иннихъ всякихъ посланниковъ гонцовъ, куриеровъ и отъ давання тимъ посломъ подводъ кормовъ и питя и иннихъ видатковъ на привѣтъ ихъ, и отъ сторожи скарбовъ и лошадей ихъ, и отъ походу зъ послы до орды, такожъ и воеводскимъ посланникомъ лошадей въ подводи у нихъ имати заказали, и отъ судовъ всякой власти замковой увольняемъ и иноземцовъ и пришелцовъ всякихъ будучихъ тамъ в Киевѣ и гандлюющихъ купецкимъ промысломъ совѣми ихъ послугами податками и приходами тимже мещаномъ вовладеніе подаемъ и привращаемъ. Давтомже привилей написано, что воеводи Киевскіе звимисленного нѣкоторого звичаю подвѣнадцятъ копъ грошей бирали вини отъ тихже мещанъ Киевскихъ, которіе часу лѣтнего вдомахъ своихъ огонъ держали, яковій поступокъ извичай мы ганимъ иискорняемъ, ихъ мещанъ отъ такового звичаю увольняемъ, и позволяемъ всѣ мещаномъ купецкимъ и ремесленнимъ людемъ огонъ вдомахъ своихъ вночи албо кожного колвекъ временни держати и имѣти безжадной вини и турбаціи отъ ураду замкового; толко вдомахъ шинковихъ влѣтъ когда ночи маліе бывають при свѣтлѣ пити заказуемъ и притомъ всѣмъ яко вишепомянулося ихъ мещанъ многократне вишепомянутыхъ заховуемъ и мѣти то хощемъ неперемѣнно. А духовнымъ тоестъ архіепископови закону и вѣри святоримской, митрополиту греческому Киевскому

и всѣмъ духовнимъ в Киевѣ обикліе свои приходи и подати имѣющіе повинни подлугъ стародавнего звичаю належите исполне отдавати всякіе приходи мы государ наше королевское величество невступаемся. Они ж мещане наши от ваги ваговое доратуши повинни давати, заровно теж важницю совсеми вагами при ратуши заховуемъ подлугъ давняго звичаю; контрибуцію тоест побор они мещане наши вказну нашу повинни платити заровно як из иннихъ мѣстъ мещанеж наши платять; такъ каждого часу они мещане наши заровно з инними мещанами нашими и подданными подлугъ звичаю давняго оборону исторожу отбувати повинни натомъ мѣсту гдѣ здавна сторожа, стоевала; и когда и килка кротне знами самими албо знашими урадниками зататарами впогоню потреба бѣ была онижъ мещане кождій засебе подлугъ можности своей збройно конно якъ довойни надлежит зауказомъ нашимъ албо урадника нашего без окладно и без жадной отмовки зинними подданными нашими виездити должны; також взамку нашемъ подлугъ давнего обикновенія ониж мещане наши вночи обходити и окликивати повинни. Сверхъ еще для прибилу имъ мещачамъ нашимъ два ярмарки устанавлиемъ ипозволяемъ мѣти тутъ вКиеве первій ярмалокъ опразниче Богоявленія Господня чрезъ цѣлій тижень, другій опразницѣ Рождества Пресвятія Богородици, такожъ през цѣлій тиждень. И що колвекъ мѣсту мещаномъ нашимъ Киевскимъ яко вишепомянено надалисмо змоцнили, от чого теж и уволнилисмо тое накрѣпко неподвижимо и ни откого ненарушимо вовѣчнѣе роди утверждаемъ изаховуемъ, иксему писанію нашему для свѣдѣтельства иувѣренія лутчого печат нашу королевскую привѣсити повелѣли. Дано вВилнѣ всереду перед праздникомъ близко святаго Антонія року Господна 1516 прибитности тамъ вБозѣ превелебного отца велможного и урожного войтеха бискупа Виленского Николая Николаевича Радивиловоеводи Виленского и великого князства нашего Литовского канцлера, Юрія Станиславовича Остика воеводи Троцкого двору нашего ротмистра, Станислава Яновича каштеляна Троцкого а земли Жмудской старости Юрія Николаевича Радивилов подчашого нашего истарости Кгродзинского, Немира старости Мелницкого и Драгочного маршалка нашего Юрія Иллѣнича маршалка и старости Берестецкого Илинского и прибитности иншихъ панов радѣ и дворанѣ нашихъ зичливѣ ивѣрне намъ милихъ начомъ восвѣдѣтельство подпись королевской таковій: Жикгмунтъ король подпись руки секретарской Николай маршалокъ подписалъ А зاتمъ нашему Королевскому и Княжескому величеству именемъ войта, бурмистровъ, райцовъ, ивсего посполства мѣста нашего Киева мещане Киевскіе Тарас Алексѣевъ, Прокопій Андрѣевичъ, Васко Ходковичъ при инстанціи супплековали; абысмо той помянутой привилей повагою нашою королевскою и княжескою утвердили измоцнили, которыхъ прошеніе ласкаве принявши помянутой привилей симъ писаніемъ нашимъ утверждаемъ, укрѣпляемъ измоцняемъ, которій привилей где бы колвекъ впубличнихъ головнихъ и поточнихъ судахъ презентованъ будет, абы была вѣра везде яко самому подлинному была данна; чого ради сіе писаніе

восвѣдительство рукою нашою подписали и печать нашего князства Литовского навоску притиснувши привѣсит повелѣли; дѣялося идано вВилне в пятницу вдвадцят четвертій день месяца апріля лѣта от Рождества Христова 1414. Притомъ притомніе были велебній и велможній Юрій бискупъ Луцкій, Янъ Глебовичъ воевода Виленскій державца Бобрускій и Борисовскій, Григорій Григоріевичъ Остиковичъ Виленскій Геронимъ Троцкій каштеляничъ; Николай Яковичъ Радивиль маршалокъ земскій, Станиславъ Довойна воевода Полоцкій, Иванъ Горностаѣ маршалокъ надворній великого князства Литовского подскарбій земскій Слонимскій, Елвенскій, Доршунскій староста и иншіе пани ради дворяне и урядники наши верне и вдячне намъ миліе Жикгмонтъ королъ подписалъ: атакъ мы Жикгмонтъ Августъ менованній королъ прошеніемъ мещанъ нашихъ Киевскихъ яко слушне ласкаве принявши привилей той потвердителни писанніи на поргамине переписати и печат нашу королевскую притиснути и привѣсити повелѣли которій привилей вовсѣхъ пунктахъ и обовязкахъ икондиціяхъ потвердили укрѣпили измоцнили, якожпотвержаемъ укрѣпляемъ иумоцняемъ, неподвижно и ниоткого ненарушимо вовѣчніе времена. Дано вЛюблинѣ на сездѣ и собраніи енералнимъ королевскимъ дня 14а месяца юля лѣта Господня 1414, королевства нашего 14; уякого подлинного привилею подпись рукъ таковіи Жикгимунт Августъ король подписалъ.

Мѣсто печати к тому
привилею привешенной.

Сподлинной привилегіи латинского писма на руское переводили Антон Троцина сотникъ Срѣбрянскій и Михайло Якъгелнѣцкій сотникъ Журавскій.

II. (*У реестрі ч. 24*). Привилей короля Володислава IV.

Владиславъ четвертый, Милостію Божею король Полскій, великій князь Литовскій, Рускій, Прускій, Мазовецкій, Жомоитскій, Ифляндскій и Шведскій и Готскій и Вандалскій дедичний король.

Ознаймуемъ тимъ листомъ нашимъ всѣмъ во обещъ и каждому зособна, кому о томъ видати належитъ, иж оказивали передъ нами мещане места нашего Киева права и привилія свое нижеписанніе, заключающіе въ собѣ разные поданія и конфирмованія волности мѣсту Киеву отъ светобливыхъ продковъ нашихъ, королевъ ихъ милостей полскихъ и великихъ князей литовскихъ служащихъ, и били намъ чоломъ, абы есмо-имъ повагою нашою королевскою утвердили и умоцнили тіе права, привилія, волности и всякое надане, которые то въ собѣ мають: Першій привилей паргаминовій наяснышого короля его милости писаніемъ латинскимъ писаній подъ датою въ Кракове, лѣта Господня тысяча пятсотъ осмъ десятъ осмого, дня девятого мая, которымъ то привиліемъ своимъ его королевская милость, святое памяти панъ Отецъ нашъ первіе привиліе, фундушъ тому месту Киеву отъ святобливыхъ продковъ нашихъ королевъ ихъ милостей Полскихъ и великихъ князей Литовскихъ, Александра, князя

Литовського, а потім короля Полського, Жикгимонта Первого, Жикгимонта Августа и Стефана на різні волности и доходи мескіє надане, конфірмовати соизволил, которими то привилеями, тому месту и мешчанам киевскимъ напередъ право Майдебурское, то ест немецкое, назване, обивателем киевскимъ всемъ, такъ вѣри католицкой римской, яко теж грецкой и армянской будучимъ и потомкамъ ихъ вечистое ест надано, аби се ведлугъ права Майдебурского во всяких, речахъ и справахъ рядили и справовали таковимъ же способомъ, яко место наше Виленское тоє право Майдебурское держить и оногo уживаетъ, а отъ правъ полскихъ, литовскихъ, рускихъ и отъ всехъ звичаевъ, тому праву Майдебурскому противникъ, преречонихъ мешанъ виймуючи, увольняючи, такъ техъ помененыхъ мешанъ отъ всякихъ винъ зарукъ, права, моци и власти воеводовъ, судей и иншихъ урядниковъ и ихъ наместниковъ, которіє в якіє колвекъ речи и справи, такъ головніє, яко поточніє заданіє изъ якое колвекъ причини позваніє не мають ни де ставити и ответствовати толко перед своимъ войтомъ, а войтъ засъ з урядомъ перед Маєстатомъ нашимъ кгда чрезъ позви наши позваний будеть, о справи якіє колвекъ тимъ же власне, а не иншимъ правомъ Майдебурскимъ, на себе скаржачимъ ответствовати мѣеть. Томужъ войтові дана моць зуполная тимижъ привиліями всякіє справи головніє, горловіє судити, и виннихъ карати тимъ всякимъ способомъ, яко то право пререченное Майдебурское во всихъ своихъ артикулахъ, пунктахъ и обовязкахъ описиваетъ. Тими тежъ привиліями позволені всякіє ремесла ремесникамъ робити, и ихъ подъ властю и въ праве мескомъ zostавлено, опрочъ двохъ ремесниковъ съ каждого ремесла, которіє на послузе замковой и подъ правомъ замковымъ быти мѣють. Позволено тежъ и дана моць и власть помяненнимъ мешчанамъ нашимъ места Києва всякій складъ мѣти пива, меда и вина и тимъ всѣмъ шинковати, а оттуду провентъ на потреби места тамъ того оборочати; такоже мѣренье меду, то естъ вѣдерко которимъ медъ мѣрять, и тежъ горѣлки волное шинкованье, и вшелякіє въ ринку ятки резницкое и полки, лавки для продаваня живности и якихъ колвекъ речи, такъ однакове же отъ каждой корчми по две копи грошей платити повинни. Воскобойня теж, где воскъ выбиваютъ, со всеми пожитками и з доходами тѣмъ же мешчанамъ надана. Тежъ мешанъ тихъ преречонихъ з некоторого звичаю в месте киевскомъ стародавно будучого, которий они называютъ Асмництво, винято и уволено, ижъ о то не будутъ мети жадніє трудности и нагабанья; ани тежъ отъ таковихъ не маеть бити ничто брано, хочай би били знайдени въ таковомъ учинку. Тими жъ привиліями уволено тихъ мешанъ киевскихъ по всехъ панствахъ нашихъ, такъ въ короне, яко и въ великомъ князстве Литовскомъ, отъ митъ и цель всякихъ, такъ сухомъ, яко и водою, ижъ волно тѣмъ купцамъ мешчанамъ киевскимъ съ товарами и куплями якими колвекъ ити, ехати и ставками водними плити кромѣ жадного цѣла, якъ королевского, такъ тежъ княжеского, панского, духовного и светского стану.¹ Тихъ же мешанъ киевскихъ уволено отъ всякихъ пословъ нашихъ, и тежъ московскихъ, мол.

давскихъ, турецкихъ, перекопскихъ и иншихъ всякихъ пословъ, гонцовъ, курьеровъ, такожъ отъ всякихъ податковъ и отъ подводъ на тѣ послы даванья, отъ скарбу и коней отъ сторожи; также съ послы до орды хоженья, и отъ коней подъ нихъ даванья; воеводинымъ тежъ посланникамъ конѣ отъ нихъ брати заказано. Отъ судовъ и всякихъ утисковъ урядниковъ киевскихъ тѣхъ же мещанъ уволено. Всякихъ тежъ людей тамо будучихъ, чужоземцовъ и приходячихъ, въ месте томъ Києве мешкающихъ и купецкого гандлю заживающихъ, таковыхъ, со всякими ихъ послугами, податками и ихъ доходами, имъ же мещанамъ въ моцъ подано. Що теж негде передъ тимъ воеводове Киевское по дванадцать копъ грошей брали вини отъ тихъ же мещанъ, у которыхъ часу лѣтнего въ домахъ огню заживано, тежъ отъ тоей вини мещанъ волнихъ учинено, и мещанамъ всемъ, купцамъ и ремесникамъ, огонь в домахъ своихъ въ ночи, albo которого колвекъ часу (окромѣ лѣтомъ на малой ночи при пьянствахъ) доброволне кромѣ всякое вини урядниковъ нашихъ замковыхъ, albo которыхъ колвекъ нагабаньяхъ мети, держати и ховати дозволено Духовнымъ, то естъ бискупамъ вѣри католицкой римской и метрополитові киевскому и всякимъ духовнымъ въ Києве свои опатренѣя мѣющимъ, всякіе доходи звикліе и податки воровано, в которіе ся король, его милость, на онъ часъ вдавати не хотель. Два тежъ ярмарки щороку тимъ же мещаномъ надано. О чомъ той привилей святое памяти короля, его милости, Пана Отца Нашего, на конфирмованье первыхъ привиліевъ и фундушовъ, тому мѣсту Києву наданихъ служачий, всякіе данини виразно описуетъ, также тежъ и повинности взгледомъ данимъ на преречонни мещане наши вложени, въ томъ же привилію суть деклярованы: меновите служба военна и сторожа на замку, которая в ночи оголошаетъ — Тежъ мещане киевские оказали другій привилій пергаминовій наяснейшее святое памяти короля его милости Пана Отца Нашего, писмомъ полскимъ писаній, подъ датою въ Кракове, лѣта Господня тысяча пятсотъ осмьдесятъ осмого, мѣца мая десятого дня, которымъ привиліемъ своимъ его королевская милость также первіе привиліе своихъ Антецессоровъ королевъ ихъ милостей святой памяти Жикгимонта Августа и Стефана на арендованье корчемъ тимъ мещанамъ киевскимъ въ месте Києве, медовихъ, виннихъ и пивнихъ, по осми сотъ копъ грошей литовскихъ кождий рокъ, на две рате платежу дани, конфирмовати изволилъ, за котору аренду виразне декляровано и варовано, ижъ воеводове тамошніе киевскіе въ тѣ корчмы ничимъ ся вдавати и перешкоди дѣлати имъ не мѣють; также ротмистрове наши, такъ тежъ десятиники и товарищи ротъ ихъ, митрополіе, бискупскіе люде, архимандритове и игуменове сами, а ни на пановъ своихъ и иншихъ перемешкивающихъ въ месте и въ монастырахъ киевскихъ, корчемъ ку пожиткови своему устанавлять, яко въ мѣстѣ, такъ за замкомъ и на передмествахъ, въ кляштору и в монастырахъ, жадного шинку на продаванье держати не мѣють, кромъ тихъ мещанъ киевскихъ albo кому они позволять; а ктоби хотель на тотъ указъ и уставу корчмы на себе устанавляти и шинкъ ку пожиткови свему мѣти, теди они съ приставомъ, на то

имъ приданимъ, таковіє корчми и шинки забирати мѣють, въ чомъ воеводѣ тамошніе мѣють имъ, помощь чинити, и половину трунковъ и начинья забраннихъ корчемнихъ мѣють на замокъ брати, а другая половина при мещанахъ мѣеть доставати, а в тимъ никто не маеть имъ спротивлятися подъ закладомъ ста рублей грошей на каждого такового, кто бы въ тимъ противность оказиваль. Въ тимъ же привилію позволено ротмистрови варенья пива и сиченья меду на потребу его, а не для шинку, о чимъ той привиліи конфирмаціей святое памяти короля его милости Жикгимонта Третего, Пана Отца Нашего съ подписомъ руки его ширей то въ собѣ объявляеть — Тиеж і мещане киевскіе указивали третій привилей паргаменовий наяснѣйшого святое памяти короля его милости тогожъ Пана Отца Нашого, с подписомъ руки его и съ печатю коронною, подъ датою въ Кракове, дня десятого мѣца мая лѣта Господня тысяча пѣтсот осмѣдѣять осмого на конфирмованье первыхъ привилѣевъ святое памяти королевъ ихъ милостей Жикгимонта Августа и Стефана тимъ же мещанамъ киевскимъ на волное обранье межи собою войта наданихъ, где тамъ виразне описуеть, ижъ тимъ мещанамъ киевскимъ, водлугъ стародавнего звичая и волности своей, теперъ и на потомъ самимъ между собою з посредку себе, мещанъ киевскихъ которіе подъ правомъ Майдебурскимъ сѣдять, водлугъ волѣ и уподобанья войта себе волно обирати, еднакже таковимъ способомъ, ижъ они, обравши людій добрихъ и годнихъ чтыри особи на тотъ урядъ войтовскій, намъ Государевѣ оповедати из нихъ одного годности чрезъ листъ свой залецати мѣють. А ми Государь имъ того за войта подати и привиліемъ своимъ конфирмувати мѣемъ, яко о тимъ тіе взвишь (помененние) привилія ширей то въ собѣ оказываютъ. — Тіе жъ мещане киевскіе оказивали передъ нами привилей паргаминовий отъ святое памяти короля его милости Жикгимонта Третего, Пана Отца Нашего, съ подписомъ руки власнія его и съ печатю великою коронною, писмомъ полскимъ писанній, подъ датою въ Варшаве, на сойме валномъ, лѣта Господня тысяча шестсоть девятнадцатаго, мѣца февраля пятнадцатаго дня, тимъ же мещанамъ даний на то, аби жаденъ жидъ и кождій купецъ, откуда колвек до места нашего Киевского прийдя, нигде инъдеи господою не ставаль, толко въ дому Гостинномъ мескомъ, а съ купцемъ жаднымъ приіжжимъ жадного торгу не чиниль, товару у него не куповаль, и своего товару ему не продаваль, толко з мещане нашими киевскими торги свои чинили, товари имъ продавали и у нихъ товары потребніе себе куповали и мешкаючи въ месте нашемъ Киевскомъ долшъ единого того дня, [отдавши] звиклое повинности зъ дому Гостинного до Ратуши, прочъ з места виѣхали; такъ теж аби жаденъ жидъ мененый кіевскій у суду меского, замкового и у части места Києва бискупей, яко теж на грунтахъ митрополичихъ, архимандричихъ, кляшторскихъ, шляхетскихъ козацкихъ и всякихъ иншихъ домовъ куповати, арендовати, въ тимъ месте нашомъ Києвѣ мешкати и фундоватися не смель и не важился, подъ караньемъ хто би тому постановеню въ чимъ колвекъ пречнимъ бити показаль, забранемъ усехъ

маєностей, которого половица на ратушъ мѣть zostавати; подъ податю чего сегожъ жаденъ жидъ упоминати не мѣть часи вѣчными, о чомъ тотъ привилей короля его милости, святое памяти Пана Отца Нашего ширей то въ собѣ обмовляеть. — Оказовали тежъ передъ нами тижъ мешчана наши киевскіе листъ светое памяти короля его милости, пана Отца Нашого съ подписомъ власной руки его и съ печатью коронною до митни- кивъ и писарей мить волинскихъ на коморы Луцкои и прикоморку киев- скомъ поставленнымъ на паперу по руски писаномъ, подъ датою въ Варшаве, на сейме валномъ коронномъ, лѣта Господня тысяча пятсотъ осмьдесятъ девятого, м-ца апреля десятого дня на волность безмитного торгованя челоуѣку, посполитому места нашего Киева даний, гдѣ ви- разне описуетъ, аби тѣ митиики и писари целніе противъ правамъ и привиліямъ места нашего Киева отъ всякихъ обивателевъ челоуѣка по- сполитого, которіе одно подъ правомъ Майдебурскимъ и подлегломъ ихъ мескимъ zostаютъ, хочай би которій и копій привилея меского не мел, жадного мита и цла от соли, отъ воску и иншихъ всякихъ товаровъ ихъ не брали, и не витягали, брати и витягати не казали, и во всемъ ся конечно подлугъ правъ и привилейвъ места нашего Киева заховали, о чомъ тотъ листъ короля его милости, святое памяти Пана Отца Нашого ширей то въ себе обмовляеть. — Надъ то показали намъ тіежъ мешчане киевскіе два декрета — первій на сейме вальномъ коронномъ въ Варшаве, дня двадцать первого м-ца февраля, року тысяча пятсотъ осмьдесятъ пятого, по полску на паргамина писаній рукою валебного въ Христе ксенза Войтеха Барановского, подканцелярого коронного, подписаній, котормъ отъ податковъ восковничего, соляного, грибного вечными часи суть увольнение; другій на паперу по руску писаній на сейме валномъ ко- ронномъ, дня третего м-ца ноября року тисеча шестсотъ одинадцатого рукою велможного Щенсного Криски, подканцелярого коронного подпи- саній, котормъ вага, перевозъ и десятая риба вялая месту Киеву при- суждена естъ, яко тѣ декрета ободва ширей въ себе обмовляють — Мы теды, Государь, маючи милостивое баченье на унижонну прозбу мешчанъ киевскихъ, подданныхъ нашихъ, при отданню намъ повинного послушен- ства и верного подданства, чрезъ некоторыхъ ся посродку себе на тим сойме щасливое коронацеи нашей отосланныхъ учинено, также мѣючи чрезъ некоторіе пани ради нашей и послы земскіе залезону веру, цноту и послушенство помененыхъ мешчанъ киевскихъ, которе святой памяти продкамъ нашимъ и речи посполитой, при великихъ своихъ тяжарахъ на Вкраине мешкаючи, статечне и зичливе осведчали, охотне и ласкаво вси права, привилія, фундуши, листи, волности отъ святобливыхъ продковъ нашихъ королей Полскихъ и великихъ князей Литовскихъ, наданые и отъ святой памяти короля его милости, Пана Отца Нашего привиліями и конституціями сеймовими атвержении, такъ якобы тут слова до слова описани были, тимъ листамъ нашимъ апробовати утвердити, и умоц- нити умислили, якожъ з особливой ласки нашей, зичачи тому месту на- шому Киевскому, яко украинскому, всякихъ оздобъ и помноженья во

всяких пунктахъ, и артикулахъ и обовязкахъ, а з влаща если того били и суть в уживаню, и не суть праву посполитому противни, апробуемъ, утверждаемъ и умоцняемъ часи вечними, на що для лепшого певности рукою нашою подписавшись, пѣчать коронную притиснути розказали. Дано въ Кракове, на сойме валномъ коронномъ, щасливей коронаціей нашої, дня двадцать осмого м-ца февралѣ, лѣта Господня тысяча шест-сот тридцят третего, панованья королевствъ нашихъ Полского и Шведскаго первого У подлинного привилея подпись рукъ таковій:

[М. П.]

Владиславъ, король.

Даніиль Ижицкій

секретар Его Королевского Величества.

III. (*У реєстрі ч. 26*). Привилей короля Володислава IV на утримання війту.

Владиславъ четвергій, Божією Малостию король Полскій, великій князь Литовскій, Рускій, Прускій, Мазовецкій, Жмудскій, Ифлянскій, Смоленскій, Чернѣговскій, Шведскій, Кготскій, Вандалскій дедичний король.

Ознаймуемо тимъ листомъ нашимъ всѣмъ обще и каждому зособна, кому тое вѣдать надлежить, что мы преложеніе мѣючи тяжести, трудности уряду войтовского въ мѣстѣ нашомъ Києве, даби въ томъ способнѣй и вигоднѣй през особи на нему будучіе отправоваемимъ былъ, назначаемо и даемо имъ вѣчными часи пѣтсотъ золотихъ полскихъ юргелту дорочного съ провентовъ ратуша киевского, которій юргелтъ бурмистру и райци мѣста тамъ того славетному Андрѣю Ходици, войтови теперешнему, поки на томъ урядѣ жити будетъ, а по смерти его инымъ войтамъ, на тотъ урядъ наступающимъ, на кождій рокъ зуполно отдавати мають; и повинни суть войты теж съ тоей суммы слугу собѣ присяглого ховати, и оному платити мають, що въ рахункахъ причинено, лѣчби межі иншими расходами на потреби мѣста того, за квитомъ войтовскимъ, отъ насъ чрезъ комисаровъ зуполно всегда приято бити маеть. На що, для певнѣйшой вѣри, рукою нашою подписуемося и пѣчать коронную притиснути розказалисмо. Данъ въ Варшаве дня 30 м-ца марта року Господня 1645, пановання королевствъ нашихъ Полского 12, а Шведскаго 13 року.

У подлинного привилею подпись руки таковій.

[М. П.]

Владиславъ король.

Томашъ Венскій, секретар

Его Королевского Величества
рукою власною.

IV. (*У реєстрі* ч. 50). 1689, січня 24. Жалувана грамота царів Івана й Петра та царівни Софії.

Божією милостію, Мы Пресветлѣйшіе державнѣйшіе Великіе Государи, Цари и Великіе Князи Іоаннъ Алексіевичъ, Петръ Алексіевичъ и Великая Государиня Благовѣрная Царевна и Великая Княжна Софія Алексіевна, Всея Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи Самодержци Московскіе, Кіевскіе и т. д. (повний титул). Пожаловали Нашего Царского Величества отчины, Богоспасенного града Кіева войта Івана Быковского, и бурмистровъ, и райцовъ, и урядниковъ, и всѣхъ мѣщанъ, которые въ той нашей отчинѣ, во градѣ Кіевѣ нынѣ живутъ и впредъ жить будутъ, велѣли имъ дать сію нашу великихъ государей жалованую грамоту на рыбныя ловли, и на сѣнные покосы, и на всякіе угодыя, которые они имѣють во владѣніи изстари по нашимъ Царского Величества жалованымъ грамотамъ, и по прежнимъ привилеямъ королей польскихъ. Понеже въ нынѣшнемъ во сто девяносто семомъ году били челомъ Намъ Великимъ Государямъ Нашему Царскому Величеству, они, войтъ и мѣщане, и объявляли въ приказѣ Малой Россіи Отца Нашего Великихъ Государей, блаженныя и вѣчнодостойныя памяти Великого Государя, царя и Великого Князя Алексѣя Михайловича, всея В. М. и Б. Россіи Самодержца также брата Нашего Великихъ Государей блаженныя и вѣчно достойныя памяти Великого Государя, Царя и Великого Князя Ѳедора Алексѣевича, всея В. М. и Б. Россіи Самодержца жалованныя грамоты, каковы имъ даны въ прошлыхъ годѣхъ на подтвержденіе правъ ихъ и волностей, и для владенія всякихъ ихъ угодей по прежнимъ привилеямъ королей польскихъ, а въ челобитѣхъ своемъ они мѣщане написали, что при бывшемъ гетманѣ тѣ права и вольности ихъ порушены тымъ, что со обыкновенныхъ ихъ торговъ велѣно имать пошлину; а они опричь купечества никакого у себя промыслу не имѣють; а которую прежде сего слободку отнялъ было отъ нихъ кіевскій Бискупъ, такъ же и ксензы владѣли насильствомъ. Подгородьемъ и Кожемяками съ людьми, и то у нихъ мѣщанъ при бывшемъ же Гетманѣ отнялъ Кіевскій полковникъ Григорій Коробченко, а послѣ того владѣть тымъ Кіевскій же полковникъ Константинъ Солонина; а урочищемъ Преваркою владѣють козаки Кіевского полку; а въ шинкахъ чинятца имъ убытки отъ монастырскихъ и козацкихъ шинковъ; а перевозного сбора прежде сего бывало въ нашу Великихъ Государей Нашего Цар. Величества казну половина, а другая шла на Ратушу, а нынѣ де на Днѣпрѣ построены мосты, и въ лѣтнее время ѣздятъ черезъ мостъ всякіе люди, а мостовое собирають въ Нашу Ц. В. казну, а въ ратушу ничего не даютъ, да съ нихъ же и мостовые деньги емлютъ; а они въ нашу Великихъ Государей нашего Ц. В. казну платятъ съ шинковъ, и съ перевозу, и съ иныхъ доходовъ по шестисотъ рублевъ на годъ по вся годы; и на Днѣпрѣ сѣнными покосы ничѣмъ не владѣють, а рыбными ловлями владѣють малыми, не такъ какъ написано въ прежнихъ жалованныхъ грамотахъ и въ привилеяхъ

королевських; а сѣнными покосы и выгономъ завладѣли у нихъ Кириловского монастыря Ігумены, а рыбными ловлями и островами Муромцемъ и Трухановымъ, и дубровами начальные и ратные въ Кіевѣ будущіе люди; также и подводы съ нихъ емлютъ подѣ всякихъ людей, подѣ по сту и болши, а они де тѣ подводы наймуютъ дорогою цѣною. А Орловского девичьего м-ря старицы давно въ построенѣмъ Софійскомъ дворѣ, которой построенъ близко ратуши, пьѣмъ шинкуютъ. А по указу де Отца Нашего бл. памяти Великого Государя и Брата Нашего бл. пам. В. Государя, ихъ Ц. Величествъ тѣми промыслами, тоже на Днѣпрѣ перевозомъ, и сѣнными покосами, и рыбными ловлями и кабакомъ велѣно владѣть и торговать имъ безошлинно, ничѣмъ тѣхъ прежнихъ жалованныхъ грамотъ нарушивать не велѣно. А Кириловскаго м-ря Ігуменъ Інокентей Монастырской построилъ на родникахъ и на болотахъ въ четырехъ мѣстахъ на трехстахъ саженьяхъ мостки, и на тѣхъ мосткахъ бралъ мостовщину по королевскому привилію толко, съ произджихъ дальнихъ людей съ большого возу по грошу полскому, а съ ближнихъ, недалече живущихъ отъ Кіева, по полугрошу полскому, а съ скотины рогатой по два бѣлыхъ, да съ мелкой по одному бѣлому старинныхъ польскихъ денегъ. А они мѣщане, въ томъ привиліи не помянуты, и никогда съ нихъ на тѣхъ мосткахъ пошлины не имывано; а ныне онъ игуменъ и съ нихъ мостовщину збираетъ же, и для того мостового дорогого побору околные люди ни съ какими торгами въ Кіевѣ не издять, а издять, въ иные города и отъ того чинится имъ мѣщанамъ и всякихъ чиновъ жителямъ въ Кіевѣ великая дороговня, иза такую дорогою мостовщиною по дрова и по сѣно, и на мельницы, и никуды по домовые нужды издять имъ не возможно; и скотины ихъ на ихъ же мѣщанскій выпускъ и въ луга для корму гонять не дають. Да имъ же мѣщанамъ великое утѣсненіе дѣется въ городѣ отъ козаковъ, на дворѣхъ у нихъ безпрестанно ставятца на становище человекъ по двѣсти и по триста съ лошадьми, и чинять имъ въ томъ великій убытокъ и тягость, и чрезъ указное емлютъ у нихъ сѣно, и овесъ, и пьѣ, и харчъ, и деньги насильно, и обухами бьютъ, и грабятъ, и послѣднее отимають, и отъ того они обнищали, и учинилось имъ отъ того убытку тысяча рублей. А подгородомъ Кожемяками съ людьми болши двухсотъ человекъ владѣть нынѣ кіевскій полковникъ; и въ постоѣ имъ мѣщанамъ они не помогаютъ. А въ Нижнемъ городѣ козацкихъ и мр-скихъ и всякихъ чиновъ людей многое число; а отъ такой многой тягости покинувъ дворы многіе мѣщане въ мѣстечко Печерское, и по разнымъ м-рямъ, также въ Кожемяцкую слободу разбрелися. А въ иныхъ де городехъ въ такихъ постояхъ помогаютъ всѣмъ полкамъ зъ городовъ, и зъ деревень кормятъ, а Кіеву никакой помощи изъ городовъ и зъ деревень нѣтъ. Также и ремесленные люди, которые въ Кіевѣ, подають повинность полковнику и старшинѣ, и всякіе дѣла дѣлають бесплатно; и наши великихъ государей ратные люди въ Нижнемъ городѣ всякими товары торгуютъ, а имъ мѣщанамъ отъ того чинитца обида. А по воротамъ въ нижнемъ городѣ стоятъ ратные жъ люди

на караулахъ, и берутъ деньги со всякихъ людей напрасно, изъ города выихать и въ городъ проихать не мочно. Да у нихъ же въ Кіевѣ въ нижнемъ городѣ живутъ многіе греки домами своими, и всякими промыслы промышляютъ, а въ Ратушу имъ ничего не даютъ и во всякихъ податкахъ не помагають, и подъ ихъ правамъ майдебургскимъ быть не хотятъ. Да они жъ мещане въ прошлыхъ годѣхъ збирали съ продажного привозного хлѣба съ воза по четыре деньги, и отдавали тѣ деньги въ соборную церковь на строеніе, а нынѣ тотъ церковный сборъ збираетъ Кіевскій полковникъ, на себя безъ Нашего Великого Государя указа, а в церковь ничего не даетъ. И Намъ Великимъ Государямъ Нашему Ц. В. пожаловати ихъ мѣщанъ велѣти на то ихъ челобитье Нашъ Великихъ Государей Нашего Ц. В. милостивой указъ учинить, и жалованья грамоты Отца Нашего, каковы имъ мѣщанамъ даны написано велѣно имъ имѣти всякую вѣчность и употребленіе по прежнимъ правамъ и привиліямъ, и ничимъ тыхъ ихъ правъ и волностей не нарушивать, и пошлинъ съ нихъ какъ они издять торговать сухымъ и воднымъ путемъ въ Кіевѣ и иныхъ Малороссійскихъ городахъ имать не велѣно; и торговать имъ безпошлинно, и купецкимъ людямъ всякіе товары складывать по прежнимъ королевскимъ привиліямъ у нихъ на Ратушѣ; а что они мѣщане прежде сего, при владѣніи полскомъ, давали кіевскому воеводѣ съ питья, съ пива, изъ меду, и съ вина, и съѣсныхъ товаровъ, и съ лавокъ, и съ торгу со всякого, и съ воскобойни, и съ пивоварни, и съ перевозу что на Днѣпрѣ, и съ двора гостинного, и съ вѣсу по три тысячи золотыхъ полскихъ на годъ; и за то все велѣно имъ платить въ Нашу Ц. В. казну по вся годы безпереводно; и тѣмъ вышешенованнымъ промысламъ и доходамъ попрежнему быти изъ ихъ майстрату на Ратушу. А что Кіевскій Бискупъ отнялъ было города Кіева часть, и ксензы Оболонъ и Подгородье, и доходы градскіе себѣ привращали, и буде изстари тѣ мѣста и доходы бывали градскіе а Бискупъ и ксензы завладѣли насильствомъ, и тѣмъ мѣстамъ и доходамъ велѣно быти къ Ратушѣ жъ попрежнему (три слові не розібрано); а полякамъ, и жидамъ, и армянамъ въ Кіевѣ жить и селиться не велѣно. А доходамъ: арендою и перевозомъ, и всякимъ питьемъ велѣно торговати имъ къ ратушѣ, какъ передъ сего на Ратушу Кіевскую бывало; и на Днѣпрѣ перевозомъ, и сѣнными покосы, рыбными ловли, и кабакомъ въ нижнемъ городѣ велѣно владѣть, и торговать безпошлинно по жалованнымъ грамотамъ имъ же мѣщанамъ, и ничимъ тѣхъ жалованыхъ грамотъ нарушивать, и подводъ съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ ни для какихъ нашихъ Великихъ Государей, Нашихъ Ц. В. дѣлъ имать не велѣно. А какъ ратные всякихъ чиновъ люди и съ Кіева къ Москве или въ иные города и в полки отпущены и посланы будутъ, и ратнымъ всякихъ чиновъ людямъ издѣти на своихъ подводахъ, а гонцовъ посылать для скорыхъ дѣлъ на почтовыхъ лошадяхъ. И въ нижнемъ городѣ ихъ мѣщанамъ обидъ и въ торгахъ помѣшки чинить никому не велѣно, и островомъ Муромцемъ и сѣнными покосы велѣно владѣть имъ мѣщанамъ, а буде кто чрезъ тое

жалованную грамоту дерзнетъ на томъ островѣ сѣно косить, и въ озеряхъ рыбу ловить и тѣмъ всѣмъ людямъ велѣно чинить жестокое покараніе.

И Мы (титѹли) слушаѡъ вышепомянутого челобитья и жалованныхъ грамотъ Отца Нашего (титѹл), такоже и Брата Нашего (титѹл) пожаловали Кіевскихъ жителей, войта Івана Быковского и Бурмистровъ и Райцовъ, и всѣхъ мѣщанъ, велѣли имъ въ Кіевѣ имѣти волную торговлю и употребленіе во всякихъ угодыяхъ, въ сѣнныхъ покосахъ, и въ рыбныхъ ловляхъ во всемъ по прежнимъ жалованнымъ грамотамъ и по королевскимъ привиліямъ, чимъ они изстари владѣли; и въ лѣса Кіевскіе для употребленія лѣсу хоромного и дровяного вѣзжати имъ невозбранно, безо всякія обиды отъ всякихъ чиновъ людей; а что въ ихъ же мѣщанскихъ угодахъ Нашего Ц. В. ратные люди употребляли на свои лошади нѣсколько сѣножатей, и нынѣ то имѣтъ быти невозбранно съ разсмотрѣніемъ будучихъ въ Кіевѣ нашихъ Ц. В. бояръ и воеводъ; а тѣмъ Нашего Ц. В. ратнымъ людямъ кромѣ своего довольства лишняго сѣна на продажу и въ отдачу не косить; а пошлину имъ мѣщанамъ съ товаровъ своихъ, буде хто изъ нихъ похочетъ, отъѣзжими торгами торговать, платитъ по уставу на изычайныхъ мѣstechъ потому, что и во всѣхъ Нашихъ Ц. В. малороссійскихъ городѣхъ пошлину торговые люди платятъ: да и для того, что та пошлина збирается на жалованье Нашего Ц. В. ратнымъ людямъ, охочимъ полкамъ, которые въ Нашихъ Ц. В. Малороссійскихъ городѣхъ обрѣтаютца; а тѣ охочіе полки собраны, и велѣно имъ Нашего Ц. В. жалованье давать, послѣ тѣхъ вышеупомянутыхъ Отца Нашего — и Брата Нашего — жалованныхъ грамотъ. А отъ ратныхъ Нашего Ц. В. людей и отъ козаковъ оберегать ихъ Нашимъ Ц. В. боярамъ и воеводамъ въ Кіевѣ будучимъ. И на дворѣхъ у нихъ Нашихъ Ц. В. ратныхъ людей и казаковъ ставить и никакихъ, съ нихъ кормовъ и поборовъ на полковника Кіевского и на козаковъ имать и выбирать отнюдь не велѣно, потому что Кіевскіе мѣщане за всякія свои вольныя употребленія платятъ въ Нашу Ц. В. казну въ Кіевѣ повся годы по шти сотъ рублевъ на годъ, и для того ихъ постоями и поемами и всякими поборами сверхъ того платежу Нашимъ Ц. В. ратнымъ людямъ въ Кіевѣ будучимъ, и полковнику кіевскому изъ того Кіевского, также и изъ иныхъ полковъ козаковъ, отягчать и убытчить не велѣли, и быти то не имѣтъ. А перевозу на Днѣпрѣ, въ которое время бываетъ перевозъ судами и тогда збирать перевозъ по прежнему — половину въ Нашу Великого Государя Нашего Ц. В. казну, а другую давать имъ мѣщанамъ въ Ратушу; а когда бываетъ наведенъ подъ Кіевымъ на Днѣпрѣ мостъ; и тогда мостовые денги на томъ мосту збирать по прежнему въ Нашу Великихъ Государей Нашего Ц. В. казну, а имъ мѣщанамъ до того дѣла нѣтъ, понеже тотъ мостъ и мостовые припасы строятъ Наши Ц. В. ратные люди, и Нашего Ц. В. казною. А Кирилловского м-ря Ігумену и старцамъ на мостахъ своихъ мостовщины съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ и съ ихъ работныхъ людей и скота ихъ лѣ-

томъ и зимою имать не велѣли, а имать имъ мостовщину извѣчайную по прежнимъ королевскимъ привиліямъ съ произжихъ людей безо всякого принужденія и отягченія, понеже объ нихъ кіевскихъ мѣщанехъ въ привиліи ихъ монастырскимъ ничего не имяновано. И Нашимъ Ц. В. ратнымъ людямъ въ нижнемъ городѣ впредь не стоять и тѣмъ ихъ мѣщанъ не стѣснити; также и въ рядахъ у нихъ и на дворѣхъ приходя изъ верхняго города ратнымъ людямъ не ночевать; и въ проѣзжихъ городскихъ воротахъ капитанамъ и салдатамъ, и стрѣльцамъ, и козакамъ, и индукторамъ никакихъ денегъ съ нихъ мѣщанъ не имать; и мастеровымъ людямъ всѣхъ цехмистровъ никому ничего какъ на кіевского полковника, такъ и на иныхъ людей никакого безденежно и безъ платежу не дѣлать. А какъ наши Ц. В. ратные всякихъ чиновъ люди изъ Кіева къ Москвѣ или въ иные города и полки отпущены и посланы будутъ, и боярамъ нашимъ и воеводамъ, будучимъ въ Кіевѣ, тѣмъ Нашимъ Ц. В. ратнымъ всякихъ чиновъ людямъ велѣтъ издѣть на своихъ подводахъ; а гонцовъ, которыхъ изъ Кіева наши Ц. В. бояра и воеводы учнутъ къ Нашему Ц. В. посылать, и для скорыхъ дѣлъ издѣть на почтовыхъ подводахъ. А питьемъ — пивомъ, и медомъ, и виномъ въ Ратушѣ торговать; и воскобойню, и пивоварню, и гостиную дворъ, и вѣсы держать; и островомъ Муромцомъ, и Осетчиною, и Трухановымъ, и Оболоньемъ, и Подгородьемъ, и Кожемяками, и Преваркою, и сѣнными покосы, и животиннымъ выгономъ, и въ озерахъ и въ Днѣпрѣ рыбными ловлями владѣть по прежнимъ жалованнымъ грамотамъ, каковы имъ даны въ прошломъ во сто шестьдесятъ второмъ и во сто шестьдесятъ осмомъ, и во сто шестьдесятъ девятомъ, и во сто осьмьдесятъ четвертомъ годѣхъ, и по королевскимъ привиліямъ, понеже имъ же мѣщанамъ въ королевскомъ привиліи тысяча шестьсотъ чтиридесятъ пятого году написано: островъ Трухановъ къ Кіевскому мѣсту крѣпокъ, опричь двора монастырскаго и озера Долобска и лугу, который издавна Николаевскому Пустинскому м-рю належать; а инымъ Кіевскихъ м-рей Архимандритамъ и Игуменамъ въ ты ихъ угодыя и рыбныя ловли не вступатца, налогъ и обидъ, и розореній имъ не чинить. А что завладѣли ихъ мѣщанскими землями и всякими угодыи Кириловскаго м-ря Ігумень съ братією и съ онымъ монастыремъ, и учинили на тѣхъ земляхъ и всякихъ угодыяхъ межи и грани, покопали копцы, и иные признаки учинили самовольно, и тѣ межи, и грани, и копцы, и иные признаки отставить, и владѣть имъ мѣщанамъ всякими угодыи, потому какъ написано въ сей Нашего Ц. В. жалованной грамотѣ выше сего. А грекамъ, которые живутъ въ нижнемъ городѣ и ремесленнымъ всякимъ мѣщанамъ велѣтъ быть обще съ ними мѣщани и в платежѣ пошлинъ, и въ иныхъ поведеніяхъ быти имъ въ таковой же силѣ, какъ и они кіевскіе мѣщане. А съ продажнаго привознаго хлѣба пошлину збирать по прежнему обыкновенію въ соборную церковь на строеніе имъ мѣщанамъ. А буде кто черезъ сей Нашего Ц. В. указъ учнетъ что держати противно, и тѣмъ людямъ отъ Насъ Великихъ Государей Нашего Ц. В. быти въ опалѣ, а нижнимъ чинамъ въ наказаніи.

и быть во всемъ во исполненіи сею Нашею Ц. В. милостивою жалованною грамотою какъ написано выше сего. А для вящаго утвержденія Нашое Ц. В. милости и для вѣчнаго владѣнія тѣми вышепомянутыми угодіи имъ мѣщанамъ сію Нашу Ц. В. милостивую жалованную грамоту утвердить Нашею Ц. В. печатью повелѣли. А для лучшого о томъ извѣстія по Нашему Великихъ Государей Нашихъ Ц. В. указу послать сеи Нашего Ц. В. грамоты въ Кіевъ къ боярамъ Нашимъ и воеводамъ списокъ, и велено имъ тотъ списокъ держать въ Кіевѣ въ приказной избѣ и потому Нашего Ц. В. указу о семъ исполнить. Дана сія Наша Ц. В. жалованная грамота Государствованія Нашего во дворѣ, въ Царствующемъ велицемъ градѣ Москвѣ, лѣта отъ созданія мира сѣмъ тысячъ сто девяносто сего, генваря двадцать четвертого дня; государствованія нашего сего году.

Мѣсце печати
Монаршой ихъ Царского
Пресвѣтлого величества
к сей грамотѣ
притисненноѣ

Божією милостію Пресвѣтлѣйшыя и Державнѣйшыя великіе государи цари и великіе князи Іоаннъ Алексѣевичъ, Петръ Алексѣевичъ и великая государыня, благовѣрная царевна и великая княжна Софія Алексѣевна, всея В. М. и Б. Россіи Самодержци.

Думной Дьякъ Емельянъ Украинцовъ.

V. (*У респірі* 50). Жалувана грамота царя Петра Олексієвича м. Київу 7207 (1699) року квітня 10 дня (дана на клопотання від війта Івана Биковського й гетьмана Мазепи).

Божією Милостію Мы Пресвѣтлѣйшій и державнѣйшій Великій Государь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Росіи Самодержецъ (повний титул).

Пожаловали Кіевского войта Івана Быковского и Бурмистровъ и Райцевъ и Лавниковъ и весь Майстратъ, и цехмистровъ и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ, велѣли дать имъ сію Нашу В. Г. Нашего Ц. В. жалованную грамоту на права суда ихъ майдебурского и на належащіе кіевскому майстрату земли и на всякіе угоды для того, что нынѣшнего двѣсти сего году марта во десятый день къ Намъ В. Г. Нашему Ц. В. писалъ подданой Нашъ войска Запорожского обоихъ сторонъ Днѣпра Гетманъ Іванъ Степановичъ Мазепа съ нимъ, войтомъ съ Іваномъ Быковскимъ, и билъ челомъ Намъ В. Г. Нашему Ц. В. онъ подданной Нашъ, о чемъ они войтъ съ урядовыми Намъ В. Г. пристойно учнутъ бити челомъ, о томъ бы указали Мы В. Г. Нашъ Ц. В. ва указъ учинить; и Намъ В. Г. Нашему Ц. В. били челомъ тотъ кіевскій войтъ

Іванъ Быковскій, Бурмистри, Райци, Лавники и весь Майстратъ и Цехмистри, и все Посполство: что по жалованнымъ грамотамъ Отца Нашего — и Брата Нашего — и по Нашей царского величества жалованной грамотѣ, никакими своими прежними волностями она мѣщане не владѣютъ, а именно: Кіевскихъ Софійского, Межигорского и Брацкого м-рей законники во всѣхъ около Кіева лѣсахъ, не токмо, что противъ прежнихъ волностей отъ Кіева за пять миль, но и за полмили не даютъ ни дерева на строзніе, ни дровъ на нужное время урубить, и въ бору ихъ мѣщанъ и въ лѣсахъ бьютъ, кони, топоры и что застанутъ грабятъ и какіе хотять ругательства людямъ чинятъ, не дая и лежачева сухова дерева на дрова взяти. Да Кирилловского м-ря законники, гору Щиковицу со всѣми къ ней прилежащими грунтами, по королевскимъ привіліямъ имъ данную, къ тому жъ лугъ подъ городомъ и сѣнокосы мѣскіе, имануемые пунищами, и ремесницкіе иные покосы невѣдомо какимъ правомъ во свое владѣніе взяли, и по самой Кіевъ поставивъ столбы и межевые знаки своею м-кою землею называютъ быти. Да ихъ же мѣщанскими сѣнными покосы от Кривой Почайны мало не по самый же Кіевъ, верстъ на пять владѣютъ кіевскіе рейтары. А они мѣщане нигдѣ ни на одну версту скотского не имѣютъ выгону и въ томъ терпятъ великую нужду. Во всякихъ шинкахъ отъ козаковъ и отъ духовного чину великую имѣютъ помѣшку и убытокъ. И перевозами по прежнему не даютъ владѣть: только во время весны и осени, когда на малое время мостъ не бываетъ, съ перевозовъ идетъ на Ратушу половина. А когда на Днѣпрѣ построень бываетъ мостъ тогда съ нихъ на мосту таковъ же платежъ берутъ, какъ и у иноземцевъ. Да у тогожъ мосту Днѣпрозого продавалось вино ратушное, а нынѣ продаютъ съ кіевского кружечного двора, а ихъ ратушного вина продавать не допускаютъ. И ратные Нашего Ц. В. разныхъ чиновъ люди, живутъ въ Кіевѣ на Подолѣ, великіе взятки и обиды пріѣзжимъ людямъ чинятъ, и беручи съ нихъ взятки, пропускаютъ изъ Кіева въ польскіе города хлѣбъ всякій и вино; а нынѣ въ Кіевѣ великая на хлѣбъ и на вино дороговля. Тому жъ взятку послѣдую сотники кіевскіе и весь урядъ козацкій пріѣзжихъ людей подъ свое козацкое берутъ не належашее празо, судятъ въ тюрьму сажаютъ и что хотять съ нихъ собираютъ; и которые пріѣзжіе люди отъ нашихъ ратныхъ людей и отъ уряду козацкого понесутъ обиду и разореніе, то въ польскихъ краехъ ихъ мѣщанъ забираютъ и до послѣдняго приводятъ обнищанія. А отъ польскихъ королей дана имъ была такая власть, что купцы пріѣзжіе въ Кіевъ изъ разныхъ земель за торговыми и иными своими дѣлами належали къ одному майстратову суду и завѣдыванію. Козаки Кіевского и иныхъ полковъ, пріѣзжая въ Кіевъ, ставятца за насилствомъ у бурмистровскихъ и мѣщанскихъ дворехъ и емлютъ себѣ и лошадямъ кормы, и ихъ мѣщанъ и женъ ихъ бьютъ и великіе досады чинятъ. Да они же козаки и начальные Нашего Ц. В. ратные люди, приходя въ майстратъ, урядовыхъ людей бранятъ и бьютъ, а майстратъ всякими срамными словами безчестютъ, какого безчестія напрежъ сего въ май-

стратъ не бывало. А по Нашимъ В. Г-ря жалованымъ грамотамъ и по Гетманскимъ листамъ козакамъ у нихъ мѣщанъ ставитца не велѣно. Нашъ Ц. В-ва богомолецъ Преосвященный Варлаамъ Ясинскій митр. Киевскій и Галицкій и Малыя Росіи установилъ въ Киевѣ на пятнадцати верстахъ въ трехъ мѣстахъ мыто збирать — первое въ Пробитомъ валу, второе на рѣчкѣ Борщовкѣ, третье въ Бѣлгородкѣ, и который ни есть мѣщанинъ киевскій за дѣломъ купеческимъ или для нужной своей потребы изъ Киева и Киевъ чрезъ тѣ мѣста издять съ тѣхъ всѣхъ нуждею мыто на м-рь Софійскій берутъ; а прежде бывшіе митрополиты киевскіе и никто въ тѣхъ мѣстахъ мыта и мостовщины съ нихъ мѣщанъ не имывали. А они де мѣщане напередъ сего изъ торговъ своихъ никому нигдѣ пошлинъ и на Днѣпру мыта не давали; и нынѣ опричь купецкого промыслу не имѣя ни земли, ни хлѣба, ни мелницъ, никакого домостроительства, даютъ отъ торговъ своихъ убогихъ подати многія, и отъ того пришли до послѣдняго убожества. Да онъ же де митрополитъ съ помѣрного пошлину, доходъ належщей до оного майстратоваго вѣдома и власти, съ которого помѣру збирали они доходы и отдавали въ Соборную церковь Майстратовую на расходы церковные, от нихъ и отъ церкви отнялъ и отдастъ на откупъ козакамъ, которые откупая держатъ мѣры неполные, одни болшіе, другіе меншіе, и тѣмъ многихъ людей продавцовъ и купцовъ обманиваютъ и въ убытокъ приводятъ. Отъ давнихъ временъ никакого чину людямъ въ недѣльные дни и въ праздники нарочитіе въ лавкахъ сидѣть и никакихъ торговъ отправлять было не велѣно, а нынѣ всякихъ чиновъ люди въ тѣ дни въ лавкахъ сидятъ и всякими товарами торгуютъ, не слушая майстратского приказа. Кирилловского м-ря законники, противяся Нашему В. Г-ря указу, именно въ жалованной Нашего Ц. В. грамотѣ имъ мѣщанамъ данной описанному, на мосткахъ подъ м-ремъ ихъ поставленныхъ мостовое съ нихъ берутъ. Бывшій полковникъ киевскій часть людей, при Киевѣ живущихъ, Кожемяки и всѣ подгороды, здавна съ ними во всякомъ послушаніи обрѣтающіяся, насиліемъ отнялъ и учинилъ своими подданными, и по нашей великого Государя жалованной грамотѣ тѣхъ людей и позинности къ послушанію мѣскому не возвратилъ. Да маестности майстратове Преварка и Осетчина отъ давнихъ лѣтъ ко майстрату бывшіе отняти. Да многіе мѣщане и майстратове люди изъ отцовъ своихъ будучи майстрату вовсе послушны, или бо что противно учиня или волею своею отъ власти майстратовой удаляясь, вписываются козаками, и учиняся козаками, майстратъ ни во что вмѣняють, и въ убытокъ городской держатъ винныя шинки; которыми великими досадами и обидами сскорблены они мѣщане отъвсюду и живутъ въ Киевѣ со всякою нуждою, не имѣють къ майстрату деревень и никакихъ людей постороннихъ; даютъ по неволѣ нашимъ Ц. В-ва ратнымъ начальнымъ и войсковымъ людямъ много число подводъ, нанимая дорогою цѣною, и отъ того великое имѣють разореніе. Много такожъ въ Киевѣ людей, которые бездомствомъ и незнаемые въ мѣстѣ никѣмъ живутъ, и поѣхавъ въ польскіе города

полскимъ людямъ или жидамъ задолжась или обманство какое учинять, а тѣ полскіе люди и жида, не смотря на своихъ должниковъ бѣглыхъ и кто имъ какой учинить убытокъ, ихъ мѣщанъ невинныхъ въ полскихъ городѣхъ за таковыхъ незнаемыхъ людей и за какую ни есть напасть грабятъ и забираютъ, отъ которыхъ заборовъ многіе пришли до послѣд-
няго обнищанія. Наши Ц. В-ва служилые, яко иные люди, имѣютъ въ Кіевѣ на Подолѣ торговые бани на грунтахъ мѣскихъ построеніе, а съ тѣхъ бань немалые обиды и убытки чинятца винными и пивными шинки, а живущіе въ тѣхъ баняхъ люди крадежомъ. Отъ студентовъ великіе граду и имъ мѣщанамъ чинятца обиды, ибо они живучи въ школахъ братскихъ и въ училищахъ братскихъ и церковныхъ, и находя на двори мѣщанскіе по ночамъ во многомъ числѣ дрова берутъ и дерево хормное, избы мѣскіе и стѣны городовые, ново нынѣ великимъ иждивеніемъ мѣскимъ строенные, разбираютъ на дрова, и всякое своевольство дѣлаютъ. Мѣщанъ ночью перенимая въ школы свои заволокши, бьютъ батоги; а прошлого года одному уряднику майстратовому не дая въ козака брать въ шинку вина, саблею во увѣче порубили руку; и бурмистра Дмитрія Полоцкаго съ иными мѣщанами въ ночи перенявъ на рынку голову обухомъ пробili; и естлибъ не ушелъ, тобы онъ такъ самъ, яко и иные мѣщане съ нимъ будуче тоды смерть бы пріяли. На которыхъ самовольцовъ студентовъ ни у кого суда и справедливости не могутъ достигнути, и для вышепомянутыхъ обидъ и нарушеній волностей градского нижнего зачатого дѣла онымъ виннымъ ратушнымъ приходомъ совершить не могутъ. И намъ В. Г-рю Нашему Ц. В-ву пожаловати ихъ войта и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ, велѣтъ на стародавние ихъ права и волности дать нашъ указъ какъ въ майстратъ такъ и мастеровымъ людямъ, купно съ ними подъ правомъ майдебурскимъ живущимъ, Наши Ц. В-ва милостивіе жалованныя грамоты, дабы тѣмъ прежнимъ правамъ своимъ и волностямъ градскимъ имѣли подтвержденіе; а въ чемъ отъ духовного чину и отъ разныхъ иныхъ людей, чрезъ права обидимы, чтобъ по Нашей В. Г-ря Нашего Ц. В-ва милости впредь такожъ досадъ и обидъ не имѣли, и при прежнихъ своихъ стародавнихъ правахъ и вольностяхъ безъ нарушенія обрѣтались. А когда на Днѣпрѣ не бываетъ мостъ, и тогда онымъ ихъ мѣщанскимъ на Днѣпрѣ ходить паромамъ, и приходъ перевозной для всякихъ расходовъ градскихъ имѣтъ на ратушу; а лѣтнимъ временемъ, когда на Днѣпрѣ бываетъ построень мостъ, и мостовое имать съ нихъ мѣщанъ против иноземцевъ съ убавкою, и ратушное вино у того Днѣпровского мосту продавать по прежнему. А богомольцу Нашему пр-му Митр. Кіевскому на вышеписанныхъ трехъ мѣстехъ мыта съ нихъ мѣщанъ и мостовщины имать и никакой обиды имъ чинить не велѣтъ; а буде кто изъ нихъ мѣщанъ ему богомольцу Нашему что противно учинить, и на такого противного имати ему управу у належащаго суда. А козакамъ насиліемъ на дворѣхъ ихъ не ставитца, и кормовъ не имать, и никакихъ обидъ и безчестей имъ не чинить. И въ недѣльные дни и въ праздники никто-бъ торговые люди въ лавкахъ не сидѣли и

не торговали, ¹штобъ имъ по прежнему по Нашего Ц. В. милости во всемъ по стариннымъ привиліямъ доволствоватися. А въ жалованыхъ грамотахъ отца Нашего, и Брата Нашёго, — прошлыхъ 162, 168, 169 до 187 годовъ, каковы даны кіевскимъ мѣщанамъ съ привиліевъ королей полскихъ, которые они мѣщане въ тѣхъ годѣхъ объявляли, и какова дана имъ же мѣщанамъ по Нашему Ц. В-ва указу въ прошломъ во 197 году написано: имѣти имъ мѣщанамъ въ Кіевѣ вольную торговлю и во всякихъ своихъ угодыяхъ, въ сѣнныхъ покосахъ и рыбныхъ ловляхъ употребленіе, и въ лѣса Кіевскіе для хоромного и дровяного лѣсу въѣзжати невозбранно, безо всякія обиды ото всякихъ чиновъ людей; а въ ихъ мѣщанскихъ угодыяхъ Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людямъ на свои лошади сѣножати употреблять невозбранно, съ разсмотрѣніемъ будучихъ въ Кіевѣ бояръ и воеводъ, чтобъ тѣмъ помянутымъ Нашимъ ратнымъ людямъ кромѣ своего довольства лишнего сѣна на продажу и въ отдачу не косить. Пошлину имъ мѣщанамъ съ товаровъ своихъ буде кто изъ нихъ похочетъ отизжими торгами торговать, платитъ по уставу на извычайныхъ мѣстахъ, потому что и во всѣхъ малоросійскихъ городахъ пошлину торговые люди платятъ, да и для того, что та пошлина збирается по жалованнымъ Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людямъ охочѣмъ полкамъ, которые въ Малоросійскихъ городахъ обрѣтаютца. Отъ ратныхъ Нашихъ В. Г-ря людей и отъ козаковъ оберегать ихъ мѣщанъ боярамъ Нашимъ и воеводамъ въ Кіевѣ будучимъ, и на дворѣхъ у нихъ мѣщанъ ратныхъ людей и козаковъ не ставить, и никакихъ съ нихъ кормовыхъ поборовъ на полковника кіевского и на козаковъ отнюдь не имать, потому что они кіевскіе мѣщане за всякіе въ свои волные употребленія платятъ въ Нашу В. Г-ря казну въ Кіевѣ по вся годы пошти сотъ рублевъ на годъ; и для того ихъ мѣщанъ сверхъ платежу постоями и кормами и всякими поборами ратнымъ людямъ въ Кіевѣ будучимъ и полковнику Кіевскому, и того кіевского полку такоже и иныхъ полковъ козакамъ отягчать и убыточитъ не велѣно, и быти то не имѣть. На Днѣпрѣ въ которое время бываетъ перевозъ судами, и тогда збирать за перевозное по прежнему, имать половину въ Нашу В. Г-ря казну, а другую половину давать имъ мѣщанамъ въ ратушу, а когда бываетъ наведенъ мостъ, и на мосту мостовые денги збирать по прежнему Нашему В. Г-ря указу, а имъ мѣщанамъ до того дѣла нѣтъ, понеже тотъ мостъ и мостовые припасы строили Нашего В. Г-ря ратные люди и Нашею В. Г-ря казною. А Кириловского м-ря игумену и старцемъ на мосткахъ своихъ мостовщины съ нихъ мѣщанъ и работныхъ людей и скота лѣтомъ и зимою не имать, понеже объ нихъ кіевскихъ мѣщанахъ въ привиліи ихъ монастырскомъ ничего не именовано; а имать имъ мостовщину извычайную по прежнимъ королевскимъ привиліямъ съ произжихъ людей безо всякого принужденія и отягченія. Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людямъ въ нижнемъ городѣ впредь не торговать, и тымъ ихъ мѣщанъ не тѣснить: и приходя имъ ратнымъ людямъ изъ верхнего города въ рядѣхъ у нихъ мѣщанъ и на дворѣхъ не ночевать; и въ произжихъ воротахъ капитанамъ, салдатамъ и стрель-

цямъ и козакамъ и индукторамъ никакихъ денегъ съ нихъ мѣщанъ не имать; и майстеровымъ людямъ всѣхъ цехмистровъ никому ничего какъ на кievского полковника, такъ и на иныхъ людей никакого безденежно и безъ платежу не дѣлать. А когда Нашего В. Г-ря всякихъ чиновъ ратные люди изъ Кіева къ Москвѣ или въ иные города изъ полковъ отпущены и посланы будутъ, и боярамъ Нашимъ и воеводамъ будущимъ въ Кіевѣ велѣтъ тѣмъ ратнымъ людямъ всякихъ чиновъ издѣть на своихъ подводахъ; а гонцамъ которые изъ Кіева посылаютца къ Москвѣ для скорыхъ дѣлъ издѣть на почтовыхъ лошадахъ. {Питьемъ, пивомъ, и медомъ, и виномъ въ Ратушѣ шинковать, и съѣстнымъ харчемъ, и въ лавкахъ товарами разными торговать, и воскобойню, и пивоварню, и гостиной дворъ, и вѣсы держать; и островомъ Муромцемъ, и Осетщиной, и Трухановымъ, и Болонемъ, и Подгородьемъ, и Кожемяками, и Преваркой, и сѣнными покосы, и животиннымъ выгономъ, и въ озерахъ, и въ Днѣпрѣ, рыбными ловлями владѣть, опричь двора и озера Долобского и лѣсу, которые дворъ и озеро и лѣсъ на островѣ Трухановѣ издавна Николаевскому Пустынному м-рю належать. А иныхъ кievскихъ м-рей Архимандритамъ и Ігуменамъ въ вышеписанные ихъ мѣщанскіе угоды, и в рыбные ловли, не вступатца, и налогъ и обидъ и разореній не чинить. И что завладѣли ихъ мѣщанскими землями и всякими угоды, Кириллова м-ря Ігумень з братією и онымъ м-ремъ и учинили на тѣхъ земляхъ и всякихъ угодахъ межи и грани, и покопали копцы, и иные признаки учинили самовольно, и ты межи и грани, и копцы и иные признаки отставить, а владѣть имъ мѣщанамъ всякими угоды по тому, какъ в той Нашего В. Г-ря жалованной грамотѣ написано. Грекамъ, которые живутъ въ нижнемъ городѣ и ремесленнымъ всякимъ мѣщанамъ быть обще съ ними мѣщанами, и въ платежѣ пошлинъ, и въ иныхъ поведеніяхъ въ такой же силѣ, какъ они кievскіе мѣщане. Съ продажного привозного хлѣба пошину збирать по прежнему обыкновію в соборную церковь на строеніе имъ же мѣщанамъ. А въ межевыхъ книгахъ дьяка Івана Алферьева прошлого 199 году Кирилловского м-ря и ихъ мѣщанскимъ землямъ написано: отмежовано Кирилловского м-ря земель и всякихъ угодей по ихъ крѣпостямъ и по отводу старожиловъ по мѣрѣ кругомъ на осмѣтысячъ на девятьсотъ на семьдесятъ на одну сажень в трехаршинную сажень, и буде положить верстами по тысячи сажень въ версту и будетъ восемь верстъ девятьсотъ семьдесятъ одна сажень; а мѣщанамъ кievскимъ по ихъ крѣпостямъ и по досмотру отведени земли — гора Щиковица со всѣми ея принадлежностями по мѣрѣ снизу поверху въ долъ пятсотъ двадцать сажень поперекъ сто пятьдесятъ сажень, а въ иныхъ мѣстехъ менши. А около той горы всякіе въ обѣ стороны угоды на рѣчкѣ Кудрявце мелничные плотины, и мельницы, и винокурки, и дворы, и дворовые строенія; и на горѣ огороды и пашенная земля. Да имъ же отведено Оболонье, и выгонной земли по мѣрѣ отъ города вдоль вверхъ по Днѣпру верстъ на пять и болши, поперекъ верстъ на двѣ и въ иныхъ мѣстехъ на кривизнахъ противъ Днѣпровскихъ лукъ и менши.

А нынѣ въ приказѣ Мзлыя Росіи Кіевскій войтъ Іванъ Быковскій и бурмистры, и райцы, и писарь сказали, что дьякъ Іванъ Алферьевъ отмежеваль къ землямъ Кирилловскаго м-ря ихъ мѣщанскія земли, горы Щековицы многое число, да ремесницкіе сѣнные покосы. А что въ тѣхъ же межевыхъ книгахъ, написано имъ земли по мѣрѣ отъ города въ длину верстѣ на пять, а поперекъ версты на двѣ и менши, и тою всею землею владѣють кіевскіе рейтары, а они ничимъ тою землею не владѣють. Да войтъ же Іванъ Быковскій и бурмистры, объявили привиліи королей полскихъ и гетманскіе универсалы, данные въ Кіевскій майстратъ сверхъ тѣхъ привиліевъ и универсаловъ, которые объявляли они напередъ сего, въ которыхъ писано: по привилію Стефана короля полскаго 1576 р. велено имъ мѣщанамъ, которые службу воинскую противъ непріятелей конемъ давали, безчестія указывать яко слугамъ замка кіевского по два рубли съ полтиною, а старшимъ, которые на уряды мѣщанскіе обраны и не точію на тѣхъ урядахъ бывшихъ, но кто и былъ въ урядѣ перемѣненъ и отъ уряду отставленъ. тѣмъ всѣмъ указывать безчестье шляхецкое по уложенію земскому. Людемъ приіжмимъ, и христіанамъ, и жидамъ на обиду имъ мѣщанамъ въ лавкахъ вмѣстѣ съ ними не сидѣть, и въ локти, и въ фунты ивъ золотники не продавать; также купцовъ въ Кіевѣ приѣзжающихъ подъ присудъ городской не имать и въ замкѣ ихъ не судить. А въ лѣса Кіевскіе господскіе, землянскіе и духовные по стародавнему обычаю отъ Кіева въ двадцати въ пяти верстахъ для дерева на строеніе и на дрова позволенъ имъ кіевскимъ мѣщанамъ вѣздъ свободный. По привилію жъ Жигимонта короля 1619 г. дана имъ кіевскимъ мѣщанамъ для распространеній Кіева, и для скотскаго выпуска, и для сѣченія деревъ на строеніе и на дрова, и на пашню хлѣбную и спусти гора Щековица съ ея приналежными въ вѣчное владѣніе почавъ съ Юркова прудка потому въ ту же гору Щековицу обломи опираясь о землю, о дворъ и островъ Бискупской по конецъ запруды и отъ конца запруды въ прудокъ въ долину Кудравецъ, до самого конца Кудравца прямо черезъ дуброву до борка Святошицького по дорогѣ, которая идетъ изъ Бѣлородка къ Кіеву, а дорогою идучи къ Кіеву пришедъ къ концу долины Юркова прудка въ долину Юрковъ прудокъ, откуда межѣ зачалися, и съ тѣми людьми межѣ прудкомъ и горою Щекавицею и что въ долину Кудравца живутъ. По универсалу подданного Нашего гетмана Івана Степановича Мазепы 1687 г. велѣно въ Кіевѣ живущимъ людемъ при м-ряхъ и дворѣхъ м-скихъ сторожу и всякое послушаніе къ городу належащее исполнять съ ними мѣщанами всегда вмѣстѣ, но токмо своимъ порядкомъ и очередью, и противъ того какъ они мѣщане съ ремесленниками, подъ мѣскимъ правомъ будучими, сторожу и всякое послушаніе городу належащее исполняютъ; понеже вѣдаетъ то всякъ, что развѣ бы кто имѣя свое житіе близъ городовыхъ валовъ въ поляхъ, тотъ бы до городской обороны не могъ быти причестнымъ, однакожь и за городомъ надобно самому боронитися, и общую, а наипаче къ цѣлости всѣхъ въ городѣ потребную службу исправлять, о томъ тогда всѣхъ упомыная,

и дабы инакъ не было крѣпко подтверждаетъ. Въ другомъ гетмана Івана Степановича 1689 г. написано, что подтверждаѣ онъ поданный нашъ Нашего Ц. В-ва жалованные грамоты данные кіевскимъ мѣщанамъ под водъ у нихъ кіевскихъ мѣщанъ никому не имати не велѣно опричь имянного Нашего Ц. В-ва указу и при великой потребѣ, въ какой бы особно онъ подданный Нашъ къ нимъ мѣщанамъ писать будетъ имянно, а за рубежъ ихнѣхъ подводъ давати не велѣно; также Кожемякскіе бѣ жители отъ нихъ мѣщанъ нѣкогда отдалени не были, но вкупѣ съ мѣстомъ подъ порядокъ ратушнымъ всякое тягло и повинность отправили; и писалъ бы полковникъ, ни его выслание, ни сотникъ тамошній не смѣли бы ни на какую особливую работу свою въ свое послушаніе изъ мѣста вривати, како бы твердо въ жалованой Нашего Ц. В-ва грамотѣ изображено въ своей силѣ обрѣталосѣ.

И Мы Пресвѣтлѣйшій Державнѣйшій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея Великія и Малыя и Бѣлыя Росіи Самодержецъ Наше Царское Величество пожаловали кіевского войта Івана Быковского, и бурмистровъ, и райцовъ, и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ — велѣли по прежнимъ жалованнымъ грамотамъ Отца Нашего и такожъ и Брата Нашего, и по Нашей Великого Государя Нашего Ц. В-ва и по жалованной грамотѣ прошлаго 1713 году, какова дана имъ кіевскимъ мѣщанамъ и писано въ сей Нашего Ц. В-ва жалованной грамотѣ выше сего и по привилеямъ королей полскихъ даннимъ кіевскому майстрату имѣти имъ кіевскимъ мѣщанамъ въ Кіевѣ волную торговлю и употребленіе, и владѣть всякими угоды, и сѣнными покосы, и рыбными ловли, чѣмъ изстари владѣли, и питъемъ виномъ, пивомъ, медомъ въ ратушѣ шинковать, и съѣстнымъ харчемъ, и въ лавкахъ товарами разными торговать, и воскобойню и пивоварню, и гостинный дворъ и вѣсы держать, и островами Муромцомъ и Осетчиною, и Трухановымъ, и Болоньемъ, и Подгородьемъ, и Приваркою, и сѣнными покосы, и животиннымъ выгономъ, и въ озерахъ и въ рѣкѣ Днѣпрѣ рыбными ловлями владѣть по прежнему, а кіевскихъ м-рей Архимандритамъ и Ігуменамъ въ тѣ ихъ угоды и рыбныя ловли не вступатца, налогъ и побоевъ и разоренія имъ не чинить, а имянно въ островъ Трухановъ Николского пустинного м-ря властемъ не вступатца и владѣть имъ не велели, опричь двора ихъ м-ского; и озера Долобска и лугу, который издавна къ тому м-рю належитъ, понеже тотъ островъ крѣпокъ имъ мѣщанамъ по королевскому привилію 1645 году, опричь того помянутого двора м-рского и озера Долобска и лугу; также и Кожемяцкихъ жителей отъ мѣста и порядку ратушного и отъ тягла и повинности никому не отдѣлять, и полковнику кіевскому подъ свое подданство оныхъ не приводить, но возвратить къ Майстрату безъ всякого препятствія, потому что тѣ Кожемяцкіе жители и все Подгородье по прежнимъ Нашимъ Ц. В-ва жалованнымъ грамотамъ утверждени издавна, и повинности и послушанію мѣскому. Да по универсалу подданого Нашего гетмана Івана Степановича 1689 г. тѣхъ Кожемяцкихъ жителей отъ нихъ мѣщанъ никогда отдѣлять и полковнику кіевскому

и сотнику ниже ихъ посланнымъ въ свое послушаніе и ни на какую работу принуждать не велѣно. А что они мѣщане межеванье Дьяка Івана Алферьева спорять и сказываютъ, что примежевалъ де онъ Дьякъ ихъ мѣщанскіе земли къ землямъ Кирилловского м-ря, и для досмотру вновь того дьячого межеванья велѣно объявить Нашему воеводѣ Кіевскому и намѣстнику Югорскому князю Петру Івановичу Хованскому съ товарищи послать кого пристойно и буде то межеванье учинено неправо и не по крѣпостямъ, и ту землю велѣно развестъ и размежевать по крѣпостямъ вправду и учинить межи и грани вновь. Да имъ же кіевскимъ мѣщанамъ въ лѣса кіевскіе для употребленія лѣсу хоромного и дровяного въизжать невозбранно безъ всякія обиды ото всякихъ чиновъ людей. А что въ ихъ мѣщанскихъ угодьяхъ Нашего Ц. В-ва ратные люди употребляютъ на свои лошади нѣскольکو сѣножатей, и нынѣ то быть имѣеть невозбрано, съ разсмотрѣніемъ будущихъ въ Кіевѣ Нашихъ Ц. В-ва бояръ и воеводъ, чтобъ тѣ помянутые Нашего Ц. В-ва ратные люди кромѣ своего довольства лишняго сѣна на продажу и въ отдачу не косили. А отъ ратныхъ Нашего Ц. В-ва людей и отъ козаковъ оберегать ихъ мѣщанъ Нашимъ Ц. В-ва боярамъ и воеводамъ въ Кіевѣ будучимъ. И на дворѣхъ у нихъ мѣщанъ, а имянно у войта и у бурмистровъ, и у всѣхъ урядовыхъ людей Нашихъ Ц. В-ва ратныхъ людей и козаковъ ставить, и никакихъ съ нихъ кормовъ и поборовъ на полковника Кіевского и на козаковъ имать и выбирать, и ничѣмъ ихъ мѣщанъ безчестить, и досаждать имъ никакихъ чинить отнюдь не велѣли, потому что они кіевскіе мѣщане за всякіи свои волнии употребленія платить в Нашу Ц. В-ва казну въ Кіевѣ по вся годы пошти сотъ рублевъ на годъ; а войтъ и урядовыи управляютъ майстратъ, и судъ майдебурскій, строятъ нижней городъ, и для того ихъ постоями и кормами, и всякими поборами сверхъ платежу и належашихъ дѣлъ Нашимъ Ц. В-ва ратнымъ людямъ въ Кіевѣ будучимъ, и полковнику Кіевскому, и того кіевского полку и иныхъ полковъ козакамъ отягчать и убытчить не велѣли. Да Нашимъ Ц. В-ва ратнымъ людямъ въ Нижнемъ городѣ не торговать и тѣмъ ихъ мѣщанъ не тѣснить, также и въ рядѣхъ у нихъ и на дворѣхъ приходя изъ верхнего города не ночевать, и въ произжихъ городскихъ воротахъ капитанамъ и салдатамъ, которіи бывають на заставахъ, также и козакамъ и индукторамъ, никакихъ денегъ съ нихъ мѣщанъ и съ пріизжихъ купецкихъ людей не имать, и никакихъ обидъ тѣмъ на заставѣ пріизжимъ торговымъ людямъ съ полской стороны не чинити; и въ торговыхъ дѣлахъ тѣмъ заставнымъ и козацкимъ сотникамъ ихъ не судити, а вѣдати ихъ и судити въ торговыхъ дѣлѣхъ на ратушѣ войту съ урядовыми; и мастеровимъ людямъ всѣхъ цехмистровъ никому ничего, какъ на кіевского полковника, такъ и на иныхъ людей никакого безденежно и безъ платежу не дѣлать; а какъ Наши Ц. В-ва ратные всякихъ чиновъ люди изъ Кіева къ Москвѣ или въ иніе города и въ полки отпущены и посланы будутъ, и боярамъ Нашимъ и воеводамъ будучимъ въ Кіевѣ тѣмъ Нашихъ Ц. В-ва всякихъ чиновъ ратнымъ людямъ велѣтъ издѣть на своихъ подводахъ, а гонцамъ

которыхъ изъ Кіева Наши Ц. В-ва бояре и воеводы учнутъ къ намъ посылать для скорихъ дѣлъ, и тѣмъ издать на рейторскихъ подводахъ: А которые Наши Ц. В-ва служиліе и всякихъ чиновъ люди имѣютъ въ Кіевѣ нижнемъ городѣ торговые бани на грунтахъ мѣскихъ построеніе, не въ пристойныхъ мѣстѣхъ, отъ которыхъ бань водою ограды церковныя около церквей потопляетъ, и тѣ бани сломать, и мѣсто очистить, а построить имъ Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людямъ торговые бани въ иныхъ мѣстахъ, гдѣ кіевской войтъ съ мѣщане отведутъ, и съ тѣхъ бань платить имъ Нашимъ ратнымъ всякихъ чиновъ людямъ майстрату оброкъ по договору. А винныхъ и пивныхъ шинковъ, и воровскихъ людей въ тѣхъ баняхъ отнюдь не держать, и тѣмъ кіевскимъ мѣщанамъ никакихъ убытковъ не чинить; А перевозу на Днѣпрѣ, въ которое время бываетъ перевозъ судами, и тогда збирать перевозу по прежнему половину въ Нашу В. Г-ря. Нашего Ц. В-ва казну, а другую давать имъ мѣщанамъ въ ратушу; а когда бываетъ наведенъ подъ Кіевомъ на Днѣпрѣ мостъ и тогда мостовіе денги на томъ мосту збирать по прежнему въ Нашу В. Г-ря Нашего Ц. В-ва казну, а имъ мѣщанамъ до того дѣла нѣтъ, понеже тотъ мостъ и мостовые припасы строятъ Наши Ц. В-ва ратные люди и Нашего Ц. В-ва казною, и мостовщину на томъ мосту платить имъ мѣщанамъ попрежнему. А Кирилловского м-ря Ігумену и старцамъ на мостахъ своихъ мостовщины съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ и съ рабочихъ ихъ людей и со скота, лѣтомъ и зимою, отнюдь не имать, понеже въ давнихъ въ тотъ Кирилловскій м-ря привиліяхъ королевскихъ на зборъ съ мостового о иманіи съ нихъ мѣщанъ не имяновано, а имать имъ Кирилловского м-ря Ігумену и старцамъ мостовщину извѣчную по тѣмъ прежнимъ королевскимъ привиліямъ съ пріизжихъ людей, безъ всякого принужденія и отягченія; А пошлину имъ мѣщанамъ съ товаровъ сѣсихъ будь кто изъ нихъ похочетъ отъизжими торгами торговать, платить по уставу по звычайныхъ мѣстахъ, потому что и во всѣхъ Нашихъ Ц. В-ва малоросійскихъ городѣхъ пошлину торговые люди платятъ, да и для того что та пошлина збираетца на жалованіе Нашимъ Ц. В-ва ратнымъ людямъ, охочимъ компанейскимъ полкамъ, которые Наши Ц. В-ва въ Малоросійскихъ городѣхъ обрѣтаютца. А Грекамъ, которые живутъ въ Нижнемъ городѣ и ремесленнымъ всякимъ мѣщанамъ быть съ ними Кіевскими мѣщанъ обще и въ платежѣ пошлинъ и въ иныхъ поведеніяхъ въ такой же силѣ какъ и оніе кіевскіе мѣщане. А съ продажного привозного хлѣба пошлину збирать по прежнему обыкновенію въ соборную церковь на строеніе имъ мѣщанамъ, а богомольцу Нашему прѣсвященному Варлааму, митрополиту Кіевскому и впредь по немъ Митрополитамъ будущимъ въ тотъ съ помѣрного пошлиной зборъ не вступатца и отъ нихъ мѣщанъ и отъ соборной церкви майстратовой того збору не отнимать, потому что тотъ съ помѣрного зборъ данъ Нашими Ц. В-ва указы и утвержденъ къ кіевской ратушѣ на строеніе помянутой соборной церкви; а ему преосвященному митрополиту того збору никогда не дано. Да что онъ преосвященный Митрополитъ безъ Нашей В. Г-ря Нашего Ц. В-ва указу

установилъ на Софійскомъ м-рѣ въ Пробитомъ Валу, на рѣчкѣ Борщовкѣ, въ Бѣлогородкѣ, мита збирать, и емлетъ съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ черезъ тѣ мѣста ѣдучихъ, мыто и мостовщину, въ тѣхъ трехъ и въ иныхъ мѣстехъ ему преосвященному Митрополиту съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ не имать и быти тѣ мыта и мостовщины не имѣти (sic). А въ недѣльные дни и въ праздники нарочитые торговимъ всякихъ чиновъ людемъ по стародревнему обыкновенію въ лавкахъ сидѣть и никакихъ торговъ отправляти не велѣли. А студентовъ буде имъ мѣщанамъ впредь какіе обиды чинитися будутъ и приходя на дворы ихъ мѣщанскіи учнутъ что имать насильствомъ, и тѣхъ имая имъ мѣщанамъ съ служилыми Нашими Ц. В-ва людьми приводить въ Кіевъ въ Приказную Избу, а боярамъ Нашимъ и воеводамъ, въ Кіевѣ будучимъ, тѣхъ студентовъ принимать и противъ челобитья кіевскихъ мѣщанъ, розыскавши Нашъ Ц. В-ва указ, чинить по Нашему Ц. В-ва указу по Уложенію и по ново указнымъ статьямъ до чего доведется. Да по привиліямъ королей полскихъ и по универсаламъ подданого Нашего гетмана Івана Степановича, которіе объявили нынѣ на Москвѣ въ Приказѣ Малыя Росіи кіевскій войтъ съ товарищи, съ всѣхъ прежнихъ привиліевъ, которые объявляли они напрежъ сего, повелѣваемъ Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во имъ кіевскимъ мѣщанамъ, которые на уряды мѣщанскіе обирали, и не точію на тѣхъ урядахъ бывшихъ, но кто и былъ въ урядѣ перемѣненъ и отъ уряду отставленъ указываемъ безчестіе шляхецкое по уложенію земскому, а прочимъ мѣщанамъ указываемъ безчестія по два рубля съ полтиною. И пріезжимъ въ Кіевъ торговимъ людемъ на обиду имъ мѣщанамъ въ лавкахъ вмѣстѣ съ ними не сидѣть, и никакихъ товаровъ въ локти, и фунты, и золотники не продавать. Да владѣть имъ мѣщанамъ горою Щиковицею съ ея приналежностями по урочищамъ, которіе написаны, имянно въ сей Нашего Ц. В-ва жалованой грамотѣ выше сего. Живущимъ въ Кіевѣ людемъ при м-ряхъ и дворѣхъ м-рскихъ сторожу и всякое послушаніе къ городу належашее исполнять съ ними мѣщаны вмѣстѣ, инотолько своимъ порядкомъ и очередью, противъ того какъ они мѣщане съ ремесленими подъ мѣскимъ правомъ будучими сторожу и всякое послушаніе Городу належашее исполняютъ. А буде кто черезъ сей Нашего Ц. В-ва указъ учнетъ что держати противно, и тѣмъ людемъ отъ Насъ В. Г-ря Нашего Ц. В-ва быти въ опалѣ, а нижнимъ чинамъ въ наказаніи, и быти во всемъ во исполненіи сей Нашего Ц. В-ва милостивой жалованной грамоты какъ написано выше сего. А для вящаго утвержденія Нашіе Ц. В-ва милости и для вѣчного имъ мѣщанамъ тѣми вышеупомянутыми угоди владѣнія повелѣли Мы В. Г-рь Нашу Ц. В-ва милостивую жалованую грамоту утвердить Нашею Ц. В-ва печатью. А въ Кіевъ къ боярину кіевскому и воеводамъ по Нашему Ц. В-ва указу съ сей Нашей Ц. В-ва грамоты посланъ списокъ и велѣно тотъ списокъ держать въ Кіевѣ въ Приказной Избѣ и записати въ книгу, и о всемъ исполнять по сему Нашему Ц. В-ва указу. Данъ ся Наша В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованная грамота Государствія Нашего во дворѣ въ царствующемъ

велицемъ градѣ Москвѣ лѣта отъ созданія мира 7207 (7207) м-ца Апрѣля 1 дня Государствованія Нашего 54 году. Великого Государя Его Ц. В-ва посолскій дьякъ Давидъ Михайловъ

мѣсто печати
монаршой Его Царского
Пресвѣтлого Величества
къ сей грамотѣ при-
вѣщенной.

Божією милостію Великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея великія и малыя и бѣлыя Росіи самодержецъ.

VI. (*У реестрі ч. 52*). 1700 року, березня 13. Жалувана грамота царя Петра Олексієвича м. Київу (дана на клопотання від Дмитра Полоцького, причому подано проїжджого листа виданого від гетьмана Мазепи).

Божією Милостію Мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій Великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея великія и малыя, и бѣлыя Росіи Самодержецъ (повний титул) пожаловали Мы Кіевского войта Дмитрѣя Полоцкого, и бурмистровъ и райцовъ, и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ, повелѣли имъ дать сію Нашу В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованную грамоту на права суда Майдебурского и на належашіе къ кіевскому магистрату земли, и на всякія угоды въ подтвержденіе прежней жалованной Нашей В. Г-ря прошлого 7207 (207) году для того: въ нынѣшнемъ 741 (1700) году февраля въ день въ Приказѣ Малыя Росіи подали они Кіевскіе войтъ съ товарищи подданого Нашего Ц. В-ва войска Запорожского обохъ сторонъ Днѣпра Гетманъ и славного чина Святого Апостола Андрея Кавалера Івана Степановича Мазепы произжей листъ, въ которомъ написано, что завѣдомо его Гетмана и Кавалера поѣхали они войтъ съ товарищи въ Царствующій Нашъ Градъ Москву для челобитья Намъ В. Г-рю въ належашихъ ихъ нуждахъ и февраля дня били намъ чоломъ они войтъ, и бурмистры, и райцы и цехмистры по инструкціи за своими и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ руками; чтожь по Нашимъ В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованнымъ грамотамъ по се время никакими волностями они не владѣють, законники всѣхъ м-рей и до днесъ имъ мѣщанамъ лѣсовъ на строенье в на дрова запреща мѣщанъ въ борубють и грабятъ, не дая и лежачева сухова дерева на дрова взяти; помѣрного збору и нынѣ богомолецъ Нашъ Преосв. Варлаамъ митрополитъ кіевскій въ майстратъ на соборную церковь не отдалъ, и мыто у Пробытого валу, по Борщовкѣ, и въ Бѣлогородкѣ у нихъ кіевскихъ мѣщанъ и нынѣ не престаеъ брать. Также и Кирилловского м-ря законники на мосткахъ своихъ мостовщину съ нихъ берутъ же. Выгону къ городу для паствы скотины не токмо на пять верстъ но ни на одну версту не имѣють.

И гора Щековица, по привилію королевскомъ, не отдана; Кожемяки и Подгородье къ городу не возвращены. Бани московскія и нынѣ не сломаны и на иное мѣсто не перенесены. И чтобъ мѣскіе паромы, въ то время когда мосту на Днѣпрѣ не бываетъ ходили одни. А подводы они мѣщане ратнымъ людямъ и войсковымъ и нынѣ даютъ И Преварки и Осетчины и острова Труханова по сіе время къ мѣсту не отдано, и островомъ Муромцомъ они мѣщане владѣють только половиною Власти духовного и мирского чину, кеторые свои дворы въ Кіевѣ имѣють и козаки кіевскіе непрестанно виномъ шинкуютъ. Также бы и отъ рыбъ, продающихся на торгу имъ кіевскимъ мѣщанамъ никому не давать, понеже на то имѣють привиліи. И чтобъ Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во пожаловали ихъ, велѣли тѣ волности ихъ отъ насъ подтвердить противъ прежней Нашей В. Г-ря жалованной грамоты прошлого 313 году. А въ той жалованной Нашего В. Г-ря грамотѣ написано (далі цілкомъ виписано резолютивну частину попередньої грамоти — починаючи од слів: Пожаловали Мы Великій Государь Наше Царское Величество кіевского войта Івана Быковского, то-що, і кінчаючи словами: „быть въ опалѣ, а нижнимъ чинамъ въ наказаніи“ (див. стор. 30 — 33).

И Мы Пресвѣтлѣйшій Великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержецъ, Наше Царское Величество слушаѣвъ прежней Нашей В. Г-ря жалованной грамоты, данной имъ кіевскимъ войту и мѣщанамъ въ прошломъ 313 [1699] и челобитья ихъ пожаловали его войта, и бурмистровъ и райцовъ и писаря, и всѣхъ мѣщанъ, которые нынѣ въ Богоспасаемомъ Градѣ Нашемъ Кіевѣ обрѣтаютца и впредь быти имѣють, велѣли по той прежней и по сей Нашимъ В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованнымъ грамотамъ Кіевскому майстрату тѣмъ всѣмъ вышепомянутымъ волностямъ и всякимъ надлежащимъ доходамъ быти такъ, какъ в той прежней Нашего Ц. В-ва жалованной грамотѣ (207) 313 году написано и утверждено имянно И того для и нынѣ сею нашею Ц. В-ва жалованною грамотою утверждаемъ и изволяемъ тому вышеписанному всему содержатися во всякомъ исполненіи ненарушимо. И для вящаго въ томъ утвержденія Нашіе Ц. В-ва къ нимъ милости и вѣчного ради имъ мѣщанамъ выше помянутыми волности владѣнія повелѣли сію Нашу Ц. В-ва милостивую жалованную грамоту утвердить Нашею Ц. В-ва Государственною Большою Печатью. Писана ся Наша Царского Величества жалованная грамота Государства Нашего въ Дворѣ въ Царствующемъ Великомъ Градѣ Москвѣ. Лѣта отъ созданія мира 7100 (1700), а отъ Рождества Христова 1700 (1700) м-ця марта 13 дня Государствованія Нашего 18 году.

Мѣсто Печати
Монаршой Его Царского
Пресвѣтлого Величества
къ сей Грамотѣ
привѣшен-
ной

На оборотѣ надписано тако:

Божією Милостію Мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій Великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержецъ.

Великого Государя Его Царского Величества
Государственного Посолского Приказу дьякъ
Михайло Самостьяновъ.

VII. (*У реєстрі ч. 53*). 1710 р. березня 3. Жалувана грамота від царя Петра Олексієвича м. Київу (дана на клопотання від вѣйта Дмитра Полоцького, з скаргою на „богоотступника и измѣнника Мазепу“).

Божією Поспѣшествующею Милостію Мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій Великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержецъ (повный титул) пожаловали Мы кievского вѣйта Дмитрія Полоцкого, и бурмистровъ, и райцевъ и всѣхъ кievскихъ мѣщанъ — повелѣли имъ дать сію Наше В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованную грамоту на право суда Магдебургского и надлежащiе къ Кievскому майстрату земли и на всякіе угоды въ подтвержденіе прежнихъ нашихъ В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованныхъ грамотъ, данныхъ въ прошлыхъ зѣз [1699] лѣш [1700] годѣхъ для того: въ нынѣшнемъ лѣш (1710) году генваря въ сі 16 дня били челомъ Намъ В. Г-рю кievскій вѣйтъ съ товарищи, а въ челобити ихъ написано, что пожаловани они жалованими грамотами Отца Нашего (титул) такожъ и Брата Нашего (титул) и Насъ В. Г-ря Нашего Ц. В-ва. А нынѣ де по тѣмъ нашимъ Ц. В-ва жалованнымъ грамотамъ они мѣщане якобы ничѣмъ не владѣютъ и отъ всѣхъ волностей отдалены, понеже Богоотступникъ и измѣникъ Мазепа универсалами своими волности ихъ, въ грамотахъ Нашего Ц. В-ва изображенные нарушилъ; да онъ же измѣникъ Мазепа наложилъ на нихъ индукту, отъ которой индукты торговые люди весьма обнищали, а иные до полного убожества пришли, и чтобы Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во пожаловали ихъ повелѣли дать имъ мѣщанамъ подтверждательную грамоту, чтобы тѣ ихъ гражданскіе волности по прежнимъ Отца и Брата Нашего Государева и Нашего Ц. В-ва жалованнымъ грамотамъ при своей крѣпости ненарушимо пребывали. Такожъ бы на ихъ при томъ челобити поданные пункты учинили милостивое рѣшеніе. А въ тѣхъ ихъ поданныхъ просителныхъ пунктахъ написано: кабакъ съ которого они мѣщане платятъ ежегодъ въ Нашу Ц. В-ва казну пошти сотъ рублевъ и всякіе градскіе нужды съ него отбываютъ вовсе розорился, и не имѣютъ они съ чѣго годового платежу въ Нашу Ц. В-ва казну платить и нуждъ градскихъ отбывати, и ратушу достроить. А къ тому еще на нихъ з двѣ тысячи долговъ, которые пабрали на наѣзди, понеже нынѣ какъ козаки такъ и духовного и мирского чина люди во-

лоскимъ и (виномъ, медомъ,) пивомъ безъ впинно торгуют. Они жъ лошади въ подводы великоросійскимъ и малоросійскимъ разнымъ особамъ даютъ многое число, изъ которыхъ малое число возвратилось, а которые возвратилися, тѣ отъ перегону померли. А иные люди пріѣхавъ по дворахъ и по улицамъ лошадей насиліемъ берутъ и за собою вовсе заводятъ. Индукту которую измѣникъ Мазепа насилно на нихъ наложилъ, платятъ и донинѣ, отъ которой они уволены грамотами по привилеямъ королевъ полскихъ. Законники м-рей Кіевскихъ на Днѣпрѣ въ затонахъ Днѣпровыхъ довить рыбы не даютъ, поймавъ рыболововъ ихъ бьютъ грабятъ, оковавъ въ тюрьму сажаютъ и забиваютъ въ колодки и принуждаютъ землю носить, также въ лѣсахъ дровъ рубить не велятъ, поймавъ на дорогѣ бьютъ, грабятъ лошадей, топоры отнимаютъ, въ м-ри емлютъ; называютъ они лѣса своими, и чтобъ монастырскіе лѣса отъ ихъ отграничени и отдѣлени были Въ прошломъ лѣтѣ (1706) году, на мундиръ по приказу губернатора кіевскаго Івана Гулицца купили они сукна абы на шестсотъ на сорокъ шесть рублевъ. Да въ лѣтѣ (1709) году они мѣщане въ верхней городѣ старыхъ и новыхъ шубъ триста шубъ и сапоговъ триста паръ по цѣнѣ на двѣсти на пятьдесятъ четыре рубля — всего въ издержкѣ у нихъ девятьсотъ рублевъ, и тѣхъ денегъ в Приказную палату въ указній годовой платежъ имъ не зачтено. Ремесленники люди на пріѣзжихъ особъ дѣлаютъ все безденежно, и тѣхже ремесленниковъ насилно на дѣло берутъ и бьютъ, да они же дѣлали по указу мундиры, которымъ за дѣло давали только по два алтына по двѣ денги. Мостовщину и на паромехъ перевозное берутъ съ нихъ мѣщанъ такую жъ плату, какъ и съ пріѣзжихъ людей. Пивоварни и воскобойни, какъ духовные, такъ и козаки многіе построили, отъ чего чинитца великая ратушѣ убыль, а имъ оныхъ по указу держать не велѣно. Бани всѣ велѣно сломать, а для строеній оныхъ отвести мѣсто мѣское, чтобы къ ратушѣ была плата, а тѣ бани и донинѣ не сломаны и платежу не даютъ, и дабы тѣ бани попрежнему сломать и снести на иное мѣсто, и годовой платежъ въ ратушѣ опредѣлить. Да они же мѣщане помѣрное пашенное откупили у Преосвященнаго Кіевского Митрополита на ратушу, а даютъ ему за то помѣрное на годъ по шестьдесятъ рублевъ, и чтобъ отредѣлить, чтобъ оное помѣрное было при ратушѣ, а они ему Преосвященному Митрополиту и по немъ будучимъ по вышеписанному числу давать будутъ, а не болши, такожъ и инымъ по немъ наступающимъ Архiereемъ болши би того платежу на нихъ не прибавливать. Измѣникъ Мазепа отнялъ было отъ ратуши село Осетщину съ луговыми островами и озерами и отдалъ то во владѣніе матери своей; а гетманъ Іванъ Іличъ Скоропацкой универсаломъ своимъ возвратилъ къ Ратушѣ; а Архимандритъ м-ря Межигорскаго людей изъ Осетщины збиваетъ, и скотину забираетъ и луга своими называетъ, и съ озеръ рыбалковъ изъ збиваетъ, и самъ насилно рыбу ловитъ. Такожъ козаки сотни кіевской въ тѣхъ луга безвинно втираются и хотятъ насилно косить здѣ. Полковникъ кіевскій Григорей Коробченко отнялъ было отъ

Ратуши цехъ музичкой, и тотъ цехъ универсаломъ возвращень. И просятъ, чтобъ въ Нашу В. Г-ря жалованную грамоту написать, дабы впредь до него кромѣ ратуши дѣла никому не имѣть. Измѣнникъ Мазепа четыре мелницы мѣщанскіе на рѣкѣ Сырце стоящіе, належащіе мѣсту, отнявъ приказалъ имъ мѣщанамъ зъ тѣхъ мелницъ до времени на строеніе церкви въ м-рь Кирилловскій верховъ (или кровель) давать ежегодно со всякой мелницы по десяти рублевъ, а какъ оные достроютъ общалъ имъ майстрату кievскому оные паки возвратитъ по прежнему; которое строеніе церковное уже давно достроилося, а они законники тѣхъ ихъ мелницъ имъ не возврата у него жъ измѣнника на тѣ мелницы вовсе выправили универсалы; и чтобъ по прежнему въ Майстратъ Кievскій съ тѣхъ мѣщанскихъ мелницъ урочные денги давать; и оные написать въ жалованную грамоту по Нашему Ц. В-ва указу. Церковь изъ костела построенная въ Нижнемъ Городѣ Кievѣ, до которой церкви измѣнникъ Мазепа живущихъ около той церкви мѣщанъ отдалъ блаженной памяти Варлааму Ясинскому, митрополиту кievскому, а по розыску указано тѣмъ людямъ належати до приходской церкви Николая Притиского и прислушать къ Ратушѣ. Ярмонки двѣ которые по привиліямъ королевскимъ въ Кievѣ отправлялися — одна сентября съ 1, другая на первой недѣлѣ великого поста, дабы тѣ ярмонки нынѣ такожъ подтвердить. А въ нашей В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованной грамотѣ, какова дана кievскому войту Дмитрію Полоцкому въ прошломъ году написано: Пожаловали Мы В. Г-рь Наше Ц. В-ва кievского войта Дмитрія Полоцкого, и бурмистровъ, и райцовъ, и всѣхъ кievскихъ мѣщанъ велѣно по прежнимъ жалованнымъ грамотамъ Отца Нашего (титул) и Брата Нашего (титул) и по Нашей В. Г-ря милостивой жалованной же грамотѣ *3†3 и †3 годовъ, каковы имъ даны кievскимъ мѣщанамъ, и по привиліямъ королей полскихъ, даннымъ кievскому Майстрату, имѣти имъ кievскимъ мѣщанамъ въ Кievѣ волную торговлю и употребленіе, и владѣть всякими угодами, и сѣнными поксы, и рыбными ловли, чѣмъ они изстари владѣли, и питіемъ, — виномъ, пивомъ, медомъ въ Ратушѣ шинковать, и островомъ Муромцомъ и Осетщиною, и Трухановымъ, и Оболоньемъ, и Подгородьемъ, и Преваркою, и сѣнными покосы, и животиннымъ выгономъ, и въ озерахъ, и въ рѣкѣ Днѣпрѣ рыбными ловлями владѣть попрежнему. А кievскихъ м-рей Архимандритамъ и Итуменамъ въ тѣ ихъ угоды и рыбныя ловли не вступатца, налоговъ и обидъ о розореніи имъ не чинить, а имянно въ островъ Трухановъ Николского Пустынного м-ря властямъ и владѣть имъ не велѣли, oprичъ двора ихъ м-рского и озера Долобского и лугу, которые издавна къ тому м-рю належать. Понеже тотъ островъ крѣпокъ имъ мѣщанамъ по королевскому привилію 4711 (1645) году oprѣчь того помянутого двора м-рского, и озера Долобска и лугу. Также Кожемяцкихъ жителей отъ мѣста и порядку ратушного, и отъ тягла и повинности никому не отдѣлять; и полковнику кievскому подъ свое подданство отнюдь не приводить, но возвратитъ къ Майстрату безъ всякого препятствія, потому что Кожемяцкіе жители и все Подгородье по прежнимъ

Нашимъ В. Г-ря жалованнымъ грамотамъ утверждены издавна къ повинности и послушанію мѣскому. Да и по универсалу Гетманскому (1689) году тѣхъ Кожемяцкихъ жителей отъ нихъ мѣщанъ никогда отдѣлять и полковнику кievскому, ни сотнику, ниже ихъ посланнымъ въ свое послушаніе и ни на какую работу принуждать не велѣно. А что они мѣщане межеванья Дьяка Івана Алферьева спорятъ, и сказываютъ, что примежеваль де онъ дьякъ изъ мѣщанской земли къ землямъ Кирилловского м-ря, и для досмотру вновь того дьяка межеванья велѣно боярину Нашему и воеводѣ Кievскому князю Петру Івановичу Хованскому въ товарищи послать кого пристойно, и буде то межеванье учинено неправо и ѣе по крѣпостямъ, и ту землю велѣно раздѣлить и размежевать по крѣпостямъ впряду, и учинить межи и грани вновь. Да имъ же кievскимъ мѣщанамъ въ лѣса кievскіе для употребленія лѣсу хоромного и дровяного вѣжатъ невозбранно безовсякіе обиды отъ всякихъ чиновъ людей. А что въ ихъ мѣщанскихъ угодьяхъ Наши В. Г-ря ратные люди употребляютъ на свои лошади нѣсколько сѣножатей, и нынѣ то быти мѣетъ невозбранно, съ разсмотрѣніемъ будучихъ въ Кievѣ бояръ и воеводъ, чтобъ тѣ помянутіе ратніе люди кромѣ своего довольства лишняго сѣна на продажу и въ отдачу не косили. А отъ ратныхъ Нашихъ В. Г-ря людей, и отъ козаковъ оберегать ихъ мѣщанъ боярамъ Нашимъ и воеводамъ въ Кievѣ будучимъ; и на дворѣхъ у нихъ мѣщанъ, а имянно у войта и у бурмистровъ, и у всѣхъ урядовыхъ людей Нашихъ В. Г-ря ратныхъ людей и козаковъ ставить, и никакихъ съ нихъ кормовъ и поборовъ на полковника кievского и на козаковъ имать и выбирать, и ничѣмъ ихъ мѣщанъ безчестить и досадъ имъ чинить отнюдь не велѣли, потому что они кievскіе мѣщане за всякіе свои волныи употребленія платятъ въ Нашу В. Г-ря казну по всякъ годъ по шти сотъ рублевъ на годъ, а войтъ и радные управляютъ майстратъ и судъ Макдебурскій и строятъ Нижней городъ, и для того ихъ постоями и кормами и всякими поборами сверхъ платежу и належащихъ дѣлъ Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людямъ въ Кievѣ будучимъ, и полковнику кievскому, и того кievского такожъ и иныхъ полковъ козакамъ отягчать и убытчить не велѣли, и быти то не имѣетъ. Да Нашимъ же В. Г-ря ратнымъ людямъ въ Нижнемъ городѣ не торговать и тѣмъ ихъ мѣщанъ не тѣснить, также въ рядѣхъ у нихъ и на дворѣхъ, приходя изъ Верхнего города не ночевать, и въ проѣзжихъ городскихъ воротахъ капитанамъ и салдатамъ которые бывають на заставахъ, также и козакамъ, и индукторамъ никакихъ денегъ съ нихъ мѣщанъ и съ пріѣзжихъ купецкихъ людей не имать, и никакихъ обидъ тѣмъ по заставамъ будучимъ проѣзжимъ торговымъ съ полской стороны людямъ не чинить, и въ торговыхъ дѣлахъ тѣмъ заставнымъ и козацкимъ сотникамъ и урядникамъ ихъ не судить, а вѣдать ихъ и судить въ торговыхъ дѣлахъ на Ратушѣ войту съ урядники. Мастеровымъ людямъ всѣхъ цехмистровъ никому ничего какъ на кievского полковника такъ и на иныхъ людей никакого безденежно и безъ платежу не дѣлать. А какъ Наши В. Г-ря ратные люди всякихъ чиновъ изъ

Кіева къ Москвѣ или въ иные города и въ полки отпущены и посланы будутъ, и боярамъ Нашимъ и воеводамъ будущимъ въ Кіевѣ тѣмъ Нашимъ В. Г-ря ратнымъ всякихъ чиновъ людямъ велѣтъ ѣздить на своихъ подводахъ, а гонцамъ которыхъ изъ Кіева бояри наши и воеводы учнутъ къ Москвѣ посылать для скорыхъ дѣлъ и тѣмъ ѣздить на рейтарскихъ подводахъ. А которые Наши В. Г-ря служивые и иныхъ всякихъ чиновъ люди имѣють въ Кіевѣ въ Нижнемъ городѣ торговые бани на грунтахъ мѣскихъ построенныя не въ пристойныхъ мѣstechъ, отъ которыхъ бань водою ограды церковныя и около церквей потопляеть, и тѣ бани сломать и мѣсто очистить, и построить имъ ратнымъ людямъ торговые бани въ иныхъ мѣстахъ, гдѣ кіевской войтъ съ мѣщаны отведутъ и съ тѣхъ бань платить имъ нашимъ ратнымъ всякихъ чиновъ людямъ въ майстратъ оброкъ по договору. А винныхъ, пивныхъ, шинковъ, и воровскихъ людей въ тѣхъ баняхъ огнюдь не держать и тѣмъ кіевскимъ мѣщанамъ никакихъ убытковъ не чинить. А съ перевозу на Днѣпрѣ въ которое время бываетъ перевозъ судами, и тогда збирать перевозъ по прежнему половину въ Нашу В. Г-ря казну, а другую давать имъ мѣщанамъ въ ратушу; а когда бываетъ наведенъ подъ Кіевомъ на Днѣпрѣ мостъ, и тогда мостовые денги збирать по прежнему въ Нашу Государеву Казну, а имъ мѣщанамъ до того дѣла нѣтъ, понеже тотъ мостъ и мостовые припасы строятъ Нашего В. Г-ря казною и ратными людьми; и мостовщину на томъ мосту платить имъ мѣщанамъ попрежнему. А Кирилловского м-ря Ігумену и старцамъ на мостахъ своихъ мостовщины съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ, и съ работныхъ людей, и скота, лѣтомъ и зимою огнюдь не имать, понеже въ данныхъ въ тотъ Кирилловскій м-рь привиліяхъ королевскихъ на зборъ съ мостового взиманій съ нихъ мѣщанъ не имяновано, а имать имъ Кирилловского м-ря Ігумену и старцамъ мостовщину извѣчайную по тѣмъ прежнимъ королевскимъ привиліямъ съ пріѣзжихъ людей безо всякого принужденія и отягоченія. А потому имъ мѣщанамъ съ товаровъ своихъ буде кто изъ нихъ похочеть отѣзжими торгами торговать, платить по уставу на извѣчайныхъ мѣstechъ, потому что и во всѣхъ малоросійскихъ городѣхъ пошла^н торговые люди платятъ, да и для того, что та пошлина збирается на жалованіе Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людямъ, охочимъ и компанѣйскимъ полкамъ, которые въ Малоросійскихъ городѣхъ обрѣтаются. А грекамъ, которые живутъ въ Нижнемъ городѣ, и ремесленнымъ всякимъ людямъ быти съ ними, кіевскими мѣщаны обще въ платежѣ пошлинъ и въ иныхъ поведеніяхъ въ такой же силѣ, какъ и они кіевскіе мѣщаня. А съ продажного привозного хлѣба пошлину збирать по прежнему обыкновенію въ Соборную Церковь на строеніе имъ же мѣщанамъ. А Преосвященному Митрополиту Кіевскому и впредь по немъ митрополитамъ будущимъ въ тотъ съ помѣрного пошлинной зборъ не вступатца, и отъ нихъ мѣщанъ и от Соборной Церкви майстратовой того збору не отымать, потому что тотъ помѣрный зборъ данъ и Нашими В. Г-ря указы утвержденъ къ кіевской ратушѣ на строеніе помянутой Соборной Церкви, а ему Преосвященному Митро-

политу того збору никогда не дано. Да что оный же Преосвященный Митрополить безъ Нашего В. Г-ря указу установилъ на Софійській м-рь въ Пробитомъ Валу, и по рѣчкѣ Борщовкѣ, и въ Бѣлогородкѣ мыто збирать и емлетъ съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ чрезъ тѣ мѣста ѣдучихъ, мыто и мостовщину, въ тѣхъ трехъ и въ иныхъ мѣстахъ ему Преосвященному Митрополиту съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ не имать, и быти тѣ мыта и мостовщина не имѣють. А въ недѣльные дни и въ праздники нарочитіе торговать всякихъ чиновъ людемъ по стародавнему обыкновенію, въ лавкахъ сидѣть и никакихъ торговъ отправлять не велѣлижъ. А отъ студентовъ, буде имъ мѣщанамъ впредь какіе либо обиды чинится будутъ, и приходя на дворы ихъ мѣщанскіе учнутъ что имать насильствомъ, и тѣхъ имать имъ мѣщанамъ съ служилыми Нашими В. Г-ря людьми приводить въ Кіевъ въ Приказную Избу, а боярамъ Нашимъ и воеводамъ въ Кіевъ будучимъ тѣхъ студентовъ принимать, и противъ челобитья кіевскихъ мѣщанъ розыскивая, Нашъ В. Г-ря указъ чинить по Нашему В. Г-ря приказу и Уложенію и по новоуказнымъ статьямъ чего доведетца. Да по привиліямъ королей полскихъ и по уневерсаламъ гетманскимъ, которые объявили на Москвѣ въ Приказѣ Малыя Росіи кіевскій войтъ съ товарищи сверхъ прежнихъ привиліевъ, которые объявили они напередъ сего повелѣваемъ Мы В. Г-рь имъ кіевскимъ мѣщанамъ, которые на уряды мѣщанскіе обираны, и не точію на тѣхъ урядахъ бывшихъ, но и который бывъ въ урядѣ перемѣненъ и отъ уряду отставленъ, указывать безчестіе шляхецкое по уложенію земскому, а прочимъ мѣщанамъ указывать безчестіе по два рубля съ полтиною. Пріѣзжимъ въ Кіевъ торговымъ людемъ на обиду имъ мѣщанамъ въ лавкахъ вмѣстѣ съ ними не сидѣть, и никакихъ товаровъ въ локти, и въ фунты и въ золотники не продавать. Да владѣть имъ мѣщанамъ по королевскому привилію 1619 горою Щековицею отъ Блони отираясь (sic) о землю, о дворъ и островъ Бискупской по конецъ запруды въ прудокъ въ долину Кудрявецъ, до самого конца Кудрявца, а отъ конца Кудрявца прямо черезъ дуброву до борка Святошицкого по дороге, которая идетъ изъ Бѣлогородка въ Кіевъ, а дорогою ѣдучи къ Кіеву пришедъ къ концу долины Юркова прудка въ долину Юрковъ прудокъ, откуда межа зачалась, и съ тѣми людьми которые межъ прудковъ и горою Щековицею и что въ долині Кудрявца живутъ. Живущимъ въ Кіевѣ людемъ при м-рехъ и дворѣхъ м-рскихъ сторожу и всякое послушанье къ городу належащее исполнять. А буде кто чрезъ сей Нашъ В. Г-ря приказъ учнетъ что дерзати противно, и тѣмъ людемъ отъ Насъ В. Г-ря быть въ опалѣ, а низшимъ чинамъ въ наказаніи. А въ универсалахъ подданного Нашего войска Запорожского обоихъ сторонъ Днѣпра Гетмана Івана Ільича Скоропадского, данныхъ имъ кіевскимъ мѣщанамъ 1709 года, каковы они мѣщани въ Приказѣ Малыя Росіи объявили написано: въ первомъ, генваря к̄з 26 числа, объявляетъ онъ поданный Нашъ, что войтъ Дмитрей Полоцкой съ Майстратомъ прежде Нашею грамотою по привиліямъ наданные имъ належащіе права, и грунта, угодья, приходы,

пожитки и волности въ совершенное владѣніе утверждень и укрѣплень, того ради симъ уневерсаломъ войту и всему Майстрату Кіевскому, всѣмъ обще мѣщанамъ тамошнимъ тѣ всѣ угодья, грунты, приходы, пожитки, права и волности, чѣмъ по Нашимъ Ц. В-ва свободно владѣть, имѣти хоцетъ и напоминаетъ, дабы полковникъ кіевскій, старшины полковые, сотники, атаманы и иной никто войту и Майстрату Кіевскому и всѣмъ тамошнимъ мѣщанамъ не имѣли и не дерзали никакимъ вымысломъ и способомъ ни малого чинить убытку, и неправды, и помѣшательства. Такожь, розсудя онъ подданный Нашъ гетманъ непристойной поступокъ, что измѣнникъ Мазепа отъ Майстрата Кіевского и мѣскаго владѣнія, противно Нашимъ Ц. В-ва грамотамъ и ихъ мѣщанскихъ еслностямъ поступая, учиня матери своей волю, отнялъ у города Кіева Осетчину островъ съ приналежностями и отдалъ м-рю дѣвичью Печерскому, вновъ ту Осетчину островъ съ приналежностями имъ войту и Майстрату кіевскому въ прежнее владѣніе и употребленіе подтверждаетъ, понеже въ Нашей Ц. В-ва грамотѣ та Осетчина мѣщанамъ кіевскимъ въ владѣніе утверждена, и дабы то при своей крѣпости ненарушимо содержано было. Во второмъ, генваря 28 дня сотнику кіевскому и всему товариству вѣдомо чинить, что доносили ему Гетману войтъ кіевскій съ урядниками, что онъ Сотникъ съ товариствомъ въ шинкахъ арендовыхъ чинять Майстрату продажею своихъ винъ не малую помѣшку, и вѣдая онъ подданный Нашъ Гетманъ совершенно что въ Кіевѣ никогда безъ арендъ не бывало, для того, что Кіевскій Магистратъ ради непрестанныхъ своихъ расходовъ не въ войсковій скарбъ но въ казну Нашу Ц. В-ва плату арендную платятъ, региментарно приказуетъ, дабы всѣ отъ тѣхъ своихъ шинковъ самовольныхъ, чрезъ которые не дошли никакой трудности и бѣды, воздержались и престали шинковать, что наипаче онъ сотникъ имѣетъ перестерегати, и самъ бы того препятія въ шинкахъ майстратскихъ своими винными шинками не чинилъ. А въ листу его подданного Нашего Гетмана писанномъ къ Нашему Ц. В-ву съ нимъ войтомъ съ товарищи написано, что онъ войтъ съ майстратовыми имѣя нѣкоторыя свои нужды, а наипаче скудость Ратуши кіевской, ѣдетъ въ Нашъ царствующій градъ Москву искати въ томъ Нашей Ц. В-ва милости, и просить онъ поданный Нашъ Гетманъ, чтобъ Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во изволили ему войту съ майстратовыми въ ихъ нуждахъ явити Наше милостивое призрѣніе.

И Мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержецъ, Наше Царское Величество, слушавъ Нашихъ Ц. В-ва жалованныхъ грамотъ, данныхъ имъ мѣщанамъ въ прошлыхъ въ 13 (207) и 14 (700) годѣхъ и подданного Нашего войска Запорожского обоихъ сторонъ Днѣпра Гетмана Івана Івановича Скоропадского просительного листа и уневерсаловъ и челобитья и пунктовъ ихъ мѣщанскихъ пожаловали войта Дмитрея Полоцкого, и бурмистровъ, лавниковъ и всѣхъ мѣщанъ кіевскихъ, велѣли прежніе Наши В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованные грамоты въ волностяхъ ихъ сею настоящею жалованною грамо-

тою підтвердити; да сверхъ того по челобитію ихъ какъ духовного такъ мирского чина людемъ, кто они, какова чина ни есть, и козакамъ, и мѣщанамъ въ Нижнемъ городѣ живущимъ никому никакимъ питьемъ не шинковать, продажъ не имѣть, понеже та питейная продажа утверждена Нашими Ц. В-ва жалованными грамотами къ Ратушѣ. Такожъ что духовніе и мирскіе особы, безъ Нашихъ жалованныхъ грамотъ построили пивоварни и воскобойни вновъ, отъ которыхъ чинитца ратушѣ кievской великаго убытка, имъ тѣхъ воскобоенъ и пивоварень вновъ построенныхъ не держать, а которые и построены безъ Нашихъ жалованныхъ грамотъ, тѣ пивоварни и воскобойни тѣмъ людемъ снести, щобъ отъ оныхъ кievской ратушѣ никакой помѣшки и препятія не было. А что они войтъ съ майстратовымъ учинили зъ богомольцемъ Нашимъ Преосвященнымъ Іосафомъ Кроковскимъ, митрополитомъ кievскимъ договоръ о помѣрномъ пашенномъ, что оному перебувать при ратушѣ кievской, а имъ войту платити ему богомольцу нашему за тотъ зборъ по осмидесяти рублевъ на годъ, тому договору Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во соизволяемъ быти потому, который договоръ и ему богомольцу нашему преосвященному митрополиту въ данной Нашей Ц. В-ва жалованной грамотѣ нынѣшнемъ 1796 году на маестности имянно позволенъ. Мѣщанамъ живущимъ близъ доминиканского костела належать попрежнему до приходской церкви Николая Чюдотворца, что словеть Притискъ и прислужать къ ратушѣ. Цехъ музыцкій имѣти имъ мѣщанамъ противъ иныхъ цеховъ, и людей того цеха вѣдать ко ратушѣ токмо тѣхъ, которые будутъ изъ мѣщанъ, кромѣ козаковъ. Лошадей и подводъ всякихъ чиновъ людемъ, какъ великороссійскимъ, такъ и малороссійскимъ, чрезъ Кіевъ проѣзжающимъ и гонцамъ никому никакихъ имъ мѣщанамъ безъ вѣдома кievского воеводы не давать, а давать для нынѣшнихъ настоящихъ военныхъ случаевъ оныя подводы съ вѣдома ближняго нашего стольника воеводы князя Дмитрія Михайловича Голицына, по его разсмотрѣнію. Такожъ и мастеровыхъ людей, всѣхъ цеховъ людемъ, отнюдь ни на кого безъ платежу не дѣлать, развѣ что дѣлать по опредѣленію евожъ ближняго Нашего стольника воеводы князя Дмитрія Михайловича Голицына для нынѣшнихъ воинскихъ нужныхъ нашихъ дѣлъ, а самовольно оныхъ мастеровыхъ высшимъ и протчимъ офицерамъ и всякихъ чиновъ людемъ ни для какихъ дѣлъ тѣхъ мастеровыхъ людей не имать и тѣмъ утѣсненія никакова и обидъ не чинити. А о мельницахъ на рѣчкѣ Сырцѣ, належащихъ къ мѣсту, на которые для владѣнія себѣ Кирилловского м-ря законники выправили у измѣнника Мазепы уневерсаль, по Нашему В. Г-ря Нашего Ц. В-ва указу посланы грамоты къ нему ближнему нашему стольнику и воеводѣ, велѣно о томъ розыскать, и буде тѣ мельницы построены на землѣ мѣщанской, что написано въ прежнихъ и въ сей Нашего Ц. В-ва жалованныхъ грамотахъ Преваркою то оными владѣть имъ кievскимъ мѣщанамъ. Ярмонки по челобитію ихъ въ Кіевѣ имѣти съ платежемъ оной и торговъ своихъ достатніе пошлины по прежнему, какъ изстари было и въ Нашихъ Ц. В-ва вышеписанныхъ грамотѣхъ опредѣлено. Банъ торговыхъ,

которые въ Нижнемъ Городѣ нашимъ великороссійскимъ ратнымъ людемъ не держать, а держать за городомъ по опредѣленію кievскихъ воеводъ. И силою сей Нашего Ц. В-ва жалованной грамоты тому всему вышеписанному Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во быти соизволяемъ твердо, крѣпко, неподвижно и во всякомъ исполненіи непорушимо. Чего ради сію Нашу В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованную подтверждающую милостивую грамоту имъ кievскому войту съ майстратовыми дать указали и Нашею Ц. В-ва печатью утвердить повелѣли. Писана Государствія Нашего во вѣдворѣ царствующемъ Великомъ Градѣ Москвѣ, лѣта отъ Рожденія Сына Божія 1710) мѣсяца 3 дня Государствования Нашего кн (28) году.

Мѣстце печати
Монаршей Его Царского
Пресвѣтлого Величества
къ сей Грамотѣ при-
вѣшенной.

Божією Милостію великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержецъ.

Государственный Канцлеръ Графъ
Гаврило Головкинъ

Грамоту 1710 березня 3 дано безпосередньо війтові, а Київському бояринові й воеводі кн. Дм. Голіцинові надіслано про неї отаке повідомлення (грамоту):

„Отъ Великого Государя Царя и Великого Князя Петра Алексѣевича всея Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи Самодержца, въ Нашу отчину, въ Кіевъ ближнему Нашему стольнику и воеводѣ князю Дмитрею Михайловичу Голицыну. Били челомъ Намъ Великому Государю кievскій войтъ Дмитрий Полоцкій съ товарищи, бывшей де гетманъ измѣнникъ Мазепа права ихъ и вольности которыми они были пожалованы, и Нашими Великого Государя грамотами утверждены, многія нарушилъ, и чтобъ мы Великій Государь пожаловали ихъ, велѣли тѣ ихъ права и вольности подтвердить Нашего Великого Государя жалованною жъ грамотою. И по Нашему Великому Государю указу, а потому ихъ челобитью, Наша Великого Государя грамота на тѣ ихъ права и вольности ему, войту сътоварищи, дана. И какъ къ тебѣ ся Наша Великого Государя грамота придетъ, тыбъ ближній Нашъ стольникъ и воевода князь Дмитрей Михайловичъ, о томъ Нашъ Великого Государя указъ вѣдалъ. А какова Наша Великого Государя жалованная грамота ему, войту съ товарищи, дана, и съ той для вѣдома, подъ сею Нашею Великого Государя грамотою списокъ писанъ на Москвѣ 1710 года марта въ 5-е“.

V.

VIII. (*У рєєстрі ч. 54*). 1730 червня 5. Жалувана грамота імператриці Ганни Іванівни.

Божією поспѣшествующею Милостію Мы Всепресвѣтлѣйшая и Державнѣйшая Великая Государыня Анна Іоанновна, императрица и Само-

держица Всероссийская (повний титул) пожаловали подданныхъ Нашихъ отчины Нашей города Кіева войта Дмитрія Полоцкого, бурми-
стровъ, райцевъ, лавниковъ и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ и повелѣли имъ
дать сію Нашу В. Г-ни Нашего Имп. В-ва жалованную грамоту, для
того Намъ В. Г-нѣ Нашему Имп. В-ву били челомъ оный войтъ Дмитрей
Полоцкій съ товарищы, что пожалованы они милостивыми грамотами
предковъ Нашего Имп. В-ва блаженныя и вѣчнодостойныя памяти Ве-
ликихъ Царей и Самодержцовъ Всеросійскихъ и на послѣди въ 1710 г.
блаженныя и вѣчнодостойныя памяти Е. В-ва Петра Первого Импера-
тора и Самодержца Всеросійского, Нашего Государя Дяди на права,
зборы и доходы, и на недвижимыя ихъ мѣщанскіе имѣнія, и дабы Мы
В. Г-ря Наше Имп. В-во повелѣли оныя прежніе жалованніе грамоты
подтвердить Нашего Имп. В-ва жалованною грамотою. А въ выше поме-
ненной жалованной грамотѣ блаж. и вѣчност. памяти Его В-ва Петра
Первого Имп. и Самод. Всерос. Нашего вселюбезнѣйшаго Государя
дяди 1710 г. марта седьмого числа (sic) въ подтвержденіе прежнихъ
жалованныхъ грамотъ написано и утверждено имъ кіевскимъ мѣщанамъ
имѣть въ Кіевѣ вольную торговлю и употребленіе и владѣть всякими
угодья, и сѣнными покосы, и животиннымъ выгономъ, и рыбными лов-
лями, чѣмъ они изстари владѣли (изъ которыхъ нѣкоторыя угодья въ
той грамотѣ писаны поимянно и по урочищамъ), и въ лѣса кіевскіе для
хоромного и дровяного лѣсу вѣзжать невозбранно, и въ Нижнемъ го-
родѣ Кіевѣ сѣснымъ всякимъ харчемъ и въ лавкахъ товарами разными
торговать, и питейную винную пивную, медовую продажѣ имѣть къ Ра-
тушѣ и шинковать, и воскобойню, и пивоварню и гостинной дворъ,
и вѣсы держать, и съ того всего изъ другихъ торговъ, также и съ пе-
ревозу на Днѣпрѣ належащіе зборы и доходы збирать въ Кіевскую
Ратушу, а инымъ никому духовного и мирского чина людемъ и коза-
камъ и мѣщанамъ въ томъ Нижнемъ городѣ никакимъ питьемъ не шин-
ковать и продажи не имѣть, и воскобоенъ и пивоваренъ, и бань торго-
выхъ не держать, и пріѣзжимъ торговымъ людемъ въ лавкахъ не сидѣть
и врознь товаровъ не продавать; а за тѣ всѣ волныя употребленія
и доходы положено имъ мѣщанамъ изъ Ратуши платить въ казну Нашу
Имп. В-ва въ Кіевѣ по штисотъ рублевъ на годъ, и кромѣ того дру-
гихъ никакихъ поборовъ съ нихъ мѣщанъ имати не велѣно, ибо они
сверхъ одного въ казну платежу содержатъ и управляютъ Магистратъ
и строятъ Нижней городъ, и подводы подъ проѣзжающихъ черезъ Кіевъ
разныхъ персонъ съ вѣдома и разсмотрѣнія губернатора Кіевского даютъ
и другія всякія нужды исправляютъ. И Мы Всепресв. и Державнѣйшая
В. Г-ня Анна Іоанновна Имп-ца и Самод-ца Всероссийская Наше Имп.
В-во жалуюемъ подданныхъ Нашихъ Кіевского войта Дмитрея Полоцкого
и бурмистровъ, райцевъ, лавниковъ и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ всеми-
лостивѣйше соиеволяемъ вышепомянутымъ правамъ, зборамъ, доходамъ,
и недвижимымъ ихъ имѣніямъ, и протчимъ учрежденіямъ і употребленіямъ
быть во всемъ противъ того, какъ въ даянной имъ войту ся мѣщаны

вышеписанной жалованной грамотѣ (титул) 1710 г. написано, и ради утвержденья того сію Нашу В. Г-ни Нашего Имп. В-ва жалованную грамоту имѣ войту и мѣщанамъ кіевскимъ из Нашей Государственной Коллегіи Иностранныхъ Дѣлъ съ приложеніемъ Государственной Печати дать всемилостивѣйше повелѣли въ Москвѣ, лѣто отъ созданія мира 7238, а отъ Рождества Христа Спасителя мира, Нашего Бога хѣл м-ца іюня 6 дня. Государствованія Нашега года.

(М. П.)

Государственный Канцлеръ графъ Гавріиль Головкинъ.

VI.

IX. (*Урвеєстрі ч. 55*). 1733. Указъ вѣйтові Дмитрові Полоцькому, даний через клопотання бурмистрів Павла Войничя і Кузьми Кричевця.

Указъ Ея Имп. В-ва Самодержицы Всероссійской изъ Санктпетербурга изъ Государственной Коллегіи Иностранныхъ дѣлъ Кіевского Магистрата войту Дмитрею Полоцкому, бурмистрамъ, райцамъ, лавникамъ и всѣмъ урядовымъ и мѣщанамъ.

Въ прошломъ 1732 г. в Госуд. Коллегію Ин. Дѣлъ Ея Имп. В-ва подданной войска Запорожского обоихъ сторонъ Днѣпра Гетманъ Господинъ Апостоль и Генераль Господинъ Нарышкинъ писали противъ челобитія вашего, прося указа о увольненіи васъ Первое: отъ наряду работниковъ на линію. Второе: отъ квартиръ кондукторамъ и армейскимъ полкамъ. И въ Кол. Ин. Дѣлъ разсмотрованы данные вамъ напередъ сего жалованныя грамоты и представлены Правительствующему Сенату со мнѣніемъ и по апробаціи Нашего Правительствующаго Сената о томъ вышеписанномъ, о чемъ еще здѣсь прибывшіе отъ васъ магистратовіе бурмистръ Павелъ Войничъ и Кузьма Кричевецъ били челомъ, отправили Ея Имп. В-ва грамоты къ Генералу и Генераль-Губернатору Кіевской Губерніи Богемскому Графу фонъ Вейцбаху, и къ Генераль-Лейтенанту и Губернатору Господину Шереметѣву, и къ Гетману Господину Апостолу и къ Генералу Господину Нарышкіну, въ которыхъ написано: что, по силѣ тѣхъ данныхъ вамъ жалованныхъ грамотъ, содержатъ васъ кіевскихъ мѣщанъ при прежнихъ правахъ и волностяхъ, и нынѣ на линейную работу работниковъ съ васъ не брать и не высылатъ и прочее. Но понежѣ въ Кол. Ин. Дѣлъ вышереченные отъ васъ бурмистры били челомъ, чтобы съ тѣхъ отправленныхъ грамотъ въ Кіевскій Магистратъ дать копіи для содержанія оныхъ у васъ и объявленія впредь будущимъ кіевскимъ губернаторамъ и подданнымъ Ея Имп. В-ва Гетманамъ, и кому належитъ, того ради по рѣшенію Кол. Ин. Дѣлъ такія копіи при семъ даны.

У подлинного указу

Канцлеръ Графъ Головкинъ.

У сего указу Е. И. В. Коллегіи Иностранныхъ Дѣлъ печать

Секретарь Іаковъ Поповъ

Канцеляристъ Василій Леонтьевъ.

(М. П.)

№ 109. Записано.

Х. (*У рєєстрі ч. 62*). Жалувана грамота Івану Сичевському на війтівство у Київi.

Божією Милостію мы пресвѣтлѣйшая державнѣйшая великая государина Елисавета Петровна, императрица и самодержица всероссійская и протчая, и протчая, и протчая.

Извѣстно и вѣдомо да будетъ каждому, кому о томъ вѣдать надлежитъ, что на мѣсто умершаго кіевскаго войта Павла Войнича по высочайшему Нашему указу изъ нашей коллегіи иностранныхъ дѣлъ, въ кіевскій магистратъ посланному, выбраны въ томъ магистратѣ, по силѣ оного привилегій и по старому обычаю, волными голосами въ войты кіевскіе четыре кандидата, на которыхъ по учиненному и присланному въ нашу коллегію иностранныхъ дѣлъ выбору по всеподданнѣйшему намъ отъ оной коллегіи иностранныхъ дѣлъ докладу седмого на десять сентября прошлаго тысяча седмьсотъ пятьдесятъ третьяго года, Мы Великая Государыня, Наше Императорское Величество, всемилостивѣйше соизволили указать изъ написанныхъ въ томъ выборѣ кандидатовъ одного, а имянно: порутчика и лейбъ кампаніи Нашей гренадера Івана Сычевского, тогожъ города Кіева уроженца, войтомъ опредѣлить. А прошлаго тысяча седмьсотъ пятьдесятъ четвертого года маяя третьяго на десять дня даннымъ отъ Насъ ему Сычевскому за подписаніемъ собственныя Нашей руки абшитомъ, онъ Сычевскій за вѣрную его тысяча седмьсотъ чetyредесять второго года ноября десятого числа при дворѣ Нашемъ лакѣмъ, а тысяча седмьсотъ чetyредесять четвертого года ноября зъ двадесять пятого числа армѣйскимъ поручикомъ и лейбъ кампаніи Нашей гренадеромъ службу отставленъ вѣчно съ рангомъ армейскаго секундъ-маіора, и при томъ повелѣли Мы, чтобъ не только не чинить ему никакихъ обидъ, но еще и всякую благосклонность за безпорочную ево Намъ службу ему оказывать, при чемъ онъ Сычевскій и въ вѣрности Намъ Великой Государынѣ, къ Нашему Императорскому Величеству къ присягѣ отъ Нашей Коллегіи Иностранныхъ Дѣлъ приведенъ. Чрезъ сіе же Мы Великая Государыня, Наше Императорское Величество всемилостивѣйше повелѣваемъ всѣмъ Нашимъ подданнымъ помянутого Нашего секундъ-маіора Івана Сычевского кіевскимъ войтомъ признавать, а кіевскаго магистрата бурмистрамъ, райцамъ, шафарамъ, лавникамъ и инымъ магистратовымъ урядникамъ, такожъ мѣщанамъ и всему посольству надлежащимъ образомъ его почитать; напротивъ чего и Мы надѣмся, что онъ Сычевской по присяжной своей должности въ томъ пожалованномъ ему войтовскомъ уряде судъ между мѣщанами и посполствомъ правдиво, по ихъ правамъ и обыкновеніямъ, производить будетъ и въ протчемъ во всемъ указы Наши исполнять и по онымъ прилежно и неотмѣнно поступать имѣетъ, какъ вѣрноподанному Нашему рабу и чесному штапъ офицеру принадлежить. Чего ради дана ему Сычевскому сія Наша Великой Государыни Нашего Императорскаго Величества, грамота изъ Нашей коллегіи иностранныхъ дѣлъ за Нашею

государственною печатью. Въ Санктъ Петербургѣ, лѣта отъ Рождества Христова тысяча седмъ сотъ пятьдесятъ пятого года, декабря тридцать первого дня, Государствованія Нашего пятого на десять году.

XI. (*У реестрі ч. 72*). Звістки про жалувану грамоту імператора Олександра I, що до наших часів не збереглася.

В газеті „Московскія Вѣдомости“ 1802 р., квітень 30, середа, № 35 надруковано „Изъ Кіева, февраля 28. Кіевскій Магістратъ, имѣвъ счастье удостоиться Высокомонаршого благоволенія, полученіємъ Государственной, за собственноручнымъ Его Императорскаго Величества подписаніемъ, Грамоты подтверждающей всѣ его права и преимущества которыми издревле сей городъ пользовался, въ силу Высочайше жалованныхъ въ разныя времена отъ Пресвѣтлѣйшихъ въ Бозѣ почитающихъ Россійскихъ Государей Грамотъ, совершалъ, съ позволенія здѣшняго начальства, въ Нижнемъ городѣ Кіевоподолѣ торжественно, во изъявленіе такового всерадостнѣйшаго для кіевскихъ гражданъ произшествія празднованіе слѣдующимъ образомъ“:

Далі йде дуже широкомовне оповідання про це „празднество“. Наведемо тільки головні риси. У неділю 15 лютого зібралися до Магістрату всі його урядовці та приїхав комендант Кієва, г.-м. Массе. Об 11 годині ранку почалася церемонія перенесення жалуваної грамоти з Магістрату до Успенського собору. На всій вулиці, по обох боках її стояли міщани усіх 15 цехів з своїми корогвами. Попереду йшли почесні, так звані рейстрові, міщани в посполитому вбранні з виїнятими з піхов шаблями, по три чоловіка у лаві. Далі несли золоту магістратську корогву. Жалувану грамоту несли на оксамитовій подушці, оздобленій золотими торочками та китицями, вїйт Георгій Рибальський з двома депутатами, Семеном Балабухою та Петром Барщевським. За ними йшов комендант з поліцейськими урядовцями, урядовці магістрату та почесні громадяни. У соборі, на обідні, що правив мітрополіт київський Гавриїл, присутні були военний губернатор Фенш, цивільний губернатор Короб'їн і багато генералів та інших урядовців, військових та цивільних. Грамоту покладено на особливому столику, поруч ікони Спасителя. Після відправи настоятель собору Максимович казав урочисту промову, а писар Магістрату Оробієвич читав грамоту. Увесь час дзвонили дзвони й палили гармати. З собору грамоту віднесено з такою самою церемонією до Магістрату й покладено в особливому „ковчезі“ поруч інших грамот.

Після цього для учасників церемонії влаштовано в новозбудованому Контрактовому будинку бучний обід на 112 кувертів. Підчас обіду гармати, виставлені на Андріївській горі, зробили 150 пострілів. Увечері Контрактовий будинок, Магістрат, Андріївську церкву ілюміновано. Була ілюмінація й по всьому місту. Перед будинком, де мали бути балъ і вечеря, поставлено ілюміновані щити з вензелями царя й цариці. Ввечері знов стріляли з гармат. Святкування тяглося й далі аж три дні.

На подяку за ствердження своїх прав міщани зібрали 10 000 карбованців на збудування шпиталю для слабих, убогих, калік та вирішили збудувати на Хрещатицькому струмені пам'ятник в. к. Володимиру й установити що-року 15 липня урочисту процесію до того пам'ятника.

Грамота Олександра I не збереглася до наших часів; але-ж „пам'ятник“ був споруджений та існує й досі і нагадує нам про ту грамоту: на йому й тепер є такий напис: „Усердіємъ кievскаго гражданства за утверждение правъ древнія сія столицы Всероссійскимъ Императоромъ Александромъ I 1802 года сeнтября 15-го дня“. А у П. С. З. Р. И. (т. XXVII, № 20499) є указ до Київського воєнного губернатора Фенша з доганою за те, що він не повідомив царя за заснування того пам'ятника.

Володимир Щербина.

Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII—XVIII вв.

„Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII—XVIII вв.“, яку друкує Археографічна Комісія Української Академії Наук, склалася з документів, що, протягом моєї наукової праці, давно вже посписувано було по різних архівах, приватних та офіційних, і переховувалися в моїх теках.

Зразу до друку їх не призначувано. Через те декотрі з них був списав я свого часу не цілком, а в формі уривків, заміток, що мали вагу тільки для мене самого. Щоб підготувати їх до друку, треба-б було проробити нову перевірку роботи по архівах, а документи списати цілком заново. Це потребує і багато часу, і багато праці, що, може, і була-б корисна для історичної науки, та, за теперішніх часів, здається мені фактично неможлива. Ось через що я значно обмежив свою збірку. Із своїх матеріалів я вибрав ті, котрі переписав був цілком і котрі здаються мені цікавими з боку історичного або юридичного: доповнюють, або вносять щось нове, або кидають світло і пояснюють те, що в наукових дослідях досі було не зовсім ясне, за браком матеріалу.

Так склалася ця збірка. Зміст її, отже, характеру випадкового. Він дуже різноманітний. Тут є і окремі документи, що, на мій погляд, їх варто було-б опублікувати, тут є і групи документів, котрі можуть певною мірою з'ясувати більш-менш важливі питання з історії та історії права на Лівобережній Україні, напр., про обрання старшини, про генеральну старшину, суди, то-що. Може наукову вагу деяких із документів я і переоцінюю, проте збірка, в цілому, повинна, на мій погляд, дати дослідникові коштовний, з наукового боку, матеріал, тим більш, що для історії Лівобережжя його взагалі опубліковано не так вже й багато.

У збірці я додержувався узагалі хронологічного порядку. Однорідні матеріали згруповано укупі теж хронологічно. Тим-то загальну хронологію видержано тільки умовно. Гадаю, що групуючи матеріали за змістом, можна більш полегшити працю над ними дослідників, ніж суто хронологічно їх порядкуючи.

Наприкінці кожного документу зазначено, де переховується той оригінал, чи копія, що з них документа надруковано. Що документи збирав я ще в 1890-х роках, то позалишав я і давні назви установ, де документи переховуються.

Усіх документів у збірці шістдесят п'ять.

З них перші три (№№ 1—3) торкаються Київа в початку XVII в. „Розграничення“ земель Йорданської церкви та Кирилівського монастиря 1606 року (№ 1-й) цікаве для топографії Київа од лінії Флорівський монастир-Щекавиця на Кудрявець та Сирець, тим, що воно містить у собі декілька давніх назов, тепер вже, треба гадати, втрачених. „Постанова“ біскупа київського Криштофа Казимірського року 1612 (№ 2-й) дає цікавий матеріал для історії податків, правного становища, устрою та управління і суду в тій частині Київа, що на припочатку XVII в. підлягала була капітулі Київській. Лист од короля польського Сигізмунда III року 1615 (№ 3-й) торкається права київських міщан рубати дерево в пушах коло Київа та ловити рибу в Дніпрі в певних межах.

Невеличка група документів (№№ 4—8) містить у собі відомості про індукту та евекту.

Універсал Богдана Хмельницького 28 квітня року 1654 (№ 4) встановлює таксу індукти для чужоземних купців. Ця такса була дійсна довший час. Року 1667 у тому самому розмірі, як і в універсалі Хмельницького, затвердив її і гетьман Павло Тетеря в універсалі своїм з Рашівки („Основа“ за рік 1861, серпень, стор. 79—80). Такси індукти та евекти затверджували ще своїми універсалами гетьман Самойлович 8 березня року 1679, та гетьман Скоропадський 1709, 1714 та 1721 р. Покликування на ці універсали трапляються в указі 8 грудня року 1748 „О подвѣдомствѣ индуктнаго сбора въ Малороссіи Генеральной Войсковой Канцеляріи“ (П. С. Зак. № 9557). Тут-таки подано і зміст цих універсалів.

Коли засновано Малоросійську Колегію, індуктор Петро Лукін подав Колегії реєстр індукти; його, як норму, й ухвалено надалі. Керуючись цим реєстром, індукти повинні були збирати одкупники. Він державсь довго. Про нього нагадує і указ 8 грудня 1748 року. Цей реєстр Лукіна ми друкуємо під № 5. Інші покажчики індукти за роки 1722—1727 видрукувано в мене під №№ 6—8. Хто їх склав, я не знаю.

„Кошторис на роблення поташу, смалцюги та салітри“ (№ 9) списав я з „Записної Книги“ генерального підскарбія Якова Марковича. Судячи з письма, можна гадати, що хронологічно кошторис належить, мабуть, до кінця 1720-х або до 1730-х років. Хронологічна дата тут не має великої ваги. Взагалі цей кошторис являє собою значний інтерес як для історії української промисловости, так і для історії праці та заробітної платні на Україні в першій половині XVIII в.

Прохання польових сторожів Ніженського полку 1728 року (№ 10) цікаві тим самим.

Відомість про „прибутки та витрати гетьманського переволочанського дворця“ подано було, як помер гетьман Скоропадський, до Генеральної Військової Канцелярії. Канцелярія, й собі, переслала її до Малоросійської Колегії. Ми друкуємо відомість з оригіналу, що на ньому покладено резолюцію Колегії з власноручними підписами членів Колегії. Оригінал

зберігсь погано. Верхня частина його одгнила од вогкості, і деякі частини його не можна було прочитати. Я їх позазначав крапками та вказав, скільки рядків попсовано. Відомість склав р. 1722 дозорця перемолочанського дворця Лук'ян Гораїн. Містить вона в собі варті уваги відомості про господарство. Такі самі відомості подано й по інших дворцях. На їх підставі, Малоросійська Колегія склала загальну відомість про прибутки й витрати гетьманів. Таку відомість за р. 1724 — 1725 надруковано в „Сборнику Русскаго Историческаго Общества“, том 63, стор. 504 — 506.

№№ 12 — 19 містять у собі групу документів що-до цехів і цехового устрою. У Мглині шевський цех будує двір на землі, що приділили йому мглинські міщани та товариство, і передає його на володіння до церкви (№ 12). Інші документи свідчать про історію цехів у місті Кобеляці, про умови, на яких вони повстали, та про їх занепад у середині XVIII в.

Під № 20 вміщено запис священника Стрітенської церкви в Полтаві на пляц для будівлі. Із цього запису видно, що, за шведської руйни, Полтаву спалено, і в деяких місцях її заборонили були відновляти будинки. До Полтави таки стосується й той документ, що його вміщено під № 21. Він має звязок із Великою Законодавчою Комісією, що скликала Катерина II в Москві р. 1767. Комісія ця поділялася на „частныя“ комісії. Із них одну призначено на те, щоб розглядала накази, що попривозили з собою депутати од міст. Ця „частная о городахъ комиссия“ вирішила зібрати відомості про стан міст, на підставі програми, що вона таки її й опрацювала. Програму цю роздано депутатам, а ці переслали її до своїх міст і звідтіля здобули відповіді на запитання. Таку відповідь од Харкова вже надруковано в 147 томі „Сборника Русскаго Историческаго Общества“ на стор. 25 — 34. Такі самі відомості ми друкуємо тепер для Полтави. Вони дуже короткі, мало яскраві, проте все-таки мають свою наукову вартість. Треба гадати, що в справах Катерининської Комісії підзалишалися відомості і для інших міст України, що мали в Комісії своїх депутатів. Коли настане спромога їх повидруковувати, виявиться досить цільна картина українських міст р. 1767, їх управління, економічний стан, то-що.

№№ 22 — 41 відносяться до виборів полкової, а найбільше сотенної старшини. Починає їх велика скарга полтавських полчан року 1714 на те, що неправильно призначено на полтавського полковника Василя Кочубея (№ 22). Скаргу цю починають плітки, що характерно для того часу; наприкінці зазначено, що як обирали полковника, то порушено звичай: обрано його без загальної всіх полчан ради. Під скаргою ми залишили всі підписи. Вони свідчать, що в обранні полковника в Полтаві брали участь не самі тільки козаки, а й міщани, і що протест проти Василя Кочубея був досить однодушний. Інші документи, починаючи з № 23, це здебільшого затвердження на посаді сотенної старшини після її обрання. Цікавий наказ Бориса Шереметьєва про призначення сотенної старшини в Воронежі після того, як Мазепа перейшов до Шведа (№ 32),

про розмежування компетенцій між сотником та старостою полтавського полковника Черняка (№ 33). Цікаві документи про перевірку, — після того як Апостола обрано на гетьмана, — сотників, чи відповідають вони бажанням людности (№ 38), або указ Сената, що встановлює порядок призначення так зван. сотників на „ваканс“ (№ 40), то-що.

Указ Сената „объ отрѣшеніи вновь устроенныхъ сотень“ (№ 42) свідчить про те, наскільки Лівобережна Україна в середині XVIII в. стала залежна од російського уряду. Сенат вимагав, щоб поділ на сотні залежав од його дозволу, а це значно обмежувало уряд Лівобережної України.

Універсал Многогрішного любецькій шляхті року 1670 давно вже відомий дослідникам. На його покликується, напр. В. А. Мякотін у своїх „Очеркахъ соціальної історії Малоросії“ („Русское Богатство“. 1912 р., вересень, стор. 114 — 115), проте подає він тільки останню частину універсала. Цілком універсала ніде, здається, не друкують. Тимчасом він має вагу на те, щоб з'ясувати досить неясне питання про любецьку шляхту. Отож ми й друкуємо цього універсала цілком (№ 43). №№ 44—50 містять у собі матеріали про військових та значкових товаришів. Найцікавіший № 49. Це витяг з довідок, що їх поробила була по архівах про значкових та військових товаришів Генеральна Військова Канцелярія.

Низка документів (№№ 51—61) стосується до гетьманування Кирила Розумовського. Цікавий матеріал дає № 51. Як гетьман Розумовський уперше приїхав на Україну, треба було відновити давні українські установи, що про них вже або забули зовсім, або докладно не пам'ятали. Року 1751 стали збирати відомості про те, як було за гетьмана Скоропадського, запитували у відповідних установ. Відповіді на ці запитання являють собою коштовний для історії права матеріал. № 51 подає відомості про генеральну старшину. Доповнити це може № 52, бо, призначаючи на посади генеральної старшини, гетьман Розумовський, загальними рисами, накреслював і повинності старшини. В № 53 позазначувані повинності Генерального Писаря, відповідно до указа Петра I р. 1720. Генеральна Військова Канцелярія не мала права розглядати судові справи; коли-ж вони доходили до неї, Генеральний Писар повинен був їх відсилати до відповідних судів. Кожна справа мала попередку пройти відповідні інстанції. Тільки на Генеральний Суд можна було скажитися, через Генеральну Військову Канцелярію, гетьманові. Хто апелював даремно, того штрафували. Суд повинен був бути швидкий і безсторонній (№ 54).

У 1730-х рр. не законодавчий акт, а Канцелярія Міністерського Правління, що, як помер гетьман Апостол, правила Лівобережною Україною, наказала судити в Генеральному Суді по „формѣ суда“, себ-то за уставом судочинства, що його видав Петро I для Росії р. 1723. Розумовський, як гетьман, визнав це за незаконне й своїм ордером р. 1751 (№ 55) скасував на Україні „суд по формі“, а наказав, щоб суди одбувалися „по правам малоросійським“. До судочинства стосуються № 56

(ордер гетьмана Розумовського, що наказував штрафувати тих, хто не-право апелює й неправо судить) і № 57, де ми знаходимо особливе катування шиною, за постановою Генерального Суду.

Документи до реформи Генерального Суду р. 1760 надрукував був небіжчик проф. М. Ф. Владімірський-Буданов у „Чтеніяхъ въ Историческомъ Обществѣ Нестора Лѣтописца“, кн. V, стор. 121—126. Доповнити їх можуть №№ 58 та 59. В них мова про присягу членів Генерального Суду, а в № 59 подано й саму присягу. Вона цікава, бо вияснює ту ідею суду, що лежала в основі реформи Генерального Суду Розумовського. Р. 1763 ще раз заборонено Генеральній Військовій Канцелярії втручатися в судові справи (№ 60). Це втручання — то був пережиток того становища Генеральної Військової Канцелярії, що вона займала в уряді Лівобережної України, починаючи од того, як помер гетьман Скоропадський, до гетьманування Розумовського.

№ 61 стосується історії того, як скодифіковано українське право в XVIII в. Як відомо, усе збірку „Права, по которымъ судится малоросійской народъ“, подану Сенатові р. 1744, повернено гетьманові Розумовському р. 1756 для нового перегляду. Досить докладні відомості про це ми маємо і в О. Ф. Кістяківського в його передмові до „Правъ“ стор. 25—26 і у І. В. Теличенка в його „Очеркѣ кодифікації малоросійскаго права“ в „Кіев. Стар.“ 1888 р. т. XXIII, стор. 40 і дд. Розглядати все збірку („статута“) гетьман призначив окрему комісію; ось до призначення в цю комісію р. 1759 Павла Кочубея і має відношення надрукований тут документ. Кочубей був зовсім молода людина: р. 1762, як видно з доданої довідки, йому було всього 25 років; він був бунчужковий товариш.

Записка „О судахъ“ (№ 62), треба гадати, офіційного походження. Її складено після 1764 року, бо в ній знаходимо покликування на указ 17 листопаду року 1764. Записка містить у собі коротку історію судів на Лівобережній Україні по Богдані Хмельницькому. Загальний висновок її такий, що „въ Малой Россіи нынѣ не всѣ суть учреждены таковыя суды, которымъ, по содержанию малоросійскихъ правъ, быть установлено“. Записку цю складено або для Рум'янцева, або для Сената. Пізніш, у переробленому вигляді, вона увійшла в склад „Екстракта изъ указовъ, инструкцій и учреждений“, складеного р. 1786 в Правуючому Сенаті в малоросійській експедиції (стор. 15—20). „Екстракта“ я видав був у Чернігові р. 1902. Що для цієї експедиції збирано відомості про устрій Лівобережної України, видно з того, що в паперах, з котрих ми беремо записку „О судахъ“, є й инша записка „О правленіи главномъ въ Малой Россіи“. Вона цілком, без змін, увійшла в „Екстрактъ“, як перша частина (стор. 5—14). Записку „О судахъ“ ми друкуємо через те, що вона містить у собі відомості про судовий устрій Лівобережної України, до того-ж офіційні і досить докладні.

№№ 63 та 64 ми маємо не в оригіналах, а в копіях; зробив їх для М. О. Судієнка його звичайний переписувач, рукою якого зроблено

чимало копій між паперами Судієнка, що переховуються в бібліотеці кол. університета св. Володимира. № 63 складається з 4 приміток. З приводу чого їх пороблено, невідомо. Перша примітка говорить про те, що Україну ніколи не було звоєновано, не було її звоєновано й після Мазепи. Анархії на Україні, за її правами, ніколи не може бути — читаємо в другій примітці. В третій примітці знаходимо твердження, що більшина української людности не хоче нових законів. У четвертій автор висловлює свою ворожість до гетьманської влади. „Гетманъ Малої Росіи и власть его никогда не надобны, пише автор: но не надобенъ же и другій никто, власть его имѣющій, отъ котораго бы одного зависѣли всѣ воинскія, гражданскія и камеральныя дѣла, и который бы, по своимъ прихотямъ, что хотѣлъ, дѣлалъ“. Тут треба розуміти, звісно, П. О. Рум'янцева, як генерал-губернатора і президента Малоросійської Колегії.

Кому належать ці примітки? Ми гадаємо, що Григорові Андрійовичеві Полетиці. Серед його паперів (що правда, в копії), вони збереглися. В 4-й примітці висловлено ту саму ворожість до гетьманської влади, яку ми бачимо в записці Полетики, що друкуємо її під № 65.

Коли понаписувано ці примітки? Гадаємо, підчас Комісії року 1767. Так ми гадаємо через те, що в 2-й примітці, де мова про бажання перемінити закони, перелічено, як такі, що бажають перемін, тільки тії полки (чернігівський, ніженський та переяславський), котрі висловили були ції бажання в своїх наказах, відомих Полетиці.

З приводу чого написані примітки? Це нам тепер невідомо.

Невідоме нам походження й тих приміток, що ми друкуємо під № 64. Вони суто історичного змісту. Міг їх викликати або якийсь історичний мемуар, що нам тепер іще невідомий, або такий самий історичний твір. Примітки містять у собі досить цікаві історичні відомості. Написано їх після року 1771, бо в 6-й примітці є покликування на цей рік. У Судієнка зберігся не оригінал, а копія приміток середини XIX в., теж переписана рукою його звичайного переписувача. Ми гадаємо, що примітки писав Г. А. Полетика. Вони збереглися серед паперів Полетики у Судієнка. Автор виявляє таке знайомство з історією та історичними фактами, яке в представників української інтелігенції з другої половини XVIII в. було тільки в Г. А. Полетики.

Зате „Историческое извѣстіе, на какомъ основаніи Малая Россія была подъ республикою Польскою и на какихъ договорахъ отдалась російскимъ государямъ. и патріотическое разсужденіе, какимъ образомъ можно бы оную нынѣ учредить, чтобъ она полезна могла быть російскому государству безъ нарушенія правъ ея и вольностей“ (№ 65), справді, писав Г. А. Полетика. В збірці М. О. Судієнка ми маємо чернетку, писану рукою Полетики, маємо й текст, переписаний з його власноручними поправками. На жаль, „Историческое извѣстіе“ не закінчено. Воно уривається зразу на цікавому моменті, коли Полетика каже про вагу Генеральної Ради. Ми, маємо, отже, перший розділ, чи 1 §, „о томъ, на какомъ основаніи Малая Россія была подъ республикою польскою“,

і частину другого розділу, § 2, „на якихъ договорахъ Малая Россія поддалась Россійской Имперіи“. Найцікавіший, певна річ, § 2-й, надто думки Полетики про договірні статті Богдана Хмельницького, про значіння шляхетства за Богдана Хмельницького та Виговського. Час, коли знищено шляхетство та його права, Полетика вважає за початок нещасливої в історії „Малой Россіи“ епохи. Через це зросла влада гетьманів, що її Полетика має за дуже шкідливу для України. Гетьмани захопили собі збори, почали роздавати маєтності і допускалися великих зловживаннів. Одна з давніх часів була перепона гетьманським зловживанням— то Рада. Почавши говорити про неї, Полетика й уриває своє оповідання.

Через що не докінчив свого твору Полетика? На це ми відповісти не маємо спромоги, бо не знаємо поки-що, коли Полетика його почав писати. Та ми не думаємо, щоб смерть перервала його працю. Він помер р. 1784, коли з Україною вже все було покінчено, і р. 1781 заведено на Лівобережній Україні устрій по „учрежденію о губерніяхъ“. Не можна думати, щоб після цього Полетика поставив собі тему говорити про те, як можна упорядкувати Україну так, щоб вона була корисна Росії, без порушення її прав та вільностей. Отож, ми гадаємо, що Полетика міг почати свою працю перед роком 1781. Реформа-ж цього року могла припинити його працю, як недоцільну. Звичайно, це тільки поки-що гадки. Може кому з дослідників і доведеться з'ясувати це питання, дуже цікаве в літературній та публіцистичній діяльності Г. А. Полетики.

Твір Полетики не цілком науковий. Він більше публіцистичний. Полетика, користуючись історичними фактами, хоче обґрунтувати свої думки. З цього боку, його „Историческое извѣстіе“ і в незакінченому вигляді, має свій науковий інтерес. Полетика обстоював шляхетські права і в своїй публіцистичній діяльності стояв завсіди на ґрунті шляхетських поглядів та інтересів. Таку лінію він проводив й захищав і в Великій Комісії року 1767. Таку ми бачимо і в його літературних працях надрукованих та ще ненадрукованих. Їх усі пронизує шляхетсько-класовий погляд. Він уже позначивсь і в „Историческомъ Извѣстіи“ там, де Полетика говорить про занепад шляхетства, як початок нещасливої епохи. Ми не знаємо, в якому напрямку пішли-б думки Полетики в дальших параграфах, та, певна річ, класовий шляхетський погляд повинен-би був переважити все.

Ми друкуємо „Историческое извѣстіе“, визнаючи його вагу, як твору і публіцистичного й історичного. Як публіцистичний твір, воно свідчить про думки серед української інтелігенції за тих часів, коли остаточно нищено український суспільний устрій за Катерини II; як твір історичний, „Извѣстіе“ цікаве, з одного боку, як явище української історіографії, а з другого воно важливе для того, хто остаточно вирішатиме питання, чи можна вважати Г. А. Полетику за автора „Історії Русов“? Докладні досліди над рукописами Полетики, його способом писати, користуватися фактами, то-що можуть дати для цього цінний матеріал.

РОЗМЕЖУВАННЯ В КИЇВІ ЗЕМЕЛЬ ЙОРДАНСЬКОЇ ЦЕРКВИ ТА КИРИЛІВСЬКОГО
МАНАСТИРЯ. 21 ВЕРЕСНЯ РОКУ 1605.

Выпис с книг мескихъ права майдебурского ратуша
Киевского.

Лета Божого народженія тысяча шестсотъ пятого, сентября 21 дня.

Передо мною, Яцкомъ Баликою войтомъ, Алевономъ Федоровичомъ бурмистромъ, и перед рэйцами с присяжными судомъ, сполна засѣлими в ратуше Киевской, ставши очевисто верныѣ, однакъ, с уряду, за жаданіемъ отца Василя Красовского Масла, Ігумена Кириловского, родомъ Ігната, в летехъ прошлого, по опитаню границъ грунтовъ церковныхъ святого Николы Ерданского и Кириловскихъ, посланы славетные Юря Ивановичъ, я, Григорей Остаповичъ, и возный енераль земли Киевской шляхетный Станиславъ Карскій, устне и очевисто вызнали: иж тотъ Ігнатъ Скугла, будучи же в летехъ велми подешлый и немогучи самъ до уряду дойти, перед нами, за витаніемъ нашимъ, созналъ то под сумленіемъ: иж онъ от летъ осмидесят и далей границъ техъ церковныхъ святого Николы Ерданского и Кириловскихъ ведомъ, и от предковъ своихъ слышелъ, и самъ техъ грунтовъ пахивалъ черезъ часть немалый, меновите те границы признавалъ: почавши от валковъ, Юрковъ ставокъ, долиною к дорозе, которая идетъ от замку через Шкавицу и, перешедши тое дорогу, зараз пойти долиною через Кудравецъ, и тамъ же нывы святого Николы Ерданского, а, с тихъ нивъ вышедши на дорогу, которая идетъ ис пробытого валу, и идучи дорогою просто до креста Данилова к могиле, где бывалы поганые лозы, а от креста Данилова гостинцемъ старимъ, дорогою, которая идетъ до Романова мосту, и подходи тии под ниву у Плоху, тамъ же, якъ вийдетъ то ниву Плоху, до той же дороги Романовской пришла долина верхъ Сырца, и, пошедши тою долиною речкою Сырцемъ до млинка кириловского, а от млинка, пошедши тою ж рекою Сырцемъ межи борковъ передныхъ и середныхъ, до озера Кириловского, в которое та речка Сырець впала, и пошедши тим озеромъ Кириловскимъ вверхъ о доброе стрелбище, теды поверхъ того озера смуговина, и тою смуговиною пошедши к дорозе средней, которая идетъ до Вышъгорода. Тамъ же, по левой стороне той смуговины, сеножат святого Николы Притиского, а по правую сторону з города до той же дороги пришла сеножат Кириловская и, через тое дорогу перешедши, локтемъ круговиною, другая смуговина, которая притягнула противъ переднего, Боркувское озеро Кириловское и, идучи ус тое озеро

к городу по озеро Кириловское, пришло и упало в озеро Ерданское. На тому месту, где впало в озеро Кириловское, до Ерданского идетъ дорога Болоньемъ до копца Бискупского и до валка, а от валка в Юрковъ Ставокъ, яко ся вышепомянуло. И такъ ся тые границы кончатъ, и сами в себе мають. А з стороны Пунищъ призналъ тояжъ: когда, за пана воеводы Киевского Немировича и до Немировича замокъ Киевскій будовано, теды на томъ, что зовуть Пунищами и давали (?) робочие, пороблены были пуне и с техъ причинъ тое место зовуть Пунищами, и до замку якобы для того належачое, поведаютъ, але тотъ грунтъ з вичистих часов былъ Кириловскимъ, чего есть самъ добре ведомъ и от старихъ людей слышеть, же есть. Которое то сознайте Игната Скирги помянутыхъ границъ церковныхъ с признаньемъ вернимъ и вышь помяненнихъ и возного Станеслава Карского есть до книгъ мескихъ ратуша Киевского записано, з которыхъ и сѣя выпись подъ печатью мескою Киевскою Радецкою отцу Василию Красовскому Маслу есть выдана. Писанъ въ ратуше Киевскомъ. А зъ подлинного листа печат Киевская ратушная. Рука писаря Петра Григорева; исправлено в ратуше з записными книгами.

(Моя власна збірка, що я передав її до Київ. Центр. Архіву давніх актів).

№ 2.

ПОСТАНОВА КИЇВСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО БІСКУПА КРИШТОФА КАЗИМІРСЬКОГО ПРО ПОВИННОСТІ ПІДДАНЦІВ КИЇВСЬКОЇ КАПІТУЛИ, ЇХ УПРАВЛІННЯ, СУД НАД НИМИ. РОКУ 1612.

W imie panskie Amen.

Iż pamięć ludzka nietrwała, przeto co ludzie chcą, aby długo wieczno było, pismem to na potomne czasv dla wiadomości pewney podają. Stąd y my, Krzysztofh Kazemiersky, z Biberstaia Biscup Kiiowski, chcąc, aby y potomkowie naszymy y kapituły naszej od poddanych swych części miasta Kiiowa, do Biscopstwa należącey, prowentow swych pewne byli, y oni żeby wiedzieli, na czym siedzą, y iakie powinności panom swym oddawac mają, a k temu zeby za wolnościami lepiej ję częśćkę miasta Kiiowa, na Biscopstwo należące, fundowali, pewne z nimi postanowienie o wszystkim uczyniwszy, tak waruiemy. Naprszod na nas, y successori nasze, y kapitule zostawuie karczmy winne, miodowe, piwne y gorzałczane, z ktorych teraz od arēndarżow dają dwanasie set złotych do roku, potym czynsze z placow y ogrodow, z ktorych teraz dają po puł złotego; ku tym ogrodom y placom przydaiemy im grunt zupełny wzetycky, ato iz krnicami y rzeczkami, z czego nam na kozdy rok dziesiątek szczuk setnych dawac będą powinni, takze y sianozęci wszystkie, tilko pewne sianozęci na nas y kapitule, zostawiwszy, mianowycie leżące nad Soplem y ostrom nad Dnieprem, okrom iezior y Dziesny, y Sopliey, y z iezami na rzece y rzeczkach, co na sie zostawuie; ktorym gruntem sie rozdzielic mają, y z niego dawac po dziesiąci groszy polskich, iak ize z placow, ogrodow y sianozęci wszystkich ma nam y successorom naszym z dymu przychodzic po groszy polskich dwudziestu pięci. Też zem to nadaiemy, ze kaduki taki po zmarłym poddanym na nas y ka-

pitule naszą perwiey isc niemają, aby potomstwo własnego synow, braciey, siostr także blizkich synowcow, z iego krwi rodzonych, niestawało; ku temu dozwolamy kazdemu budowanie zprzedac, także y majątnosc swą leżącą (прогалина) komu chcąc, dac, darowac, przedac ze wszystkim, niedzielac, ani rozrywając na sztuki, tylko, zeby nie ludziom szlacheckiego stanu, ani kozakom, iedno takiemu, ktorzy by pod posłuszeństwo y iurisdictioni urzędu naszego podlegali; a ktoby ynakszemu przedał, tedy y ten, co przeda, pieniądze, y ten, co by kupił, majątnosc ma tracic; a k temu zeby zeznał przedanie u xiąg urzędu naszego y wwiązanie wzięł; a przenięsszy majątnosc, kazdemu wolno oddawszy wychodsczynny puł złotego, wynisc pod inszego pana, kiedy będzie rozumiał. Tez dozwolamy y testamentem legowac, ieno zeby urząd nasz był przytym testamencie y swiadkowie poddani naszymy, a zeby testament wedle prawu sprawiony był. Tez iem pozwolamy, aby na woytowstwo z porszrszodku siebie czterech obierali, z ktorych czterech my y potomkowie naszymy iednego, ktorego nasposobnieyszego będziemy rozumieli, obrac y na woytowstwo onemu list dac mamy, ktoremu to woytowi pozwalamy z podsusidkow, ktorzy ieno będą w części miasta naszej Kiiowa na kozdy rok brac sobie po dwa grosza litewskie, a sądzic ma pospołu z starostą albo namiesnikiem iego; a apellacją od sądu starosty naszego y woytowskiego wolno do siebie zachowuiemy, od ktorego płacic mają po szesci groszy polskich; a księgi mieyskie zapisne przy woycie zawsze mają byc chowane, wszakoz sprawa kazda ma byc z podpisem starosty naszego albo namiesnika iego, a na woyta trzeci grosz pamiętnego ma isc, także y oględnego, a winy na nas zostawuiemy z takim pomiarkowaniem: złodzieyskiey trzy grzywny polskie, a krwawey grzywną, siney puł grzywny dwanasce groszy polskich, z ktorych win woytowi tez trzeci grosz ma isc. Też sobie zostawuiemy y successorom naszym mlynki, myto rybne; mięsne iatki y komory kramne i nam, y iemu wolno będzie stawic. Takze od podwod y tłok wszelakich wolnemy ich czyniemy, ani wymisłow zadnych y wyciągania zadnego, nad to postanowienie nasze, tak z nich, iako y spodsusiedkow ich, a to tak my, iako y successorowie naszymy czynic, ani wstawiac niemamy czasy wiecznemi. Dla czego w lepsze swiadcetwo y wiare pieczęc nasze przycisnąć kazalismy y ręką swą podpisałismo sie, jakze y podpis y rąk kapituły kanonikow Kiiowskich y pieszcją onych kapitulną zawiesic rozkazalismy. Pisan w Kiiowie dnia dwunastego (назву місяця пропущено) roku tysiąc szesc set dwunastego.

Оной, вышеписанной привилей зъ двома завесистыми печатми на паргамене писанъ, а подпись рукъ таковъ.

Krzysztoph Kazimirski Biscup Kiiowskj ręką swą approbo in toto. Boguslaus Rodoszowsky Episkopus chi. Alexandr Sokołowsky Epus cho: in toto approbat.

Stanislaus de Calinowa Zaremba ep: Ki:

Jan Jusniowycz Kanonnik Kiiowskj ręką swą

Felix Skaniniecki Kanonik Kiiowski ręką

Alexandr Zawadsky Kanonicus Kiiowsky.

№ 3.

ЛИСТ ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛЯ СИГІЗМУНДА ІІІ КИЇВСЬКИМ МІЩАНАМ НА ПРАВО РУБАТИ ДЕРЕВО В ПУЩАХ КОЛО КИЇВА ТА ЛОВИТИ РИБУ В ДНІПРІ. 18 БЕРЕЗНЯ РОКУ 1615.

Zygmunts III z laski Bozey Krol Polski, Wilkie Xiąze Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Zmudzkie; Inflantskie u. y Swedzki, Gotski, Wandalski dziedziczny KROL.

Oznaimuiemy ninieyszym listem naszym wszem wobecz y kazdemu z osobna, komu to wiedziec nalezy. Supplikowali nam mieszcianie nasz y Kiiowscy, abysmy ich przy prawach na wolne rąbienie drzewa w puszczach naszych, około Kiiowa lezacych, tak na poprawę y obronę miastu, iako y insze potrzeby mieyskie, do tego y łowienie ryb w Nieprze, y po zatokach Nieprowych, poczawszy z wierchu Kijowa od uscia Rypienia asz na nisz Kiiowa do wierchniego konca rzeczki Krzywca onym od s. pamięć krolow polskich, przodkow naszych, nadanych zostawili przy wolnym rzywaniu wzwysz pomienionych rzeczy według granic starodawnych zachowali. My, mając po wszelkie czasy wzgląd na miasto nasze Kiiow, iako pograniczne, y zycząc, aby się iako w dostatki, tak y w obronę przeciw nieprzyiaciołom pogranicznym tym więcy pomnazało, y fundowało, przerzeczonych mieszczan naszych kiiowskich przy wszech wolnosciah wolnego rąbania drzewa w puszczach naszych, około Kiiowa lezacych, na obronę miasta Kiiowa; y potrzebę mieszczan, także łowieniu ryb w Nieprze, y po zatokach Nieprowych, z osobiwey laski naszej panskiey, mieć chcemy, y ninieyszym listem naszym w wolnym wzywaniu, onych podług granic y opisania praw, zachowuiemy y zostawuiemy. Co do wiadomosci wszech wobecz, a osobiwie Wielmoznego Woiewody naszego kiiowskiego, y teraz y napotym będącego, y obywatelom kiiowskim przywodziemy, chcąc to mieć, aby przerzeceni mieszczanie przy tych wiadomosciach podług starodawnych granic w cale, y nie naruszenie zachowani byli, y zadney trudnosci, ani przeszkody w tey mierze nie mieli, inaczy dla łaski naszej y z powinności swey nieprzyniac. A dla lepszey wiary, ninieyszy list ręką naszą podpisawczy, pieczęcią koronną przycisnąć roskazalismy. Dan w Warszawie dnia XXVIII miesiąca Marca Roku Pańskiego MDCXV, panowania krolestw naszych polskie XXVIII, szwedzkie XXII.

Sigismundus Rex.

(Печатка).

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 4.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ПРО ЗБОРИ З ЧУЖОЗЕМНИХ КУПЦІВ. 28 КВІТНЯ РОКУ 1654.

Унѣверсалѣ Богдана Хмѣльницкаго на екзакцѣи.

Богданѣ Хмельницкій гетманѣ з войском запорожскимѣ

Ознаймуемъ симѣ нашимѣ писаніемѣ, кому, колвекѣ, о томѣ вѣдати надлежить, меновито: старшинѣ и чернѣ войска нашего запорожского, также купцомѣ чужоземскимѣ и вшелякой кондиціи людемѣ, кому толко

сіе наше писаніє оказано будетъ: ижъ ми, маючи великій росходъ на людей чужоземскихъ, а приходовъ мало маючи, на такіе росходи, прото, углядѣвши тое, якъ здавна предъ тимъ бувало, далисмо екзакцію скарбовую отъ купцовъ чужоземскихъ, то есть отъ грековъ, ормянъновъ и турковъ Евстафѣви Стамагіенковѣ, которую повиненъ избирати и отдавати до скарбу нашего войскового: отъ сорока соболей — золотыхъ шесть, отъ сорока пупковъ соболѣвыхъ зол. два; отъ сорока куницъ золотыхъ 2; отъ бунта лисицъ золотыхъ 2; а отъ иншихъ товаровъ московскихъ: одъ ста таляровъ битихъ по зол. пять; знову отъ товаровъ турецкихъ, яко то одъ едвобовъ, коберцовъ, килимовъ, з сувоевъ, поясовъ, мусульбесовъ, киндяковъ и иншихъ дробнихъ и рознихъ товаровъ одъ ста талярей полевковихъ — два битихъ, отъ каждой кипи габихъ по леву; также кто би продавалъ з земли нашей золото, серебро, каминня дорогое, перла, и одъ тихъ товаровъ одъ ста талярей — по зол. пять. Ежели б, тежъ, хто з чужой земли, такъ з духовнихъ особъ, яко и свѣцкихъ людей, въ якихъ, колвекъ, потребахъ, подъ протектомъ поселскимъ ѣхалъ и при соби купцовъ мѣлъ, теди, обвязавши онихъ подъ сумленемъ, дозорца нашъ и отъ тихъ, которіе при послахъ, въ своей купецкой ишли бъ справѣ, маеть екзакцію належную брать. Кгды бы нашъ якій купецъ мѣлъ именемъ своимъ з товарами чужоземскаго купця з нашей землѣ выпровожать, а досвидчил би ся того дозорця нашъ, теди позволяемъ ему той увесь товаръ забѣрать, з которого товару ему половицю а до скарбу войскового половицю належить. Купци, зась, тими унѣверсалами, щосмо передъ тимъ для оборони ихъ выдавали, аби жадною мѣрою не щитились, але, ведлугъ звичаю, все, яко иншіе, отдавали, абы и найменшой ущербокъ скарбови нашему войсковому не былъ. А ежели бъ которіе спротивилися оному вышеименованному дозорци нашему, албо факторомъ его, и повинности звыклой отдавать не хотели, такихъ приказуемъ полковникомъ, сотникомъ и атаманомъ карать и волим дозорци нашему помошнымъ быти, иначей не чинячи, подъ срокимъ каранемъ войсковимъ. Писанъ въ Чигиринѣ дня 28 апрѣля року 1654, Богданъ Хмельницкій рука власная (мѣсце печати войсковой).

(Рукопис Марковича в с. Сваркові по кат. № 215 стор. 38).

№ 5.

КОПИЯ СО ВЗЯТОЙ ВѢДОМОСТИ У ПРЕЖДЕБЫВШАГО ИНДУКТОРА ПЕТРА ЛУГИНА ВЪ 722-мъ ГОДУ.

Вѣденіе отъ всякого товару какъ Грецкого, Великороссійского, Полского, такъ и Малороссійского, отчего и почему индукта збирается.

Товаръ Грецкій	Рубли коп.
От одного кумача красного	2
От одного киндяка	1
От кипы красной бумаги	1 60

	Рубли	коп.
От кипы поясовъ румелецкихъ	1	60
От десятка поясовъ верблюжьихъ		6
От бунта софьяну		10
От матерій шолоковыхъ и золотоглавныхъ роховать, — почему продается, то с того брать индукты отъ ста—два и отъ протчихъ товаровъ, такъ же которые на рохубу приходятъ, по тому брать.		

Товаръ Московской

От тысячи бѣлки	60
От бунта лисиць	50
От сорока горностаевъ	10
От бунта корсаковъ	14
От сорока норокъ	16
От пары душекъ лисьихъ	2
От касяка лудану	16
От тюма кѣтайки	16
От тысячи аршин крашѣнины	80
От канца московскаго полотна	2
Протчіе дробязги також роховать и от ста два индукта принимать.	

Товаръ Полской

От четвертки тонкого сукна	80
От штуки каруну	30
От штуки локтевого сукна	24
От штуки бенклевого сукна	12
От штуки штомеду	30
От штуки гарусу	12
От камня меди	14
От одного рубка	2
От мажи соли	20
От протчих дробязговъ также роховать и от ста два индукта брать.	

Товаръ Малороссійской

От воза тютюну	50
От воза ганусу	60
От вола, что до Шленска ходять	10
От вола, что на Москву ходять	4
От куфы горѣлки	20
От воза пенки	20

За секретаря Михайло Новоторжцовъ

Канцеляристъ Семень Шляковъ.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 6.

ВѢДОМОСТЬ, КОЛИКОЕ ЧИСЛО В МАЛОЙ РОССІИ СЪ МАЛОРОССІЙСКИХЪ
ТОВАРОВЪ И ПРОМИСЛОВЪ ИНДУКТА НАПЕРЕДЪ СЕГО БРАЛАСЬ И НЫНѢ
ЗБИРАЕТСЯ, А С ЧЕГО И ПО ЧЕМУ, ТО ЯВСТВУЕТЪ ИЗ СЕГО, А ИМЕННО:

Товар малороссійской.	Рубли Коп.
От воза риби донской вялой двадцать копеекъ . . .	20
От одного осятра вялого одна копейка	1
От камня воску десять копѣекъ	10
От камня селѣтри лютрованной чтири копѣйки . .	4
А от камня селѣтри нелютрованной три копейки .	3
От камня сухих сливъ копѣйка	1
От воза садовых всяких сушъ двадцат копѣекъ . .	20
От камня топленого лою двѣ копѣйки	2
От камня нетопленого лую копѣйка	1
От полтя ветчины копѣйка	1
От сала кругового двѣ копѣйки	2
От мажи пшона двадцать копѣекъ	20
От мажи жита дванадцат копѣекъ	12
От воза пароконного тютюну шестдесят копѣекъ .	60
От одноконного воза тютюну пяддесят копѣекъ . .	50
От сотца папушъ тютюну двѣ копѣйки	2
От сотца рунь вовни дванадцат копѣекъ	12
От воза волни пароконного шестдесят копѣекъ . .	60
От воза едноконного волни пяддесят копѣекъ . . .	50
От куфи горѣлки простой двадцать копѣекъ . . .	20
От квфи оковитой горѣлки сорокъ копѣекъ . . .	40
От кадки горѣлки простой три копѣйки	3
От осятрини з бочки двадцать копѣекъ	20
От воза шкла дванадцать копѣекъ	12
От воза ганушу пароконного восемдест копѣекъ .	80
От одноконного воза ганушу шестдесят копѣекъ . .	60
А от камення ганушу двѣ копѣйки	2
От воза пенки едноконного двадцат копѣекъ . . .	20
От конца парусного полотна дванадцать копѣекъ .	12
От бочки риби ложной шесть копѣекъ	6
От бочки риби шуки десят копѣекъ	10
От бочки соли крымской десять копѣекъ	10
От бочки соли бахмуцкой пять копѣекъ	5
От мажи соли гусокъ двадцать копѣекъ	20
От одноконного воза соли гривня	10
От пуда кавяру двѣ копѣйки	2
От воза сѣмя конопляного десят копѣекъ	10
От куфи масла коровіого сорокъ копѣекъ	40
От камня масла двѣ копѣйки	2
От куфи конопляного масла тридцат копѣекъ . .	30

	Рубли	Коп.
От сотця кварть конопляного масла пять копѣекъ .	5	
От ста смушковъ чорних сорокъ копѣекъ	40	
От ста шкуръ козихъ и овечихъ болших полталяра	30	
От ста смушковъ ягнячих бѣлих десят копѣекъ .	10	
От тысячи заячих шкурокъ сирих шестдесят копѣекъ	60	
От яловичих чинених кожъ двѣ копѣйки с перекупня	2	
От яловичих сирих кожъ копѣйка от перекупня .	1	
От куфи оселедцовъ тридцат копѣекъ	30	
От бочки оселедцовъ двадцать копѣекъ	20	
От куфи дегтю десят копѣекъ	10	
От воза лѣсових орѣховъ десят копѣекъ	10	
От товарини рогатой, которых из Малой Россіи скупують перекупнѣ, по двѣ копѣйки	2	
От вола, которых гонят до Шліонска и до Гданска, по десяти копѣекъ	10	
От товарини рогатой до Москви по четири копѣйки	4	
От овечки старой по одной копѣйки	1	
А от мѣлких овечокъ от ста шестдесят копѣекъ .	60	
От коня, что въ Польшу въ Литву скупують, по десят копѣекъ	10	
От тысячи грибовъ двѣ копѣйки	2	
От воза соли кримки двадцат копѣекъ	20	
От поташу одного камня десят копѣекъ	10	
От смолчугу, по оценки рубля, по двѣ копѣйки . .	2	
От возка шин крушивих три копѣйки	3	
От возка гнучого желѣза шесть копѣекъ	6	
От возка поддосковъ двѣ копѣйки	2	
От возка поддосковъ воловихъ чтири копейки . .	4	
От воза хрюшу толстого пятдесят копѣекъ . . .	50	
От копи сошниковъ пять алтинъ съ копѣйкою . .	16	
От воза вожокъ по десяти копѣекъ	10	
От сотца рогожъ чтири копѣйки	4	
От коробка мила простого по десят копѣекъ . . .	10	
От коробка твердого мила двадцат копѣекъ . . .	20	

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 7.

ВИДѢНІЕ, ПО ЧЕМУ, ПО ПРЕЖНЕМУ ОБЫКНОВЕНІЮ И ПО ДАННОЙ ГРАФУ ГАВРИЛУ ВЛАДИСЛАВОВИЧУ ВЪ 1725 ГОДУ ВѢДОМОСТИ, СЪ ТОВАРОВЪ ВЕЛИКОРОССІЙСКИХЪ, МАЛОРОССІЙСКИХЪ И ЗАГРАНИЧНЫХЪ ИНДУКТУ СОБИРАТЬ.

Съ товару великороссійскаго

Отъ тысячи бѣлки	60 коп.
Отъ бунта лисиць	50 коп.

Отъ 40 горностаевъ	10 коп.
Отъ бунта корсаковъ	14 коп.
Отъ 40 норокъ	16 коп.
Отъ пары душекъ лисѣхъ	2 коп.
Отъ косяка лудану	16 коп.
Отъ тюма китайки	16 коп.
Отъ 1000 аршинъ крашенины	80 коп.
Отъ конца московского полотна	2 коп.

Прочіи дробязки раховать отъ ста два індукти приниматьъ

Съ товару малороссійского

Отъ воза тютюну	50 коп.
Отъ воза ганусу	60 коп.
Отъ вола, что до Шленска ходять	10 коп.
Отъ вола, что на Москву ходять	4 коп.
Отъ куфи горѣлки	20 коп.
Отъ воза пенки	20 коп.

Съ товару гредкого

Отъ одного кумача красного	2 коп.
Отъ одного киндяка	1 коп.
Отъ кипи красной бумаги	1 руб. 60 коп.
Отъ кипи поясовъ румелецкихъ	1 руб. 60 коп.
Отъ десятка поясовъ верблюжихъ	6 коп.
Отъ бунта сафяна	10 коп.

Отъ матерій шелковыхъ и зотоглавныхъ раховать, по чему продается, то съ того брать індукти отъ ста два, и отъ прочихъ товаровъ также которіи на рахубу приходять, по тому жъ брать.

Съ товару полского

Отъ четвертки тонкого сукна	80 коп.
Отъ штуки каруну	30 коп.
Отъ штуки локтевого сукна	24 коп.
Отъ штуки бенклевого сукна	12 коп.
Отъ штуки штаменту	30 коп.
Отъ штуки гарусу	12 коп.
Отъ камня мѣдѣ	14 коп.
Отъ одного рубка	2 коп.
Отъ мажи соли	20 коп.

Отъ прочихъ ѣдробязковъ также раховать и отъ ста два індукти брать.

На ономъ подпись: Секретарь Авраамовъ. Подканцеляристь
Василь Леонтіевъ

іюня 6 1729 году

(З рукопису Марковича в с. Сваркові, за каталогом № 215, стор. 215—216).

№ 8.

ИНСТРУКТАРЪ, ОТ ДАВНЫХЪ ПАНОВЪ ВИДАННЫЙ НА ОТОБРАННЫЕ ИНДУХ-
НОЙ ПОШЛИНИ ОТ РОЗНИХЪ ТОВАРОВЪ, ТАКЪ И ТЕПЕРЬ НАМЪ ПОДАНО,
ВЪ СЕМЪ 1727 ГОДУ.

	Золотій	Копейки
От штуки сукна тонкого шесть золотих	6	
От штуки хвалендишу золотих три	3	
От штуки каруну шаговъ пятнадцать		30
От штуки полукаруну шаговъ восемь		16
От штуки тузинку шаговъ дванадцать		24
От штуки шиптуху шаговъ шесть		12
От штуки бенкліового сукна золотих	1	
От штуки штамету шаговъ пятнадцать	1	10
От штуки гарусу шаговъ шесть		12
От бунта полотна шаговъ шесть		12
От рубка едного шагъ единъ		2
От злота цвѣки и сребра шагъ		2
От штуки бавовницъ шленскихъ шаговъ осмъ		16
От штуки хамхану шаговъ четирѣ		8
От камня перцю шаговъ осмъ		16
От камня имберю шаговъ три		6
От фунта гвоздиковъ шагъ		2
От камня цукру шаговъ дванадцать	1	4
От камня мѣди и цѣпи шаговъ восьмъ		16
От камня юхти шаговъ чтирѣ		8
От пари юхти шагъ		2
От бунта лисицъ ленскихъ золотихъ два	2	
От прочихъ лисицъ шаговъ дванадцать	1	4
От фаси косъ золотихъ шестнадцать	16	
От камня кмѣну шаговъ пять		10
От футра сѣбѣрковаго хребтового шаговъ чтирѣ		8
От футра пескового шаговъ чтиринадцать	1	8
От сотця аршинъ крашенини шаговъ чтирѣ		8
От бунта сафяну шаговъ пять		10
От фаси бѣлого желѣза шаговъ пятнадцать	1	10
От сорока куницъ копа	2	10
От пари Бицкаго полотна шаговъ пять		10
От кантора баволни шаговъ пятнадцать	1	10
От воза орѣховъ волоскихъ золотихъ три	3	
От камня розинковъ шаговъ два		4
От сотця личокъ физъ шаговъ два		4
От кантара рижу шаговъ три		6
От кантара мила доброго шаговъ дванадцать	1	4
От десятка окъ соку лимонового шаговъ два		4
От кантара финиковъ шаговъ пять		10
От паясовъ верблюжихъ копѣйка		1

	Золотій	Копейки
От штуки алажи шаговъ три		6
От пояса отласового шаговъ три		6
От лука доброго шаговъ три		6
От ленчика доброго шаговъ три		6
От середнего копѣекъ три		3
От бурки и от вибойки шагъ		2
От штуки зуфри и харе шаговъ три		6
От мамей копейки три		3
От галай копѣекъ чтирѣ		4
От каменя заповочи золотих два	2	
От штуки баволницъ кримскихъ шаговъ три		6
От куфи оселедцев шаговъ пятнадцать, а от бочки золотий —	—	—
От каменя бразалѣи и от бубковъ шагъ		2
От сотця аршинъ хратшу копѣекъ три		3
От каменя сѣрки копѣекъ три		3
От куфи вина золотих три	3	
От тюма китайки шаговъ восѣмъ		16
От штуки китайки трубковой копѣекъ пять		5
От косяка лудану малої руки шаговъ семь		14
От косяка лудану великой руки шаговъ дванадцать	1	4
От звязки желѣза шагъ		2
От возка шинъ копѣекъ три		3
От воза риби вялой золотий	1	
От сотца овечих шкур шаговъ пятнадцат	1	10
От бочки соли бахмутки копеекъ три		3
От шкури чинной шагъ, а от сирой копѣйка от ялови- чой, хочъ конской		1
От тисячи зайцовъ золотихъ три	3	
От сотца рунъ вовни золотих единъ	1	
От животини, ижъ к Москвѣ идет, два шаги		4
От ведерка меду алтин		3
От ведерка горѣлки шагъ		2
От кухви горѣлки золотій	1	
От кухви дегтю шаговъ пять		10
От бочки соли кримской шаговъ пять		10
От воза прядива пенки шаговъ пять		10
От воза шкла простого шаговъ пять		10
От малюваного золотий	1	
От ста смушковъ черныхъ золотыхъ два	2	
От кужуха нового шагъ		2
От кухви масла копа	2	10
От кухви олѣи шаговъ пятнадцать	1	10
От пари чоботъ, що изъ слободъ по полкопѣйки		
От червонихъ по чѣху		1

(Моя власна збірка, що я передав її до Київ. Центр. Архіву давніх актів).

№ 9.

КОШТОРИС НА РОБЛЕННЯ ПОТАШУ, СМАЛЦЮГИ ТА САЛТРИ
(1720-х РОКІВ?).

Роспись о робленню поташа и смалцюги, по допросу
майстра Криштофа написанная.

Рубачовъ повинно бути человекъ 40, албо 50, якимъ даются сокѣри панскіе, и коваль до нихъ придается панскій же; а платня тимъ рубачемъ по полчварта золотого, албо по чотири готовими грошмы, якъ умова з ними состоится отъ смальчужной бочки. А килко которій мѣють урубати клепки, того имъ не назначается, бо каждый з нихъ особно рубаетъ клепку и, напаливши попелу, перевозитъ панскими волами до майдану, и на килко бочок смалцюги выйдесть его попелу, за тилко ему, подлугъ умовы, заплачено будетъ грошми.

За поташный попель рубачамъ платится отъ осмачки по шостаку готовыми грошми, для роблення смалцюги користниковъ не треба, а для роблення поташа потребни суть користники, толко теперъ не назначается, якъ много ихъ потреба, поневажъ если великая буда будетъ, то болше треба користниковъ, а если малая — то меншъ, а давать користникамъ плати на тиждень золотихъ по два готовими грошми. Для роблення поташа потребенъ есть поташникъ, чили поливачъ добрый, якій члкъ, якому платитъ треба отъ фаси зол. по два, а фаси повинни быти досужіе каменей по 40, албо по 50.

Для роблення смалцюги повиненъ быти смальцюжникъ, якій смалцюгу въ бочки забиваетъ и досматруеть печи. Тому платится по два зол., албо по копѣ готовыми грошми отъ лашту, въ якомъ лашту бочокъ 12, а бочки повинни быти удовжа чотирехъ стопнівъ, а вширь 2 стопнѣ. Клепочниковъ члка 5, албо 6, якии мѣють панскими волами безпрестанно возить клепку з лѣса. Сїи именуются за дворовую челядь и платятъ имъ на рокъ копѣ по семь готовыми грошми, а до того дается имъ харчъ и тежъ зъ респекту панского даются свити, чоботи, шапки. Однакъ, подлугъ уваги ихъ заслуги.

Реестръ салѣтраный.

До одного казана много потреба всякого посудку и много на одну выходиметь гуту грошей на майстра и на челядь, селѣтру родячихъ.

Прикадковъ 45 великихъ, притирковъ 20, цебрувъ 9, черпаковъ 20 и болшъ плоскими обручами, угарцей — два.

Кадъ цинѣ (?) 12 пядей, а ѱ вышъ 3 локтѣ, а другая зайвая половина бити.

Обручовъ з 500 до всякого вышей написанного суду до притирковъ, до прикладокъ, до кадей и до иншихъ.

Казанъ у 9 каменей зробити.

Челядь.

Майстер пѣчкур.

Завозниковъ 4, що землю возитимуть на броварку.

Гутниковъ 4, що землю скривають.

швотъ (?) возниковъ, що дрова возять и возовъ 6 и воловъ паръ 12.

попѣлу до одного казана на осмачокъ 500

прикадчиковъ 8.

На фуру одну.

Майстру 5 копъ, пѣчкуру копъ 3.

Прикадчикомъ 8 чкомъ по 5 зол.

Завожчикомъ 4 чкомъ по 5 зол. если землю возитимуть; а если буртами самими робити, два члка, которимъ треба дати плату по 2 таларей, бо и землю сами будуть бити, гутниковъ не потребуючи; а коли не на буртахъ, то по 5 зол. чотиремъ гутнимъ, чотиремъ по пять золотихъ.

Возницямъ 6 по 8 копъ отъ Воскресенья до Рождества. Бондару копъ 8.

На каждую фуру выходитиметь грошей майстровъ зо всею челядью зол. 120 кромѣ возницъ. А возницямъ на рокъ 6 члкамъ 120 зол.

Фуръ выйдеть 10 и болшъ, на фуру з одного казана дранѣ купъ 20, если не болшъ.

Плитовъ 10, а хочъ и болшъ, а колодки по три сажнѣ возити; колесь, обудья, взововъ, осей з потребу, на шопу сухъ 60 и надъ казанъ по полчварта сажня, або по три половины и на попелихъ сволоковъ шесть по шесть сажней, сухъ малихъ по полтретя сажня сто.

Фура недѣль три, а то такъ, якъ дасть 18 разъ салѣтру, то й рата виходить.

Принадки повинны быти у самомъ днѣ чотири пядѣ толко добрихъ у[з]шихъ, а не болшъ, а у выщъ такъ, якъ сей, толко узший трохи.

До буди челядь належачая.

Рубачевъ, що клепку дубовую готують, з сокѣрами члка 30, а сокѣри мають быти панскіе, и коваль до направи панскій же, и кождій з них повиненъ урубати по 30 копъ клепки, з весни ажъ до зими; а отъ копи по пять чеховъ.

Плата идеть чехами, а особно довжаты харчю.

Хлѣбъ осмачка у 5 зол. завше

Пшона осмачка по 4 копи. Гречка з житомъ ровно идеть въ ценѣ и просо не столь нужное (?).

Сало идеть по 6 грошей фунтъ.

Соли московской по 6 грошей фунтъ.

Коритниковъ 4, що попелъ у корыта возять, наливають, выбираютъ и сточують. Тимъ коритникамъ по таяру на тиждень, одиходить, харчю, свитами и инчими рѣчами.

Пятый майстеръ поливач, що поливаетъ у печи у гарту дрова лучомъ (?). Тому поливачу по 4 зол. одъ бочки, одежою харчю, а готовыми.

Клепочниковъ потреба члка 5 албо 4. Тіе безпрестанно клепку панскими волами повинни возить з лѣса до майдану. Тимъ клепочникамъ по копѣ на тиждень у харчи одиходить, а готовими ничего грошми не дають, хіба з весни по 2 зол. усѣмъ подасть, а дальше уже ничего грошми не дасть.

А рубачѣ идуть такимъ порядкомъ передъ Воскресеннемъ Господнемъ за 3 недѣли озмутъ клепку готовить и до Великодня срубують каждый по 30 копѣ.

А з воскресення Гдня, пошовши въ лѣсѣ, попелъ паля з кленини, ясенини, з дубини, з липини и грабины, а тотъ попелъ усе лѣто палять, а спаливши онижъ и возять до майдану панскими волами, а платятъ имъ отъ мѣри по 5 копѣ, а в мѣри повинно быти осмачокъ 24, да не готовыми грошми платитъ, але харчи да свитками, полотнами, чоботми, плахтами.

Свита идетъ у 4 копахъ, жупанъ шиптуховый у 30 копахъ дають, полотно товстое самое по 5 чеховъ локоть, чоботи яловичіе, плахти самые простіе, що вмѣете за полталяра, тутъ дають у 6 копахъ, а хочъ где мало появится шевчечку (?) то такіе по 10 копѣ, запаска штамету узкого товстого по таяру; намѣтка простая у таяру, шапка лисяя копѣ 6.

С печи выходитъ бочокъ шистъ и вусѣмъ подчасъ поташа, а накладываютъ печей огнемъ 20 дубовою клепкою и ясеновою, липовою, фашиновою и якою нибудь. Печь кожная запаленная выходитъ въ сутки. Горить по чтири сажнѣ 24 з лучемъ (?)

Рукопис 6-ки Марквича (с. Сварков).

За каталогом № 215 стор. 47—51.

№ 10.

ДО ІСТОРІЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТНІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII В.

Прохання польових сторожів ніженського полку з приводу того, що вони не одержують платні. Року 1728.

Благородній мосцѣ пане полковнику нѣжинскій, милостивій намъ добродѣю.

Сторожѣ полевіе полку нѣжинского, з давнихъ лѣтъ служачи при полку на всякихъ войсковихъ посилкахъ, получали себѣ въ годъ плату з дванадцяти сотень полку нѣжинского, а іменно: з трохъ полковихъ нѣжинских, з мринской, олишевской, прохорской, івангородской, веркѣвской, дѣвицкой, бахмацкой, борзенской и з шаповаловской, з каждого

дыму отъ козака и отъ подсуѣдковъ козацкихъ и мужицких по шагу, а отъ посполитихъ людей по четверику пашнѣ, якої хто дасть, и по копѣйце грошей. А потомъ, за покойного гетмана пана Скоропадского, учинено намъ опредѣленіе за службу нашу получаютъ въ годъ на шести человекъ з дыму козацкого и отъ подсуѣдковъ козацкихъ и мужицкихъ по шагу, а отъ посполитихъ, понеже тогда урожаю хлѣбного мало было, по полчетверика пашнѣ, якої хто дасть, да по копѣйцѣ ж грошми. А въ 1723 году старшина полковая нѣжинская, бывшій полковій писарь Минѣцкій, да бывшій же сотникъ полковій Пѣроцкій и прочіе прежде, по давнему обыкновенію, опредѣленіе уничтоживши, учинили вновь опредѣленіе, з своего умыслу, давать намъ шести человекъ въ годъ плату денгами за службу нашу, каждому по пятьдесятъ таларей, збираючи з помянутыхъ дванадцати сотенъ з обывателей такіе денги. По которомъ оной полковой старшини учиненномъ опредѣленіи служачи, ми чрезъ три года нѣмало такой плати не получали; и що не хотѣли служить, то насъ старшина, принуждая насиліемъ к той службѣ, били смертнымъ боемъ, мовлячи, же будетъ вамъ плата дана по прежнему; толко ж жадной намъ плати не давано, поки ясневельможній его милость панъ гетманъ на достоинство гетманское избранъ. И, служачи ми во всякихъ посылкахъ с принужденія без плати чрез три года, до крайнего пришли оскуднѣнія и разоренія, же на службу званія нашего мусили куповать конѣ на вѣру, и тіе конѣ, з працѣ же, за недачею намъ плати, нѣ за що было онихъ купить подмоги и корми їхъ, поотпадали. А в прошломъ 1727 году, когда подавали ми ясневельможному добродѣви его милости пану гетману суппѣлку, что намъ з полку нѣжинского за више означеніе три года плати не дано, тогда его ясневельможность при отезде своемъ въ Москву, опредѣлилъ, по своемъ висоце поважномъ разсмотрѣнію, указомъ — взять намъ на шести человекъ з вишепоказанныхъ дванадцати сотенъ толко отъ козацкого двора по алтину, обнадежуючи своею високорейментарскою милостію учинить намъ опредѣленіе, по прежнему, за щасливимъ приездомъ своимъ з Москвы. По которому ясневельможного добродѣя его милости пана гетмана милостивому намъ указу, когда избрани намъ з помянутыхъ сотенъ такіе денги, то толко досталося намъ, шести человекъ, онихъ денегъ по сто и по девятнадцать золотыхъ, якими денгами и долговъ своихъ всѣхъ, тихъ, что ми на вишеозначеную нашу службу купуючи конѣ на вѣру, и себѣ на проѣзди и на харчѣ занимаючи у людей денги, задолжилися, не уплатили. А на сей 728 годъ на такую ж службу нашу не тилко на покупку коней, но и на харчѣ намъ и на проезде ничего такихъ денегъ не осталось. И того ради, ми и через сей 728 годъ служачи, в непрестанныхъ посылкахъ, такъ на покупку коней, яко и на харчѣ себѣ и конямъ же завиноватились немало людемъ. Нынѣ же, за такою нашею нуждою, служить изнемогаючи, все-нижайше рабско вашего благородія просимъ донести о томъ ясневельможному добродѣви его милости пану гетману: ижъ би намъ за прежде заслуженіе нами года заплачено било, чимъ бы ми могли з упомянутыхъ

долговъ своихъ виплатитися и за сей 728 годъ опредѣлена была плата, по прежнему, пашнею и грошми, ибо толко ми едни в нѣжинскомъ полку убѣждени зостаємъ за службу нашу, а въ инихъ полкахъ сторожѣ да и въ сотняхъ полку нѣжинского батуринской, новомлинской и въ борзенской брали доселѣ непрестанно и тепер берутъ, по прежнему, пашнею и грошми плату, такъ якъ и ми прежде бирали о милостивую въ томъ, прето, інстанцію до ясневелможного его милости пана гетмана вашего благородія просячи, подъ ноги панскіе себя повергаємъ.

Вашего благородія нижайшіе рабы:

Сторожѣ полевіе полку нѣжинского:

Григорій Борсукъ	Іванъ Басъ
Михайло Мисанъ	Кондратъ Евфименко
Хведоръ Пинчукъ	Хведоръ Клименко.

Таке-ж саме прохання було подано і гетьманові Апостолові.

(Київський Центральний Архів давніх актів. Моя збірка. Порів. Харків. Історичний Архів Черніг. відділ № 9355).

№ 11.

ПРИБУТКИ І ВИТРАТИ ГЕТЬМАНСЬКОГО ПЕРЕВОЛОЧАНСЬКОГО ДВОРЦЯ В РОКАХ 1721—1722.

Сего Септеврія дня 6 в Малороссійскую Коллегію, при посилцѣ вѣдений от господара гадяцкого Михайла Турковского, тако ж от старостъ шептаковского, обмачевского и чеховского, заручно поданнихъ, писано од насъ, что прочіе гетманскіе старости еще тогда не приехали, а когда приедутъ и дадутъ намъ о всемъ вѣденіе, что до ихъ дозорчества надлежитъ, од чего, по чему збѣрается, и що нынѣ есть на лице, тако ж особно по смерти гетманской указомъ госпожи гетманши, что денегъ и прочіихъ пожитковъ до еи двора взято, тогда мы оное одошлемъ въ Малороссійскую Коллегію; тепер теди дозорца переволочанскій Лукянъ Горайнъ, прибувши въ Глуховъ, якое подавъ намъ о всемъ вишеписанномъ подлинное, за рукою своею, вѣденіе, тое въ Малороссійскую Коллегію з енеральной войсковою канцеляріи при сем посилаемъ. Павелъ Полуботокъ, полковникъ чернѣговскій. Войсковый Енеральный Писарь Семень Савичъ. Василиій Жураковский, асауль енеральный.

Септеврія дня 15 Року 1722.

1722 сентября 17 дня, по указу его императорскаго величества, Малороссійская Коллегія, слушавъ черниговского полку господина полковника Полуботка и генеральной старшины доношеніе, согласно приговорила: присланныя вѣдомости принявъ и из нихъ учиня выписку, доложить немедленно. Степанъ Вельяминов. Моееор Лихаревъ. Маіоръ Молчановъ. Полковникъ Ушаковъ. Полковникъ Кошелевъ.

ВЪ ДЕНІЕ . . . (вигнило) . . . РОКУ 1722 АВГУСТА СПИСАННОЕ ¹⁾.

Рыбніе ловлѣ.

Вступъ называется Ревучое. Тамъ станъ рыболов-
ный. В того стану такіе суть припаси: неводъ, дубы, соль, бо-
рошно житное и пшеничное, гречаное пшоно, посудокъ всякій
и на просоль бочки, то все гетманское. А до того рыбалокъ
чоловѣка дванадцать охочихъ, которіе работаютъ з третьей
рыби. З сего стану сего лѣта здобулося рыби в мой (?) ме-
женной головъ 30
в дворѣ.

Другій станъ рыбний нижей Орла у острова Хур-
сина. И до того стану такъ же всякое борошно харчовое,
соль, дубы, посудокъ и бочки—все гетманское, тилко ри-
бальскій неводъ да праця. На семъ стану половина рыби идетъ
ко двору гетманского, а половина на рыбалокъ. Из сего стану
здобулося риби вялой головъ 40
в дворѣ.

А на изу тепер еще почали рыбу здобувати, то самая добыча
з септевриі місяцю, и що Господь пошле рыби из изу, о томъ извѣстно
будет.

В дворѣ борошна житного бочокъ	20
пшеничного бочокъ	9
гречаного бочокъ	11
пшона бочокъ	4
и соли бочокъ	2
. (вигнив рядок)	
желѣзный казанъ на воду (вигнило)	
желѣзный же казанокъ смоловарный (вигнило)	
смолы бочокъ	2
и деревяний посудокъ, бочки, кадовбы, дѣжки и прочая.	

Сколко на якой греблѣ по рекахъ Ворсклу и Орелѣ камней
и ступныхъ коль найдется, з которыхъ на гетмана половинная
часть отбирается:

на греблѣ Кишенской камней	8
и ступныхъ коль	2
на греблѣ Хенделеевской камней	7
и ступныхъ коль	2
на греблѣ Сокульской камней	8
и ступное коло	1
на греблѣ Кобеляцкой камней	11

¹⁾ В рукопису цифри зазначено по-слов'янськи (буквами). Ми їх перевели на арабські. Н. В.

и ступныхъ колъ	7
на высшой и на нижшой гребляхъ Бѣлицкихъ камней	13
да на Брусѣвской гребль камней	3
а ступного четвертая часть кола	
да на Орельскихъ гребляхъ на Китай-городской	
каменей	6
и ступное коло	1
да на Царичинскихъ двоихъ гребляхъ камней	5
и ступныхъ колъ	3
и на Маяцкихъ камней	5
и ступныхъ колъ	5
. (вигнив рядок)	
[Всег]о на гребляхъ о[рельскихъ] и ворсклянскихъ камней	68
и ступныхъ кол	20
З тихъ камней, почавши збирати отъ прошлого 1721 року	
24 мая до настоящего 1722 первыхъ числь Августа зобра-	
лося борошна житного бочокъ	170
пшеничного бочокъ	82
гречаного бочокъ	94
и пшона бочокъ	40
да давняго збору, еще Зеленского дозорства, засталеми:	
борошна житного бочокъ	63
пшеничного бочокъ	46
гречаного бочокъ	33
и пшона бочокъ	12
Итого на лицу тепер борошна бочокъ	584
З перевозу перевозочанского прошлого лѣта зоб-	
ралось було грошей золотыхъ	1300
каторіе, по указу, отдаемъ до рукъ господареви гетман-	
скому Григорію Яснопольскому. Да тогож часу (1722 году	
генваря) и за десять куховъ горѣлки ему ж до рукъ отда-	
лемъ золотихъ, и тая горѣлка прислана была з Глухова	800
сеголѣтнихъ зобраннихъ грошей золотихъ	400
одаемъ до рукъ, по указу, Андрею Кондзеровскому 1722 г.	
іюля 24 дня. В полку полтавскомъ . . . (вигнило) . . . у	
вешнянихъ млинахъ камней	80
з которыхъ на веснѣ отъ камена отбирається по талюру.	
То з вешнянихъмлиновъ збору того взято сего лѣта золо-	
тыхъ	240
да за двадцать куховъ пива вышинкованого золотихъ	200
а пиво тое з тамошнихъ солодовъ зварено было.	
Тии на расходи розніе двору гетманского розишлися, ко-	
торіе въ реестр ѣсуть записани.	
Лодейниыхъ млиновъ по Днѣпрѣ в Келебердѣ,	
в Переволочномъ и во Орлѣ камней	20

от которыхъ черезъ лѣто отбирается до двора гетманского
от камня бочка муки житной да бочка пшеничной.

Двѣ селцѣ подданства, едно Лучки, другое — Ханделеевка.
В Лучкахъ димовъ полтора, а в Ханделеевцѣ димовъ шесть-
десять посполитыхъ з козаками. З тих сел мужики до двору гетман-
ского сѣно и дрова вистачають, а козаки — на посылкахъ. Поборовъ
жадныхъ з тих сел до двора гетманского не берутъ, кромѣ з тихъ же
посполитыхъ отдають, по опредѣленію, драгунамъ провіантъ хлѣбный,
денежный и фуражъ. В тихъ же двохъ селахъ, Лучкахъ и Ханделеевцѣ
давалася горѣлка панская, когда присилана бывала з Глухова на шинки.
А нынѣ нѣтъ горѣлки панской, и того ради шинки вакуются.

Лукинь Гораинъ, дозорца переволочанскій.

Реестръ расхода, що купилемъ до двору Гетманского
Глуховского и що розійшлося на требы двору Перево-
лочанского.

В року 1721 іюня 2 дня.

. . . . (вицвіло) 6, куплено соли сорокъ вагъ крымскихъ по пол-
тинѣ, того рублей . . . 20

4 іюня на поправу дубовъ становыхъ и паровыхъ купилемъ желѣза
вязок двѣ, по вусѣмъ гривень вязка, итого полтора рублей з гривною
29 августа за поправу печей гончарамъ золотихъ два.

1 септеврѣя до невода Накодолу куплено валу за копу

25 ноеврѣя купилемъ до Глухова свѣжихъ лимонныхъ яблукъ двѣстѣ
по шостаку, того рублей вусѣмъ

2 декамврѣя еще купилося до Глухова лимонныхъ свѣжихъ яблукъ
сотце по пять копѣекъ рублей пять

Родзѣнковъ каменей два, по десять золотихъ камень

Орѣховъ турецкихъ каменей чотири, по два талари камень, рублей
чотири и вусѣмъ гривень

Рожкувъ каменей шесть, по осмъ гривень камень, рублей чотири

Орѣховъ волоскихъ 14 тысячъ по полталара тысяча — чотири рубли
з двома гривнами

Рижу (рису?) каменей по тридцять . . . (вигнило одне слово —
алтинъ?) . . . камень, пять рублей 4 гривны.

Маслинъ камень за сорокъ алтинъ.

Лимонъ сокъ окъ 20, по шесть алтинъ око, рублей три да 20 алтинъ.

Року 1722 іануарѣя 2 дня.

По отъѣздѣ гетманскомъ к Москвѣ, купилемъ свѣжихъ яблукъ ли-
монныхъ сотце по шостаку, рублей чотири

Посланним по плити Часниковъ и Тишковъ дадемъ на обиходъ
подорожнѣй таларъ.

Двомъ молодикамъ, що на плавняхъ ходили найманимъ, заплати-
лемъ золотихъ шесть

До варення пивовъ купилося проса за золотихъ. . . 15

Хмелю за золотихъ 11

Лубя за золотихъ 5

За приездомъ гетманскимъ з Москвы:

Іюля 25 дня, поуказу, купилемъ родзѣнковъ торбу каменей шесть
и полкаменя, по девять золотихъ камень рублей 11

Лимонъ сокъ, окъ вусѣмнадцягъ, по шесть алтинъ око, руб. три
вусѣм алтинъ

Рижу (рису?) каменей чотири, по тридцять алтинъ камень, три
рублѣ 20 алтинъ.

Смоквинъ личокъ пятьдесятъ рубль.

Лукашъ Гораинъ, дозорца переволочанскій.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 12

ЦЕХ ШЕВСЬКИЙ У МІСТІ МГЛИНІ.

Року Божого 1704 мѣсяца марта дня 28.

За вѣдомомъ и позволеніемъ его милости пана Івана Романов-
скаго, сотника мглинскаго, Марка Монченка, атамана городского, Іоси-
фа Вакулевича, войта, Кондрата Савельевича городничого, Григорія
Семеновича, Реута Матвѣя, Тараса Кацка, Василя Андреевича, Андрея
Шаповаленка и инихъ зацнихъ з товариства, так теж и мѣщанъ, вѣдома
при томъ будучихъ, отмѣрено мѣстца на дворъ пляцу въ городѣ не
пенного, а нѣ тежъ заведенного нѣкому, лежачого промежку инбара
Есимонтовского и шпиталя святовоскресенского. За которий то пляцъ
всѣ тие вышменованніе особы постановили так: жебы талярей десять
положили на церковніе потреби Стефанъ Тютюнченко, того времени
цехмистр шевскій, Гришко Сѣпатеночъ и инніе товариство того цеху;
а на том пляци дворъ постановилсѣ стараніемъ же того ж цехмистра
и товариства цеху шевского, яковій дворъ мѣеть належати до церкви
Божественной храму Воздвиженія Честного Креста Господня и пожитки
или приходу мѣють быти на тую ж церковь у вѣчніе часи. А мѣль бы
хто нарушити такой установы з старшиннъ города сего впредбудуочихъ
или посполства, таковій да будетъ анафемою проклять, а вины на пол-
ковую особу талярей тысячу мѣеть заплатити не волочне таковій. До
якового постановленія и писма руки подписують и особы урядовые и
притѣсненіе печатей. Дѣялося в Мглинѣ року, дня и числа вышписан-
ного. Иванъ Романовскій, сотникъ мглинскій. М. П. М. П. М. П.

(З Рум'янцівського Опису стародубського полку).

№ 13.

ПОСТАНОВА ПРО ЗАСНУВАННЯ В МІСТІ КОБЕЛЯЦІ ПЛОТНИЦЬКОГО
ЦЕХУ 15 ЛЮТОГО РОКУ 1667.

Року Божого 1667 февраля 15 дня.

За благословенієм Божіимъ и повеленіємъ священно-іерея отца Василя Ювчинского, Успенія Пресвятой Богородицы въ мѣстѣ Кобелякахъ и, за повеленіємъ старшихъ городовыхъ Івана Кулаги, на той часъ бывшего сотника кобеляцкого, Харка Ситниченка, атамана городского, ижъ, яко бувшіе ремесники, плотники, любовь братерскую между собою взявши, вступили и ведлугъ протоженя (?) своего цехъ постановити, яко тому есть речъ слушная, же и прочіимъ народамъ христіанскимъ ведеться; на щосмо упросили братомъ и старшимъ майстромъ Івана Левченка, ремесника доброго и вѣри годного челоувѣка, жебы намъ порядок добрый, яко отецъ своимъ дѣтемъ, братѣмъ всей вель; на що еще зо всей братѣ молодшого упросилисмо Андрея Бакалюбченка и ихъ братію, которые, союзъ братерскій взявши, въ любвѣ жити, Мартинъ Баринувщенко и Гнатъ Лавриненко, Іванъ Хаблашенко, Лук'ян Остапенко, Конон Корниленко, Андрей Герасименко и инніе братья, которые повинилисмо всемилостивого Христа владики о помочъ благати, жеби свѣча въ храмѣ Божомъ, за отпущеніе грѣховное и душевное спасеніе постановлена була з убогого цеху нашего; а мѣлъ бы намандрувать ремесникъ нашего ремесла до города нашего, теди, без благословенія цехмистра и всей братіи, стал би робить; таковий повиненъ будетъ дать до скринки братской за тую вину талярей три грошей, шесть фунтовъ воску, ладану чвертку, двѣ бочки пива, братіи повиненъ купить перепустовъ два горѣлки, еденъ простой, а другой оковитой. А мѣлъ бы з ремесниковъ нашихъ плотницкихъ вступити до нашего цеху, еднакъ, повиненъ, що во средку менованомъ писмѣ, все сполна вѣстити и обѣдъ, яко то есть, братѣмъ всей справить. На щосмо всѣ братія едностайно менованого отца Василя просили, яко тежъ и верхъ положенныхъ старшинъ нашихъ о притиснене печати городской звиклой, щосмо на жадане наше от ихъ мил. и отримали. Писанъ на врадѣ кобеляцкомъ року и дня верхъ положеного.

В подлинномъ подписано: Я, Федоръ Жученко, полковникъ полтавскій, сие письмо ствержаю рукою своею и печать войсковую притиснути казalemъ (М. П.).

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 14.

ЛИСТ ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ФЕДОРА ЖУЧЕНКА ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ТКАЦЬКОМУ ЦЕХОВІ МІСТА КОБЕЛЯК ФУНДУША І ПРО ОХОРОНУ ЦЕХА ВІД ЗАЙВИХ ПОВИННОСТЕЙ. 11 ЖОВТНЯ 1687.

Федор Жученко, полковникъ войска ихъ царского величества за-порозького полковникъ.

Пану сотникови кобеляцкому, атаману городовому, войту, бурмистру и всѣмъ, кому о томъ вѣдати належить, симъ писмомъ нашимъ ознай-

муемъ, ижъ, яко по иншихъ городахъ полку нашего, цехи всякого ремесла належитую повинуть урядові своєму (отдають?), имѣючи свой зуполний, за позволеніємъ нашимъ фундушъ, такъ имъ, Івану Левченку, цехмистрови ткацкому и его братѣ позволяемъ фундушъ зо всѣми, до цеху належачими околичностями мѣти. И поневажъ они, ткачѣ, з черги десятковой, такъ тяглость посполитую всякую, яко и належитую сторожу мѣскую отбужають, теди вже з цеху своего ткацкого не повинни будуть особливой сторожи на мѣсто вистатчати. В чомъ обы имъ, ткачамъ, старшина городовая кобеляцкая жадного утѣмженія и прикрости (не чинила), пишно сим листомъ нашимъ варуемъ и приказуемъ. Писанъ въ Кобелякъ октября 11 дня року 1687 (АХПЗ)

В подленомъ подписано: Звишъ менованій полковникъ рукою власною (М. П.)

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 15.

ЛИСТ ПОЛКОВНИКА ПОЛТАВСЬКОГО ІВАНА ЛЕВЕНЦЯ КОБЕЛЯЦЬКОМУ СОТНИКОВІ З ЗАБОРОНОЮ, БЕЗ ЙОГО ВІДОМА, ЗАСТУПАТИ ЦЕХОВИХ ТА ПОСПОЛИТИХ ОД ПОВИННОСТІВ ЖОВТНЯ 5 РОКУ 1701.

Мой ласкавій приятель, пане сотнику кобеляцкій.

Що, колвекъ, за причиною его милости пана Іскри, позволилисмо были Рогуленковъ дворовъ посполитыхъ мѣти въ послушенствѣ его, теди теперъ, поневажъ указъ виразній рейментарскій есть, абы нѣхто нѣкого, безъ волѣ его панской, не заступоваль отъ тяглости посполитой, прето и тіи лица всякого чину, чи швецъ, чи посполитій человекъ, жеби кождій своей власти не винился, нѣхто з сторони въ панщину, не слухаючи о тое вмсти, приказуемъ и зичимъ за живота здорова доброю. З Полтави Октоврія 5 дня 1701 року.

В подлинномъ подписано: Вамъ зичливій приятель его царского пресвѣтлаго величества войска запорожского полковникъ полтавскій Іванъ Левенець.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 16.

ПОЛКОВНИК ПОЛТАВСЬКИЙ ІВАН ЧЕРНЯК ПОТВЕРДЖУЄ, ПО ШВЕДСЬКІЙ РУЇНІ, ФУНДУШ КОБЕЛЯЦЬКОМУ ШЕВСЬКОМУ ЦЕХОВІ. ВЕРЕСНЯ 12 РОКУ 1709.

Кждому, кому, колвекъ, о семъ вѣдати надлежить, а особливе старшинѣ городовой кобеляцкой, пану сотниковѣ, атамановѣ, войту, бурмистру и всѣмъ приложенымъ, а найбарзѣй ремесла шевского людемъ ознаймуемъ: ижъ, прибувши до насъ Тишко Побѣленькій, цехмистръ шевскій кобеляцкій, з Даниломъ Марченкомъ, старшим столовымъ братомъ, да з ключникомъ Дмитромъ Василенкомъ, предложили тое, что, посля руины военной на полкъ полтавскій, свою скринку з фундушами и зо всѣмъ стерали; а, хочачи, жебы ихъ цеховіе поради, по прежнему,

были заховани и утверждени, просили насъ о выданне такого листа, як и было в нихъ в цеху: кто похощеть цехъ еднати — два таляра до скринки, бочку пива, перепустъ горѣлки, воску чотири фунти и ладану фунтъ; за постановлення хлопця столовой братіи — полосма шага, а за дванадцять шагівъ въ напитуку урону; а за визволенне тожъ дванадцять шагівъ и фунтъ воску молодшимъ, хто позволится, якъ дванадцять недѣль виходить, повиненъ двадцять шагівъ положити, а цехъ ему уже волній, Хлопець, якъ втечетъ отъ майстра, где его майстеръ найдетъ, волно взяти и, на чомъ шкодоватиметь, тое должен отслужити; или на чомъ его, своего майстра, уєднаеть; а якіи хлопець выслужить на колко становился будетъ за молоденца у майстра своего, недѣль дванадцять, майстеръ повиненъ ему дати двадцять шагівъ при отклону. Ми, прето, полковникъ, тому ихъ, цехмистра з братією, прошенію не отмовивши, велисмо выдати сей нашъ листъ, варуючи того, аби яко врадникахъ цеховыхъ, что есть виражено, жадной нѣ од кого не было перепони, такъ изъ стороннихъ хто би, подвезши чоботь чорныхъ, а не бувши цеху, безъ вѣдома, продавалъ и безъ поеднання цехового, винъ подлеглимъ быти маеть и на таковыхъ заруки талярей сто, жебы не важился перешкоды чинити, вкладаемъ и симъ нашимъ листомъ декляруемъ. Данъ въ Полтавѣ сентября 12 дня 1709 году.

В подлинномъ подписано: его царского пресвѣтлого величества войска запорожского полковникъ полтавскій Іванъ Чернякъ.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 17.

КОБЕЛЯЦЬКИЙ ТКАЦЬКИЙ ЦЕХОВИЙ УРЯД ПРОХАЄ ПОТВЕРДИТИ ЦЕХОВИ
ФУНДУШІ, А ЦЕХОВИМ БРАТАМ — ПОВИННІСТЬ СЛУХАТИСЯ ЦЕХУ.
15 БЕРЕЗНЯ РОКУ 1745.

Велможній мѣ пане полковникъ полтавскій, нашъ милостивѣйшій пане и надежнѣйшій добродѣю.

В минувших 1667 и 1687 годѣхъ, на прошеніе кобеляцкихъ жителей ткацкого майстерства брата старшого Івана Левченка с товариством, за рукою змершого полковника полтавского, его милости пана Федора Жученка, виданы били фондуши, с тѣмъ прилогомъ, дабы никто, безъ вѣдома цехмистрового, з братією, не поеднавши цеху (такъ здешнихъ жителей, яко и с прихожихъ), роботать оного ткацкого майстерства не важился, подъ виною, в тѣхъ же фондушѣхъ положеною, с которой кондичии ку хвалѣ Божой в церквахъ Божіихъ свѣчки ставніны справляваны были. Якіе фондуши при семъ в разсмотрѣніе вашей панской велможности, нашего добродѣя, приобщаемъ. А нинѣ онаго майстерства ткацкого цеху брате весма нѣ в какомъ порадку находятяся; затѣмъ, что многіе во владѣльцевъ, другіе в подсосѣдкахъ в козаков и протчихъ обрѣтаются, і, тѣмъ себе защищая, жадного цехового повиновенія з братією обще нести не хотять, самовольно робять и мандровнихъ принѣмають. Отчего и свѣчки

при церквахъ Божіихъ, чрезъ оніе непорядки, втунѣ остались. А понеже в онихъ даннихъ прежде сего фундушахъ таковыхъ непорядковъ делать не велено. Сего ради со всенижайшою нашою покорностію рабскою вашей панской вельможности просимъ, в подтвержденіе прежнихъ фундушовъ, милостивой панской імѣть на насъ, нижайшихъ, респектъ, дабы такъ въ ономъ цеху, по прежнему, порядки учреждены были, яко и въ церквахъ Божіихъ свѣчи ставніны находилися б, и чтобъ, безъ вѣдома и волѣ цеховой, кто не імѣеть, цеху не поеднавше одного, работать самовольно не могъ, да и другіе, живучи подъ владѣльцами въ подсосѣдкахъ и у протчихъ, такъ жеби в цеху во всемъ послушни были. О себе доносятъ полтавского полку местечка Кобеляка житель цеху ткацкаго цехмистеръ Марко Суржо, ключникъ Кондратъ Павленко с прочими цеховыми братьями.

Подано марта 15 1745 года.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 18.

ШЕВСЬКИЙ КОБЕЛЯЦЬКИЙ ЦЕХОВИЙ УРЯД ПРОХАЄ ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКОВНИКА, НЕХАЙ ПОТВЕРДИТЬ ЦЕХОВИ ФУНДУЩ, А ЦЕХОВИМ БРАТАМ ПОВИННІСТЬ СЛУХАТИСЯ ЦЕХУ 16 БЕРЕЗНЯ РОКУ 1745.

Вельможній мсцѣ пне полковнику полтавській, нашъ милостивѣйшій пне и надежнѣйшій добродѣю.

В минувшихъ 1709 і 1710 годѣхъ шевского майстерства цехмистра Тишка Побѣленского, старшого столового брата Данила Марченка і ключника Дмитра Василенка с товарищи, за рукою полковника полтавского его милости пна Іоана Левенця, выданни были фундушъ с тѣмъ прилогомъ, дабы никто, безъ вѣдома цехмистровъ з братією не поеднавши цеху (такъ з здешнихъ жителей, яко і с прихожихъ) работать одного шевского майстерства не важился, подъ виною, в тѣхъ же фундусехъ положенною; с которой кондиціи ко фалѣ Божой в церквахъ Божіихъ свѣчки ставнены справлеваны были. Якіе фундушъ при семъ въ разсмотрѣніе вашей панской вельможности, нашего милостивого добродѣя, приобщаемъ. А нынѣ одного майстерства шевского цеху весьма в непорядку находятся, затѣмъ что многіе во владѣльцовъ, другіе въ подсосѣдкахъ, в козаковъ и протчихъ обрѣтаются и, тѣмъ себя защищая, жадного цеху повиновенія з братією обще нести не хотятъ, самовольно на себя и мандровнихъ принѣмають, отчего и свѣчки при церквахъ Божіихъ, чрезъ оніе непорядки, втунѣ остались. А понеже въ онихъ, даннихъ прежде сего, фундушяхъ таковыхъ непорядковъ делать невелено; сего ради со всенижайшою нашою покорностію рабски вашей панской вельможности просимъ, в подтвержденіе тѣхъ фундушовъ, милостивой своей панской на нижайшихъ імѣти респектъ, дабы такъ въ ономъ цеху, по прежнему порядки учреждены были, яко по церквахъ Божіихъ свѣчи ставнены находилися б, и чтобъ, безъ вѣдома и волѣ цеховой, кто не імѣеть цеху, не поеднавше одного, работать самовольно не могъ, да і другіе живучіе подъ владѣль-

цами в подсосѣдкахъ і у прочіихъ, также бы в цеху во всемъ послушни были. О семъ доносятъ полтавского полку мѣстечка Кобеляка жителѣ цеху шевского цехмистеръ Самойло Неберенко, ключникъ Яцко Сиченко с прочими цеховыми братьями. Поданѣ марта 16 1745 году.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 19.

ПОЛТАВСЬКА ПОЛКОВА КАНЦЕЛЯРІЯ, В ОДПОВІДЬ НА ПРОХАННЯ ОД
ТКАЦЬКОГО ТА ШЕВСЬКОГО ЦЕХІВ У СПРАВІ НЕПОРЯДКІВ У ЦЕХАХ,
НАКАЗУЄ КОБЕЛЯЦЬКІЙ СТАРШИНІ. БЕРЕЗЕНЬ РОКУ 1745.

Указъ ея імператорского величества, самодержицы всероссійской, з полтавской полковой канцеляріи старшинѣ кобеляцкой.

Цехмистры шевскій Омелько Неберенко, ткацкій Марко Суржко с товарищи, при доношеніи своемъ, сообщили въ полковую канцелярію данніе имъ отъ бывшихъ прежнихъ годовъ полтавскаго полку полковниковъ Федора Жученка, Івана Левенца и Івана Черняка листы, на какомъ основаніи и въ какихъ порядкахъ въ мѣстечку Кобеляцѣ цехамъ быть, и просили, дабы тѣ ихъ листы при прежней своей силѣ были и по онимъ въ тѣхъ цехахъ надлежащее чинено исполненіе. С полковой полтавской канцеляріи подтвержденія в онихъ листахъ, в первомъ, отъ полковника Федора Жученка 1667 году февраля 15 дня написано: кто з майстеровыхъ людей, не имѣючи цеху, робить дерзнетъ-де, въ цехъ готовыхъ денегъ три талари, шесть фунтовъ воску, ладану четвертку, двѣ бочки пива, перепустовъ два горѣлки, единъ простой, другой оковитой; да въ 1709 году сентября 12, отъ полковника Івана Черняка данномъ, написано: за еднане цеху — два талари до скринки, бочку пива, перепустъ горѣлки, воску чотири фунтовъ, ладану фунтъ, за поставлення хлопца столовой братіи полосма шага, а за дванадцать шаговъ напитуку, а за визволення тожъ дванадцать шаговъ и фунтъ воску. Молодшій, якъ дванадцать недель выйдесть, повиненъ дванадцать шаговъ положить, а цехъ ему воленъ, а якій хлопець выслужить у майстра, на колко ставится майстеръ, повиненъ дати дванадцать шаговъ при уклонѣ. А понеже въ полковой полтавской канцеляріи неизвѣстно прописание въ тѣхъ листахъ отъ цеховыхъ людей и отъ ихъ учневъ и прочие зборы, куда, въ какой доходъ собирано и куда въ расходъ поимяно употреблено, тако ж козаки, которіе таковыми ремеслами препитание свое имѣли и имѣють, к тѣмъ цехамъ въ прислушаніи находилися и что съ нихъ особо въ онія цехи доходовъ собирано или не собирано, или состояли козаки отъ того въ свободности, и ежели с посполитыхъ каковъ былъ зборъ, какъ оной упущенъ и для чего, по тѣмъ полковничимъ листамъ исполненія нѣтъ, да и нынѣ чтобъ, по прежнему, тѣ цехи содержаны были, съ козаковъ и посполитыхъ ремесла людей, въ мѣстечку Кобеляки жительствовавшихъ, имѣется желаніе и на какомъ основаніи; того ради въ полтавской полковой канцеляріи опредѣлено предложить вамъ симъ указомъ, дабы вы о вышеписанномъ старинихъ козакого и посполитого званія людей изслѣдовали въ самую

сущую правду и то слѣдствіе прислали въ полковую канцелярію при репортѣ. И старшинѣ сотенной кобеляцкой, о томъ вѣдая, учинить по сему указу. 1745 года марта дня.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 20.

ДО ЗАЛЮДНЕННЯ ПОЛТАВИ ПО ШВЕДСЬКІЙ РУІНІ (РОКУ 1710).

Записъ честному отцу Тихониеви Филиповичу, пресвитеру церкви Стрѣтенія Господня, полтавскому предмѣскому, жонѣ и потомкомъ его, за вѣдомомъ его милости пана Якова Лизогуба, бунчучного войска его царского пресвѣтлого величества запорожского енерального, на той часъ у Полтавѣ резидуючого, предъ урядомъ городовымъ полтавскимъ, по ухвалѣ общенародного зезволення, на плецъ Юшковъ Ткачовъ, для поселенія займаючи, и інихъ плецовъ узъ улицію Поперечную по самый цвинтарь Стрѣтенской церкви, у вѣчное владѣніе, року 1710 априля 12 даний; за полковничества тежъ его милости пана Івана Леонтиевича Черняка въ 1721 году марта 4 дня, подписомъ руки его власной, за притеснениемъ печати его полковой подтвержений, принять и уписанъ въ книгу мѣскую полтавскую для крѣпости и опасности всякого небезпеченства, въ часи потомніе такимъ текстомъ:

„Намъ, нижеі менованному урядови городовому полтавскому, и каждому, кому о томъ вѣдати належитиметь, есть тое въ совершенной певности, ижъ, слишачи такъ рокъ зближающогося до города Полтави Шведа, а сподиваючися приступу его, жъ подъ городъ, выпалено тогди жъ на предмѣстью доми всѣ, по указу его царского пресвѣтлого величества, а по повелѣнію коменданта на той часъ полтавского, его милости Алексѣя Стефановича Келена, для снабдѣйшой од тогожъ неприятеля обороны. А кгда, помощью Божіею, одъ того жъ неприятеля городъ, по долгомъ обложенію и немаломъ штурму щоденномъ, освобожденъ, тогда на предмѣстью, поблизу валу мѣского, якие люде з полтавскихъ обывателей мѣли свое поселеніе, тимъ людямя, за прибутъемъ его милости пана Якова Лизогуба, бунчучного войска его царскаго пресвѣтлого величества запорожского енерального, на резиденцію въ Полтаву и за вѣдомомъ его милости, не позволено одъ насъ, старшины городской полтавской, на своихъ прежнихъ плечахъ селитися, и оние плечи для всякой городской потребности на потомніе часи отведени на майданъ, на которомъ никогда жадного не имѣеть бути людского поселенія; а вмѣсто ихъ плецовъ по самой слушности подавани мѣстца инихъ людеі, въ замѣну, на побудованеся; тимъ засъ — полтавскимъ мѣшканцемъ, якие своихъ плецовъ уступити мусѣли, тако жъ инние плечи указани, по належному разсмотрѣнію здешнихъ полтавскихъ урядовыхъ особъ и умислне на тое висиланыхъ пановъ асауловъ полковихъ полтавскихъ и пана войта съ товарищи. Яко и честному въ Бозѣ отцу Тихонові Филиповичу, пресвитеру церкви Стрѣтенія Господня полтавской, позволилисмо и полецили у вѣчность

тамъ же, на предмѣстїю Полтавскомъ, на плещу Юсковомъ Ткачовомъ, поселитися узъ улицю Поперечную, по самый двинтар Стрѣтенский, покол, частю приймаючи инихъ плещовъ, одведено скопцами, где, за Божою помощію, поселившись, въ наступующіе времена нѣ одъ кого жадной турбации не мѣеть узнавати и яко своимъ добромъ, з жоною, и съ потомками своими владѣти вѣчисте ствержаемъ. Тутъ же докладемъ тое: ежели бы хто за тотъ обмѣненный плещъ важился турбовати отца Тихона Филиповича и о семь предъ якимъ судомъ заводъ правный вчиналъ, таковой кождый его милости пану полковникови полтавскому таляровъ сорокъ, а на урядъ городовій полтавскій двадцять таляровъ мѣеть платити заруки конечно. Аффектуючая сторона въ потомніе часи для досконалшое певности сіе письмо до рукъ своихъ отримала въ полтавской ратуши 1710 року мѣсяца априля 16 дня. Іванъ Насвѣтъ суддя полковий полтавскій, Богданъ Ірха, атаманъ городовій, Іванъ Григориевичъ Чигиринскій, войтъ полтавскій з бурмистромъ“.

Сіе писание, на ратушу полтавскомъ въ року 1710, за подписомъ рукъ старшинскихъ, справленное, взглядомъ надання на предмѣстїю плеща порожнего Юска Ткача ко поселенію честному отцу Тихонову Филиповичу, презвитерови свято-срѣтенскому полтавскому, взамѣну за мѣстце его, какое и другихъ перемѣскихъ обывателей для всякой гражданской potrzeby и военного случаю, яко зъ вѣдома его милости пана Якова Лизогуба, бунчучного войскового енерального, въ то время въ Полтавѣ резидовавшего, слушне з ратушу, покойному отцу Тихонову выдано; такъ и мы помянутий плещъ, в замѣну отъ старшины городской пущенный, на якомъ теперь поселение устроено, властїю нашею полковничою, для спокойного дѣтемъ его, небожчика, держання і владѣнія, въ потомніе часи конфѣрмуючи, варуемъ подъ зарукою, въ семь же урядовомъ писании совито положенною, абы нѣхто жадного до мененного плещу не важился имѣти интересу и вступу. Данъ въ Полтавѣ марта 4 1721 року.

Его царского пресвѣтлого величества войска запорожского полковникъ полтавскій Іванъ Чернякъ Рукою.

(Збірка О. М. Лазаревського).

№ 21.

ПОЛТАВА РОКУ 1767.

На данние по Комисии о сочинении проекта Нового Уложения, з определения частной о городахъ комисии, пункта о малороссійскомъ городѣ Полтавѣ, от депутата того города писара магистратового Григория Рогоулъ показаніе, здѣланное нимъ по виправкамъ з прежними книгами, записками и по общему согражданъ согласію.

1.

На 1-е.

О положении города и Городъ Полтава положеніе имѣеть на сколь далеко земля того го- високомъ гористомъ мѣстѣ. Земля того рода простирается; много ли города простирается, зъ одной сторони.

оной четвертей или десятинь, выгонная или под хлѣбопашествомъ, сухая или болотная, равная или гористая?

по села, состоящие уездные разстояниемъ от шести до десяти верстъ. Сухая част'ю ровная, а частью роздолами, ручьями и баяраками лѣсными; употребляема биваетъ под хлѣбопашество, с перемѣною, погодно, для вигону скота, которая, когда пашется, называется цариною, а когда оставляется на вигонъ скота, тогда толокою; а насколко четвертей или десятинь, по неимению перемѣру, знать невозможно. А з другой стороны простиралась земля даже до украинской линѣи от шести десяти до семидесяти верстъ, на которой здешнихъ гражданъ деревни, хутора и в онихъ хлѣбопашество и скотоводство; и тою землею владѣли, по куплѣ от разныхъ обивателей, по свободѣ, в силѣ малороссійскихъ правъ, високомонаршими грамотами народу малороссійскому утвержденныхъ; но с оной землѣ, за состояниемъ о новороссійской губернии и екатерининской провинции штата, под оную провинцію, Екатерининская провинциальная канцелярія, занимаетъ в назначенную сороковерстную межу, такъ много, что затѣмъ нинѣ къ городу остается землѣ толко от пяти до осми верстъ; и ежели тѣ земли, по назначению Екатерининской провинции, отобранни будутъ, то здешние граждане лишать оних, могутъ приитить в крайное несостояние и бѣдность особливо по состоянию здѣшнихъ мѣстъ хлѣбопашествомъ и скотоводствомъ
. ¹⁾ и содержание ихъ содѣливаютъ; для чего о семъ и в посланой чрезъ депутата при наказѣ челобитной въ 3-мъ пунктѣ представлено.

2.

На 2-е.

На какой рѣкѣ или при какомъ озерѣ оной стоитъ; и та рѣка чрезъ какие места течение свое имѣетъ; и в корието рѣки или озера впадаетъ

Оной городъ Полтава стоитъ при рекѣ Ворсклѣ, которая протекаетъ з Велико-россии чрезъ Слободские Сумской и Ахтирской полки и малороссійские разние мѣста и притомъ и под городомъ Полтавою;

¹⁾ Крапками позначувані ті місця, що їх вигриз паперовий червак.

и по онимъ какими судами водяной ходъ есть; или бить можетъ; а из озера какие, куда реки истекають?

3.

В какомъ разстоянии от Москвы, Санктпетербурга от губернского, провинциального и других смежныхъ городовъ?

4.

Сколько положенныхъ в подушной окладъ мужеска полу душъ, какъ купцовъ и цеховыхъ, такъ и всякихъ разночинцовъ, показавъ, поелику возможно, каждого роду людей порознь; тако жъ сколько чужестраннихъ купцовъ, художниковъ и ремесленнихъ людей, равномѣрно на какомъ основании по капиталамъ и торгамъ или по другимъ обстоятельствамъ, располагаются купцы на три разныя статьи, гильдіи, бѣлки и прочія раздѣленія?

5.

Вчемъ состоятъ торги главные и инние промысла жителей городскихъ?

а от Полтавы на мѣстечка, отшедшие под Новороссийскую губернию, Старий и Новий Санжарови, Белики, Кобелякъ, Соколку, и Кишенку, где, ниже оной Кишенки, впадаетъ в реку Днепръ. По оной рекѣ Ворсклу никакими судами водяного ходу, по причинѣ мелкости воды и плѣтинъ, на ней запруженныхъ с мельницами, нет и бить не можетъ.

На 3-е.

Разстояниемъ от Москвы в девятсот две версти; от Санктпетербурга в тысячу шестсотъ тридцать шесть верстъ; от губернскихъ городовъ: от Киева — четириста верстъ; от Глухова — триста; от Харкова — сто двадцать; от Кременчука — сто; от полковыхъ городовъ малороссийскихъ: Миргородского Сорочинець — восемьдесятъ, Гадяцкаго от Гадяча — сто; от слободскихъ провинциальныхъ городовъ: от Ахтирки — сто, от Екатерининской провинции крепости Белевской — семдесятъ верстъ.

На 4-е.

По привилегиямъ, Малороссийскому народу жалованнимъ, малороссияне в подушной окладъ не полагаются, и за тѣмъ в городѣ Полтавѣ положенныхъ в подушной окладъ мужеска полу душъ никакихъ не было и теперича нетъ; да и чужестраннихъ купцовъ, художниковъ и ремесленнихъ людей не имѣется; здешние жъ купцы на статьи, гильдіи, бѣлки и протчія не раздѣляются; но поелику между ними бивають въ ихъ промыслѣ перемѣни, что часто приходятъ одни в лутшее состояние, а другие, бывшие в состоянии, получа утрату, в худъшее; такъ, смотря по ихъ состоянию, во время, надобное при вистачении указанихъ дачъ, полагаются те дачи противъ тогдашняго состояния, безобидно одному противъ другого.

На 5-е.

Торги главные состоятъ здешнихъ городскихъ жителей разными вывозными з Шлезіи, з Гданска, Цареграда и другихъ

турецкой области городовъ; такожь и російскими знатными и мелочными товарами; а притомъ некоторые граждане промыслъ имѣють солью и родящимись в Малой Россіи, какъ-то: быками, масломъ, смушками, дегтемъ, горѣлкою, и другими разными мелочными товарами.

6.

На 6-е.

Когда бываютъ годовыя ярмонки и неделніе торги и на какомъ основаніи; тако жъ бываютъ ли в уездѣ ярмонки, торги и во сколькихъ мѣстахъ?

В городѣ Полтавѣ бываетъ в годѣ четыре ярмонки, именно: единъ — в сплошную неделю; другой — мая 9 дня, Николаевской; третьей — июля 20, Ильинской, а 4-й — сентября 14 — Воздвиженской: торги жъ бываютъ в неделю дважды, в понедельникъ и в пятокъ. Оніе ярмонки и торги установлени испрежде, и съезжаются на ярмонки какъ з великороссійскихъ, такъ и з малороссійскихъ городовъ, а иногда и иностранные, с Полши и Турецкой области купци и промишленники; а на торги только собираются с уездныхъ сель обыватели. На тех же ярмонкахъ и торгахъ, по высочайшому Ея Императорскаго Величества блаженніа и вѣчно достойніа памяти Государыни Императрицы Елисаветы Петровны, Самодержицы Всероссійской 1755 года состоящему съ всемилостивѣйшему указу, никакова сбору ни с чего не собирается. В уездныхъ же селахъ, называемыхъ Петровки и Мачухахъ ярмонковъ нетъ, а бываютъ торги единъ разъ в неделю, на которые съезжаются зъ ближайшихъ к нимъ сель жители, едни к продажъ, а другие к пукупкѣ, разныхъ съестныхъ и питейныхъ вещей.

7.

На 7-е.

Естли и какия именно фабрики и заводи внутрѣ или внѣ города и въ какомъ от города разстояніи?

Фабрикъ и заводовъ внутрѣ и внѣ города не имѣется, и затемъ на 8 и 9 пункта показаній делать нѣ с чего¹⁾.

¹⁾ Пункты 8 та 9, залишені без відповіді, звучали: пункт 8-й — „откуда и какъ потребніа на тѣ фабрики и заводи матеріяли получаютъ“? Пункт 9-й — „куда бвають отпуски въ продажъ здѣланныхъ на онихъ вещей“? Н. В.

10.

Если и сколько какихъ мелницъ в городѣ, городскія или помѣщичьи?

На 10-е.

В городѣ Полтавѣ мелницъ городскихъ не имѣется, а есть мелници при городѣ не в отдалѣ на реки Ворсклѣ разныхъ помещиковъ.

11.

Если городскія рыбнія ловлѣ и на какомъ какъ сѣи, так и мелници учрежденіи?

На 11-е.

Рыбныхъ ловель городскихъ нѣтъ.

12.

Какия чрез протекающую рѣчку мости и перевозки и на какомъ содержаніи:

На 12-е.

Чрезъ протекающую близъ города реку Ворскло и вышедшіе с оной небольшіе речки имѣются мости деревянныя и между ними гати; и те мости и гати дѣлается и подчиняется, по состоявшимся указамъ и в силу оныхъ от главной малороссійской команды повелѣніямъ, всѣми обще какъ гражданскими жителями, такъ и уездныхъ сель, мѣстечокъ всего полку обывательмы; а перевозовъ на оной рекѣ нѣтъ.

13.

Откуда и какъ получается потребное для пищи и содержания жителей?

На 13-е.

Потребное для пищи и содержания здешніе жители получаютъ: одни изъ своихъ экономій, а другіе, покупая у техъ же и другихъ привозимое в ярмонки и торги з Белгородской, Слободской и Новороссійской губерній, такожъ з смежныхъ Полтавскому полку городовъ и деревень.

14.

Какие производятся в городѣ ремесла и рукодѣлія?

На 14-е.

В здешнемъ городѣ производятъ ремесла, по цехамъ, сапожники, кожевники, портные, кузнецы и другіе; а рукодѣліе — серебряники, живописцы, снѣсарѣ, плотники и стельмахи.

15.

Чемъ заимствуетъ городъ для своихъ нуждъ от другихъ городовъ и, напротивъ того, чемъ снабждаетъ оные отъ себя?

На 15-е.

Заимствуетъ городъ Полтава для своихъ нуждъ отъ другихъ городовъ деготь, горячее вино, конопляное масло, холстъ, рогожи, канаты, и вожжи; а, напротивъ того, снабжаетъ оные отъ себя: лошадми, рогатымъ скотомъ, овцами, и кожами оныхъ, коровимъ и овечимъ масломъ и овечью шерстю.

16.

Какимъ порядкомъ собираются казенныя подати и поборы городскіе; и въ обоихъ какия бываютъ на жителей роскладки; и на какия расходи употребляются поборы городскіе, такожъ с какими предосторожностями те городскіе расходи производятся, и кто в томъ щети свидѣлствуетъ?

17.

Какимъ порядкомъ в разнѣ городскія и в казенныя службы вибори биваютъ; и до коликого числа людей в обоихъ ежегодно обращается?

18.

Какіе имянно статьи, или такъ называемые канцелярскіе збори, состоятъ на содержаніи городскомъ и какия на казенномъ?

19.

Если какой заграничной торгъ, куда и чѣмъ?

На 16-е.

За казенныя подати вмѣняемо здѣсь било до сего от 1731 вистатченіе на консистентовъ, состоящихъ в Малой Россіи, порцій и рацій, а теперича, вмѣсто того, положено от малороссійской коллегии со всякой хати рублевой окладъ; и тотъ рублевой окладъ собирается поквартално, всякой годъ, чрезъ определеннѣхъ земскихъ комисарей; городскихъ же поборовъ никакихъ не собирается; и оныя земскіе комисари отчетомъ зависятъ в Глухове в генеральной щетной комисіи.

На 17-е.

В городскія службы, какъ-то к смотрѣнію от пожарныхъ случаевъ, к вистатченію подводъ и к отводу квартиръ опредѣляетъ магистратъ по одному человѣку, а в казенный к збору городскихъ жителей рублевого оклада и к продажѣ опредѣленной теперича казенной соли вибираются з общества по два человѣкъ ежегодно.

На 18-е.

Канцелярскихъ зборовъ на содержаніи городскомъ и на казенномъ нѣтъ; а на расходи по магистрату какъ-то на жалованіе чиновникамъ, писару, канцеляристамъ и служителямъ магистратовымъ, на покупку бумаги, сургуча, чернилъ, свѣчъ и дровъ и прочіе употребляются денги з собираемой по экономіи магистратовой, з жалованныхъ деревень, сумми.

На 19-е.

Заграничной торгъ имеютъ здѣшніе купцы в Шлезію, Гданскъ и Леипцихъ, в отгонѣ биковъ и лошадей и разными закупленными товарами, а турецкой области— в Цариградъ и другіе разныя тамо мѣста отвозомъ малороссійскаго продукта, товаровъ, масла коровяго и овечого, холсту, канату и другихъ такожъ и великороссійскихъ прочихъ товаровъ разнаго рода

. железу и протчего
 ¹⁾). Заграничной торгъ некоторое купечество, по причинѣ тяжелой пошлины, приостановили, о чемъ в данном при наказѣ чрезъ депутата челобити въ 4 пунктѣ представлено.

20.

На 20-е.

Если кирпичные заводы и плитная ломка, и в какомъ разстоянии от города?

Кирпичные заводы устроены на время для дѣлающихся здесь каменныхъ церквей, разстояниемъ от города в версту и ближе; и оныхъ заводовъ навсегда содержать ихъ, за скудостью леса, неудобно, а плитной ломки нетъ и не бывало.

21.

На 21-е.

Неимѣет ли городъ от государей жалованныхъ грамотъ, привилегии и другихъ какихъ особихъ учреждений; и, буди есть, то сообщить точные списки.

В городѣ Полтаве, какъ по стариннымъ запискамъ в книгахъ 1655 и 1707 году значится, именовался магистратъ; следовательно на то, магистрата полтавского, звание и принадлежащие городу били привилегии или грамоты, примѣромъ, какъ другие в Малой России магистраты имѣютъ; но когда городъ Полтава, прежде шведской под симъ городомъ войны, со всѣмъ посадомъ и ратушею згорѣлъ, уже послѣ того пожару никакихъ бывшихъ в оной ратуше дѣлъ не осталось, но все погорѣло. В бившую жъ шведскую войну и послѣ оной сей городъ получилъ и имеетъ височайшую грамоту блажения и вѣчно славныя памяти государя Петра Великого, императора и самодержца всероссийскаго, и по оной покойного гетмана Скоропадского унѣверсали о пожалованныхъ к городу деревняхъ, мельницахъ и сѣнокосѣ, и о не-завлаживании в городѣ и в селахъ, к городу принадлежащихъ, людей и ихъ грунтовъ; да особливо унѣверсаль бывшего гетмана его графскаго сиятельства господина генераль фельдмаршала сенатора и разныхъ ординовъ кавалера Кирила Григориевича Разумовскаго на утверждение магистрата, на основании правъ магде-

¹⁾ Ці місяці повиїдав червак.

бургскихъ и содержании, по онимъ, в городъ распоряжений; с которыхъ грамоти и унѣверсалов, коихъ числомъ семь, копии справочные сообщаются.

22.

На 22-е.

Естьли известие, когда и кемъ городъ основанъ и построенъ?

В книгахъ городовыхъ имеется записка, что городъ Полтава осаженъ в битность под Полшею въ 1608 году козакомъ полку Миргородского, прозиваемимъ Масломя; и когда умножилось жителей, то в то время и крепость земляную здѣлано.

23.

На 23-е.

Если городъ пограничной, то в какомъ расстоянии от рубежа?

Оной городъ Полтава пограничной от турецкой области, разстояниемъ же от рубежа до трехъ сотъ верстъ.

24.

На 24-е.

Естьли какия училищи, богатырны, иныя публичныя строения, каменныя или деревяныя, и на какомъ содержании?

Училищъ особливыхъ нѣтъ, кроме что в школахъ при церквахъ обучаются дѣти русской грамоти; при церквахъ же имеются богодѣлни, по здешнему нарѣчию, шпиталь, на содержании доброхотныхъ дателей; публичныя строения магистратской и полковой канцелярии доми деревяныя, и магистратскія на содержании казенномъ и с повеления главной команды.

25.

На 25-е.

Естьли аптека, докторъ или лекаръ и на какомъ содержании?

Аптека есть партикулярная, которую содержитъ апшитованной лекаръ; и имѣется определенной городской лекаръ на жаловани в мѣсяцъ по дванадцати рублей з магистратскихъ доходовъ.

26.

На 26-е.

Имеет ли городъ особой гербъ городской, когда и кѣмъ пожалованъ?

Городъ Полтава имѣетъ особой гербъ городской, лукъ напряженной и притомъ вкругъ звѣздки, и таковымъ в печати гербомъ, какъ по виправкамъ является, сего города правительство ползуется из давнихъ лѣтъ, — и с того времени, когда еще поддался под всероссийскую державу Гетманъ Богданъ Хмельницкий, от которого на тотъ гербъ универсалъ выданъ бил. Но когда прежде шведской под Полтавою войны, во

время последовавшего в городѣ Полтавѣ пожару, ратуша полтавская згорѣла то . . . дѣла всѣ такъ и крепости ¹⁾ ратушѣ содержачиесь погорѣли; когда ж магистрат полтавский, по прежнему, возобновленъ и утвержденъ бывшимъ гетманомъ его графскимъ сиятельствомъ господиномъ генераломъ фельдмаршаломъ сенаторомъ и разнихъ ординовъ кавалеромъ Кириломъ Григорьевичемъ Разумовскимъ, то в 1752 году даннымъ унѣверсаломъ определено печать с показаннымъ гербомъ магистрату иметь, добавля в ней толко именованіе магистрата, которую и теперича оной магистрат имеетъ.

27.

На 27-е.

Какия есть гражданству вобщѣ тягость и что, напротивъ того, к облегчению и приведенію города в цвѣтущее состояніе служить можетъ?

Гражданство признаетъ вобще тягость, что город Полтава есть известной в свѣтѣ одержанною в Бозѣ успшимъ Петромъ Великимъ, государемъ императоромъ, високославною побѣдою над шведскимъ королемъ Карломъ Двенадцатымъ, умноженной поселеніемъ народа, которого граждане, какъ в другихъ малороссийскихъ упривилеванныхъ городозъ, судятся особливимъ своимъ правомъ, называемимъ магдебургскимъ, а в земскихъ делахъ теми же правами, что и шляхетство, почему и почитаются они отличными от прочихъ нижнего рода людей, какъ то посполитихъ, владѣльческихъ подданныхъ, и другихъ. Слѣдовательно, они заслуживаютъ отмѣнную волюность и свободу в дачахъ и повинностяхъ таковыхъ, кои принадлежатъ к объявленнымъ нижнего рода людямъ. Напротивъ того, сии граждане никакого отличія в службѣ не имѣютъ но равно поставляеми биваютъ с теми нижнаго рода людьми ко всѣмъ податямъ и работамъ, а будучи гораздо по всѣмъ качествамъ отменнаго достоинства от нижняго рода людей, чувствуютъ темъ самымъ тяжесть и обиду, а в купеческихъ заграничныхъ торгахъ, рукодѣляхъ и промис-

¹⁾ Ці місяця повнідав чербак.

лахъ препятствие. Помѣшательно ж в семь городѣ к благосостоянію онаго есть и сие, что, по вишеписаннымъ обстоятельствомъ свободныхъ людей, ввоишли многие владѣльческіе протекціи под разными види; а тем самым в таковомъ волномъ городѣ введенно ими владѣльческихъ подданныхъ, кои уже не в числѣ совсѣмъ гражданъ находятся, и исключаемы биваютъ от гражданскаго права и узаконеній; а прежде в давнихъ годахъ в городѣ Полтавѣ никогда небыло владѣльческихъ подданныхъ, а населени и жили едни волные люди. Сій жъ города Полтавы граждане, какъ више прописано в 5 и 19 пунктахъ, имеютъ многіе заграничніе и внутренне торги и промысли; но когда з височайшей ея императорскаго величества милости повеленно будетъ онихъ гражданъ отличить отъ людей объявленнаго нижняго рода и от подобныхъ имъ нарядовъ, дачъ и употребленій уволнить, а отшедших в партикулярныя владѣнія присовокупить к волнымъ гражданамъ, то сей город, имѣя в себѣ столь свободныхъ граждан, по своей купеческой коммерціи и художеству, распространяя то з болшимъ раченіемъ, безпрепятственно можетъ приносить первѣе казнѣ ея императорскаго величества немалую, а дѣйствительно болшую, какъ они теперь в числѣ протчихъ нижнего рода людей, платитъ прибыль, а затемъ жители придутимуть в цвѣтущее состояние, а городъ умноженъ будетъ обывателями и украшеніемъ.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка)

№ 22.

ДѢЛО ПО ЧЕЛОБИТІЮ ВСѢХЪ ПОЛЧАНЪ ПОЛТАВСКИХЪ НА СУДЬЮ ПОЛТАВСКАГО ПЕТРА КОВАНЬКУ И ПИСАРЯ ПОЛТАВСКАГО ЖЪ ИВАНА ЗАЛѢСКОГО ВЪ ИЗБРАНІИ ИМИ НА ЧИНЪ ПОЛКОВНИЧЕСТВА ПОЛТАВСКАГО, БЕЗЪ ОБЩОГО ПОЛЧАНЪ СОВѢТУ, ВАСИЛЯ КОЧУБЕЯ. 1714 ГОДУ.

Ясневелможній милостивій Пане Гетмане, нашъ велце всенадежнѣйшій пане и великій добродію!

Чого во снѣ добронравнимъ людемъ не снило би ся, то тое, по всезлобномъ неспокойныхъ и непостоянныхъ людей, злоба и злое (не

розібрано) ку неспокойности людемъ, въ народѣ невиннимъ, плевелы звикли сѣяти и високіе гонори для якихсь собѣ ку погибелному пожитку шукати способовъ, именно въ семъ; ижъ Петро Кованька, судя полковій нашъ Полтавскій, видячи свою, въ своемъ дому, явную погибель, что дочка его нецнота, живучи з двоюроднымъ своимъ братомъ Дорошомъ Емченкомъ, прижили собѣ трое дѣтей, з которыхъ едно, еще дѣвкою, забили и въ погребѣ заховали; потомъ другое живое тожъ въ погребѣ, вже замужъ когда выдана была бременна, въ килко недѣль зродивши, под монастирь подвезли, и тамъ покиненное, было найдено и, хочъ то окрещено, однакъ, и тое, же нѣкому было добре досмотрѣти, тожъ якъ-би забито, бо з голоду умерло; а потомъ третье такъ-же, будучи вже замужемъ и живучи вшетечно, мимо мужа своего, зъ тимъ же братомъ, прижили и, имѣючи нѣякуюсь злость между собою, и тое зтратила вже, пеню зложивши на русского челоуѣка Цурикова, квартирмѣстра полкового, будто онъ з ней, судейской дочки, вибилъ дитя; а теперъ четвертое, вже мужеска полу, рождено, тожъ одъ двохъ прижитое, тилко вже сему, Богъ вѣсть хто отецъ, чи той первій убійца Дорошъ, чи вже сей бѣдній Иванъ Желѣзняченко: бо не можемъ для того сей дитини отца знати, що якъ отъ первого раза Дорошъ, такъ ажъ до сего четвертого есть причтенъ; бо вже симъ хлопцемъ когда была бременна, досконале довѣдались, же такое безчеловѣчіе въ его дому судейскомъ поводитись, за що хочъ то, подлугъ права, мѣла оная нецнота быти сужена, однакъ до рожденія дитяти справа стала удержана; а когда дитя родилось, тимъ часомъ чрезъ сее лѣто онъ, судія, прибравшись на нѣякіесь концепти, измовивши къ собѣ такового жъ товарища писара Полкового Івана Залѣского, якій згола до писарскихъ дѣлъ не згоденъ, и другого не мужика, не козака Иванця Кириленка, уфаючи въ надѣю, не вѣдаемо якую, збирають себѣ на урядъ, безъ вѣдома всѣхъ насъ, ниже писанныхъ особъ, пана Василія, молодого Кочубея, наносячи нѣякіесь з своей злой завзятости на нынѣшнего нашего полтавского полковника пана Івана Черняка злость, и вже розсѣявши у Полтавѣ плевелы, же будто всеконечне Василій Кочубей мѣеть быти у насъ у Полтавѣ, якъ еще дитя молодое, полковникомъ, и безъ всѣхъ насъ общой ради. А ми, ясневелможній нашъ милостивѣйшій рейментару, яко за вѣдомомъ велможности вашей, нашего милостивого пана, все обще, полюбовне, згодними голосами, з цѣлого полку зобравши старшину и значное товариство, и мѣщанъ полтавскихъ, и волостныхъ людей, при бытности его милости пана Якова Лизогуба на тотъ часъ тутъ, у Полтавѣ, одъ велможности вашей панской резидуючого, сего своего полковника пана Івана Черняка на тую годность избрали; такъ еще чрезъ тіе роки, сколько у насъ на урядѣ найдуеться, жадного по немъ порока не чули и не знаемъ, развѣ теперъ судія изъ писаромъ, по своей злости, чого на его, пана полковника, чи не змислили; а, однакъ, хочъ бы що измышленного мѣли, що доносити, то можетъ бы не было имъ за сіе грѣха, если бы и намъ озналими; бо кгда жъ, при

отданню клейноту з руки велможности вашой, нашего милостивого добродѣя, ему, полковниковѣ, всѣ естесмо, хто тилко згодився при немъ быти, едною ротою на вѣрность царскому его освященнѣйшому величеству присягали и позинни би всѣ сполне знати, що би якая мѣла бити вина полковничая; и хто жъ бы то за него вязалъ ся; а то такъ зхвativшись и въ полку якіе есть порядки возмутивши, весь народъ хотять два ихъ, безъ всѣхъ нашей волѣ, такому молодому человѣку, а до того гордому заневолати, що якось есть намъ, полковой старшинѣ, такъ же сотникомъ, товариству войсковому, мѣщаномъ и всему посполитому народу не мило Такъ нынѣ, чрезъ сію нашу супплѣку, до ногъ панскихъ велможности вашой главы наши скланяючи, покорне бьемъ челомъ, же когда бы судія и писарь, прибувши у Глуховъ къ велможности вашой, якіе заносити имѣли на полковника чолобиття или якіе доношенія, не дати имъ вѣри; бо если бъ що знали на полковника противного, то бы имъ належало, не в злобѣ будучи, велможности вашой доносити и намъ явити; а теперь, когда завзяли злость на полковника, то всякъ тое можетъ разумѣти, же не толко якую напасть ради бы вымыслити, но и горы на его навѣть и самое небо обрушити хотѣли бъ. Тилко жъ намъ сей полковникъ нѣ в чомъ не есть подозоренъ, поневажъ отъ давнихъ часовъ въ жадномъ делѣ ихъ, Черняковъ, не былъ и позориску ку якой противной зрадѣ; развѣ хибѣ они, Кованка и Залѣскій, чи не положать чого, вмѣняючи за тягость людскую же, яко въ конецъ звоеваній человѣкъ, будоваль домъ свой и не безъ того, чтобы не мѣлъ споможения з полковихъ якихъ городковъ въ привезенню деревнѣ з пущи, то вже сее все ми знаемъ, що всякая власть безъ такой повинности не обходится, чтобы не мѣти въ будовлѣ з полку споможения полковникамъ. Навѣть, чого Боже уховай, если бы чрезъ якую неволю имѣль стати гдѣ и Кочубей полковникомъ, то на плечахъ изъ собою нѣчого готового не принесетъ, тилько хибѣ новую и прибавочную вымыслость людемъ бѣду, а намъ довлѣло бъ и сихъ тягlostей, якіе теперь по замѣшанню проклятого Мазепи, въ народѣ есть, же не могутъ, по нещасливой руини, не толко убогій, лечъ и зажилій къ первому прійти глузду. А панъ Кочубей з Кованкою и зъ Залѣскимъ новую ж полковникомъ затѣвантъ бѣду; лечъ все бѣднымъ людемъ, бо всякая власть, при заводахъ такихъ непотребныхъ, не буваеъ безъ людской утрати, як старинная приповѣть въ народѣ есть, же когда болшіе сварятся, а въ убогихъ и волосовъ на головѣ не стаеъ; теперь же всякъ з насъ, знаючи, же вже Кочубей одѣхалъ въ Кіевъ, а Кованка з писаремъ ку Глухову, яко бы я велможности вашой, нашему милостивому добродѣви, будъто допрошоватись, жебы ихъ чолобитную послать до двору монаршого, добиваючись Кочубееви полковництва Полтавского, якую тутъ, у Полтавѣ, потай всѣхъ насъ, справили и нѣкоторихъ товариства нѣсколько, безъ вѣдома, имена ихъ въ той чолобитной чи ли доношенняхъ подписовали; а ми, яко того ихъ доношенія не естесмо свѣдоми, такъ покорне велможности вашой, нашего милостивого добродѣя, просимъ, яко вишше

наменилось, не толко не дати имъ вѣри, но и не посылать до двору царского величества ихъ чолобитя, поки въ очной ставцѣ з нами и зъ полковникомъ не исправляются. Кгдижъ если имъ двомъ возмутителемъ дати вѣру, мимо всѣхъ насъ вѣдомости, тѣ ми, бѣдніе, развѣ негодніе, стаемся милостивой вашой велможности панской обрѣсти ку себѣ и ку всему полку ласки, что двомъ вѣра мѣла бы дана быть, а намъ нѣтъ. Однакъ не отчаеваючи в семъ надежди нашей строчно молимъ, прійми, всемилостивѣйшій пане, сіе наше за полковникомъ челобитя за благо и не попусти такимъ людемъ насъ и пана полковника нашего въ поруганіе, велце, велце просимъ и до животними зостаемъ.

Велможности вашой нашому велце милостивому пану и великому добродѣви вѣрними и унѣжоними слугами.

З Полтави Сентеврія 9 1714 року

Климъ Нащинскій, обозній полковій Полтавскій; Василь Сухій асаулъ полковій; Григорій Буцкій асаулъ полковой; Стефанъ Мшинъ наказній судія; Павло Гарасимовичъ хорунжій полковій; Лаврентій Мартиновичъ асаулъ гарматній; Яковъ Фѣрѣнка хорунжій гарматній; Іванъ Коломакъ атаманъ городовій; Василь Артюхъ, Кирилло Бутенко, Ігнатъ Гарунъ, Андрей Панченко, Іванъ Бѣлохвостій, Савка Великій, Іванъ Фѣрѣнка, Семенъ Емченко, Кондратъ Бойко, Федоръ Кобижанъ, Хведоръ Науменко, Василь Бабичъ, Андрей Кривошапка, Грицько Терещенко, атаманъ Мачоскій з товариствомъ, Маркомъ Пилипченкомъ, Максимомъ Кгуджіємъ, Хведоромъ Кривошією; атаманъ Шостаковскій з товариствомъ Мирономъ Кобачнимъ, Павломъ Лупиченкомъ. Іванъ Романенко, атаманъ Супруновскій, з товаришомъ Грицькомъ Чигринскимъ; Василь Дручина, атаманъ Милчанской з товариствомъ Панасомъ Трущенкомъ и Лукіяномъ Еременкомъ. Федоръ Кублицкій атаманъ Кгуджулянскій з товаришомъ Яковомъ Великимъ. Федоръ Ядиченко, атаманъ Івашковскій з товаришомъ Трохимомъ Мурашкою. Семенъ Носаченко атаманъ Пушкарувскій з товаришомъ Іваномъ Демененкомъ. Уласъ Майличенко атаманъ Яковчанскій з товаришомъ Мискомъ Боженкомъ. Трохимъ Невтрачаній атаманъ Іванчицкій з товариствомъ Андреемъ Бородаємъ и Яковомъ Задорожнимъ. Кирикъ Педоренко, атаманъ Тахтауловскій з товариствомъ Федоромъ Овдѣнкомъ и Ігнатомъ Павленкомъ; Іванъ Стрѣльченко, атаманъ Жуковскій з товариствомъ Іваномъ Сухомлиномъ и Павломъ Рохвалемъ. Павло Глоба, Петрушевскій атаманъ, з товариствомъ Василемъ Плахотнимъ, Тимошемъ Слуцкимъ, Сидоромъ Плахотнимъ и Лавриномъ Одноволоомъ. Гринецъ атаманъ Брусѣвскій з товариствомъ Гавриломъ Емченкомъ и Петромъ Перелченкомъ. Федоръ Купріянъ атаманъ Стасевскій з товаришомъ Андреемъ Твердохлѣбомъ. Іванъ Сагайдака сотникъ Старосажаровскій з товариствомъ. Ярема Федоровичъ сотникъ Решетиловскій з товариствомъ; Хведоръ Швидкій сотникъ Бѣлицкій з товариствомъ. Матфей Буцкій сотникъ Новосанжарскій. Сава Михайловичъ сотникъ Кобеляцкій з товариствомъ.

А иншіе еще не поспѣли на сей часъ приѣхать.

Мѣщані Полтавскіи:

Кирило Івановичъ войтъ, Богданъ Марковичъ, Григорій Манделко, Терентій, Стефанъ Семеновичъ, Яковъ Петровичъ, Гаврило Романовичъ, Василь Маляровъ, Левко Гавриловичъ, Пантелеймонъ Марковичъ, Демянъ Керебердинского, Парфень Григоріевъ, Семень Нѣжинець, Ілія Нѣжинець, Яковъ Іляшевичъ. Андрей Васи́левичъ, Григорій Сораковичъ, Іванъ Марковичъ, Іванъ Бѣликъ, Максимъ Керебердянського, Іванъ Федоровичъ, Андрей Шаринко, Андрей Романецъ, Андрей Ващенко, Панко Цялий, Григорій Будлискій, Юрій Корекъ, Семень Васи́левичъ, Радіонъ Гавриловичъ бурмистръ. Федоръ Му́сенько цехмистръ кравецкій з братією; Филиппъ Шлота цехмистръ ризницкій з братією; Ювхимъ цехмистръ шевскій з братією.

Данило Романъ цехмистръ ковальскій

Захарка Мищенко цехмистръ ткацкій

Ярема цехмистръ гончарскій з братією.

Іванъ, Локушинъ зять, цехмистръ бондарскій

(Харків. Істор. Архів. Полтав. відділ, в'язка I № 8).

№ 23.

ЛИСТ ОД СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ГРИГОРА КАРПОВИЧА ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ НА ПОСАДІ ОБРАНОГО СОТНИКА 12 ЖОВТНЯ 1678 РОКУ.

Григорій Карповичъ, полковникъ войска его царскаго пресвѣтлаго величества запорожскаго стародубовскій.

Ознаймуемъ симъ нашимъ писаніємъ, кому бы о томъ вѣдати належало, а меновите пану атаману городовому Заваблянскому з товариствомъ, тудежъ и войту з посполствомъ, доброго отъ Господа Бога узи́чивши вамъ здорова, извѣстно подаемо: ижъ, по небожчику бывшому вашимъ сотнику Заваблянскому, который цнотливе на хвалебной царского величества и усею войска зпорожского въ той свѣжо прошлой войнѣ чигиринской животъ свой пострадалъ за вѣру христіянскую; теди все товариство, не хотячи собѣ безъ старшого мѣти, згодне и едностайне обрали себѣ за старшого и сотникомъ пана Терешка Шерая Гавриловича, и намъ еще въ войску презентовали его; зичимъ мы, видячи ронячіе услуги его въ войску, яко товариша войскового значного, на томъ урядѣ сотникомъ Заваблянскимъ его симъ нашимъ подтверждаемо универсаломъ; и того по васъ мѣти хочемъ и приказуемо пи́лно, абысте его пана Терешка Шерая Гавриловича, все товариство, старшее и меньшее, такъ уряды мѣскіе, и всѣ посполитые люде во всемъ, до чиненія порядку належитого, яко власному, утверженому вамъ сотнику отъ насъ, отдавали послушенство и звиклюю ему чинили повинность; знаючи о томъ, же онъ, панъ сотникъ вышреченный, з волѣ и едности товариствомъ обраний и отъ зверхности нашей вамъ поданий, на томъ урядѣ его утверждаемо и мо́цъ даемо, абы любовныхъ намъ и ему зычливыхъ миловалъ, а строптивыхъ и непослушныхъ войсковымъ каранемъ повиненъ карати; тое абысто ина́чею не было. Зъ уряду нашего пану сотнику, таковий поступокъ ему приказавши

Богу вась поручаемо и звиклую вамъ засылаемъ приязнь. З Стародуба. Октоврія 12 дня 1678 року.

На подлинномъ подписано тако:

Звышеменованый полковникъ рукою власною.

(Архів Черніг. Дворян. Депут. Зібрання № 465).

№ 24.

ЛИСТ ОД СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ГРИГОРА КАРПОВИЧА ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ НА ПОСАДІ ОБРАНОГО В м. МГЛИНІ ГОРОДОВОГО ОТАМАНА. 12 ТРАВНЯ РОКУ 1680.

Григорій Карповичъ, полковникъ войска его царского пресвѣтлаго величества запорожскаго стародубовскій.

Пну сотникови мглинскому и всему товариству мѣскому симъ моимъ ознаймую писанемъ, ижъ панъ Марко Игнатовичъ Монченко, товаришъ войсковый, житель мглинскій, объявилъ мнѣ, же товариство мѣское мглинское з промежку себе, за вѣдомомъ пана Івана Есимонтовскаго, сотника мглинскаго, его, Марка, для учинѣня межи собою порядку, атаманомъ городовымъ згодне обрала и учинили. Яко теды мененого Марка, зъ видомостю мененого пана сотника, на атаманство городовое з промежку себе згодне обрала, такъ жебы, що до уряду атаманства городового належить, послушенство ему отдавали и за атамана межи собою мѣли, поневажъ всѣ згодне на тотъ урядъ атаманскій его упросили, для чого и писмо ему мое ему, Марку, для лѣпшого певности даю. Писанъ в Стародубѣ 12 мая 1680 року.

В подлинномъ подпись таковъ:

Звышьменованный полковникъ стародубовскій рукою власною. (М.П.).

(Архів Черніг. Дворян. Депут. Зібрання. № 202).

№ 25.

ЛИСТ ОТ СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ГРИГОРА КАРПОВИЧА ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ НА ПОСАДІ ОБРАНОГО СОТНИКА 26 ТРАВНЯ РОКУ 1680.

Григорій Карповичъ, полковникъ войска его царскаго пресвѣтлого величества запорозкого стародубовскій.

Всѣмъ, кому будетъ о томъ вѣдати належало, іменно: атаманови городовому новгородскому, также атаманѣ сѣльской и куренной и всему тоєи же сотнѣ товариству, также войтовѣ тамошнему, симъ моимъ ознаймую писанемъ: ижъ якосте въ писмѣ своемъ ко мѣ писали, жесте так атамана, яко и товариство, сполне волними голосами зпромежку себе улюбивши пна Костантія Мартиновича, товариша войскового, на сотницкій урядъ упросили и сотникомъ его цале обобрали. Теди и я, прозбѣ вашей и волѣ инамнѣй не контрадикуючи, мененного пна Константія Мартиновича на томъ урядѣ сотницкомъ симъ моимъ ствержаю писанемъ, позволяючи ему доброго миловати, а злого карати и всякіє порядки межи товариствомъ войсковіє вести и чинити. Зачимъ якосте его, пна Константія, любовне на тотъ урядъ упросили, такъ абисте онаго за сотника и стар-

шого межи собою мѣли и вшелякое послушенство ему, яко старшому, отдавали, властію уряду моего того пилно варую. Писанъ в Стародубѣ, мѣся мая 26 дня 1680 року.

На подлинномъ подпись:

Звышменованный полковникъ стародубовскій рукою власною. (М.П.).

(Архив Черніг. Дворян. Депутат. Зібрання. № 5128).

№ 26.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА САМОЙЛОВИЧА ПРО ВІДСТАВЛЕННЯ ВІД УРЯДУ СОТНИКА І ПРО ЗАМІНУ ЙОГО НА ІНШОГО. 11 ГРУДНЯ РОКУ 1680.

Іоанъ Самойловичъ, гетманъ з войскомъ ихъ царского пресвѣтлого величества запорожскимъ.

Вамъ, атаманови городовому олишевскому, и всему старшому и меншому тамошней сотнѣ товариству доброго здоровля зичачи, ознаймуемъ: ижъ, еще такъ рокъ проступилъ не мнѣй, сотникъ вашъ бывшій Семень Супруненко, же очима своими видячи зрадцовъ нашихъ, на тотъ бокъ Днѣпра утекающихъ, не хотѣлъ намъ зичливе въ переняттю оныхъ услужити, чимъ и противъ всее отчизны оказался неправымъ, за що тогди ж мѣлисмо его з наказаніемъ от сотничего уряду стставити, але, за дѣлами нашими уставичными, до сего часу тому не сталося досить. Тепер теди тую волю нашу в skutokъ приводячи, его, Семена, такъ за тотъ проступокъ, яко и для того, жесь его заслуги жадной не знаемъ, отставляемъ отъ того сотництва, а на его мѣстце посылаемъ до васъ п. Левка Шрамченка, который до услугъ войсковыхъ можетъ быть згожій; а такъ приказуемъ вамъ, абысте, всею сотнею своею зобравшись, его Левка Шрамченка, за старшого сотнѣ приняли и короговъ ему в руки вручили и чинили ему повольность, и отдавали послушенство, якъ ваша указываетъ повинность й слушность, чинити въ тому волѣ нашой досить, безъ жадного спротивенства. А онъ, сотникомъ вашимъ будучи, повиненъ будетъ з вами любовне обходитися; при томъ поручаемъ васъ Господу Богу. З Батурина 11 декаврїя року 1680.

На подлѣнномъ тако: Звышъ менованный гетманъ рука власна.

(Архив Черніг. Двор. Депут. Зібрання. № 5290).

№ 27.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА САМОЙЛОВИЧА ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ НА ПОСАДІ СМІЛЯНСЬКОГО СОТНИКА ІВАНА БЕРКОВА, А ТАКОЖ ЙОМУ ЗЕМЕЛЬ ТА ПОСПОЛИТИХ. 14 СІЧНЯ 1687 РОКУ.

Іванъ Самуйловичъ, гетманъ з войскомъ его царского пресвѣтлого величества запорозкого.

Всему старшому и меншому войска его царского пресвѣтлого величества запорозкого, а меновите пну полковникови лубенскому и всѣмъ, кому толко въ томъ вѣдати надлежатиметь, симъ нашимъ универсаломъ ознаймуемъ: ижъ яко значній полку лубенского товарищъ Іванъ Берковъ чрезъ два роки и десять мсцей въ полку лубенскомъ въ сотнѣ Смѣлянской

сотничие служби править с повагою всея старшины полковой и сотенной рады смѣлянской, в усякіе дія такъ войскови съ туркою подъ ердоемъ (?), якъ и партекулярны безъ кривде і для найменшого правкуе безъ ущербов; за тое хвалне правкування настоящимъ его царского пресвѣтлого величества войска запорозкого сотникомъ смѣлянскимъ утверждаемо и для властвования его легковати маетности сотничии кгрунтовъ, поля до ораня, сѣножати и лѣсу межі мѣской смѣлянской, зъ войскового товариша Ивана Мошка, Кіевскія Лавры и войскового жъ товариша Василя Громака у битого шляху надати приказуемо, і ими владѣти вѣчне, спокійне пну сотнику, и женѣ, и дѣтемъ, і внукамъ, і кто по немъ рода его жити будетъ, продавати, променувати, даровати і, якъ хотя, для наилучшого пожиткованя обертати позволяемо; двори слободни от заимке властвования постояныхъ, вукремъ сего реестру менованих, и уз городѣ Смѣломъ лежачи, з усьми к нимъ належностями, яко-то полями, сѣножатми, луками, озерами і лѣсами, да в селѣ Томашовцѣ слободнихъ двори посполитихъ: Андрея Тимошенка, Грицька Шила, Петра Макарика, Тимоша Шевця, Ивана Кравця і Тишка Мирошника, з нихъ вшелякіе собѣ привлащати пожитки і ими спокійне властвувати. Въ чомъ теды жеби помененний пнѣ сотникъ, жена его і дети і унуки і кто по немъ рода его житиметь не от кого жадное трудности, перешкоды і найменшого долегливости не узнавали, повагою сего универсалу нашего пишно варуемъ и приказуемъ. Данъ в Батуринѣ 14 генваря 1687 року.

Звишменованный гетманъ рука власна. (М. П).

(З посвідченої копії з Полт. Каз. Палати
у Домниції Порфірівни Виктор-Берченко).

(Копію одержано від В. А. Модзалевського).

№ 28.

ЛИСТ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ІВАНА МИРОВИЧА ПРО ЗАМІНУ,
НА ПРОХАННЯ СОТНЯН БУБНОВСЬКИХ, ОДНОГО СОТНИКА НА ІНШОГО.
27 ЧЕРВНЯ РОКУ 1693.

Ихъ Царского Пресвѣтлого Величества войска запорожского полковникъ переясловскій Иванъ Мировичъ.

Вамъ, старшому и меншому сотнѣ Бубновской товариству, доброго отъ Гда Бга узычивши здоровья и счастливого поволаання, ознаймуемъ: ижъ прибувши до насъ въ Золотоношу килко десятъ товариства сотнѣ вашой, прекладали намъ дѣючіея долегливости и особливое недобротство до всего товариства пана Ивана Каневца, сотника вашего, же оный, на урядѣ застаючи сотницкомъ, едно за неспособностью здоровья своего, другое, за недобротью своею, вельми вамъ всѣмъ, добрымъ молодцамъ, принаприкрися, и просили у насъ, именемъ всѣхъ васъ, абысмо его пана Ивана Каневца съ уряду того сотницкого отставили, а на томъ урядѣ утвердили сотникомъ пана Дениса Деркача, значного товариша и заслужоного въ войску запорожскомъ. Теды мы, схилившись прозьбѣ вашой, вѣдаючи обѣ немъ пану Денису, которого на урядъ себѣ

сотницькій просите, жь онъ есть человекъ добрый, въ военныхъ оказіяхъ справный и до уряду сотницького способный, посылаемъ з умыслу висланного отъ боку нашего въ сотню вашу и позволяемъ сему жь высланному нашему пану Евсѣю Караджѣ, товаришу войсковому, короговъ сотницькую пану Денису вручити, а тутъ розказуемъ пану Ивану Каневцу яко тамъ же вамъ всему товариству за урядъ подякувати, такъ, пріехавши и до насъ, належитій намъ уклонъ отдати; которого то новоизбранного сотника вашего чтѣте и яко старшему своему повинуйтеся, а онъ васъ, всѣхъ добрыхъ молодцовъ любячи, будетъ къ вамъ ласковымъ. Данъ въ Золотоношѣ іюня 27 року 1693.

Въ подлинномъ тако: Звишь менованный полковникъ переяславскій. Печать.

(Із збірки О. М. Лазаревського).

№ 29.

ЛИСТ ПОЛКОВНИКА ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО СТЕПАНА ТОМАРИ ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ, ПІСЛЯ ПОВОРОТУ З ПОЛОНУ, ДЕНИСА ДЕРКАЧА БУБНОВСЬКИМ СОТНИКОМ 28 ЛІПНЯ РОКУ 1707.

Вамъ, пану атаману городовому Бубновскому, атамани куреннымъ и сѣльскимъ зо всѣмъ товариствомъ, также войтамъ з посполитыми людьми, доброго отъ Гда Бга узычивши здоровля, извѣстно подаемъ, ижъ яко изволеніемъ и судьбами Божіими попалъ былъ въ шведскую неволю панъ Денисъ Деркачъ, сотникъ вашъ бубновскій, такъ его же силою и моцю Бозкою нынѣ высвобожденъ, а особливимъ щастіемъ рейментарскимъ отъ той же непріятельской неволѣ простуетъ въ домъ свой. Которой якъ преждеи найдовался, по милости Божіей и ласцѣ войскової, въ городѣ вашемъ сотникомъ цѣлымъ бубновскимъ, такъ и теперъ жадаемъ, абы неотмѣнно при той власти и чести зоставалъ, а вамъ атамання и товариство съ посполитыми людьми, абысте своего власного господаря и старшого знали и вѣдали, всякую почесть и пошанованье з належитымъ послушенствомъ отдавали, въ чомъ выражаючи, жадаемъ, зостаемъ.

На подленномъ тако: Вамъ зичливій Степанъ Томара, обозный полковый и наказный полковникъ переяславскій (М. П).

З Печерского іюля 18 1707 року.

(Із збірки О. М. Лазаревського).

№ 30.

ЛИСТ ОД ГЕТЬМАНА МАЗЕПИ 1702 РОКУ ДО СОТНИКА КОЗЕЛЕЦЬКОГО ПЕТРА БОРСУКА.

Пане сотнику козелецкій. Поневажъ слушнічъ таковіи причини на Лукяна Бутка, бувшого атамана вашого, показуются, яко пишешъ вашмость до насъ, же онъ и людемъ вельми тяжель и въ подзорѣ уже оказавшись, а надто и въ судовыхъ расправахъ драчливъ, теди не силуемъ васъ о привернене ему уряда атаманства, а таковий нашъ указъ вашмости засилаемъ, абы а не тотъ Бутко, а не Ханенчикъ не были на ономъ атаманскомъ старшинствѣ; лечъ маешъ самъ вмсть, до далшого указу

нашого, всякіи війсковіи въ городѣ управляти порядки, а войтъ посполитыми радѣти порядками. Мы зась, осмотрившися, имѣемъ неперемѣнно указъ нашъ заслати, кому будетъ годно урядъ атаманства тамошнего вручити; тоє вм. предложивши, зичимъ ему ж здоровля. З Батурина декаврія 5 року 1702.

Вмсти зичливій Іоанъ Мазепа рукою, власною.

(Бібліот. кол. у-ту св. Володимира. Папери Лазаревського).

№ 31.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА МАЗЕПИ 1707 РОКУ ГРИГОРОВІ КОСТЕНЕЦЬКОМУ
НА УРЯД СОТНИКА.

Всѣмъ, кому бы о томъ вѣдати надлежало, а особливо пановѣ атаману городовому конотопскому со всѣмъ войсковымъ товариствомъ, войтовѣ тамошнему съ посполитыми людьми, также и атамановѣ съ товариствомъ и войтамъ съ поспольствомъ въ селахъ, до конотопской сотнѣ належачихъ, знайдуючимся, симъ універсаломъ нашимъ ознаймуемъ: ижъ, вѣдаючи мы згодного и способного до уряду сотницького пана Григорія Костенецкаго, товариша войкового, а до того знаючи согласное всего товариства сотнѣ конотопской о немъ до насъ гетмана занесенное прошеніє, посылаемъ отъ боку нашего пана Данила Болбота, значного канцеляриста войкового, до васъ в Конотопъ, злѣдцивши тотъ урядъ сотничества вручить и короговъ дати ему, пану Григорію Костенецкому, который, тотъ урядъ сотничества обнявши, долженъ будетъ добрыхъ миловати, а злыхъ и проступныхъ карати. Зачимъ мѣти хочемъ и приказуемъ, абы всяк з старшого и младшого сотни той товариства и посполитыхъ обывателей, вѣдаючи о таковой волѣ нашої позиновеніє, яко старшему, и належитое отдавали послушенство ему, пану Костенецкому. Данъ въ Батуринѣ генваря 12 року 1707.

Звышменований гетманъ рукою власною.

(Збірка О. М. Лазаревського).

№ 32.

ЛИСТ ФЕЛЬДМАРШАЛА БОРИСА ШЕРЕМЕТЬЄВА ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ СОТЕН-
НОЇ СТАРШИНИ В м. ВОРОНІЖІ 29 ЖОВТНЯ РОКУ 1709.

По указу премилостивѣйшаго моего царя и государя, самодержца всероссійскаго и протчая протчая и протчая, азъ, генераль фелдмаршаль, учрежденный надъ войски его величества, военный, малтійскій и славнаго чина святаго апостола Андрея кавалеръ Борисъ Шереметьев, обявляю малороссійскаго города Воронѣжа жителямъ, духовнимъ и мирскимъ: вѣдомо намъ учинилось, что воронѣжскій сотникъ Лазоренко изъ города Воронѣжа ушелъ безвѣстно. Того ради мы, вышеименований генераль фельдмаршаль, указомъ премилостивѣйшаго моего царя и государя, повѣлѣваемъ быти въ томъ городѣ Воронѣжи сотнику изъ хоронжихъ Потапу Назарову, а на его мѣсто въ хоронжихъ Константину Степанову, и приѣхавъ оному на Воронѣжи, всѣхъ тамошнихъ жителей привести къ

вѣрѣ, дабы премилостивѣйшему царю и государю нашему были во всякой вѣрности, а отъ непріятельскаго наступленія были безопасни и жили в волности противъ прежняго обыкновенія.

На подлинномъ подпись: Фельдмаршалъ и кавалеръ Борисъ Шереметьевъ (М. П.).

Данъ въ Погребахъ октября 29 дня 1708 года.

(Архив Черніг. Дворян. Депут. Зібрання № 1164).

№ 33.

РОЗМЕЖУВАЊНЯ КОМПЕТЕНЦІЇ МІЖ СОТНИКАМИ НЕХВОРОЩАНСЬКИМИ І СТАРОСТОЮ ПОЛКОВНИКА ПОЛТАВСЬКОГО ІВАНА ЧЕРНЯКА. РОКУ 1716.

Постановлення п. Трохиму Самойловичу, сотнику нехворощанському теперешньому и впредь мѣючому быти, такъ тежъ старостѣ его милости пана Іоанна Черняка, полковника Полтавскаго, тамошнему, якъ мѣють между собою обходитися, по указу яснѣвельможного войскъ запорожскихъ гетмана, мною, нижеподписаннымъ, совершенное въ Полтавѣ февраля 22 1716 году.

П. сотникови нехворощанскому до посполитих и цеховыхъ людей, подданныхъ пана полковника, жаднаго дѣла не имѣть, кромѣ козаковъ, якихъ оказалось въ реестрѣ 77 человекъ, а по теперешнимъ розискомъ, зверхъ компуту покойного пана Іскрѣ, полковника бывшего полтавскаго, число въ себѣ 130 без одного изобразующее, принято шесть человекъ въ реестръ козацкій, где всѣхъ старыхъ и новоуписныхъ найдется теперь 136 козакствъ, и тѣхъ всѣхъ подъ короговъ сотенную приворочаючи, предлагаю, же долженъ будетъ панъ сотникъ всякую службу войсковую оными, по должности своей, отбувати, то есть военній походъ противъ непріятели, куда случай, по указу пана полковника, позоветъ, отпраовати, обездки належніе козакамъ чинити, притрафляючіеся писма до рукъ належныхъ перевозити и проводника, кому потреба укажетъ, давати. Старостѣ, зась, тако ж до козаковъ отнюдь не интересоватись, но знати свое званіе, посполитыхъ людей для отбужанія подводи употребляти и наездовыхъ особъ, за войсковыми дѣлами з двору полковничого, контентовати. Для чого и самъ онъ, пане полковникъ, соизволилъ особливо, ежели лучится якая, чи то в позвахъ справа, повиненъ п. сотникъ з старостою засѣдаты совокупне, и разсуждаты, и всякіе наклады правніе между собою пополамъ роздѣлять, одинъ другого не обѣждаючи; чи ли здлодѣйщина и биковщина, половину на полковничую особу брать, а половину сотникови з старостою роздѣлять; когда, прето, яка прибулда трафится, чи мужикъ знайдесть, в дворъ полковничій до старости повиненъ вѣсти; если козакъ — до сотника приводить и з властью полковничою пополамъ роздѣлять; п. сотниковѣ и старостѣ отъ Бѣжскаго поля лукъ сѣножатнихъ, хатъ з мѣста на мѣсце и найменшой отселѣ отнюдь не продавати. Особливе пану сотникови прихожихъ отъ сего времени людей в Нехворощу жадною мѣрою въ козаки не пріймо-

вать и не вписывать, лечь 136 числомъ товариства, тепер отъ мене по указу рейментарскомъ опредѣленнымъ, якихъ имена вную въ книжѣ компутовой выражени и рукою моею закрѣплени, контентоваться и оными служити. Кто бы тежъ уже на тло до Нехвороши отсель могль прибути, то бути подъ областю подданскою пана полковника. Плесь шесть орѣльскихъ пану полковниковѣ опредѣляемъ, на власть сотницкую не займаючи: з тихъ наезди мескіе отбуватимутся; а двома плесами Росохватимъ и Подполнимъ удоволятися мѣють; рыбною ловлею товариство сотни нехворощанской козаки, по давному, з прибыткомъ войсковой повинности, а не сотникови, що все абы не иначе, як выразилося чинилось именемъ его ж рейментарскимъ варую, упоминаю и приказую. Писанъ въ Полтавѣ. Року и ддя вышположенного.

Его царского пресвѣтлого величества войска запорожского асауль енаральній Василій Жураковскій.

(Харків. Істор. Архів. Полтав. відділ, пачка 1 № 24).

№ 34.

ЛИСТ ПОЛКОВНИКА ПОЛТАВСЬКОГО ЧЕРНЯКА 5 ВЕРЕСНЯ РОКУ 1719 ТА УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА СКОРОПАДСЬКОГО 21 ЖОВТНЯ РОКУ 1719 ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ, ЗГІДНО З ОБРАННЯМ, ВАКУЛЕНКА СОТНИКОМ У ПЕРЕВОЛОЧНІЙ.

Его царского пресвѣтлого величества войска запорожского полковникъ полтавскій Іоанъ Чернякъ.

Ознаймуемъ симъ нашимъ унѣверсалнымъ писаніємъ всему старшому и меншому сотнѣ переволочанской товариству и посполству и кому, колвекъ, о семъ вѣдати надлежатиметь, ижъ мы, за волею рейментарскою ясневелможного добродѣя его милости пана гетмана, избравши вамъ, по ихъ же всѣхъ согласныхъ вотахъ и общихъ волнихъ голосахъ, за начальника сотникомъ пана Павла Вакуленка і вручивши ему на тотъ урядъ короговъ, пилно черезъ сей нашъ унѣверсаль властію нашою жъ полковничюю приказуемъ, абы всякъ зъ васъ товариства и посполства сотнѣ переволочанской ему, пану Вакуленку, сотниковѣ своему, якъ старшому, належитое, безъ противности чинили послушенство и повиновеніе, а онъ, взаємъ, долженъ будетъ вамъ доброму (доброе?) пошанованіе отдавати, злого же и непокоривого истиннѣ и праву наказовати. Для лутчого тежъ утверженія мѣеть по сем помянутий панъ сотникъ, подлугъ премошнѣйшого царского пресвѣтлѣйшого величества указу, въ Глуховѣ на вѣрность его величеству виконати присягу. Данъ в Кербердѣ септеврїа 5 дня року 1719.

В подлинномъ подпис такъ: Вишъ писаний полтавскій полковникъ Іоанъ Чернякъ.

Его царского пресвѣтлого величества войскъ запорожскихъ обоихъ сторонъ Днѣпра гетманъ Іоаннъ Скоропадскій.

Ознаймуемъ симъ нашимъ унѣверсаломъ пану полковниковѣ полтавскому, пп. старшинѣ его полковой, особливо войскового и посполи-

того чину сотні переволочанской обывателемъ и кому бы, колвекъ, о томъ вѣдати надлежало, ижъ избранный волними голосами товариства и посполства той же переволочанской сотні за сотника Павло Вакуленко выконалъ тутъ, подлугъ указу царского пресвѣтлого величества, на вѣрности его величеству и намъ, гетмановѣ, присягъ. Прето мы его жъ, Павла Вакуленка, на том переволочанскомъ сотництвѣ урадѣ, видячи въ немъ до услугъ войсковыхъ згодность симъ нашимъ утверждаемъ универсаломъ и жадаемъ, абы войсковые и посполитые переволочанскіе жителѣ, принявши помянутого Павла Вакуленка за цѣлого сотника, во всемъ ему, яко начальнику своему, чинили послушенство и повиновеніе, а онъ, зась, всякого доброго миловати и проступного послушности наказовати, и з каждымъ своимъ сотнянымъ безобидно обходитись мѣсть, рейментарско упоминаемъ. Данъ въ Глуховѣ октоврія 21 року 1719.

В подлинномъ подпись такъ: Звышъ менованый гетманъ рукою власною.

(Збірка О. М. Лазаревського).

№ 35.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА СКОРОПАДСЬКОГО ПРО БУНТИ В БАКЛАНСЬКІЙ СОТНІ І ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ДО ТІЄЇ СОТНІ НА СОТНИКА ВАСИЛЯ ВАРЯВСЬКОГО. РОКУ 1720.

Пресвѣтлѣйшого и державнѣйшого великого государя нашего его царского священнѣйшого величества войскъ запорожскихъ обоихъ сторонъ Днѣпра гетманъ Иоанъ Скоропадскій.

Пану полковникови наказному стародубовскому зо всею того полку старшиною, а меновите товариству и поспулству бакланскому да до тоеи же сотні прислушающимъ атаманѣ з товариствомъ, такожъ державскихъ и ратушныхъ войтамъ з громадами объявляемъ: ижъ донесено намъ, что въ мѣстѣ Бакланѣ и цѣлой сотні тамошней по селахъ и деревняхъ многіе между народомъ учинилися разноргласные и смутителние обхождениа таковіе, же товариство войсковое и посполитые люде, по недавномъ Почепова межованію, чрезъ дяка Лосева справленномъ, взявши предъ себе яковусю вонпливость, а нѣкоторіе и легкомисленость, оставили свойственное належнымъ урядникамъ сотеннымъ и владѣлцамъ своимъ повиновеніе и уже до полку Стародубовскаго въ приключающихся общенародныхъ и къ интересамъ царского пресвѣтлого величества стягаючихся нуждахъ и другихъ необходимыхъ потребахъ, престаесть оттоль послушаніе. Прето мы, утоляючи таковое между народомъ нечаянно ставшоеся премѣненіе, чтобы чрезъ тое не прозошли к потерянню обыкновенныхъ войкового и посполитого чину порядковъ, яковіе противности отъ легкомислиниковъ; паче же дабы, от разноргласія народнаго междусобніе незатѣнные били одному от другого обиди, шкоды и убытки, велѣли нарочно в сотню бакланскую сей нашъ ординовати унѣверсалъ, чрезъ которій мѣти хочемъ и упоминаемъ всѣхъ обще войкового и посполитого чину сотні тамошней, градскихъ и селскихъ обывателей, абы,

по прежнему состоянію и званію своему, всякъ, що кому надлежить, едни до войсковыхъ, а другіе до посполитыхъ повинностей должное послушенство отдавали безъ всякаго смущенія и вонтпливости, поне-взжъ мы о выше выраженномъ дяка Лосева межованію обстоятелно до его царского пресвѣтлого величества писали и милостивого его монаршого об ономъ надѣмся указу и резолюціи; тутъ же докладаемъ, абы панъ полковникъ наказній стародубовскій, пославши въ Баклань пана асаулу полкового велѣлъ для лучшихъ порадковъ управленія поставити бакланскимъ сотникомъ Василя Варявского, которій уже тамъ прежде сего сотницкое на время правленіе и отбуваль; зачимъ ему, Варявскому, товариство и поспулство тоей сотнѣ до далшого указу нашого абы въ надлежащихъ потребахъ к устроенію общенароднихъ порадковъ безъ всякой противности чинили повиновеніе, рейментарско упоминаемъ. Данъ в Глуховѣ, августа 4 дня, року 1720.

На подленномъ подписъ:

Вишеченованій гетманъ рукою власною

(М. П.)

(Архив Черніг. Двор. Депутат. Збір. спр. № 4889).

№ 36.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПІДЧАС ОБРАННЯ СОТНИКІВ. 1723 РОКУ.

Вельможній мосце пане полковнику черніговскій и наказній гетманъ з старшиною енеральною, премилостивѣйшіе наши панове и великие добродѣи.

Прошедшой зими сего настоящего 1723 году, по уконченю жителемъ нашимъ с паномъ Тарнавскимъ, бывшимъ сотникомъ, чинячихся контроверзій и по отдаленію его, пана Тарнавскаго, от сотництва, видан отъ вельможностей вашихъ поважній до жителей нашихъ универсаль, позволяючій на уряд сотництва змежи товариства своего избрати двоухъ товаришовъ добросовѣсных, неподозрительных и во всемъ к тому уряду приличныхъ и прислать бы оныхъ, за свидѣтельствами людскими и подписями рукъ, въ Глуховъ.

Михайло, зась, Карпенко, наказним сотником тогда будучій, почувши тот поважній вельможностей ваших указъ, не попустил на общую раду, леч желая себѣ цѣлое сотничество привернути, умолил пана судію, наказного полковника нашего полтавскаго, швагра своего, жебы желаніе и общій совѣтъ людскій перемѣнилъ, а его поставилъ бы цѣлим сотникомъ. Онъ, панъ судія, безъ жаднаго къ намъ извѣстія, барзѣй без повелѣнія вельможностей вашихъ, як здавна поводитьсь, за волею рейментарскою, корогви кому надлежить отдаватися, прислалъ в город нашъ асаула арматнаго и, безъ присутствія товариского, взявши корогви войсковіе з Церкви Божой, вручилъ предреченному Карпенку и за цѣлого сотника виправилъ его з знакомъ войсковымъ въ походъ Терковскій. Народъ теди весь, увѣдавши, же от вельможностей вашихъ повелено вольными голосами сотника себѣ избрати, все обще едно за преизми-

снугу и необычнугу его, Карпенкову, срокгость, с которой всякому и на-значнѣйшому навькъ укоризны, руганія и помсты чинити, а протчїихъ боемъ здорова збавляти, а барзѣй знаючи на немъ доводнугу и знатнугу против императорскаго пресвѣтлаго величества змѣну, в которой онъ, подъ часъ нашествія шведскаго подъ Полтаву (ходячи со измѣнниками запорожцями), оказовался, опасаются, жебы не навести на себе якой чрез его трудности, не желаютъ и цѣле не хотятъ не тилко совершеннымъ, лечъ и наказнымъ впредъ имѣти его сотникомъ, а поневажъ повѣдилисьмо вси, же такъ долгое время городъ безъ цѣлого и порядочнаго господара зостаючи, з крайнихъ неприятокъ въ разореніе приходитъ; того ради, падши подъ стопы ногъ вельможностей вашихъ, не допустити предреченнаго Карпенка на урядъ сотництва, но повелѣти намъ змежи товариства своего единаго якого справнаго, неподозрительнаго и в житію ласкаваго челоувѣка, з общаго совѣта, вольными голосами избрати, вси сполне служебниче, яко найпокорнѣйше просимъ. (1723 року)

Це прохання підписали:

Атаманъ городової Федоръ Нестеренко, 20 товарищей „и прочих“, Павло Барабашенко, войт „з посольствомъ“

Цехмистри з „братією“: ткацький, шевський, різницький, кушнірський.

(Харків. Істор. Архів. Полтавський відділ. Пачка 1 № 107).

№ 37.

ПРОХАННЯ ОД СОТНЯН КУЗЕМИНСЬКИХ ПЕРЕМІНИТИ ЇМ СОТНИКА. РОКУ 1723 КВІТНЯ 18.

Вельможный и премилостивѣйшій нашъ добродѣю, мосце пане гетмане.

Ізвѣстившися мы всѣ обще, же Василь Павленко, бувшій сотникъ куземинскій, легце себе важаючи горловый свой выступокъ, яко то изнураніе чести рейментарской, подзоръ грошоробства, людское забойство, чарованіе матери, но и за якой выступокъ ясновельможный покойный нашъ гетманъ и по суду генералному черезъ седмъ недѣль арматнымъ за шею вязенемъ наказавши и ради глубокой своей старости здоровямъ его, Василя, даруючи, приказаль тилко одъ его урядъ сотництва отобрати и, як суд наказавъ, очистити ему одъ подзору грошоробства и погидити позабываныхъ имъ людей. А поневажъ онъ, не щитая помилованымъ у рейментара своего, вдалься былъ до господина Протасіева, хотячи себѣ, яко бы зверхнѣйшую, нежели рейментарскую, получить милость. А видячи покойній ясновельможный панъ гетманъ очевистую его противность, выговориль ему, жебы и дѣти его на урадъ сотництва не були. Одъ якой онъ, выреченой, присяжной по суду очистки не очистившись и до днесъ, важилъся высокоповажныхъ особъ хитрою прозбою своею турбовати, просячись на сотництво, будто за нимъ увесь народъ суплѣкуеть. О чемъ мы всѣ городяне, отобравши на оного Василя в заводци его списокъ сказаніе декрета, посылаемъ для вычитання до рукъ вашихъ

панскихъ и смиренно просимъ, жебы онъ, Василь, не былъ у насъ сотникомъ, бы як велможность ваша не знаете его выступковъ, що ся як з его, такъ и з братовъ его дѣтъ въ Куземирнѣ повсегда; не наволокъ бы на невинную панскую душу кривѣ и слезъ людскихъ, бо когда и не уручувалъ еще его милость панъ Василий Забѣла корогви, то похвалки чинювал сорокъ насъ з Куземина вигнати. А теперъ кгда уже уручилъ указомъ вашимъ панскимъ короговъ черезъ цѣдулу, писаную въ листѣ, о апробаціи писаномъ, то мусимо певне для его единого, хто куда влуча расходитись. Прето милостивій нашъ пане, буди милостивій, не дай намъ по рознихъ мѣстахъ волочитись: би, за щасливимъ рейментарскимъ велможности вашей (дай Боже цѣле) пановане покойне въ домахъ своихъ прожили и найпокорнѣй просимъ, бы онъ въ насъ не былъ сотникомъ, но одъ боку своего панского благоволили намъ дати якого доброго челоуѣка, или змежи себе якого товариша, мимо его, vybrати, в якомъ нашемъ прошеніи вскорѣ станемъ предъ. высоце поважное лице ваше панское з подлою нашою суплѣкою, би вже не трафился другій намъ отчимъ таковій, як онъ, але родный бы отецъ по милости пацкой, поворе и потрете и подесеате милости просимъ и в оную подаемъ.

З Куземина 1723 г. апрѣля 18 дня. Підписи.

(Харків. Істор. Арх. Черніг. відділ № 30640).

№ 33.

ЛИСТУВАННЯ ПРО ПЕРЕВІРКУ СКЛАДУ СОТНИКІВ НА ПОЧАТКУ ГЕТЬМАНУВАННЯ ДАНИЛА АПОСТОЛА РОКУ 1727.

Ясневелможнѣйшій мосцѣ пане гетмане войска запорожского единый мой милостивѣйшій пане и добродѣю.

Въ указѣ вашей панской ясновельможности, мнѣ нижайшому в Глуховѣ данномъ, о выборѣ въ полку черниговскомъ на старшинскіе ваканси кандидатовъ, предложено, чтобы всѣ сотни обѣхать, гдѣ совершенныхъ сотниковъ нѣтъ, и, спросивши сотенной старшины и товариства, кого они единогласно пожелаютъ себѣ имѣть сотникомъ, брать у нихъ затимъ супплѣки съ докладомъ, якимъ належить по выраженному въ томъ же указѣ наставленію. Подобнымъ же образомъ и о вакансовыхъ старшини полковой чинахъ поступать; а о поставленныхъ указомъ отъ генерала Румянцева, также и из Коллегіи бывшой Малороссійской чиновникахъ освѣдительствовать, суть ли къ тому дѣстойни, и ежели дѣстойни, то имъ въ тѣхъ чинахъ быть, а которіе ни, то писать къ вашей велможности съ именнимъ изясненіемъ, однако ж и на тотъ выборъ взять же супплѣки за подписомъ старшинскимъ и товарискимъ. И по тому многоповажному указу вашему панскому я, приехавши въ полкъ Чернѣговскій, исполненіе надлежащее чинить готовъ, токмо покорнѣйше велможности вашей доношу о ниже слѣдующемъ. Первое, которыхъ не сама бывшая Коллегія, но яко бы, съ вѣдомомъ и согласіемъ Енаральной Войсковой Канцеляріи, въ чини произвела, о тихъ указнихъ спросъ и кандидатовъ выборъ чинить ли, ибо оная Коллегія, аще и собственное свое опредѣ-

леніе, якимъ-нибудь внѣшнимъ съ Генеральною Канцелярією сношеніемъ покривать и тимъ утверждать было обыкла. Второе — которіи между гетманствомъ изъ выбѣранныхъ прежде сего кандидатовъ къ правленію сотническому до указа опредѣлены, на тихъ, хоча би хто и недостаточень былъ и товариству не угодень, чаю, не смѣтумуть ничего противного говорить, развѣ бы такого всякого передомъ отъ команды отлучить или хороговъ, если отъ кого дана уже, одобрать, и тогда о угодности и состояніи его товариства спрощувать. Третье — где совершенныхъ сотниковъ нѣтъ, якіе же суть, тіе между гетманствомъ или отъ Коллегіи, или отъ Румянцева поставлены, а покажутъ товариство вота свои на того ж, хто и теперъ въ сотнѣ оними комендуеть, то чи за однимъ тимъ только супплѣки у нихъ брать, чи и другого кого, къ тому же достойного въ кандидати выбрали б, и купно имена обоихъ тихъ въ супплѣкахъ писали бъ до волѣ и крайного опредѣленія вашего панского, кому з нихъ въ сотникахъ быть повелите, понеже въ указѣ ясневельможности вашей написано: если, по освѣдительствованію, явятся достойни, то имъ въ тихъ чинахъ и быть, а потомъ ниже доложено, чтобъ на всякій чинъ по два человекъ кандидатовъ, а не по одному выбрани были, якъ указъ ея імпер. вел. повелѣваетъ. На что все благоволите ясневельможность ваша выразную прислать мнѣ резолюцію и указъ, который и получить вскорѣ уповаю, а что доношеніемъ о вышеписанномъ высокоповажнѣйшую особу вашу утруждаю, то съ побудки оной сентенціи: „хто пытается, тотъ не блудить“ — учинить дерзнулемъ.

Вашой панской ясневельможности, единого моего милостивѣйшего пана и добродѣя вѣрній всепокорнѣйшій слуга Семень Столповскій
20 октоврія 1727 года з Мени.

На це запитання гетьман дав таку відповідь.

„По первому: которые между гетманствомъ отъ бывшой Коллегіи Малороссійской, по согласію з Енаралной Войсковой Канцеляріей въ чины сотничества произведени совершенно и на тотъ чинъ имѣють у себе за общимъ ихъ подписомъ, данние указы, тимъ быть въ тихъ чинахъ непорочно, да и на такіе мѣста кандидатовъ избирать не должно. По второму — і которые изъ выбираныхъ прежде сего между гетманствомъ кандидатовъ къ правленію сотническому опредѣлены, а ихъ атамання и товариство тоей же сотнѣ желаютъ, и тимъ сотенное правленіе править по надлежащему порядку до далшого опредѣленія; толко ж и къ такимъ надлежитъ придать еще одного или двоихъ кандидатовъ по указу. По третьему, где совершенныхъ сотниковъ нѣтъ, якіе же суть, тіе отъ Коллегіи Малороссійской или отъ г. Румянцева поставлены; а атамання и товариство вота свои на тихъ же поставленныхъ покажутъ; тимъ тако ж въ тихъ чинахъ быть; толко мѣте и до такихъ одного или двоихъ еще кандидатовъ приставлять; ежели же об онихъ, отъ Коллегіи и отъ Румянцева поставленныхъ чиновникахъ не будетъ благоволенія, то выписавши причины, для чего о такихъ не благоволятъ, ставитъ на ихъ

мѣстце з двохъ или трохъ кандидатѡвъ, и на тѣ кандидаты отъ сотнянъ супплѣки на имя наше, а Канцеляріи тайнаго совѣтника и минѣстра г. Наумова, въ той же силѣ, особливѣ доношенія братъ и привозить въ Глуховъ для разсмотрѣнія“.

Ясневельможнѣйшій мосцѣ пане гетмане войскъ запорожскихъ, единый мой милостивѣйшій пане и добродѣю.

По данному мнѣ отъ ясневельможности вашей панской унѣверсальному указу, прибылъ я сего октовріа 22 въ недѣлю до Чернигова, гдѣ, будучи в дому его милости п. полковника чернѣговскаго Михаила Богданова, выразумѣлъ з всѣхъ мѣръ, что которыхъ людей онъ, панъ полковникъ, преже сего выбѣранныхъ собою кандидатѡвъ, по словесному приказу бывшой Малороссійской Коллегіи, съ согласіемъ яко бы и Енаральной Войсковой Канцеляріи, опредѣлилъ въ чины полковые и сотничіе, до дальшого подлинного отъ нихъ опредѣленія и указу, тихъ перемѣнить отнюдь не желяетъ и къ тому наводить, чтоб оные ж люде, а не иные въ кандидатахъ были положены, (хочай бы мѣли быть которые з нихъ презъ себе недостойни и товариству неугодни), що любо есть противно зверхнѣйшой волѣ ясневельможности вашей, въ помянутомъ унѣверсалѣ выраженной: жебы в сотняхъ, гдѣ совершенныхъ сотниковъ нѣтъ, товариство сами кандидатѡвъ въ сотники выбѣрали к таковымъ чинамъ по всему, якъ въ томъ же указѣ изображено, угодныхъ. Но яко жъ мнѣ въ томъ показывать отъ себе какое знатное воспященіе не безъ трудности есть, для того, же, еще до приезде моего сюда получилъ его милость панъ полковникъ таковой отъ вашей же вельможности листовный указъ, чтобъ оніе выборы кандидатѡвъ ему со мною чинить исправно, и когда учинены будутъ, то оніе вручить мнѣ для привозу въ Глуховъ. Яковымъ указомъ щитячися, все по своему здѣлати и хочеть и можетъ, и для того козаковъ з нѣкоторыхъ сотень къ своей резиденціи зыскувать, а въ другіе сотнѣ и самъ со мною ѣхать намѣренъ, гдѣ сотенная старшина и товариство, въ притомности его, едни молчать, а другіи, ради не ради, волѣ его комендирской конфероватися будутъ несумнѣнно. Сіе для вѣдома ясневельможности вашей предварительно донести (донося?), прошу покорнѣйше противъ того, если то, по высокому велможности ваша разсмотрѣнію, возмнится быти потребно, прислать мнѣ въ отвѣтъ свое рейментарское наставленіе. Азъ же при семъ ласце велможности ваша и милостивѣйшому респекту е.о, панскому, тепер и на предидущій часъ себе пользую.

Вашей панской ясневельможности единого моего милостивѣйшого пана и добродѣя вѣрній всепокорнѣйшій слуга Семенъ Столповскій.
23 октовріа 1727 года з Чернѣгова.

До листа Семена Столповського до гетьмана зроблено таку приписку:
„Уже нѣкоторые сотняне полку здѣшнего, желяющіе обще всѣ иного себѣ сотника, а не того, кого самъ его мил. панъ полковникъ промуеть

и въ кандидаты, противъ волѣ ихъ товариской, становить, подпали великому гнѣву его и вязення терпятъ за тое, къ допросамъ въ Канцелярію водимы и понуждаемы къ волѣ коммѣндерской, въ чомъ, якъ я, прибувши сюда, одозвался обстоюючи, же то мѣеть быть противно универсалу вашему панскому, такъ онъ, панъ полковникъ, одказаль: „я-де въ томъ мѣю силу и указъ особенній; а если бы могло быть иначе, то буду-де писать просто до самого превосходительного господина минѣстра Федора Васильевича Наумова“. Що все въ приватномъ извѣстіи у велможности вашей да будетъ, рабски прошу, и, если что надлежить, противъ того изволите приказать писати до его милости пана полковника, то не поминая имени моего, написано было бъ“.

Наслѣдкомъ листів Столповського був лист од гетьмана Данила Апостола до полковника чернігівського Богданова 29 жовтня 1727 року. Копію з цього листа гетьман одночасно переслав до Столповського. Зміст гетьманського листа такий:

„За бывшей Коллегіи Малороссійской (якъ донеслось намъ вѣдати), на вакансовіе уряди кандидаты въ полкахъ малороссійскихъ выбираны были по страстямъ и по партикулярнымъ прихотямъ, которые выборы, за совѣтомъ его прев-ва г. Федора Васильевича Наумова, его імпер. вел. тайного совѣтника и минѣстра, велѣлисмо апробовать чрезъ посланныхъ отъ насъ нарочно въ полки рейменту нашего. А нынѣ получили мы извѣстіе з нѣкоторыхъ полковъ, что въ той выборовъ прежнихъ апробаціи посланнымъ нашимъ полковники воспященіе чинять; а хто з полчанъ, по ихъ прежнимъ выборамъ, не согласуетъ, тихъ страшать и утѣсняютъ. Того ради, як прочимъ полковникамъ приказалисмо, такъ абысь и вм. посланному нашему въ апробаціи тихъ выборовъ жадного не чинилъ воспященія и до тоей апробаціи о сотничихъ урядахъ не интересовался; только когда въ полковіе вакансовіе чины кого показовать будутъ старшина полковая, знатное товариство и сотники, то мѣешь вм. тамъ присутствовать однимъ голосом, а не повелительнымъ дѣйствіемъ и страхованія и принужденія никому не чинить подъ опасеніемъ штрафа. А что о той же выборовъ апробаціи сего октоврія 11 посланъ нашъ указъ и до вм-ти, теди тое разумѣть, чтобы только о томъ дѣлалъ вм. и исправно тое было чинено, а чтобы вм. и в сотничіе мѣста за выборомъ з тимъ же нашимъ посланнымъ обще дѣлать апробацію, тимъ трудиться вм. не велѣно. Да при томъ же донеслося намъ вѣдати, что вм. писара полкового черніговского Янушкевича, которой на той чинъ писарскій антецессора нашего пана Скоропадского имѣеть унѣверсаль¹⁾, отъ того писарства отставляешь. Если вм. имѣешь на тое особый указъ монаршій, то мѣешь вм. и намъ з оногo прислать копію за своею рукою, понеже мы о томъ извѣстія не имѣемъ; когда же ваша м., без

¹⁾ До справи додано універсала, що видав гетьман Іван Скоропадський 20 січня 1719 року Янушкевичеві про затвердження його на уряді писарському „за соизволеніемъ пана полковника и послѣдовательнымъ согласіемъ пп. старшины“.

особливого указу, хочешь его, Янушкевича, отставить отъ чину собою и безъ нашего вѣдома, то яко мы антецессора нашего унѣверсалъ при непорушной заховуемъ цѣлости, такъ оного Янушкевича отъ чину писарства полкового чернѣговского отставлять и инного на его мѣсто опредѣлять не велимъ“.

(Харків. Істор. Архів. Чернігів. відділ № 29,921).

№ 39.

ДОГОВІР МІЖ СОТНИКОМ, ЩО ПОКИДАЄ УРЯД, ТА СОТНЯНАМИ.

(Судячи з характеру письма, за гетьманування, мабуть, Апостолового).

Благороднимъ ихъ милостемъ панамъ высланнымъ въ полкъ стародубовскій пану Моисѣю Нестеревичу и пану Василю Лазаревичу отъ мене нижей помененного примѣрное доношеніе.

Опредѣленъ я булъ по разсмотрѣнію ясневелможного добродѣя его милости пана гетмана въ сотню бакланскую сотникомъ, где я содержалъ оній сотеній рангъ и правилъ онимъ через два года. А сими недавними часи били челомъ всѣ сотняне бакланскіе єдиностаїне какъ атаманя, такъ и товариство на мене ясневелможному добродѣевъ его милости пану гетману въ томъ, что въ далшемъ разстояніи я отъ команды перебуваю, въ чомъ имъ атаманямъ и товариству было не без трудности. По котормъ ихъ челобитю, хотя ясневелможній панъ гетманъ и далъ имъ свой рейментарскій указъ, дабы о тѣхъ обидахъ въ полку стародубовскомъ здесь розисковано, однакъ я, видя ихъ, якъ атаманнѣ, такъ и товариства, абы сотникомъ въ Бакланѣ я въ нихъ не былъ. Къ тому (не розібрано) а зважа не входячи въ розискъ и судъ и болшую турбацію и трудность примирились мы, по согласію, єдиностаїне съ паномъ сотникомъ своимъ якъ атаманне, такъ и товариство во многихъ нашихъ и своихъ зъ нимъ контрованяхъ подъ таковою кондицією, дабы я въ нихъ сотни Бакланской сотникомъ не булъ, якого уже и самъ я не хочу и уступаю. А они бъ якъ атамане, такъ и товариство яковую хотя и імѣли въ обидахъ до мене претензію, то оную вовся б кинули б, къ чому якъ я, такъ и всѣ атамане и товариство склонившись, за таковую его рейментарскую милость благодарствую и нижайше кланяюсь, и таковий сотницкій свой рангъ ясневелможному пану гетману по доброй своей волѣ здаю. А мы всѣ сотняне яковую мѣли до него пана сотника въ якихъ обѣдахъ претензію, то всю оную откидаемъ и вовся тое уступуемъ. И по сему уже доброволномъ примиренію другъ на друга ни у какого суда в семъ заводѣ не челобитчики и жадной помсты якъ онъ, панъ сотникъ нашъ, такъ и мы ему повинни, подъ зарукою на турбатора вини войсковой рублей 1000. Яковое наше обополное примиреніе благороднимъ ихъ милостямъ панамъ стародубовскимъ въ полкъ высланнымъ с подписомъ рукъ моихъ и всей атаманнѣ куренной и товариства. С присланною з бакланского правленія копією справилъ канцеляристъ стародубовской канцеляріи Елисей Гарбузъ.

(Копію я здобув од В. А. Модзалевського).

№ 40.

УКАЗ СЕНАТА 15 ЛИСТОПАДА РОКУ 1748 З ПРИВОДУ ПРОХАННЯ ІВАНА ЧЕРНЯКА ПРИЗНАЧИТИ ЙОГО НА СОТНИКА ДО ПОЛТАВСЬКОЇ ПОЛКОВОЇ СОТНІ.

Указъ ея імпер. вел. самод. всерос. изъ Правительствующаго Сената въ Малую Россію въ Генеральную Войсковую Канцелярію.

Въ Правительствующемъ Сенатѣ малороссіянинъ вакансовый сотникъ Іванъ Чернякъ билъ челомъ, объявляя, что прадѣдъ, дѣдъ и отецъ его, по жизнь свою, служили безпорочно, тако ж и онъ при полтавскомъ полку, в званіи значковыхъ товарищей, по 1738 годъ, а съ того при Генеральной Войсковой Канцеляріи опредѣленъ въ званіе ж войсковыхъ канцеляристовъ и, въ той службѣ находясь, по указамъ, въ разныхъ походахъ, нарядахъ и командированіяхъ бывалъ посыланъ и всякіе порученіе ему дѣла, по вѣрноприсяжной его должности, ісправлялъ добропорядочно; и за тѣ предковъ и его службы въ 1741 году, въ бытность въ Малороссіи въ Правленіи гетманскаго уряду генераль-лейтенанта Кейта, опредѣленъ онъ сотникомъ на вакансъ, и на тотъ чинъ данъ ему изъ Генер. Войск. Канцеляріи унѣверсалъ, которой при томъ прошеніи сообщенъ. А по указу, присланному изъ Правительствующаго Сената въ Генерал. Войск. Канцелярію въ 1742 году марта 22 дня, велено всѣхъ вакансовыхъ сотниковъ производить на порожнія сотническія мѣста, по силѣ Рѣшительныхъ 1728 году пунктовъ, по выборамъ. И прошлого-де 1747 году, по силѣ одного указа, полтавского полку полковой сотнѣ сотенная старшина и козаки, объявляя свое желаніе, просили его въ тое сотню на мѣсто умершого сотника Тернавскаго сотникомъ; почему отъ полковой полтавской канцеляріи онъ, Чернякъ, з козакомъ Куликомъ на тотъ вакансъ назначенъ; и когда-де з выборами в Войсковую Енеральную Канцелярію для опредѣленія были отправлены, тогда оная Канцелярія в показанную первую сотню сотникомъ опредѣлила вышпомянутого Кулика, хотя-де онъ, Куликъ, службою своею противъ него, Черняка, весьма не старѣе; а онъ-де, Чернякъ, остался, за неопредѣленіемъ его къ означенной сотнѣ въ обидѣ и во всекрайнемъ посмѣянніи и просилъ, чтобъ о опредѣленіи ево за предписанную службу въ тую полковую полтавскую сотню сотникомъ, яко къ тому чину прежде помянутого Черняка, тѣмъ чиномъ удостоеннаго, учинить указъ. И по указу ея імп. вел. Правительствующій Сенатъ приказали: означенному вакансовому сотнику Івану Черняку, за вышепоказанніе службы, по данному ему з Енеральной Войсковой Канцеляріи на сотницкій чинъ унѣверсалу и выбору, быть въ полтавскомъ полку въ первой полковой сотнѣ настоящимъ сотникомъ по старшинству (ежели подлинно той сотни отъ козаковъ выборъ на него, какъ онъ въ челобитѣ объявляетъ намъ), и, по приводѣ въ Глуховъ къ присягѣ, отправить в оной полтавскій полкъ безъ задержанія; а прежде опредѣленному изъ козаковъ сотнику Кулику сжидать вакансіи, понеже оному Черняку рангъ сотницкій данъ и унѣверсаломъ утвержденъ прежде одного Кулика за долгое время, а именно въ 1741 году; а буде на него, Черняка, той сотни отъ козаковъ и бытія ему сотникомъ выбору не было, то быть

ему, по прежнему, на ваканції. Ежели же и другіе вакансовіе сотники въ которыхъ полкахъ по нынѣ еще есть, и на тѣ чины имѣють данніе изъ Генеральной Войсковой Канцеляріи унѣверсали, а будутъ ихъ въ которіе тѣхъ полковъ сотни козаки и посполство требовать настоящими сотниками и дадутъ на онихъ, между прочими кандидатами, выборы, то онимъ противъ написанныхъ съ ними кандидатовъ дать преимущество и, по силѣ прежняго Правительствующаго Сената 1742 году марта 16 дня опредѣленія и посланного въ Генеральную Войсковую Канцелярію указа, производить ихъ сотниками настоящими прежде другихъ представленныхъ кандидатовъ 15 ноября 1748 года.

(Харків. Істор. Архів Полтав. відділ в'язка 5 № 499).

№ 41.

ОБРАННЯ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ НА ПОСАДІ ХОРУЖОГО СОТЕННОГО РОКУ 1749 ЖОВТНЯ 10.

Указъ ея імперат. вел. самодер. всерос. з полковою чернігвскою канцелярію сотнику понорницькому пану Александру Брежинскому, старшинѣ сотенной, атаманѣ з товариствомъ и всѣмъ, кому о семъ вѣдати надлежало, объявляется: вышпрописанный сотникъ понорницькій Брежинскій в присланномъ отъ себе з атаманами и козаками, при доношеніи, въ полковую чернігвскую канцелярію сего октября 6 1749 году атестатъ объявили: за силу-де ея імпер. вел. з полковою чернігвскою канцелярію въ сотенное понорницькое правленіе присланныхъ указовъ, при собраніи въ сотенное понорницькое правленіе ихъ атамановъ и товариства, избрали они въ сотенную понорницькую старшину въ хоружого сотенного Федора Кузминского, человека доброго, ни въ чемъ не подозрительного, того чина достойного за его долговременное службы несение, бытіе въ должности сотеннаго асаульства, а потомъ черезъ два года должности и настоящемъ его званіи хоружества і во отправленіи чрезъ тѣ года всякихъ по сотеннымъ дѣламъ приключающихся указныхъ і челобитческихъ дѣлъ ісправовѣрной радительно, безъ порока, какъ вѣрному и честному ея імпер. вел. рабу благопристойно есть; сколь о томъ и всей сотнѣ явственно аттестуютъ і тѣмъ доношеніемъ просятъ приводу его на его чинъ къ присяги и дачи ему откровенного указа. І по ея імпер. вел. указу, а по усмотрѣнію его, хоружаго Кузминскаго сотеннаго понорницькаго, къ тому чину згодность и достоинство, въ силѣ ихъ, сотника понорницькаго з атаманами прошенія, опредѣлено привести его въ томъ чину о вѣрности службы ея імпер. вел. і наслѣднику ея..... Петру Федоровичу к присяги (къ якой онъ сего октября 7 дня въ соборной Преображенія Господня чернігвской церкви і приведенъ), і на тотъ его чинъ дать ему откровенный ея імпер. вел. указъ, чрезъ котрый предлагается, дабы сотникъ тамошній, сотенная старшина, атамане з товариствомъ і всѣ, кому бы о семъ вѣдати надлежало, о томъ его, Федора Кузминского, в хоружаго сотенного понорницькаго опредѣленіи вѣдая, по чину

его, надлежащую ему честь и повиновение отдавали; напротив чего и онъ, хоружій Кузминскій, по чину своему, въ сотенномъ понорницкомъ правленіи імѣя засѣданіе, отправуя касающіеся по тому сотенному правленію указніе и челобитческіе дѣла вѣрнорачительно, безъ и малѣйшого въ томъ посползновенія, такъ, какъ честному и вѣрному ея імп. вел. рабу есть прилично, и сотнику тамошнему, яко своему командиру, во всемъ, что будетъ касаться къ службѣ і исполненія ея імп. вел. интересу, быть послушнымъ долженъ. Чего для ему, хоружому сотенному понорницкому Федору Кузминскому, сей откровенній ея імп. вел. указ с полковой чернѣговской канцеляріи на тотъ его чинъ данъ в Чернѣговѣ 1749 года октября 10 дня.

Полковникъ Іванъ Божичъ. Судія полковый Тимофей Синюта.
Писарь полковый Якимъ Миткевичъ. Старшій канцеляристъ
Тимофей Андріевскій. Канцеляристъ Григорій Звонкевичъ.
(М. П. полковой).

(Харків. Істор. Архів. Черніг. відділ, № 231).

№ 42.

УКАЗЪ ОБЪ ОТРѢШЕНІИ ВНОВЬ УСТРОЕННЫХЪ СОТЕНЬ.

Указ Ея І. В. Сам. Всер. изъ Прав. Сен. в Малую Россію въ Генеральную Войсковую Канцелярію ген.-лейт. и кавалеру Бибикову съ присутствующими члени.

По указу Ея І. В. Прав. Сенатъ, по экстракту, учиненному по челобитію лубенскаго полку роменскаго сотника Івана Марковича и по присланному на посланной изъ Прав. Сен. указъ, при доношеніи изъ Ген. Войс. Кан. экстракту жъ о раздѣленныхъ въ Малой Россіи сотняхъ, а именно: въ Лубенскомъ полку — яблоневской отъ пирятинской; хмѣлевской — отъ роменской; горошинской — отъ лукомской; въ Прилуцкомъ полку — карабутовской отъ красноколядинской; въ Гадяцкомъ — второй опошенской отъ первой, которіе генеральная войсковая канцелярія раздѣлила, не докладываясь Правит. Сенату въ бывшую съ турками войну, яко бы для того, чтобъ въ то военное время никакихъ остановокъ не воспослѣдовало, приказали: оніе роздѣленіе сотнѣ совокупить по прежнему, какъ оніе были при гетманѣ Скоропадскомъ, и во оной роменской сотнѣ сотникомъ быть помянутому Марковичу одному, такожъ и въ протчихъ сотняхъ оставить по одному жъ сотнику по старшинству съ надлежащею старшиною. А излишнихъ въ тѣ отдѣленіе сотни вновь опредѣленныхъ сотниковъ и старшинъ отъ тѣхъ сотенъ отрѣшить, а включать ихъ на нынѣшніе и впредь будущіе вакансіи, и для того, доколь оніе умѣщены не будутъ, вновь сотниковъ и сотенной старшины не производить. Что же отъ полковыхъ канцелярій предложены взятіе отъ козаковъ извѣстіи, которіе показали, яко бы они запомнятъ, что оніе сотни еще при гетманахъ Барабашѣ и Хмельницкомъ и прочіихъ въ раздѣленіи находились, и тому вѣрить не можно и не

надлежить, понеже письменного виду о томъ не сискалось, и г-ну ген.-лейт. и кавалеру Бибикову съ присутствующими члени учинить о томъ по сему Ея І. В. указу. Ноября 15 дня 1742 году.

Оберъ секретарь Павелъ Севергинъ
Секретарь Михайло Новоторжскій Подканцелярист Яковъ Тимофѣевъ.

Рукописи Марковича „Сборникъ разныхъ замѣтокъ
и документовъ“ (С. Сварков. За каталогомъ № 21, стор. 204—205).

№ 43.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА ДЕМ'ЯНА ІГНАТОВИЧА 21 БЕРЕЗНЯ РОКУ 1670 ЛЮБЕЦЬКІЙ ШЛЯХТІ ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ЇЙ МАЄТКІВ І ПРО ПОВИННІСТЬ ШЛЯХТИ ОДБУВАТИ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ.

Демянъ Игнатовичъ гетманъ з войскомъ его царскаго пресвѣтлаго величества запорожскимъ.

Пану полковниковъ войска его царскаго пресвѣтлаго величества запорожскаго черниговскому, сотникомъ, атаманомъ и вшелякой кондиціи, вѣдати того требующимъ людем, симъ нашимъ ознаймуемъ писанемъ, ижъ, схиляючися мы до унѣверсаловъ славной памяти въ Богу зейшлыхъ гетмановъ антедессоровъ своихъ на вѣчистіи добра Савъ Унучку, Івану Скугару, Федору Красковскому, Алексѣю Кривопише, Ничипору Богушу, Семену Селицкому, Артему Злобъ, Прокопу Величковскому, Василю Демидовичу, шляхте любецкой, наданихъ, симъ унѣверсалнимъ листомъ нашимъ конфѣрмуем, заховуючи оныхъ при власнихъ ихъ грунтахъ, земляхъ, сѣножатѣхъ, озерахъ, отчинахъ бортнихъ и заходахъ лѣсныхъ, варуемъ и приказуемъ каждыѣхъ, абы з старшини и черни войсковое вишреченной любецкой шляхтѣ в добрахъ ихъ пожиткованю, особливе пану Савъ Унучку в млинѣ его власномъ на рецѣ Свиржнѣ, а в другомъ на рецѣ Ворзнѣ стоячомъ, найменшое перешкоди и кривди чинити не важился; поневажъ оная шляхта любецкая, яко од зачатое у войску войны, за цѣлост добра посполитого заставлялася, так и тепер кождій шляхтичъ з служби своей, хто будетъ тихъ кгрунговъ уживати, ведлугъ стародавнего порадку, на добромъ коню з риштункомъ военного козака (если не самъ) до боку нашего повиненъ будетъ выставляти; а которій бы не хотѣлъ шляхтичъ, пожиткуючи оними кгрунтами, военного з служби своей козака до боку нашего висилати, албо самъ на услугу войсковую виезжати, таковій кождій од держанія кгрунтовъ одпадатиметь, о чомъ предложивши, упоминаемъ, же каждого кривду шляхтѣ помененной чинячого и скаргою би и на горлѣ карати сурово, а не иначе обещуемъ. Данъ в Батурине, м-ця марта 21 д. року 1670.

В подленномъ тако: Демянъ Игнатовичъ,
гетманъ войска его царскаго пресвѣтлого величества
запорожского.

(М. П.)

(Бібл. Рос. Академії Наук, Румянцев. Опись. Полк чернигов. т. 7, сотня любецкая).

№ 44.

ЛИСТ СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА МИХАЙЛА МИКЛАШЕВСЬКОГО
3 СЕРПНЯ 1689 ПРО ТЕ, ЩО ВІН БЕРЕ „ПІД ЗНАЧОК“ КОНСТАНТІЯ МАРТИ-
НОВИЧА.

Іхъ царского пресвѣтлого величества столникъ и полковникъ войска запорожского стародубовскій Михайло Миклашевскій.

Вамъ, пану сотниковъ новгородскому, атаманови городовому и всему старшому и меншому тоей же сотнѣ товариству, войтовъ тамошнему и всему посполству, симъ нашимъ ознаймуемъ писаніемъ: ижъ, поважаючи я виразній унѣверсаль ясневельможного его милости добродѣя пана гетмана, даній ему, пану Константію Мартиновичу, товаришовъ значному войсковому, для обереження дальшого, абы онъ, панъ Константій, яко прислугами своими войску запорожскому значній есть, властію моею полковнидкою, вишмененной старшинѣ приказую, ижъ бы онъ, панъ Константій, въ чомъ якої оказіи, не при сотнѣ, але подъ значкомъ моимъ полковимъ ходилъ, и жадного перенагабання и трудности нѣ от кого не мѣлъ; а хто, колвекъ, мѣлъ бы ему, пану Константію, неслухне домовити неужитим словомъ, то вы, панове старшина вишмененная, повинните управу слушную дати и, не щадя, карати, повагою сего моего потверженого листу варуючи, розказую, абы иначе не было. З села Кочергъ августа 3, 1689 року.

На подленномъ: Звышменованій полковник Стародубовскій рукою.

(Архив Черніг. Двор. Депут. Зібрання № 5128)

№ 45.

ЛИСТ СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА МИХАЙЛА МИКЛАШЕВСЬКОГО
6 СІЧНЯ РОКУ 1698, ПРО ТЕ, ЩО ВІН БЕРЕ „ПІД СВОЮ ПОЛКОВНИЧУЮ ПРО-
ТЕКЦІЮ“ КОНСТАНТІЯ МАРТИНОВИЧА.

Его царского пресвѣтлого величества войска запорожского полковникъ стародубовскій Михайло Миклашевскій.

Пану сотникови новгородскому, атаманови городовому з товариствомъ и войтови тамошнему з посполитыми людьми симъ нашимъ полковничимъ ознаймуемъ писмомъ: поневажъ панъ Константій Мартиновичъ, значній войсковій товарищъ, з милостивого призьрѣнія Божого, не мнѣй на здоровю своемъ зосталъ ослабѣлымъ, теди мы, респектуючи на его, пана Константія Мартиновича, знаменитіе яко в войску, когда былъ сотникомъ новгородскимъ, такъ през многое время, когда былъ въ самомъ городѣ Новгородку атаманомъ городовимъ, роненніе праці, приймаемъ оногo подъ нашу полковничую протекцію такову, ижъ бы нѣхто з старшины войскової и городової тамошней, такъ до его, пана Константія самого, як и до всѣхъ его грунтовъ, поля и сѣножатей, купленнихъ и з ласки войсковое наданныхъ, тожъ дворовъ его шинковныхъ, въ Новгородку лежачихъ, жадного ни въ чемъ не мѣлъ дѣла і не интересовался; а когда и военный случится походъ, онъ, панъ Константій Мартиновичъ, яко значній войсковій товарищъ, значку нашего полкового пилноватиметь, и въ томъ всемъ абы нѣхто ему, пану Константію,

не былъ затрудненемъ, симъ нашимъ варуемъ писанемъ, чого старшина новгородская постерегать, а хто пану Константію будетъ виннимъ, справедливость чинить должна будетъ. Писанъ въ Стародубѣ іануарія 6 року 1698.

На подленномъ подписъ: Звышменованій полковникъ
Стародубовскій.

М. П.

По сотнѣ приказуемъ: безъ бытности пана Константія, з дворовъ его людей не судити и не брати, подъ виною и неласкою нашею.

(Арх. Черніг. Дворян. Депут. Зібрання № 5128).

№ 46.

ЛИСТ СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА МИХАЙЛА МИКЛАШЕВСЬКОГО 2 СІЧНЯ РОКУ 1699 ПРО ТЕ, ЩО ВІН БЕРЕ „ПІД СВОЮ ПОЛКОВНИЧУЮ ПРОТЕКЦІЮ“ ІВАНА ШЕПЕЛИЧА.

Его царского пресвѣтлого величества войска запорожскаго полковникъ Стародубовскій Михайло Миклашевскій.

Пану сотникови новгородскому, атаманови городовому и войтови тамошнему зо всѣмъ старшимъ и меншимъ сотнѣ новгородской товариствомъ ознаймуемъ, ижъ, для знатныхъ заслугъ военныхъ, пана Ивана Андросенка Шепелича подъ свою полковничую беремо протекцію, ижъ бы онъ панъ Иванъ, не належалъ болшъ до корогвы войскової новгородской, лечъ повиненъ будетъ значку полкового нашего пиноваты; о чемъ вѣдаючи, старшина войсковая новгородская, абы жадного не имѣла дѣла, пишно варуемъ. Данъ въ Стародубѣ ануарія 2 дня 1699 году.

На подлѣнномъ тако: Звышь именованный полковникъ
(М. П.) Стародубовскій

(Арх. Черніг. Двор. Депут. Зібрання № 459).

№ 47.

ЛИСТ СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ЛУК'ЯНА ЖОРАВКО 17 ЛИСТОПАДУ РОКУ 1718, ПРО ТЕ, ЩО ВІН БЕРЕ „ПІД ПОЛКОВНИЧУЮ ПРОТЕКЦІЮ“ ГРИГОРІЯ ШЕПЕЛЕНКА З МАТЕР'Ю ЙОГО.

Его царскаго пресвѣтлаго величества войска запорожскаго полковникъ Стародубовскій Лукьянъ Жоравка.

Пану сотниковѣ, теперъ наказному, а въ предѣ совершенному новгородскому и всей тамошней городской старшинѣ и кому колвекъ о томъ вѣдати надлежатиметь, ознаймуемъ симъ нашимъ универсалнымъ писаниемъ: ижъ просилъ насъ панъ Григорій Шепеленко, товарищъ войскової сотнѣ новгородской о принятѣ себе подъ значок полковый. Теди, мы, знаючи згоднымъ его быти до тоей службы, приймаемъ онаго въ компуть товариства значковаго и заховуемъ въ оборонѣ нашей полковничей, а тутъ же и матеръ его, Шепелеву подъ свою-жъ полковничую беремо протекцію зъ сыномъ ея; зачимъ панъ сотникъ новгородскій, вѣдаючи о таковой волѣ нашей, абы такъ до его, Григорія, и до матери

его, Шепелевой, жадного найменшого дѣла не имѣлъ и до жадныхъ городовыхъ тягостей и сотенныхъ послугъ не зачипалъ: а если бы кому трапилось на нихъ заносить скаргу, абы не самъ панъ сотникъ новгородскій, а нѣ старшина тамошняя городовая до своего сотенного суду оныхъ не притягали, але апеліовали бы до суду нашего полкового въ Стародубовъ, въ чомъ абы волѣ нашей задосить чинилося, властью уряду нашего полковничого приказуемъ. Данъ въ Новгородъ, ноемвриа 17, 1718 року.

На подлѣнномъ тако:

Вышеименованный полковникъ Стародубскій рукою власною.
(М. П.)

(Арх. Черніг. Двор. Депут. Зібрання № 459).

№ 48.

ДОНЕСІННЯ ОД ЧЕРНІГІВСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ІВАНА БОЖИЧА ПРАВИТЕЛЮ
МАЛОРОСІЇ БІБІКОВУ ПРО ЗНАЧКОВИХ ТОВАРИШІВ.

11 БЕРЕЗНЯ 1743 РОКУ.

„Прежде сего полковой черниговской канцеляріи неодноратно представлено доношеніями в Енеральную Войсковую Канцелярію къ разсмотрѣнію, что въ полку нѣжинскомъ значковыхъ товарищей до указного числа много не достаесть, за отходомъ многихъ въ чины, тако ж бунчуковые и войсковые товарищи и на ихъ мѣсто, за неимѣніемъ въ полку нѣжинскомъ достойныхъ людей, въ то званіе выбирать нѣ с кого; а, за таковымъ недостаткомъ значковыхъ, в опредѣленіи так в полковіе комисары, яко для збору чиновническихъ жалованныхъ денегъ и в протчіе комиссиі всегда происходитъ трудность и особливѣйшая нужда. И какъ нынѣ въ полку нѣжинскомъ имѣется исправныхъ и способныхъ къ дѣламъ значковыхъ товарищей только до 13 человекъ, да и тѣ въ прошлыхъ годѣхъ въ комиссарскомъ званіи были уже разовъ по два и болѣе и всегда оніе требуются къ ращотамъ о ихъ произвожденіи, то нынѣ, за силу указу, на предыдущой годъ априля з 16 числа въ полковіе комиссары опредѣлить весьма нѣкого, ибо протчіе значковые товарищи, (коихъ состоитъ тринадцать же человекъ, а всѣхъ з способными 26, не достаесть же до комплекту указного 24 человекъ) к комиссарскому званію вестма неспособны: иншіе неписьменніе, а инніе въ имѣніи своемъ недостаточные, на которыхъ комиссарскаго званія повѣрить опасно и не можно; а зверхъ тѣхъ значковыхъ товарищей, кои были въ полку нѣжинскомъ исправніе и доволніе имуществомъ люди, оніе, убѣгая отъ служебъ поприписывались въ войсковые товарищи чрезъ умишленія свои исканія, на какое званіе повыправляли отъ состоявшихъ прежде сего у правленія Енеральной Войсковой Канцеларіи господъ генералѣтетовъ; да изъ вышреченныхъ значковыхъ Романъ Яновъ принять въ войсковіе товарищи ни за какіе службы, ибо онъ въ службахъ нѣгде не бывалъ, Василь же Трофимовичъ и Сава Зѣнченко въ полковой нѣжинской канцеляріи при аттестатѣ скоро представлени въ Енеральную Войсковую Канцелярію ко опредѣленію въ

значкові товарищи и того же времени заразъ з значковыхъ товарищей опредѣлени въ войсковіе товарищи, а въ службахъ они не были, с чего полковой канцеляріи происходитъ обида. А понеже з давнихъ годовъ въ Малороссіи, за прежнихъ бывшихъ гетмановъ, при нихъ хотя найдывались войсковіе товарищи, однако, оные опредѣлени были не з значковыхъ товарищей, но з особливихъ людей, да и какъ уповательно въ войсковыхъ товарищахъ при Енеральной Войсковой Канцеляріи нужды большой не состоитъ; въ полку же нѣжинскомъ въ значковыхъ крайній находится недостатокъ; да и чтобъ войсковымъ товарищамъ быть, на то указовъ именныхъ и сенатскихъ не имѣется. Того ради вашему в-превосх. въ Енеральную Войсковую Канцелярію покорнѣйше донося, прошу, дабы повелено было вышпомянутимъ значковымъ товарищамъ, уписавшимся въ войсковіе товарищи, ради недостатка въ полку нѣжинскомъ значковыхъ, быть, по прежнему, въ значковыхъ товарищахъ и отправлять указніе службы, въ полку подлежащіе; и нынѣ изъ нихъ двухъ человекъ выбрать въ полковіе коммисары на предслѣдующій годъ, и о томъ учинить въ резолюцію милостивый указъ неумедлительно, ибо к выбору въ полковіе коммисары время уже въ близости находится; а ежели прежнихъ генералитетныхъ опредѣленій, до вступленія вашего в-превосх. в правленіе Генеральной Канцеляріи учиненныхъ, по которымъ значковіе товарищи приняты въ войсковіе товарищи, нынѣ ваше в-прев. отмѣнить не соблаговолите, то не повелено ль будетъ отъ вашего в-превосх. Генеральной Канцеляріи представить въ Высокоправительствующій Сенатъ съ прошеніемъ, чтобъ онымъ значковымъ товарищамъ, опредѣленнымъ въ войсковіе товарищи, быть, по прежнему, въ значковыхъ или о томъ прошеніе взнестъ мнѣ учинить позволеніе“.

Полковникъ Іоаннъ Божичъ.

1743 года марта 11 дня. Нѣжинъ.

В одповідь на це „доношеніе“ Генеральна Військова Канцелярія вирішила так:

„Понеже если въ полку значковыхъ товарищей неполный комплектъ, надлежитъ ему, полковнику (как посланніе з Войсковой Енеральной Канцеляріи указы в полковой нѣжинской канцеляріи гласять), выбравъ з старшинскихъ дѣтей и другихъ заслуженныхъ людей, того званія достойныхъ, представить, при аттестатѣ в Енеральную Войсковую Канцелярію, почему отъ оной Енеральной Канцеляріи, разсмотря, опредѣленіе учинено быть можетъ. Что же онъ, полковникъ Божичъ, требуетъ, дабы вышепоказанныхъ войсковыхъ товарищей, кои, за бывшихъ зде у правленія малороссійскихъ дѣлъ, по силѣ именныхъ указовъ, высокоповѣренныхъ ихъ командировъ опредѣленіемъ въ званіе войсковыхъ товарищей пожалованы, нынѣ выписать и написать, по прежнему, въ значковые товарищи, безрезонно: і такова повышенія, какъ бы, наприкладъ, изъ полковниковъ въ сбозніе, яко безъ суда, не производится; напротивъ же того, какъ отъ Ея імперат. величества, такъ и отъ высокоповѣренныхъ Ея імперат. величества господъ министровъ и генералѣтета, по усмотрѣ-

ніямъ ихъ, жаловани бývають отъ нижшихъ въ высшіе чины. Того ради и Енеральная Войсковая Канцелярія вышеозначенныхъ, прежде у правленія гетманского уряду обрѣтаючимись господами генералѣтетомъ опредѣленныхъ въ званіе войсковыхъ товарищей касовать безъ всякаго резону и въ значковые товарищи, по его ж, полковника Божича, прошенію, писать не слѣдуетъ. Да онъ же, полковникъ, представляетъ, яко бы, за бывшихъ гетмановъ, въ Малой Россіи войсковіе товарищи не состояли; і то напрасно, ибо, какъ по Генеральной Войсковой Канцеляріи явствуетъ, издавна въ Малой Россіи войсковіи товарищи находились. Ему же, полковнику, за новостію въ Малой Россіи прежнихъ порядковъ, и знать подлинно не по чему; а о представленіи въ Сенатъ, что требуетъ онъ, полковникъ, позволенія, то яко Войсковая Енеральная Канцелярія к оному представленію резону не находитъ, такъ нему, полковнику, позволенія дать не слѣдуетъ; а ежели б имѣлъ онъ, полковникъ, дерзнуть, мимо настоящей команды, объявленнымъ представленіемъ въ Правительствующій Сенатъ, то Енеральная Войсковая Канцелярія въ той обидѣ своей искать сатисфакціи не оставитъ“.

(Харків. Історич. Архів. Чернігів. відділ № 21365).

№ 49.

ЭКСТРАКТЫ ПО УЧИНЕННЫМЪ ВЪ ВОЙСКОВОЙ ГЕНЕРАЛЬНОЙ КАНЦЕЛЯРІИ О ВОЙСКОВЫХЪ ТОВАРИЩАХЪ СПРАВКАМЪ. (РОКУ 1751?).

В указѣ ея імпер. вел. изъ Правител. Сената 744 году мая 2 дня, по доношенію полковника миргородского Капниста полученном, между іним по 2-му пункту повелено: Генеральной Войсковой Канцеляріи справиться и прислать в Сенатъ ведомость, напредъ сего въ Малой Россіи, кроме бунчуковыхъ, войсковые товарищи были ль, и въ которыхъ кто годѣхъ, и с какого званія, и нынѣ кто именно, и въ которыхъ кто годѣхъ послѣ гетмана Апостола въ тѣ войсковые товарищи тою Канцеляріею и с какихъ же чиновъ, по рекомендаціямъ ли ис полковыхъ канцелярій определены, и для чего оныя, такожъ и бунчуковые товарищи и отставныхъ старшинъ умершихъ чиновниковъ жены вѣдомства и суда въ полковой миргородской Канцеляріи отрѣшены? И по доношенію оного Капниста о бытіи онымъ бунчуковымъ товарищамъ и протчимъ вѣдомымъ судомъ въ Полковой Миргородской Канцеляріи и о употребленіи на службу, рѣшенія не учинено.

А по справкамъ въ Войсковой Енеральной Канцеляріи з дѣлами явилось, яко въ Малой Россіи напредъ сего, за гетмановъ Самойловича и Скоропадского, войсковые товарищи были, яко-то: Данило и Иванъ Лесницкіе, которыхъ универсаломъ, на маетность имъ даннымъ въ 1682 году отъ гетмана Самойловича, а 1719 году отъ гетмана Скоропадского оныхъ Лесницкихъ упомянуто войсковыми товарищами. Андрей Лизогубъ въ 1708 году, Афанасій Грушинскій въ 1718 году, Яковлевъ сынъ Рубецъ въ 1721 году въ высокомонаршихъ грамотахъ, данныхъ имъ на владѣніе сель и деревень написаны знатными войсковыми товарищами. — Семень

Лизогубъ въ 1704 году, по универсалу гетмана Мазепы, тако ж и въ универсалѣ гетмана Скоропадского 1709 году написанъ знатнымъ войсковымъ товарищемъ. Стефанъ Леонтіевъ, по универсалу гетмана Скоропадского, въ 1717 году данномъ, которій и гетманомъ Апостоломъ въ 1732 году іюня 18 дня сконфированъ, былъ войсковымъ товарищемъ и найдовался въ протекціи оныхъ гетмановъ; и тѣми универсалами повелено, чтобъ до него полковникъ съ старшиною и никто дѣла не имель, а кто имѣтиметь до него какую претензію, тотъ искалъ бы суда у оныхъ гетмановъ. По универсалу умершого гетмана Скоропадского въ 1710 году генваря 11 дня — Иванъ Ханевскій былъ войсковымъ товарищемъ въ протекціи гетманской, которому тѣмъ универсаломъ велено, въ отправленіи войсковыхъ служебъ дабы до него никто не имѣлъ дѣла и до суда не притягалъ; а кто имѣтиметь до нього претензію, тотъ вѣдался б с нимъ въ Суде Войсковомъ Генеральномъ. А съ какихъ кто чиновъ въ томъ званіи найдовались, въ Генеральной Войсковой Канцеляріи справиться не по чому.

Тако ж объ оставшихся во вдовствѣ старшинскихъ женахъ явилось: что в прошедшемъ 1729 году ноября 11 дня, за гетмана Апостола удовствующая с сотникова полку прилуцкаго Иваницкая Анастасія Григоріева Волошинова з домомъ ея, по данномъ ей универсалу, принята была въ протекцію гетманскую, и до оной бы полковникъ прилуцкій и никто не имель дѣла, а ежели б кто какую претензію имѣлъ, тотъ апеліовалъ бы до гетмана и искалъ бы сатисфакціи — въ томъ универсалѣ предложено. А по умертвіи гетмана Апостола, въ Правленіи гетманского уряду умершого генерала князя Шаховского въ 1734 году, по силѣ данной Правленію гетманскаго уряду інструкції всякіе до Малой Россіи до гетманского уряду принадлежащіе устроить порядки, іюня 5 посланными изъ Войсковой Енеральной Канцеляріи во всѣ малороссійскіе полки указами велено: какіе бунчуковые товарищи имѣють на званіе свое универсали, данніе имъ отъ прежнихъ гетмановъ, съ тѣхъ точныя копіи прислать въ Генеральную Канцелярію для вѣдома; а которые на то бунчукового товариства званіе универсаловъ гетманскихъ не имѣють, а называются бунчуковыми товарищами, тѣ пріѣздили б въ Глуховъ и явились въ Войсковую Канцелярію для опредѣленія.

И потому с полковъ малороссійскихъ присланы в Войсковую Генеральну Канцелярію копіи универсаловъ, данныхъ разнымъ бунчуковымъ товарищамъ на то ихъ званіе отъ прежде бывшихъ гетмановъ Скоропадского и Апостола въ 1717, 1718 и 1733 годѣхъ, которыми повелѣно онымъ бунчуковымъ товарищамъ служить войсковую службу подъ знакомъ войсковымъ бунчукомъ и до нихъ полковникамъ з старшиною и никому дѣла не имѣть; а ежели кто имѣеть какую претензію, с тѣхъ искать сатисфакціи у нихъ гетмановъ; а которые не имѣли универсаловъ, а іменовались бунчуковыми товарищами, какъ по справкѣ с дѣлами явилось, что въ числѣ бунчуковыхъ товарищей в разныхъ походахъ служили и оніе, живучи в еднихъ дворахъ з братами своими, имѣющими на званіе

бунчуковаго товариства гетманскіе универсали, другихъ что дѣды и отцы ихъ испрежде были бунчуковыми товарищами, тѣхъ въ Войсковой Енеральной Канцеляріи, по ихъ прошеніямъ опредѣлено въ бунчуковые товарищи и даны имъ, на основаніи прежнихъ гетманскихъ унѣверсаловъ, на то званіе унѣверсалы.

А что полковникъ Капнистъ минушого 747 году мая 7 дня доношеніемъ в Войсковую Енеральную Канцелярію представлялъ, требуючи о употребленіи войсковыхъ товарищей, в полку миргородскомъ жительствоющихъ, шести человека в указніе наряды и к дѣламъ в полковой канцеляріи между значковыми товарищи опредѣленія і в резолюцію указа, от 11 мая к нему, полковнику, посланъ указъ, что о употребленіи к дѣламъ всякимъ войсковыхъ товарищей, в полку миргородскомъ жительствоющихъ, состоящихъ въ особливомъ в вѣдомѣ Генеральной Канцеляріи, оная Канцелярія опредѣленія учинить не імѣеть, но як в другихъ малороссійскихъ полкахъ жительствоющихъ войсковыхъ товарищей по указу Генеральной Канцеляріи, за необходимость егда значковыхъ товарищей таковыхъ, на коихъ бы комисарскую должность поверить можно, недостатокъ, тогда к той должности, за выборами асигновав, представлять в Войсковую Енеральную Канцелярію ко опредѣленію так, как полковникъ Капнистъ, за недостаткомъ в его полку таковыхъ значковыхъ товарищей, імѣеть представить, за выборами із войсковыхъ товарищей, в то званіе быть достойныхъ, по чему в Генеральной Канцеляріи надлежащее опредѣленіе воспослѣдуетъ.

И тѣ всѣ войсковіе и бунчуковіе товарищи и отставныхъ старшинъ и умершихъ чановниковъ, жены, ежели которые въ протекцію гетманскую приняты были и імѣли вышеписанной силѣ универсалы, отъ вѣдомства и суда полковыхъ канцелярій, по тѣмъ же гетманскимъ обыкновеніямъ и даннымъ универсаламъ отрѣшены и вѣдомы судомъ и росправою в Войсковой Енеральной Канцеляріи і Судѣ Войсковомъ Енеральномъ.

(Харків. Істор. Архів. Черніг. відділ № 2109).

№ 50.

ПОСТАНОВА МАЛОРОСІЙСЬКОЇ КОЛЕГІЇ ПРО ЗНАЧКОВИХ ТОВАРИШІВ РОКУ 1768 ЧЕРВНЯ 13.

1768 году июня 13 дня. По указу ея имп. вел. Малороссійская Коллегія слушала предложеніе его сіятельства господина генералъ аншефа, малороссійскаго генералъ-губернатора, коллегіи малороссійской президента, украинскаго и малороссійскаго корпусовъ главного комендира и кавалера графа Петра Александровича Румянцева, въ которомъ написано, что просители, являющіеся у его сіятельства вседневно о произведеніи въ чины, паче въ значковые товарищи, приносятъ аттестаты отъ полковыхъ канцелярій столько непорядочныя, что по онимъ ихъ прямой службы, ниже убилого в комплетѣ мѣста, на которое его опредѣлить, не значится, а одно только то явно, что дающіе аттестаты надѣляютъ онимъ всякого, кто имъ токмо полезень, и козаковъ безграмотныхъ,

и урядниковъ земскої служби; и какъ сіи въ малороссійскомъ войскѣ степени учреждены токмо для военной служби съ отличіємъ и ограничены постановленіємъ, сколько имъ быть числомъ въ имянномъ высочайшемъ указѣ блаженія памяти государыни императрицы Анны Иоанновны августа 8 дня 1734 году въ 11 пунктѣ тако: въ полкахъ малороссійскихъ значковымъ товарищамъ бѣть указному числу, а именно: въ нѣжинскомъ, стародубовскомъ, въ чернѣговскомъ, лубенскомъ, полтавскомъ, переясловскомъ по пятидесять; въ кievскомъ, миргородскомъ, прилуцкомъ, гадяцкомъ по тридцати, и въ которыхъ полкахъ, противъ того, оныхъ значковыхъ есть излишнее число, и оныя въ томъ быть неспособны, тѣхъ, (кромѣ полковой старшины и другихъ знатныхъ людей дѣтей), написать въ рядовые казаки и впредь никого в число значковыхъ товарищей, безъ указу генеральной канцеляріи, не писать. Но сіе монаршее учрежденіе, малороссійская коллегія познавать можетъ изъ примѣровъ видимыхъ, сколь не осталось соблюдаемымъ: изъ всякихъ состояній произведенное число въ полкахъ значковыхъ товарищей далеко превосходитъ указной комплектъ, въ чемъ многіе казаки нашли себѣ убіжище избавиться отъ служби и должныхъ дачъ, а отъ чего и при генеральной артилеріи довольное число оныхъ есть. Его сіятельство, не видя на то особливаго постановленія, предложилъ: взирая на силу вышеписаннаго высочайшаго указа, отыскать вскорѣ надлежащія свѣдѣнія, сколько нижними паче мѣстами, изъ козаковъ, мѣщанъ и прочихъ состояній, кромѣ старшинскихъ дѣтей, произведенныхъ находится въ абшитѣ или сверхкомплектныхъ значковыхъ товарищей, или подъ названіемъ асигнованныхъ и другими странными наименованіями; и учинить распоряженіе о обращеніи ихъ къ службѣ и должности въ прежнее состояніе, представивъ, однако жъ, прежде исполненія, о томъ его сіятельству; притомъ подтвердить в полки, чтобъ в земскіе уряды отнюдь изъ козаковъ никого не выбираю; и которые въ возніе и прочіе должности опредѣлены, таковыхъ отъ нихъ уволить, и буде сей урядъ принадлежитъ только породы шляхетской людямъ, по правамъ малороссійскимъ, а не служивымъ; также велѣтъ, чтобъ въ даваемомъ отъ полку атестатѣ кому-либо прописано было, что онъ на такое то вакансовое мѣсто къ опредѣленію удостоенъ, а не сверхъ комплекта будетъ; **п р и к а з а л и:** по оному его сіятельства предложенію, послать во всѣ полковіе канцеляріи указы и велѣтъ, забравъ вскорѣ надлежащія свѣдѣнія, сколько во всякомъ полку находится значковыхъ товарищей, какъ отъ бывшей генеральной канцеляріи, такъ и отъ малороссійской коллегіи, паче жъ оными полковыми канцеляріями ис козаковъ и мѣщанъ и прочихъ состояній, кромѣ старшинскихъ дѣтей, произведено въ абшитъ и сверхъ комплекта или подъ названіемъ асигнованныхъ и другими странными наименованіями, и кто они именно, прислать въ Коллегію, при репортахъ, вѣрніе вѣдомости, въ суда же земскіе особо ис Коллегіи указами предложить, чтобы въ земскіе уряды отнюдь с козаковъ никого не выбираю и которіе въ возніе и прочіе должности опредѣлены, таковыхъ отъ оныхъ увол-

нить; въ даваемыхъ же отъ полковъ аттестатахъ кому-либо прописывать, что онъ на такое то вакансовое мѣсто къ опредѣленію удостоенъ, а не сверхъ комплекта будетъ; а въ канцелярію генеральной артилеріи особо указомъ предложить изъ находящихся подъ вѣдомомъ генеральной артилеріи значковыхъ товарищей и другихъ названій, сколько и кто именно отъ кого опредѣленъ, противъ вышеписанного забравъ справки, прислать оныхъ поименную вѣдомость. Подлинное за подписомъ господъ присутствующихъ членовъ. А за справкою въ должности секретаря полкового асаули Семена Магденка. Читаль канцеляристъ Наумъ Дергунъ.

(Харків. Історич. Архів Чернігів. відділ № 3285 та 13884).

№ 51.

ЗАПИТАННЯ ОД ГЕТЬМАНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО І ВІДПОВІДЬ НА НЬОГО ГЕНЕРАЛЬНОЇ СТАРШИНИ ПРО ТЕ, ЯКІ БУЛИ ЧИНИ І ЯКИЙ БУВ УРЯД НА УКРАЇНІ ЗА ГЕТЬМАНА СКОРОПАДСЬКОГО РОКУ 1751.

Всѣмъ господамъ Генералной Старшинѣ и полковникамъ.

Ізвѣстно Вамъ, что правленіе наше гетманское, по всей Высочайшей волѣ Ея І. В., особливою ея високомонаршею грамотою намъ, яко гетману, конфѣрмовано, на основаніи нашего антецессора, покойного гетмана Скоропадского. Почему мы, исполняя високомонаршую ея волю, всемѣрно о томъ имѣть должны попеченіе, дабы дѣла малороссійскія сходственнымъ тому основанію порядкомъ теченіе свое возимѣли. Слѣдовательно, всѣ намъ подвластныя въ Малой Россіи правительства, отъ времени покойного Скоропадского, въ немалую отмѣну пришедшія, за должность свою мы почитаемъ привести въ точное то учрежденіе, каково при немъ, Скоропадскомъ, было. Того ради изволте, собрався в Генералной Канцеляріи и розсмотря, буде какія есть на лицо документы, а, чего не достанетъ, удостовѣрся на живыхъ свѣдѣтеляхъ, того времени бывшихъ, дать за всѣхъ васъ, руками намъ подлѣнное извѣстіе, а именно:

1) В чемъ состояла всѣхъ обще і всякаго особно, по чинамъ ихъ, должность старшины генералной, начиная отъ обозного, даже и до бунчужного генерального?

2) Какія правительства при гетманѣ Скоропадскомъ были и какое предпочтеніе одно предъ другимъ имѣло?

3) Какіе чины із Генералной Старшины в какомъ правительствѣ присудствовали?

Почему мы, усмотря того времени обыкновеніе, не оставимъ стараться приводить всѣ Малороссійскія правленія на то же основаніе. И сіе изволте учинить непродолжително.

Подлѣнно за подписаніемъ его ясновелможности рукою писано: Гетман граф К. Разумовскій. Глуховъ августа 15 дня 1751 г.

Відповіддю на це 17 серпня 1751 р., себ-то через день після того, як здобула старшина гетьманського ордера, був „нижайшій рапортъ Генеральной Старшинѣ“. В ньому вона писала:

Во исполнение предписанного повелѣнія Ясновелможности вашей, в Генеральной Войсковой Канцеляріи въ собраніи мы были, только документовъ писменныхъ болѣе не сискалось, кромѣ одной грамоты высоко-монаршой блаженнія и вѣчнодостойныя памяти вел. государя Петра I о должности писара генерального, до гетмана Скоропадского 1720 году декабря 16 присланной, которой точная копія при семъ приложена¹⁾, ибо въ прошломъ 1748 году въ бывшій въ Глуховѣ пожаръ болшая часть архива изгорѣла. Для того сколько могутъ памятовать нѣкоторые з насъ о поведеніи бывшомъ при гетманѣ Скоропадскомъ, то оное было тако.

1) Енералная старшина обще имѣли должность при гетману Скоропадскомъ жить, по перемѣнамъ, и когда случались какія командированія въ походи, то нѣкоторые изъ нихъ отправлялись въ оніе; въ болшихъ же и важнѣйшихъ приключающихся дѣлахъ употребляемы бывали въ совѣты; при томъ же когда подаваны на Генералній Судъ аппеляціи о неправихъ по дѣламъ рѣшеніяхъ, то, по повелѣнію отъ гетмана, такіе дѣла разсматривали и подписывали свое разсужденіе; гетманъ же конфирмоваль по своему разсмотрѣнію.

А въ помощь старшинѣ Енеральной и полковники полковъ малоросійскихъ къ такимъ же деламъ и совѣтамъ временемъ призваны были съ опредѣленія гетманского ж.

А всякого особно Енаралнихъ чинов должности были. Енаралного обозного хоча при гетману Скоропадскомъ не было избрано и произведено, однакъ 1721 году марта 28 дня состоявшаяся грамота о выборѣ въ тотъ чинъ имѣется. А должность его: имѣть въ своемъ смотрѣніи, распорядженіи и командѣ Енаралную Артилерію со всѣми до оной принадлежностми. Судіи Енаралніе два имѣли засѣданіе для всякихъ дѣлъ и розправъ въ Генеральномъ Судѣ. Енаралного подскарбія при гетманѣ Скоропадскомъ не было, а должность его — быть у смотрѣнія и содержанія сборовъ денежныхъ и прочихъ, до скаргу войскового надлежащихъ. Енаралного писара должность сидѣть въ канцеляріи и держать оную канцелярію и канцеляристовъ въ добромъ порядкѣ и о дѣлахъ гетману докладывать и хранить войсковую печать и резолюціи подписывать во время болѣзни гетманской, какъ о томъ явствуетъ въ высокоупоменутой монаршой грамотѣ. Енаралніе Асаулы, Хорунжіи и Бунчучніи жили при гетману, по перемѣнамъ, для повелѣваемыхъ отъ гетмана дѣлъ и приказовъ, какъ и другіе Енаралніе старшини; во время же походу самого гетмана и изъ нихъ, кому приказано было, и по гетманскимъ повелѣніямъ распоряженія полковъ содержали.

2) Правительства при гетману Скоропадскомъ были, начавъ з нижнихъ, яко то ратушніе, а особливо майстратскіе, где упривиліюваніе суть

¹⁾ Копіі в справі нема. Треба гадати, її загублено. Указа 17 листопада (не грудня) 1720 р. надруковано у Бантиш-Каменського „Источники малороссійской исторіи“ т. II, стор. 297—300.

майстраты, такожъ сотенніе, а надъ сотенними — полковіе, а надъ полковими — Енаралній Судъ по судовимъ толко дѣламъ. А надъ всѣми тими власть и повелѣніе гетманское. Жалоби же на судъ Енаралній по аппеляціямъ подавали гетману.

3) Какіе чины з Генералной Старшины въ какомъ правительствѣ присутствовали, о томъ выше сего явствуєть.

Іакимъ Горленко, Михайло Скоропадскій, Андрій Безбородко, Яковъ Якубовичъ, Петръ Валкевичъ, Николай Ханенко, Даміянъ Оболонскій, Петр Апостоль, Петръ Галецкій, Семень Сулима, Іванъ Божичъ, Андрей Горленко.

(Харк. Істор. Архів. Черніг. відділ № 26946).

№ 52.

ГЕТЬМАН КИРИЛО РОЗУМОВСЬКИЙ ПРИЗНАЧАЄ ГЕНЕРАЛЬНУ СТАРШИНУ, НА ПОСАДИ. РОКУ 1751.

Въ Генералную Войсковую Канцелярію.

В силѣ особливого нашего ордера із Санктпетербурга, приказали мы імѣть засѣданіе въ Генералной нашей Войсковой Канцеляріи Подскарбію Генералному Господину Скоропадскому и Асаулу Генералному Г-ну Валкевичу до прибытія нашего в Глуховъ; нынѣ же, за прибытіємъ, справяся о точной всякого особно із генералнихъ старшинъ должности, а особливо за правленіе покойного нашего антедессора гетмана Скоропадского, на которого основаніи намъ високомонаршою грамотою ея і. в достоинство гетманское конфирмовано, приказываемъ бытъ, слѣдующему: 1. Господину Подскарбію Генералному Скоропадскому імѣть содержаніе зборовъ денежныхъ, до скарбу войскового надлежащихъ, особливою експедицією. 2. Генералному Писару Г. Безбородку сидѣть одному в Генералной Канцеляріи и исполнять должность свою, такъ какъ явствуєть въ грамотѣ блаженнія и вѣчностойнія памяти вел. г. Петра Імп. и сам. всер. о должности писара генералного до гетмана Скоропадского, въ 1720 году декабря 16 присланной. 3. Понеже въ Судѣ Генералномъ, по чину своемъ, одинъ толко Судья Генералній Г. Горленко присутствуетъ, но и тотъ за престарѣлыми лѣтами частою болѣзнію одержимъ, того ради бытъ с нимъ госп. Горленкомъ, по прежнему отъ насъ ордеру із Санктпетербурга, до будущаго впредь разсмотрѣнія, въ Судѣ Генералномъ членомъ же Бунчужному Генералному Г. Оболонскому. 4. Асауламъ Генералнимъ, як-то Г. Якубовичу и Г. Валкевичу, такожъ и хорунжому Генералному Г. Ханенко бытъ при нашей резиденціи, дабы случающіеся іногда екстраординарніа дѣла было накого намъ положить. Сіе расположеніе хранить в нашей Войсковой Генералной Канцеляріи, а в суд войсковій Генералній і господамъ Генералнимъ Асауламъ и Хорунжому сообщитъ съ сего копіи от Ген. Канц.; для ведома же во всѣ полки послать наш универсал.

1751 г. 18 августа Глухов.

Гетман Граф К. Разумовскій.

(Харк. Істор. Архів. Черніг. відділ № 26, 946).

№ 53.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА К. РОЗУМОВСЬКОГО ПРО ОBOB'ЯЗКИ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПИСАРЯ, А ТАКОЖ ПРО СУДОВІ ІНСТАНЦІЇ 1751 Р.

В Генеральную Войсковую Канцелярію.

Усмотрѣли мы по происхожденію в Ген. Войск. Канцеляріи дѣла, представляемыхъ намъ, яко многіе получаються в оной Канцеляріи, какъ отъ полковъ, такъ и другихъ мѣстъ представленія с требованіемъ резолюціи такихъ, какъ, болшею частію, следуютъ точію къ выправкамъ зъ дѣлами, такожъ о сиску упускаемыхъ іногда в техъ местахъ колодниковъ, и о другихъ подобныхъ тому маловажныхъ дѣлахъ, да и разнаго званія людемъ внутрь Малої Россіи какъ на свободный пропускъ паспортовъ, такъ для взиманія подводъ подорожныхъ посилаемымъ отъ Ген. Канц. в разныя мѣста и на заплату прогоновъ ізъ скарбу войскового денегъ нарочнымъ частыя случаются дачи, якіе дѣла до собственнаго нашего подпису не принадлежать, ибо и по данной антецессору нашему покойному гетману Скоропадскому в 720 году грамотѣ, между инымъ написано: самому ему подписывать важніе дѣла. Того ради повелѣваемъ в Генеральной Войсковой Канцеляріи по всякимъ случающимся маловажнымъ дѣламъ (кромѣ такихъ, кои нашего собственнаго разсмотрѣнія, децизіи и подпису необходимо требуютъ и кореспонденціи зъ генералъ-тетомъ и другими великороссійскими) отпускаеміе в Малороссійскіе полки и другіе мѣста резолюціи, такожъ паспорти и подорожніе и объ отпуске ізъ скарбу войскового на заплату прогоновъ и другіе по малому числу денегъ ассигнаціи, хотя оніе должны быть писаны надлежащою формою отъ имени нашего, подписывать писарю войсковому генеральному г-ну Безбородко, и входящія в оную Канцелярію подаваемыя намъ отъ разныхъ просителей доношенія исковыя о разныхъ своихъ обидахъ разсылать ему, Генеральному Писарю, за помѣткою в Генеральный, в полковые и сотенные суда, куда которые надлежатъ. А вслучаѣ каковыхъ жалобъ о продолжительномъ чіего дѣла разсмотрѣніи и подтвержденіи, подписывать ему, Генеральному Писарю, однакожъ во всѣхъ малороссійскихъ полкахъ публѣковать нашими унѣверсалами, дабы предъ отнюдь никто, мимо надлежащія суда, какъ о земскихъ, розправныхъ искахъ, такъ и о другихъ своихъ обидахъ прошеній намъ отнюдь не подавали и тѣмъ излишне дѣламъ умноженія не приносили, но долженъ всякъ въ своихъ обидахъ первое искать справедливости в томъ судѣ, гдѣ кто вѣдомъ, какъ въ сотенномъ, полковомъ и генералномъ судахъ; а ежели уже в Генералномъ Судѣ справедливого рѣшенія получить не могъ бы, тогда таковыя доношенія подавать в Генеральной Войсковой Канцеляріи ему, Генеральному Писарю, а онъ долженъ будетъ докладывать намъ; но и тѣ подаваемые апелляційніе прошенія какъ на сотенніе и полковіе, такъ и на Генеральный Судъ писали бѣ по самой сущой правдѣ, не затѣвая ничего излишне, ибо ежели, по разсмотрѣніи дѣла, явится, что кто апеліювалъ напрасно, для единой только ответчика своего волокиты, за то таковій подверженъ будетъ достойному штрафу, и что принадлежитъ до отпускаемыхъ, в силѣ сего нашего опредѣленія, в малороссійскіе

полки, по повелѣнію нашему, за рукою его, Генеральнаго Писара, ордеровъ, то дабы по онымъ неотмѣнное исполненіе чинено было, о томъ в оныхъ же унѣверсалахъ нашихъ доложить.

Глухов 1751 г. Августа 24 дня

Гетман Граф К. Разумовскій

(Харків. Істор. Архів. Черніг. відділ 26946).

№ 54.

ГЕТЬМАН КИРИЛО РОЗУМОВСЬКИЙ ПРИЗНАЧАЄ СУДДІВ, ЩОБ
ПОПОВНИТИ ГЕНЕРАЛЬНИЙ СУД. РОКУ 1751.

Подскарбію Генеральному Господину Скоропадському

Понеже Судъ Войсковій Генералній, подъ верховною нашою властію и аппеляцією, есть въ Малой Россіи главный, которій і над всѣми подчиненными ему в Малороссійских полках нижними судами долженъ наблюдать, чтобы во оных судахъ отправленіе дѣлъ самымъ порядочнѣйшимъ образомъ ишло, въ силѣ малороссійскихъ правъ, безъ і малѣйшія истцамъ обидимымъ волокиты; колми же паче по дѣламъ, собственно до его принадлежащимъ, главная его в томъ же зависить должность; но напротиву того вѣдомо намъ есть, яко во ономъ Генеральном Судѣ весма многимъ числомъ да и колодничих немало дѣлъ нерѣшенных состоитъ; а хотя отъ насъ опредѣленъ уже къ присутствію во оной Генеральной Судъ Генеральный Судія Г. Горленко, в чемъ и самая его должность есть, да бунчучный генеральный г. Оболенскій, но в такъ множественномъ числѣ того Генеральнаго Суда дѣлъ при двоихъ персонахъ, яко із оных Судія Генеральный и в глубокой старости находится, къ тому жъ, иногда кому-либо, у котораго дѣла быть правніе задержать, причины безостановочного теченія быть не можетъ. Мы же, по повѣренной намъ власти, в томъ найвящее содержимъ попеченіе, дабы в Малой Россіи суда сколь безпродолжительно, толь паче правосудно і безпристрастно происходили. Для того заблагоприняли мы в тотъ Генеральный Судъ къ присутствію персон добавитъ и во 1-х на Генеральнаго Судію опредѣляемъ Васъ, полагаясь на безпристрастіе, прилежность и искусство ваше, что вы обще з протчими всѣх надлѣжащихъ мѣръ къ правосудному и скорому того Генеральнаго Суда рѣшенію дѣлъ доставитъ не упустите. И еще жъ къ тому присутствію опредѣляются нынѣ із бунчуковых товарищей Максимъ Турковской, Яков Тарнавскій и Іванъ Бороздна, і всѣм вам, как особливо каждому, і всему Ген. Суду о наилучшемъ въ томъ прилежаніи и наблюданіи быть чинимъ какъ в Судѣ Генеральном, такъ в полковых и сотенных и протчих судахъ отправленіе и рѣшеніе порядочным, справедливымъ и безпродолжительным теченіемъ происходитъ, накрѣпко протверждаемъ.

Глухов 1751 г.

Гетман граф К. Разумовской

(Харк. Істор. Архів. Черніг. відділ 26946).

ОРДЕР ГЕТЬМАНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО 16 КВІТНЯ РОКУ 1751 ПРО
ЗАБОРОНУ ВЖИВАТИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ „СУД ПО ФОРМІ“, А СУДИТИ
ПО „МАЛОРОСІЙСЬКИМ ПРАВАМ“.

Графъ Кирилъ Разумовскій, гетманъ и кавалеръ.

Високороднимъ господамъ Генеральной Старшинѣ, в нашей Войско-
вой Генеральной Канцеляріи присутствующимъ.

На посланній з нашей Генеральной Войсковой Канцеляріи въ Судъ
Енералній указъ о бытіи вездѣ в Малой Россіи суду и росправѣ по
малоросійскимъ правамъ, високомонаршими грамотами здавне, а нынѣ
и отъ всемилостивѣйшей государини нашей Ея Им. В. утвержденымъ, по
представленію изъ оного Суда Генерального в ту нашу Ген. Канц. в при-
сланномъ къ намъ минувшого марта в 29 д. изъ оной же канцеляріи
доношеніи показано, что прошедшого 733 года мая отъ 22 дня, по тре-
бованію того Генерального Суда, за бытія еще в ономъ Судѣ в при-
судствіи великоросійскихъ членовъ, прислана в оній Ген. Судъ, при
указѣ изъ бывшей канцеляріи Минѣстерского Правленія, за рукою быв-
шаго же тогда минѣстра генерала и кавалера Нарышкина, копія формы
о судахъ для чиненія в томъ Судѣ Генеральномъ произвожденія по той
формѣ Суда въ дѣлахъ челобитскихъ. Почему в ономъ Ген. Судѣ и нынѣ
суды производятся. А по малоросійскимъ де правнимъ артикуламъ,
въ томъ Генер. Канцеляріи доношеніи изображеннымъ, произвожденію
быть должно такимъ порядкомъ, какъ въ тѣхъ артикулахъ ясно показано.
Чего для по онымъ ли правамъ Малоросійскимъ, или по формѣ суда
въ произвожденіи судовъ между истцами и отвѣтчиками впредь посту-
пать, — требуетъ Ген. Канц. нашей резолюціи. И понеже изъ оного Гене-
ралной Канцеляріи къ намъ доношенія явствуетъ, что именемъ висо-
комонаршихъ указовъ на то, чтобы в Малой Россіи произвождение
дѣлъ чинить по помянутой формѣ суда, в Ген. Канц. не имѣется; да
и в Судъ Генер. чего ради, отъ Минѣстерской Канцеляріи, (которая уже
нынѣ совсѣмъ Ея Им. В. именнимъ указомъ отставлена), требовано той формы
суда — неизвѣстно. Оной же Минѣстерской Канцеляріи и вступаться в суды
малоросійскіе, мимо Генеральную Канцелярію, не подлежало. Для того
нашей Ген. Канц., сообща съ высочайшей Ея Импер. Вел. грамоты, на
избраніе гетманское данной прошлаго 749 году декабря 15, копію в Судъ
Енеральной, велѣтъ по всѣмъ в томъ Генеральномъ и в другихъ судебныхъ
мѣстахъ исковымъ и отвѣтнымъ и протчимъ дѣламъ поступать и судъ про-
изводить по правамъ малоросійскимъ, високомонаршими грамотами утвер-
жденнымъ, безъ всякой отмѣны, приказуемъ и поручаемъ Васѣ в сохра-
неніе Божіе. Въ Москвѣ Апрѣля 16 1751 году.

Гетманъ графъ К. Разумовскій.

(Харк. Істор. Арх. Черніг. № відділ 12744).

№ 56.

БОРОТЬБА ГЕТЬМАНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО З СУТЯЖНИЦТВОМ
НА УКРАЇНІ РОКУ 1751.

Графъ Кириль Григоріевичъ Гетманъ і кавалеръ

В Генералную Войсковую Канцелярію.

Понеже из многихъ, собственно Нами апробованныхъ дѣлъ, усмотрено, что апеллюющіе вносятъ свои прошенія какъ на полковіе, такъ і на Генералній суды не для чего инного, но какъ только для одного того, даби противнымъ своимъ сторонамъ волокиту, убитки и разореніе причинить, и тѣхъ судовъ рѣшенія, за апелляціею, безъ исполненія остановить; а себѣ, между тѣмъ, съ отсуженыхъ у нихъ имѣній неправне користи имѣть; сіе же от нихъ дерзостно происходитъ, и с того, что за неправую ихъ апелляцію безъ должного штрафа они оставляются; а даби всѣ равно, какъ судящіе въ своихъ судахъ, так и судиміе в ихъ искахъ правость хранили, ми сего наблюдать и неправость всемѣрно истреблять должность имѣемъ. Сего ради, приемля въ розсужденіе права малороссійские, въ книги статутъ напечатанніе, раздѣла 4-го артикула 40-го, которой гласить: если градскій или земскій судъ осудить что неправо, долженъ за то заплатить штрафа дванадцать рублей, и если жъ кто апеловатиметь на оніе суда неправо, тому жъ штрафъ подлежить; да в трибуналѣ на листахъ 20 и 21 слово о декретѣ, которое въ такой силѣ состоитъ: кто если би за приговоромъ суда главного, упрямство (якое в томъ словѣ объявлено) оказалъ и надъ тотъ приговоръ чего началъ искать, то, за одно толко тое, платежу штрафа сто копъ грошей подлежить; а когда от насъ, сходно тому, (какъ за нашихъ антецесоровъ било), во всенародное удоволствіе дано дозволеніе обидимимъ апеллюовать и на генералній судъ, то, за апелляціею, по собственной нашей апробаціи, рѣшенія оного генералного суда, буди явятся оное быти правнымъ, а паче апеллюющимъ неправо безъ штрафа оставленъ быти долженъ; опредѣляемъ отнинѣ всѣхъ апеллюющихъ и судящихъ неправо штрафовать неотпустно тѣхъ, кои апеллюватимуть на полковіе, і магистратовіе суда, і къ генералному суду, или кои жъ в тѣхъ полковихъ и магистратовыхъ судытимуть неправо, по вишеозначеному 40-му артикулу, платежемъ дванадцати рублей; а тѣхъ которіе дерзнуть вносить неправія апеляціи на генералній судъ до насъ, в согласіе жъ вишеизображенного въ трибуналѣ напечатаного о декретѣ слова, платежемъ же ста копъ правныхъ, то есть ста двадцати рублей; и с техъ того сихъ неправо апеллюющихъ на генералній, судъ зъ разсмотренія нашего, по важности дѣла, сидѣніемъ под арестомъ; напротивъ же сего и судящихъ в генералномъ судѣ за неправія ихъ рѣшенія тѣмъ же однимъ платежемъ показаного числа правныхъ копъ безъ штрафа не оставлять. И, вслѣдствіе чего, повелѣли ми суду генералному изъ апеллюющихъ къ онсму на полковіе и магистратовіе суда или судящихъ въ тѣхъ судахъ и, с винныхъ взыскуя повелѣнніе штрафніе денги, одсылать прямо в канцелярію малороссійскихъ зборовъ въ скарбъ войсковій,

а нашої генеральної канцелярії и апелюющих до нас на генеральній судъ или жъ изъ судящихъ в генеральномъ судѣ, которое, по нашої апробації взятихъ із генер. суда дѣлъ, винними найдени будуть, вишеположеной на ихъ денежній штрафъ взимать неотмѣнно и потому жъ отсылать въ скарбъ войсковій, и во обоихъ сихъ мѣстахъ при нашої генер. канцелярії и в судѣ генер.: имѣть съ кого, что, когда и по какому дѣлу в штрафъ взищется, вѣрніе записки в книгахъ, которіе должны быть за печатю тѣхъ же мѣсть, где взысканіе чинитимется; и даби о семъ нашомъ опредѣленіи вездѣ и всякъ вѣдать могъ и то, о чомъ в судѣ генерал.: и в полкахъ надлежащее исполненіе чинено, для того какъ в оній генер. судъ, такъ и во всѣ малороссійскіе полки послать наши ордери и велѣть онимъ полковникамъ и старшинамъ, даби во всѣхъ городѣхъ, мѣстечкахъ, селахъ и де о томъ же и к знанію и исполненію публѣковано

на подлѣнномъ тако;

Гетманъ К. Разумовскій.

Декабря 19 д. 1751 году.

(Київ Централ. Архив давніх актів. Моя збірка).

№ 57.

КАТУВАННЯ ЗА ПОСТАНОВОЮ ГЕНЕРАЛЬНОГО СУДУ РОКУ 1754.

В Енеральную Войсковую Канцелярію од Суда Войскового Енерального.

Доношеніе.

По имѣющомуся в ономъ Енеральномъ судѣ дѣлу о содержачихся в Полковомъ Лубенскомъ секвестрѣ колодникахъ подсудѣдкахъ войскового товарища Ивана Ковалевскаго, Семену Донцу и Івану Шлябину о починенныхъ ими в разныхъ обивателей многихъ воровствахъ лошадей и другого скота, по учиненому в Енеральномъ Войсковомъ Судѣ опредѣленію, по причинѣ разнообразнаго онихъ колодниковъ показаніяхъ, в обговорѣ ими означенаго войскового товарища Ковалевскаго в согласіи якобы с ними к тому воровству и во употребленіи якобы имъ же, Ковалевскимъ, с поворованнаго ими скота и протчего за вѣдомо, что воровское, на себе, посланимъ з оного Генерального Суда в Полковую Лубенскую Канцелярію указомъ велено онихъ колодниковъ пытать шиною еден разъ, прикладая оную трижди. А сего июня 17 дня оная Полковая Лубенская Канцелярія доношеніемъ Генеральному Суду представляеть, что оній-де Ковалевскій обритається не од теперъ уже по указу Войсковой Енеральной Канцелярії в полку Полтавскомъ в тамошній щетной комисіи; безъ него же-де, Ковалевскаго, пытать техъ воровъ Полковая Канцелярія собою опасна, даби де отъ него, Ковалевскаго, за то зазрѣнія не происходило. Яко же-де оніе вори в воровствахъ своихъ оного Ковалевскаго обговорили, и прежде рспрашивани били при битности его, Ковалевскаго; нынѣ же-де одозвать оного Полковая Канцелярія собою не можетъ, яко же-де онъ в томъ не послушается; с прошеніемъ, какъ о томъ повелѣно будетъ поступить в резолюцію отъ Енерального Войскового Суда указа. А понеже оному

Ковалевському при питки показаних колодниківъ належить быть, яко оговореному, для того в Енералную Войсковую Канцелярію Судъ Генералній представляя, потребуєть, щобъ повелено было оному Ковалевському в Канцелярію Полковую Лубенскую явится на время и битъ при питки оних колодниковъ, даби за тѣмъ в рѣшеніи оного дѣла не было остановки.

Петръ Валкевичъ
Іаковъ Марковичъ
Петръ Искрицкій
Петръ Горленко.

1754 года іюня 28 дня.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 58.

ДО РЕФОРМИ ГЕНЕРАЛЬНОГО СУДУ РОКУ 1761. ПРИСЯГА СУДДІВ.

Ея Императорскаго Величества Маія Росіи обоихъ сторонъ Днѣпра и войскъ Запорожскихъ Гетманъ дѣйствителній камергеръ Императорской Санктъ-Питербургской Академии Наукъ Президентъ лейбъ-гвардіи Измайловского полку подполковникъ и обоихъ російскихъ Императорскихъ орденовъ святыхъ апостола Андрея и Александра Невского, такожъ Полского Белого Орла, Голстинского святаго Анны кавалеръ, російской имперіи графъ Кирилль Разумовскій

Суду Войсковому Генералному

По данному от насъ оному суду Генералному унѣверсалу велѣно впредъ, за силу правъ малороссійскихъ, быть въ присудствіи въ томъ судѣ Генералномъ, кромѣ Генералныхъ судей, изъ каждого малороссійского полку избраному одному персонѣ, и таково присудствие сего генваря съ 10-го числа. Для чего о выборѣ оныхъ персонъ особливіе от насъ въ малороссійскіе полки унѣверсали разослани, по которымъ въ оныхъ полкахъ, какъ присланными къ намъ репортами представлено, таковы къ присудствію въ судѣ генералномъ персоны, съ общаго всѣхъ владѣльцовъ согласія и совѣту, изъ каждого полку по одному персонѣ и избрано, о которыхъ у сего и вѣдомость прилагается. И понеже по тому первому нашему унѣверсалу установлено при начатіи суда какъ Генералнимъ судямъ однажди, кромѣ указной присяги, такъ и выбраннымъ персонамъ всякому присягу же учинить, то въ слѣдствіе того, форма онія для депутатовъ отъ всѣхъ полковъ, присланихъ битъ в судъ членами, апробованная при семъ въ Судъ Генералній и посилается, по которой тѣ избранніе персоны, какъ нынѣ, такъ и впредъ при первомъ начатіи въ судѣ Генералномъ засѣданія и присягать при крестномъ цѣлованіи должныствуютъ; а господинъ Судья Генералній Журманъ имѣетъ заразъ явиться въ нашу Генералную Канцелярію для учинения ему по первому нашему унѣверсалу въ той Канцеляріи присяги при всѣхъ господахъ генеральныхъ старшинахъ с приложеной при семъ особливою формѣ для

судей Генералных. Въ протчемъ имѣють оніе присудствующие поступать такъ, какъ указали Ея Императорского Величества и правами малороссійскими узаконено, и первымъ нашимъ унѣверсаломъ и другими ордерами повелѣно.

Въ подлѣнномъ тако:

Гётманъ Графъ К. Разумовскій

1761 году

Генваря 10-го дня. (Київ. Централ. Архив давніх актів. Моя збірка).

№ 59.

ФОРМА ПРИСЯГИ ДЛЯ ЧЛЕНІВ ВІЙСЬКОВОГО ГЕНЕРАЛЬНОГО СУДУ.
РОКУ 1761.

Клятвенное обѣщаніе.

Азъ, ниже именованный, обѣщаю и клянусь Господу Богу всемогущему, в Тройцѣ единому, что в учрежденном сем Генералном Судѣ правдою Его Божественною, по силѣ указовъ Ея Императорскаго Величества, Статутоваго права княжества Литовского, взирая обосторонне на истца, а на отвѣтника, не прибавливая и не убавливая ничего, судить буду и принимать признанія и писменнія виды, засѣдая на семъ судѣ со страхомъ Божиимъ, не лстя и не маня высоких и низкихъ достоинствъ людямъ, в правленіяхъ засѣдающимъ, не взирая ни на богатого, ни на убогихъ, ниже на друга, кровного и искреннаго своего, такъ, какъ на сочлена или какую либо особу благодѣлствующую мнѣ, ниже на соперника моего внутреннаго и внѣшняго отечеству моему ни съ дружества, ни съ ухищренія, ниже съ страха и боязни, такожъ де ниже за посули и дари, не принимая сам собою, ниже чрезъ какой либо персоны посредство и ниже послѣ ожидая какого воздаянія и награды или подарковъ жадних и не в злопамятствіе и пересудъ; такожъ де не совѣтовалъ я никому в дѣлахъ на сей судъ послѣ вибору моего в оній и совѣтовать не буду, пока присудствую в немъ; не боюся казни, мщенія и угрозы, но единого Бога имѣя пред очима, правду Его святую, всеобщее право и непорочную свою совѣсть; никакихъ такъ же хитрыхъ умисловъ ни с кимъ, в тѣхъ судахъ засѣдающихъ, чинить не имѣю, совѣта и осторожности давать не стану и засѣданій, ради собственныхъ своихъ всякихъ нуждъ, опускать не буду, исключая развѣ тяжкую и непритворную свою болѣзнь или насильственную и времени нетерпящую нужду; да и въ сіе судное засѣданіе ни сам собою, ни чрезъ кого другаго не старалъ ся вступить и хитрости на то не употреблялъ в угодность кому либо или для собственнаго своего какого либо дѣла. И какъ в томъ справедливо присягаю, такъ мнѣ Господь Богъ да поможетъ в Тройцѣ единій, а ежели несправедливо, да убіетъ меня Богъ на душѣ и на тѣлѣ моемъ. Аминь.

На подлѣнномъ тако:

Апробуется

Гетманъ Графъ К. Разумовскій

(Київ. Центр. Архив давніх актів. Моя збірка).

№ 60.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ВІЙСЬКОВІЙ КАНЦЕЛЯРІЇ ЗАБОРОНЕНО, ОБМИНАЮЧИ ГЕНЕРАЛЬНИЙ СУД, ВТРУЧАТИСЯ В СУДОВІ СПРАВИ. РОКУ 1763.

Указ Ея Імп. велич. самодержицы всерос. из Суда Войскового Генерального въ Полковую Чернѣговскую Канцелярію.

Сего 1763 году Марта 6 дня в прилагаемом от его ясновелможности высокопозелительного господина гетмана и пр. (далі титул) ордерѣ написано: съ многих-де Генер. Войск. Канц. и Суда Генерального представлений, а особо и по дѣламъ, отъ Суда Генерального ясновелможности докладаемымъ, довольно усмотрѣли его ясновелможности, яко отъ полковыхъ и отъ прочихъ всѣхъ канцелярій по суднымъ дѣламъ представленныя и отъ челобитчиковъ прошенія и аппеляціи доходятъ в Ген. Войск. Канц. и тамо приѣмлются неналежно, чѣмъ причиняется тѣмъ самымъ челобитчикамъ въ дѣлахъ ихъ волокита, да и его ясновелможности бываетъ чрезъ то немалая докука, а суду Генеральному и замѣшательство; судъ же Войсковий Генералній, какъ издавна по признанію его ясновелможности, особо до сего уже учреждень, къ единственному того Генерального Суда всѣхъ и всякихъ въ Малой Россіи происходящихъ суднихъ дѣлъ разсмотрѣнію в наблюденіе и отвращеніе лишной волокиты и убитковъ челобитческихъ; то таковымъ же суднымъ дѣламъ в Генер. Канц. и интересоватись не доводится и приличія нѣтъ. Того ради Генеральной Войсковой Канцеляріи ордеромъ его ясновелможности приказано отъ сего времени ни по какимъ судамъ и дѣламъ отъ полковыхъ и протчихъ канцелярій представлений и отъ челобитчиковъ никакихъ прошеній, отнюдь не принимать, яко до одного Енерального Суду принадлежащіе; и Суду Войсковому Енаральному тѣмъ Его Ясновелможности предложено, приемля тіи, надлежащіа разсмотрѣнія чинить въ силѣ указовъ и правъ и такъ по дѣламъ челобитческимъ рѣшенія по аппеляціямъ ихъ, какъ и по колодничимъ дѣламъ, мнѣнія свои представлять собственно къ его ясновелможности аппробаціи; да и въ случаѣ о чемъ-либо надобности Генер. Войск. Канц. и Суда войскового Енарального относится имъ въ перепискахъ сообщеніями, яко мѣстомъ въ одной его ясновелможности гетманской власти подсудственными

(Харк. Істор. Арх. Черніг. відділ № 12 509).

№ 61.

ДО КОДИФИКАЦІЇ „МАЛОРОСІЙСКИХЪ ПРАВЪ“ РОКУ 1759.

Ордеръ въ Генеральную Войсковую Канцелярію бунчуковому товаришу Павлу Кочубею.

Высочайшею Ея Императорскаго Величества грамотою, ис Правительствующаго Сената къ его сиятельству графу ясневелможному высокопозелительному господину Гетману и разныхъ ордыновъ кавалеру прошлого 756 году мая от 20 дня состоявшейся съ отсылкою сочиненного изъ трехъ малоросійскихъ правъ статута повелѣно Его Ясневелможности оной ста-

тут разсмотрет, доволно ли, по нынѣшнымъ обстоятельствамъ, будетъ того, что в немъ постановлено или что в немъ прибавить надлежитъ; і буде явится что-либо съ нынѣшнимъ временемъ несходное, или что внову прибавить разсудится, о томъ представить в Правытелствующій Сенатъ съ приложеніемъ своего мнѣнія: а от его Ясневелможности Генеральной Канцелярии предложено, созвавъ всѣхъ господъ Генеральных Старшынъ, полковниковъ, такъ же і бунчуковых товарищей десят, і изъ старшины полковой і сотниковъ, з каждого полку, по два чоловіка, съ оными чинами обще выше объявленной статутъ протывъ выше изображенного в височайшей грамоти повелѣнія разсмотреть і, учиня мнѣніе, представить къ его Ясневелможности для разсмотрѣнія и представленія в Правытелствующій Сенатъ: І во исполнение више изображенныхъ височайшей граомти і его Ясневелможности повѣленіевъ, за собраніемъ Генеральных старшынъ, полковниковъ і другихъ чиновъ, для того разсмотренія назначенныхъ, обще опредѣленно означенный переведенной статутъ, рады скорѣйшаго разсмотренія, роздѣлить на пять частей, тоестъ на два полки по одной часты і къ каждой части у разсмотренія быть з бунчуковыхъ товарищей по два чоловіка, обще з старшынами полковыми, сотниками двухъ полковъ; а послѣ то все імѣть быть разсматривано обще всеми Генеральными Старшынами, полковниками, бунчуковыми товарищами і другими чинами. К чему вы опредѣлены, да бунчуковій товарищъ Яковъ Борковскій. Того рады, по опредѣленію Генеральной Войсковой Канцеляріи, предлагается вамъ у оного разсмотренія статута нынѣ быть з старшынами і сотниками полковъ Полтавского и Миргородского, а послѣ імѣете быть у общего разсмотренія того всѣми вышъ писанными чинами. К оному бунчуковому товаришу Борковскому ордеръ изъ Генеральной Войсковой Канцеляріи посланъ.

В подлѣнномъ тако:

Семень Кочубей. Андрей Безбородко. Николай Ханенко.

1759 году

Февраля 1 дня.

1762 году февраля „9“ дня. Во исполненіе Его Ясневелможности високоповелительного Господина Гетмана и многихъ ординовъ кавалера графа Кирилла Григориевича Его Сиятельства Разумовского, данной Асаулъ Генеральному Господину Журавки, по порученной ему, господину Журавки, от его Ясневелможности о собраніи от всѣхъ малороссійскихъ чиновъ и другого званія людей о службахъ ихъ сказокъ комисіи ордера, бунчуковій товарищъ, синъ умершого полковника Полтавского Павелъ Кочубей, далъ сию сказку, в которой онъ показаль: лѣтъ ему от роду двадцять пять.

(Київський Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 62.

О С У Д А Х Ъ.

Гдѣ какіе учреждены суды, и какъ имъ по правамъ быть надлежало, и какъ оныя нынѣ суть.

Прежде соединенія Малой Россіи съ Великою Россією, суда въ оной, на точномъ основаніи правъ, состояли: Земскіе, Гродскіе и Подкоморскіе, какъ явствуешь въ привилегіи Кіевскому Княжеству, данной 1569 года, особливо жъ и въ урядовыхъ старинныхъ книгахъ. Главный Судъ трибунальный былъ въ Люблинѣ, о чемъ свидѣтельствуешь конституція 1613 года.

Съ 1654 года, по принятіи подъ Всероссійскую Державу Гетмана Богдана Хмельницкаго съ войскомъ Запорожскимъ и народомъ Малороссійскимъ, въ договорахъ съ нимъ Хмельницкимъ постановлено: шляхта, которая въ Малой Россіи обрѣтается, изъ межъ себя старшихъ на уряды избирать и суды Земскіе и Гродскіе чрезъ тѣхъ же урядниковъ отправлять, а товариству войсковому, то есть козакамъ, судиться отъ Старшинъ своихъ, гдѣ три человека козаковъ, тогда два третьяго должны судить; что и грамотою того жъ года подтверждено. Въ разговорныхъ пунктахъ между боярами и думными людьми Его Царского Величества и посланниками Гетмана Хмельницкаго, показано: козакамъ судиться у своихъ старшинъ, по ихъ правамъ, а кому судъ ихъ не полюбится, похочеть же дѣло перенести къ Государеву воеводѣ, въ то время онъ учинить расправу по своему разсмотрѣнію.

Съ Гетманомъ Бруховецкимъ въ договорахъ 7174 года, во 2-мъ пунктѣ, постановлено: чтобъ Гетману, Судьямъ, Полковникамъ, Сотникамъ и Атаманомъ козаковъ судить и наказывать въ войскѣ, городахъ и въ селахъ, а никому иному не вступаться.

Съ того времени до 1763 года въ Малороссіи судовъ Земскихъ, Гродскихъ и Подкоморскихъ не было, а состояло съ давнихъ годовъ, какъ дѣла и разные писменные виды свидѣлствуютъ, въ Малороссіи по нижеслѣдующему. 1-е. По разнымъ земскимъ и по всякимъ прочимъ дѣламъ посылаемы были нарочные отъ Гетмановъ, Старшины Генеральные и другіе чины туда, куда подлежало, и оныя, окончивъ по правамъ и по своему разсужденію, доносили Гетману. 2-е Въ Судахъ Полковыхъ, въ Полковыхъ Канцеляріяхъ, и въ Магистратахъ и Ратушахъ вообще имѣли присутствіе по разнымъ дѣламъ Полковники с Полковою Старшиною, Атаманами Городовыми, Войтами и ихъ Бурмистрами. 3-е. Имѣлись послѣ того 1763 года, Мая по 19-е, Суды Сотенные, Полковые и Генеральный, а притомъ иногда же и третейской судъ, въ которомъ по приказамъ Гетманскимъ, чрезъ Генеральную Старшину и другихъ чиновъ оканчивались дѣла примиреніемъ, иныя жъ и приговорами; а апелляція шла на Сотенное — въ Полковое, на Полковое — въ Генеральный Судъ, въ которомъ съ 1728 года и Гетману, яко президенту того суда, отправлять дѣла было повелѣно; потомъ, какъ съ нижеписанныхъ обстоятельствъ значить, апелляція была на Генеральный Судъ въ Коллегію иностран-

ныхъ дѣлъ, иногда же къ Гетману, и въ Канцелярію Правленія Гетманскаго уряду, которая именовалась Генеральною Войсковою Канцелярією.

Въ 1722 году учреждена была въ Малой Россіи, при Гетманѣ Скоропадскомъ, Коллегія, и въ данной отъ Его Императорскаго Величества Государя Петра Великаго Брегадиру Вельяминову инструкціи велѣно: ежели на Генеральный Судъ, Генеральную Канцелярію, и на полковые и прочіе, сколько ихъ обрѣтается, Суды, кто станеть бить челомъ, тѣ дѣла брать въ Коллегію и рѣшать по правиламъ.

Въ 1728-мъ году, въ Рѣшительныхъ пунктахъ, съ Верховнаго Тайнаго Совѣта умершему Гетману Апостолу данныхъ, велѣно: въ Малой Россіи, быть Суду и расправѣ, попрежнему обыкновенію, какъ о томъ въ пунктахъ Гетмана Богдана Хмельницкаго изображено; а кто судомъ будетъ недоволенъ, дается позволеніе чинить апелляцію на Сотенные къ Полковникамъ, а на Полковниковъ въ Генеральный Судъ; и для лучшего между Малороссійскаго народу въ судахъ порядка, быть изъ Великороссійскихъ тремъ персонамъ, да изъ Малороссійскихъ тремъ же, и рѣшать дѣла по Малороссійскимъ правамъ, и отправлять тотъ судъ, съ сообщенія Гетману, яко президенту того суда, (о чемъ вышенапомнено); и по разсмотрѣнію дѣлъ, ежели явится, что судьи нижнихъ судовъ кого неправильно обвинили, тѣхъ штрафовать, по разсмотрѣнію, и изъ штрафа обидимыхъ награждать; а не бивъ челомъ прежде въ нижнихъ судахъ по порядку, въ Генеральномъ Судѣ не бить челомъ; и ежели кто Генеральнаго Суда рѣшеніемъ не будетъ доволенъ, и такимъ бить челомъ Его Императорскому Величеству въ Коллегію Иностранныхъ Дѣлъ.

В силу оныхъ рѣшительныхъ пунктовъ, къ производству въ Малороссіи судовъ, даны во всѣ полки отъ онаго Гетмана Апостола 1730 года іюля 13, инструкціи полковымъ, сотеннымъ и ратушнымъ судамъ, а въ какой точно силѣ, сообщена оной копія под № 1).

Съ 1734 года, по кончинѣ Гетмана Апостола, Генеральный Судъ состоялъ въ Великороссійскихъ и Малороссійскихъ членахъ, былъ подъ апелляцією Канцеляріи Правленія Гетманскаго уряду, въ силу инструкціи, данной въ 1734 году Генваря 31 дня оной Канцеляріи Правленія Гетманскаго уряду, а въ той инструкціи написано: въ Малой Россіи Суду и расправѣ быть, попрежнему обыкновенію, Сотеннымъ, Полковымъ, а надъ ними Генеральному, на прежнемъ основаніи, по правамъ; а кто судомъ Генеральнымъ недоволенъ, тѣмъ апеллювать въ оную Канцелярію, а ежели и тѣмъ судомъ кто не будетъ доволенъ, то бить челомъ въ Правительствующемъ Сенатѣ 2).

Въ такомъ порядкѣ оставалось въ Малой Россіи отправленіе судебныхъ дѣлъ до 1750 года, то есть до вступленія въ Гетманскій чинъ Его Сіятельства Господина Генераль-фельдмаршала, Сенатора и Кавалера Графа Кирилла Григорьевича Разумовскаго.

1) Надруковано в „Кіевской Старинѣ“ т. XVII, 1887, кн. 1, стор. 139 — 161.

2) П. С. Зак. № 6540.

Въ 1750-мъ году, по перемѣнѣ находившихся въ Малороссійскихъ присутственныхъ мѣстахъ великороссійскихъ чиновъ, по ордеру Его Сіятельства съ того 1750 года, по Ноябрь 16-го числа 1760 года, имѣли присутствіе въ судѣ Генеральномъ изъ Генеральныхъ Старшинъ три человека, а послѣ по перемѣнамъ были и Бунчуковые товарищи, напоследокъ два судьи Генеральные, и Судъ Генеральный находился подъ апелляціею Гетманскою. Между тѣмъ въ 1752-мъ году, ордеромъ его же Сіятельства графа Кириллы Григорьевича велѣно: старшинамъ тѣ рѣшенные въ судѣ Генеральномъ дѣла, на которыя апелляція была, такъ же и тѣ, которыя при грамотахъ самому ему, Гетману, изъ Коллегіи Иностранныхъ дѣлъ, яко нерѣшенные отданы къ разсмотрѣнію, — разсматривать, и со мнѣніями ему, Гетману, представлять; и то продолжалось 1760-го года Ноября до 16 числа.

Въ 1760 года, Ноября съ 16-го числа, универсаломъ его же Сіятельства учреждено имѣть присутствіе въ судѣ Генеральномъ двѣнадцати персонамъ, во первыхъ: судьямъ двумъ Генеральнымъ, а съ ними десяти персонамъ, коихъ десяти ежегодно въ полкахъ Малороссійскихъ, изъ каждого полка по одному выбирать всѣмъ жительствоующимъ въ полкахъ чиновникамъ и владѣльцамъ, вообще изъ Бунчуковыхъ товарищей, старшинъ полковыхъ и изъ настоящихъ сотниковъ достойныхъ, добросовѣтныхъ, права вѣдающихъ, жилье и владѣнія свои въ тѣхъ имѣющихъ; и тѣмъ выбраннымъ персонамъ быть у того присутствія безотлучно; ежели же которая сторона объявить себя, по выслушаніи приговора, недовольною, въ такомъ случаѣ, не чиня исполненія, судъ Генеральный долженъ представить Его Сіятельству съ объясненіемъ дѣла краткимъ экстрактомъ, для крайней резолюціи; и тѣмъ всѣмъ опредѣленнымъ членамъ, для содержанія ихъ, ордеромъ Его Сіятельства къ подскарбію Генеральному, состоявшимся, велѣно выдавать изъ скарбу войскового на каждый мѣсяцъ по пятнадцати рублей ¹⁾. На какомъ основаніи Судъ Генеральный, какъ при ономъ Гетманѣ былъ, так и доселѣ, за нынѣшнимъ уже Малороссійской Коллегіи въ 1764-мъ году Ноября 10-го дня, учрежденіемъ состоитъ.

Прошлого жъ 1763-го года, Мая 19-го дня, когда состоялось къ Его Сіятельству графу Кириллу Григоріевичу Разумовскому, Высочайшая грамота, въ силу Имянного Ея Императорскаго Величества указа на докладъ Правительствующаго Сената собственною Ея Величества рукою подписаннаго, чтобъ опредѣлить въ Малой Россіи настоящихъ Подкоморыхъ и поступать по Малороссійскимъ правамъ, то Ноября 19-го дня того жъ года, по поданному отъ бывшихъ тогда въ собраніи въ Глуховѣ Генеральныхъ Старшинъ, Полковниковъ и прочихъ чиновъ мнѣнію, учреждены отъ Его Сіятельства въ Малой Россіи, въ каждомъ полку, по два, а въ нѣжинскомъ, по обширности и величинѣ онаго, три Зем-

¹⁾ Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора Лѣтописца кн. V, отдѣлъ III. Матеріалы, стор. 121—126.

ськіє и Подкоморські Суды; и въ подкоморые также судьи, подсудки и писаря, по выбору шляхетства, опредѣлены, кромѣ одного Полтавскаго полка, въ которомъ какъ судовъ Земскихъ так и судей, подсудковъ и писарей (кромѣ единыхъ Подкоморныхъ) не выбрано и неопредѣлено, и производятся дѣла по прежнему порядку. Суды полковые, при томъ Гетманскомъ учрежденіи, переименованы Гродскими. Тѣмъ же универсаломъ Его Сіятельства, велѣно: въ оныхъ Судахъ имѣть присутствіе полковникамъ и при нихъ двумъ или тремъ полковымъ старшинамъ, сотеннымъ же правленіямъ ни въ какіе дѣла до судовъ земскихъ и гродскихъ надлежашія, не вступать и тѣмъ судамъ опредѣлено быть подъ апелляціею суда Генеральнаго. .

Симъ земскимъ урядникамъ положено отъ Гетмана считаться: подкоморіямъ — первыми по полковникѣ; земскимъ судьямъ имѣть первенство предъ Бунчуковыми товарищами: подсудкамъ, — съ Бунчуковыми товарищами по старшинству; земскимъ писарямъ, — съ полковыми асаулами; вознымъ же, — первымъ надъ сотникомъ, предъ значковыми товарищами и сотенными старшинами; коморникамъ или помошникамъ подкоморскимъ — съ возными. Въ уряды жъ оные выбиратся владѣльцами изъ Бунчуковыхъ товарищей, старшинъ полковыхъ, сотниковъ и другихъ войсковыхъ чиновъ, въ тѣхъ же повѣстахъ помѣстье свое имѣющихъ.

А по статуту Великаго княжества Литовскаго, положены въ землѣ суды, именно по 4 раздѣлу — Земскіє и Гродскіє; и по раздѣлу 9-му — подкоморскіє; для разбору, за отъзывомъ, отъ судовъ подкоморскихъ — комисары; и въ нихъ надлежитъ быть урядникомъ — въ земскомъ судѣ судѣ, подсудку и писарю; а въ гродскомъ: воеводѣ, старостѣ, подстаростѣ, и въ небытности ихъ, намѣстникамъ ихъ, судѣ и писарю, и они должны отправлять дѣла слѣдующія, а именно: Земскій Судъ, по предписанному ему въ артикулѣ 42-мъ о закладныхъ имѣніяхъ, о выбытіи съ покойнаго владѣнія людьми и грунтами, о всякомъ дѣлѣ суженомъ, о побѣгѣ слугителей, обиду господину своему причинившихъ, о взятіи неподлежащихъ пошлинъ, о воспрещеніи и займѣ мельницами и гаттями на рѣкахъ портовыхъ свободаго переѣзду, о неисполненіи обовязательствъ, о раздѣлѣ между родственниками добръ, о поручныхъ, кому либо за кого учиненыхъ, о безчестіи возныхъ, о обидахъ подданнымъ государевымъ отъ шляхетства; о вдовѣ, на вдовиномъ опредѣленіи остаются имеющей, о штрафахъ, суду и сторонамъ тяжущимся надлежашихъ, о поголовщинѣ людей званія простого, о взиманіи пересудовъ и потюремнаго надъ уставъ, о грабежахъ и о заплатѣ за спашъ, кто бы во время судовъ, неоправдавшись, уѣхалъ, о обидахъ отъ урядниковъ государевыхъ, о миротворномъ судѣ, объ отнятій имѣнія, судомъ увязаннаго, о удержаніи листовъ отворныхъ, о обидѣ во время военное приключенной, о поисканіи долговъ по умершемъ, и о спадкахъ, и о навязкахъ за доводомъ шляхетства.

Гродскіє же суды по артикулу 30-му раздѣла 4-го судить должны о наѣздѣ нахальномъ на дома шляхетскіє, о нахальномъ нападеніи на

Церковь Божескую, о насильствѣ дѣвицъ и женъ, о насильствахъ въ городахъ государевыхъ, о разбоѣ по дорогамъ, о воровствахъ, о обманствѣ, о зажигательствахъ, о чарованьи, о отравяхъ, о похвалкахъ, и о смертномъ убійствѣ.

И въ оныхъ двухъ судахъ по всѣмъ тѣмъ дѣламъ, за рѣшеніемъ ихъ, ежели которая сторона объявитъ свое недовольство, рѣшеное дѣло, по артикулу 86-му роздѣлу 4-го, должно быть отослано въ Главный Судъ; а въ нижнемъ судѣ исполненія не чинить, до разсмотрѣнія въ Главномъ Судѣ того дѣла, кромѣ тѣхъ дѣлъ, по которымъ апелляція допущена быть не должна, имено по артикулу 88-му, раздѣла 4-го: 1) въ добровольномъ записѣ, 2) о выбытіи съ спокойнаго владѣнія, 3) кто кому на доводъ или отводъ пустить, 4) если бы кто въ чемъ самъ признался.

Примѣчаніе: Хотя артикулъ 86-ой раздѣла 4-го, за отзывомъ отъ судовъ Гродскаго, Земскаго, Подкоморскаго и Комисарскаго, предписываетъ исполненіе по приговору приостановить до разбора Главнаго Суда; но въ раздѣлѣ 9-мъ, артикула 7-го показано: за апелляціею на судъ подкоморій, земля имѣетъ остаться до разбора комисарскаго, притомъ кому подкоморій присудилъ, одно токмо исполненіе взысканіи приудерживается; въ семъ же раздѣлѣ не показано на рѣшеніе Комисарскаго суда быть и апелляціи: но по приговору исполнять тотчасъ узаконено.

Подкоморскіе жъ суды, по раздѣлу 9-му, должны разбирать о спорныхъ земляхъ в межахъ и границахъ и чинить свои рѣшенія по наставленію, которое въ артикулахъ того раздѣла описано; а комисарами, въ случаѣ апелляціи на рѣшенія подкоморскія, должны быть высланы, отъ суда Главнаго, каштеляны тѣхъ повѣтовъ; и гдѣ каштеляновъ не случится, то маршалки тѣхъ повѣтовъ; а при нихъ по двѣ особы изъ шляхетства, для освидѣтельствованія тѣхъ подкоморыми учиненыхъ разборовъ, и что, по разсмотрѣнію ихъ, явится, должны жъ чинить тожъ свои рѣшенія; въ которыхъ же повѣтахъ каштеляновъ и маршалковъ не будетъ, тогда такова комиссія отослана быть имѣетъ до старосты судебного того жъ повѣта, какъ потому жъ раздѣлу означено.

Надъ оными судами, по силѣ права трибунальнаго 1581 года изданнаго и въ книгѣ Статута напечатаннаго, долженъ быть одинъ главный Трибунальный судъ, и в немъ повинны засѣдать выбранные съ каждаго повѣта по два депутата; и для доставленія болшей справедливости, духовныхъ четыре особы; судить же должны всякія sprawy, за апелляціями присылаемые изъ Судовъ Земскихъ, Гродскихъ и Подкоморскихъ; также за позовы всякіе, которые съ Сейма или от Государя имѣютъ быть присланы, а особо отъ урядовъ Земскихъ и Гродскихъ, которые бы по рѣшенію своему исполненія и окончанія не учинили, или не в силѣ права и Статута кого осудили, и всѣ тѣ sprawy, которые бы къ рѣшенію Государеву слѣдовали, тотъ же Судъ Трибунальный рѣшить имѣетъ; о чемъ въ томъ Трибунальномъ правѣ обстоятельно предписано, на который Трибунальный Судъ и апелляція не точію ни въ какой судъ, но и до Государя не простирается, кромѣ дѣлъ о смертной казни, по

лишенію чести, и о добрахъ, къ столу Государевому принадлежащихъ, что до рѣшенія самого Государя принадлежитъ; и засѣдаты и судить долженъ Судъ Трибунальной по воеводствамъ порядкомъ такимъ: которое воеводство, по которому идетъ, и голоса имѣють давать по тому жъ, и дѣла по реестру кончать по старшинству воеводствъ и декреты не изъ головы, но съ письма чинить, и подъ декретомъ два либо три судьи подписатся имѣють.

Въ печатномъ Ея Императорскаго Величества манифестѣ отъ 10-го Ноября 1764 года публикованномъ, изображено между инымъ, что по увольненіи отъ Гетманскаго чина графа Кирилла Григоріевича Разумовскаго, по всеподданѣйшей его прозвѣ, велѣно въ Малой Россіи, пока время и опытъ дастъ Ея Императорскому Величеству о благѣ Малороссійскаго народа, лучшей учинить промысль, учредить Коллегію во мѣсто бывшаго Гетманскаго правлѣнія, на такомъ основаніи, какъ Сенату дано знать; и быть въ Малой Россіи, яко Генераль Губернатору и въ Малороссійской Коллегіи, яко президенту, Арміи Генераль Аншефу и кавалеру графу Румянцеву, на котораго возлагается надежда, что онъ, по извѣданнымъ достоинствамъ, не токмо въ народѣ сохранитъ порядокъ, но и о пользѣ собственной сего народа будетъ къ Ея Величеству всегда добрый и надежный предстатель.

Въ указѣ Правительствующаго Сената 1764-го года, ноября 17-го, изображено: имяннымъ де Ея Императорскаго Величества указомъ, даннымъ Сенату, велѣно, по увольненіи графа Разумовскаго отъ чина Гетманскаго, для надлежащего Малой Россіи управленія, учредить Коллегію, въ которой присутствовать главнымъ генералу и кавалеру графу Петру Александровичу Румянцеву и съ нимъ чотыремъ великороссійскимъ членамъ изъ Генералитетскихъ и Штабъ Офицерскихъ чиновъ, да изъ Малороссійскихъ Старшинъ чотыремъ же опредѣляемымъ же выборомъ погодно, въ учрежденные въ Малой Россіи подкоморскіе суды и Земскіе суды, подкоморымъ, судьямъ, подсудкамъ, писарямъ и вознымъ, пока они въ такихъ званіяхъ пробудуть, считается за урядъ: Подкоморымъ — первыми по полковникъ Малороссійскомъ; судьямъ земскимъ — съ первостатейными бунчуковыми товарищами; подсудкамъ — съ бунчуковыми товарищами второстепенными; писарямъ земскимъ, — против полковыхъ асауловъ; а вознымъ, — первыми по сотникъ малороссійскомъ. Сему опредѣленному главному командиру Малороссійскому быть въ такой силѣ, какъ Генералу Губернатору и Президенту Малороссійской Коллегіи, гдѣ онъ по дѣламъ суда и расправы имѣетъ голосъ председателя по Генеральному Регламенту, а въ прочихъ дѣлахъ, яко то содержанія в народѣ добраго порядка, общей безопасности и исполненія законовъ, долженъ онъ поступить съ властію Губернаторскою. Запорожской Сѣчи быть вѣдомой въ семъ Малороссійскомъ Правительствѣ.

И такъ, съ выше прописанныхъ обстоятельствъ значится, что въ Малой Россіи нынѣ не всѣ суть учреждены таковыя суды, которымъ по содержанію вышеписанныхъ Малороссійскихъ правъ быть установлено; то

есть комисаровъ, по праву показанныхъ, нѣтъ; настоящихъ гродскихъ судовъ (кромя именуемыхъ во мѣсто ихъ полковыхъ канцелярій, въ коихъ и не таковы чины, какъ и справи вышепоказаны) не имѣется, а состоятъ суды Земскіе; да вмѣсто Гродскихъ — Полковые, и надъ ними Генеральный, подъ апелляціею Коллегіи.

(Бібліотека кол. університету св. Володимира Збірка М. О. Судієнка. Папка № 115. С. И. Масловъ. Сбзоръ рукописей бібліотеки университета св. Владимира № 160).

№ 63.

ІЗ ПАПЕРІВ ГРИГОРА АНДРІЙОВИЧА ПОЛЕТИКИ. 1767 РОКУ.

1. Завоеванною Малая Россія никогда не бывала и быть не могла, какъ прежде когда либо, такъ еще болше при Гетманѣ Мазепѣ, который при себѣ имѣлъ не болѣе двухъ или трехъ тысячъ, на его иждивеніи, содержавшагося войска; а напротивъ того все войско и народъ Малороссійскій остался при Россійской сторонѣ, что доказываютъ Государя Петра Великаго грамоты, народу Малороссійскому данныя, и письма его жъ, писанныя къ разнымъ довѣреннымъ лицамъ.

2. Анархіи въ Малой Россіи, по правамъ, никогда быть не можетъ. Была при Гетманахъ тираннія, противъ правъ дозволенная, отъ чего происходили многія непорядки и замѣшательства.

3. Что нѣкоторые изъ Малороссійскаго шляхетства желаютъ пристать къ новымъ законамъ, то еще силно быть не можетъ, потому что частное желаніе не составляетъ общаго; да и въ привилегіяхъ ихъ написано, что тогда они могутъ перемѣнять свои законы, когда всѣ обще согласятся, напротивъ того, въ Малой Россіи ни десятая доля на то не согласилась; двухъ только полковъ, то есть Черниговскаго и Нѣжинскаго шляхетство на то соглашаются, Переяславскаго отъ части, а напротивъ того, всѣхъ полковъ шляхетства, мѣщане, козаки и духовный чинъ просятъ утвержденія старыхъ; о привилегіяхъ же просятъ всѣ вообще.

4. Не знаю, чтобъ кто изъ благонамѣренныхъ и права свои знающихъ Малороссійскихъ шляхтичей когда либо пожелалъ имѣть Гетмана; ибо всѣмъ извѣстно, что они всю власть и права шляхетства себѣ присвоили, похитили и удерживали оныя чрезъ искупы большихъ людей, а если бы Гетманы были въ своихъ предѣлахъ содержаны, о чемъ часто было отъ чиновниковъ Малороссійскихъ прошено, то бъ они Россіи никогда вредны, Малой Россіи никогда бъ тяжестны не были. Гетманъ Малой Россіи и власть его никогда не надобны, но не надобенъ же и другій никто, власть его имѣющій, отъ котораго бы одного зависѣли всѣ воинскія, гражданскія и камеральныя дѣла, и который бы, по своимъ прихотямъ, что хотѣлъ — дѣлалъ.

(Бібліотека кол. університету св. Володимира. Збірка М. О. Судієнка. Папка № 115. С. И. Масловъ. Обзоръ рукописей бібліотеки университета св. Владимира № 160).

№ 64.

ІЗ ПАПЕРІВ ГРИГОРА АНДРІЙОВИЧА ПОЛЕТИКИ. ПІСЛЯ РОКУ 1772.

На 1. Малая Россія во время владѣнія польскаго раздѣлена была на два воеводства: Кіевское и Черниговское, а тѣ воеводства раздѣлялись на староства и повѣты. Въ Кіевскомъ воеводствѣ были три староства судовыхъ, а именно: Кіевское, Житомирское и Овруцкое, въ которыхъ производились Гродскіе Суды; а не судовыя староства были: въ Переяславлѣ, въ Нѣжинѣ, въ Любечѣ, въ Носовкѣ и въ Лубнахъ. Повѣты въ томъ же воеводствѣ были: Кіевскій, Житомирскій и Овруцкій, въ которыхъ производились Земскіе Суды.

Въ Черниговскомъ воеводствѣ, которое состояло изъ одного Черниговскаго полку и изъ части Нѣжинскаго, было одно староство Черниговское, да два повѣты, Черниговскій и Новгородскій Сѣверскій. Въ Стародубѣ было также судовое староство и повѣтъ, а въ Мглинѣ староство не судовое; но тогда сіи города съ своими уѣздами — принадлежали до Смоленскаго воеводства.

На 2. До Хмельницкаго въ Малой Россіи были Козацкіе полки, учрежденные отъ польскаго короля Стефана Баторія, а именно; на той сторонѣ Днѣпра: Чигиринскій, Корсунскій, Черкасскій, Уманскій, Ладыженскій, Богуславскій, Кіевскій, а на сей сторонѣ Днѣпра: Переяславскій, Полтавскій и Миргородскій. За польскаго владѣнія, когда началось Козацкое войско, то, по дозволенію Польскаго короля Сигизмунда перваго, записывались въ козаки всѣ и всякого рода люди, а именно: королевскіе и шляхетскіе подданные, такожъ и мелкая русская шляхта, которые въ Малой Россіи на своихъ имѣніяхъ жили околлицами, тоестъ, цѣлыми селами и деревнями, и назывались землянами. Итакъ, жили козаки по всѣмъ селеніямъ вмѣстѣ съ мужиками, но на особливыхъ привилегіяхъ, до тѣхъ поръ, пока шляхетство, видя въ подданныхъ своихъ, чрезъ записываніе въ козаки, упадокъ, начали протестовать и требовать отъ короля и Республики, чтобъ запрещено было ихъ мужиковъ писать въ козаки. Желаніе ихъ было удовольствовано; и запрещено не токмо шляхетскихъ мужиковъ не писать въ козаки, но и написавшихся вывести въ королевскіе имѣнія, а не желающихъ отдать въ подданство шляхетству. Козаки съ начала не имѣли никакого другого названія кромѣ козацкое войско, которое все состояло изъ холостыхъ людей; но когда въ козаки стали писатся и женатые люди, тогда холостые не чая быть въ нихъ таковой охоты и исправности въ воинскихъ дѣлахъ, на сіе вознегодовавъ, отъ нихъ отлучились, и пошедши внизъ по Днѣпру, искали для своего пребыванія мѣста ниже пороговъ, подѣлали на островахъ засѣки, и стали тамъ житъ, и отъ сего произошло наименованіе Сѣчи и Запорожскаго войска, или Сѣчевого и Низового Запорожскаго войска, которымъ названіемъ не токмо они сами себя именовали, но и въ публичныхъ актахъ именуемы были. Напротивъ того, женатые козаки, жившіе по городамъ и по селамъ в Малой Россіи, назывались козацкое Городовое или Городовое Запорожское войско. И какъ оное было

отъ Сѣчезаго гораздо многочисленнѣе, такъ оно отъ короля Стефана Баторія раздѣлено и распоряжено было на полки, даны были имъ полковники и старшины, а надъ всѣми оными устроенъ былъ главный полководецъ, называемый Гетманъ, который, потому что и то и другое войско называлось Запорожское и онъ ими обоими управлялъ, назывался Гетманъ войска Его Королевскаго, а послѣ присоединенія къ Россіи Его Царскаго Величества Запорожскій. Сіе названіе употребляли они в публичныхъ актахъ и листахъ къ Россійскимъ Государямъ, въ универсалахъ своихъ и письмахъ, называли себя иногда Гетманами Малыя Россіи и Малороссійскими. Гетманъ Самойловичъ, первый началъ писаться и въ публичныхъ и частныхъ актахъ: Войска Его Царскаго Величества обоихъ сторонъ Днѣпра Гетманъ, а Графъ Кирило Григорьевичъ Разумовскій, первый названъ Малороссійскимъ обоихъ сторонъ Днѣпра и войскъ Запорожскихъ Гетманомъ.

На 3. При Гетманѣ Хмельницкомъ въ Малой Россіи земское учрежденіе таковое жъ было, каковое и во время владѣнія Польскаго. Онъ присоединялся къ Россіи со всѣми чинами оными, то есть, съ шляхетствомъ, съ козацкимъ войскомъ, съ духовнымъ чиномъ, съ мѣщанами и съ простымъ народомъ. Всѣ сіи чины, вмѣстѣ съ Гетманомъ, просили утвержденія прежнихъ своихъ правъ и привилегій, и оныя отъ царя Алексѣя Михайловича получили, какъ то можно видѣть изъ договорныхъ Гетмана Хмельницкаго пунктовъ и привилегій данныхъ шляхетству, Гетману и войску Запорожскому, митрополиту Кіевскому съ духовенствомъ, и Малороссійскимъ Магистратамъ. По симъ грамотамъ, при Гетманахъ Богданѣ Хмельницкомъ и Иванѣ Выговскомъ, оставался каждый чинъ при прежнихъ своихъ порядкахъ и учрежденіяхъ. Были при нихъ земскіе, городскіе и подкоморскіе чиновники, во всѣхъ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ прежде бывали, что можно доказать какъ старинными дѣлами ¹⁾, такъ и договорами, учиненными между королемъ польскимъ Іоанномъ Казимиромъ и республикою польскою и Гетманомъ Иваномъ Выговскимъ, когда было вздумалъ сей Гетманъ отложиться отъ Россіи и предаться по прежнему Польшѣ; на которыхъ договорахъ, между прочими отправленными отъ него въ 1659 году на Сеймъ депутатами, подписались подкоморіи Кіевскіе Немѣричъ и другіе земскіе чиновники, какъ то можно видѣть въ конституціяхъ польскаго королевства въ 4-мъ томѣ, подъ титуломъ комиссія Гадяцкая. Но какъ въ семъ Выговскаго отложеніи къ Польшѣ наибольшее участіе имѣли знатнѣйшіе люди и шляхта, то неприставшіе къ партіи его старшины и козаки, будучи сильнѣе многихъ изъ шляхтичей, поймавъ перерубили, а прочіе съ Выговскимъ ушли въ Польшу. Таковымъ образомъ, когда избранъ былъ Гетманомъ Юрій Хмельницкій, то при немъ, по усилію козаковъ, и особый родъ правленія сдѣлался. Гетманы, полковники

¹⁾ Одно изъ таковыхъ дѣлъ, производившееся во время по Статутовому порядку между Кіево-Печерскою Лаврою и другимъ какимъ то монастыремъ при Гетманѣ Хмельницкомъ въ сихъ годахъ трактовано было въ Малороссійской Коллегіи, а оттуда, какъ мнѣ помнится, перенесено въ Сенатъ.

и сотники остались одни шляхетству и козакамъ начальниками и судіями; однако въ воинскихъ только однихъ дѣлахъ они ихъ судили; въ гражданскихъ дѣлахъ суды производились всѣ, безъ изятія, по магистратамъ и ратушамъ, въ которыхъ по полковымъ городамъ присутствовали полковники или довѣренныя отъ нихъ особы, сотники, атаманы городовые и войты съ бурмистры, а по сотеннымъ городамъ: сотники, атаманы, городовые и войты съ бурмистры, и судили всѣхъ вообще: шляхту, козаковъ, мѣщанъ и мужиковъ, что можно видѣть изъ старыхъ магистратскихъ и ратушныхъ книгъ. Отъ судовъ ратушныхъ шла апеллія къ тѣмъ, гдѣ присутствовалъ полковникъ, а отъ сихъ въ Генеральный Судъ, или прямо къ Гетману. Сіе продолжалось до гетманства Гетмана Апостола, при которомъ учреждены, по рѣшительнымъ пунктамъ, особливья полковыя канцеляріи и суды и сотенныя Канцеляріи или Правленія, и козаки стали судитися въ полковыхъ канцеляріяхъ и судахъ, и въ сотенныхъ канцеляріяхъ; а мѣщане и государевы, или такъ называемые ратушные мужики, — въ Магистратахъ и Ратушахъ.

На 4. Генеральная или Войсковая Генеральная Канцелярія, хотя издревле въ Малой Россіи была, но не была Главный Судъ. — Она сіе названіе получила отъ того, что въ ней отправляемы были общія, до всей Малой Россіи касающіеся и отъ Гетмана зависящія дѣла. Главное начальство имѣлъ въ ней Генеральный Писарь, а подъ нимъ былъ Регентъ и войсковые канцеляристы. Главнымъ въ Малой Россіи Правленіемъ или судомъ сдѣлалась, не задолго предъ смертію Гетмана Скоропадскаго, а именно въ 1720 году, въ которомъ онъ, учредивъ оную, велѣлъ въ ней присутствовать наказному Гетману Полуботку и Генеральной Старшинѣ, что послѣ и указомъ Монаршимъ утверждено. Потомъ, по отставленіи первой Малороссійской Коллегіи, отставлена была и сія Канцелярія, а сдѣланъ Гетманъ Апостолъ, по смерти котораго въ 1734 году, паки возобновлена сія Канцелярія. Сія Войсковая Генеральная Канцелярія, когда имяннымъ Государыни Императрицы Анны Іоанновны указомъ велѣно учредить оную изъ великороссійскихъ и малороссійскихъ членовъ, или генеральныхъ старшинъ, и быть имъ в Правленіи Гетманскаго уряду. — Генеральнаго Войсковаго Суда учрежденіе въ Малой Россіи гораздо старѣе Онъ сдѣланъ почти въ тоже самое время, какъ Гетманы и полковники, уничтоживъ земскіе и гродскіе суды, всю судебную власть себѣ присвоили, и, кажется, при Гетманѣ Юрѣ Хмельницкомъ, или заразъ послѣ его. Сей судъ въ Малой Россіи главный, въ немъ присутствовали два Генеральные войсковые судьи; но какъ они всѣ почти дѣла, кромѣ самыхъ маловажныхъ, отправляли и рѣшали съ вѣдома и конфирмаціи Гетмановъ, то и былъ по сему то, въ рѣшительныхъ пунктахъ, данныхъ Гетману Апостолу, Гетманъ названъ сего Суда Президентомъ. Скарбовая Канцелярія учреждена при Гетманѣ Апостолѣ въ 1728-мъ году, когда, по рѣшительнымъ пунктамъ, для управления Малороссійскихъ доходовъ велѣно учредить двухъ подскарбіевъ Великороссійскаго и Малороссійскаго.

На 5. Выше сего въ отвѣтъ на второй пунктъ сказано, что Малороссійскіе полки и сотни устроены были за польскаго владѣнія Королемъ Стефаномъ Баторіемъ на обоихъ сторонахъ Днѣпра и было ихъ тогда десять; войска же въ нихъ, по учрежденію тогожъ короля, должно было заключаться двадцать тысячъ, а, въ самомъ дѣлѣ, было до тридцати и до сорока тысячъ и больше. Король Сигизмундъ третій Сеймовою Конституціею учредилъ было, чтобъ въ сихъ полкахъ полковники и старшины всѣ были изъ шляхты. Напослѣдокъ поляки, и по опасности козаковъ, и будучи раздражены возмущеніями, бывшими при разныхъ Гетманахъ, которые они всчинили, по большей части, за обиды и притѣсненія, чинимыя козакамъ и за принужденіе къ унитской вѣрѣ Малороссійскаго простаго народа, при королѣ Сигизмундѣ Третіемъ, сеймовою жъ Конституціею уничтожили Гетманскій чинъ, а вмѣсто его велѣли быть комиссарамъ изъ знатнаго шляхетства и управлять Малороссійскимъ войскомъ, котораго оставлено было только шесть тысячей, подъ управленіемъ шести полковниковъ, и сіе оставшееся войско называлось Реестровыми Козаками; прочихъ же козаковъ велѣно поворотить въ мужики. Когда-жъ Хмельницкій въ 1647-мъ году противъ поляковъ всталъ, то поворотилъ не токмо старыхъ козаковъ, по прежнему, въ казаки, но и всѣхъ Малороссійскихъ жителей, приглашалъ къ принятію оружія, обѣщая, что таковые будутъ пользоваться привилегіями и вольностями козацкими. Онъ умножилъ и распорядилъ полки на обоихъ сторонахъ Днѣпра, которыхъ при немъ двадцать, или двадцать одинъ, а войска, по свидѣтельству Малороссійскихъ лѣтописцевъ и польскихъ историковъ, болѣе двухъ сотъ тысячъ было, не считая низового Запорожскаго войска. Изъ сего всего видѣть можно, что войско козацкое Малороссійское и до Хмельницкаго и послѣ его было на обоихъ сторонахъ Днѣпра; Гетманы жъ онаго жили не всегда на той сторонѣ Днѣпра, но гдѣ они пожелали; напримѣръ, въ Черкассахъ жилъ первый козацкій Гетманъ Евстафій Дашкевичъ, который и старостою того города былъ; въ Чигиринѣ жили многіе Гетманы, потому что сей городъ на ихъ пребываніе и опредѣленъ былъ; въ Кіевѣ жили славный и между героями польскими поставленный Гетманъ Петръ Конашевичъ—Сагайдачный, такожъ Гетманы Петрижицкій и Гавриловичъ; въ Острѣ и въ Козельцѣ Гетманъ Острица. Живали также Гетманы въ Переяславлѣ, въ Лубнахъ и въ Полтавѣ.

На 6. Когда Гетманъ Хмельницкій присоединился къ Россіи, тогда отъ царя Алексѣя Михайловича, посланы были переписчики изъ знатныхъ Россійскихъ дворянъ во всѣ Малороссійскіе полки для переписи числа козаковъ, мѣщанъ и мужиковъ, о чемъ и въ Царственномъ, въ С. Петербургѣ въ 1772-мъ году печатномъ, Лѣтописцѣ упоминается, и нѣкоторые города пописаны; однако, обстоятельнѣйшія всѣмъ полкамъ и во оныхъ сотнямъ списки, уповательно, могутъ сыскаться въ Архивѣ Государственной Коллегіи Иностранныхъ дѣлъ или въ Архивѣ старыхъ Малороссійскихъ дѣлъ, имѣющемся при Сенатѣ.

ІЗ ПАПЕРІВ ГРИГОРА АНДРІЙОВИЧА ПОЛЕТИКИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII ВІКУ).

Историческое извѣстіе

На какомъ основаніи Малаѣ Россія была подъ республикою Польскою, и на какихъ договорахъ оддалась Россійскимъ Гдрямъ, и патріотическое разсужденіе, какимъ образомъ можно бы оную нынѣ учредить, чтобы она полезна могла быть Россійскому Государству безъ нарушенія правъ ея и волностей.

§ 1

о томъ, на какомъ основаніи Малая Россія была подъ республикою Польскою.

Читающимъ російскія и польскія історіи не можетъ быть неизвѣстно, что составлявшія въ древнія времена одно пространнѣйшее въ свѣтѣ Россійское Государство, великія княженія Кіевское, Черниговское, Переяславльское, или нынѣ называемая Малая Россія, такъ, какъ и прочія Россіи принадлежавшія княженія и земли, послѣ владѣнія татарскаго отошли къ королевству Полскому и великому княжеству Литовскому частию чрезъ завоеванія, а частию чрезъ добровольное подданство. Но намъ нѣтъ нужды здѣсь въ пространное о томъ вступать изъясненіе; нужда токмо состоитъ въ томъ, чтобы описать, на какомъ основаніи была Малая Россія, доставшись республикѣ Полской, тоестъ какую имѣла форму правленія, какія права и привилегіи, какія гражданскія и воинскія порядки; что мы, слѣдую неоспоримымъ свидѣтельствамъ въ кратцѣ предложитъ и доказать намѣрены.

По свидѣльству разныхъ лѣтописей и Синописа Кіевского, первый былъ Гедиминъ великій Князь Литовскій, который татарскому владѣнію надъ княженіемъ Кіевскимъ здѣлалъ конецъ, побѣдивъ въ 1320 году татаръ и Кіевского князя Станислава при рекѣ Ирпенѣ, и овладѣвъ городомъ Кіевомъ. Съ того самого времени Малая Россія осталася при великомъ Княжествѣ Литовскомъ на всѣхъ тѣхъ правахъ и привилегіяхъ, которые имѣли жители онаго княжества; что доказывается употребляемымъ съ тѣхъ самыхъ временъ и донынѣ въ Малой Россіи правомъ, называемымъ Статутъ великаго Княжества Литовскаго, въ которомъ точно изясняется, что оной здѣланъ для великаго Княжества Литовскаго и принадлежащихъ по оному земель, между которыми и Русь полагается¹⁾.

Послѣ сего, когда Казимиръ Великій, Король Польскій, въ 1340 году завоевалъ Чермную Россію, то вскорѣ послѣ того²⁾ и прочія Россійскія, литовцами обладаемая, княженія, въ томъ числѣ Кіевское, Черниговское

¹⁾ Стат. розд. 1. арт. 1.; розд. 3. арт. 12 і 29.

²⁾ Старовольскій въ описаніи воинственниковъ Сарматскихъ стр. 45.

и Переяславльское, войною у литовских князей в 1349 году отобравъ, присовокупилъ къ Полскому Королевству; и отъ того времени поляки себѣ, а литовцы себѣ присвоили право на выше писанныя княженія и прочія россійскія земли. Въ скоромъ времени послѣ того помянутый король, созвавши Сеймъ, дозволилъ всѣмъ россіянамъ свободнымъ отъ правленіемъ вѣры и всѣми тѣми правами пользоваться, которыми пользуются поляки, и всѣ порядки въ Россіи устроилъ противъ Полскихъ, раздѣливъ оную на воеводства и повѣты, о чемъ свидѣлствуютъ ¹⁾ польскіе историки Кромеръ и Стриковскій. Когда же великое княженіе Литовское, чрезъ великого своего князя Владислава Ягеллона, въ 1386 году соединено съ Полскимъ Королевствомъ, и оной великой Князь выбранъ Королемъ Полскимъ, то онъ, помня прежнее свое право на нѣкоторыя россійскія земли, въ томъ числѣ и на предпомянутыя княжества, взялъ ихъ паки въ свое владѣніе, подтвердивъ, однако, имъ то, что они всѣми тѣми правами пользоваться имѣютъ, которыми и прочія королевства его земли, и издавъ въ 1433 году особое на то установленіе, которое отъ слова до слова такъ гласитъ ²⁾: „при семъ общаемъ, что всѣ земли наши королевства Полскаго, включая такъ же и россійскую землю, (изъема токмо однѣ овсяныя подати, которыя намъ до конца жизни наша одна Россія давать должна), къ одному праву и одному закону, общему всѣмъ землямъ, приведемъ, и приводимъ, присоединяемъ и соединяемъ силою сего нашего установления“.

Подтвердилъ тожъ самое и король Сигизмундъ первый изданнымъ въ Краковѣ въ 1507 году слѣдующимъ установленіемъ: „По просьбѣ россійскихъ земель, хотимъ и приговариваемъ, чтобъ о всѣхъ бѣглецахъ установленіе короля Альберта хранимо было, и чтобы шляхетство оныхъ земель, какъ въ прочихъ земляхъ королевства, свободно и изъято было отъ платежа мытъ и торговыхъ пошлинъ, и въ прочихъ пользовалось тою жъ волностію“.

Продолжавшіеся между поляками и Литвою споры о томъ, кому принадлежитъ княженіе Кіевское, на послѣдокъ рѣшились при королѣ Сигизмундѣ Августѣ. Помянутой король, узнавъ, что поляки болше имѣютъ права на оное княженіе, нежели Литва, по согласію всѣхъ чиновъ республики, на бывшемъ въ Люблинѣ въ 1569 году сеймѣ, княженіе Кіевское присоединилъ къ коронѣ Полской, давъ оному за подписаніемъ собственной своей руки, и всѣхъ бывшихъ на сеймѣ чиновъ особливую на то привилегію ³⁾.

Сія привилегія есть безыцѣнной остатокъ правъ и вольностей Малыя Россіи: ибо какъ въ вышеписанныхъ прежнихъ установленіяхъ въ общихъ терминахъ дозволяется россіянамъ пользоваться правами и волностями республики, такъ въ сей привилегіи всѣ волности, права

¹⁾ Кромеръ, листъ 263. Стриковскій, листъ 429.

²⁾ Конституцій Королевства Полскаго и великаго княжества Литовскаго томъ I, стр. 93.

³⁾ Конституція, томъ 2. стр. 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766.

и преимущества подробно описуются, которые здѣсь, избѣгая обширности, сколько возможно, сокращенно, предлагаю.

Въ первомъ оной привилегіи пункте изъясняется, что земля и княжество Кіевское съ согласіемъ, какъ общимъ всея республики, такъ особливо онаго княжества духовныхъ и свѣцкихъ сенаторовъ, князей, господъ, шляхетства, рыцарства и всѣхъ чиновъ отъ послушанія и присяги великому княжеству Литовскому увольняется, а присовокупляется вѣчно къ королевству полскому со всѣми городами, крѣпостями, мѣстами, мѣстечками, селами, землями и уѣздами, какъ равные до равныхъ и волные до волныхъ люди, и каждому изъ нихъ, по своему чину и достоинству, дозволяется пользоваться тѣмижъ привилегіями, волностями и свободами, которыми пользуются всѣ прочіи обыватели королевства Полскаго. Въ отправленіи-жъ службы воинской и дачѣ податей должны они сохранены быть, по силѣ учиненной, съ согласія присланныхъ отъ нихъ пословъ, на главномъ сеймѣ конституцій так, какъ и королевство Полское.

Во второмъ пунктѣ обѣщано хранить ненарушимо рубежи онаго княжества; такъ же шляхетство Римскаго и Греческаго закона духовные и свѣцкіе уволены отъ всѣхъ прежнихъ платежей, податей, мытъ, строенія и починки крѣпостей и мостовъ, а только для одного признанія королевской власти велѣно имъ платить съ извѣстной мѣры пахатной земли ихъ поданныхъ, называемой, попольски, волока, обыкновенною монетою полскою, по два гроша, что російскими денгами учинить три полушки; а гдѣ такихъ волокъ нѣтъ, по одному грошу со двора.

Въ третьемъ пунктѣ шляхетство и обыватели онаго княжества обладеживаются; подъ присягою королевскою, что они не имѣютъ подлежать установленію короля Александра, учиненному въ Петриковѣ въ 1504 году, (которымъ повелѣно заставленные и розданные, до столу королевскаго принадлежащія, недвижимыя имѣнія выкупать и возвращать, и впредь безъ опредѣленія сеймового никому не заставлятъ и не давать), а будутъ сохранены при данныхъ имъ отъ прежнихъ королей полскихъ и великихъ князей Литовскихъ на недвижимыя и движимыя имѣнія грамотахъ и привилегіяхъ; а есть ли бы кто на имѣнія свои грамотъ и привилегій не имѣлъ, а владѣлъ и безъ нихъ тѣми имѣніями спокойно, то таковой имѣеть оными владѣтъ вѣчно, а грамотъ и привилегій не долженъ показывать ни предъ королемъ, ни предъ другими судными мѣстами.

Въ четвертомъ пунктѣ дозволено шляхетству судится прежнимъ ихъ правомъ, Литовскимъ Статутомъ, и обѣщано по оному во всѣхъ градскихъ, земскихъ и в самыхъ королевскихъ судахъ разсматривать и рѣшать, изъемя только одинъ раздѣлъ о учрежденіяхъ воинскихъ, яко волностямъ короны полской противный. Притомъ же дается имъ власть оное право на сеймикахъ поправлять и, смотря по нуждѣ, прибавлять или убавлять, а для подтвержденія вносить королю на главный сеймъ.

Въ пятомъ обѣщается: 1) всѣ дѣла тамошняго шляхетства во всѣхъ судахъ и канцеляріяхъ исправлять на одномъ рускомъ языкѣ

а дѣла мѣщанъ, имѣющихъ право магдебургское и прочаго званія людей, на польскомъ; 2) Князей и прочее шляхетство, какъ римскаго, такъ и греческаго закона, во всѣ гражданскіе и придворные чины, и въ самое сенаторское достоинство допускать и жаловать. Въ судахъ же и расправахъ сенаторамъ и князьямъ съ прочимъ шляхетствомъ равенство имѣть повелѣвается; 3) Обѣщается при томъ достоинствъ и чиновъ онаго княжества не уменьшать и не уничтожать, но когда оныя будутъ празды, отдавать природному тамошнему шляхетству. Чего ради Сенаторы земли Кіевскія, духовные и свѣцкіе, послѣ сего соединенія, по формѣ присяги коронной, присягнуть и впредь присягать обязаны, а потомъ, между коронными сенаторами, засѣдать и голосоу имѣть.

В шестомъ обязуется шляхетство, во время войны, войско свое ставить, по обыкновенію короны полской. Оному жъ дается дозволеніе, по примѣру другихъ воеводствъ и земель коронныхъ, въ каждомъ повѣтѣ въ назначенное время имѣть сеймики и выбирать пословъ, которые послѣ избранія должны собратся въ Кіевъ и оттуду слѣдовать на главный Сеймъ. Повелѣвается притомъ, чтобъ, при отправленіи общихъ дѣлъ, и на знаменахъ употребляемъ былъ гербъ коронный — орелъ.

А что всѣ въ той привилегіи описанныя дѣла, артикулы, свободы и волности никакими вымыслами, никакими какъ земскими привилегіями, такъ приватными сеймовыми и общими установленіями вѣчно повреждены, и ни в чемъ уняты и от короля нарушены не будутъ, но прилѣжно сохранены и содержаны быть имѣють, въ томъ король за себя и наслѣдниковъ своихъ присягою обязался, и къ вѣчному и ненарушимуому употребленію оную всѣмъ вышеписаннымъ чинамъ выдать приказалъ.

Сію привилегію хотя всѣ послѣ Сигизмунда Августа бывшіе короли присягою, за себя и за наслѣдниковъ своихъ, утверждали, и всѣ во оной находящіяся пункты напоследокъ и въ права малороссійскіе внесены, какъ то можно видѣть изъ многихъ статутскихъ раздѣловъ и артикуловъ и сеймовыхъ установленій; однако, понеже въ королевствѣ полскомъ отъ бывшихъ послѣ онаго короля Гдрей многіе волности и преимущества шляхетству прибавлены и утверждены, то въ томъ числѣ и шляхетство княженія Кіевскаго всегда равномѣрное съ прочими имѣло участіе. Упуская премногія другія, краткости ради, объ одномъ, до волностей и преимуществъ малороссійскаго шляхетства касающемся, яко важнѣйшемъ учрежденіи, пропустить не должно.

Когда король Стефанъ въ королевствѣ полскомъ въ 1578 году ¹⁾ учредилъ главные суды, по польски трибуналами называемые, и далъ имъ полную мочь всѣ дѣла, принадлежащія прежде къ собственному королевскому разсмотрѣнію, (оставя токмо себѣ апелляцію въ дѣлахъ, касающихся до чести и жизни шляхетской, такожъ до мнѣній, столу королевскому принадлежащихъ, и до казенныхъ доходовъ касающихся) рѣшать безъ апелляціи, то и воеводствамъ Кіевскому, Волинскому

¹⁾ Конституцій томъ 2. Стран. 962.

и Браславскому имѣть свой Трибуналь въ городѣ Луцкѣ на всемъ такомъ основаніи, какъ Коронный, дозволено, отдавъ, однако, имъ на волю, чтобы они могли оное учрежденіе Трибунала, по силѣ статута Литовскаго, исправить или совсѣмъ отъ оного отступить ¹⁾).

Потомъ когда воеводство Кіевское въ 1590 году ²⁾ просило о томъ, чтобы судится ему въ Трибуналь Люблинскомъ съ прочими малопольскими воеводствами, то сіе оному дозволено, и подтверждено, чтобы шляхетство тамошнее въ томъ Трибуналь судилось, по своимъ правамъ, присылая во оной своихъ, на сеймикахъ выбранныхъ, депутатовъ; всѣ дѣла отправляли бы на русскомъ языкѣ, имѣли-бы власть поправлять свои права, а учрежденіямъ короннымъ, противнымъ ихъ правамъ и привилегіямъ, ни въ чемъ не подлежали.

Но чтобы не подумалъ кто, что выше помянутая привилегія касается до одного только княженія Кіевского, а княженія Черниговское и Переяславльское во ономъ не упомянуты, надлежитъ знати, что княженіе Переяславльское, во время Полскаго владѣнія, всегда причиталось къ княженію Кіевскому, и нигдѣ въ исторіяхъ полскихъ княженіемъ не называется, по чему оно и въ титулъ королей полскихъ не вошло. Чтожъ касается до княженія Черниговска о, то, понеже оное перемѣнамъ подвержено было, ибо, по бывшимъ у поляковъ съ Россією войнамъ, нѣсколько разъ отнималось оно было отъ поляковъ росіянами; а потомъ опять полякамъ возвращаемо; напоследокъ, когда въ 1635 году, по силѣ заключеннаго съ Россією вѣчнаго мира, оное княженіе за поляками осталось, то понеже оное тѣми-же правами, что и Кіевское княженіе издревле судилось, того ради, учиненнымъ въ томъ же году ³⁾ установленіемъ сеймовымъ, здѣланы во ономъ всѣ такія жъ учрежденія, какъ и въ княжествѣ Кіевскомъ, а именно: здѣлано оно воеводствомъ и раздѣлено на повѣты, въ которыхъ дозволено шляхетству имѣть свои сеймики, такожъ земскіе и гродскіе суды, а въ Трибуналь Люблинскій посылать своихъ депутатовъ.

Изъ сего всякому ясно видѣть можно, что Малая Россія, будучи подъ Полшею, имѣла форму правленія республиканскую; и шляхетство оныя, въ числѣ котораго всегда заключался и духовный чинъ, пользовались тѣми жъ самими правами, привилегіями, волностями и преимуществами, что и полское шляхетство; а въ нѣкоторыхъ и преимущество имѣло, какъ то видно изъ третьево пункта привилегіи, что всѣ воинскія и гражданскія учрежденія и законы зависѣли отъ шляхетства, которое имѣло право дѣлать оныя на сеймикахъ, а для конфирмаціи королевской представлять на главной сеймъ; что суды земскіе и градскіе были при шляхетствѣ, надъ которыми апелляцію имѣлъ составляемый изъ того жъ шляхетства главный судъ или трибуналь, что все обстоятельнѣе усмотрѣти можно изъ малороссійскихъ правъ и напечатаннаго при оныхъ же правахъ

¹⁾ Конституціи стр. 963, 959.

²⁾ Конституціи томъ 2. стр. 1339.

³⁾ Конституцій томъ 3, стр. 355, 366.

учрежденія трибунальскаго. Словомъ сказать, малороссійское шляхетство имѣло участіе въ обоихъ чинахъ, которые вмѣстѣ съ королемъ управляютъ Республикою Польскою, тоестъ въ сенаторскомъ и рыцарскомъ.

Мѣщанство Малыя Россіи было на такомъ же основаніи, какъ и полское, ибо нѣкоторые города, какъ то: Кіевъ, Черниговъ, Переяславъ, Стародубъ, Новгородокъ Сѣверскій и прочіе имѣли особливья королевскія привилегіи, которыми дозволено было имъ судится правомъ Магдебургскимъ, и ползоваться всѣми тѣми волностями, которыми ползуются другіе волные королевства полскаго города, какъ то можно видѣть изъ имѣющихся и нынѣ въ оныхъ городахъ привилегій. Сіи города имѣли особливья свои магистраты, которыми они управляемы и судимы были, а отъ судовъ магистратскихъ никуда болѣе не шла апелляція, какъ токмо, по земскимъ дѣламъ, — въ трибуналъ, а по прочимъ всѣмъ — въ надворной королевской судъ, называемой Ассессорской. Они обязаны были нѣкоторыми небольшими податями, какъ то починкою крѣпостей, мостовъ, содержаніемъ на квартирахъ войскъ и прочая. Другіе жъ города, мѣстечки и села, принадлежащіе республикѣ, раздаваемы были отъ короля разнымъ чиновникамъ на ихъ чины, и тѣ чиновники судъ и росправу надъ оными имѣли, и изъ доходовъ, получаемыхъ отъ нихъ должны были платить четвертую долю на жалованье войска, и содержать оное на квартирахъ; отъ чего шляхетскія и духовного чина деревни изъяты были.

Сіе есть прямое и достовѣрное основаніе шляхетства, духовенства и мѣщанства Малыя Россіи, во время бытности ихъ подъ Полшею. О мужикахъ, или простомъ малороссійскомъ народѣ, и упоминать здѣсь не для чего; ибо они такъ, какъ польскіе и литовскіе мужики, зависѣли во всемъ отъ своихъ помѣщиковъ, которые, хотя по своему произволению; налагали на нихъ подати и работы, однако, по тамошнему обыкновенію, легкія и умѣренныя.

Чтожъ касается до малороссійскаго козацкаго войска, то оное со всѣмъ другія отъ вышеписанныхъ чиновъ основанія имѣетъ. Имя запорожскихъ козаковъ, подъ которымъ всегда разумѣмы были какъ живущіе въ Сѣчѣ, такъ и по городамъ и селамъ въ Малой Россіи, по согласному полскихъ и малороссійскихъ лѣтописателей свидѣтельству¹⁾, стало быть извѣстно въ 1516 году, при владѣніи короля полскаго Сигизмунда Перваго. Первый ихъ полководецъ и основатель былъ нѣкто Евстафій Дашковичъ, который, собравъ изъ россійскаго простаго народа нѣсколько тысячъ войска, назвалъ ихъ козаками, то есть легковооруженными воинами, съ которыми показалъ немалую королевству полскому противъ татаръ услугу, получилъ отъ выше помянутаго короля и сената дозволеніе умножить ихъ болше, издѣлать между ними воинскія учрежденія, по своему знанію. Съ того времени, часъ отъ часу, козацкое войско умножалось

¹⁾ Старовольскій въ Рыцарѣ Полскомъ, и въ описаніи воинственниковъ Сарматскихъ. Пасторій въ описаніи войны скифокосацкой. Книга I.
Малороссійскіе лѣтописцы.

и знатныя коронѣ полскої дѣлало услуги на войнѣ противъ непріятелей, и въ защищеніи границъ полскихъ отъ набѣговъ татарскихъ, получая отъ оныя небольшое денежное награжденіе, а, по болшей части, прибытокъ свой считая въ добычѣ отъ непріятеля. Однако, совершеннаго порядка и добрыхъ учрежденій козацкое войско не имѣло до короля полскаго Стефана Баторія.

Сей король, предпріявъ здѣлать въ полскомъ войскѣ хорошія порядки, не пропустилъ и козацкаго войска. До того времени козаки, будучи, по болшой части, изъ молодыхъ и холостыхъ людей, каждое лѣто выходили въ поле для воинскихъ упражненій и промысловъ, а зимою возвращались и жили въ Малой Россіи по селамъ и городамъ, не далеко отъ Днѣпра лежащимъ, у отцовъ и родственниковъ своихъ. Король Стефанъ, во уваженіи знатныхъ ихъ заслугъ, далъ имъ для жительства лежащій надъ Днѣпромъ городъ Терехтемировъ съ землями, въ низъ по Днѣпру лежащими, пространствомъ на 20 миль, раздѣлилъ ихъ на полки, учредилъ во оныхъ старшину, и далъ имъ главнаго полководца, называемаго Гетмана, которому на сіе достоинство пожаловалъ знамя, бунчукъ, булаву и печать, и снабдилъ ихъ артилерією, и всякими воинскими припасами; на всѣ же вышеписанные, городъ земли и воинскія учрежденія пожаловалъ имъ привилегію, въ которой дозволилъ имъ старшину и главнаго полководца выбирать промежъ себя; такъ же и другими многими волностями пожаловалъ, которыя состояли, поболшей части, во увольненіи ихъ отъ всякихъ общенародныхъ тягостей и податей съ ихъ имѣній, въ свободномъ отправленіи торговъ, безъ платежа пошлинъ, такожъ звѣринныхъ и рыбныхъ ловель, и въ волной продажѣ всякихъ напитковъ. Сверхъ сего, въ дѣлахъ, до ихъ недвижимыхъ имѣній касающихся, дозволено судитися имъ тѣмъ же правомъ, что и шляхетство. Выше сего сказано, что козаки съ начала своего были всѣ неженаты, но когда изъ нихъ нѣкоторые женитися начали, то другіе, отдѣлясь отъ нихъ, пошлѣ в низъ по Днѣпру и здѣлали себѣ засѣки по островамъ, находящимся на оной рѣцѣ, нижѣ пороговъ, отчего они запорожскими, низовыми и сѣчовыми козаками называются начали, такъ, какъ другіе назывались городовыми запорожскими жъ козаками. Но подлинное время сему ихъ раздѣленію неизвѣстно, а вѣроятно, что оное учинилось прежде помянутого Стефаномъ королемъ о козакахъ учрежденія. Какъ тѣ, такъ и другіе козаки хотя должны были, по силѣ своего учрежденія, состоять подъ однимъ Гетманомъ, однако, часто бывало, что запорожцы ихъ не слушались, а повиновались однимъ только своимъ полководцамъ, Кошевыми Атаманами называемымъ. Въ прочемъ надлежитъ знать, что козацкіе Гетманы великое различіе въ преимуществахъ своихъ имѣли отъ польскихъ Гетмановъ; ибо они состояли всегда подъ ихъ или другихъ, отъ короля назначенныхъ, командировъ повелѣніями; поляки такъ мало ихъ почитали, что, когда случалось о нихъ упоминать въ публичныхъ актахъ или узаконеніяхъ, никогда ихъ не называли Гетманами, но толко Старшими войска Запорожскаго, несмотря на то, что въ партикулярныхъ писмахъ

сами короли называли ихъ Гетманами. Почему Богданъ Хмельницкій, когда присланы къ нему были отъ Республики послы требовать кондицій, на какихъ онъ помириться хочетъ, между прочимъ, предложилъ и сіе: чтобъ ему ¹⁾ состоять подъ повелѣніями одного только короля, въ гражданскихъ же чинахъ и въ прочихъ, шляхетству позволенныхъ, преимуществахъ, козацкое войско и ихъ старшины, даже до самого Гетмана, никто не имѣлъ никакого участія, выключая техъ, которые изъ шляхетства рускаго и польскаго въ козацкомъ войскѣ служили и которыхъ во ономъ всегда было довольное число; ибо на то отъ республики никакого запрещенія не было; на послѣдокъ же и Конституціею 1638 года узаконено было ²⁾ чтобъ въ старшины козацкія не изъ шляхетства не производить. Первый былъ гетманъ Выговскій, который въ 1659 году, отъторгнувшись отъ Россіи, выговорилъ для себя ³⁾, чтобъ быть всегда воеводою Кіевскимъ, а потому и сенаторомъ республики Польской. Сіе есть прямое и подлинное основаніе малороссійскаго и запорожскаго козацкаго войска.

§ 2.

На какихъ договорахъ Малая Россія поддалась Россійской Имперіи?

Главнѣйшая причина, для которой Малая Россія отлучилась отъ республики Польской, есть та ненависть, которая произошла отъ различія въ вѣрѣ.

Пока двѣ религіи, то есть римская и греческая, для общаго польскаго и руссійскаго народовъ спокойства, въ равенствѣ содержимы и законами защищаемы были, до тѣхъ поръ въ руссійскомъ народѣ никакихъ не было замѣшательствъ и возмущеній, и никогда оной не помышлялъ о своемъ отъ Польши отлученіи. Когда же въ 1592 году Митрополитъ Кіевскій Рогоза и другіе единомышленныя ему Архіереи вздумали сдѣлать унію, или соединеніе Малороссійской церкви съ римскою, и пославъ съ тѣмъ въ Римъ своихъ пословъ, оную въ 1595 году заключили, то другіе православные, какъ изъ духовнаго чина люди, такъ и изъ шляхетства и мѣщанъ, подъ предводительствомъ воеводы Кіевского князя Константина Острожскаго, собравъ въ 1596 году въ Литовскомъ городѣ Брестѣ ¹⁾ соборъ, онаго митрополита съ его единомышленниками проклинали и послали отъ себя пословъ на собравшійся въ томъ же году сеймъ съ протестаціею, что они уніи, безъ согласія ихъ заключенной, не принимаютъ, митрополита и прочихъ, согласныхъ ему Архіереевъ, за пастырей своихъ не признаютъ, а хотятъ всегда остаться при прежней

¹⁾ Малороссійскіе лѣтописи.

²⁾ Конституцій томъ 3 стр. 927.

³⁾ Констит. томъ 4 стр. 642.

⁴⁾ О семъ соборѣ такъ, какъ и о прочемъ нижеслѣдующемъ упоминается в книжкѣ, называемой „Синописи“, или „Краткое описаніе правъ и вольностей Россійскаго народа“, печатанной въ Вильнѣ.

вѣрѣ, подѣ благословеніємъ Патріарха Константинопольскаго, и просили короля, щобѣ имѣ другихъ архіереевъ далѣ. Но когда того не получили, то какѣ помянутый князь Острожскій отѣ себя, такѣ и присланные отѣ собора послы, именемъ шляхетства и народа російскаго, живущихъ въ Польшѣ, великомѣ княжествѣ Литовскомѣ, тожѣ самое писменно протестовали, а сверхъ того объявили, что, какѣ шляхетство, и подданные ихъ таковыхъ духовныхъ терпѣть не хотятѣ и никакой, по духовнимъ дѣламъ, власти имѣть имѣ не допустятѣ. Совсѣмъ тѣмъ уніаты, получивши, по рекомендаціи папской, привилегіи отѣ короля Сигизмунда третьяго, и имѣя помощь отѣ римскаго духовенства и прочихъ, по римской вѣрѣ, ревнителѣй, часѣ отѣ часу усиливатѣся начали, отнимали у архіереевъ православныхъ епархіи и монастыри и принадлежащіа къ онымъ имѣніа. у священниковъ — приходы, а простой народѣ, а особливо живущихъ по королевскимъ и шляхетства римской вѣры городамъ и селамъ, всякими озлобленіаи понуждали къ принятію уніи и прочіа безчисленныа дѣлали наглости, въ правахъ же, и привилегіи, данныа російскому народу, ни вочто вмѣняли. Сіе жѣ почти самое и въ тоже время дѣлалось и съ протестантами, живущими въ республикѣ Польской. Шляхетство какѣ той, такѣ и другой религіи противъ тихъ такихъ наглостей и обидъ другого способа не находили, какѣ токмо для защищенія своего здѣлать ¹⁾ конфедерацію, которую они въ 1599 году въ Вильнѣ писменно между собою заключили и утвердили съ тѣмъ, чтобѣ другъ друга защищать и оборонять отѣ всякихъ насилій. Въ тожѣ самое время и козаки противъ таковыхъ насилій протестовали и почти ни одного сейма не проходило, на которомъ бы отъ всѣхъ чиновъ не было прозбѣ о отвращеніи оныхъ; и, хотя, съ стороны Королей получали они возможное вспоможеніе и защищеніе, однако, шляхетство римской вѣры, не смотря ни на какія королевскія повелѣніа, по своему поступало. Шляхетство и мѣщане російской вѣры не имѣли столько силы, чтобѣ имѣ противитѣся, а козаки, имѣя оную, явно противъ нихъ востали и подѣ предводительствомъ разныхъ Гетмановъ, начали оружіемъ защищать свою и всего російскаго народа вѣру и вольности. Часто козаки поляковъ, часто поляки козаковъ побѣждали и мирились, все съ обнадеживаніемъ не дѣлать російскому народу впредъ никакихъ насилій; въ чемъ и удерживались на нѣкоторое время, а особливо тогда, когда война съ какою-нибудь постороннею державою случалась, во время которой имѣли они въ козакахъ необходимую нужду; но потомъ опять на прежнее возвращались. На послѣдокъ, когда въ 1632 и 1633 годахъ, при избрании и коронаціи короля Владислава четвертаго, отъ всѣхъ чиновъ російскаго народа, въ томъ числѣ и отъ козаковъ жалобы на сеймахъ принесены были, то, хотя и воспослѣдовало сеймовое установленіе, чтобъ ихъ совершенно успокоить и велѣно отнятьа у православныхъ церквей имѣніа возвратитѣ; однако, король, вѣдая, сколь

¹⁾ Сія конфедерація напечатана на латинскомъ и французскомъ языкѣ; а у меня есть и на польскомъ.

поляки помянутымъ установленіямъ слѣдуютъ, на приватной авдіенціи сказалъ козакамъ: ¹⁾ „Когда-де вы добрые воины, то вы и сами себе защитить можете“; что, при вторичной их жалобѣ, и писменно подтвердилъ.

Больше было не надобно, чтобъ съ поляками учинить совершенный разрывъ. Богданъ Хмельницкій, сотникъ чигиринскій, будучи разоренъ и озлобленъ отъ старосты чигринскаго отнятіемъ жалованной ему отъ короля Сигизмунда Третьяго деревни, доставъ вышеупомянутое королевское письмо и прочія, данныя козакамъ привилегіи, ушолъ въ Запорожскую Сѣчь, и, объявля оныя козакамъ, уговорилъ ихъ къ принятію оружія; которые, выбравъ его Гетманомъ, въ томъ же году войну противъ поляковъ начали и чрезъ шесть лѣтъ съ такимъ успѣхомъ продолжали, что поляки принуждены болшія имъ дозволить волности, ежели какія они до того имѣли; ибо при заключеніи зборовскихъ договоровъ, учиненныхъ въ 1649 году между королемъ Іоанномъ Казимиромъ и Республикою съ одной, а Хмельницкимъ и войскомъ Запорожскимъ съ другой стороны, между прочими, полезными для руссійскаго народа условіями, выговорено было и сіе, чтобъ козацкая старшина пользовалась всѣми тѣми волностями, что и шляхетство, и чтобъ простолюдины изъ чьихъ было ни было имѣній, могли записываться въ козаки. Но Хмельницкій, опытами извѣдавъ, что никакимъ обязательствамъ поляковъ вѣрить неможно, вознамѣрился искать другой протекціи, и, хотя къ нему отъ турецкаго султана, отъ шведскаго короля и отъ князя трансильванскаго Ракочего, который искалъ быть королемъ въ Польшѣ, присланы были послы съ весьма полезными обѣщаніями; однако, онъ всѣмъ вышепомянутымъ предпочелъ высокую протекцію руссійскаго Гдря царя Алексея Михайловича, которую онъ и принялъ, учинивши со всѣмъ народомъ Малороссійскимъ на вѣрное подданство присягу въ 1654 году.

Основаніемъ сему подданству были договоры, которыхъ главнѣйшее содержаніе и сила состояли въ томъ, чтобъ всякому чину изъ Малороссійскаго народа остаться на всѣхъ тѣхъ правахъ и волностяхъ, на которыхъ они были под Польшею. Вотъ точныя слова прошенія Гетмана Хмельницкаго писаннаго въ вышепомянутому Гдрю изъ Чигирина отъ 31 февраля 1654 года. „Сего ради дерзаемъ о несчетной милости твоего Царскаго величества, да еже, еще что просити начнемъ у тебе великаго Государя нашего, твоего Царскаго величества, надѣемся получить; словеси бо Царскему, твоего Царскаго величества, всячески вѣровахомъ, какъ насъ тотъ же ближній твоего Царскаго величества бояринъ съ товарищи увѣщаль и увѣрилъ, и на той вѣрѣ насъ не поколебимыхъ утвердилъ; для того посланниковъ нашихъ Самойла Богдановича, судію войскового, и Павла Тетеру, полковника переяславскаго, съ товарищи къ пресвѣтлому лицу твоего Царскаго величества съ сею грамотою нашею отпу-

¹⁾ Смотри универсалъ Гетмана Хмельницкаго, опубликованный въ Малой Россіи июня дня 1648 года, въ которомъ и всѣ обиды, учиненныя руссійскому народу пространно описаны.

скаемъ и просимъ, дабы имъ твое Царское величество праведные свои очи показати и милостиво ухо приклонити изволилъ и моленій наших не презрѣлъ; и что они учнутъ говорить и молятъ у твоего Царскаго величества, изволь ихъ Твое Царское величество выслушати млстиво и насъ, Богдана Хмельницкаго, Гетмана войска Запорожскаго, и все войско Запорожское, и весь міръ христіанскій російскій, духовныхъ и мірскихъ людей, во всякомъ чину сущихъ и мсти отъ тебя великаго Гдря нашего твоего Царскаго величества ищущихъ, пожаловать, ущедрить и права уставы, привиліи и всякія свободы и державы добръ отъ духовныхъ и мірскихъ людей во всякомъ чину и преимуществъ сущихъ, елико кто имѣяше отъ вѣковъ отъ князей и пановъ благочестивыхъ и отъ Королей Польскихъ въ Гдрствѣ російскомъ наданныхъ, о нихъ же мы кровь свою проливаемъ отъ дѣдовъ и прадѣдовъ, тыя содержаще и погубити я не попускающе. Просимъ, ей просимъ и, до лица земли упадающе, велико просимъ твоего Царскаго величества, изволь твое царское величество утвердити и своими Грамотами Гдрскими укрѣпити навѣки; такого бо Гдрское твоего Царскаго величества слово намъ тотъ же ближній твоего Царскаго величества бояринъ съ товарищи обѣщаль и большая, рече, сихъ дѣлъ одержите отъ великаго Гдря его Царскаго величества, егда воспросите, большими васъ, рече, свободами державами и добрами пожалуетъ его Царское величество, наче Королей Польскихъ и княжатъ древнихъ російскихъ, точію чело́мъ бейте и вѣрно служите Его Царскому величеству¹⁾.

По силѣ сего прошенія, заключены были договорныя статьи, въ которыхъ, хотя, по большей части, Гетманъ съ войскомъ, какъ имѣвшіе въ Малой Россіи большую силу, договаривались о томъ, что имъ полезнымъ быть казалось; однако какъ въ прошеніи своемъ, такъ и въ договорахъ и однимъ словомъ упомянуть не смѣлъ, щобъ ему быть въ Малой Россіи верховнымъ правителемъ и вѣдать всѣ, какъ воинскія, такъ и гражданскія дѣла, а напротивъ того, оныхъ договоровъ статьею третьєю заключено, чтобъ шляхетство перебували при своихъ волностяхъ шляхетскихъ, чтобъ имѣли волность выбирать изъ между себя старшихъ на уряды судовые и исправлять земскіе и гродскіе суды, какъ было прежь сего при короляхъ польскихъ, а тринадцатою статьею, обще для всѣхъ чиновъ, подтверждено, чтобъ права, наданныя изъ вѣковъ отъ князей и королей духовнымъ и мирскимъ людямъ, ни въ чемъ не нарушены были. Сверхъ сего, онъ же, Гетманъ Хмельницкій, писалъ къ Государю о Переяславскихъ, а потомъ о Кіевскихъ мѣщанахъ, чтобъ имъ подтверждены были тѣ же права, привилегіи и свободы, которыя они имѣли, будучи подъ Польшею.

¹⁾ Розбивка належить Г. А. Полетиці. Н. В.

По силѣ тѣхъ его договоровъ и прошеній, даны были каждому чину особливья привилегіи, а именно: 1. Шляхетству. 2. Гетману съ войскомъ. 3. Митрополиту Кіевскому и прочимъ духовнымъ властямъ, кои того просили. 4. Мѣщанамъ Кіевскимъ, Переяславскимъ, Нѣжинскимъ и прочимъ, кои о томъ просили, въ которыхъ всѣхъ, безъ изыятія, подтверждено, чтобъ каждому чину остаться на всѣхъ тѣхъ правахъ, привилегіяхъ и обыкновеніяхъ, которыя они имѣли под Польшею.

Изъ сего всякъ видѣть можетъ, что Гетманъ Хмельницкій, какъ ни прославилъ ся своими надъ поляками побѣдами, какъ ни почиталъ себя и почитаемъ былъ за избавителя Малыя Россіи; однако, зная на какихъ онъ основаніяхъ былъ подъ Польшею, не осмѣлился присвоить и выговорить себѣ главной и полномощной власти надъ Малою Россіею, хотя, по тогдашней своей силѣ, и могъ бы оную доставить.

Но чего не осмѣлился онъ учинить явно, къ тому тайно приуготовлялъ путь какъ для себя, такъ и для предбудущихъ по себѣ Гетмановъ. Ибо хотя и выговорилъ онъ, чтобъ правленію дѣлъ земскихъ и гражданскихъ быть при шляхетствѣ; хотя зналъ онъ, что выбираемые для того судьи должны, по силѣ правъ и прежнихъ обыкновеній, выбраны быть на сеймикахъ отъ его, Гетманской власти, совсѣмъ независимыхъ, а по выборѣ на свои чины имѣть подтвержденіе отъ Гдря, а не отъ его Гетмана; однако, зная и то, что надъ оными судами главную апелляцію долженъ имѣть не Гетманъ, но Трибуналь или Главной судъ, котораго сила и власть въ 1. §. описаны, ни чего уже о Трибуналѣ какъ в прошеніи, такъ и въ договорахъ своихъ ясно не упомянулъ, въ той, какъ видно, надеждѣ, чтобъ, со временемъ, апелляцію надъ оными шляхетскими судами себѣ присвоить или вовсе оныя уничтожить; ибо зналъ онъ совершенно, что ежели бы учредить Трибуналь, то оной не имѣя надъ собою другой власти, кромѣ Гдря, ничего бы не опасался его, Гетманской власти, а вмѣсто того Гетманъ такъ долженъ бы быть подверженъ его суду, какъ и самой послѣдній шляхтичъ.

Сія моя догадка такъ справедлива и достовѣрна, что самымъ событіемъ дѣло подтверждается. Ибо, хотя при Гетманѣ Хмельницкомъ, а послѣ того при Выговскомъ шляхетство и пользовалось своими волностями, и вышепомянутые земскіе и городскіе суда отправляло, выбирая изъ между себя судей, и хотя помянутой Гетманъ Выговскій, отложившись отъ Россіи и принявъ паки польскую протекцію, во удовольствіе шляхетству выговорилъ было ¹⁾, чтобъ быть особливому Рускому Трибуналу въ воеводствахъ Кіевскомъ, Черниговскомъ и Браславскомъ; однако, когда почти всѣ Малороссійскіе и Запорожскіе козаки на измѣну его не согласились и избрали себѣ другого Гетмана Юрѣя Хмельницкаго, то уже въ заключенныхъ съ нимъ договорныхъ статьяхъ, кромѣ общаго всѣмъ чинамъ на всѣ ихъ права и волности подтвержденія, о шляхетствѣ и о томъ, чтобъ они гражданскія дѣла и суды вѣдали, ни чего не помянуто; которому примѣру послѣдовали и прочіе Гетманы при сочиненіи своихъ договоровъ.

¹⁾ Смотри Комиссію Гадяцкую, находящуюся въ 4 томѣ Конституцій на страницѣ 637 и проч.

И от сего времени начинается несчастливая Малыя Россіи эпоха. Шляхетство, будучи, такимъ образомъ, забыто и презрѣнно принуждено было подвергнуть себя Гетманской власти и записатся въ козацкое войско; а Гетманамъ открылось простратное поле къ исполненію своихъ высоко-мѣрныхъ и предприимчивыхъ намѣреній и прихотей. Присвоивъ, такимъ образомъ, себѣ шляхетству принадлежащіе суды, поручили они въ вѣдомство земскія и гражданскія такъ, как и воинскія дѣла, войсковой старшинѣ, то есть сотникамъ и полковникамъ, а главную над оними апелляцію оставили на свой судъ, въ которомъ, имѣя при себѣ двухъ войсковыхъ генеральныхъ судей, сами были предсѣдателями, и вмѣсто того, чтобы предъ тѣмъ, по прежнимъ обыкновеніямъ и примѣру польскихъ войскъ, суживали, и по договорамъ съ Россією должны были судить одни войсковыя дѣла, стали уже, безъ всякой апелляціи, судить дѣла земскія и градскія. Такимъ же образомъ присвоили они себѣ власть над мѣщанами и над ихъ магистратскими судами.

Итакъ, подчинивши себѣ всю Малую Россію, недозволеннымъ и беззаконнымъ образомъ управляли оною по своей воли и прихотямъ, и не имѣли власти своей никакого предѣла. Никто уже не могъ защищать себя своими правами и волностями, и никто Гетману напомнѣть не могъ о предѣлахъ его власти и должности. Въ самыхъ важнѣйшихъ и до благосостоянія общаго касающихся дѣлахъ, естли бы кто нибудь осмѣлился Гетману попрекословить, тотъ платилъ потеряніемъ чина, имѣнія, а часто и самой жизни.

С такою безпредѣльною и нагло похищеною властію, похитили они и тѣ преимущества и пользы, которыя принадлежали и принадлежать Гдрямъ. Я чрезъ сіе разумѣю общую Малороссійскую казну и раздачу недвижимыхъ имѣній, то есть городовъ, селъ, земель и всякихъ угодій.

Казною овладѣли они слѣдующимъ образомъ.

Во время польскаго владѣнія собираемы были положенныя законами подати особливыми на то учрежденными зборщиками, которые, собравъ оныя, должны были вносить въ Государственную казну къ подскарбію коронному, а онъ долженъ былъ употреблять на воинскія и прочія законами опредѣленныя расходы, и въ томъ предъ начатиємъ cadaго сейма давать отчетъ и получать квитанцію, а безъ того и сеймъ начатся не могъ, какъ то и нынѣ въ Польшѣ водится. Изъ оной казны получало козацкое войско свое жалованье. Гетманъ Хмельницкій, поддавшись Россіи, требовалъ на козаковъ такого-жъ жалованья, какое они от королей Польскихъ получали; но въ томъ ему отказано, какъ для тогдaшней съ поляками войны, такъ и для того, что Малороссійскіе доходы Государю не были еще извѣстны, а имѣли посланы быть дворяне для описанія оныхъ; послѣ чего и жалованье имѣло быть назначено. А когда здѣланъ былъ Гетманомъ Юрій Хмельницкій, тогда велѣно козацкому войску оное жалованье получать изъ малороссійскихъ доходовъ¹⁾, собирая оныя съ городовъ, и, хотя по силѣ договоровъ

¹⁾ Статья 6. Гетмана Юрія Хмельницкаго.

обоих Гетмановъ Хмельницких, должны были тѣ доходы отдаваемы быть повѣренной от Гдря персонѣ; однако, того не учинено, а со временъ Гетмана Дамьяна Игнатова, какъ то видно ¹⁾ изъ статей его, тѣ малороссійскія зборы остались под вѣдомствомъ Гетмановъ, которые хотя и содержали нѣкоторое число пѣхотнаго и коннаго войска изъ тѣхъ же козаковъ, добровольно набираемаго и употребляемаго, не такъ на общую пользу, какъ для ихъ собственнаго сбереженія и великолѣпія, а часто и исполненія ихъ измѣнническихъ намѣреній, какъ то явилось при Мазепѣ; но напротивъ того, настоящимъ козакамъ, для которыхъ тѣ зборы положены были, ни одной полушки жалованья не давали, а употребляли оныя на свои прихоти, вымышляя, от времени до времени, новыя зборы и подати, отдавая на откупъ мельницы, шинки и проч., чемъ такъ Малороссійской народъ отягчили было, что, по изверженіи Гетмана Самойловича, почти общее въ Малой Россіи было противъ откупщиковъ возмущеніе и многихъ изъ нихъ поубивали. Словомъ сказать, что Гетманы, взявъ общіе малороссійскіе доходы, под образомъ тѣмъ, чтобы платить изъ оныхъ войску, употребляли оныя на собственныя свои расходы, такъ что индуктовыя или таможенныя зборы, которыя при Гетманѣ Богданѣ Хмельницкомъ употреблялись на войско, при другихъ уже гетманахъ стали почитаемы быть за доходъ на Гетманскую кухню. И за сіе то одинъ изъ разумныхъ Малороссійскихъ лѣтописателей обвиняетъ Малороссійскую старшину, что они всю общую Малороссійскую казну отдали въ руки Гетманамъ и слугамъ ихъ, а не учредили общаго подскарбія для содержанія оной, от котораго де можно бы и отчетъ брать, и совѣтуеть, чтобъ они, хотя впредь, то учинили.

Недвижимыя же имѣнія въ Малой Россіи от Гетмановъ раздаваемы быть стали съ самыхъ временъ Гетмана Богдана Хмельницкаго. Мнѣ случилось видѣть его универсалы, данныя на деревни разнымъ владѣльцамъ; однако, того не помню, прежде ли подданства Россіи или послѣ онаго дѣлалъ онъ таковыя раздачи, но, какъ бы то ни было, я только утверждаю то, что ни онъ, Хмельницкій, ни другіе Гетманы, естли бы помнѣли тѣ основанія, на которыхъ они были под Польшею и на которыхъ поддались, не имѣли на то никакого права. Ибо въ пунктахъ Гетмана Богдана Хмельницкаго и сына его Юрья Хмельницкаго ни однимъ словомъ не упомянуто, чтобъ Гетманамъ роздавать деревни, а, напротивъ того, просили они, чтобъ Государь пожаловалъ на генеральную старшину и полковниковъ по мельницѣ. Знали сіе Малороссійская старшина. Знали и то, что таковыя награжденія деревнями во время польскаго владѣнія дѣлывались от королей на сеймахъ, съ общаго всея республики согласія и удостоенія; и для того въ статьяхъ Гетмана Дамьяна Игнатова просили Государя, чтобъ таковыхъ награжденій Гетманъ самъ собою не дѣлалъ, но согласно бы съ старшиною, а Государь бы таковыя дачи подтверждалъ, что имъ какъ въ сихъ статьяхъ подтверждено. Несмотря на то, Гетманы и такое

¹⁾ Статья 3-я.

милостивое Государей дозволеніе на зло употребили, ибо они: 1) Раздавали оныя деревни, по большей части, безъ согласія съ старшиною и не столько прямо заслуженымъ людямъ, сколько своимъ свойственникамъ и фаворитамъ. 2) Данныя от другихъ Гетмановъ или от себя, когда на кого осердятся, отнимали, а что всего больше дѣлали, то уже и послѣ подтвержденія Гдрскаго грамотами тѣхъ деревень. Почему при заключеніи статей съ Гетманомъ Мазепою, хотя ему и дозволено вмѣстѣ съ старшиною роздавать деревни, но притомъ подтверждено, чтобъ, если оныя деревни подтверждены будутъ Гдрскими Грамотами, онъ бы ихъ отнимать не смѣлъ. Со всѣмъ тѣмъ проклятый сей измѣнникъ еще больше всѣхъ прежнихъ Гетмановъ свирѣпѣлъ над многими знатыми и заслуженными, но ему ненавистными фамиліями, и, какъ прочими способами, такъ, и отнятіемъ жалованныхъ и от Гдрей грамотами утвержденныхъ деревень, в конецъ ихъ разорилъ, такъ что и нынѣ многіе, имѣя жалованныя грамоты, ползуются только оными и своею нищетою, а другіе деревнями ихъ владѣють.

Но всѣмъ таковымъ злоупотребленіямъ и Гетманской безпредѣльной власти оставалось еще одно помѣшательство. Это было древнее и, съ самого начала козацкаго имени въ войскѣ Запорожскомъ, употребляемое обыкновеніе, чтобъ никакихъ новыхъ и важныхъ дѣлъ Гетману не дѣлать, безъ общаго войскового совѣта, который козаки, по малороссійскому нарѣчію, называли иногда Войсковою Генеральною, а иногда Генеральною Черневою Радою. На оную Раду, въ случаѣ важнѣйшихъ дѣлъ должны они были собирать не токмо Генеральную Старшину и полковниковъ, но и прочую старшину, а особливо старыхъ и заслуженныхъ людей; а въ случаѣ дѣлъ, не столько важныхъ, одну генеральную старшину и полковниковъ; въ случаѣ же Гетманскаго избранія собиравлось вмѣстѣ и все войско. Въ которыхъ Радахъ постановляли они все то, что до общества касалось, а именно, въ случаяхъ крайней нужды, налагали новыя подати, награждали деревнями, производили въ чины, по общему выбору, требовали отъ зборщиковъ отчета и проч.

(Рукописа автор не закінчив).

(Бібліотека кол. університету св. Володимира. Збірка М. О. Судієнка-Папка № 115. С. И. Масловъ. Обзоръ рукописей бібліотеки университета св. Владимира. № 160).

Показчик до „Збірки матеріалів“ акад. Ник. Василенка.

	Стор.
Передмова	50
1. Розмежування в Київі земель Йорданської церкви та Кирилівського монастиря 21 вересня року 1605	57
2. Постанова київського католицького єпископа Криштофа Казимирського про повинності підданців Київської капітули, їх управління, суд над ними. Р. 1612	58
3. Лист польського короля Сигізмунда III київським міщанам на право рубати дерево в пушах коло Києва та ловити рибу в Дніпрі 28 березня року 1615	60
4. Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про збори з чужоземних купців. 28 квітня року 1654	60
5. Копія со взятой вѣдомости у преждебывшаго индуктора Петра Лукина въ 1722 году. Вѣденіе отъ всякого товару какъ Грецкого, Великороссійского, Полского, так и Малороссійского, отчего и почему индукта збирается	61
6. Вѣдомость, коликое число въ Малой Россіи съ малороссійскихъ товаровъ и промыслов индукта напередъ сего бралась и нынѣ збирается, а съ чего и почему, то явствууетъ из сего. Рік невідомий	63
7. Видѣніе, по чему, по прежнему обыкновенію и по данной графу Гаврилу Владиславовичу въ 1725 году вѣдомости съ товаровъ великороссійскихъ и малороссійскихъ заграничныхъ индукту собирать	64
8. Інструктаръ, от давныхъ пановъ виданный, на отобранные индуктної пошляни от разнихъ товаровъ, такъ и теперъ намъ подано, въ семь 1727 году	66
9. Кошторис на роблення поташу, смальцюги та салітри (мабуть, 1720-х р)	68
10. До історії заробітної платні в першій половині XVIII в. Прохання польових сторожів Ніженського полку з приводу того, що вони не одержують платні. Року 1728	70
11. Прибутки і витрати гетьманського переволочанського дворця в роках 1721—1722	72
12. Цех шевський у місті Мглині. 28 березня року 1704	76
13. Постанова про заснування в місті Кобеляці плотницького цеху 15 лютого року 1667	77
14. Лист полтавського полковника Федора Жученка про затвердження ткацькому цехові міста Кобеляк фундуша і про охорону цеху від зайвих повинностей. 11 жовтня року 1687	77
15. Лист полковника полтавського Івана Левенця кобеляцькому сотникові з заборону, без його відома, заступати цехових та посполитих од повинностей. Жовтня 5 року 1701	78
16. Полковник полтавський Іван Черняк потверджує, по шведській руїні, фундуша кобеляцькому шевському цехові. Вересня 12 року 1709	78
17. Кобеляцький ткацький цеховий уряд прохає потвердити цехові фундуші, а цеховим братам — повинність слухатися цеху. 15 березня року 1745	
18. Шевський кобеляцький цеховий уряд прохає полтавського полковника, нехай потвердить цехові фундуші, а цеховим братам повинність слухатися цеху. 16 березня року 1745	80
19. Полтавська полкова канцелярія, в відповідь на прохання од ткацького та шевського цехів у справі непорядків у цехах, наказує кобеляцькій старшині. Березень року 1745	81

20. До залюднення Полтави по шведській руїні. Запис Тихону Филиповичу, пресви-
теру Срітенському в Полтаві, на пляц для оселі. Року 1710 квітня 12 дня . 82
21. Полтава року 1767. На данние по Комисии о сочинении проекта Нового Уложе-
ния, з определения частной о городах комисии, пункта о малороссійскомъ
городѣ Полтавѣ, от депутата того города писара магистратового Григория
Рогоуль показание, здѣланное нимъ по виправкамъ з прежними книгами,
записками и по общему согражданъ согласию 83
22. Дѣло по челобитію всѣхъ полчанъ полтавскихъ на судью полтавского Петра
Кованьку и писаря полтавского жъ Ивана Залѣского въ избраніи ими на чинъ
полковничества полтавского, безъ общого полчан совѣту, Василя Кочубя.
1714 году 92
23. Лист од стародубського полковника Григора Карповича про затвердження на
посаді обраного сотника 12 жовтня 1678 року 96
24. Лист од стародубського полковника Григора Карповича про затвердження на
посаді обраного в м. Мглині городского отамана 12 травня року 1680 . . 97
25. Лист од стародубського полковника Григора Карповича про затвердження на
посаді обраного сотника 26 травня року 1680 97
29. Універсал гетьмана Самойловича про відставлення від уряду сотника і про за-
міну його на иншого. 11 грудня року 1680 98
27. Універсал гетьмана Самойловича про затвердження на посаді смілянського сот-
ника Івана Беркова, а також йому земель та посполитих. 14 січня року 1687 98
28. Лист переяславського полковника Івана Мировича про заміну на прохання сот-
нян бубновських одного сотника на иншого 27 червня року 1693 99
29. Лист полковника переяславського Степана Томари про затвердження, після по-
вороту з полону, Дениса Деркача бубновським сотником 28 липня року 1707 100
30. Лист од гетьмана Івана Мазепи 1702 року до сотника козелецького Петра Бор-
сука 100
31. Універсал гетьмана Мазепи 1707 року Григорові Костенецькому на уряд сотника 101
32. Лист фельдмаршала Бориса Шереметьєва про призначення сотенної старшини
в м. Вороніжі 29 жовтня року 1709 101
33. Розмежування компетенції між сотниками новохогородськими і старостою пол-
ковника полтавського Івана Черняка. Року 1716 102
34. Лист полковника полтавського Черняка 5 вересня року 1719 та універсал геть-
мана Скоропадського 21 жовтня року 1719 про затвердження, згідно з обран-
ням, Вакуленка сотником у Переволочній 103
35. Універсал гетьмана Скоропадського про бунти в Бакланській сотні і про при-
значення до тієї сотні на сотника Василя Варявського. Року 1720 104
36. Зловживання підчас обрання сотників. 1723 року 105
37. Прохання од сотнян куземинських перемінити їм сотника. Року 1723 квітня 18 106
38. Листування про перевірку складу сотників на початку гетьманування Данила
Апостола. Року 1727 107
39. Договір між сотником, що покидає уряд, та сотнянами (за гетьманування, ма-
буть, Апостолового) 111
40. Указ Сената 15 листопаду року 1748 з приводу прохання Івана Черняка при-
значити його на сотника до полтавської полкової сотні 112
41. Обрання та затвердження на посаді хоружого сотенного. Року 1749 10 жовтня 113
42. Указъ объ отрѣшеніи вновь устроенныхъ сотенъ. Листопаду 15 року 1742 . . 114
43. Універсал гетьмана Дем'яна Ігнатовича 21 березня року 1670 любецькій шляхті
про затвердження їй маєтків і про повинність шляхти одбувати військову
службу 115
44. Лист стародубського полковника Михайла Миклашевського 3 серпня року 1689
про те, що він бере „під значок“ Константія Мартиновича 116
45. Лист стародубського полковника Михайла Миклашевського, 6 січня року 1698,
про те, що він бере „під свою полковничую протекцію“ Константія Мартиновича 116

46. Лист стародубського полковника Михайла Миклашевського 2 січня року 1699 про те, що він бере „під свою полковничю протекцію“ Івана Шепелича .	117
47. Лист стародубського полковника Лук'яна Жоравко 17 листопаду року 1718, про те, що він бере „під свою полковничю протекцію“ Григорія Шепеленка з матір'ю його	117
48. Донесіння од чернігівського полковника Івана Божича правителю Малоросії Бібікову про значкових товаришів. 11 березня 1743 року	118
49. Екстракти по учиненимъ въ войсковой генеральной канцелярії о войсковыхъ товарищахъ справкамъ. Року 1751 (?)	120
50. Постанова Малоросійської Колегії про значкових товаришів. 13 червня р. 1768	122
51. Запитання од гетьмана Кирила Розумовського і відповідь на нього генеральної старшини про те, які були чини і який був уряд на Україні за гетьмана Скоропадського. Року 1751	124
52. Гетьман Кирило Розумовський призначає генеральну старшину на посаду Року 1751	126
53. Універсал гетьмана Розумовського про обов'язки Генерального Писаря, а також про судові інстанції 1751 р.	127
54. Гетьман Кирило Розумовський призначає суддів, щоб поповнити Генеральний Суд. Року 1751	128
55. Ордер гетьмана Кирила Розумовського 16 квітня року 1751 про заборону вживати в Лівобережній Україні „судъ по формѣ“, а судити по „малоросійським правамъ“	129
56. Боротьба гетьмана Кирила Розумовського з сутяжництвом на Україні. Ордер його Генеральній Військовій Канцелярії. Року 1751	130
57. Каткування за постановою Генерального Суду. Року 1754	131
56. До реформи Генерального Суду. Року 1761. Присяга суддів.	132
59. Форма присяги для членів Військового Генерального Суду. Року 1761	133
60. Генеральній Військовій Канцелярії заборонено, обминаючи Генеральний Суд, втручатися в судові справи. Року 1763	134
61. До кодифікації „Малоросійських прав“. Року 1759. Ордеръ въ Генеральную Войсковую Канцелярію бунчуковому товаришу Павлу Кочубею	134
62. О судахъ. Гдѣ какіе учреждены суды, и какъ имъ, по правамъ, быть надлежало и какъ оныя нынѣ суть	136
63. Із паперів Григора Андрійовича Полетики. 1767 року	142
64. Із паперів Григора Андрійовича Полетики. Після року 1772	143
65. Із паперів Григора Андрійовича Полетики. Другої половини XVIII в. Историческое извѣстіе, на какомъ основаніи Малая Россія была подъ республикою Польскою, и на какихъ договорахъ отдалась Россійскимъ государямъ, и патриотическое разсужденіе, какимъ образомъ можна бы оную нынѣ учредить чтобъ она полезна могла быть Россійскому Государству, безъ нарушенія правъ ея и вольностей	147

Доповнення.

В передмові на стор. 51 рядок 16-й знизу після слів „Хто їх склав, я не знаю“ треба додати „На обороті інструктара року 1727 (№ 8) є напис: „інструкція фактора лохвицького“.

Книга глухівського цеху калачницького.

На глухівські цехові книжки звернув був увагу ще Олександр Лазаревський¹⁾, а надрукувати текст цехових книжок з Чернігівщини — це була думка небіжчика Вадима Модзалевського; він узяв їх на це з Чернігова до Києва і навіть розпочав був уже копіювати, коли-ж смерть дослідникова припинила цю роботу, а наступні часи не дозволяли її поновити. Видрукувати цехові книжки вже тому випадає, що ми досі не маємо і одного повного надрукованого текста подібних книжок, а вони дають багатий матеріал що-до внутрішнього, так мало відомого, цехового життя.

Ці п'ятеро — котрі збереглися²⁾ — книжок з Чернігівщини — всі вписні, „реєстри“, як їх часом звуть (коропська книга) або „компути“ (кролевецька книга), себ-то заведено їх на те здебільша, щоб уписувати цехових майстрів. Вони мали значіння, як юридичний документ, що засвідчував належність кожного вписаного майстра до даного цеху, а так само звязані з цим права. Отож, бути вписаним у книгу вважали за річ дуже важливу, навіть неминуче потрібну не тільки самому майстрові, ба й нащадкам його, як це ретельно повторюється в багатьох записах по деяких книжках (кролевецька, глухівській). Коли-ж книжка закінчувалася, то в „новозаведенну“ книгу списувано всіх цехових членів, уписаних вже в попередній книжці (напр., у калачницькій глухівській), або — тільки деяких майстрів, мабуть тих, котрі були ще живі (напр., воронізька, коропська, різницька глухівська)³⁾.

Та треба було зафіксувати не тільки права окремих майстрів, а ще важливіше — юридичні підстави на існування самого цеха, себ-то тії права, що надав цехові уряд. Ці права часом уписувано в цехові книжки (у кролевецькій, різницькій глухівській); часом їх у самій-таки книжці і затверджувано (у воронізькій — сотник воронізький Холодович). У кролевецьку книжку вписано цікаву цехову конституцію, у формі офіційних цехових „листів“ з приводу різних подій у цеховому житті.

Опірч цих записів, що мали ширшу юридичну вагу, в цехові книжки вписувано все, що вважали за важливе, або цікаве в житті внутрішньому.

Цехове життя по невеликих містах не мало таких розвинених форм, що-б вимагали опрічних книжок на записи по окремих галузях; навіть

¹⁾ Описаніе Старой Малороссіи. Том II. 429 стор, прим. 685.

²⁾ Іще р. 1899 у глухівській ремісничій управі було 7 глухівських цехових книжок, найдавніша з них починалася 1663 р. (мабуть, різницького цеху), а восьма книжка шевського глухівського цеху належала Петрові Як. Дорошенкові; ця книжка починалася 1707 роком (лист П. Дорошенка до Ол. Лазаревського).

³⁾ У „Черниговскихъ Губернскихъ Вѣдомостяхъ“ за 1887 рік надруковано уривки з глухівських цехових книжок, тільки дуже недбало.

прибутки і видатки вписувано в цих-таки книжках без ніякої системи¹⁾, а саме: внески поодиноких членів, суми, що переходили від одного цехмистра до іншого, видатки на церкву, на будування та прикрашання цехових дворів, витрати на ралець, то-що — усенький бюджет був такий невеликий, що не потребував окремої бухгалтерії.

Вписували ще в ці книжки умови, що на них приймано нових членів, вибори нових цехмистрів, призначення на писарів, кому в яких ятках торгувати, то-що; навіть і те, що церква згоріла (коропівська) або цехмистрові син народивсь (воронізька) — все, що хтілося закріпити в пам'яті, знаходило собі місце в книжках.

Різницька глухівська книжка має опріч усього зазначеного, цілком одмінні записи, а саме в ній списано деякі твори релігійного змісту. А до них цікаві коментарі якогось читача, що зміст цих творів йому не сподобавсь. Отож, він і виступає тут-таки, на берегах книжки з своєю суворою критикою.

Такий різноманітний зміст мали ці книжки, і видно, що, коли на чолі цеху був енергійніший цехмистр, то і записів більшало і зміст їхній ширшав; а деколи, знов, трапляється перерва, на скількись років навіть: не було діяльних, а може й письменних людей, записи припинялися, та мабуть і життя цехове завмирало. Мати таку книгу — кожен, більше-менше заможний цех уважав за річ неминуче потрібну — це була збірка юридичних документів. Отож, книжки ці дуже уважно переховувано, і дійшли вони до нас у гарному вигляді. На жаль, умови друку не дозволять надрукувати всіх п'яťох книжок з Чернігівщини, дарма що вони так добре доповнюють одна одну. Друкуємо тут текст однієї тільки цехової книги, а саме калачницького глухівського цеху, найбільш, здається, економічно розвиненого. У цій книзі немає прав од уряду, мабуть переховувано їх окремо. Натомість є різноманітні записи іншого змісту; між ними чимало записів прибутково-видаткових, що малюють економічний та побутовий боки цехового життя.

Книга ця in folio, оправлено її в шкурятані палітурки з вибитими золотими визерунками, золото на їх сливе стерлося. Починається вона трьома визерунками; перший з них має в середині заголовний напис і являє собою, отже, форту. Цей напис на форті й ті частини, котрі скопійовано з попередньої книги, і писано півуставом, великі літери здебільша писано циноброю; решта — найрізноманітнішим скорописом. Текст цієї книжки друкуємо цілком, без змін.

Правописні зміни такі: слов'янські числа замінено на цифри; знак ѱ, що заступав був ѳ, так і віддано за допомогою ѳ; слов'янські літери ѡ і з замінено на відповідні українські; титли не розкрито; літеру, що означала була нашу сучасну ї, віддавати має й.

На зразок того, як оздоблювано цехові книжки, додаємо тут репродукції з титулової карти і малюнка Миколая, вміщеного поруч цієї картки. наче її продовження.

Катерина Лазаревська.

¹⁾ Тільки в воронізькій книжці згадано окрему прибутково-видаткову книжку за пізніші часи (1854 р.).

Сіє книга колачницкая составленна рабом Бжіємъ Назаромъ Мокаровомъ за єго цехъмистра і єго стараніємъ.

Здася року 1732 м-ця марта 9 дня.

[1] Этой книгѣ въ 1877 г. было 145 лѣт.

[1 6.] Сіє книга колачницкая новоставленная зъ цехмистра Назара Мокарова і зо старшого брата Михайла Андреева і за другого брата Михайла Іванова і за ключника Корнѣя Кирилова и свѣдомо всей братій всей. Я, Назар Мокаровъ поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Тимофей Кошуба, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Корнѣй Ємъченко, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Кирило Емецъ, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Евдокія Сильчиха, поєднала цехъ вѣчными часы. Я, Устиния Корнѣеха, поєднала цехъ вѣчными часы. Я, Семень Ємченко, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Терешко Степановъ, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Михайло Андреевъ зять Фвескувъ, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Ульяна Склярвна поєднала цехъ вѣчными часы. Я, Іванъ Мокаровъ, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Пархумъ Ємченко, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Михайло Анѣдрѣевъ Сохъновъ, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Андрѣй Терещенко, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Яковъ Ройна, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Яско Моксимовъ, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Василь Мокаровъ, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Кирилиха удова, поєднала цехъ вѣчными часы. Я, Павелъ Мокаренко, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Стефанъ Юрченко, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Семень Сирокваша, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Карпъ Кириловичъ, поєдналъ цехъ вѣчными часы¹⁾. Я, Феодоръ Єрмолаєвъ Устименко, поновивъ цехъ колачницкій, по тестю своєму Тимофѣю. и женою своею, Стефанидою, вичними часы. Я, Іосифъ Лукяновичъ поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Мария Бѣля, поєднала цехъ, по матери своєї Парасковей вѣчными часѣ [2 6.]. Я, Іванъ Мирочникъ, поєдналъ вѣчними часы цехъ. Я, Григорій Корнѣенко, поєдналъ цехъ вѣчными часы. Я, Андрій Григорієвичъ, поєдналъ цехъ вѣчными часы за пна цехмистра Назарія Макарієвича, что свѣдома братій всей на тотъ часъ будучихъ. Я, Савка Павловъ, поєдналъ цехъ по отцєви своєму вѣчными часы за цехмистра Назарія Макарієва, что свѣдомо братій всей на тот час будучихъ. Я, Лєско Корнѣенко, постави покрасу по отцєви своєму вѣчными часы два тѣяра і зовсимъ за цехмистра Назара Мокарова, і старшихъ Михайла Андрѣева Грѣгорива, і ключника Карпа Кириловича і свѣдомо братий всей на тот часъ будучи. Я, Іванъ Сметанка, поєдналъ цехъ колачницкій вѣчными часы за пна цехмистра Назара Мокаренко, что свѣдома братий всей на тот часъ будучихъ. Я, Леонтий Корнѣенко, по[но]вив цехъ по отцєви своєму вѣчными часы. Я Онисимъ Ієовичъ, Городничой муж поєднавъ цех калачницкій вѣчными часы за пна цехмистра Назара Макаренко, что свѣдомо братий всей на тот час будучихъ. — [3] Року 1731 мсця февралѣ 23 дня. Я, Назаръ Макаровичъ,

¹⁾ Досі написано однією рукою, мабуть скопійовано з давньої книги.

новоизбранный з братій всей цехмистромъ колачницкомъ пріймую грошей готовихъ суми зобранной цехмистромы бывшими; а теперъ по рахунку братій всей імѣется готовихъ грошей в скрѣнцѣ братской колачницкой двадцять рублей срѣбныхъ денегъ и сѣмъ копъ полушокъ; а которій денги на людехъ в долгу позиченныхъ сѣмъдесять рублей и сѣмъ рублей и чотири золотихъ при томъ часѣ старшимъ братомъ Михайломъ Ивановичемъ и ключникомъ Михайломъ Андрѣвичомъ, и Степаномъ Юрченкомъ и братій всей, и оние полушки дали з цеху своего до цркви свтителя Хрства на цвонѣ Михайла за вѣдомом пана цехмистра Назара Макарова и всей братій на тотъ часъ будучихъ ¹⁾. Року 1732 года мѣся октября 26 дня пошло з братерской скринки на сукно сто талерей и рубль зо всимъ коштомъ, за цехмистра Назара Мокаровича, и старшого брата Михайла Ивановича, и другого брата Михайла Андреевича, и ключника Корнѣя Кириловича и свѣдомо братій всей на тот час будучихъ. — Року 1732, мѣся марта 1 дня, купили воску к воскресенію Хтову за симъ копъ и зо сѣмнадцать копѣекъ, за цехмистра Назара Мокаровича; року 1731 мѣся октоврія 26 дня, купили воску к рождеству Хртову за денги из скринки братерской за десять копъ и за девять шаговъ за цехмистра Назара Мокаровича. — Року 1732 мѣся іюля 21 дня дали грошей пять копъ из скринки братерской колачницкой до церкви стилиа Хртова Николая на оправу олтаря, за цехмистра Назара Мокарова, и старшого брата Михайла Андриява, й другого старшого Андрея Григоріева и [3 б.] свѣдомо, братій всей. — Року 1732 мѣся іюля 21 дня. Пошло на управу ²⁾ сукна старого грошей сѣмъ гривень, за цехмистра Назара Мокарова, и старшого брата Михайла Андреева, и другого брата Андрея Григоріева, ключника Григоріе Корніева й свѣдомо братій всей. Сегожъ году мѣся ноємрія 5 дня справели мары новіи, пошло денегъ одинадцять золотихъ, за цехмистра Назара Мокарова, за старшого брата Андрея Григоріева, і Михаила Андреевича, и ключника Григорія Корнѣевича и свѣдомо братій всей. — Сегожъ году мѣся октоврія 29 дня ³⁾ — Року 1732 году декабрія мѣся 22 дня купили воску к рождеству Хртову за десят рублей и сѣмдесят копѣекъ, и копейка и за цехмистра Назара Мокарова, и свѣдомо братій всей. — Року 1733 года мая 28 дня купили воску за таляръ без шага полпята фунта. — Року 1733 года мая 28 дня купили жита за двадцят рублей и приобрілы пять рублей и того тридцат рублей, за цехмистра Назара Мокарова, и свѣдомо братій всей. — Року 1733 году мѣся іюля, 1 дня, справелы до церкви храма престой Бци, покрили престоль сукномъ, коштомъ стало восѣмъ копъ, за отпущеніе гриховъ за всю братію, за цехмистра Назара Мокарова и старшихъ братовъ Михала Андрева и Андрея Григоріева и ключника Григорія Корнѣева и свѣдомо братій всей [4] до села Ксензовки за сщеника Федора. —

¹⁾ Починаючи „на оние полушки“ написано иншою рукою; слова „на цвонѣ“ дописано вгорі.

²⁾ Оправу. ³⁾ Незакінчений запис.

Року 1733 году мѣсяця септєвѣрія воторого числа, пошѣло на инѣ-бонѣ за святителя Христова Николая чотири золотий. — Справили скриню братерскую, коштуєть сѣмь золотыхъ. — Року 1733 году мѣя октоврія 27 дня ¹⁾. — Року 1734 году мѣя іунарія 20 дня по рождествѣ Хртовомѣ пошло на росходѣ, якъ ходили з ралцемѣ по старшихъ десять рублей и по братіи всей, за цехмистра Назара Мокарова, изъ скринки братерской. — Року 1734 году мѣя марта 17 дня, купили дворъ братерскій именно дали пядесять рублей, за цехмистра Назара Мокарова, и стараніємъ его и старшихъ братовъ Михайла Андрієва, и Андрія Григорієва, и ключника Карпа Кирилова и свѣдомо братіи всей, на тотъ часъ будучихъ, — Року 1734 года мѣя марта 5 дня. Пошло денегъ девять рублей из скринки братерской, что дерева на ледовню купували, и до старшихъ ходили двора братерского дост[р]оивались за цехмистра Назара Мокарова, и старшихъ братовъ Михайла Андрієва, и Андрія Григорієва и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ. — Року 1734 года мѣя февраля 17 числа. По приказу городской старшины зъ ратуши глуховской, от сотника Стефана Умонца и войта Василя Яковенка ²⁾ и отамана Демяна Туранщика и [4 б.] войта Василя Яковенка, и бурмистровъ получили мы, указъ, в которомъ предложено, что от непріятелского нападенія крѣпкое имѣти опасеніе и ежелибъ внезапная, чего бже сохрани, могла воспослѣдовать тривога, то такъ козакомѣ, яко и всѣмъ посполитомѣ людемѣ, такожъ и намѣ цеху колачницького; справили корогву, оруже у кого имѣється, и копій и все исполнено; имѣється у цеху ншемѣ колачницькомѣ справно, як належить; пошло на короговъ, рубль денегъ, цеху колачницького скринки братерской, и гончары дали таляръ на корогву ж, за цехмистра Назара Мокарова, и старшихъ братовъ Михайла Андрієва, и Андрія Григорієва, и ключника Карпа Кириловича, и свѣдомо братіи на тотъ часъ будучих. Купили поруху ³⁾ за пять копѣ, и за десять алтинъ, и за пять денегъ з [с]скринки братерской. — Року 1734 году мѣя марта 31 дня, пошло денегъ три рубля з [с]скринки братерской, на осщенія дому и на [о]бѣдѣ, за цехмистра Назара Мокаровича и старшихъ братовъ Михайла Андрієвича й Андрія Григорієвича и ключника Карѣпа Кириловича и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ. — Року 1734 года мѣя марта 31 дня. Я, Омелянъ Василієвичъ, и женою своею Стефанидою, чиню вѣдомо симъ писаніємъ своимъ, что записуюсь у книги сей братерской, ижъ пріймую денегъ двадцать рублей на промисль, за цехмистра Назара Мокаровича и братовъ Михайла Андрієва и Андрія Григорієва и ключника Карпа Кириловича и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ. — Року 1734 года мѣя іюля 7 числа ⁴⁾, [5]. 1734 мѣя октоврія 1 числа пошло з [с]скринки братерской в росходѣ на погребѣ стр[о]енія чотирнадцять рублей чотири копѣйки за відо[мо]мѣ цехмистра пана Назара Мокарова сина, і старшихъ братовъ Михайла і Андрѣя,

¹⁾ Незакінчений запис. ²⁾ „и войта Василия Яковенка“ — закреслено.

³⁾ Пороху. ⁴⁾ Недописаний запис.

ключника Карпа і за вѣдомо всей братий на тот час будучихъ — 1734 г., якъ ходили ми з братією до цехмистра и до братовъ старших і до городових старшихъ старатели денегъ з братерской скринки рублей десять, за цехмистра Назара Макаренка, і за старшого брата Пархома Кириленка, и за ключника Леонтия Корнѣенка. — В року 1735-м, пошло на покрите хати рублей востѣмъ, двадцать алтинѣ и двѣ копѣйки, за цехмистра Назара Макаренка, и за старшого брата Пархома Ёмченка і за Івана Сметанки ключника, и всей братій свѣдомо на тот часъ будучимъ. — 1735 году мѣсяца марта 23. Я, Яковъ Романович Ошомченко поєднал цех колачницкій по дѣду своему Почепцю Стехвану ¹⁾ а имено цѣна денегъ рублей 4, і совсѣмъ з воскомъ, ладономъ и столовимъ напиткомъ, из молодчествомъ, из вибурчиствомъ, жеби мене не турбовали нѣвчимъ и равенъ братий всей завѣдомомъ пна цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Пархома Кирилова, і пана ключника Івана Сметанки и свѣдомо на той час братий на тот час будучихъ више показаной ²⁾ моеї укупленной росписки цеху, я, Яков Романов, уписался [5 б.], — 1732 году априля 8 числа, якъ ходили з ралцемъ об воскресенскихъ святкахъ до пана цехмистра, и до старшихъ братовъ и до городской старшини пошло денегъ з скринки десять рублей, о то свѣдомо пану цехмистру и всей братий на тот часъ будучимъ. — В року 1735 мѣсяца, апрѣля 20 дня, я, Евхимія Дидиха удова, поєднала цехъ калачницкій вѣчными часи, себѣ, и дѣтямъ своїмъ вѣчными часи, совсѣмъ з воском, з ладаномъ, и столовыми, и совсѣмъ, за цехмистра Назара Макарова и старших братовъ Пархома Кирилова Ёмченка, и за другого старшого брата Андрѣя Григорєва, и за ключника Івана Сметанки, и свѣдомо всей братий на тот час будучихъ, в томъ явна зоостаєть братии всей, — 1735 году іюня 30 дня, стратили денегъ з скринки братерской, на комору братерскую, что переставляли комору, пошло на расходъ денегъ всѣхъ востѣмъ рублей ровно, за вѣдомомъ пана цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Пархома Ёмченка, и другого старшого брата Андрѣя Григорієва и ключника Івана Сметанки и всей братий на тот часъ будучих. — Року 1735 году іюля 6 дня, я Василь Кушнѣрь поєдналъ цехъ калачницкій вѣчными часи себѣ, и женѣ своей, и дѣтямъ своїмъ за поводомъ пана цехмистра Назара Макарова и старшого брата Пархома Ёмченка, и другого старшого брата Андрѣя Григорієва, и ключника Івана Сметанки и всей братий на тот часъ будучих. — 1735 году октября 21 дня, стратили денегъ з скринки братерской на потребу двора братского, а имено на хѣвуртку пять рублей без гривни за вѣдомом пана цехмистра Назара Макарова и старшого брата Андрея Гриценка, и ключника Ёсипа Лукуянова и всей братий на тот часъ будучихъ. [6]—1735 г. декабря 26 дня, якъ ходили, з ралцомъ об рождественскихъ святкахъ до пана цехмистра, и до старшихъ братовъ и до городской старшини пошло денегъ з скринки братерской десять рублей, и то свѣдомо пану

¹⁾ Стехвану — дописано вгорі.

²⁾ „Више показаніи“ дописано вгорі.

цехмистру Назару Макарову, и старших братовъ Андрѣя Гриценъка, и другого старшого брата Корнѣя Ёмченка, и ключника Ёсипа Лукянова, и всей братій на тот часу будучихъ. — 1736 году июля 26 дня, уплачено денги всѣ супсана пятьдесят за двор братерский ¹⁾ рублей Якову Смиченко жителю, Ястребъскому ²⁾ прилюдне, а имено при Ивану Слѣпкину войту коренъскому, и при своѣй братій, а имено, я цехмистръ Назар Макаровъ, при старших братахъ при Андрѣю Григореву, и при Корнѣю Ёмченку, и при ключнику Ёсипу Лукянову, и при Пархоому Ёмченку и при инихъ людяхъ на тот часъ будучихъ, и при писару Якову Романову Ошомченку. — 1736 году июля 26 дня, я, Яковъ Смиченко, поеднал цехъ калачницкій вѣчными часи за цехмистра Назара Макарова, и старших братовъ Андрея Григорьева, и другого старшого брата Корнѣя Ёмченка, и ключника Ёсипа Лукянова и свѣдомо братій всей на тот час будучихъ [6 б.]. За бившаго цехмистра калачницкого Назария Макаровича здержано на расход всякий приключающийся триста рублей ровно безъ прибочних денегъ, которіе принялъ онъ, Макаровичъ, от прежнего цехмистра Степана Юрченко. — 1735 году июня 15, Якубъ Матвѣевичъ Зерновскій поедналъ цехъ колачницкій вѣчными часи, за вѣдомомъ цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Пархома Ёмця, и другого Андрѣя Григоріева, и ключника Ивана Сметани и свѣдомо братій всей на тотъ часъ будучихъ, а записанно било на картѣ, то по совѣту цехмистра Кирира Федорова и старшихъ братовъ, Ивана Константи Дмитра Кравцю и ключника Сидора Накованки, и при всей братій на тотъ часъ будучихъ. — 1737 году августа 21 дня, принялъ я, новоизбранный цехмистръ Михайло Андреевъ колачницкій по прошенію братій всей от цехмистра Назария Макариевича денегъ в скриньки готовихъ двадцят четири рубля и пят копеекъ, і воску два пуди, і свѣдомо всей братій на тот час будущей. — 1737 году октобрія 16 дня, принялъ я, новоизбранный цехмистръ Корнѣй Ёмченко ³⁾, калачницкій по прошенію братіи от цехмистра Михайла Андреева денегъ, которіи в шинкара двадцят рублей, за старшого брата Василя Макаренка, и за Семена Сирокваши, и за ключника Юсифа [7]. — 1737 году, декамврія 26 дня, якъ ходили з ралцемъ об рождественских святках до пна цехмистра и до старших братовъ и до городской старшины, пошло денегъ з скринки братерской рублей десят, о то свѣдомо пну цехмистру Корнѣю Ёмченку и старших братовъ, Василя Макаренка и Семена Сирокваши и ключника Ёсипа, и всей братій на тотъ часъ будучихъ. — Року 1738 мця априля 6 числа, якъ ходили до начальниковъ з ралцемъ безъ битьности Корнѣя Ёмченка цехмистра я, Василий Макариевъ, наказный цехмистер изъ братією стратили таляр. — 1738 году 4 дня, якъ ходили з ралцемъ об рождественских ствяткахъ з паномъ до цехмистра, и до братовъ старшихъ, і до городовихъ старших старатели денегъ з бра-

¹⁾ „за дворъ братерскій“ — написано вгорі. ²⁾ Невизразно написано.

³⁾ „Корнѣй Ёмченко“ написано зверху якогось затертого імени.

терской скринки рублей десят за цехмистра Корнѣя Емченка і за старшого брата Василя Макаровича і за другого брата і Семена Сирокваши за ключника Єсипа Лукяновича — 1739 году мѣя декабѣря 26 дня, якъ ходили з радцемъ до цехмистра Корнѣя Емченка, і до старшихъ братовъ Михайла Іванова, і Леонтия Корнѣевича, і ключника Єсипа Лукянова, й до всей старшины глуховской градской стратили денегъ десять рублей [7 6.] — 1740 года мѣя априля 6 дня, якъ ходили ми з братією до цехмистра, и до старшого брата, и ключника, и до городово[й] старшины стратили денегъ з братерской скринки рублей десят за цехмистра Корнѣя Кирилова Емченка, і за старшого брата Михайла Іванова і ключника Єсифа Лукянова свѣдомо буди всей братіи, на тот час будучихъ — 1741 году априля двадцѣят первого дня, якъ ходили з братією до цехмистра и до старшого брата и ключника до городово¹⁾ старшины стратили денегъ з братерской скринки рублей десят за цехмистра Назара Маркова, и старшого брата Сидора Наливайки и ключника Кирила Іванова, свѣдомо всей братий на тот час будучихъ [8]. — Я Иван Диденко, поставил покрасу по отцеві своему за цехмистра Корнѣя Емченка, и старшихъ братовъ Василя Макаренка и Семена Сирокваши и Єсифа Ключника явно въсей братий. — Я, Яковъ Корнѣенко, поставил покрасу по отцеві своему за цехмистра Корнѣя Емченка и старшихъ братовъ, Василя Макаренка и Сирокваши и Єсифа ключника явно въсей братий. Я, Потапъ Федоровъ поставил покрасу по отцеві своему за цехмистра Корнѣя Емченка и старшихъ братовъ Василя Макаренка и Семена Сирокваши и Єсифа ключника явно всей братии. — 1740 году мѣя марта 13 дня, я, Иванъ Климовъ снѣ Горкавій Лартишинъ зят поєдналъ цехъ калачницкій вѣчными часи, мнѣ и женѣ моей Іринѣ за цехмистра Корнѣя Емченка, и старшого брата Михайла Іванова, и ключника Єсифа Лукянова, и свѣдомо братіи всей, на тотъ часъ будучихъ, Иванъ Кухоль жител Глуховскій²⁾. — 1740 году мѣя марта 13 дня, Я Ісай Тихонов снѣ поєдналъ цехъ калачницкій вѣчными часи мнѣ и женѣ моей, Евфросиній, а поєднала цехъ калачницкій собственными своими денгами мать моя Феодосія, за цехмистра Корнѣя Кирулева Емченка, и старшого брата Михайла Іванова, и ключника Єсифа Лукянова и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ [8 6.]. 1740 году ноябѣря 16 дня, я Лукянъ Марков синъ Гончаревскій поєдналъ цехъ калачницкій вѣчными часи за цехмистра Корнѣя Емченка, старшого брата Михайла Іванова, и ключника Іосифа Лукянова, и протчой братии на тотъ часъ будучой. — 1742 года марта 28 дня. Я Левко Василевъ Пушкар поєдналъ цехъ калачницкій вѣчными часи, за цехмистра Корнѣя Емченка, и старшихъ братовъ Якова Поповича, и ключника Андрѣя Терещенка и прочой братии на тотъ часъ будучихъ. — 1742 года мая среднѣхъ чиселъ, я Яковъ Поповичъ поєдналъ цехъ калачницкій вѣчными часи за цехмистра Корнѣя Емченка, и старшихъ братовъ, его жъ Якова Поповича, за ключника

¹⁾ Спочатку написано „сотеной“, а згори написано „городовой“.

²⁾ Підписано іншою рукою, мабуть, власноручний підпис.

Андрѣя Терещенка свѣдомо и братий всей;—1744 года февраля 1 числа, я Иванъ Сироквашен поставилъ покрасу за цехмистра Стефана Юрченка и старшого брата Ивана Мирочника и ключника Андрѣя Терещенка и свѣдомо братий всей,—1744 году априля 8, я Леонтий Аврамовичъ поєдналъ цехъ калачницкий вѣчными часи за цехмистра Корнѣя Ёмця, старшого брата Григория Корнѣенка и ключника Ивана Широкаши, и при прочой братии на тотъ часъ будучихъ, и свѣдомо всѣмъ [9]—1744 году февраля 4 числа, Я Корнѣй Ёмець, новоизбранный з братий все[й] цехмистромъ колачницкимъ примую грошей готовыхъ суми збраной цехмистромъ бившимъ Стефаномъ Юрченкомъ десять рублей и вусемдесять копѣекъ при томъ часѣ (?) старшимъ братомъ Григориемъ Корнѣенкомъ и ключникомъ Иваномъ Сироквашенкомъ и свѣдомо братий всей.—1744 году июня 5 числа, я Петро Федоровичъ Пушкаръ поєдналъ цехъ колачницкий вѣчными часи за цехмистра Корнѣя Ёмця и старшого брата Григория Корнѣева и ключника Ивана Широкаши, и свѣдомо брати всей,—1745 году априля 28 числа, я, Иванъ Павловичъ, поставилъ покрасу по отцеву своему, за цехмистра Корнѣя Ёмця и старшого брата Ёсифа Лукянова и ключника Ивана Широкаши; и при всей братий на тотъ часъ будучой вичними часи—1745 года июня 28 числа, я, Мосѣй Малашенко, поставилъ покрасу по дѣду своему Павлу Лесенку, за цехмистра Корнѣя Ёмця, и старшого брата и Ёсифа Лукянова, и ключника Ивана Павлова, и при всей братий на тотъ часъ будучихъ, вѣчными часи [9 б.]—1745 году июля 28 числа, я, Кирило Федоровичъ Бураченко, поєдналъ цехъ колачницкий вѣчными часи; за вѣдомомъ цехмистра Корнѣя Ёмця, старшого брата Ёсифа Лукянова, и ключника Ивана Павлова, и свѣдомо братий всей на тотъ часъ будучихъ,—1745 году июля 29 числа, Я, Сидоръ Наливайченко, поєдналъ цехъ колачницкий вѣчными часи, завѣдомомъ цехмистра Корнѣя Ёмця, старшого брата Ёсифа Лукянова, и ключника Ивана Павлова, и свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучихъ.—1747 году января 8 д., Иванъ Василевъ син Макаренко, старший предъ всею братиею просячи братий, жеби равен имъ былъ поставилъ по отцу своему покрасу за цехмистра Назара Макарева и за старшихъ братьовъ, а именно Иосипа Лукянова и Лукіяна Маркова и ключника Кирила Бураченка и свѣдома братии всей на тотъ часъ будучихъ,—1747 году марта 16 числа, Григорий Волощенко ставши предъ братиею просячи брати, жеби равенъ, имъ билъ, поставилъ покоторой (?) женѣ своей Анастаси Петровнѣ по [10] красу за цехмистра Назара Макарева и старшихъ братьовъ и ключника Кирила Бурака, и свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучихъ.—1747 году мѣся августъ 30 числа, я Иванъ Коваль, поєдналъ цехъ калачницкий женѣ и дѣтямъ вичними часи, за вѣдомомъ цехмистра Кирила Федорова Бурака, и старшихъ братьовъ, Андрѣя Терещенка, Петра Сурмача, и ключника Левка Пушкаръ, и свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучихъ. З молчествомъ и вибурчествомъ ¹⁾.—1747 году октября 27 числа, Я, Ігнатъ (?) Михайленко, по-

¹⁾ „З молчествомъ и вибурчествомъ“ дописано згодом.

ставиль покрасу за цехмистра Кирила Федорова и старшихъ братовъ Пархома Ёмца, Петра Сурмича, и ключника Ивана Ковалѣя, и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ. — 1747 году ноября 11 числа, я, Кирило Пискуненко, поєдналь цехъ колачницкій женѣ и дѣтямъ вичними часи, за вѣдомомъ цехмистра Кирила Фе [10 б.] дорѣва Бурака и старшихъ братовъ Пархома Ёмца, Петра Сурмача и ключника Ивана Ковалѣя, и при всей братіи на тотъ часъ будучихъ, з молодчествомъ и вибурчествомъ. — 1745 году июня 9 числа, я, Стефанъ Макуха, поєдналь цехъ талачницкій женѣ и дѣтямъ вечними часи, за цехмистра Корнѣя Ёмца и старшого брата Ёсифа Лукянова и ключника Ивана Павлова и при всей братіи на тотъ часъ будучихъ, а в книгу записано в 1748 году января, 3 числа. — 1747 году марта 15 числа, Тетяна Яковиха Марковна, из затемъ своимъ Моисеемъ Даценкомъ из дочерю Катериною, за вѣдомомъ цехмистра калачницкого, Назара Макарова, и старшихъ братовъ, Лукяна Маркова, Ёсифа Лукянова, и ключника Кирила Бурака и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ, поєднала цехъ вѣчними часи, и денги все сполна заплатила в 1748 году в мартѣ мѣцѣ 27 числѣ, [11] — 1749 году февраля 20 числа, Я, Кирило Федоровъ Буракъ, новоизбранный з братіи цехмистромъ калачницкимъ, примую грошей готовихъ сумъми збраной, цехмистромъ бившимъ, Семеномъ Широкашей, сѣмъ рублей сорокъ копѣекъ и три полушки и при томъ часѣ билъ старшимъ братомъ Иваномъ Ковалемъ и ключникомъ Дмитромъ Кравцемъ, и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ. — 1749 году, февраля 20 числа, сукно брацкое новое справлено сехмистромъ Семеномъ Широкашею и старшимъ братомъ Иваномъ Ковалемъ, ключникомъ Дмитромъ Кравцемъ, из денегъ Назара Макарова, даннихъ двадцать три рублѣ девѣносто шесть копѣекъ, а скринки братерской калачницкой стратили денегъ, тринадцать рублей, шесдесятъ чотири копѣйки денги, и того денегъ тридцать сѣмъ рублей шесдесятъ копеекъ, денги щитано сукно за цехмистра Кирила Федорова Бурака, и старшихъ братовъ Ивана Ковалѣя, Дмитрія Кравця и ключника Сидора Наливайки. — 1749 года сентября 21-го, Назаръ Макаровъ осталніе денги всѣ сполне уплатили при старшому брату Ивану Ковалу, да Якову Шапоснику, да ключнику Сидору Наливайку и прочіихъ [11 б.] свѣдомихъ братіи и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ и того денегъ — 37 р. 60 к. — 1747 году февраля 20 числа, Яковъ Игнатовъ Шапочникъ, поєдналь цехъ калачницкій женѣ и дѣтямъ вѣчними часи до цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Ёсифа Лукянова, и ключника Кирила Бурака и при всей братіи на тотъ часъ будучихъ, а в книгу уписанъ 1749 году февраля 27 числа. — 1747 году мая восьмого на десятъ числа Дмитрій Тарасовъ синь про званіемъ Шадринъ поєдналь цехъ калачницкій женѣ и дѣтямъ вѣчними часи за цехмистра Назара Макарова и старшого брата Ивана Ковалѣя и Якова Игнатова ¹⁾ ключника Сидора Наливайки и при всей братіи на тотъ

¹⁾ „Якова Игнатова“ вписано вгорі пізніше.

часъ будучихъ в книгу вписаль. — 1749 году мая восьмого на десять числа вибурчество и молодчество отбувъ. — 1749 году мая восьмого на десят числа Иванъ Музика Карповъ синъ поєдналъ цехъ калачницкой женѣ и дѣтямъ вѣчными часи за цехмистра Назара Макарова и старшихъ братовъ Якова Игнатова, й Ивана Коваля и ключника Сидора Наливайки при всѣй братии на тотъ часъ будучихъ в книгу уписаль. 1749 году мая восьмого на десят числа по наследий своей тютки Гарпини Ёсипихи — 1749 году мая, двадцят [12] четвертого числа, я, Демянъ Макаровъ, поєдналъ цехъ калачницкий вѣчными часи женѣ и дѣтямъ за цехмистра Назара Макарова, и старшихъ братовъ Якова Игнатова, и Ивана Коваля, и ключника Сидора Наливайки, при всѣй братии на тотъ часъ будучихъ в книгу уписаль 1749 году мая, двадцят четвертого числа, — 1749 годѣ июни второго числа, я, Васылъ Иванов сынъ Кривуленко, поєдналъ цехъ калачницкий вѣчными часы женѣ и дѣтямъ за цехмистра Назара Макарова и старшихъ братовъ Якова Игнатова, и Ивана Коваля и ключника Сидора Наливайки при всѣй братии на тотъ часъ будучихъ в книгу уписанъ 1749 годѣ июня второго числа. — 1749 году сентября 24 числа я, Антон Анисмовъ синъ, понамаръ, ставши предъ цехмистромъ Назаромъ Макаровим и предъ всею братиею, дабы булъ равенъ братии всѣй поєдналъ цехъ калачницкий вѣчными часы женѣ и дѣтямъ за цехмистра Назара Макарова, и старшихъ братовъ Якова Игнатова і Ивана Коваля, и ключника Сидора Наливайки при всѣй братии на тотъ часъ будучихъ в книгу уписал. [12 б.]. 1749 году сентября 24 числа. — 1749 году декабря 15 дня здѣлались ятъки калачницкіе за цехмистра Назара Макарова и старшихъ братовъ Ивана Коваля, и Якова Игнатова, и ключника Сидора Наливайченъка и всѣй братии пошло з скриньки братерской на расходъ денегъ всѣй братий Калачницкой на строение и на всю деревню и дранъ шестдесят три рублѣ двадцят копеѣиок. — 1750 году априля 1 числа, я Дмитро Фурманъ, ставши предъ цехмистромъ Назаромъ Макаровимъ и предъ сею братиею, даби билъ равенъ братий всѣй поєдналъ цехъ калачницкий вѣчными часи женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Ивана Коваля и ключника Сидора Наливайченка и при вѣсѣй братий на тотъ часъ будучихъ й в книгу записано; 1750 так году октября 16 дня ¹⁾ 17501 (sic) году февраля четвертого на десят дня. Я, Иванъ Музика Карповъ синъ, вибурчество и молодчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Ивана Коваля, и ключника Сидора Наливайки и при всѣй братии на тотъ часъ будучихъ вѣчными часи, — 1751 года октября 13 дня, я, Левко Сопунъ, поєдналъ цехъ калачницкий вѣчными часи женѣ и дѣтямъ своимъ ²⁾ за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Сидора Наливайки, і ключника Кирила Пискуна вѣчными часи женѣ и дѣтямъ и при всѣй братии на тотъ часъ случившоися і в книгу уписаль, — 1752 года

¹⁾ Цей незакінчений запис закреслено.

²⁾ Починаючи від „калачницкий“ — дописано вгорі.

августа 23 дня, [13] я, Кирило Бакумовский, поєдналь цехъ калачницкий вѣчными часи женѣ и дѣтемъ своимъ за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Назара Музики ключника Петра Сурмаченка, і при всей братии на тотъ часъ будучих. — 1752 года августа 23 дня, я, Лукянъ Лаврѣновъ снѣ Рибавченко, поєдналь цехъ калачницкий себѣ женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчными часи за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Музики, і ключника Петра Сурмаченка, і при всей братии на тотъ часъ будучихъ в книгу уписаль. — 1752 года августа 23 дня, я, Ігнат Компанѣецъ Данилсвѣ снѣ, поєдналь цехъ калачницкий вѣчными часи женѣ і дѣтямъ своимъ цѣною пятнадцат рублей совсѣмъ расходомъ братерскимъ, то естъ з воскомъ і ладаномъ такожъ цехмистру, і старшому брату, і прочими притом же із напиткомъ і молодчествомъ і виборчествомъ за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Музики, і ключника Петра Сурмаченка, і при всей братии на тотъ часъ будучихъ для того про памят, і записали в книгу [13 6.] — 1752 года августа 30 дня, я, Павелъ Броварниковъ, снѣ Яковлевъ поєдналь цехъ калачницкий вѣчными часи женѣ і дѣтямъ своимъ за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Музики, і ключника Петра Сурмаченка, і при всей братии, на тотъ час будучих цѣною половинную част по дѣду своему Малаху — восѣмъ рублей: совсѣмъ братерским, то ест з воскомъ і ладаномъ такожъ цехмистромъ і старшим братомъ і прочими служащими да і виборчествомъ і молодчествомъ ¹⁾, при том же і з напиткомъ, для того про памят в книгу записал. — 1752 года декабря 20, я, Романъ Якимовъ синѣ Боредченко, поєдналь цехъ калачницкий по тестю своему Андрѣю Терентѣеву сну, женѣ и дѣтямъ своимъ, вѣчными часи, з молодчествомъ и виборчествомъ, за цехмистра Андрѣя Терентѣева сна старшого брата Івана Мирочника, ключника Ігната Компанѣца и при всей братий на тот часъ будучихъ за цѣну готовихъ денегъ четири рублѣ половинную часть свѣдомо всѣмъ. — 1753 года іюля 15 д. я, Марко Яковлевъ снѣ Крутенко, постановиль покрасу по отцу своему, даби равенъ былъ братии всей за цехмистра Сидора Наливайки — старшого брата Ігната Компанѣйца і при всей братий на тот часъ будучихъ, [14] — 1753 года августа 1 дня, поєдналь цехъ калачницкий Андрѣй Рибка женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчными часи за цехмистра Стефана Макухи, старшого брата Івана Музики, ключника Марка Крутенка, і при всей братии на тотъ часъ будучихъ. — 1752 года іюля 1 дня, поєдналь цехъ калачницкий Дмитро Федоровъ снѣ Циганъ вѣчными часи женѣ і дѣтямъ своимъ за цехмистра Назара Макарова, старшого брата Івана Карпова Музики, ключника Петра Федорова Сурмаченка і при всей братии бывшой в той часъ. — 1757 года марта 9 дня, поставиль покрасу Стефанъ Леонтиевъ снѣ Корнѣевский по отцу своему Леонтию Городничому, дабы былъ братий равенъ всей завѣдомомъ цехмистра Сидора Наливайки старшого брата Потапа Фе-

¹⁾ „Молодчествомъ и вибурчествомъ“ — дописано згодом.

дорова ключника Дмитра Цигана и всей братии будучих при томъ часѣ свѣдомо. — 1756 году декабря 2, по совѣту цехмистра калачницкого Сидора Наливайки, й старшого брата Потапа Федорова ключника Дмитра Цигана, й при всей братии в том, что бил би ему Стефану Леонтиеву сину Корнѣевскому при цеху калачницкомъ в писарской должности два года то ест от вишвиписанного 756 года декабря 2 по 758 годъ декабря по 2 число, а за оную его Корнѣевского должност от оногo цеху калачницкого бил би волнень ему виборческой и молодческой должности. [14 6.]— 1758 году мая 17 д., поєдналъ цехъ калачницкій Мойсей Даценко вѣчными часи женѣ и дѣтямъ своимъ, за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Потапа Федорова й ключника Дмитра Цигана и привсей братии на тот часъ будучих молодчество одходиль. — 1759-го году генваря „10“ д., поставиль покрасу Петро Ивановъ Мирошниченко по отцу своему Ивану Мирошниченку, даби билъ равень братии всей за вѣдомомъ цехмистра Ивана Карпова, старшого брата Потапа Федорова, ключника Дмитра Цигана и всей братии будучих при томъ часѣ. — 1759 году сентября 25, поєдналъ цехъ калачницкій Иванъ Онопрѣенко вѣчными часи женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Потапа Федорова, и ключника Семена Лященка, и при всей братий на тотъ часъ будучих молодчество й виборчество отходиль. — 1761 году марта 15 д., поєдналъ цехъ калачницкій Семень Лященко вѣчными часи женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Стефана Корнѣевского и при всей братии на тот часъ будучих; молодчество и виборчество отходил [15]. — 1761 году ноября 30 д. — 1761 году марта 20 д., поєдналъ цехъ калачницкій Данило Дмитріевъ вѣчными часи себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Стефана Корнѣевского, и ключника Семена Лященка и при всей братий на тотъ часъ будучих, молодчество и виборчество отходиль. — 1762-го году июля 30 д. поєдналъ цехъ калачницкій Дмитро Коляжній вѣчными часи себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Стефана Корнѣевского и ключника Семена Лященка и при всей братий на тот час будучих; молодчество и виборчество отходиль. — 1762 года февраля 25 ч., поєдналъ цехъ калачницкій Моисей Ивановъ Олейниченко женѣ и дѣтямъ своимъ¹⁾ за цехмистра Ивана Карпова, старшого брата Стефана Самойлова Макухи, и ключника Самсона Василюева Тестоиченка, и при всей братии на тот часъ будучой; молодчество и виборчество отходиль. — 1764 года генваря 11 д., поєдналъ цехъ калачницкій Яковъ Иосифовъ синъ Винниченко, женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Ивана Карпова, старшого брата Стефана Самойлова Макухи, здешнего ключника Семена Лященка и при томъ будучи всей братии вѣчными часи. [15 6.]. — 1764 году марта 9 д., поєдналъ цехъ калачницкій Трохимъ Григориєвъ синъ Наливайковъ зять женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Ивана Карпова, старшого брата Степана Самойлова

¹⁾ „женѣ и дѣтямъ своимъ“ дописано вгорі.

Макухи, и ключника Семена Василиева Лященко, и протчийхъ будучихъ всей братій вѣчными часи. — 1764-году марта 9 д., поєдналь цехъ калачниціи Есипъ Говоруненко женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Івана Карпова, старшого брата Степана Самойлова Макухи, і ключника Семена Василия Лященко, і при томъ будучихъ всей братій вѣчными часи. — 1769 году генваря 11 д., поєдналь цехъ калачниціи житель глуховскій Григорій Степанов синъ Волощенко, женѣ своей и дѣтямъ своимъ зъ цехмистра Івана Карповского, старшого брата Якова Винниченка, ключника Івана Макухина и при всей братіи вѣчными часи. [16]. — 1769-го году февраля 4 д., поєдналь цехъ калачниціи житель глуховскій Михайло Дмитриевъ женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Івана Карповского, старшого брата Якова Винниченка, ключника Івана Макухина и протчихъ будучихъ всей братіи вѣчными часи. — 1771 году Генваря „8 д.“, поєдналь цехъ калачниціи житель Глуховскій Сава Григориевичъ слюсаръ женѣ и дѣтямъ его за цехмистра Івана Карповского, старшого брата Якова Винниченка и ключника Івана ¹⁾ Макухина сина Филонова и при всей братии будучими вѣчными часи. — 1771 году генваря „8 д.“, поєдналь цехъ калачниціи житель глуховскій Якимъ Никитичъ Гриненко женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Івана Карповского, старшого брата Якова Винниченка и ключника Івана Макухина, и протчийхъ бившихъ братии вѣчными часи. — 1771 году генваря „8 д.“, по умертвии отца его Кирила Пискуна синъ его Павелъ Пискуновъ покрасу поставиль, виборчество отбилъ за цехмистра Івана Карповского, старшого брата Якова Винниченка, и ключника Івана Макухина и всей братии. — 1771 году генваря „9 д.“, поєднал цехъ калачниціи жител глуховскій Иванъ Андрущенко женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Івана Карповского, старшого брата Якова Осиповича Шапочникова, і ключника Івана Макухина, и всей братій вѣчными часи. — [16 б.]. 1771 году ноября „22 д.“, дого[во]-рилъ цехъ калачниціи вѣчными часи себѣ и дѣтямъ своимъ житель глуховскій Степанъ Степановъ синъ Паляница, за цехмистра Якова Осипова Шапочникова ²⁾; старшого брата Мойсѣя Олѣйника и ключника Трофима Григориева и всей братій за цену дванадцать рублей, молодчество и виборчество неходитъ. — 1772 году априля „1 д.“, договориль цехъ калачниціи вѣчными часи себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ житель глуховскій Антонъ Лопатенко за цехмистра Якова Осипова Шапочникова, старшого брата Трофима Григориева и ключника Уласа Дорошова и всей братій за цену тринадцатъ рублей; молодчества и виборчества не ходит. — 1772 года априля 26 дня, договориль цехъ калачниціи вѣчными часи себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ житель глуховскій Иванъ Максимовъ, за цехмистра Якова Осипова Шапочникова и старшого брата Трофима Григориева и ключника Уласа Дорошова и всей братии за цену тринадцатъ рублей, и виборчества не ходитъ и молодчество. [17]. — 1772 году мая

¹⁾ „Івана“ вписано вгорі.

²⁾ „Калачникова“ закреслено, а вгорі написано „Шапочникова“.

„1 д.“, я, Романъ Степановъ Макухинъ, по отцу моему поставилъ въ цехъ покрасу виборчество и молодчество отбулъ и впредь от сего часу долженъ битъ равень братий, за цехмистра Якова Іосифова старшого брата Трофима Григоріева, і ключника Уласа Дорошова, и всей братии.— 1772 году мая „1“ дня, договорилъ цехъ калачницкій вѣчными часи себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ, за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Трофима Григоріева і ключника Уласа Дорошова, и всей братии за цену шесть рублей; молодчество и виборчество отбулъ Василь Коноженъко и в книгу записанъ во вѣчные часи.— 1772 году мая „1“ дня, договорилъ цехъ калачницкій вѣчными часи себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Трофима Григоріева, и ключника Уласа Дорошова, и всей братии за цену девят рублей, с которіе денегъ отдано еще за цехмистра Івана Карповского денегъ пятьрублей, а остальные вишеписанного числа отдалъ; молодчество и виборчество отбулъ Мосей Панченко. [17 б.].— 1772-го году мая дня, поєдналъ цехъ калачницкій житель глуховскій Матвѣй Рубанъ женѣ своей и дѣтямъ своимъ за цехмистра Якова Осипова, и старшого брата Трофима Григоріева, и ключника Уласа Дорошова при всей братии вѣчнии часи; молодчества и виборчества не ходить.— 1772 году сентября 18 д., за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Трофима Григоріева, ключника Уласа Дорошова всей братий уступленно калачницкій цехъ сотенному компанѣйскому асаулѣ Стефану Римаренку, женѣ и всему его потомству вѣчными часи, из рода въ родъ, за службу его в цехових надобностях ісправляемую, і впред всѣ надобности ісправлят безъотговорочно долженъ.— 1772 году октября „8 д.“, поставилъ покрасу Алексѣй Григоріевъ синъ Волощенко по отцу своему, Григорию Волощенко, в цехъ калачницкій за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Трофима Григоріева и ключника Уласа Дорошова и всей братий; даби впредь равень билъ цеховой [18] братии; виборчество уплатилъ.— 1772-го году октября „8 д.“, договорилъ цех калачницкій житель глуховскій Иванъ Швидкий себѣ женѣ и дѣтемъ своимъ вѣчными часи за цену одинадцат рублей¹⁾, за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Трофима Григоріева, и ключника Уласа Дорошова и всей братий; молодчество и виборчество отходилъ.— 1773 года марта „15“ дня, договорилъ цехъ калачницкій вѣчными часи, житель глуховскій, козакъ компанейской, Петро Зѣма себѣ, женѣ и дѣтемъ моймъ, за цену шестнадцат рублей, которіе денги всѣ сполна въ скринку братскую приняти; молодчество и виборчество, оному цеху отходилъ за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Уласа Дорошова, ключника Павла Пискунова і всей братий.— 1773 году априля „30“ дня, договорилъ цехъ калачницкій житель глуховскій Марко Малчик вѣчными часи себѣ, женѣ Пелагия²⁾ и дѣтемъ своимъ, за цену шесть рублей, которіе денги всѣ сполна въ скринку братскую приняли; молодчество и виборчество совсѣмъ отходилъ за цехмистра Якова Осипова, старшого брата

1) „одинадцат рублей“ — приписано вгорі. 2) „Пелагия“ — приписано вгорі.

Павла Пискуна и всей того цеху братий. — [18 б.]. 1774 году генваря „14“. постановилъ покрасу житель глуховскій Симонъ Дмитриевичъ Калюжный по отцу своему Димитрию Калюжному поєдналъ цехъ вѣчными часи себѣ женѣ и дѣтемъ своимъ за цехмистра Якова Сукманя, старшого брата Павла Пискунова, ключника Романа Макухи и всей братий того цеху, даби впредь равень билъ цеховой братии, виборчество выходилъ полгода. — 1774 году априля „5“ дня, за договоромъ мною Иваномъ Бражникомъ зъ цехмистромъ цеху калачницкого и тогожъ цеху старшимъ братомъ Иваномъ Максимовимъ и ключникомъ Мосѣемъ Коротким и всей братий, за прежде бившого тестя моего служби вѣписаль я въ вѣчную книгу Матвѣя Яруху, и за недоплатні імъ, Ярохою, в цех денегъ я уплатилъ денегъ еденъ рубль сорокъ копѣекъ; оной же Яруха виборчество и молодчество отходилъ. [19]. — 1774 года октября „12“ д., договорилъ цехъ калачницкій компанейскій козакъ Сава Николаенко вѣчными часи себѣ и женѣ своей за цену шестнадцать рублей, за цехмистра Мойсѣя Олѣйника, старшого брата Івана Максимова, и ключника Мойсея Короткого, и всей братий; виборчества, молодчества в ономъ цеху не ходитъ. — 1775 году, договорилъ цехъ калачницкій вѣчными часи житель глуховскій Степанъ Мѣрочникъ себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ за цену семь рублей, которіе денги от него Мѣрочника приняти в скринку братскую за цехмистра Моисея Олѣйника, старшого брата Трохима Григориева, і ключника Мойсея Короткого и всей братий; виборчества и молодчества не ходитъ. — 1775 году, договорилъ цехъ калачницкій житель глуховскій, Антонъ Семеновъ Наметкинъ вѣчными часи себѣ, женѣ и дѣтемъ его, за цену четиринадцать рублей, за цехмистра Мойсея Олейни[19 б.]ка, старшого брата Івана Максимова, и ключника Мойсея Короткого, и всей братии которіе денги от него Антона Наметника всѣ сполна въ скринку братскую приняти; молодчества и виборчества не ходитъ. — 1775 года априля „28“ д., договорилъ я житель глуховскій Іванъ Мироненко половину часть цеху калачницкого ценою за шесть рублей себѣ, женѣ и дѣтемъ моимъ вѣчными часи за цехмистра Мойсѣя Олѣйника, старшого брата Івана Максимова, і ключника Мойсѣя Короткого, и всей братий, которіе денги и ннѣ уплочено в скринку брацкую; виборчество долженъ доходить три мѣся. — 1776 года сентября 24 д., поєдналъ цехъ калачницкій вѣчными часи себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ, козакъ і житель глуховскій, Захарій Горбатенко за цену „15“ рублей, за цехмистра Мойсея Олѣйника, старшого брата Івана Максимова і всей братии, которіе денги онъ, Горбатенко, всѣ сполна і отдал. [20]. — 1776 году ноября „1“ д., вислужилъ цехъ калачницкій по отцу своему Игнату Руденку, синъ его Демянъ Руденко, вѣчными часи себѣ, и женѣ своей, и дѣтемъ, и покрасу поставил, виборчество отходилъ, за цехмистра Мойсея Олейника, старшого брата Івана Максимова, и всей братий, зъ доплатою денегъ едного рубля двадцать копѣекъ, даби вичний билъ братъ, и вѣдали б об онѣмъ братий. — 1777 года мая „6“ дня, уговорилъ цехъ калачницкій житель глуховскій Тарас Бѣликъ себѣ и женѣ и дѣтемъ

своїмъ вѣчными часи и на всегда спокійно за цену десять рублей, которой цехъ по женѣ моеї достался, за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Трофима Григорєва, і ключника Івана Макухи, и всей братиї; виборчества и молодчества не ходить. [20 б.]. — 1778 году генваря 20 д., поставилъ покрасу козакъ глуховскій Іванъ Івановъ синъ Карповскій, по отцу своему, козаку глуховскому Івану Карповскому, в цехъ калачницкій, за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Трофима Григорєва, ключника Антона Наметника і при всей ихъ цеховой братиї, даби впредъ равень билъ цеховой братиї вѣчний братъ, женѣ і дѣтемъ его. [21]. — 1778 году мая 15 д., житель глуховскій Стефанъ Мартиненко поєдналъ полъ цеху калачницкого за женою своєю Євфросинією Самсоною, дочерею по тестю своему Самсону Кравцу себѣ, женѣ и дѣтемъ своїмъ вѣчными часи, ценою за девят рублей, коториз денги все сполна в скринку братерскую і приняти за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Мойсѣя Жулая, ключника Сави Николаенка і при цеховой братиї, почему уже впредъ его, Стефана Мартиненка щитатъ с протчими цеховимъ вѣчнымъ братомъ; виборчества і молодчества ему неходит. — 1778-го году августа 25 д., поставилъ покрасу по отцу своему Мойсѣю Короткому Савичу¹⁾ синъ его Тереньтій Савича Коротченко²⁾ і виборчество отбувъ за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Павла Пискунова, і ключника Стефана Мѣрочника, і при братиї. — 1779-го года апреля, поєдналъ цехъ житель глуховскій Михайло Дудченко себѣ женѣ і дѣтямъ своїмъ вѣчными часи за цену девятнацят рублей, которіє денги всѣ и уплачени за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Павла Пискунова, ключника Степана Мѣрочника и всей братиї. [21 б.]. — 1779 году 27 д., житель і мѣщанин глуховскій, Логвинъ Івановъ синъ Леоновъ, поставилъ покрасу по отцу своему Івану Максиму Леонову в цехъ калачницкій за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Павла Пискунова, и ключника Стефана Мѣрочника, при братиї цеховой; даби онъ Логвинъ от сего времени билъ цеховой братиї вечный брат. — 1779 году августа 21 д., договорилъ цехъ калачницкій значковий товариш, Кузма Кузма Кондратєвъ, себѣ, женѣ і дѣтемъ своїмъ на вѣчность ценою за двенадцят рублей за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Павла Пискунова, і ключника Стефана Мѣрочника і при братиї цеховой, которіє денги всѣ сполна в скринку братскую все сполна и приняти, і от сего времени его Козму Кондратєва признаватъ і щитатъ вѣчнымъ братомъ с протчими братами цеховими, что впредъ для ведома і в книгу записано. [22]. — 1779 году августа 21 д., договорилъ цехъ калачницкій вѣчными часи себѣ женѣ і дѣтемъ своїмъ глуховскій житель Матвѣй Бражникъ ценою за двадцят два рубли, за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Павла Пискунова, ключника Стефана Мѣрочника, і при братерьскомъ собраніи, кой денги всѣ сполна

¹⁾ „Савичу“ приписано над „Короткому“.

²⁾ „Коротченко“ приписано над „Савича“.

получени в скринку братерскую; за что его Бражника от нинѣ впред считатъ с протѣчими цеховими братами цалим братомъ. — 1779 году декабря 3, поставилъ покрасу по отцу своему Григорию Волощенко синѣ его Дмитро Волощенко в цехъ калачницкій ценою за рубль двадцять копѣекъ з напиткомъ братий за цехмистра Якова Сукманя, старшого брата Захария Горбатенка¹⁾; і при братии, которіе денги всѣ сполна приняты, виборчимъ полъ года отходилъ і от сего времени признавая его Дмитра Волощенко братомъ вѣчнымъ і женѣ его. [22 б.]. — 1780 году мая 1 д., договорилъ цехъ калачницкій глуховскій мѣщанин Федоръ Бѣлоус себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ от нинѣ на вѣчность; а чтобъ ему Бѣлоусу денегъ не платитъ, онѣ, Бѣлоусѣ, имѣетъ по жизнь свою долженъ в цеху битъ писаремъ, і что цехмистръ Иванъ Максимовъ, старшій братъ Стефанъ Мѣрочникъ, и ключникъ, і братия повелятъ якую записку чинит безспорно дѣлатъ долженъ, також по нихъ хто будет цехмистроват по их велѣнію исполнятъ долженъ; за сие жъ его Бѣлоусова признават і почитат вѣчнымъ общимъ братомъ, что впред для вѣчного вида і в книгу записалъ. [23]. — 1780 году мѣсяца октября 20 д., договорилъ цехъ калачницкій глуховскій жител Федоръ Горѣлий себѣ женѣ, и дѣтемъ своимъ на вѣчность ценою за дванадцать рублей, которіе денги все сполна от его Горѣлого приняты за цехмистра Ивана Максимова, старшого брата Стефана Мѣрочника, ключника Матвѣя Бражника, і при братии, виборчество год отходилъ, за что его Горѣлого отнинѣ впред считат вѣчнымъ братомъ. — 1781 году августа 24 д., житель глуховскій, Стефанъ Бражникъ, за цехмистра Ивана Максимова, старшого брата Стефана Мѣрочника, ключника Матвѣя Бражника і при братий договорилъ цехъ калачницкій себѣ женѣ і дѣтемъ своимъ вѣчными часи, ценою за двадцать два рубли, которіе денги все сполна в скринку і выплачени; за что его Бражника впредъ признават с протчими цеховими вѣчными братами вѣчнымъ братомъ. [23 б.]. — 1782 году іюля 26 д., глуховскій житель Петро Боженко; за цехмистра Павла Пискунова, старшого брата Антона Лопати, ключника Матвѣя Бражника и протчихъ братовъ договорилъ цехъ калачницкій себѣ женѣ и дѣтемъ своимъ вѣчными часи за цену пятнадцать рублей, которіе денги сполна всѣ в скринку братскую і получени; да особо, жъ того еще виборчество годъ да молодчество год же отходилъ, за какую его братамъ услугу записано его Боженка въ сию книгу вѣчнымъ братомъ. — 1784 году июня 20 д., глуховскій мѣщанинъ Лукянъ Котляренко за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зими і протчихъ братовъ достаточно бившихъ договорилъ цехъ калачницкій себѣ женѣ і дѣтемъ своимъ впред на вѣчность ценою за пятнадцать рублей, кой денги все сполна в скринку братскую і получени; виборчества і молодчества ему не ходитъ і впредъ его щитатъ с протчими чеховими братами братомъ, да еще і три фунта воску і два фунта ладана получено [24] — 1784 года сентября 26 д. генеральной артилерий

¹⁾ „Мѣрочника“ закреслено і вгорі написано „Горбатенка“.

трубачъ Лукянъ Павловъ Козтуненко договорилъ цехъ калачницькій себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ вѣчными часи ценою за двадцять рублей равно, кой денги в скринку братскую от него Ковтуненка разновременно всѣ сполна і получено досталине (?) нинѣ цехмистром Павломъ Пискуномъ з старшим братомъ Антономъ Лопатю, ключникомъ Петромъ Зимю з братами; виборчества ж и молодчества ему Ковтуненку не ходить и впредъ его Ковтуненка щитатъ равно цеховимъ братомъ такъ какъ і протчии, что впред для вида в сию братерскую книгу і записано; а в требованіях цехових слухать долженъ такъ какъ і другіе цеховіе брати безъотлично [24 б.].—1785 году августа 27 глуховскій мѣщанинъ, Мирон Комисаренко, договорилъ цехъ калачницькій себѣ женѣ і дѣтемъ своимъ вѣчными часи, цѣною за двадцят рублей, кой всѣ сполна і получени за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати ключника Петра Зими і протчей братіи, почему его Комисаренка от сего времени впред почитат его вѣчним братом ¹⁾; — 1785 г. октября 8 д., глуховскій мѣщанинъ, Семень Гриневичъ, договорилъ цехъ калачницькій себѣ, женѣ і дѣтемъ своимъ вѣчными часи, за двѣнадцать рублей, кой вперед всѣ сполна в скринку братскую і приняти за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зими і протчей брати; виборчества і молодчества ему не ходит, і впред его Гриневича щитат вѣчним цеху калачницького братомъ, что впред для вида в сию братерскую книгу і записано [25]—1786 года генваря 10 д., договорилъ цехъ калачницькій Симонъ Сидорскій себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчными часи за цехмистра Павла Пискунова, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зими и протчих братовъ ценою за десять рублей, которіе всѣ сполна в цехъ колачницькій и уплатилъ; виборчество и молодчество не ходить. — 1786 году генваря 1 д., глуховского баталиона сержантъ Петръ Ивановъ синъ Рубановъ за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зими і протчих братовъ договорилъ цехъ калачницькій себѣ, женѣ і дѣтемъ своимъ вѣчными часи ценою за двенадцять рублей, кой всѣ сполна вперед в цехъ калачницькій і уплочени; виборчества и молодчества ему Рубанову не ходит і впред его щитат с протчими цеховими братами вѣчнымъ братомъ. [25 б.] 1786 году марта 24 д., жителствующій въ Глуховѣ мѣщанинъ Колесниченко за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати і ключника Петра Зими договорил пол цеху калачницького во вѣчность себѣ, женѣ і дѣтемъ своимъ за цену шесть руб.; которіе денги всѣ сполна в скринку братскую й (:всѣ сполна:) приняти; виборчество полгода отходилъ; за что его Колесниченка щитат впред вѣчнымъ братомъ. — 1786 году мая 29, глуховскій мѣщанинъ Корнѣй Бѣля договорилъ цехъ калачницькій себѣ женѣ і дѣтемъ своимъ вѣчние часи за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зими і протчих братовъ ценою за десять руб., кой всѣ въ скринку

¹⁾ Цей увесь запис перекреслено, а збоку написано: „согнанъ за кражу у жителя села Череповки денегъ десят рублей“.

братськую получені, за що єго Бѣлю впередъ щитатъ вѣчнимъ братомъ [26]; виборчества і молодчества єму не ходит, що впередъ для вида и в книгу записано. — 1796 году жителствующій в Глухове Марко Григорієвъ синъ Марченко по тестю своєму Івану Шемъшуку пол цеху калачницікого поєднав себѣ, женѣ дѣтямъ своимъ во вѣчність за цѣну шість рублей, кой всѣ сполна в скринку братськую и получені, за що єго Марка Марченка впередъ щитатъ братомъ вѣчнимъ за цехмистра Павла Пискуна старшого брата Антона Лопати и ключника Петра Зими і протчихъ братовъ [26 б.]. — 1787 году, глуховскій мѣщанинъ Антонъ Волощенко за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати ключника Петра Зими і протчихъ братовъ цѣною за рубль ¹⁾ двадцять копѣекъ, кой денги все сполна і получені; виборчества і молодчества єму Антону Волощенко не ходить. — 1776 году, мѣщанинъ глуховскій Никифоръ Греченко договорилъ цехъ калачницікій вѣчнїе часи себѣ женѣ і дѣтямъ своимъ за шість рублей, кой денги всѣ сполна получил сего дня; єму виборчества і молодчества не ходить [27]. — 1786 года іюня 4 д., глуховскій мѣщанинъ Константинъ Шулешкинъ за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зѣми и прочіихъ братовъ договорилъ цехъ калачницікій себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ во вѣчнїе часи цѣною за восемь рублей, кой всѣ въ скринку братськую и получені, за что єго Шулешкина впередъ щитатъ вѣчнимъ братомъ; вибурчество и молодчество виходилъ, что впередъ для вида и в книгу записано. — 1788 г. сентября 9 д., мѣщанинъ глуховскій Фома Макуха поєдналъ цехъ калачницікій себѣ женѣ і дѣтемъ своимъ вѣчними часи з доплатною ²⁾ цѣною за рубль двадцят копѣекъ за цехмистра Павла Пискуна старшого брата Павла Пушкаря і ключника Ефима Пискуна и протчихъ братовъ ³⁾, кой денги в скринку братськую всѣ ¹⁾ і получені; молодчество отходилъ; за что єго Макуху впередъ щитатъ вѣчнимъ братомъ. — [27 б.] 1788 году сентября 9 д., за управного старшини Павла Пискуна и старшинскихъ товарищей Павла Пушкаря і Ефима Пискуна и протчихъ братовъ договорилъ цехъ калачницікій Фома Марченко ⁵⁾ себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ на вѣчність цѣною за десять рублей; виборчество і молодчество отходилъ за что єго Марченка впередъ щитатъ вѣчнимъ братомъ. — 1788 года октября 4 д., за управного старшину Павла Пискунова, и старинскихъ товарищей Павла Пушкаря и Ефима Пискуна, и прочихъ братѣевъ договорилъ Наумъ Шафоростовъ цехъ калачницікій себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ во вѣчність цѣною за десять рублей; виборчество и молодчество отходилъ, за что єго Шафоростова впередъ щитатъ вѣчнимъ братомъ. [28] — 1788 году декабря 30 д., глуховскій житель Ігнатъ Милютинъ за управного старшини Павла Пискуна, і старшинскихъ товарищей Павла Пушкаря і Ефима Пискуна договорилъ цехъ хлебний себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчними часи за четырнадцять рублей, кой денги все сполна и получені; молодчество год

¹⁾ Слово „рубль“ приписано угорі. ²⁾ Дописано угорі слово „доплатною“.

³⁾ „Протчихъ братовъ“ — приписано угорі. ⁴⁾ „Всѣ“ — приписано угорі.

⁵⁾ „Фома Марченко“ — приписано угорі.

ходить; для того єго Милютиня отсель впрѣд навсѣгда щитат вѣчнимъ братомъ. — Того-ж числа, за управного старшини Павла Пискуна и старшинскихъ товарищей Павла Пушкаря и Ефима Пискуна договорилъ цехъ хлѣбный мѣщанинъ Стефанъ Коваленко себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчными часи по женѣ своей Евдокии ценою за шесть рублей, которые всѣ сполна и приняты; младшимъ братомъ бил полгода, для того єго Коваленка от нинѣ впрѣд навсѣгда щитат вѣчнимъ братомъ [28 б.] отходил¹⁾. — Того-ж числа мѣщанинъ глуховскій Павелъ Мѣрочниковъ поставилъ покрасу по отцу своему во вѣчностъ з доплаткою в цехъ рубля двадцати копѣекъ, кой и приняты; для того єго Мѣрочникова от нинѣ впрѣд щитат вѣчнимъ братомъ; младшимъ братомъ ходит. пол года, отходилъ²⁾. — 1789 года ноября 1 д., мѣщанинъ глуховскій Александръ Нищенко за управного старшину Петра Зимы, и старшинскихъ товарищей Семена Гриневича, Фоми Макухи договорилъ цехъ хлѣбной себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчными часи, за десять рублей, кой денги всѣ сполна получены; молодчество отходилъ, для того єго Нищенко от нинѣ щитатъ вѣчнымъ братомъ. — 1790 году генваря 1 д., войсковой товарищъ Василій Кирияновъ за управного старшину Петра Зимы и старшинскихъ товарищей Семена Гриневича и Фоми Макухи договорилъ цехъ хлѣбной себѣ, женѣ и потомству вѣчными часи за пятнадцать рублей, кой денги всѣ сполна получены; молодчество и выборчество отходил, для того єго Кириянова отнинѣ щитат вѣчнымъ братомъ. [29] — 1790 году февраля 12 д., отставной солдатъ Гаврило Лузановъ за цехмистра Петра Зимы старшинскихъ товарищей Семена Гриненка і Фоми Макухи договорилъ цехъ калачницкій себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчными часи ценою за двадцать рублей, кой всѣ сполна в управѣ и приняты; молодчества год ходил; для того єго Лузанова от нинѣ впрѣд навсѣгда щитат вѣчнымъ братомъ. — Того жъ; глуховскій мѣщанинъ Иванъ Денисенко за отих же старшихъ договорилъ цехъ калачницкій себѣ женѣ і дѣтямъ своимъ ценою за двадцать рублей, которые денги всѣ сполна в управѣ і приняты; молодчество годъ ходилъ, и для того єго Денисенка от нинѣ впрѣд щитат братомъ вѣчнымъ; отходилъ³⁾. — Февраля (:год:) 15 договорилъ цехъ калачницкій Дѣнисъ Гумений ценою за шестнадцать рублей себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вечными часи, кой денги все сполна і приняты; молодчества полгода ходил; для того єго Гуменного от нинѣ впрѣд щитат вечнымъ братомъ [29 б.]. 1791 году февраля 12 д., за управного старшини Павла Пискуна, старшенскихъ товарищей Фоми Макухи і Максима Колесниченка, и протчихъ братьевъ поставилъ покрасу по тестю своему Стефану Макухи купецъ глуховскій Петро Плужникъ себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчными часи⁴⁾ з заплаатою въ управу денегъ десяти руб.; а младшимъ братомъ не ходит; кой денги всѣ сполна в братерскую казну і получены; за что єго Плужника от нинѣ впрѣд почитат і признават с протчими цеховими братьями вѣчнымъ бра-

¹⁾ Слово „отходил“ дописано пізніше.²⁾ Слово „отходил“ дописано пізніше.³⁾ Слово „отходилъ“ дописано пізніше.⁴⁾ Починаючи від „себѣ“ написано угорі.

томъ; для чего і сия записка впрод для вида учинена [30]. 1792 году генваря 2 д., за управного старшины Павла Пискуна, старшинскихъ товарищей Фоми Макухи і Максима Колесниченка і протчихъ братовъ договорилъ цехъ хлѣбный Аврамъ Погорѣлый себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчными часи ценою за шестнадцать рублей, кой денги всѣ сполна в казну братскую и получени младшимъ братомъ годъ ¹⁾ ходит за что его Погорѣлого от нинѣ навсегда почитат вѣчнымъ братомъ; отходилъ ²⁾. — 1792 г. генваря 7 д., за оних же старшин Пискуна, Макухи и Колесниченка договорилъ цехъ хлѣбный Іванъ Поговоръ себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчными часи ценою за пятнадцать рублей, кой денги всѣ сполна в казну братскую и получени; младшимъ братомъ год ходит; за что его Поговора от нинѣ навсегда почитат вѣчнымъ братомъ; полъ года отходилъ ³⁾. — [30 б.]. 1792 году генваря 13 д., поставилъ покрасу по отцу своему Василю Коноженку синь его Яковъ Коноженко за цену рубль двадцят копѣекъ, кой денги всѣ сполна в казну братскую и получени; молодчество отходилъ, за что его Коноженко от нинѣ впрод щитат вѣчнымъ братомъ. — 1792 г. генваря 13 д., поставилъ покрасу по отцу своему Григорию Волощенку синь его Петро Волощенко себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчными часи зъ заплаотоу денегъ рубля пятьдесятъ ⁴⁾ копѣекъ, кой денги і получени; младчество годъ ходит. За что его Волощенко от нинѣ впродъ щитатъ вѣчнымъ братомъ; молодчество воезъ отходилъ ⁵⁾. — 31, — 1792 году марта 9 числа, мѣщанинъ глуховскій Демянъ Аліошинъ за управного старшины Фоми Макухи, и старшинскихъ товарищей Семена Гриненка, і Константина Шулешкина, и протчихъ братовъ на тотъ часъ довольно бывшихъ, договорилъ цехъ хлѣбной себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ во вѣчние часи ценою за пятнадцать рублей, кой всѣ сполна въ братскую казну и получени; і младшимъ братомъ с полъ года ходитъ; за что его Аліюшина въпродъ щитатъ с протчими на ряду цеховимъ братомъ вѣчнымъ; молодчество отходилъ ⁶⁾. — 1792 году июня 2 д., договорилъ цехъ хлѣбный мѣщанинъ глуховскій Михайло Герасименко себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ вѣчными часи ценою за десять рублей за цехмистра Фоми Макухи, старшинскихъ товарищей Семена Гриненка і Константина Шулешника и протчихъ братовъ, которіе денги все сполна і уплачени; младшимъ братомъ пол года ходит; за что его Герасименка почитат его вѣчнымъ цеховимъ братомъ, младчество воезъ отходилъ ⁶⁾. [31 б.] — 1792 году августа 25 д., за управного старшины Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Семена Гриненка и Константина Шулешкина, і протчей братіи довольно бывшей, мѣщанинъ глуховскій Петро Безмолитовний договорилъ цехъ хлебный себѣ женѣ і дѣтемъ своимъ вечными часи ценою за пятнадцать рублей, кой

¹⁾ Спочатку написано „пол года“, потім виправлено на „годъ“.

²⁾ Слово „отходилъ“ дописано пізніше.

³⁾ „Полъ года отходилъ“ — дописано пізніше.

⁴⁾ Спочатку написано „двадцяти“ — потім дописано „пятьдесятъ“.

⁵⁾ „Молодчество отходилъ“ дописано пізніше.

⁶⁾ Починаючи „младчество“ — дописано пізніше.

денги в братскую сумму все сполна і получені, младшим братомъ не ходил, за что его Безмолитовного почитат с протчими братами вечним братомъ. — Августа 26 д., за оних же старшинъ Фоми Макухина, Констанція Шулешкина и Семена Гриневича мѣщанинъ глуховскій Павель Тищенко договорилъ цехъ хлебний себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ вечно¹⁾ ценою за десять рублей, кой в скринку и суму братскую все сполна и получені; виборчество отходилъ вовся; для того его Тищенко с протчими братами щитат і признават вечнимъ братомъ. [32] — 1792 году сентября 25 д., за управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Семена Гриневича, Констанція Шулешкина і протчей братіи глуховскій мѣщанинъ Григорій Козловъ договорилъ цехъ хлебний себѣ женѣ і дѣтемъ своимъ вѣчными часи ценою за десять рублей, кои всѣ в братскую сумму и получені; младшимъ братомъ ему, Козлову, не ходит; и для того его Козлова, почитат с протчими братами вѣчнымъ братомъ. [32 б.] — 1794 г. априля 25 дня, за управного старшини Ефима Пискуна, старшинскихъ товарищей Максима Колесниченка и Корнѣя Бѣль и протчих братовъ на тотъ часъ бывшихъ мѣщанинъ глуховскій Иля Ткаченковъ изъдѣлалъ покрасу цеховую по отъцу своему Раднику Трофиму Ткаченку зъ запла-тою въ управу денегъ рубля двадцяти копеекъ, с отъхождениемъ младшаго брата полгода; за что его Илью Ткаченка и нинѣ впредъ навѣсегда и на вичніе часи същитатъ съ протчими братами цалимъ братомъ. — [33]. Назар Макаров молодчество й вибурчество отбулъ; Евдокия удова Силчиха молодчество и вибурчество отбула; Тимошъ Кошубъ молодчество и вибурчество отбулъ; Василь Смалъ молодчество отбулъ; Кирилиха удова молодчество и вибурчество отбула; Корнѣиха удова молодчество и вибурчество отбула; Іесиха молодчество отбула; Шелащиха удова молодчество отбула; Василь Макаренко молодчество отбулъ; Семень Сирокваша молодчество отбулъ; Удова Дидиха молодчество отбула; [33 б.]. Корнѣй Емченко молодчество отбулъ; Степанъ Юрченко молодчество отбулъ; Есифъ Лукіяновъ молодчество отбулъ; Павель Макаренко молодчество отбулъ; Михайло Волошинъ зять молодчество отбулъ; Іванъ Мирочникъ молодчество отбулъ; Іванъ Макаренко молодчество отбулъ; Семень Емченко молодчество отбулъ; Грицко Корнѣенко молодчество отбулъ; Андрей Терещенко молод [34] чество отбулъ; Яков Поповичъ молодчество отбулъ; Лукіянь Гончаревскій молодчество и виборчество отбулъ; Исай Тищенко молодчество и виборчество отбулъ; Сердючка молодчество отбулъ; Зибка Андрей молодчество отбулъ; 1746 году генваря²⁾ Іванъ Сирокваша молодчество отбулъ; — Катерина Федорова молодчество отбула; Іванъ Коваль молодчество отбулъ; Кирило Пискуненко, молодчество отбулъ; — 1748 году юля 24 числа, Іваниха Михайлишина невѣстка отбула молодчество за цехмистра Семена Широковаша, старшого брата Івана Ковалья, и ключника Дмитра

¹⁾ „Вѣчно“ дописано угорі.

²⁾ Число після „генваря“ не можна прочитати.

Григорієвича Фурманова сина, й свѣдомо братиї всей на тот часъ будучихъ. — 1749 году февраля 26 числа, Левко Пушкаръ, молодчество от [34 б.] булъ за цехмистра Кирила Федорова Бурака, старшихъ братовъ Ивана Ковалѣ, Дмитра Кравця; и ключника Сидора Наливайка, и свѣдомо братиї всей на тотъ часъ будучихъ; — 1749 году февраля 26 числа, Сидоръ Наливайка молодчество и виборчество¹⁾ отбулъ за цехмистра Кирила Федорова Бурака, старшихъ братовъ, Ивана Ковалѣ, Дмитра Кравця; и ключника Сидора Наливайки; и свѣдомо братиї всей на тотъ часъ будучихъ. — 1749 году февраля, 26 числа, Леско Корнѣенко, молодчество, отбулъ, за цехмистра Кирила Федорова Бурака; старшихъ братовъ Ивана Ковалѣ, Дмитра Кравця, и ключника, Сидора Наливайчека и свѣдо[мо] братиї всей на тотъ часъ будучихъ. — 1749 г., февраля, 26 числа, Петро Федоровъ Пушкаръ, молодчество отбулъ, за цехмистра Кирила Федорова Бурака, старшихъ братовъ Ивана Ковалѣ, Дмитра Кравця, и ключника Сидора Наливайки и свѣдомо братиї всей на тотъ часъ будучихъ. [35] — 1749 г. марта 19 числа, Кирило Федоровъ Буракъ, молодчество отбулъ, за старшихъ братовъ, Ивана Ковалѣ; Дмитра Кравця, и ключника Сидора Наливайки, Ивана Сметани, Андрѣя Терещенка, Стефана Макухи, и кравецкого цеху Леонтию Шапочнику, и свѣдомо братиї всей на тотъ часъ будучихъ. — 1749 году октября 26 дня, Антон Анисимовъ синъ Панамар выборчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова и старшихъ братовъ Ивана Ковалѣ и Якова Игнатова, и ключника Сидора Наливайки и свѣдомо братиї всей на тотъ часъ будучихъ. — 1750 году, я, Стефанъ Макуха, молодчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Ковалѣ, и ключника Сидора Наливайченка, свѣдомо братиї все на тотъ часъ будучихъ. — 1750 году октября 16 дня, я, Грицко Волощенко, молодчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Ковалѣ, і ключника Сидора Наливайченка, і свѣдомо братиї всей на тотъ часъ будучихъ. — 1751 году априля третьего числа дня, я, Яковъ Игнатіевъ синъ молодчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Сидора Наливайченки, и ключника Кирила Иванова, и при всей братиї на тотъ часъ будучихъ. — 1751 году июня 9 дня я Василь Ивановъ Кривуленко молодчество²⁾ отбулъ за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Сидора Наливайки и ключника Кирила Иванова свѣдомо братиї всей на тотъ часъ будучихъ; онъ же и Котляръ. — 1752 году февраля 10 дня я Потапъ Фесковъ съ молодчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Сидора Наливайка, ключника Івана Музики і при всей братиї на тотъ часъ будучихъ. — 1752 года мая „16“ дня, я Дмитро Григоріевъ Фурманъ, виборчество отбулъ [36] за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Музики, і ключника Грицка Волощенко свѣдомо братиї всей на тотъ часъ будучихъ. — 1752 года июня 14 д. я, Іяковъ Ігнатовъ Данковский, виборчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова

¹⁾ „Виборчество“ — дописано угорі.

²⁾ По слову „виборчество“ написано „молодчество“.

і старшого брата Івана Музики, і ключника Петра Сурмаченка і при всей братиї на тотъ часъ будучихъ. — 1752 года ноября 21 д., я, Марко Яковинъ снъ Крутенко, вибурчество круговий годъ отбуль за цехмистра Андрея Терентіева сна, старшого брата Івана Мирочника, ключника Ігната Компанѣйца і при всей братиї на тотъ часъ будучихъ. — 1752 года декабря „3“ д., я, Єфимъ Гавриловъ снъ Роевскій, поєдналь цехъ калачницький вѣчными часи женѣ і дѣтямъ своимъ з молодчествомъ і виборчествомъ за цехмистра Андрѣя Терентіева сна, старшого брата Івана Мирочника і ключника Ігната Компанѣйца і при всей братиї на тотъ часъ будучихъ свѣдомо. — „1753“ года генваря „1“ дня, я, Антонъ Паламар, молодчество отбуль за цехмистра Назара Макарова, старшого брата Івана Музики, ключника Петра Сурмаченка свѣдомо братиї всей. — „1753“ года мая „8“ дня, я, [36 б.]. Кирило Бакуловскій Мирочниковъ зят, виборчество отбилъ за цехмистра Сидора Наливайки, старшого брата Ігната Компанѣйца, ключника Марка Крутенка свѣдомо братиї всей на тотъ часъ будучихъ. — 1753 года мая „8“ дня, я, Лукянъ Рибалченко, молодчество отбуль за цехмистра Сидора Наливайки, старшого брата Ігната Компанѣйца, ключника Марка Крутенка свѣдомо братиї всей на тотъ часъ будучихъ. — 1753 годъ іюля „15“ дня, я, Марко Яковлевъ снъ Крутенко, виборчество і молодчество отбуль за цехмистра Сидора Наливайки, старшого брата Ігната Компанѣйца і при всей братиї на тотъ часъ будучихъ. — 1754 года іюля „1“ дня, я, Кирило Прокоповъ снъ Бакумовскій, виборчество і молодчество отбуль за цехмистра Сидора Наливайки, старшого брата Івана Музики, ключника Івана Макаріева і всей братиї свѣдомо, при томъ часу будучихъ. [37] — „1754“ года іюля „1“ дня, я, Левко Сопунъ, виборчество отбуль за цехмистра Сидора Наливайки, старшихъ братовъ Івана Сирокващенко і Івана Карповича Музики, ключника Івана Макаріева і всей братиї на тотъ часъ будучихъ свѣдомо. — 1755 года генваря 1 дня, я, Лукянъ Рибалченко, виборчество отбуль за цехмистра Григорія Волощенко, старшого брата Івана Музики, ключника Марка Крутенка і свѣдомо братиї всей. — „1755“ года марта „20“ дня, я, Дмитро Федоровъ снъ Циганъ, виборчество отбуль за цехмистра Григорія Волошинова, старшого брата Івана Карповича Музики, ключника Лукяна Рибалченка і свѣдомо братиї всей на тотъ часъ будучихъ. — 1755 году іюля девятого дня, я, Иванъ Васи́лиевъ синъ Макаренко, вибурчество и молодчество отбуль за цехмистра Григорія Волощенко, старшого брата Потапа Федорова, ключника Марка Крутенка свѣдомо братиї на тотъ часъ будучихъ в книгу записаль [37 б.]. — 1755 года іюля 10 дня, Дмитро Федоровъ синъ Циганъ отбуль молодчество за цехмистра Григорія Волошинова, старшого брата Потапа Федорова, ключника Марка Яковлева, о чемъ вѣдомо и братиї всей. — 1756 году марта „1“ д., Левко Сопунъ отбуль молодчество и вибурчество за цехмистра Григорія Волощенко, старшого брата Єфима Роевского, ключника Дмитра Федорова сына Цигана, о чемъ вѣдомо и братиї всей. — 1756 годі октября „13“ д., принято от цехмистра Григорія Волошинова цехмистромъ

Сидоромъ Наливайкомъ в скринки суми денегъ с полушкою при бурмистру Федору Отрощенку и братии всей. — 1758-го „году генваря“ „18“ д., Семень Лященко въѣдомъ молодчество и виборчество за цехмистра Сидора Наливайки, и старшого брата Потапа Федорова, и ключника Стефана Корнѣевского о чемъ въѣдомо братии всей. [38] — 1759-го году сентября 25 д., я, Самсонъ Василиевъ синь, поедналь по тестю своему Ивану Ковалю, цехъ калачницкій вѣчными часи женѣ и дѣтямъ своимъ, за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Потапа Федорова, и ключника Семена Лященка, и при всей братіи на тот часъ будучихъ, молодчество и виборчество отходилъ, и для того про памят в книгу записали. — 1759 году ноября „21“ д., Мойсѣй Даценко отбуль виборчество і молодчество за цехмистра в то время будучого Ивана Карповича, старшого брата Потапа Федоровича, ключника Семена Лященка і всей братии свѣдомо. — 1762-го году 12 д., Григорій Волощенко отбуль виборчество и молодчество за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Стефана Корнѣевского, и ключника Семена Лященка, и всей братіи извѣстно; для того для свѣдома в книгу записано. — 1766 года мая „4“ д., я Иванъ Филоновичъ Макуха ¹⁾, подлежащие в цехъ калачницкій денги положилъ, молодчество і виборчество отбуль за битность в то время цехмистра Ивана Карповского, старшого брата Петра Иванова, ключника Якова Иосифова и будучей братіи, почему онъ Иванъ Филоновичъ от означеного числа состоитъ целым братомъ, вѣчными часи, на что для лутчей твердости в книгу записано вѣчными часи себѣ женѣ ²⁾ и дѣтемъ своимъ. [33 б.] — 1766 года мая „4“ д., Уласъ Дорошовъ повинности цеховие всѣ отбуль за цехмистра Ивана Карповского, старшого брата Петра Иванова, ключника Якова Иосифова и братіи, почему онъ Уласъ Дорошовъ от означенного числа состоитъ полным братомъ, вѣчными часи, и для лутчей твердости в книгу записано, вѣчными часи себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ ³⁾. 1766 года августа 9 д., Федоръ Сидоровъ Наливайченко отца своего цехъ поновилъ за цехмистра Ивана Карповского, старшого брата Петра Иванова, ключника Якова Иосифова, и братіи, почему быть ему от означенного числа цеховимъ братомъ и имѣтъ цехъ ему з женою и детми вѣчными часи. — 1767 года декабря „2“ д., житель глуховскій Иванъ Шемшукъ зъ женою его Ксениею Ивановною поедналы цехъ калачницкій вечными часи себѣ и дѣтямъ своимъ, в битность цехмистра Стефана Макухи, старшого брата Семена Семеновича, ключника Мосѣя Олѣйника і всей братіи, въ якой цехъ договоренные денги виплатил, и повинности цеховие отбуль, по сему от вишиписанного числа съчитъется братомъ. [39] — 1768 года генваря „12“ дня, Меланія Леонтиева жена Плаксиха къ половинѣ отческого ей цеху еще от себе такую жъ половинную часть цеху вечными часи поеднала, в битность цехмистра Стефана Самойлова Макухи, старшого брата Семена Лященка, ключника Мойсѣя

¹⁾ „Макуха“ дописано угорі. ²⁾ „женѣ“ дописано угорі.

³⁾ Починаючи „вѣчными“ — дописано пізніше.

Іванова Олѣйника і всей братіи, въ якій цехъ подлежащіе денги виплатила, почему от вишписанного числа оная Плаксиха съчитается вечно цеховою; молодчество и виборчество отбуто. — 1768 года генваря 12 д., Наумъ Яковлевъ Ковалевскій зъ женою своею Параскевиєю Леонтиевною поедналы цехъ калачницкій вечными часы себѣ и дѣтямъ своимъ за битности цехмистра Стефана Самойлова, старшого брата Семена Семенова, ключника Мойсѣя Олѣйника, и братіи, подлежащіе жъ в цехъ по договору денги виплатилъ, в чемъ онъ Ковалевскій з женою своею съчитается отсель вечно цеховимъ братомъ; виборчество и молодчество отбулъ. — 1769 года ноября „18“ д., Максимъ Матвѣевъ Молчановскій зъ женою своею Иустинією Ивановною поеднали цехъ калачницкій вечными часы себѣ и дѣтямъ своимъ за битности цехмистра Івана Кѣрповскаго, старшого брата Якова Иосифова, ключника Павла Петрова Сурмача і всей братіи, и по договору цеховіе повинности, то естъ денги, виборчество, и молодчество отходилъ, в чемъ онъ, Молчановскій, отсель считается цеховимъ братом. [39 б.] — 1776-го году июня 20-го, сдѣлал покрасу цеховую по отцю своему Кирилу Пискуну Євхим Пискунъ и далъ в цехъ денегъ три рублѣ за цехмистра Мойсѣя Олѣйника, старшого брата Трофима Ткаченка, ключника, Моисѣя Короткого без виборчества и молодчества в чемъ его Євхима Пискуна содержат в числѣ братіи жену ѣ дѣтемъ его во вѣчность. — 1793 году генваря 28, за управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Семена Гриненка Константина Шулешкина і протчих братовъ на тотъ часъ бивших, мѣщанинъ глуховскій Матвѣй Бородинъ поставилъ покрасу по отцу своему Власу Бороденку в томъ что ему Бороденку женѣ и дѣтямъ его дозволено печь хлеб вечными часы з ви [40] платкою в ремесленную казну денегъ пятъ рублѣй, кои все и получени; виборчества ему не ходит; за что его Бородина от сего времени навсегда почитат вѣчнымъ братомъ. — Того жъ генваря 22 д. за оних-же управнихъ старшин Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Семена Гриненка і Константія Шулешкина договорилъ цехъ хлѣбний Марко Єфимовъ синъ Зайковскій себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчными часы ценою за десятъ рублѣй, кои всѣ сполна и получени; младчества годъ ходит, за что его Зайковского, от сего времени навсегда щитат вѣчнымъ братом. [40 б.] — 1794 году генваря 10 д., глуховскій мѣщанинъ Захарій Євѣфимовъ за управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Євфима Пискунова и Стефана Коваленка договорилъ цехъ хлѣбний себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчными часы, ценою за десятъ рублѣй, которіе денги всѣ сполна и. получени; младчества жъ ему не ходитъ; за что его Євфимова от нинѣ і навсегда щитат вѣчнымъ братомъ. — 1794-го года июня первого числа глуховской мѣщанинъ Михайло Козачковскій за управного старшини Єфима Пискуна и старшинскихъ товарищей Максима Колесниченка, Корнѣя Бѣлѣ и протчихъ братовъ договорилъ цехъ хлѣбний себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчными часы ценою за десятъ рублѣй, кои всѣ сполна в братскую сумму и отдани; младшимъ братомъ ему Козачковскому не ходитъ, за

что ёго Козачковского от нинѣ навсегда щитать наряду съ протчими братами щалимъ братомъ. [41]—1794 году декабря 14 д., за управного старшини Ефима Пискуна, старшинскихъ товарищей Максима Колесниченка Корнѣя Бѣлѣ і другихъ братовъ, доволно на тот часъ бившихъ, глуховскій мѣщанинъ Иванъ Ящикъ договорилъ цехъ себѣ женѣ і дѣтямъ своимъ, вѣчными часи ценою за пятнадцать рублей, кои денги всѣ сполна впередъ і получени; младшимъ братомъ полъ года ходитъ; за что ёго Ящика от сего времени впредъ навсегда щитат і почитат вѣчнимъ братомъ; вишеписанный Иванъ Ящикъ полъ года младшимъ братомъ отходилъ исправно и безпорочно¹⁾ [41 б.]—1795 года февраля 22 дня за управного старшини Степана Мирочникова, и старшинскихъ товарищей Константія Шульшкина и Лукяна Котляра, и другихъ братовъ на тотъ часъ бувшихъ, мѣщанинъ глуховскій Иванъ Козачковский себѣ женѣ і дѣтямъ его²⁾ договорилъ по женѣ своей цехъ вѣчными часи за сумму пять рублей, денегъ кои всѣ сполна в братскую скринку приняты, сиверхъ того и младшимъ братомъ полгода благополучно отходилъ; за что ёго Козачковского отъ нинѣ въпредъ щитать полнымъ по управѣ сей братомъ. —1797 года генваря 27 дня, за управного старшини Павла Пушкаря и старшинскихъ товарищей Петра Плужникова и Матвѣя Бородина, в полномъ собраніи всей братіи, глуховскій мѣщанинъ, Антонъ Котляровъ, договорилъ цехъ себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ, вечными часи, ценою за четырнадцать рублей, кои денги всѣ сполна от него Котляренка в братскую сумму и получени; младчество отходилъ; за что ёго Котлярева почитаютъ с протчими братами полнымъ братомъ. —[42]—1797 году июля 6 д., козакъ черторижскій Павелъ Киселевскій договорилъ цехъ хлебний себе, жене і детямъ своимъ за упрывного старшини Максима Колесниченка, Стефана Коваленка, ключника Захарія Ёлфимова: при братіи договорилъ цехъ себе, женѣ і детямъ своимъ вѣчными часи за цену двадцять два рубля, кои денги все сполна и получени; младчимъ братомъ не ходит; за что ёго, Киселевского, от сего времени навсегда почитат с протчими братами вѣчнымъ братомъ. [42 б.]—1797 году декабря 8 д., за управного старшини Максима Колесниченка, старшинскихъ товарищей Стефана Коваленка, і Захарія Ёлфимова, і протчихъ братовъ тогда бившихъ мѣщанинъ глуховскій Иванъ Безмолитовний поставилъ по красу по женѣ своей Тетиянѣ Александровнѣ Кишкиной себѣ, женѣ і дѣтемъ своимъ вечными часи, ценою за шесть рублей, кой денги все сполна в управу и отдани; за что ёго Безмолитовнаго от сего времени навсегда почитат с протчими братами полнымъ братомъ. —1800 году декабря 1 д., за управного старшини Петра Плужникова, старшинскихъ товарищей Захарія Ёлфимова і Ивана Пискунова і братіи на тотъ часъ бившихъ, разъночинець Георгій Хоменко до [43]. говорилъ по женѣ своей Евдокии полъ цеху себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчными часи, ценою за

¹⁾ Починаючи від „вишеписанный“—дописано пізніше.

²⁾ „себѣ женѣ і дѣтямъ его“ дописано угорі.

п'ятнадцят рублей, которіє всѣ сполна от его Хоменка в братскую сумму и получении; младшимъ братомъ не ходить; за что его Хоменка впредъ щитат вѣчнимъ братомъ. — 1801 году июня 4 д., за управного старшины Петра Плужника, старшинскихъ товарищей Павла Киселевского, Антона Котлярева і братіи договорилъ цехъ хлебний себѣ женѣ і дѣтямъ своимъ мѣщанинъ глуховской Іванъ Билицкий ¹⁾ ценою за десять рублей, кои всѣ сполна от его Билицкого в братскую сумму і получено; младшимъ братомъ польгода ходилъ; за что его Івана Билицкого впредъ щитат вѣчнымъ братомъ. — 1801 году генваря „4“ д., за управного старшины Петра Плужника, старшинскихъ товарищей Павла Киселевского, Антона Котлярева і прочей братіи договорилъ цехъ хлѣбній Іванъ Краснопоясовскій себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчными часи, ценою за п'ятнадцат рублей, кои денги всѣ сполна в братскую сумму от него Краснопоясовского і полученни [43 б.] молодчество полгода отходилъ, за что его Краснопоясовского впредъ щитат с прочими братами вѣчнымъ братомъ. — Того ж числа, за управного старшины Петра Плужника, старшинскихъ товарищей Павла Киселевского, Антона Котлярева і братіи договорилъ цехъ хлѣбний мѣщанинъ глуховской Григорій Бѣловскій, себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчными часи, ценою за четырнадцатъ рублей, кои от него Бѣловского всѣ сполна в братскую сумму і получени; за что его Бѣловского от нинѣ впредъ і навсегда щитат і почитат вѣчнымъ братомъ. — 1804-го года, октября 12 дня, за управного старшины Євфима Пискунова, старшинскихъ товарищей Захарія Єлфимова, Івана Бѣлицкого, в полномъ собраніи всей братіи договорилъ цехъ хлебной мѣщанинъ глуховскій Зѣновій Саколенко, себѣ женѣ и дѣтямъ его вѣчными часи, ценою за десять рублей, кои отъ него Саколенка всѣ сполна в братерской ящикъ получени; младчество полгода отъходилъ; за что его Саколенка впредъ сь прочьими братами съчитатъ полнымъ братомъ. [44] — 1805 году генваря 19 д., за управного старшины Євфима Пискунова, старшинскихъ товарищей Захарія Єлфимова, Івана Билицкого и братіи поставил по красу по отцу своему Мойсѣю Даценку синъ его Михайло Даценко, себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчными часи, зъ заплаотою въ братскую сумму денегъ пять рублей, кои от него і получени, младчество польгода отходилъ; за что его Даценка впредъ щитат полнымъ братомъ. — Того ж, за онихъ же старшин Пискунова, Єлфимова и Билицкого поєдналь поль цеху по женѣ своей Тетиянѣ Трубачовнѣ мужъ еи Михайло Зеленскій себѣ женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчными часи ценою за десять рублей, кои от него Зеленского всѣ сполна в братскую сумму и получени; младчество отходилъ; за что его Зеленского щитат полнымъ братомъ. — Того ж за онихъ же старшинъ Пискунова Єлфимова и Билицкого ²⁾. — 1805 года сентября „23“ дня, за управного старшины Антона Котляренка, старшинскихъ товарищей Григорія Хоменка, Гри-

¹⁾ „мѣщанинъ глуховской Іванъ Билицкий“ дописано угорі.

²⁾ Нескінчений запис.

горія Бѣловського поставивъ покрасу по отцу своему разночинцу Григорию Волошки синъ его Алексѣй Волошка, самъ себѣ женѣ и наслѣдникамъ своимъ вѣчными часи зъ заплаатою денегъ в братерской ящикъ: (:денегъ:) пять рублей, кои въ управной ящикъ от него і полученни младчество полгода отходилъ за что его Волошку впредъ щитать полнимъ братомъ. [45] ¹⁾— 1806 года сентября 1 дня, за битность ремесленого [г]лави Лукяна Котлерева, управного старшини Фоми Макухи, старшинскихъ товарищей Григорія Бѣловського, Зѣновія Сакаленка в полномъ собраніи всей братіи поєдналъ цехъ ²⁾ по женѣ своей мѣщанской дочерѣ Марфѣ Пискуновой муж ей мѣщанинъ Петръ Безбородко вѣчными часи, самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ, за цену денегъ востѣмъ рублей, кой от него Безбородки всѣ сполна в братерскую сумму полученни; младчество отходилъ; за что его Безбородка от сего времени щитать цалимъ братомъ. — 1806 года сентября 1 дня, за битность ремесленого глави Лукяна Котлярева, управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей, Григорія Бѣловського, Ігнатія Сакаленка ³⁾ в полномъ собраніи всей братіи поєдналъ цехъ по женѣ своей, козацей дочерѣ Настасіи Киселевнѣ, мужъ ей, мѣщанинъ Федоръ Яворскій вѣчными часи, самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ за цену денегъ пятнадцять рублей, кой от него Яворского всѣ сполна в братерскую сумму и получени; младчество полгода отходилъ; за что его Яворского от сего времени признават и почитать цалимъ братомъ. — 1806 года декабря 11 дня, за битность ремесленого глави Лукяна Котлярева, управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Григорія Бѣловського, Зѣновія Сакаленка в полномъ собраніи всей братіи поєдналъ, виплатилъ совсемъ вѣчными часи ⁴⁾ полной цехъ самъ себѣ, женѣ наслѣдникамъ ихъ мѣщанинъ глуховскій Евфимъ Гусмѣстого (?) за цену денегъ тридцать пять рублей і кой от него Гусмѣстого всѣ сполна в братерску сумму и полученни; младчество находить, коего от сего времени признават и почитать цалимъ братомъ. [45 б.]. — 1807 году февраля 20 дня, за ремесленного глави Максима Колесниченка, управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Григорія Бѣловського, Зѣновія Сакаленка и при полномъ собраніи братіи поєдналъ цеху по женѣ своей Евдокій Пискуновнѣ, дворянинъ Максимъ Канѣвецкій за цену шестнадцат рублей, кой сполна в братскую сумму получени; младшимъ братомъ отходил, за что его Канѣвецкого щитат с протчими цеховими братами цеховим братомъ. — 1807 года сентября 10 дня, при битности ремесленого глави Максима Колесничевського, управного старшини Петра Плужника, старшинскихъ товарищей Ивана Билицкого, Федора Яворского в полномъ собраніи всей братіи поставивъ покрасу по отцу своему Павлу Пискуну, синъ его Фома Пискунъ; младчество полгода отходилъ; коего от сего времени признават и почитать с протчими цеховими братами

¹⁾ 44 б. сторінка—біла. ²⁾ „цехъ“—приписано угорі.

³⁾ „Ігнатія Сокаленка“ приписано вгорі. ⁴⁾ „вѣчными часи“ приписано вгорі.

цалимъ братомъ. — 1807 года сентября 10 дня, при битности ремесленнаго главы Максима Колесничева, управнаго старшини Петра Плужника старшинскихъ товарищей Петра Плужника, старшинскихъ товарищей Ивана Билицкого, Федора Яворского в полномъ собраніи всеи братіи виплатилъ совсемъ хлѣбной цехъ самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ мѣщанинъ глуховскій Демянъ Пушкаревъ, за цену денегъ восемнадцать рублей; младчество полгода отходилъ; коего от сего времени признавать и почитать с протчими цеховими братами цалимъ братомъ. [46]—1808 г. февраля 15 дня за ремесленнаго главы Максима Колесникова, управнаго старшини Петра Плужника, старшинскихъ товарищей Ивана Билицкого, Федора Коваленкова і братіи договорилъ цехъ разночинець глуховской Трофимъ Дидиновъ, себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ, вѣчными часи ценою за 30 р., кой от него всѣ сполна і получени; младчества не ходит; за что впредь его щитать впредь полнымъ братомъ. — 1808 года июня 16 дня, за управнаго старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Зѣновія Сакаленка и Тимофѣя Глоби в полномъ собраніи всей братіи поставилъ покрасу по отцу своему Антону Лопатѣ, синь его Федоръ Лопата и далъ в общественной ящикъ із уплатою молодчество денегъ пятнадцать рублей, за что его от сего времени с протчими цеховими братами признавать и почитать полнымъ братомъ. — 1808 года октября 13 дня ¹⁾, за управнаго старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Зѣновія Сакаленка, Тимофѣя Глоби братахъ Павлу Пушкареву, Федору Бѣлоусу Зайченко ²⁾ в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ совсемъ [по женѣ своей Єлизаветѣ Бѣленковой, полной хлѣбной цехъ мужъ ей Григорій Зайцевъ, которого от сего времени с протчими братами и почитать цалимъ братомъ [46 б.]. — 1808 году ноября 3 дня, за ремесленнаго главы Максима Колесникова, управнаго старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Зѣновія Сакаленка, Тимофѣя Глоби і протчей братіи (:поставилъ покрасу по тестю:), договорилъ пол цеху по женѣ своей Агрипинѣ Колесниковнѣ Демидъ Мирочниковъ ³⁾ за цену пять рублей кой денги в братскую сумму и получени; младшимъ братомъ полгода отходилъ; за что его Мирочникова щитатъ полнымъ цеховимъ братомъ. — 1808 года ноября 3 дня, при битности ремесленнаго главы Максима Колесниченка, управнаго старшини Фоми Макухина, старшинского товарища Зѣновія Сакаленка, майстеровихъ мѣщанахъ Євфиму Пискунову, Петру Плужнику, Федору Бѣлоусу и братіи виплатилъ совсемъ хлѣбной цехъ по женѣ своей Ксеніи Комисаренковой мужъ ея, мѣщанинъ Тимофѣй Глоба и далъ в братерскую суму денегъ десять рублей, кой и получени младшимъ братомъ пол года отходилъ, за что его от сего времени щитать полнымъ братомъ. [47]. — 1809 года мая 12 д., за управнаго старшини Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Павла Мѣ-

¹⁾ „октября 13 дня“ приписано вгорі.

²⁾ „Зайченко“ приписано збоку.

³⁾ „Давид Мирочников“ дописано угорі.

рочникова и Ивана Безмолитовного і протчихъ братовъ, на тотъ часъ бившихъ договорилъ полъ цеху по отцу своему Фомѣ Марченку, синъ его Филиппъ Марченко зъ заплаатою в братскую сумму денегъ три рубли; младшимъ братомъ полъ года отходилъ; за что его Марченка впредъ щитатъ полнымъ вечнимъ братомъ. — 1809 года ноября 27 дня, за управного старшины Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Тимофѣя Глоби, Ивана Безмолитовного в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ полцеху по женѣ свосей Таиси Лопатиною, мужъ ей Трофимъ Пушкаревъ зъ заплаатою в братерскую сумму денегъ десять рублей; младшимъ братомъ полгода отходилъ; за что его Пушкареве от сего времени признавать ¹⁾ полнымъ братомъ. — 1810 года генваря 3 дня, за управного старшины Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Тимофѣя Глоби, Ивана Безмолитовного виплатилъ совсемъ полнои цехъ разночинець Иванъ Горбатевъ, съ отходомъ имъ молодчества, по бывшей тогда ценѣ и за себя что слѣдовало полгода отходилъ молодчество, за что его от сего времени признавать полнымъ братомъ. — 1810 года июня 21 дня, за управного старшины Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Петра Безбородка и Григория Зайцева виплатилъ полцеху по женѣ своей мѣщанской дочерѣ Евфиміи Затулиной, мужъ ей козакъ глуховскій Самсонъ Кургузъ, з заплаатою в братерскую сумму, без хождения молодчества денегъ пятнадцати рублей за что его Кургуза от сего времени признавать полнымъ братомъ. [47 6.]. — 1810 года октября 4 дня, за управного старшины Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Петра Безбородка, Григория Зайцева, при битности майстеровихъ мѣщанахъ Павлу Пушкару; Фомѣ Макухину, Федору Яворскому, Зѣновию Сакаленку, Демиду Мирочникову, в полномъ собраніи всей братіи, поставилъ покрасу по[о]тцу своему мѣщанину глуховскому Семену Гриненку синъ его Евдокимъ Гриненко и о[т]сел отходомъ за молодчество в братерской ящикъ денегъ 18 р., которого от сего времени почитать цалимъ братомъ. — 1810 года октября 18 дня, за управного старшины Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Петра Безбородка, Григория Зайцева, майстерового Павла Пушкарева и протчихъ братахъ виплатила совсемъ хлѣбной цехъ мѣщанка глуховская Евфимия Молодченкова, сама себе и дѣтямъ своимъ и дала в братерской ящикъ денегъ двадцять пять рублей, без хождения молодчества, которую от сего времени признавать и почитать вцалѣ майстеровихъ братовъ. — 1811 года генваря 15 дня, за управного старшины Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Петра Безбородка и Григория Зайцева при битности майстеровихъ мѣщанъ Фомѣ Макухину, Федору Бѣлоусу и протчихъ братахъ виплатилъ совсемъ по женѣ своей Еленѣ Пискуновой, мужъ ей мѣщанинъ глуховскій Павелъ Шапочниковъ, полцеху и даль в братерскую сумму денегъ двенадцать рублей, молодчество отходилъ полгода, которого от сего времени признавать и почитать цалимъ братомъ. — 1811 года генваря 15 дня, за управного старшины

¹⁾ „Признавать“ — приписано угорі.

Антон Котлярева, старшинських товарищей Петра Безбородка и Григорія Зайцева при битности майстеровихъ Фомѣ Макухину, Єгору Хоменку виплатилъ по женѣ своей Наталіи Макухиной по цеху ¹⁾ мужъ ей мѣщанинъ глуховскій Федоръ Опенка за цену денегъ десять рублей, з дачею в братерскую сумму; младчество шесть мѣей отходилъ, которого от сего времени признавать цалимъ братомъ. [48] — 1812 года марта 19 дня, при битности ремесленного главы Гаврика Розуменка, управного старшини Григорія Хоменка, старшинських товарищей Демида Мирочникова, Павла Шапочникова майстеровихъ мѣщанахъ Петру Плужнику, Фомѣ Макухину, в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ полцеху по женѣ своей Домникии Денисенковой, мужъ ей мѣщанинъ глуховскій Иванъ Лисенко и далъ в братерской ящикъ денегъ двенадцять рублей, младчество отходилъ полгода, которого от сего времени признавать и почитать цалимъ братомъ. — 1812 года сентября 23 дня, за управного старшини Григорія Хоменка, старшинських товарищей Демида Мирочникова, Павла Шапошникова, майстеровихъ Петру Плужнику, Федору Бѣлоусу, Павлу Пушкареву, Фомѣ Макухину в полномъ собраніи всей братіи поставилъ покрасу по отцу своему Максиму Колесничевскому, синь его Иванъ Колесничевскій и далъ в братерску сумму денегъ пять рублей, младшимъ братомъ полгода отходилъ, которого от сего ²⁾ времени признавать и почитать цалимъ братомъ. — 1812 года ноября 21 дня, за управного старшини Георгія Хоменка старшинських товарищей Демида Мирочникова, Павла Шапочникова і братіи Фомѣ Макухину ³⁾ Максиму Колесниченку, Тимофѣю Глобѣ, Григорію Бѣловскому, поставилъ покрасу по отцу своему Симону Сидорскому, синь его Євстрат Сидорскій з заплаатою в братскую сумму денегъ три рублѣ; младчество полгода отходилъ, за что его Сидорского почитать вѣчнымъ братомъ. — 1812 года декабря 14 дня, за управного старшини Григорія Хоменка, старшинських товарищей Демида Мирочникова, Шапочникова ⁴⁾, майстеровихъ мѣщанахъ Петру Плужнику, Євфиму Пискунову, Фомѣ Макухину, в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ совсемъ полной цехъ козакъ Николай Пушкаревъ самъ себе женѣ ⁵⁾ и наслѣдникамъ ихъ; младчества не ходить; которого от сего времени признавать и почитать цалимъ братомъ. [48 б.] — 1813 года мая 14-го дня, за управного старшини Демида Мирочникова, старшинських товарищей Григорія Бѣловского, Євдокима Гриненка, майстеровихъ мѣщанахъ Федору Бѣлоусу, Зѣновію Сокаленку в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ совсемъ полной цехъ по женѣ своей Пелагій Пискуновой, мужъ ей мѣщанинъ Тимофѣй Москаленко за цену денегъ тридцять рублей, без хождения младшего брата, которого з сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ. — 1813 года декабря 3 дня, за управного старшини Демидова Мирочникова, старшинських

1) „По цеху“—дописано угорі. 2) „От сего“—дописано угорі.

3) „Фомѣ Макухину“—дописано угорі.

4) „Шапочникова“—дописано угорі. 5) „Женѣ“—дописано угорі.

товарищей Григория Бѣловского, Евдокима Гриненка, майстеровихъ мѣщанъ Петру Плужнику, Зѣновію Сакаленку, Антону Котляреву ¹⁾ в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ полцеху ²⁾ по женѣ своей Уліянѣ Коробейниковой мужъ ей мѣщанинъ глуховскій Андрей Нечитайловъ, за цену денегъ двадцать пять рублей, которого от сего времени признавать и почитать цалимъ братомъ. — 1815 года марта 11 дня, за управного старшины Георгия Хоменка, старшинскихъ товарищей Тимофея Глоби, и Трофима Дидинова ³⁾ в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ совсемъ полной цехъ духовного званія Григоріи Крелевецкій, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ за цену денегъ двадцать рублей, младшимъ майстромъ шесть мѣей отходилъ, которого от сего времени признавать и почитать полнимъ братомъ. — 1815 года апреля 20 дня, за управного старшины Фоми Пискунова, старшинского товарища Ивана Колесничевского, мастеровихъ мѣщанахъ Зѣновію Сакаленку, Тимофею Глобѣ, Григорию Заиковскому, Самойлу Кургузу в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ полцеху по женѣ своей мѣщанской дочерѣ Александрѣ Шулешкиной, мужъ ей Петро Садовничей за цену денегъ пятнадцать рублей, которого от сего времени признавать и почитать полнимъ братомъ. [49]. — 1815 года июня 15 дня, за управного старшины Фоми Пискунова, старшинскихъ товарищахъ Ивану Колесничевскому, Петру Садовническому майстеровихъ мѣщанахъ Евфиму Пискунову, Зѣновію Сакаленку, Михайлу Герасименку, Тимофѣю Глобѣ ⁴⁾ и Зайцеву Григорию, Тимофѣю Москаленку виплатилъ по отце своему Николаю Пискуну по красу синѣ его Антонъ Пискуновъ з дачею в управу денегъ; признавать полнимъ братомъ. — 1815 года декабря 7 дня, за управного старшины Фоми Пискунова, старшинскихъ товарищей Ивана Колесничевского, Петра Садовничего майстеровихъ мѣщанахъ Максиму Колесничевскому, Зѣновію Сакаленку, Михайлу Герасименку, Антону Пискунову в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ совсемъ полной цехъ мѣщанинъ глуховскій Корнѣй Сипеникъ самъ себѣ, жеиѣ и наслѣдникамъ ихъ, которого от сего времени признавать и почитать цалимъ братомъ. — 1817 года генваря 1 дня, за управного старшины Зѣновія Сакаленка, старшинскихъ товарищей Петра Садовничего, Миколая Глобѣ ⁵⁾, Антона Пискунова, майстеровихъ мѣщанахъ Ивану Колесничевскому, Ивану Билицкому, Михайлу Герасименку в полномъ собраніи, всей братіи виплатилъ совсемъ полной цехъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ, козакъ глуховскій Лаврѣнъ Зеленко, которого от сего времени признавать и почитать цалимъ братомъ. — 1817 года апреля 5 дня, при битности ремесленного главы Юсифа Воловика, управного старшины Петра Садовничего, старшинскихъ товарищей Антона Пискунова и (:Михаила:)

¹⁾ „Антону Котляреву“—дописано угорі.

²⁾ „пол цеху“—дописано угорі.

³⁾ „и Трофима Дидинова“—дописано угорі.

⁴⁾ „Глобѣ“—дописано угорі. ⁵⁾ „Глобѣ“—дописано вгорі.

Герасименка, майстеровихъ мѣщанахъ Фомѣ Макухину, Максиму Колесничевскому, Ивану Безмолитовному, Григорию Бѣловскому, Тимофею Глобѣ в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ полцеху по женѣ своей Матронѣ Єлфимо[во]й, мужъ ей мѣщанинъ Иванъ Носенко, за цену денегъ тридцать пять рублей, без хождения молодчества, которого от сего времени признавать и почитать цалим братомъ. — 1817 года июля 6 дня, при битности ремесленного главы Осифа Волвыка, управного старшины Петра Садовнического, старшинскихъ товарищей Антона Пискунова, Михайла Герасименка, мастеровихъ мѣщанахъ Антону Котляреву, Зѣновию Саколенку, Фомѣ Пискунову, Григорию Бѣловскому, Тимофѣю Глобѣ, Григорию Заицеву в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ совсемъ по женѣ своей Александрѣ Бѣлиной полной цех почталѣонъ глуховскій Степанъ Юрченко, самъ себѣ и наслѣдникамъ ихъ, которого от сего време [49 б.] ни признавать и почитать цалимъ братомъ младчества не ходитъ. — 1817 года октября 1 дня, за управного старшины Петра Садовнического, старшинскихъ товарищей Антона Пискунова и Михайла (:Пушкарева:) Герасименка, маистеровихъ мѣщанахъ Антону Котляреву, Григорию Зайцеву, в полномъ собраніи всеи братіи, виплатилъ по женѣ своей мѣщанской дочерѣ Маринѣ Краснопоясовской, мужъ ей мѣщанинъ Мартинъ Краснѣвскій полцеху, которого от сего времени признавать и почитать цалимъ братомъ. — 1818 года априля 22 дня, за управного старшины Петра Садовнического, старшинскихъ товарищей Антона Пискунова и Михайла Герасименка, мастеровихъ мѣщанахъ Григорию Заицеву, Григорию Боршу в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ совсѣмъ полной цехъ козакъ глуховскій Алексѣй Пушкаревъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ, которого от сего времени и почитать цалимъ братомъ. — 1818 года ноября 1-го дня, при битности ремесленного главы Колисникова, старшинского товарища Петра Садовнического, старшинскихъ товарищей Григория Заицева, Корнѣя Ковалевского, Михаилу Герасименку и Лаврѣну Иваненку въ полномъ собраніи вѣсеи братиѣ виплатилъ по женѣ своей Пелагеѣ Бѣлиной пол цеху мужъ ей мѣщанинъ Михаилу Цевыки, котораго отъ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ. — 1819 года августа при битности ремесленного главы Петра Садовнического, управного старшины Тимофѣя Глоби, старшинскихъ товарищей Корнѣя Ковалевского, Ивана Носова, маистеровихъ мѣщанахъ Михайла Герасименку, Евдокиму Гриненку, Григорию Бѣловскому, Григорию Заицеву, Максиму Колесничевскому, Ивану [50]. Безмолитовному, Трофиму Диднову в полномъ собраніи всей братіи, виплатилъ совсемъ полной цехъ мѣщанинъ глуховскій Иванъ Пинкаревъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ, которого от сего времени признавать и почитать цалимъ братомъ. — 1819 года 30 дня, за управного старшины Тимофѣя Глоби, старшинскихъ товарищей Корнѣя Ковалевского, Ивана Носова в полномъ собраніи всего братіи, виплатилъ совсемъ полной цехъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ глуховскій мѣщанинъ Сава Артемоновъ, которого от сего времени признавать и почитать цалимъ братомъ. — 1820 года

апріля 8 дня, з[а] управного старшини Тимофѣя Глоби, старшинских товарищей Корнѣя Ковалевскаго, Ивана Носова, маистеровихъ мѣщанахъ Михаилу Герасименку, Кирилу Береговому, Савѣ Артемонову по женѣ своей Аннѣ Козачковской, мужъ ея мѣщанинъ глуховскій Тимофѣй Тютунниковъ, которого отъ сего времени признавать и почитать цалимъ братомъ. — 1821-го года октября 18-го д., за управного старшини Корнѣя Ковалевскаго, старшинскихъ товарищей Ивана Носова, Мартина Краснѣцкаго, мастеровихъ Максиму Колосникову, Тимофѣю Глобѣ, Григорию Зайченку, Михаилу Плужникову, Михаилу Юревскому и Степану Гречку в полномъ собраніи виплатилъ полцеху по женѣ своей Евфросиніи Безмолитовой, мужъ ея Терентій Селезневъ, которого отъ сего времени примѣчат и почитат цалимъ братомъ. — [50 б.] 1822-го года апреля 20 дня, за управного старшини Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Петра Афанасьева, и Михайла Куевского при маистеровихъ и ремесленомъ главѣ Шовкуленку, Максиму Колесниченку, Зѣновію Соколенку договорилъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ полной цехъ Василій Дубограй, с тѣмъ что би вибутъ полгода младшимъ братомъ, и отъ сего времени признавать полнимъ братомъ. — 1822 года октября 17-го дня, за управного старшини Антона Котлерева и старшинскихъ товарищей Петра Афанасьева и Михайла Юревскаго, при маистеровихъ Василию Тубограю, Григорию Зайцу, Тимофѣю Глобы, Степану Самарскому виплатила цехъ Миланія Садорская себе и детямъ своимъ вечно. [51] — 1822 года ноября 1 дня, за управнихъ старшини Антона Котлярева и Михайла Юревскаго виплатилъ полной цехъ глуховскій мѣщанинъ Петръ Афанасьевъ, и отъ сего времени почитать его полнимъ братомъ. — 1823 года марта 15 дня, за вишеписанихъ управнихъ старшини виплатилъ цехъ казеній крестьянинъ, Артемъ Шлапановъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, и отъ сего времени почитать его полнимъ братомъ. — 1825-го года июля 4 д., за управнихъ старшини Григорія Зайцова, Григорія Бѣловскаго и Артема Шлапакова при полномъ собраніи въсей братіи виплатилъ цехъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ глуховскій мѣщанинъ Захарій Федорѣвъ синъ Викуленко, коего отъ сего времени признавать полномъ братомъ. — 1826 года февраля 5 дня, за управнаго старшини Григорія Зайцева старшинскихъ товарищей Григорія Бѣловскаго и Артеми Шлапака, въ полномъ собраніи маистеровихъ Зеновія Саколенка, Ивана Носова, Корнѣя Ковалевскаго Тимофѣя Глоби и при всеи братіи виплатилъ полной цехъ глуховскій козакъ Наумъ Вертелецкій, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, коего отъ сего времени признавать его полнимъ братомъ. [51 б.] — 1827 года мая 1-го дня, за управного старшини Корнѣя Коваленка, старшинскихъ товарищей Артема Шлапакова и Захарія Викуленка въ полномъ собраніи всей братіи виплатилъ полной цехъ глуховскій мѣщанинъ Логвинъ Храмущенко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего признавать полнимъ братомъ. — 1829-го года генваря 23 дня, за управника Корнѣя Ковалевскаго и старшинскихъ товарищей Захара Вакуленка, Логина Хромущенкова, въ пол-

ном собраніи всей братіи виплатилъ полной цех глуховской мещанинъ Елесеѣ Миросниченко, самъ, себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего признавать полнымъ братомъ. — 1829-го года сентября 29 дня, за управного старшину Логвина Хромушенка и старшинскихъ товарищей Михаила Юревскаго и Елисея Мирошниченка и при полномъ сходѣ братіи, а именнѣ Антону Котляреву, Павлу Сиштинѣ, Захару Вакуленку съ прочимъ выплатилъ полной цехъ козакъ глуховскій Захарій Козачокъ, самъ, серѣ і женѣ его Пелагей и наслѣдникамъ его, котораго отъ сего времени признавать полнымъ братомъ. [52] — 1830-го ноября 3 числа, за управного старшины Логвина Храмущенкова, и старшинскихъ товарищей Артема Шлапакова и Елисея Мирошниченкова въ [по]лномъ собраніи всей братіи и ремесленного голозы Корнѣя Коваленка, выплатилъ полной цех глуховскій козакъ Радіонъ Ивановъ Панамаревъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признавать полнымъ братомъ. — 1832-го года июня 9-го дня, при ремесленномъ главѣ Логвину Храмушенку, управному старшинѣ Артему Шлапакову старшинскихъ товарищахъ Захару Вакуленку и Ехиму Хоменку и при ремесленникахъ Зѣновію Сакаленку, Антону Котляреву, Григорію Зайцу, Петру Афанасьеву, Григорію Бѣловскому, Александру Бѣлицкому мѣщанинъ глуховскій Яковъ Черга сего числа по майстерству своему виплатилъ по условію съ вышеписаными лицами за цену 15 р., хлѣбной цехъ себѣ, женѣ и дѣтямъ, котораго Чергу въпредѣ отъ сего числа признавать, почитать полнымъ братомъ, и по майстерству хлѣбному имѣть ему безъ препятственое право. — 1832 года октября 18 дня за римислого голови Логвина Храмушенка, за управнихъ старшини Артема Шлапака, Захара Вакулинки, Акима Хоменка, при полно братіи Григорія Зайца, Карнія Каваленка, Антона Катлѣрева, Петра Ахванасева, Григорія Беловскаго, Елисея Мироіныченка, Михаила Юревскаго, Карпа Єньковскаго, Хоми Зеленскаго виплатилъ цехъ по женѣ своей Григоріи Борщевскоі самъ себе и дѣтямъ; должно признават. [52 б.]. 1832 года октября 18-го дня, за ремесленного главы Логвина Храмушинки, за управнихъ старшини Артема Шлапака, Захарія Вакулинки, Акима Хоменка при полной братіи Григорія Зайца, Корнея Коваленка, Антона Котлярева, Петра Афанасева, Григорія Бѣловскаго, Елесея Мирошниченка, Михаила Юревскаго, Карпа Янковскаго, Фоми Зеленскаго виплатилъ цехъ по отцу своему Дмитріи Пискуновъ себѣ женѣ ¹⁾ и дѣтямъ своимъ отъ сего времени должно признавать полнымъ братомъ. [53] — 1833-го года апреля 14 д., п[р]и ремесленномъ главѣ Петру Зайцову, за управного старшину Артема Шлапакова, старшинскихъ товарищей Захарія Бакуленка и Акима Хоменка въ полномъ сходѣ управы сей ремесленниковъ, уплатилъ по майстерству хлѣбномъ полной цехъ цѣною 15 р., глуховскій мѣщанинъ Павелъ Александровъ сынъ Лиштвина, себѣ, женѣ и дѣтямъ; котораго отъ сего числа признавать въ управѣ сей полнымъ братомъ и совершенимъ ремеслени-

¹⁾ „Женѣ“ — дописано угорі.

комъ. — 1833-го года апреля 14-го, при ремесленомъ главѣ Петру Зайцову, за управнаго старшину Артема Шлапакова, старшинскихъ товарищей Захарія Вакуленка и Акима Хоменка въ полномъ сходѣ управы сей ремесленниковъ уплатилъ по майстерству хлѣбномъ полной цехъ цѣною 13 р., глуховскій мѣщанинъ Василій Васильевъ сынъ Савицкій, себѣ, женѣ и дѣтямъ, котораго отъ сего числа признаватъ въ управѣ сей полнымъ братомъ и совершенимъ ремесленникомъ. — 1833-го года апреля 17-го дня, при ремесленомъ главѣ Петру Зайцову, за управнаго старшину Артема Шлапакова, старшинскихъ товарищей Захарія Вакуленка и Акима Хоменка, въ полномъ сходѣ управы сей ремесленниковъ, уплатилъ полной цехъ по майстерству хлѣбному занимающеюся печениемъ хлѣба жена жителя глуховскаго Евфима Самарскаго Татяна Самарская, цѣною 13 р. себѣ и дѣтямъ то Тамарскихъ за уплатою по договору ремесленной казнѣ денегъ, признаватъ въ управѣ сей полными братьями и совершеними ремесленниками. — 1836 года апреля 12 дня, при ремеслѣномъ главѣ Вакуленку, за управнаго старшины Дмитрія Пискунова, старшинскаго товарища Василя Савицкаго, при полномъ сходѣ ремесленыхъ виплатилъ цехъ мѣщанинъ глуховскій Денисъ Петровъ сынъ Сердюковъ, себѣ, женѣ и наслѣдникам, котораго отъ сего времени признаватъ полнымъ братомъ. [54] — 1837 года октября 10 дня, за управнаго старшину Василя Савицкаго, въ полномъ собраніи виплатили цехъ для печенія сластѣонъ ямпольскіе жителки Татяна и Парасковея Галушковни. — 1839-го года февраля 26-го дня, при римесномъ главѣ Ивана Ивановича Лушницкаго, и за управнаго старшины Василя Савицкаго и старшинскихъ товарищей Дениса Сирдюкова и Фомы Томощенки, при полномъ сходѣ ремесной виплатилъ цехъ Яковъ Яковлевъ Бамницъ, себѣ и женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признаватъ полнымъ братомъ. — 1840 года декабря 30 дня при римесленомъ головѣ Ивану Ковалевскому, за управнаго старшины Василя Савицкаго и старшинскихъ товарищей Дениса Сердюченка, Фомы Тимощенка при полномъ сходѣ ремесленныхъ виплатилъ цехъ козакъ Иванъ Понамаревъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признаватъ полнымъ братомъ. [54 б.] — 1841 года генваря 16 дня при ремесленномъ головѣ Ивану Ковалевскомъ, за управнаго старшины Василя Савицкаго, старшенскихъ товарищей Фомѣ Тymoщенку и Денису Сердюкову, при полномъ сходѣ ремесленниковъ, виплатилъ цехъ глуховскій житель Алексей Догадаевъ, себѣ, и женѣ и наслѣдниковъ, котораго отъ сего времени признаемъ полнымъ братомъ, — 1841 года генваря 16 дня, при ремесленномъ головѣ Ивану Ковалевскомъ за управнаго старшины Василю Савицкомъ и старшиныхъ товарищей Дениса Сердюкова и Фомы Тymoщенка при полномъ сходѣ ремесленниковъ виплатилъ цехъ Серединобудиянскій мѣщанинъ Федоръ Волковъ, себѣ, женѣ и наслѣдниковъ, котораго отъ сего времени признаемъ полнымъ братомъ. — 1841 года марта 7 дня, при ремесленномъ головѣ Дмитрію Пискунову за управному старшину Василю Савицкому и старшинскихъ товарищей Ивана Понамарева и Федора

Волкова при полномъ сходѣ ремесленниковъ виплатилъ цех глуховскій козакъ Фома Федоровъ сынъ Тимощенко, себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго от сего времени признаемъ полнымъ братомъ. — [55] 1843 года генваря 10 дня, при ремесленномъ головѣ Дмитрію Пискунову, управнаго старшины Василя Савицкаго, старшинскихъ товарищей Ивана Понамарева и Федора Волкова, при полномъ сходѣ ремесленниковъ сдѣлалъ покрасу по отцѣ своемъ глуховскій житель, козакъ Николай Пушкаревъ, который отъ сего времени признаетъ его Пушкарева полнымъ майстеромъ. — 1844 года июля 14 дня, при ремесленномъ головѣ Василю Савицкому, управнаго старшины Фомы Тимощенко, старшинскихъ товарищей Алексѣя Догадаева, Николая Пушкарева, при полномъ сходѣ ремесленниковъ, виплатилъ цехъ глуховскій мещанинъ Іосифъ Квасниковъ, себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго признаемъ отъ сего времени полнымъ братомъ. — 1845 года октября 4 дня, при бытности ремесленнымъ головою Василя Савицкаго, управнаго старшины Фомы Тимощенко, старшинскихъ товарищей Алексѣя Догадаева и Николая Пушкарева при полномъ сходѣ ремесленниковъ виплатилъ цехъ козакъ Павелъ Стегно, себе, женѣ и наслѣдникамъ котораго признаемъ отъ сего времени полнымъ братомъ. [55 6.] — 1847 года февраля 23 дня, за битность управнимъ старшиною Якова Чергы 2-го, старшинскаго товарища Наума Вертелецкаго въ полномъ собраніи ремесленниковъ виплатилъ по женѣ своей пол цеха глуховскій мѣщанинъ Федоръ Трофимовъ сынъ Следюкъ, котораго отъ сего времени признавать полнымъ братомъ въ хлѣбной управѣ. — 1851 года октября 7 дня, за битность ремесленнымъ головою Василя Вакуленка, управнаго старшины Корнѣя Ковалевскаго, старшинскихъ товарищей Василя Иванова и Павла Стегна, въ полномъ собраніи ремесленниковъ, виплатилъ полной цехъ самъ себе женѣ и наслѣдникамъ мещанинъ города Глухова Данило Василиевъ сынъ Шабельниковъ, котораго отъ сего времени признавать полнымъ братомъ въ сей управѣ. — 1852 года октября 12 дня, за битность ремесленного головы Василя Вакуленка старшин[и] Василя Иванова, старшинскаго товарища Наум Зайцева, въ полномъ собраніи ремесленниковъ виплатилъ полной цехъ города Глухова мещанинъ Прохоръ Лукянъ сынъ Погорѣлій, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ его, котораго отъ сего времени признавать по сей управѣ полнымъ братомъ. — [56] 1852 года октября 12 дня за битность ремесленного головы Василя Вакуленка, управнаго старшины Василя Иванова старшинскихъ товарищей въ полномъ собраніи ремесленниковъ виплатилъ покрасу по отцѣ своемъ Григорію Зайцову родной сынъ его Наумъ Григорьевъ Зайцевъ, котораго отъ сего времени признавать по сей управѣ полнымъ братомъ. — 1852 года октября 20 дня за битность ремесленного головы Василя Вакуленка и старшинскихъ товарищей Наума Зайцова и Степана Колпока, въ полномъ собраніи ремесленниковъ виплатилъ полной цехъ города Глухова мещанинъ Василій Ивановъ сынъ Ивановъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признавать по сей управѣ полнымъ братомъ. — 1852 г. декабря 2 дня, за

битность ремесленнимъ головою Василя Вакуленка, управного стар [56 б.] шини Василя Иванова, старшинскихъ товарищей Наума Зайцева и Степана Колпоки, въ полномъ собраніи ремесленниковъ виплатилъ полной цехъ Курской губерніи обоемскій мещанинъ Григорій Дмитріевъ сынъ Манинъ самъ себе, женѣ и наслѣдникамъ его, которого отъ сего времени признавать по сей управѣ полнымъ братомъ. — 1853 года Априля 23 дня, за бытност ремесленнаго головы Якова Куксика, управного старшины Василя Иванова, старшинскихъ товарищей Наума Зайцева и Степана Колпока въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ, поставилъ покрасу по отцѣ своемъ Григорію Бѣлавскомъ, родной синѣ его Давидъ Бѣлавскій, которого от сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ по сей управѣ. — 1855 г. октября 15 дня, за битность ремесленнаго головы Матвѣя Ляшенка, старшины Захарія Вакуленка, его товарищей Федора Волкова въ полномъ обществѣ виплатилъ цехъ глуховскій мещанинъ Алексѣй Федоровъ сынъ Лебедевъ, самъ себѣ, женѣ его и наслѣдникамъ, ко [57] того отъ сего времени признавать по хлѣбной управѣ полнымъ братомъ. — 1856 года генваря 18 дня, за битность ремесленнаго головы Матвѣя Ляшенка, старшины хлѣбнаго цеха Григория Вакуленка старшинскихъ товарищей Федора Волкова и Алексѣя Лебедева въ полномъ собраніи виплатилъ цехъ глуховскій мѣщанинъ Макей Герасимовъ Трапенковъ самъ себѣ и женѣ съ наслѣдниками, которого отъ сего времени признаемъ и почитаемъ полнымъ братомъ. — 1858 года генваря восьмого дня, за битность ремесленнаго головы Дмитрия Ковалевскаго и его товарищей Алексѣя Лебедева и Андрея Пискунова въ полномъ собраніи виплатилъ покрасу по отце своемъ Трофиму Пушкареву, сынъ его Антонъ Трофимовъ сынъ Пушкаревъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ мужеска пола, которого отъ сего времени признаемъ полнымъ братомъ. Писарь Алексѣй Догадаевъ. — [57 б.] 1858 года генваря 8 дня, за битность ремесленнаго головы Дмитрия Ковалевскаго, старшины Наума Зайцова, и его товарищей Алексѣя Лебедева здѣлалъ покрасу по отце своемъ Димитрію Пискунову, сынъ его Андрей Пискунъ, которого признаемъ отъ сего времени полнымъ братомъ. Писарь Алексѣй Догадаевъ. — 1859 года генваря 4 дня. За бытность ремесленнаго головы Дмитрия Ковалевскаго, старшины хлѣбнаго цеха Наума Зинченка, старшинскихъ его товарищей Алексѣя Лебедева и Андрея Пискунова, въ полномъ собраніи ремесленниковъ хлѣбнаго цеха, виплатилъ полной цехъ глуховскій мѣщанинъ Карпъ Григоріевъ сынъ Нежинцовъ, самъ себѣ, женѣ съ наслѣдниками его на вѣчныя часи, которого Нѣжинца отъ сего времени признавать по нашей хлѣбной управѣ и почитать полнымъ братомъ. За писаря Дмитрій Шафранецъ. — 1859 года января 4 дня, за бытность ремесленнаго головы Дмитрия Ковалевскаго, старшины хлѣбнаго цеха Наума Зайченка, старшинскихъ товарищей Алексѣя Лебедева, Андрея Пискунова въ полномъ собраніи ремесленниковъ хлѣбнаго цеха виплатилъ полный цехъ казенный крестьянинъ ¹⁾ Яковъ Максимовъ [58] сынъ Старо-

¹⁾ „Глуховскій мѣщанинъ“ — закреслено, а вгорі приписано „казенный крестьянинъ“.

воєнка, самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ, отъ сего времени признавать и почитать по нашей хлѣбной управѣ полнымъ братомъ. — 1859 года марта 8-го дня за битность ремесленнаго головы Аникія Кузминскаго и старшины хлѣбнаго цеха Наума Зайченки, и старшинскихъ товарищей Дмитрія Марченка и Василя Коваленко, въ полномъ собраніи ремесленниковъ хлѣбнаго цеха выплатилъ полный цехъ города Глухова, козакъ Самсонъ Кольцовъ, самъ себѣ и наслѣдникамъ, и женѣ, отъ котораго времени признавать полнымъ братчикомъ и почитать. — 1860 года марта 29 дня, за битность ремесленнаго головы Аникія Кузминскаго, старшины хлѣбнаго цеха Наума Зайченка, и старшинскихъ товарищей Евстафія Марченка и Василя Марченка, въ полномъ собраніи ремесленниковъ хлѣбнаго цеха выплатилъ полный цехъ города Глухова, козакъ Антонъ Тарасенко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, отъ котораго времени при [59] знавать полнымъ братомъ. — 1862 года іюня 10 дня, за битность ремесленнаго головы Деонисія Москаленка, управнаго старшины Якова Старченка, старшинскихъ товарищей Самсона Коновцова, и Якова Евсѣенка въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ выплатилъ полной цехъ казенный крестьянинъ Фома Максимовъ сынъ Старченко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ по сей управѣ. — 1862 года сентября 6 дня. За битность ремесленнаго головы Дениса Москаленка, старшины Якова Старченка, старшинскихъ товарищей, Якова Евсѣенка, Самсона Коновцова, въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ, выплатилъ полной цехъ по хлѣбному ремеслу, глуховскій мѣщанинъ Моисѣй Лахно, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ по сей управѣ. — 1862 года октября 11 дня. За битность ремесленнаго головы Даниїла Москаленка, старшины Якова Старченка, старшинскихъ товарищей Якова Евсѣенка, Самсона Коновцова въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ выплатилъ полный цехъ по хлѣбному ремеслу глуховскій мѣщанинъ Мосей Петровъ Бѣльскій, самъ Бѣльскій себе, женѣ и наслѣдникамъ, [59 б.] котораго отъ сего времени приз[на]вать почитать всей управѣ полнымъ братомъ. — 1862 года октября 24 дня. За битность ремесленнаго головы Діонисія Москаленко, старшины Якова Старченка, товарища его Самсона Коновцова и Якова Овсѣенка, въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ выплатилъ полной цехъ хлѣбнаго глуховскій мѣщанинъ Иванъ Кроска ¹⁾ здѣлія вѣчно самъ себѣ, и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ по сей управѣ. — 1863 года іюля 15 дня. За битность ремесленнаго головы Симеона Овадова старшины Якова Старченка, товарищей его Самсона Канивца и Якова Овсѣенка, въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ, выплатилъ полный цехъ хлѣбнаго издѣлія вѣчно самъ себѣ и наслѣдникамъ его козакъ Семень Аседка ²⁾. — 1864 года октября 25 дня. За

¹⁾ Слова „глуховскій мѣщанинъ Иванъ Кроска“ — дописано угорі.

²⁾ „Семень Аседка“ — власноручний підпис.

бытность ремесленного головы Даниіла Ревы, старшины хлѣбного цеху Алексѣя Лебедева, старшинскихъ товарищей Фоми Старченка и Семена Осѣдки въ полномъ собраніи общества договорилъ цехъ хлѣбный и уплатилъ сполна козакъ Моисѣй Пашенко на вѣчное время самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ его, коего Пашенка повелѣваемъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ признавать съ сего времени полнымъ нашимъ братомъ. — [60] 1864 года октября 25 дня, за бытность ремесленного головы Даниіла Ревы, старшины хлѣбного цеха Алексѣя Лебедева, старшинскихъ товарищей Фоми Старченка и Семена Осѣдки, въ полномъ собраніи общества, виплатилъ полный цехъ глуховскій мѣщанинъ Григорій Тарасовъ Горяню, на вѣчное время самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ его, коего Горяню повелѣваемъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ съ сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1865 года апрѣля 16 дня. За бытность ремесленного головы Даниіла Ревы, старшины хлѣбного цеха Алексѣя Лебедева, старшинскихъ товарищей Фоми Старченка и Семена Осѣдки въ полномъ собраніи общества виплатилъ сполна хлѣбный цехъ глуховскій, мѣщанинъ Федоръ Григорьевъ Рудомин самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ его, коего Рудомину съ сего времени повелѣваемъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1865 года мая 2-го дня. За бытность ремесленного головы Данила Ревы, старшины хлѣбного цеха Алексѣя Лебедева, старшинскихъ товарищей Фоми Старченка и Семена Осѣдки въ полномъ собраніи виплатилъ по женѣ своей хлѣбный цехъ глуховскій мѣщанинъ Евфимъ Дмитреевъ Матвѣенко самъ себѣ женѣ и дѣтямъ его на вѣчные часы¹⁾ котораго съ сего числа повелѣваемъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — [60 б.] 1865 года мая 31 дня. За бытность ремесленного головы Даниіла Ревы, старшины Хлѣбного цеха, Алексѣя Лебедева, старшинскихъ товарищей Фоми Старченка и Семена Осѣдки, въ полномъ собраніи ремесленниковъ хлѣбного цеха виплатилъ полный цехъ козакъ глуховского уѣзда, волости холопковской села Дунайца, козакъ Федоръ Нестеровъ сынъ Ляшенко самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ его, котораго Ляшенка повелѣваемъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ съ сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1865 года октября 3 дня. За бытность ремесленного головы Даниіла Ревы, старшинского товари хлѣбного цеха Карпа Нѣженцова, старшинскихъ товарищей Якова Басанца, Антона Тарасенка, въ полномъ собраніи общества виплатилъ полный цехъ мѣщанинъ Тимофѣй Наумовъ Сергѣенко, самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ его, коего Сергѣенка повелѣваемъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ признавать съ сего времени полнымъ нашимъ братомъ. [61] — 1865 года октября 24-го. За бытность ремесленного головы Даниіла Ревы и старшины хлѣбного цеха Карпа Неженцова²⁾ и товари-

¹⁾ Слова починаючи „самъ себѣ“ — дописано угорі.

²⁾ „Карпа Неженцова“ — дописано угорі.

щами его Якова Басанца и Антона Тарасенка въ полномъ собраніи общества, виплатилъ полной цехъ мѣщанинъ Василій Зайковскій, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ его, коего Зайковского повелѣваемъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ признавать съ сего времени полнымъ нашимъ братомъ. — 1867 года Апрѣля 2 дня. За битность ремесленного головы Іосифа Квасникова, старшины хлѣбного цеха Феодора Следюка, и старшинскаго товарища Евфима Матвѣенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ козакъ Данило Ахрѣменко, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ моимъ, котораго отъ сего времени почитать и признавать полнымъ нашимъ братомъ. [61 6.] — 1867 года августа 27 дня. За битность ремесленного головы Іосифа Квасникова старшины Александра Бѣлицкаго ¹⁾ и старшинскихъ товарищей Алексѣя Лебедева и ключника Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ Єлисавета Севердюкова сама себѣ и наслѣдникамъ моимъ, которую отъ сего времени почитать и признавать полною нашею братчетцею. [62] — 1867 года октября 8 дня. При битности ремесленного головы Іосифа Квасникова, старшины Александра Бѣлицкаго старшинскаго товарища Алексѣя Лебедева и ключника Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашемъ сдѣлалъ по красу козакъ Данило Лисенко самъ себѣ женѣ и наслѣдникамъ, отъ сего времени признавать нашимъ братомъ. — 1867 года ноября 26 дня. При битности ремесленного головы Іосифа Квасникова, старшины хлѣбного цеху Александра Бѣлицкаго и старшинскихъ товарищей Алексѣя Лебедева и Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ козакъ Михайло Следюковъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ отъ сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1867 года ноября 26 дня. При битно [63] сти ремесленного головы Іосифа Квасникова старшинскаго товарища Алексѣя Лебеда и Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ мѣщанинъ Василій Бутенко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ моимъ отъ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ. — 1867 года декабря 10 дня. При битности ремесленного головы Іосифа Квасникова старшины хлѣбного цеха Александра Бѣлицкаго и старшинскихъ товарищей Алексѣя Лебедева и Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ мѣщанинъ Іосифъ Шнункошов, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ отъ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ. [63 6.] — 1867 года декабря 28 дня, при битности ремесленного головы Іосифа Квасникова, старшинскихъ товарищей хлѣбного цеха Алексѣя Лебеда и Федора Следюка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ козакъ Сергей Никитовичъ Лященко, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ отъ сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1868 года генваря 28 дня. При битности ремесленного головы Іосифа Квасникова старшинскихъ товарищей хлѣбного цеха Алексѣя Лебеда и Федора Ля-

¹⁾ Слова „старшины Александра Бѣлицкаго“ — дописано угорі.

шенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ по отцу [64] своему покрасу козакъ Савелій Гуменный самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ моимъ, отъ сего времени признавать и почитать нашимъ братомъ. — 1868 года июня 3 дня. При битности ремесленнаго головы Іосифа Квасникова, старшинскихъ товарищей Алексѣя Лебедева и Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ козакъ села Берези Семень Павловъ сынъ Кановцовъ самъ себѣ и женѣ и наслѣдникамъ, отъ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ. — 1868 года ноября 19 дня. За битность ремесленнаго головы Іосифа Квасникова, старшинъ Алексѣя Лебедева и старшинскихъ товарищей Федора Ляшен [64 б.] ка и Данила Лисенка въ полномъ нашемъ собраніи выполнилъ полный цехъ мѣщанинъ Афанасій Шандрикъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго съ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ. — 1869 года сентября 23 дня, за битность ремесленнаго головы Іосифа Квасникова, старшины Алексѣя Лебедева и старшинскихъ товарищей Федора Ляшенка и Данила Лисенка выполнилъ полный цехъ мѣщанинъ Яковъ Трофимовъ Лакевсѣнко, котораго считать и почитать и почитать полнымъ нашимъ братчикомъ. — 1869 года сентября 29 дня. За битность ремесленнаго головы Іосифа Квасникова, старшины Алексѣя Лебедева и старшинскихъ товарищей Федора Ляшенка и Данила Лисенка выполнилъ полный цехъ мѣщанинъ Митрофанъ Горбовъ, котораго считать и почитать полнымъ нашимъ братчикомъ. — 1870 года декабря 13 дня. За битность ремесленнаго головы Деонисія Москаленка, старшины хлѣбнаго цеха Семена Осѣдки и старшинскихъ товарищей Василя Зайковского, Митрофана Горбова, въ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ Андріанъ (:Муканов мѣщанинъ:) Лагутченко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ считать и почитать полнымъ нашимъ братчикомъ. [66]¹⁾—1872 года Августа 30 дня.—При битности ремесленнаго головы Семена Ревы, старшины хлѣбнаго цеха Алексѣя Лебеда и старшинскихъ товарищей Михаила Евсеенка выполнилъ въ полномъ собраніи нашемъ покрасу по отцу своему Глуховскій козакъ Иванъ Гуменный самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, отъ сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1872 года ноября 20 дня. При битности ремесленнаго головы Семена Лебедева и старшинскихъ товарищей Михаилъ Евсеенко и Моисея Бѣльскаго выполнилъ по мужу своему второбрачному Ивану Степену Ступакова покрасу²⁾ сама себѣ, и мужа ея признавать полнымъ нашимъ братомъ. [67] — 1873 года іюня 10 дня. При битности ремеслен. головы Семена Ревы, старшинскаго товарища хлѣбнаго цеха Алексѣя Лебеда и старшинскихъ его товарищей Михаила Евсеенка, Моисея Бѣльскаго самъ себѣ и наслѣдникамъ моимъ отъ сего врмени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1873 года Августа 19 дня, при битности ремесленнаго головы Семена Данилова Ревы старшины хлѣбнаго цеха

¹⁾ 65 б. і 66 б. — білі сторінки.²⁾ „Покрасу“ — написано угорі.

Алексѣя Лебеда и старшинскихъ товарищей Михайла Евсеенко и Мойсея Бѣльскаго въ полномъ [67 б.] собраніи нашемъ выполнилъ полный хлѣбный цехъ глуховскій мѣщанинъ Ілія Іваковъ сынъ Кувикъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ его; отъ сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1875 года сентября 6 дня. При битности ремесленнаго головы Семена Ревы и старшины хлѣбнаго цеха Сергея Ляшенка и старшинскихъ товарищей Митрофана Гербова и Ільи Кувика въ полномъ собраніи нашемъ выполнила полный цехъ Устинія Бѣльская сама себѣ отъ сего времени признавать [68] и почитать полною цеховою. — 1875 года сентября 13 дня. При битности ремесленнаго головы Симеона Ревы, старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и старшинскаго товарища Івана Пушкарева въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ мѣщанинъ Федоръ Антоновъ сынъ Самарскій самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ его; отъ сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1[8]75 года сентября 28 дня. При битности ремесленнаго головы Симеона Ревы, старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и старшинскихъ товарищей Івана Пушкарева и Федора Самарскаго въ полномъ нашемъ обществѣ хлѣбнаго цеха выпол[ни]ла полная цеха мѣщанка Екатерина Хоминишна дочь Герасимен[68 б.] кова и мужъ ея Іванъ Климовъ сынъ Герасименковъ, въ полномъ собраніи выполнили полный цехъ хлѣбный самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ отъ сего времени признавать и почитать полными нашими братьями. — 1876 года Марта 21 дня. При битности ремесленнаго головы Симеона Ревы, старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка, старшинскихъ товарищей Івана Пушкарева и Федора Самарскаго, въ полномъ собраніи ремесленниковъ выполнила полній цехъ хлѣбный глуховская мѣщанка Варвара Николаевна дочь Сѣнченкова сама себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ея отъ сего времени признавать и почитать полною нашею сестрою. [69] — 1876 года іюля 4 дня. При битности ремесленнаго головы Симеона Ревы, старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и старшинскихъ товарищей Федора Самарскаго въ полномъ собраніи ремесленниковъ выполнилъ хлѣбный цехъ глуховскій козакъ Павелъ Ільинъ сынъ Давиденко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ; отъ сего времени признавать полнымъ братомъ. — 1876 года іюля 25 дня. За битность ремесленнаго головы Василя Овсѣенка, старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и старшинскаго товарища Федора Самарскаго въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный хлѣбный цехъ Глуховской казенный крестьянинъ Неониль Герасимовъ сынъ Колесниковъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ его отъ сего време [69 б.] ни признавать и почитать полнымъ братомъ. — 1876 года сентября 8 дня. За битность ремесленнаго головы Василя Овсѣенка, старшины хлѣбнаго цеха Ільи Куваки, старшинскихъ товарищей Григорія Штукарева и Івана Гуменнаго въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ выполнилъ полный цехъ козакъ Евстафій Василювъ сынъ Примака самъ [70] себѣ, женѣ и наслѣдниковъ его, признавать полнымъ нашимъ братомъ. — 1878 года

генваря 30 дня, за бытность ремесленного головы Васи́лія Овсѣнка, старшины Григорія Штукарева и товарищей Митрофана Гербова и Ниони́ла Колесникова выполни́лъ цехъ по хлѣбному ремеслу глуховскій козакъ Павелъ Николаевъ Халюковъ, почему отъ сего времени его нашимъ дѣйствительнымъ ремесленнымъ братомъ. — 1878 года генваря 30 дня. За бытность ремесленного головы Васи́лія Овсѣнка, старшины Григорія Штукарева и товарищей Митрофана Гербова и Ниони́ла Колесникова въ полномъ собраніи нашихъ ремесленниковъ выполни́лъ цехъ глуховской козакъ Михаилъ Овсѣвичъ Сытниковъ по хлѣбному ремеслу, почему отъ сего времени считать и признавать его нашимъ дѣйствительнымъ братомъ. [70 б.] — 1878 года августа 29 дня. За бытность ремесленного головы Симеона Ревы, старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка, и старшинскихъ товарищей Антона Тарасенка и Романа Суцова, въ полномъ собраніи ремесленниковъ, выплатилъ покрасу по отцу своему Якову мѣщанинъ Павелъ Яковлевичъ Старченко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ его отъ сего времени считать и признавать его Павла Старченко полнымъ нашимъ братчикомъ; окт. 22 ¹⁾). — 1878 года. За бытность ремесленного головы Симеона Ревы, старшины Данила Лисенка и его товарищей, въ полномъ собраніи ремесленниковъ, выполни́лъ полный цехъ по хлѣбному цеху мѣщанинъ Семень Алѣйникъ, котораго отъ сего времени признавать его полнымъ нашимъ братомъ. [71] — 1878 года сентября 27 дня. За бытность ремесленного головы Симеона Ревы старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и старшинскихъ товарищей Антона Тарасенка и Романа Суцова въ полномъ собраніи нашемъ выполни́лъ полный цехъ козакъ Фока Петровичъ Шала, котораго отъ сего времени признавать полнымъ нашимъ братомъ. [71 б.] — 1879 14 мая. За бытность ремесленного головы Семена Ревы старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и старшинскихъ его товарищей въ полномъ собраніи нашемъ и ремесленниковъ выплатила полный хлѣбный цехъ Неони́ла Иванова мѣщанка, козачка Марина Химченкова, мѣщ. Меланія Кузьминская самъ себѣ, и наслѣдниковъ нашихъ отъ сего времени признавать полными нашими по цеху сестрами. — 1879 г. октября 28 дня, договорилъ хлѣбный цехъ прусскій подданный Юлі́й Федоровичъ Лебрехтъ на одинъ годъ, котораго признавать отъ сего времени полнымъ нашимъ братомъ. Глуховъ. — 1880 года іюня 27 дня. За бытность ремесленного головы Васи́лія Александрова Пархоменка, старшины хлѣбнаго цеха Семена Елисѣева Олѣйника, и старшинскаго товарища Неони́ла въ полномъ собраніи ремесленниковъ выполни́лъ полный хлѣбный цехъ мѣщанка Анастасія Гаврилова Чебуренкова самъ себѣ и наслѣдникамъ моимъ, признавать ея полною нашею сестрою. — 1880 годъ іюля 17 дня за бытность [72] ремесленного головы Васи́лія Пархоменка и старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и его товарищей Бѣльскаго и Хомонова договорилъ цехъ отставной унтеръ офицеръ Алексѣ́й Алексѣевъ Мишаковъ себѣ женѣ

¹⁾ „Окт. 22“ дописано збоку.

и дітямъ на вѣчність за цѣну три руб. серебромъ, почему съ сего числа его считать братчикомъ хлѣбнаго цеха. — 1881 года ноября 1 дня, за бытность ремесленнаго головы Василя Александровича Пархоменка, старшины хлѣбнаго цеха Павла Яковлева Старченка и его товарища Михайлу Ситнику, Сусою Шевченку договорилъ цѣхъ мѣщанинъ Иванъ Козаминъ Ворушиновъ себѣ, женѣ и дітямъ на вѣчність за цѣну три руб. съ сего числа его считать [72 б.] — 1881 года 1 ноября. За бытность ремесленнаго головы Василя Александровича Пархоменка старшины хлѣбнаго цеха Павла Яковлева Старченка и его товарища Михайла Ситника и Суесою Шевченка въ полномъ собраніи ремесленниковъ выплатилъ цехъ мѣщанинъ Михайла Фоминъ Старченко самъ себѣ, женѣ и наслѣдниковъ его, отъ сего времени считать и признавать его Михайла Старченка полнымъ нашимъ братомъ. — 1885-го 8 октября. За бытность ремесленнаго головы Федоръ Александрича Сечкарева и старшины хлѣбнаго цеха Михайла Фомича Старченка и его товарища Ивана Гуменній въ полномъ собраніи ремесла выполнилъ цехъ крестьянинъ собственникъ Григорій Трифоновичъ Ивченко самъ себѣ, жену и наслѣдниковъ его, отъ сего времени считать и признавать его Григорія Ивченка полнымъ нашимъ братомъ ¹⁾. — [73] 1886 года марта 30 дня, за бытность ремесленнаго головы Федора Александровича Сечкаря и старшины Нионила Колесникова и товарища Кирила Старченка и Василя Кожадуба выполнилъ цехъ по хлѣбному мастерству глуховскій мѣщанинъ Матвей Андреевичъ Голицинъ самъ себѣ и жене и дітямъ своимъ котораго признавать отъ этихъ поръ нашимъ повнимъ братомъ. — 1886 года марта 30 дня. За бытность ремесленнаго головы Федора Александровича Сечкаря, и старшины Нионила Старченка и Василя Кожадуба выполнилъ цехъ по хлѣбному мастерству глуховскій мѣщанинъ Феликсъ Васильевичъ Питруленко самъ себѣ и жене и дітямъ своимъ, котораго признавать нашимъ отъ этихъ нашимъ повнемъ братомъ. — 1886 года 15 іюня. За бытность ремесленнаго головы Феодора Сѣчкаря старшины Колесникова выполнилъ цехъ еврей Лейба Лейзеровъ Витуфновскій по хлѣбному мастерству, котораго с[ч]итать съ сего времени полнымъ нашимъ братчикомъ. [73 б.] — 1886 года ноября 2 дня. За бытность ремесленнаго головы Егора Ивановича Фурсанова, а старшины хлѣбнаго цеху Нионила Горасимовича Колесникова и товарищей его Кирила Старченка, Василя Кожадуба выполнилъ цехъ по хлѣбному мастерству глуховской мѣщанинъ Василь Филипевичъ Кожадубъ самъ себѣ, и жене и дітямъ своимъ, котораго признавать отъ этихъ опоръ нашимъ повнимъ братомъ. — 1893 г. ноября 16 дня. За бытность ремесленнаго головы Егора Ивановича Фурсанова и и. д. старшины И. М. Галюбина и его товарища Я. А. Лебедева согласно приговора общества выполнилъ цехъ глуховскій мѣщанинъ Иванъ Матвѣевъ Галюбинъ и уплатилъ въ цеховую управу одинъ руб. покрасы по отцѣ его по хлѣбному цеху, котораго и считать по цеху

¹⁾ Збоку дописано: „отсутствуетъ болѣе двухъ лѣтъ 1894 года іюня 20 дня“.

полнымъ нашимъ братчиномъ. — 1884 года марта 20 дня. За бытность ремесленного головы Егора Ивановича Фурсанова, и и. д. старшины Ивана Матвѣева Галюбина, и товарища его Акима Алексѣевича Лебедева согласно приговора общества я выполнила цехъ глуховская мѣщанка Марина Ефимова Татаренкова уплатила въ цеховую управу три руб.; отъ этого времени она и будетъ считаться нашей братчицей. [74] — 1901 г. 6 дня. За бытность ремесленного головы Федора Кириловича Куликова его старшины Филипа Васильевича Петрущенко, и его товарища Федора Васильевича Троценко, мѣщанинъ г. Глухова Никифоръ Петровичъ Зубковъ выполнилъ цехъ по хлѣбному ремеслу. — Стар. Филипъ Петрущенко, его товарищъ Федоръ Троценко. Писарь Василій Тарасовъ Колодка ¹⁾. [113 б.]. Року 1734 году м-сця марта 31 дня. Продали воску первого сѣтиння з двора братерского за сѣмъ копъ двадцять пят фунтовъ, за цехмистра Назара Макарова и старшихъ братовъ Михайла Андріева, и Андріея Григоріева, и ключника Карпа Кириловича и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ. Продали воску з двора братерского за одиннадцатъ золотихъ из шостакомъ, за цехмистра Назара Макарова и старшихъ братовъ Михаила Андріева и Андрія Григоріева, и ключника Карпа Кирилловича и свѣдомо братіи всей. [114 б.] 1743 года февраля 20. Я цехмистръ калачницкій Степанъ Юрченко от бувшого цехмистра Карнѣя Ёмченка принялъ готовихъ денегъ двадцятъ пят рублей и тридцятъ копѣекъ свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ. От него ж Корнѣя Ёмченка принялъ цехмистръ Степанъ Юрченко воску восемнадцатъ фунтовъ — 1754 года декабря 6 дня. Стратили з скринки братерской калачницкой на освящение братского дому і на разніе покупки денегъ пять рублей шестьдесятъ копѣекъ за цехмистра Григория Волощенко старшого брата Івана ключника Марка Крутенка і свѣдомо братии всей. — 1754 года декабря 21 дня, куплено в братскій калачницкій домъ полотняную ікону в деревянной рамки, стратили денегъ востѣмъ десять копѣекъ ²⁾. [120 б.] Року 1666 м-сця іюня 3 дня. Я, Иванъ цехмистеръ калачницкій в первомъ заводи цеху калачницкого дал ползолотого до скринки братерской. Я, Семень Оксамитній, далъ пользолотого. Я, Гася удова, дала ползолотого. Я, Федоръ Почепецъ, далъ пользолотого. Я, Мойсѣй Чернякъ, далъ золотій. Я Федоръ Рудій, далъ пользолотого. Я, Степанъ Куриловичъ, далъ два алтини. Я, Леонъ Павловичъ далъ золотій. Я Назаръ Деревянка далъ золотихъ чотири. Я, Пораска удова, дала пользолотого. Я Ярмола далъ пользолотого. Я, Васько Тесля, далъ ползолотого. Я Ярмола Шмигиль далъ ползолотого. Я, Марко Чумаць, далъ золотій. Я Уласъ, далъ пользолотого. Я, Илля, далъ пользолотого. Иванъ Жовтовода далъ пользолотого. Корнѣй Резникъ далъ ползолотого. Я, Иванъ Павленко, далъ ползолотого. Мартин далъ полтариля. Я, Кондрать Лукошъка, далъ пользолотого. Левъчиха дала пользолотого. Опанасъ далъ

¹⁾ Починаючи з 74 картки по 113 б. — білий папір.

²⁾ Далі білий папір до 120 б. сторінки.

ползолотого. Юсько Заваричь дасть ползолотого. Артемь Коротичь дасть ползолотого. Гришко Кривичь дасть ползолотого. Ювко дасть ползолотого. Лавринь дасть ползолотого. Наумовичь Ольбинь дасть ползолотого. Яцко Новохатський дасть ползолотого. Васко Нѣжинець дасть ползолотого. Сергѣй дасть ползолотого. Тимошь [121] Столпникь дал ползолотого. Кондрать дал ползолотого. Стефань Грищенокь дасть ползолотого. Гришко Переваруха дасть ползолотого. Лукян дасть шисть шагівъ. Васко Короткого зять дасть ползолотого. Хвилонь дал ползолотого. Яско Складенокь дал ползолото[го]. Жданиха дала ползолотого. Тимошь Зеленскій дасть шагівъ чтири. Ивань Мисценко дал ползолотого. Миско Резникь дал ползолотого. Омелянь Теплій дасть ползолотого. Хвеско Смал дасть ползолотого. Семениха удова дала шагівъ шист. Михайло Ждановичь дал ползолота. Савька Козельскій дал ползолотого. Ювтухъ Коваль дасть таляръ. Карноухъ Швець дасть копу. Опанасова свѣсть дала копу. Наум дасть ползолотого. Іваниха Кучоревская дала ползолотого. Гретьохъ Земляченко дасть шагівъ шисть. Марько Козельскій дасть ползолотого. Петро Корестешовскій дасть ползолотого. Горасимъ Шрамко дал ползолотого. Іанпушинъ шуринь дасть ползолотого. Степань Пилипенко дасть ползолотого. Ивань Рожко дасть ползолотого. Трофим дасть ползолотого. Остап дал полъталяра. Захарко Пожог дасть ползолотого. Моисѣй Пожог дасть ползолотого. Дмитро дасть ползолотого. Кондрать Зозюля дасть ползолотого. Охрим дасть ползолотого. Гришко Смиченко дасть ползолотого. Хома Олѣйник дасть золотій. Пилип Ризник дасть ползолотого. Кононъ Дубяченко ползолотого. Иван дасть ползолотого. Иванъ Смолович дасть ползолотого. Семень Понпуха (:жега:) дасть ползолотого. Иванъ Козельскій дал ползолотого Іваниха Козельская дала ползолотого. Ананька дасть ползолотого. [121 6] Юско Кравец дасть ползолотого. Марія удова дала золотій. Трохимъ Олѣйник дасть ползолотого. Иванъ Мелниченко дасть таляръ. Моисѣй Кондратов дасть сѣмъ шагівъ. Одарка удова дала ползолотого. Єсип дасть ползолотого. Параска Прокопиха дала ползолотого. Степаниха Тютюнчик дала ползолотого. Опанасъ Кошик дасть таляръ. Миско Басанец дасть ползолотого. Курило Ткач дасть полъкопи. Кузь Макуринович дасть вусимъ шагувъ. Юрчиха Гапка дала золотій. Ілнин зять дасть таляръ. Васко Єришовъ своякъ дасть полтариля. Леско Ткач полкопи. Васко Веремьченко дасть полчверта золотого. Левко Прилуцкій дасть таляръ грошій шѣсть. Якимъ Складъ дасть таляръ грошій шѣсть. Парьфень дасть таляръ. Отрошко Кравец дасть золотій. Федор дасть ползолотого. Федоръ Швець дасть ползолотого. Павелъ Тесля дасть ползолотого. Ярмолиха удова дала ползолотого. Миско Миняйло дасть ползолотого. Яско дасть ползолотого. Хома Дурній дасть ползолотого. Яцко Скрипка дасть золотихъ чтири. Иванъ Скрипка золотихъ чтири дал. Хвилонъ Швець дасть таляръ. Матвѣй Скорбота дал таляръ и шагівъ три. Гаврило Сосницькій дасть золотихъ чтири. Шабельничка дала ползолотого. Иванъ Шо-

стакъ золотихъ далъ два. Божокъ далъ ползолотого. Ювѣга дала полъ-золотого. Васко Бороденко далъ ползолотого. Гавѣрило Коростошевскій далъ ползолотого. Шаповаль [122] Жукъ далъ ползолотого. Ярема далъ ползолотого. Миронъ Дегтярь далъ ползолотого. Леско Великій далъ шаговъ шистъ. Христя удова дала ползолотого. Тимофій Кайдановиць далъ копу. Яцко Татаринъ дал золотій об Или, другій о Покрови, третій на рожество. Савѣчиха удова шаговъ вусимъ винна до скринки. Лавринъ Василиевъ далъ чотири золотихъ. Року 1696 мсця мая 20 дня. За цехмистра Карпа Алексѣева Омелко Кондратовъ далъ золотій. Гришко Андреевъ далъ одинадцять шаговъ. Іосифъ Прокоповъ далъ золотихъ пять. Артемъ Якимовъ далъ копь три. Опанасъ Тимошенко далъ вусимъ золотихъ. Левонъ Демяновичъ далъ золотихъ пол одинадцять. Данило Фроловичъ далъ золотихъ шистъ. Сергій Степановъ далъ золотихъ десять Стефанъ Тимофѣевъ далъ золотихъ десять. Левко Гармашъ далъ золотихъ десять. Рску 1680 мсця нояврія 18 дня. За цехмистра Клима Федоровича за поводомъ его Ісакъ Івановъ далъ золотихъ десят. Савко Федоровъ Межибозкій далъ пять копь. Іосифъ Василіевъ дал золотихъ десять. Демянь Семеновичъ Коровоувъ зят дал золотихъ десять. Миско Хиталенко Межибозскій далъ копь 6. Ісай Степановъ далъ золотихъ десять. Року 1685 мсця іануарія дня 1. За цехмистра Карпа Алексѣева Отрошко Семеновъ далъ копь пять. Никифоръ Івановъ дал копь пять. Року 1686. Василь Гавриловъ далъ золотихъ десять. Оришка Васильевна дала десять золотихъ. Року [123 б.] 1688 мсця августа дня 15. За цехмистра Івана Гавриловича за поводомъ его Миско Гнилозубенко далъ десять золотихъ. Лавринъ Степановъ далъ золотихъ десять. Хима Хвесиха удова дала десять золотихъ. Гришко Андреевъ далъ десять золотихъ. Марѣя Ступничка дала золотихъ десять. Федоръ Бороновскій Резникъ далъ десять золотихъ. Федоръ Петренко далъ десят золотихъ. Оуляна Тарасиха дала десять золотихъ. Грицко Леонтіевичъ далъ пят копь. Року 1696 за цехмистра Гарасима Гонтара Ювѣга Іваниха дала пят копь. Гришко Сергеевъ снъ Москаль далъ пят копь. Року 1697. За цехмистра Юско Стефановича Євдокія Слюсарька дала пят копь. Костя Павловъ Невгаденко далъ пят копь. Макаръ Мартиновичъ далъ пят копь. Степанъ Григоріевъ дал три копи. Лавринъ Климентіевъ далъ пят копь. Стефановиць Сахно дал три копи. Юрко Івановъ далъ пят копь. Полька Матвѣиха удова дала пят копь. Каленичка Колесничка дала шист копь Року 1716 За цехмистра Силы Василіевича Яковъ Райновънинъ мужъ дал пят копь. Юско Максимовъ дал пят копь. Василь Макаровичъ далъ десят золотихъ. Кирилиха удова дала десят золотихъ. Павелъ Мокаровичъ дал десят золотихъ ¹⁾. [124] Року 1723, мсця февраля 3 дня. Я, Кирило Ємець Михайловичъ, новоизбранный з братіи всей цехмистромъ калачницкимъ пріймую грошей готовой суми зобранихъ Силоу

¹⁾ Починаючи з 120 б. сторінки все писано однією рукою, очевидно скопійовано з давньої книги. Великі початкові літери написано циноброу.

Василієвичомъ бившимъ цехмистромъ калачницькимъ небожщикомъ поль чверта ста золотихъ и шистъ копъ. А должнихъ грошей по реестру сто золотихъ и двадцять таралей свѣдомо о томъ братіи всей старшому и меншому для лутшого увѣренія будучи при томъ на тотъ часъ по прошеній братіи калачницькой, я, Александеръ писаръ ратушний руку подписаль. Року 1729 года. Я, Стефанъ Юрченко, новоизбранный цехмистромъ калачницькимъ по прошеніи братіи и пріймую у братіи готовихъ грошей талярей сто без пять копъ, на людехъ пятдесять рублей и два рубль и воску за девять копъ пріймую я, Стефанъ Юрченко, у цехмистра Кирила Ёмця и старшого брата Тимоша Матвѣевича и Макаренка Назара ключника и при всей братіи собранихъ свѣдомо всѣмъ и всей братіи. Я, Яковъ Стефанченко, за старшину хлѣбного цеху Наума Зайченка пожертвоваль на ставникъ для Николаевской церкви рублей пять десять копѣекъ серебромъ. 1859 года январа 18 дня ¹⁾. [131]. — Року 1732 мсця мая 21 дня. За цехмистра Назара Макаровича, за старшого брата Михайла Андрѣевича и за ключника Корнѣя Кириловича свѣдомо братіи всей. Я, Елена Наумъна мѣсца себѣ имѣю у яткахъ. Я, Тимофѣй Кошуба мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Стефанъ Юрченко мѣсца себѣ имѣю у яткахъ. Я, Павел Мокаровичъ, мѣсца у яткахъ имѣю. Я, Михайло, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Василь Макаровъ, мѣсца имѣю у яткахъ на край мѣсце наемное, в тоє никому не интересоватися хто похощеть нанять. Я, Григорій Корнѣенко, мѣсца имѣю у яткахъ, край Дученка у коротка от Троицы ²⁾. Я, Силчиха, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Карпъ Кирилинко, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Иванъ Макаренко, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Гриценко Андрей, мѣсца имѣю у яткахъ на п[е]редной лавцѣ за Юрченко. Я, Василь Кушниръ Кирилишин зят, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Иванъ Мирочникъ, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Ёмелянъ Кушниръ, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Парѣенъ Ёмченко, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Назаръ Макаровъ, мѣсца имѣю у яткахъ, и с приходу на краю от стой Троицы, по приговору братіи всей. Я, Уласъ Мокаровичъ, имѣю мищю у яткахъ при Юска Лукянова. Я, Иванъ Сметанка, имѣю мсце у яткахъ помеж Юрченка. Я, Онисимъ Іовичъ имѣю мѣсце на бубличной лавцѣ на край от Тройцѣ. Я, Корнѣй Кириловичъ Ёмченко имѣю мѣсце на той же лавки помѣжъ Онисима. Я, Андрѣй Терещенко ³⁾, имѣю мѣсце въ яткахъ на край лавки, гдѣ Смалъ стоялъ. Я, Семень Ёмченко, имѣю мѣсце подля Корнѣя брата своего помѣжъ у яткахъ ⁴⁾. А край Терещенка мѣсце Якова Поповича ⁵⁾. Я, Устия Лаврѣнова Корнѣиха имѣю мѣсце у яткахъ [131 б.] помежъ Карпа Кириленка свѣдомо братіи всей. Я, Яковъ Карнѣенко, имѣю мѣсце в яткахъ подля Пархома Ёмченка; Я, Савка Павловъ, имѣю мѣсце по-

¹⁾ Далі білий папір до 131 картки.

²⁾ Слова починаючи „край Дученка“ — дописано пізніше

³⁾ „Я Андрѣй Терещенко“ — дописано пізніше.

⁴⁾ „Я Семен Ёмченко“ і далі закреслено,

⁵⁾ „А край Терещенка мѣсце Якова Поповича“ — дописано пізніше.

для Якова Корнѣнка в яткахъ, Я, Юско Лукяновичъ, имѣю мѣсце в яткахъ. Я, Ларчиха, имѣю мѣсце у яткахъ, где Ємець стоялъ другое мѣсце. Я, Лукянъ Макаровъ синъ, имѣю мѣсце в цеху калачницкомъ в яткахъ помеж Грицка Корнѣнка укоротка от Троици, а за мѣстомъ помиж и Михаилихою калачницею. Я, Семень Сѣрокваша, имѣю мѣсце в яткахъ помѣж Корнѣю Ємъченка. Я, Левко Пушковъ, имѣю мѣсце в яткахъ помѣж из Сѣроквашею. Я Леонтий Корнѣнко, имѣю мѣсце у яткахъ четвертою короткою от Назара Макарова от стой Троици за цехмистра Корнѣя Ємченко, старшого брата Якова Поповича, и ключника Андрѣя Терещенка свѣдомо и братіи всей. — 1742 году сентября 2 дня. Опредѣлили братія, а именно старший брат Яковъ Поповичъ и ключникъ Андрей Терещенко и вся братия на тот часъ будучихъ цехмистру калачницкому Корнѣю Ємченку на калачу мѣстце бурмиистра глуховского ¹⁾ Назара Макарова от Троицѣ. Я, Петро Сурмачъ, имѣю мѣсце у яткахъ помежъ свата своего Ивана Пушкара на бублицкой лавцѣ [132] за вѣдомом цехмистра Корнѣя Ємця, и старшого брата Григория Корнѣева, и ключника Ивана Шикваши извѣстно и братіи всей. — 1744 года июня 5 числа. Я, Иванъ Мирочникъ, имѣю мѣсца в городѣ в яткахъ помежъ старшого брата Григория Корнѣнка на ключницкой лавцѣ, за вѣдомом цехмистра Корнѣя Ємця старшого брата Григория Корнѣнка и ключника Ивана Широкаши, извѣстно братии всей на тотъ часъ будучихъ, в 1745 году мѣся марта 10 числа. — 1750 году декабрія 9 дня. Я, Мойсей Даниловъ вибурчество и молодчество отходилъ за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Ивана Коваля, и ключника Сидора Наливайки и при всей братии на тот часъ будучихъ. — 1750 году декамрія 6 дня. Я, Єлена Павловна, молодчество отходила за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Ивана Коваля, и ключника Сидора Наливайки, и при всей брятіи на тотъ часъ будучихъ.

¹⁾ „Бурмиистра глуховского“ приписано угорі, мабуть пізніше.

Бібіковські обов'язкові інвентарі й селянство в Володимирському повіті на Волині.

I.

В 40-х роках минулого століття поміщицькі селяни на Волині, як і на Київщині й Поділля, разом із двірськими людьми були кріпаками. Вони повинні були коритися своїм панам у чиншах, роботах і повинностях. Їм заборонено було подавати на своїх панів скарги й самовільно переходити до інших поміщиків. Також без дозволу від панів не можна було приймати кріпаків до війська. Поміщик міг накладати на кріпаків всякі роботи, чинші й повинності, з тим тільки обмеженням, щоб не руйнувати побут і їхнє господарство. Він також мав право переводити своїх селян до двору, двірських призначати на господарство, змінювати їм повинності, використовувати їх для особистих послуг, до навчання ремесла й до робіт на гірничі заводи. На повинності панові й було втримувати своїх кріпаків від різних вад, суперечок, бійок. Пан або його управитель судив провини й злочини їх проти самого себе й своєї родини або проти інших кріпаків, знов-же й проти сторонніх осіб, коли ці останні до нього зверталися. Він мав право карати винних різками до 40 або киями до 15 ударів, садовити під арешт од одного дня до двох місяців, відсилати до втихомирних і робочих будинків на час од 2 тижнів до 3 місяців або до поправних арештантських рот на строк од 1 до 6 місяців. З підсудности поміщицької виключено було тільки ті справи, що зв'язані були з позбавленням усіх прав стану, або ті, яких він сам не хотів судити. Крім того, за втечу або інші провини поміщик мав право здавати своїх кріпаків до рекрутства, а за особливо зухвалі провини й незносну поведінку усувати назавсіді з свого маєтку.

Кріпаки не мали права відходити з маєтку без дозволу від пана; він-же видавав їм папшпорти. Пан міг переводити своїх селян або й цілі села на інші свої землі в інших повітах і губернях і продавати їх. Володіючи кріпаками, поміщики повинні були: піклуватися про харчування й добробут своїх селян, про те, щоб вони виконували державні повинності, і заступатися й відповідати за них у зазначених в законі випадках. При неврожаї й злиднях пан не міг збивати селян з поля, а двірських людей з двору, а повинен був давати їм засоби до харчування й утримувати їх од жебрацтва. Поміщики мусіли дбати за тих

кріпаків, котрі не могли харчуватися власною працею. За жебрацтво кріпаків на панів могли накладати кару. Коли пани жорстоко поводитися з кріпаками, на маєтки поміщиків дозволено було накладати опіку, а винних поміщиків можна було віддавати й під карний суд. Про накладання опіки треба було запропонувати дворянському зібранню. Панські маєтки підпадали під опіку також і тоді, коли збиралося багато скарбових залеглостей. На час опіки поміщикам не вільно було жити в своїх володіннях й керувати ними. Землі під селами і селянські хати, на тих землях поставлені, належали поміщикам. За дозволом од своїх панів, кріпаки мали право торгувати, закладати фабрики й заводи, тимчасово вступати до цехів, позичати й давати у позику гроші. Вони повинні були працювати на своїх панів по три дні на тиждень, крім неділь і деяких свят. У законі не було точно зазначено, як саме треба відбувати панщину, з душі чи з хати.

Крім обов'язків до своїх панів, кріпаки повинні були служити й державі. Вони повинні були відбувати державну службу за наказами від уряду, платити державні податки і підлягали загальній підсудності в справах карних і почасти цивільних. Кріпацький стан припинявся або з волі поміщиків, або за законом. Всяке начальство повинно було, коли траплялося, що селяни не слухалися й бешкетували, закликати їх до порядку. Особливо-ж паракхвіяльні священники мусіли впливати на них, вмовляючи їх коритися своїм поміщикам¹⁾. „Вотчинная власть“ поміщиків над кріпаками була установа державна, і порушення її трактували, як перевищення влади або зловживання нею.

Але панщину на Волині регулювало не стільки законодавство, скільки сила звичаю. Якими правними підставами нормувалася вона, влада на місцях не завжди знала²⁾. Господарство кожного окремого маєтку зафіксоване було в особливих господарчих описах, що звалися інвентарями. Кожен панський інвентар відбивав у собі не самі тільки економічні завдання. В них також яскраво зазначався характер відносин поміщика до своїх кріпаків.

Тяжке становище закріпачених селян викликало на Волині чимало заколотів. Серед них, протягом часу від р. 1839 до інвентарної реформи, зареєстровано хвилювання селян у маєтках поміщиці Закревської в Луцькому повіті, графа Красіцького на Ковельщині, поміщиків Пражмовського, Рудницького й інші. За зловживання владою поміщика Логановського навіть передано до військового суду. Чимало кріпаків також тікало за кордон, в суміжну з Волинню Галичину³⁾.

¹⁾ Сводъ законовъ, томъ IX, Законы о состояніяхъ, ст. 914—1096, изданія 1842 г., ст. 995—1207 изданія 1857 г.; томъ XIV, уставъ о предупрежденіи и пресъщеніи преступленій, ст. 324—326 362—364 изданія 1842 г.

²⁾ О р. Левицкій. О положеніи крестьянъ Юго-западнаго края во 2-ой четверти XIX столѣтія. „Кіевская Старина“, 1906 г., Іюль-Августъ, стор. 259.

³⁾ Матеріали для історії крѣпостного права въ Россіи. Извлеченія изъ секретныхъ отчетовъ М.В.Д. за 1836—1856 гг. Berlin, 1872, стор. 35, 36, 55, 99, 112, 127, 187, 201.

На початку XIX віку устрій селянського кріпацького господарства був у загальних рисах такий. Половину своїх земель поміщики давали до користування кріпакам, причому орних ґрунтів у них було багато більше, ніж у панів ¹⁾).

В міру того, як кількість худоби в кожному кріпацькому господарстві більшала, поміщики побільшували і земельний наділ його, вимагаючи за те більших повинностей. Так місцевим звичаєм встановлений був поділ селянських господарств на тяглі й піші. Тяглими звалися ті господарі, котрі мали для обробітку своїх ґрунтів робочу худобу. До піших належали такі, котрі або не мали робочої худоби зовсім, або мали її замало, щоб власними силами обробляти свій наділ. Землі у них було мало не в усіх однаков в кожному окремому маєткові. Городники мали тільки осаду й городи. Тяглі, що-до кількості обов'язкової робочої худоби, ділилися на поединчих, парових, четверних і плугових. Плуг, запряжений трьома парами волів, становив вищий обов'язковий капітал у селянина. Загальна підстава для всіх розрядів господарств полягала в тому, що, при приблизно однаковій кількості робочих днів, паровий кріпак обробляв панщину з парою робочої худоби, четверний — з двома парами, плуговий — з трьома парами, а піший — без робочої худоби ²⁾).

Побут селянський цілком залежав од того, оскільки селян було забезпечено земельно або особисто. Безземельні (бобилі) працювали у селян або були в двірській челяді. Двірські люди рекрутувалися з безземельних, сиріт, городників та піших. Працювати на панів їм треба було не 3 дні на тиждень, а постійно; їм не було надано ґрунтів, і з своїми родинами вони були на повному утриманні в поміщиків, що тії за них платили й податки ³⁾). Двірські люди працювали або на землі, або найчастіш у різних ремествах і особисто обслуговували панські двори ⁴⁾).

Городники промислювали своєю особистою працею й становили класу осілих сільських робітників. Піші чи півтяглі були нижчим типом хліборобного господарства; в них особисті робочі сили переважали над робочим інвентарем. Тому вони для обробітку своїх ґрунтів спрягалися або наймали запряг у тяглих хазяїв. Останні мали робочий інвентар і за те, що допомагали ним пішим орати, боронити, збирати хліб та сіно, користувалися з праці піших і городників. Отже, різні категорії господарств були звязані в загальному рухові сільського господарства. Але за головну в ньому пружину були тяглі, бо без них господарство

¹⁾ Е. Сташевскій. Крестьянский двор на Киевщине и его дробимость. (1795—1923 гг.). „Местное хозяйство“, № 2 (20), 1923 г., стр. 87.

²⁾ Извлечение из инвентарных положений западных губерний. Сборник узакон. и распоряж. правительства о сельском состоянии. Издание Земского Отдѣла М.В.Д. СПб. 1910 г., стр. 665, 666.

³⁾ А. Тройницкій. Крепостное население в России по 10-ой народной переписи. СПб. 1861 г., стр. 10.

⁴⁾ Журналы Секретнаго и Главнаго Комитетовъ по крест. дѣлу. Томъ I, стр. 228. Архивъ Государ. Совѣта.

піших підупадало-б, і вони перейшли-б до нижчої категорії городників ¹⁾. Піші наділи задовольняли потреби їхніх господарів тільки тоді, коли при них існувало кількоро великих тяглих дворів. Сами-ж по собі вони не могли забезпечувати побут сільської людности ²⁾.

Поділ кріпацьких господарств на тяглі й піші був неминучим наслідком особливости ґрунту на Правобережжю, що для першої оранки вимагав плуга в дві чи три пари волів ³⁾. Панське господарство базувалося на певній кількості більших селянських господарств. Ці тяглі хазяї обробляли і свої землі, і панські, і землі піших господарів. Вони одні мали справжні хліборобські господарства ⁴⁾. Робоча сила селян становила всенякий оборотний капітал у поміщицькому господарстві. Тому поміщики заохочували кріпаків утворювати більші господарства. Щоб побільшувати число тяглих, вони відкривали для селян кредит, давали їм заповоги в випадках пошести на худобу, купували для них робочу худобу, то-що. Оскільки піші наділи мали забезпечувати побут селян, остільки тяглі господарства встановлювали поміщики, щоб поліпшувати й розвивати свій маєток. Численністю тяглих господарств визначався і ступінь добробуту селян ⁵⁾.

В 30-х роках XIX в. на зовнішньому ринкові значно збільшився попит на хліб, особливо на пшеницю. Окрім того, чимало жита й ячменю йшло не на звичайний унутрішній ужиток, а на переробку на спирт та пиво. Позначався перехід од попереднього натурального й навіть самоспоживного господарства на заміinne. Під впливом зміни основної структури свого господарювання поміщики почали побільшувати свою оранку коштом земель, що були в користуванні селян або віддавалися за чияш. Також побільшувалося у них кількість власного інвентаря, що його перед тим постачали їм найбільше тяглі. Важило й те, що з часом старий дерев'яний кріпацький плуг, що запрягався 6 волзми, замінюється на новий англійський залізний на два коні або воли. Отже, попереднє шостиволове тягле селянське хазяйство ставало менш потрібне поміщикам. Велику вагу почали набирати при уборці хліба піші господарства й ті з тяглих, котрі мали одну пару волів або, не маючи їх, спрягалися для не так плугового, як возового запрягу ⁶⁾.

Окрім окремих культурніших маєтків, де починалося плодозмінне господарство, в більшості маєтків було звичайне трипільля. Часом поміщики намагалися обходитися самою дармовою панщизняною роботою своїх кріпаків, користуючися з найманої праці тільки як збирали хліб. А як примусова, що її ненавиділи кріпаки, праця була погана ⁷⁾, а зго-

¹⁾ Ахивъ Госуд. Совѣта, *op. cit.*, томъ II, стр. 207, 208.

²⁾ Ibidem, стр. 232. ³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Фундуклей. Статистическое описание Киев. губ., т. II, стор. 306, 308.

⁵⁾ Первое издание матеріаловъ Редакціонныхъ Комиссій, томъ VI, стр. 17, 21, 34.

⁶⁾ Е. Сташевскій, *op. cit.*, стр. 83—91.

⁷⁾ Д. Т. Бытъ помѣщичьихъ крестьянъ на Подолѣ, Волинѣ и Украинѣ. Киевъ, 1859 г., стр. 28, 47, 54.

дом розвиток зернового господарства пішов швидше, то триденної панщини не вистачало ¹⁾). Тому кріпаків примушувано працювати більше, ніж встановлено було старими панськими інвентарями, і поміщики утримували для обробітку своїх полів ще й постійних найнятих робітників і фільваркову робочу худобу. Щоб приневолити селян до стараннішої праці, поміщики переводили щоденну панщину на систему „уроків“ ²⁾), але останні часто давалися невідповідно до сил кріпаків, і тому були ще тяжчі ³⁾). В стійких маєтках землекористування селян було спокійним і довгочасним, змінюючись тільки в 15—20 років, залежно від зросту людности, зміни її кількісного й якісного складу, то-що. В менш-же добросовісних маєтках селян переводили з тяглих до піших або до городників і відбирали в них землю свавільно ⁴⁾).

Опріч рільництва, що становило головну промисловість на Правобережжі, на Україні починався перехід на обробну промисловість і зокрема на зріст цукрової промисловости ⁵⁾). Тому кріпаки відбували обов'язкову панщизняну працю й на панських фабриках та заводах.

Народні маси української сільської людности на Правобережжю були закріпачені нечисленній кількісно класі поміщиків дворян-поляків. Поляки-ж-таки з дрібної шляхти посідали були в маєтках посади різних офіціалістів, писарів, економів, посесорів та управителів ⁶⁾). Економічні, національні, релігійні суперечності призвели до того, що селяни сливе не брали участі в польському повстанні 1830—1831 рр. По ньому в маєтках почалася жорстока реакція з боку поміщиків відносно селян. У другій половині 30-х років знову помітно поживався революційний рух серед польського суспільства на Правобережжі і в західних губернях. Політичні міркування вимагали від уряду активно виступити, щоб полегшити долю селян і обмежити поміщицьку над ними владу ⁷⁾). Виникло побоювання, що маса народня або цілком охолоне до уряду, або стане на шлях кривавої пімсти, як це було в суміжній Галичині ⁸⁾). Дуже енергійно почав провадити урядову селянофільську політику відомий безрукий генерал Д. Г. Бібіков, що в 1838—1852 рр. був генерал-губернатором південно-західного краю ⁹⁾). Різкими рисами він характеризував становище селян у своїй записці від 22 серпня 1840 р. про політичне

¹⁾ М. Є. Слабченко, Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст., том I, стр. 129. /

²⁾ Д. Т., *op. cit.*, стр. 54.

³⁾ „Кіевская Старина“, 1898, II, 48, 49. В. Я. Шульгинъ, Юго-Западный Край подъ управленіемъ Д. Г. Бибикова. „Древняя и Новая Россія“, 1879, т. II, стр. 8.

⁴⁾ Записка сенатора А. Половцова о положеніи крестьянскаго дѣла въ Кіев. губ., 1882 г., стр. 2. /

⁵⁾ Слабченко, *op. cit.*, стр. 169.

⁶⁾ Шульгинъ, *op. cit.*, стр. 11—17.

⁷⁾ Н. П. Василенко. Крестьянскій вопросъ въ юго-западномъ и сѣверо-западномъ краѣ при Николаѣ I и введеніе инвентарей. „Великая реформа“, т. IV, стр. 94—110.

⁸⁾ Обозрѣніе Кіев., Подольск. и Волын. губ. за 12 лѣтъ Бибиковскаго управленія. „Русскій Архивъ“, 1884 г., кн. 3, стр. 29. /

⁹⁾ Василенко, *ibidem*.

становище Правобережжя: „Поляки вважають селян не за особу, а за річ, і поводяться з ними, наче колоністи з муринами. Селян нема кому боронити, бо маршалки, що, за законом, повинні наглядати, як поміщики поводяться з селянами, ті-ж самісінькі поляки й поміщики і те саме з ними чинять..., а коли справа доходить до суду, то повітові суди, теж складені з поляків, заступаються за своїх, і ще не було прикладу. щоб поміщик був винний по суду супроти своїх селян. Але сила справ про пригноблення селян..., сила самогубств, на які селяни ваяться... свідчать про сумну істину нещасного становища тутешніх селян“¹⁾).

Через напосідання Бібікова, селян було відібрано від католицьких монастирів і духівництва і передано до скарбу; скарбові селяни були переведені на чинш; поміщики могли засилати селян до Сибіру тільки під контролем од уряду; заборонено пачам, без законних причин, перешкоджати селянським шлюбам; економам у маєтках заборонено карати селян на тіло, і саме призначення економів було поставлене під догляд повітових маршалків; дано також секретні інструкції, щоб обороняти поміщицьких селян від жорстокого поводження. Але найважливіший з заходів Бібікова це запровадження обов'язкових інвентарів у панських маєтках „південно-західнього краю“²⁾).

Утворені р. 1844 губерські інвентарні комітети мали переглянути усі інвентарі, що існували по маєтках, виправити їх і перевести в життя. На початку р. 1846 вони подали Бібікову 8437 інвентарів панських маєтків, тільки-ж наведені в них відомості були неточні й непевні; платіжі й повинності селян і спосіб їх виконання були дуже різноманітні. Було ясно, що такі інвентарі не могли забезпечити кріпаків од утисків. Коли-б були затверджені такі інвентарі, то селяни,—писав Бібіков 2 червня р. 1846 до міністра внутрішніх справ Л. А. Перовського,—будуть певнісінькі, що все, що з ними робиться лихого й жорстокого, робиться за наказом від російського уряду. Тому Бібіков надумавсь утворити одноманітну обов'язкову форму для інвентарів поміщицьких маєтків Київщини, Поділля й Волини, щоб тим забезпечити кріпаків від „буйства и своеволій“ поміщиків і таким чином реально полегшити їхнє становище. Такий інвентар, за його планом, мав-би бути „помѣстнымъ уложеніємъ“, що визначило-б права поміщика до кріпаків і обов'язки останніх. Інвентарна реформа, що її намислив Бібіков, мала залишити селян при рілничій праці, відтягнути їх і особливо тих, що переходять на двірську службу, од зближування з польським духом і напрямком, віддалити від самих поміщиків „поводъ къ разврату и преступленіямъ насильства“, точніше зазначити те, що рілник, який обробляє землю за землю, мусить усю свою діяльність обернути на рілництво, і, нарешті, показати, що дворяни й селяни, котрі виконують свій обов'язок, „находятъ счастье и защиту“³⁾).

¹⁾ Шульгинъ, *ibidem*, стр. 7. ²⁾ Василенко, *ibidem*.

³⁾ Дѣло № 30 — 1846 г. Центрального Статистическаго Комитета (архів М-ва Внутр. Справ).

В дусі таких завдань складено в Києві проекта форми загального обов'язкового інвентаря з інвенгарними нормами і 2 червня 1846 р. надіслано до Петербурга. За зразок Бібіков обрав Приборський маєток, в Радомиському повіті, поміщика Івана Станіславовича Мондзелевського. Його господарство характеризувалося такими рисами. Маєток, що знаходивсь за 80 верстов од Київ а й 90 верстов од Радомишля, складавсь із сіл: Приборськ, Ваховка, Русаки, Воропаївка, Сукачі, Пироговичі, Болотня й Доманівка. Кріпаків за останньою ревізією рахувалося душ: чоловіків 862 і жінок 811 (скільки-ж душ було фактично, не зазначено). Тяглих кріпацьких господарств було 123, піших чи півтяглих 106, городничих 20, безхатників (бобилив) 24, двірських людей... (не зазначено), однодворців 82, вільних людей 24, інших 11. Коней у селян було 52, робочої худоби 518, неробочої великої 470, дрібної 900, вуликів бджіл 663. Загальна просторінь маєтку становила $23.138\frac{3}{4}$ дес., з них землі садибної й городньої було $391\frac{1}{3}$ дес., орної $4.516\frac{1}{2}$ дес., сіножати $1.331\frac{2}{3}$ дес., під лісами $12.083\frac{3}{4}$ дес., непридатної (невдобної) $4.776\frac{3}{4}$ дес. З зазначеної площі в селянському користуванні було: садибної й городньої $286\frac{2}{3}$ дес., орної $3.110\frac{2}{3}$ дес., сіножати $516\frac{1}{3}$ дес. На кожне тягле й півтягле кріпацьке селянське господарство (двір) було наділено орної 13 дес. 1.296 саж. і сіножати 2 дес. 616 саж. Крім цього, селяни користувалися, за записками економії, лісом на полагодження й будування господарчих будинків і ломаччям на опал. Господарювання селяни провадили за трипільною системою; у поміщика-ж у 5 фільварках також було трипільля, а на 3-х плодозмін. Пересічний урожай виходив: озимини сам 6, ярини сам 5; сіна з десятини — 50 пудів. За середньою оцінкою, що її Бібіков зібрав був для кожного повіту окремо, десятина орної землі давала гуртового прибутку 1 крб. 86 коп. сріблом, сіножати 1 крб. 29 к.; зиску з орної 62 к., з сіножати 43 к. За тією-ж середньою оцінкою, нормальна платня за робочий тяглий день становила 11 коп., за півтяглий чи піший 6 к., жіночий 5 к. Садибні й городні участки оцінювано нарівні з орними. Крім рільництва, селяни заможні займалися хурманськими й іншими промислами, а інші поденними роботами, переважно у поміщика при господарстві і заводах, по лісах — вирубували різні лісові матеріяли, витоплювали смолу й дьоготь, сплавляли Тетеревом та Дніпром колоди до Київ а, пиляли дошки і продавали глиняні речі. Селяни за панщину працювали на поміщика: тягли по 3 дні чоловічих на тиждень з запрягом і по 1 дню жіночому і півтягли по 3 дні піших і по 1 дню жіночому. За окремі вигоди всі категорії кріпаків одробляли по 8 будівельних днів на рік. Нічну варту відбували тягли господарства по одному разу на місяць, відряджаючи одного вартівника. Через те, що в кріпаків було до $\frac{2}{3}$ земель маєтку, земські повинності вони виконували на $\frac{2}{3}$ з днів, якими вони користувалися для своїх власних потреб, і на $\frac{1}{3}$ з днів за панщину, за землі, що були в ужитку поміщика ¹⁾.

¹⁾ Ibidem.

Як зазначав Бібіков, складаючи проєкта загального інвентаря, мали також на увазі вказівки од м-ва внутрішніх справ, праці, що їх одбували тоді на Правобережжю скарбові селяни, що були в орендах і адміністраціях, справжній стан поміщицьких маєтків, їх інвентарі й інші міркування, але основа тодішньої поміщицької системи господарювання не повинна була змінюватися ¹⁾.

Крім звичайної поміщицької на Правобережжю панщини, встановленої з давніх-давен ще за польських часів, по деяких маєтках російських поміщиків у Чигиринському й почасти Звинородському повітах була ще так звана російська панщина. Перша одбувалася з селянського господарства, а остання — з душі. Хоч подушну панщину вважали за тяжчу, але Бібіков пропонував не касувати її, щоб не порушувати головних підстав місцевого панського господарювання. Тому гадалося встановити для таких маєтків особливу форму інвентаря. До цього призводило й те, що маєтки російських поміщиків з подушною панщиною перебували в кращому стані, ніж інші, і що таку панщину вважали обґрунтованою на законі. При ній кріпаки одробляли: чоловіки по 3 дні і жінки по 1 дню на тиждень ²⁾.

З тих приватних поміщицьких інвентарів, що їх розглядав Бібіков, було видно, яка фактично була тоді на Київщині, Поділлі й Волині норма обов'язкової кріпацької праці на панів. Найбільший розмір повинностей був: 1) У маєтку Королівка поміщиці Маршицької селяни працювали що-тижня з кожного господарства влітку протягом півріччя по 6—9—12 днів тяглих або піших; узимку, на протязі півріччя, по 3 дні; протягом року по 196—274—352 днів жіночих, по 12 літніх і 12 будівельних. Також давали різні данини і виконували інші натуральні повинності і платили грошима. За всі ці роботи кріпаки користувалися ґрунтом від 6 до 26 десятин орної і по 2—6 дес. сіножати на господарство, а також лісом на направу будинків і на будівлю нових. 2) В маєтку Свіди й Корчовки п. Белідького що-тижня одроблялося з кожного кріпацького господарства по 2 дні тяглих, по 2 піших, і 2—4 жіночих; що-року 24 літніх чоловічих днів і 24 жіночих, 12 днів вартування і нічних по черзі. Крім того, давалися різні данини й вимагалось інші повинності. За все це селяни були наділені ґрунтом на господарство до 1 дес. садибної землі, 10 дес. орної і 4 дес. сіножати і брали лісові матеріали на полагодження й будування і ломаччя на дрова ³⁾.

Зразки середньої панщини були такі: 1) В маєткові Буйволовець п. Раціборовського що-тижня кожне кріпацьке господарство одбувало панові по 3 дні чоловічих, по 1—1½ жіночих; протягом року по 12 будівельних днів і щоденно нічну варту за чергою, а також і інші повинності, за що мали по 1½ дес. садибної землі, по 6—12 дес. орної, по 1—2 дес. сіножати, а також користувалися місцями для пасік і лісом на полагодження, будівлю і опал. 2) В маєткові Іванківці п. Дівової з кожного господарства що-тижня одроблялося по 3 дні тяглих або

¹⁾ Ibidem. ²⁾ Ibidem. ³⁾ Ibidem.

піших; де-ж більше було робочих душ, по $3\frac{1}{2}$ днів; протягом року по 6 днів літніх, 12 будівельних і нічну варту по черзі. Жіночу панщину не було точно визначено, а також і інші повинності. За все це кріпаки мали по $1\frac{1}{3}$ дес. садибної землі, по 3—12 дес. орної й по 1—4 дес. сіножати й ліс на свої потреби, як і вище ¹⁾.

Нижча норма повинностей була така: 1) В маєтку Педінок п. Вавлевської з кожного господарства кріпаки одробляли панщину влітку що-тижня по 2—3 дні, взимку по 2 дні (городники по 1 дню); протягом року по 12 літніх днів і по стільки-ж будівельних. Жіночу панщину не було точно окреслено, як і інші праці. За все це селяни користувалися по $\frac{1}{2}$ дес. садибної землі, по 4—13 дес. орної, по $\frac{3}{4}$ —3 дес. сіножати, а також і лісовими матеріялами. 2) В маєткові Горбачеві п. Тваровських що-тижня кріпаки працювали на поміщика по 2 дні тяглих або піших, по 1 дню жіночому і протягом року по 6—12 днів літніх і по стільки-ж будівельних і одбували різні інші повинності. За це мали по 1 дес. садибної землі, 10 дес. орної, 11 дес. сіножати, ліс і ломаччя ²⁾.

Описуючи вищенаведені типи панщини, Бібіков зазначав, що жаден з інвентарів згаданих маєтків не являв собою загальної норми. По тих інвентарях, де було зафіксовано так звану російську подушну панщину, крім установлених у законі 3-денних кріпацьких робіт, жадних інших додаткових повинностей визначено не було. Розглядаючи приватні поміщицькі інвентарі, губернські інвентарні комітети взяли за норму тільки те, щоб не затверджувати більше як 3 дні панщини на тиждень та щоб скасувати данини й замінити їх на роботи. Ніяких інших твердих норм не було прийнято як з приводу різноманітності інвентарів, так і тому, що, за силою затвердженої постанови комітету в справах західних губернь від 15 квітня 1844 р., інвентарні комітети мусіли розглядати інвентарі в тому самому вигляді, в якому їх подали поміщики. Що-ж до загальних міркувань і пропозицій, то це малося скласти тільки тоді, як буде переведено інвентарну реформу ³⁾.

Бібіковські проекти викликали в Петербурзі деякі заперечення. Особливу було звернуто увагу на те, що в Приборському інвентарі тяглі і півтяглі показані були з однаковими наділами і мало не однаковими нормами праці (крім запрягу, що до нього зобов'язані були тільки тяглі). Міністерство внутрішніх справ, між иншим, було тієї думки, що зазначена норма наділу могла підійти тільки для тих маєтків, де з загальної кількості придатних (удобних) двірських (економічеських) і селянських земель припадало на душу не менше як 6 десятин. Цього не було тоді в багатьох повітах 3 губернь Правобережжя, навіть як-би зовсім скасувати панську оранку („экономическую запашку“). Тому м-во вважало за необхідне залишити в загальному володінні селян усі тії землі, що протягом останніх 10 літ були в їхньому користуванні за панщину чи за чинш і відповідно до того утворювати ділянки кріпаків ⁴⁾.

¹⁾ Ibidem. ²⁾ Ibidem. ³⁾ Ibidem. ⁴⁾ Ibidem.

Також міністерство державних маєтностей гадало, що всіх кріпаків за їхнім станом не можна зарахувати до одної категорії господарів. За правилами кадастру і за звичаєм та практикою, що існували в суміжних західних губернях і європейських державах, робочий день з запрягом оцінювано в півтора рази дорожче, ніж піший робочий день. Отже, щоб справедливо нормувати кріпацькі повинності, взажаючи на просторінь придатних земель, що знаходилися в користуванні кожного господарства, треба було, як гадало м-во, взяти за основу зазначену оцінку робочих днів. Міністерство маєтностей уважало урочні роботи кріпаків за помірні¹⁾.

Директор Удельнінської рільничої школи висловив думку, що Бібіковський проект поблажливий для кріпаків і не вигідний для поміщика. За його розрахунком, поміщика зобов'язувало давати селянській родині на 28 крб., а одержувати від неї панщиною мав він тільки на 15 крб. Тимчасом, у великоросійських маєтках ця пропорція була рівна для обох сторін, а в остзейських — сливе навпаки. Через те, щоб зрівняти вигоди, пропонувалося побільшити в проекті деякі з уроків, що їх узагалі мали за надто помірні²⁾.

Не наводячи інших заперечень, треба зазначити, що Бібікову довелося поступитися що-до непорушності основ Приборського зразка. В своєму дальшому з міністром Перовським листуванні він доводив, що надісланий од нього Приборський інвентар не являв собою жадної загальної норми і був тільки за форму, в якій він гадав перевести інвентарі поміщицьких маєтків. Нормального селянського наділа, — зазначав Бібіков, — у маєтках не було, і тому він залишався у селян у тій кількості, в якій тоді був³⁾.

Щоб розглянути Бібіковський проект, утворено, під головуванням товариша міністра внутрішніх справ, особливий комітет, що складався із члена ради міністра внутрішніх справ В. С. Легкобітова, віце-директора II департаменту м-ва державних маєтностей Ровіцького й управителя канцелярії Київського генерал-губернатора Пісарєва. Маючи на увазі завдання інвентарної реформи і спосіб, щоб досягнути цих завдань, зазначений у законі 15 квітня 1844 р., комітет гадав, що перешкоди, які зустрів Бібіков, затверджуючи подані від поміщиків інвентарі, треба було усунути. Одноманітності в повинностях і роботах кріпаків, способі їх виконувати й инш. зазначений закон 1844 не вимагав, аби-б тільки інвентарі в головних своїх статтях провадили до вказаної од уряду мети. Статистичні й инші дані, коли-б вони були неправильні і неповні, необхідно було перевірити й доповнити. Утиски селян і самовільні вчинки поміщиків можна було попередити особливими правилами при затвердженні інвентарів⁴⁾. Що-до Приборського інвентаря, то, як гадав комітет, оцінку валового й чистого прибутку в ньому виведено було дуже низько,

¹⁾ Ibidem. ²⁾ Ibidem. ³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Дѣло по Отдѣленію Государственнаго Секретаря № 332 — 1848 г. (Архивъ Государственнаго Совѣта).

а уроки кріпаків надто мізерні, на що вказував і міністр державних маєтностей. Повинності селян мали бути не перевищувати з тяглого господарства 3 днів чоловічих і 1 жіночого і з півтяглого 2 піших чоловічих днів і 1 жіночого на тиждень. Було визнано також за потрібне затверджувати інвентарі і з нижчими повинностями, де вони були, і ні в якому разі не вищими¹⁾.

Справа проволікалася аж до 26 травня 1847 р., коли було видано „Правила для управління маєтку за затвердженням для нього інвентарем“. Загальні основи тих „Правил“ були такі. Вся земля, що була тоді в користуванні селян, залишалася за ними назавсіді. Побільшувати її було дозволено, але зменшувати заборонювано. Поміщики повинні були давати підписки в тому, що землі, які вони показали в інвентарях, протягом 6 літ справді були в користуванні селян. За надані селянам земельні ділянки й інші вжитки селяни повинні були відбувати поміщикові панщину кожного тижня: тягла родина по 3 дні тяглих з запрягом і по 1 дню жіночому і півтяглі по 2 дні піших і по 1 дню жіночому. На панщину з кожного господарства мусів виходити 1 робітник з потрібним рілляним знаряддям, а на тяглу, крім того, — з одною парою робочої худоби; на жіночу виходила з кожного господарства 1 жінка. Усі данини заборонялися. Кількість праці було окреслено визначеними „уроками“. Заборонялося притягати жінок до тяжкої праці, що потребувала чоловічої сили. Передбачено було обмежити працю вагітним жінкам. Робочий день рахували від сходу до заходу сонця, з перервою влітку на 3, взимку на 2 години щоб одпочити, попоїсти й нагодувати худобу. Переносити панщину з одного тижня на інший не дозволялося. Крім панщини, кожен працездатний робітник і робітниця мусіли одробляти по 12 літніх згонних днів за платню за затвердженою таксою. За надані особливі користування встановлено було додаткові повинності, а саме — по 8 будівельних днів з кожної тяглої, півтяглої й городньої родини, і нічна чергова варта по разу на місяць з кожного двору по 1 людині. Городники за садибну й городну землю платили чинш за затвердженою таксою, а за особливі користування мусіли працювати по 24 дні на рік (у тому і 12 днів згонів) і одбувати нічну чергову варту. Безземельні (бобили) платили поміщикові чинш від 1 крб. 50 к. до 2 крб. 50 к. сріблом (жінки на половину менше) і звільнялися від повинностей, крім скарбових і інших платежів. Натомість, за їхньою згодою, дозволялося притягати їх до звичайних праць. Замість польових і інших робіт поміщик мав право користуватися кріпаками для праці на фабриках і заводах. До всяких інших, крім зазначених у правилах і в інвентарі робіт, селян можна було притягати тільки за їхньою згодою і платячи їм готівкою, а не горілкою і частуванням. Селяни мусіли обробляти і землі священникам. Церковних старост особисто, а сотників та десятників разом із їхніми родинами звільняли від панщини. Зараховуючи кожні 25 верстов

¹⁾ Дѣло № 30 — 1846 г., оп. cit.

за інвентарний день, поміщик міг посилати кріпаків від тяглого господарства по одній підводі, а півтяглих з двірськими підводами — не далі як 75 верстов в один кінець. Ці посилки заборонялися підчас польових робіт і за бездоріжжя. Ґрунтуючися на загальному законі, поміщик мав право посилати своїх кріпаків на заробітки. Переводячи кріпаків до вищих розрядів, поміщик мусів давати їм відповідні ділянки і робочу худобу. Але заборонено було роздроблювати родини на кілька господарств, коли в кожному з останніх не було трьох робітників чоловічого й жіночого полу. Також не дозволено було переводити селян до двірських і встановлено було умови, що за ними можна було притягати безземельних, сиріт і інших до двірської служби. Поміщик мав право переводити кріпаків на чинш. Державні податки кріпаки повинні були платити сами за себе; за двірських людей платив поміщик. Коли-б за несправних податки заплатив поміщик, то він міг за те притягати селян до відробітку по 1 дню на тиждень. Хорі кріпаки могли посилати замість себе наймитів, а також, за згодою поміщика, малолітніх і старих, або сами обробляти, як одужали. Коли-ж хорість тривала більш як 15 днів і заступити слабого не було кому, то поміщик не мав права вимагати відробітку. Селяни, коли вони справно працювали і платили чинш, могли займатися своїми роботами, промислом і торгівлею і відходити до того до інших місць, одержуючи від поміщика відповідні пашпорти. Кріпаків одзворювано від робіт неділями, святами й у табельні дні.

Було застережено, що правила не змінюють прав поміщиків над селянами і що з поміщика і далі господар маєтку і доглядач порядку і спокою між селянами; він доглядає за їхнім господарством і напучує їх до побожності, працьовитости і путящого життя. Селяни мусіли цілком коритися своїм панам і поставлений від них владі. На початку кожного року поміщики обов'язані були видавати тяглим, півтяглим і городникам за встановленою формою річні книги, де треба було визначати кількість робочих днів і повинностей. Що-тижня або що двох тижнів до цих книжок треба було вписувати ті, що одробили кріпаки, дні, уроки, довги, то-що. Крім того, давалося право провадити з селянами розрахунки і на карбах. Всі кари на селян поміщик мусів записувати до особливої книги. Застережено було, що всі статті правил повинні мати силу закона в маєткові і що за порушення їх поміщики, управителі й орендарі підлягали відповідальності.

Правила, що містили в собі 44 статті з додатками, підписали міністр унутрішніх справ Перовський, Київський воєнний, Подільський і Волинський¹ генерал-губернатор Бібіков, а про те, що їх розглянув Микола I 26 травня 1847 р. на Єлагіному острові, засвідчив статс-секретар Хаников. Офіційно в збірникові законів правила оголошені не були¹⁾.

Бібіков оголошення правил обставив урочисто. В святочні дні в кожному маєткові скликали селян, правила молебня і, в присутності

¹⁾ З примірника „Правил“, що переховувалися по церквах.

повітового маршалка, повітового земського справника й парохвіяльного священика, прочитували правила. Один примірник залишали, щоб переховувати в церкві, другий давали поміщикаві. Священик, коли селяни до нього вдавалися, повинен був пояснювати їм загальне розуміння правил, але йому заборонено було вдаватися в тлумачення й міркування з приводу них. При переведенні в життя їх кріпаки часом неправильно розуміли їх, і не раз діло доходило до розрухів, але взагалі введення правил пройшло порівнюючи легко ¹⁾).

В середині 1848 р. Бібікову довелося внести деякі зміни в Правила. Урочні кріпацькі роботи в них були застосовані до певної просторони земель, але ґрунти вимірені не були. Щоб поладити труднощі, що з того виникали, Бібіков, як наближавсь час робіт на полях, визначив норми праці, виходячи з деяких поміщицьких і скарбових інвентарів і зібраних у нього даних. Отже, 30 травня р. 1848 він безпосередньо, згодом тільки повідомивши Петербург, наказав повітовим маршалкам строчно позаводити такі робочі норми. Кріпаки за 1 день мали нажати озимого хліба 1 копу на 60 снопів, мірою снопа на перев'язі в 1 аршин з чвертю, а ярого 1½ копи; звязати скошеного хліба 3¼ копи. Інші роботи, як оранка, засів, косовиця хліба й сіна, збирання його і розкидання гною, треба було робити безурочно, рахуючи день праці за день панщини. Було застережено, що всі ці нові розпорядження поміщики повинні були перевести в життя, неначе-б з особистої доброзичливості до своїх селян ²⁾).

Незабаром, згідно з вказівками досвіду, змінено й самі правила. 29 грудня 1848 р. вийшли нові „Правила для управління маєтками за затвердженими для них інвентарями“. В загальних рисах вони погоджувалися з попередніми правилами, але додано до них було такі дуже серйозні доповнення. Всю інвентарну селянську землю, що заборонено було її зменшувати, названо „мірскою“. В кожному маєткові вимагалось визначити, за місцевими особливостями, нормальний розмір земельних ділянок для кожного розряду селянських господарств. Мірою такої норми повинно було бути забезпечення побуту селян, додержуючись найвищого в маєткові наділу. Тому дозволялося, за взаємною згодою поміщика з селянами, утворювати, згідно з місцевими звичаями, і вищі розряди тяглих господарств, як плугові, почвірні, то-що, але за вищі роботи й повинності. Наділ землі пішого або півтяглого хазяйства не повинен був бути менший за половину нормального тяглого. За угодою з кріпаками і з відома начальства, поміщик міг замінювати землю селян на однакову площею й якістю, але малими ділянками й не в загальному складі. При змінах розрядів господарств, решта землі, хоча поверталася до поміщика, але не відокремлювалася од загальної площі селянських інвентарних ґрунтів і оддавалася іншим селянам. Коли господар вибував, а в родині його не залишалось робітника, то поміщик мав право розпоряджатися його ґрунтом, але не міг зганяти його вдову й дітей з осад

¹⁾ Василенко, *op. cit.* ²⁾ Дѣло № 30—1846 г., *op. cit.*

й города. Коли робочих сил у маєтку більшало, незайняту землю треба було одводити їм, а коли землі не ставало, то поміщикам дозволялося наділяти їх фільварковою землею за вільною, незалежною від інвентаря умовою. Відбування 12 літніх згонних днів поміщик міг вимагати тільки один раз на тиждень за плату. 12 згонних днів городників зараховувалося за панщину, коли вони її одробляли. На нічну варту селяни мусіли посилати від кожного господарства одного чоловіка не раз, а двічі на місяць. Посилати селян з підводами дозволялося не далі, як на 300 верстов в один кінець раз на рік. До сторонніх робіт можна було оддавати піших, городників і безземельних, а тяглих тільки за податкові залежності. Хазяйства одданих на такі роботи звільняли на той час од панщини і чиншів, а сами вони одержували половину платні за роботу. До двірської служби можна було притягати з піших, городників, безземельних і сиріт. Була також у правилах нова стаття, що за нею за грубіянство проти поміщика і поставленої од нього влади, а також за ухилення од панщини й повинностей поміщик мав право карати винних, записуючи кожную провину до особливої книги. Всі статті правил мали повну силу закона в маєтках і касували ті статті правил 26 травня 1847 р., котрі були з ними незгідні. За порушення правил винні поміщики, управителі або орендарі мали відповідати на підставі загальних законів. Найближчий за цим догляд на місцях доручувано повітовим маршалкам і земським справникам; вони повинні були вживати заходів, щоб попереджувати й припиняти непорозуміння й повідомляти за них начальство. Правила склалися з 65 статтів і підписали їх міністр унутрішніх справ Перовський і генерал-ад'ютант Бібіков 1-й, причому зазначено, що цар Микола I затвердив їх у день 29 грудня р. 1848 ¹⁾). Ці правила, як і попередні, в збірникові законів уміщені не були.

По тому, як видано правила 29 грудня р. 1848, інвентарні губернські комітети виправили, ґрунтуючися на них, інвентарі кожного маєтку. Ця операція зайняла цілих 4 роки. Тільки в вересні 1852 р. Бібіков затвердив інвентарі з застереженням, що всі статті постанов комітетів і самих інвентарів, котрі не погоджуються з новими правилами, не мали сили. Як каже Корчаков-Сівіцький, Бібіков так поспішався із цією справою, що протягом 2 місяців власноручно підписав 51 210 інв. правил, робочих книжок і виписок з інвентарів, не рахуючи вже звичайних інших справ ²⁾). На всіх цих документах був характерний власноручний його підпис з початковою літерою, що швидше скидалася на малу. Затверджені інвентарі разом з правилами через повітових маршалків порозсилали поміщикам, причому їм заборонено було зворушувати будь-які поголоски в цій справі. Парахвіяльним священикам наказано було не плутатися

¹⁾ „Правила“ взято з примірника з власноручним підписом Бібікова в справі № 483. по Проскурівському повіту (Київський архів давніх актів).

²⁾ В. И. Корчаковъ - Сивидскій. Объ ипотечной системѣ вообще и о пользѣ введенія ея въ Юго-западномъ краѣ Россіи и о мірской землѣ въ Киев., Под. и Волын. губ., Киевъ, 1879 г., стр. 20.

й умовляти селян бути слухняними і моральними¹⁾. Селяни довідувалися про нові правила тільки на практиці і з розпоряджень поміщиків; сами-ж правила їм не оголошували, бо боялися заколотів^{2) 3)}.

Маєткові інвентарі склали сами поміщики і вони-таки їх і підписали, а засвідчили їх маршалки. В них визначено було для селян землю садибну, городню, орну, сіножать, під садами, левадами, займищами і під громадською оранкою. В одних маєтках відомості про кількість земель були точно обґрунтовані планами, по інших приблизно на стару міру (морги, пренти, уволоки, кількість висіваного зерна, то-що). Коли р. 1852 остаточно переводили інвентарну систему, не можна було обміром і планами закріпити інвентарної селянської землі. Тому, щоб певніш її охоронити, усі селянські наділи були з 8535 оригіналів інвентарів по трьох губернях переписані до 36 спеціальних повітових настільних реєстрів Канцелярії генерал-губернатора, що містили в собі 2757 аркушів⁴⁾. Ці такі важливі реєстри десь щезли, отож навіть сенатор Половцов, що на початку 80-х років ревізував Київщину, не міг їх знайти, крім матеріалів по 4 повітах⁵⁾.

Коли порівняти інв. правила з вищенаведеними статтями Всезбірки законів про поміщицьких кріпаків і з вище описаними типами панщини, то стане очевидним, що Бібіковська реформа внесла в кріпацтво низку серйозних обмежень. Уперше для селян землю проголошено „мірскою“. Встановлено непорушність її і обмежено права поміщиків що-до розділу селянських господарств. Хоч громадську („мірскую“) землю вважали за власність поміщикову, але-ж вона повинна була знаходитися в постійному безстрочному користуванні селян за повинності. Останнє було точно визначено. Обов'язкова праця на звичайній панщині була призначена не для всієї родини, що сиділа на господарстві, а тільки для одного робітника й робітниці. Панське право на заміну селянських ґрунтів обмежено було згодою селян. Спустілі ґрунти не можна було відділювати від інвентарних селянських ґрунтів. Заборонено систему натуральної розплати за роботу горілкою й почастунками. Обмежено нічну працю кріпаків. Забезпечено права хорих, вагітних, удів, сиріт, старих і двірської челяди. Обмежено право поміщиків переводити селян до двірської челяди. Встановлено звідомність по розрахунках з селянами в формі робочих книжок і по накладанню кар на кріпаків у формі штрафних книг. Взаємовідносини панів і кріпаків регульовано затвердженням для кожного маєтку обов'язковим інвентарем. До кріпаків приставлено в ролі

¹⁾ Справа № 483 за описом Київ. архіву давніх актів.

²⁾ Дѣло № 49 — 1855 г. Государственной Канцелярії (Архивъ Государ. Совѣта).

³⁾ Що правил не оголошувано, це Шульгин пояснює тим, що побоювалися хибних поголосок, знов-же й соціальними рухами за тієї доби на Заході, зміною поглядів Миколи I на доволі вже втихомирених польських поміщиків і поглядами інвентарного відділу Канцелярії генерал-губернатора. *Op. cit.* стр. 101.

⁴⁾ Корчakovъ - Сивицкій, *op. cit.*, стр. 12, 13, 15, 16.

⁵⁾ Половцовъ, *op. cit.*, стр. 3.

опікунів і заступників повітових маршалків, що могли контролювати господарчі розпорядження поміщиків. Доглядати за тим, що діялося в маєтках, мали також земські справники, і, певна річ, губернатори і генерал-губернатор. За недодержання інвентарів поміщикам погрожувано карою.

Хоч в інв. правилах і було зазначено, що вони не відмінюють поміщицьких кріпацьких прав, тільки-ж по суті багато відповідних статтів в Усезбірці законів, як видано правила, належало скасувати або змінити. Але чомусь ані перші, ані другі правила до Всезбірки кодифіковані не були. Бібіковські обмеження поміщицьких прав з'ясовувано бажанням забезпечити матеріальний побут селян. Норми інв. правил щодо найвищого розміру обов'язкової панщини, мабуть, мали відбивати в собі якусь середню лінію з маси тих київських, подільських і волинських інвентарів, що їх подали до Бібікова губерські інв. комітети, — усіх їх, через їхню велику різноманітність і неправдоподібність, він в 1846 р. затвердити не міг. Що ці норми не були за *minimum*, видно й з того, що, затверджуючи р. 1852 інвентарі, Бібіков застеріг, що, де фактично існувала менша панщина, вона, на підставі особливого царського наказу, позинна була залишатися й надалі.

Редакція правил р. 1848 відзначалася своєю необробленістю і неточністю. Отож, наприклад, про те, що всенька селянська земля була поміщиковою власністю, говориться не в основній загальній ст. 1-й, а в ст. 6. Вислів в ст. 1-й „извѣстныя повинности“ неточний, бо ці повинності в дальших статтях визначено. Не додержано однакової термінології щодо розуміння селянського господарства, що зветься і двором, і сім'єю, і тяглом, і півтяглом. Визначаючи різні розряди селян, правила раз говорять „огородные или бобыли“ (§ 1), другого разу „огородные и бобыли“ (§ 40), то-що. Розуміння „мірская“ й „инвентарная“ земля тотожні, тимчасом у правилах сказано: „мірская и инвентарная“ земля (§ 7). До правил увійшли українські слова: запомога, пасмо, карби.

Як видно з перших інв. правил, норму розміру обов'язкової панщини встановлено незалежно від кількості й якості землі. За підставу для розрахунку повинностей взято приналежність господарства до тяглої або пішої категорії, а це кінець-кінцем зазначалося робочим інвентарем і дійсними робочими душами. Хоч у тогочасному господарчому вжитку було усталено розуміння цих двох основних категорій селянських господарств, але непевність такого визначення панщини логічно призвела до утворення іншими інв. правилами нормального розміру земельних ділянок. Окреслити їх будь-якими цифрами було неможливо. Тому за міру земельної норми ухвалено було вважати забезпечення, згідно з місцевим звичаєм, побуту селян, додержуючись найвищого в маєтку наділу. Застережено було тільки, що піше чи півтягле господарство повинне було становити половину тяглого наділу. А втім такою теоретичною вимогою повинності не могли бути приведені до відповідності з кількістю й якістю земельних наділів. Тому всі господарі працювали однаково кількість

днів через те, що належали до тієї чи іншої категорії, незалежно від того, що одні з них мали землі замало, другі більше, а треті навіть по-достатком ¹⁾).

Інвентарні правила встановили в тяглому господарстві подвійну кількість землі проти пішого й призначили для першого 3 тяглих дні панщини й для другого 2 дні піших. Ця оцінка тяглих (1:1 $\frac{1}{3}$) показала за низьку й призвела до незвичайного обтяження їх повинностями. Через те тяглі хазяї переводили або збували на сторону свою робочу худобу й добровільно переходили до нижчих категорій. На Волині, одколи заведено обов'язкові інвентарі, парові господарства відмовлялися від повинини свого наділу і з парових поробилися поєдинчими. Підчас підготовки реформи р. 1861, за тяглий день пропонували 1 $\frac{1}{2}$ —2 піших ²⁾). Не допоміг і встановлений в § 11 інв. правил догляд повітових маршалків за переходом кріпаків до нижчих категорій. Від р. 1848 кількість тяглих значно зменшилася, й це мало негативні наслідки, як казали поміщики, для розвитку крайового рільництва ³⁾).

Інвентарній реформі закидали ще незабезпечення селянам права оскаржувати розпорядження поміщиків, низьку таксову оплату праці, незабезпечення права переходу селян на чинш, можливість обходів інв. правил, дозвіл замінювати селянські ґрунти й т. д. Значні хиби мало саме переведення реформи. Інвентарі складали сами поміщики, їх ніхто не перевіряв і кріпакам перед затвердженням їх не показувано. Кількість селянської землі в них здебільшого показано було неточно ⁴⁾). На Київщині поміщики Канівського, Черкаського, Чигиринського й Звингородського повітів р. 1846 своїх кріпаків в інвентарях зазначали пішими з наділом 3 десятин і з відповідним додатком громадської землі, всяку-ж перевишку відбирали ⁵⁾). Подібні факти особливо виявлялися після 1861 р. при викупній операції, коли з'ясувалося, що поміщики подали в інвентарях далеко не всю землю, якою користувалися селяни. Також і по тому, як інв. реформу переведено, по маєтках зменшувалося землеволодіння селян переводом їх з вищих розрядів хазяйств до нижчих, зарахуванням до двірських і переселенням до інших місць ⁶⁾). Догляд маршалків, що сами були поміщиками й мали свої особисті класові інтереси, не міг бути доцільним. Все це сприяло опозиції поміщиків проти інв. реформи. За Бібікова суворо переслідувано порушення недоторканности марської землі ⁷⁾). Коли-ж він перейшов з Києва на посаду міністра внутрішніх справ, почалося м'якше управління, що відчували його тільки вищі класи ⁸⁾).

¹⁾ Архивъ Госуд. Совѣта, оп. cit., II, 215, 216.

²⁾ Перв. издание мат. Ред. Комиссій, XII, 25, 107, 108. ³⁾ Ibidem, VI, 35.

⁴⁾ Архивъ Госуд. Совѣта, оп. cit., II, 224, Корчаковъ-Сивицкій, 13, 20.

⁵⁾ Pamiętniki Tadeusza Bobrowskiego Lwów. 1900, t. II, 151, 292.

⁶⁾ Половцовъ, оп. cit., 5.

⁷⁾ Корчаковъ-Сивицкій, 16.

⁸⁾ Ibidem, 17; Bobrowski, op. cit. 34; „Кіевская Старина“, Апрель 1882 г., стр. 104, примѣчаніе I; О. Воропановъ, „Крестыянская реформа въ Юго-Западн. краѣ“, Вѣстникъ Европы, 1900 г., VIII, стр. 769.

Р. 1855 кн. I. І. Васильчиков, що заступив місце Бібікова, звернувся до міністра внутр. справ з пропозицією переглянути інвентарні правила. Найбільший дефект у них, на його думку, був дуже загальний характер їх, що не охоплював індивідуальних різноманітностей окремих місцевостей краю. Це виходило з того, що правила головно застосовано було до маєтків земельних, від чого незручно було прикладати їх до промислових, якими були маєтки фабричні й лісні. Тому неминучі були часті доповнення, пояснення, ба навіть зміни. Кількість так званої мирської землі, що непорушною повинна була знаходитися в володінні селян, зазначено було свого часу по маєтках на підставі не цілком певних свідчень. Саме встановлення її перечило власницьким правам поміщиків на всі землі своїх маєтків. Недокладність і хибність інвентарів виникала через те, що термін, наданий для їх представлення, був дуже короткий; становище кріпаків, залежних від самоволі своїх панів, невизначене й різноманітне; знов-же й через те, що власники маєтків неоднаково розуміли для чого саме вимагалось від них інвентарі¹⁾).

Від самого початку, як запроваджувано інвентарну реформу, поміщики намагалися одержати дозвіл на право перевіряти землі і правильніший розподіл їх поміж кріпаків. Такі прохання мотивовано тим, що села, котрі належали й зв'язані були з загальним маєтком, через спадщину або продаж переходили до інших осіб, знов-же й бажанням завести плодозмінну систему господарювання, усунути черезмежність ґрунтів, то-що. Тому вказувано на конечну потребу замінювати мирську землю, особливо коли інвентарі були неточні, виходячи з того, що всенька земля маєтку, не виключаючи й мирської, становила невід'ємну власність поміщикову. Окрім того, останній, за загальним правом про кріпацький стан, міг переселювати своїх кріпаків і продавати їх. Дарма що мирську землю вважали за непорушну, але за правом повної власності поміщик міг продавати усю землю, не виключаючи мирської, і в таких випадках усувати кріпаків з місць їх оселення, з чим було зв'язане порушення інвентаря²⁾).

По деяких повітах Київщини й Волини було чимало лісових маєтків, де землі здебільшого були непридатні для рільництва й правила тільки за додаткову статтю місцевого харчування. Через те застосовувати до цих маєтків інвентарні правила, засновані виключно на земельній системі, було невигідно для обох сторін. Треба було також, щоб попереджувати непорозуміння, внести в правила доповнення що-до порядку й способу використання кріпаків для фабричних і заводських робіт і про самі ці роботи. До Смілянської цукроварні графині Бобринської було приписано по-над 1000 душ селян, куплених уже тоді, як інвентарний лад було запроваджено. А як вони в рільництві не працювали і землі не мали, то інвентарні правила на них не поширювано. Але-ж ненормально було залишати їх у невизначеному становищі, коли устрій

¹⁾ Дѣло № 49—1855 г., *op. cit.* ²⁾ *Ibidem.*

маєтку точно регулювали інв. правила. Отже і їхнє становище треба було якось погодити з інвентарним порядком, забезпечивши тим їх працю та побут. Потрібні були зміни в правилах що-до розділу родин, щоб запобігти неправильним розпорядженням поміщиків, що призводили до збільшення кількості безхатників. По деяких маєтках, де було дуже небагато тяглих або й зовсім їх не було, усі кріпаки були півтяглі й дехто з них мав робочу худобу, що нею поміщики обробляли свої поля. З того повставала конечна потреба точно визначити платню півтяглим за їхню тяглу працю. Також життя вимагало заходів проти побільшення кількості безземельних (бобилів) і „навіть цілковитого усунення такої некорисної класи людей“. Вважалося за бажане встановити засоби, щоб заохочувати безземельних статкуватися на осілість і стримувати господарів од переходу до безземельних. Праці по-за панщиною, за добровільною угодою кріпаків з поміщиками, були дуже часті. Але сама угода, коли селяни залежали від своїх панів, мала звичайно безумовно примусовий характер і була на шкоду кріпакам. Тому потрібні були й тут зміни й т. д.¹⁾

Проекти кн. Васильчікова не мали в Петербурзі успіху, бо Микола І пристає на думку державного секретаря графа Блудова. Той гадав, що треба відкласти справу про перегляд інвентарних правил аж доти, доки остаточно буде вирішене питання про інвентарі в колишніх литовських губернях. Треба відзначити, що діялося усе те р. 1855, коли „південно-західній край“ був на військовому стані. Наведені й інші міркування кн. Васильчікова дуже цікаві, бо в них зазначено як тодішні *desiderata* маєткового дворянства, так і ті особливості інвентарної практики, що з'ясувалися в другій половині інвентарного періоду. Хоч, безперечно, життя висувало на порядок денний потребу переглянути й удосконалити деякі інвентарні норми, тільки-ж ясно було, що інвентарна реформа серйозно сковувала самовладу власників маєтків над кріпаками. Підкреслюючи не одного разу свою думку, що інвентарна реформа порушує власницькі права поміщиків, генерал-губернатор побоювався, що інвентарну систему буде порушено. Він був проти того, щоб прилюдно переглядати інвентарну справу, побоюючися, щоб серед дворян не запанувала надія на цілковиту зміну обов'язкових інвентарів і це не сталося за привід не виконувати їх²⁾.

Про значіння інв. правил можна судити ще й з того, як ставилася поміщицька класа до інв. реформи напередодні загальної селянської реформи 19 лютого 1861 р. Коли уряд вирішив узяти на Правобережжю за підвалину для реформи інв. правила, то поміщицькі губернські підготовчі комітети й Київська загальна комісія почали проти того кампанію. Волинський комітет прохав р. 1858 дозволу не вважати на інв. правила³⁾. Київська загальна комісія доводила, що інв. правила ніби-то містили в собі тільки адміністративний устрій селян і що з цих правил не слід

¹⁾ Ibidem. ²⁾ Ibidem. ³⁾ Архивъ Госуд. Совѣта, op. cit., I, 91.

виводити на майбутнє юридичних прав для них¹⁾. Усі три комітети й комісія, визнаючи сімейне право на землю, відкидали, що сільська громада має право на землю. В усіх 4 проєктах ані одного навіть разу не вжито виразу „мірская земля“, що йому інв. правила надавали значіння юридичного терміну. Волинський комітет натомість звав селянську землю орендою, а Подільський повинностною. Волинський викупний проєкт зазначав, що найгірше те, що інв. правилами встановлено „мирську“ землю²⁾. Так думали протиставити поміщицькому маєткові поодинокі селянські одиниці, а не селянський „мір“ — громаду, що її вважали за цілком московську вигадку. Назви землі інвентарною були одіозні й їх старанно обминали³⁾. Комітети були й за те, щоб значно зменшити інвентарне землекористування селян. Київська загальна комісія гадала, що небезпечно давати кріпакам цілком задовольщі наділи. Мали за вигідніше для поміщиків залишати селян при їх злиднених наділах і легких повинностях, щоб повернути їх до найманої праці, потрібної для поміщицьких господарств⁴⁾. Всі такі умови Комісія вбачала в пішому наділі⁵⁾. Отже, сами поміщики гадали, що піший кріпацький наділ не задовольняє селянські потреби. Коли перевірювано уставні грамоти і замінювано їх на викупні акти, дехто з поміщиків під різними приводами навіть не показували інвентарів⁶⁾.

Уніфікація інвентарної практики, що фактично встановила однакові господарчі норми на терені трьох великих губернь з їх різноманітними умовами, то, розуміється, був сміливий крок. Це, мабуть, розумів і сам Бібіков, коли в правилах не одного разу покликувався на додержання місцевих звичаїв. Як гадає Семевський, обов'язкові інвентарі — це був як-найактивніший крок на користь кріпакам з усього зробленого для них за Миколи I⁷⁾. Але заразом, і старі, і нові дослідники гадають, що інвентарна реформа мало поліпшила долю селян⁸⁾.

II.

Ми зрозуміємо неповно, як жили народні селянські маси в поміщицьких маєтках Волини за доби інв. реформи, коли не простежимо,

¹⁾ Перв. Изд. мат. Редакц. Коммиссій, XII, 14, 15.

²⁾ Ibidem, VI, 5. ³⁾ Bobrowski, II, 152, 154, 161, 396.

⁴⁾ У Канівському, Черкаському, Чигиринському й Звингородському повітах поміщики так і зробили. Зменшивши, як вище зазначено, перед тим, як заведено обов'язкові інвентарі, землеволодіння своїх кріпаків, вони позাপанщи́зную роботу їх використовували для цукроварної промисловості (Bobrowski, II, 151).

⁵⁾ Перв. Изд. Матер. Ред. Ком., VI, 18.

⁶⁾ Корчаковъ-Сивицькій, op. cit., 17.

⁷⁾ В. И. Семевский, Крестьянский вопросъ въ Россіи въ 18 и въ первой половинѣ 19 вѣка, II, 504.

⁸⁾ В цитованій праці Н. П. Василенка зазначені думки А. С. Хомякова, Ю. Ф. Самарина, А. І. Кошелева, сенатора Половцова, В. Я. Шульгина. З нових дослідників М. Є. Слабченко, op. cit., 168, 169; М. Яворський, Україна в епоху капіталізму, I, 315. Bobrowski, що брав участь у Київському губерському комітеті і в загальній комісії, має інв. реформу за „największe dobrodziejstwo“ для краю. Op. cit., I, 229.

які саме земельні відносини на Правобережжі виявилися на підставі обов'язкових інвентарів. Поміщицьких маєтків було:

на Волині	4271, що мали	2,933,137	десят. землі
„ Поділля	2054 „ „	1,760,978	„ „
„ Київщині	2210 „ „	1,785,350	„ „

У загальній кількості поміщицької землі 47⁰/₁₀₀ було під лісами. Площа поміщицького маєтку пересічно становила:

на Волині	686,7 дес.
„ Поділля	857,3 „
„ Київщині	807,8 „

Селянських інвентарних господарств було:

на Волині	129,815, що мали	1,477,571 дес.
„ Поділля	157,784 „ „	1,304,831 „
„ Київщині	164,818 „ „	1,275,484 „

Орних ґрунтів у селянському користуванні скрізь було більше, ніж у поміщиків, а саме: на Волині в 1,4 рази і на Київщині в 1,1. Що-ж до Поділля, то там у селян орних земель і сіножати було більше в 1,002 рази. Сінокосних земель на Волині у селян було більше проти поміщиків на 1,2. На Київщині селянські сіножаті становили тільки 0,7 поміщицьких.

Середня площа орних ґрунтів кріпацького інвентарного господарства становила на Волині 7,6 дес. і на Київщині 5,5 дес. Що-ж до Поділля, то там орної разом з садибною, городньою і сінокосною землею було 8,2 дес. ¹⁾

Селянські господарства по окремих категоріях на Правобережжі розподілено було загалом так:

господарств тяглих було	162,965 чи	34,5 ⁰ / ₁₀₀
„ піших „	229,308 „	48,75 ⁰ / ₁₀₀
„ городників було	43,750 „	9,25 ⁰ / ₁₀₀
„ безземельн. (бобилів)	34,585 „	7,5 ⁰ / ₁₀₀

Але різні губернії тут мали свої особливості. Отож, на Київщині тяглих родин було 30,880 чи 17⁰/₁₀₀, піших 116,353 чи 64⁰/₁₀₀, городників 22,179 чи 12⁰/₁₀₀ і бобилів 12,623 чи 7⁰/₁₀₀. На Поділля тяглих 58,626 чи 37⁰/₁₀₀, піших 75,783 чи 48⁰/₁₀₀, городників 11,892 чи 7⁰/₁₀₀ і бобилів 12,980 чи 8⁰/₁₀₀. На Волині тяглих 73,459 чи 57⁰/₁₀₀, піших 37,172 чи 30⁰/₁₀₀, городників 9,679 чи 7⁰/₁₀₀ і бобилів 8982 чи 6⁰/₁₀₀ ²⁾.

¹⁾ Вирахування зроблено, ґрунтуючися на цифрах, поданих у Корчакова-Сівицького (ор. cit., таблиця). Останні трохи різняться від цифр, наведених у матеріалах Редакції Комісії. Й ті, й ті не можна визнати за точні. Корчаков-Сівицький завідував, за Бібікова інвентарним відділом і разом із ним перейшов до Петербургу. Сенатор Половцов уважав цифри Корчакова-Сівицького за найбільш гідні довіри (ор. cit., 3).

²⁾ Перв. изд. матер. Ред. Ком., XVI.

Площа інвентарних наділів на Правобережжю (в десятинах) була така ¹⁾:

В різних повітах	Наділи тяглих господарств			Наділи піших господарств		
	Найбіль- ший	Наймен- ший	Переважа- ний	Найбіль- ший	Наймен- ший	Переважа- ний
Волинь.	15 ¹ / ₂ — 54	1 — 5	6 ¹ / ₂ — 12	6 — 20	¹ / ₆ — 2 ⁵ / ₄	3 ¹ / ₄ — 6 ¹ / ₂
Поділля.	10 — 23	1 ¹ / ₂ — 5	6 ¹ / ₂	5 — 10	1 — 2 ¹ / ₂	3 ¹ / ₄ — 4
Київщина.	9 — 16	1 — 5	6 — 9	4 — 9 ¹ / ₂	1 — 3	3 — 6 ¹ / ₂

Отже, за інвентарної доби на Правобережжю переважна форма кріпацького селянського господарства це було не міцніше тягле господарство, дарма що його, як вище згадано, протегували перед реформою поміщики, а піше, що за його не вважали, щоб воно задовольняло—саме по собі—матеріальний побут кріпаків. Але рівночасно Волинь була країна тяглих господарств. Вона, хоча й перевищувала дві інші губернії кількістю поміщицьких і селянських ґрунтів, але мала найменше інв. селянських господарств. В ній найменше було городнього й цілком безземельного пролетаріату. Поміщицькі маєтки на Волині що-до загальної кількості земель були дрібніші як подільські та київські. Пересічна площа селянського господарства на Волині дуже програвала від того, що внутрішній розподіл категорій господарств був нерівний: від 54 до 1 десятини тяглого й від 20 до ¹/₆ пішого.

Оцей результат утворення кількості й характеру селянських хазяйств, розуміється, не міг бути наслідком виключно інв. реформи. Інв. правила не утворювали якоїсь нової системи земельного забезпечення. Фактично вони залишали його таким, яким воно було давніш. Але все-ж не слід забувати, що, подаючи інвентарі на затвердження, поміщики робили зміни в складі селянських господарств. Той самий процес відбувався і протягом усього періоду, як діяли інв. правила.

Волинь за 40-х років минулого віку була країна великих панів. Скрізь було видно палаци, парки, модні повози з розкішним запрягом. Титул „jaśnieoświeconych i jaśniewielmożnych“, як добродушно іронізує Крашевський, був тим, чим ковтун у Пинську... Великі маєтки роздібнюються на менші шляхетські посілости ²⁾. Дворян, що мали земельні маєтки, було 9541; дворян без маєтків—83,653. Багато не всі з них були справжні дворяни, бо тільки 1347 із їх затвердила герольдія; решта-ж—91,847 мали визнання дворянства тільки від дворянського депутатського зібрання. Дворян, котрі мали виборче право в дворянських виборах, рахувалося 1496. Коли порівняти ці цифри до Київщини, де під той час було дворян маєткових 4364 і безземельних 60,856, і Поділля з 3493

¹⁾ Ibidem, IV, прилож. 12, стор. 186—189.

²⁾ I. I. Kraszewski, Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy. Wilno, 1840, II, 98, 99

перших і 32,693 других, то виявиться, що Волинь, яка й територіально була більша за дві інші губернії, кількістю дворянських „душ“ була на Правобережжі на першому місці ¹⁾). Поміщики переважно були поляки-католики. Кількість маєтків „руських“ власників становила р. 1861 6⁰/₁₀ ²⁾).

Контрасти палацам становили вбогі волинські і надто волинсько-поліські села. Хати кріпаків здебільшого були збудовані з дрібних кавалків дерева і поліплені глиною, з призьбами. При тому вони звичайно були чисто вимазані глиною й оточені деревцями й плотом або дубовим тином. Часом, за браком дерева, пліт робили з землі й гною. В деяких частинах убогого Полісся люди мешкали в курних мазанках, в безпосередньому сусідстві з худобою. По хатах палили дровами, або соломою, або лодигами хвастів, кукурудзи й сушеного гною. Поліські оселі знаходилися посеред соснових лісів, пісків, боліт і води. Волинські кріпаки мали смутний понурий вигляд, були простодушні, слухняні й добрі. Вони покійно вклонялися, зустрічаючися з панами, і за найменшу допомогу або за ласкаве слово навіть припадали до ніг, але довго не забували кривди й образи. Поліщуки були мовчазні, але, коли зачепити їх, то з охотою балакали. Особливо, коли розмова йшла про його лихо або про панів, говорив-би поліщук день і ніч ³⁾).

Селян під той час на Волині було: скарбових, старостинських, ленних, поманастирських, шкільних, міських та інших 63,699 душ, сконфіскованих після польського повстання 82,210, таких, що були власністю католицьких монастирів, костьолів та духівництва 24,965 і поміщицьких і двірських людей 876,041. Отже, найбільше закріпачених селян належало до поміщиків. З загальної кількості селян 77⁰/₁₀₀ було українців-православних ⁴⁾).

Головна промисловість Волини це було рільництво й лісівництво. Щороку посилено за кордон пшениці й іншого хліба до 46 тисяч чвертів і лісових матеріалів на 20 тисяч карбованців сріблом. Окрім того, провадивсь чималенький торг коноплями, льоном, шкурами, смолою, воском, тютюном, медом, горілкою, різними господарчими виробами, шпанковою овечою вовною, коров'ячим і конопляним маслом. Функціонували р. 1841 заводи: 983 гуральні, 34 броварі, 11 свічкарень, 8 милярень, 2 фаянсових і 1 порцеляновий заводи, 34 гарбарських, 18 поташних, 16 гут, 4 чавунних, 3 мідяних, 81 залізних, 25 цегельних, 16 вапнярних, 10 кінських, 7 рогатого товару, 83 шпанських овець, 225 полотняних, 7 тютюнових, 70 суконних, 4 папірні, 2 гаптарні, 2 каретних і 2 фабрики капелюшів. Порівнюючи з іншими губерніями Правобережжя, Волинь кількістю гут, гуралень, суконних, полотняних, тютюнових, поташних і заводів шпанських овець була на першому місці, але ще не було жад-

¹⁾ Дѣло о собраніи статистическихъ свѣдѣній въ губ. Кіев., Под. и Волын. 1841 — 1842 г., № 184, в Київському Центр. Історич. Архіві.

²⁾ А. Забѣлинъ, Военно-статистическое обозрѣніе Волын. губ., часть I, стор. 208.

³⁾ Ibidem, стор. 161; Kraszewski, op. cit., I, 177, II, 98—110.

⁴⁾ Дѣло № 184, op. cit.

ної цукроварні. Почато будувати цукроварню в селі Кримні графа Браніцького. Водяні сплави проваджено на ріках Бузі, Стирі, Турії, Ікві, Горині, Случі й Стублі¹⁾. Головні сухоземні дороги провадили до Польщі й Австрії і до Петербурга, Москви й Одеси. Наприкінці р. 1841 були такі справочні ціни: за чверть житнього борошна 4 крб. сріблом, гречаних круп 5 крб., вівса 2 крб. 40 к., за фунт м'яса 2 $\frac{1}{2}$ к., пуд сіна 20 коп., соломи 5 к. Горілки було викурено на скарбових гуральнях 8957 відер і на приватних 895,198 відер (1840—1841 р.) Горілку продавали до скарбу й одкупникам од 45 к. до 2 крб. ср. за відро. На поміщицьких селянах рахувалося залеглих податків 10⁰/₀ загальної кількості недоплат по губернії²⁾.

За кріпацтва поміщики на всьому Правобережжю розвинули широке виробництво хліба надто пшениці для збуту на чорноморські і балтицькі ринки. Рівночасно розвинулася виробна промисловість, переважно горілчана, а далі й цукроварна. Горілчану продукцію було тісно зв'язано з сільським господарством. Менші маєтки з'єднали з нею свої інтереси, щоб використовувати лишки зернових продуктів³⁾. Часом цей напрям мав нездоровий ухил, бо на-весні не вистарчало хліба не тільки для селян, ба й для поміщиків⁴⁾. Промислові підприємства виникали й довго розвивалися в сфері великого поміщицького землеволодіння. З оброчної промисловости 92⁰/₀ містилося по сільських місцевостях. Р. 1847 вивіз через місцеві Устилузьку, Дружкопільську, Радзівілівську й Волочиську митниці становив 2,699,132 р.⁵⁾. За 50-х років на Україні вже завойовувала собі місце фабрика купецька й міщанська, що користувалася не з кріпацької, а з найманої праці⁶⁾.

Господарювання проваджено на Волині за трипільною системою. У західній частині найкращі родючі землі були на півдні Володимирського, в північно-західній і в західній частині Дубенського й на півдні Кременецького повітів. Поліпшували господарювання повільно. Плодозмін починали заводити тільки по великих латифундіях. Силу панських маєтків було віддано в посесію. У поміщиків велике значіння мали жонци й економи; на них вони цілком поклалися й від них часто безпосередньо залежала доля кріпаків. Крашевський у своїх мемуарах мальовничо зазначає ці самовпевнені постаті „w czapkach uszatyach, surdutach szarych, z kijami w rękach, z pogardliwą miną“. Не аби-яку ролю в поміщиків мали ще й жиди-гуральники і корчмарі. Селяни при звичаєні до пияцтва. Торг мало не цілком був у жидівських руках. Панські землі

¹⁾ Дяло № 184, ор. cit. Про інші річки не згадується.

²⁾ Ibidem.

³⁾ А. Ярошевичъ, Общій очеркъ экон. жизни Юго-Запад. края. „Весь Юго-Зап. край“, 1914 г., стор. 13, 18, 22.

⁴⁾ Военно-статистическое обозрѣніе Волын. губ. СПб. 1850 г., стор. 78.

⁵⁾ Ibidem. дод. 5, № 7.

⁶⁾ А. П. Оглобин. Очерки по истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика, стр. 11.

були кращі, ніж селянські. Поміщики, за незначними винятками, ані трохи не дбали, щоб поліпшити побут селян. Крім звичайної панщини, сили різних даремщин, данин і грошового чиншу, поміщики ще наймали своїх кріпаків підприємцям-жидам для сплавів дерева й інших далеких робіт і різних послуг, сливе нічим за те не винагороджуючи селян і не завсіди навіть виплачуючи за них податки. Селяни північних повітів, де менше орних ґрунтів, малі прибутки з рільництва компенсували собі лісним промислом. Найбільш це було в Володимирському й Рівенському повітах, де виробляли клепок, бальки, смолу, поташ і готували ліс до сплаву ¹⁾.

За інвентарної доби на Володимирщині було 156 маєтків ²⁾, 13 містечок, 180 сіл, 225 „деревень“. Серед них таких сіл і „деревень“, що мали більше за 50 дворів, було 62, менше за 10 дворів 51 і середніх—35 ³⁾. Селянських родин рахувалося 9.942 і садиб 8.751. З селянських родин тяглі становили 6.843 або 70%, піші 1.945 або 19%, городники 653 або 6% і безземельні (бобилі) 501 або 5%. Наділ орного ґрунту становив:

На тягле господарство	{	більший	16 дес.	1000 кв. саж.
		що переважав	9 „	2100 „ „
		менший	2 „	400 „ „
На піше господарство	{	більший	9 дес.	2100 кв. саж.
		що переважав	4 „	2200 „ „
		менший	1 „	1500 „ „ ⁴⁾

Кріпацького поміщицького селянства в повіті було 30.524 чоловіків, 32.775 жінок, 7 двірських чол. і 9 жінок ⁵⁾, з чого на одне господарство припадало 7 душ. Отже, на Володимирщині в кріпацьких селянських господарствах ще більшою мірою переважали тяглі, ніж пересічно по цілій Волині.

Перша половина інвентарної доби проходила за Бібікова (1838—1852). Його тимчасово заступав, а згодом і замінив колишній волинський губернатор генерал князь І. І. Васильчиков, що був за Київського генерал-губернатора до польського повстання. Военними губернаторами міста Житомира й Волинськими цивільними губернаторами були: генерали Каменський, Васильчиков, Кривцов, Сінельников і заступник Політковський. Губерськими маршалками були граф Ромуальд Ледоховський і Карл Микулич. Повітове начальство на Володимирщині являли: повітові маршалки граф Красіцький і згодом Іоаким Сумовський і повітовий земський

¹⁾ Военно-стат. обозрѣніе, 66—84; Забѣлинъ, I, 62; Kraszewski I, 9, 85, 88, 173, 174; Bobrowski op. cit., I, 181; F. N. Wołyń, jego mieszkańce w. r. 1863. Drezno 1870, str. 78.

²⁾ О. Левицькій, op. cit., 266.

³⁾ Военно-стат. обозрѣніе, 74.

⁴⁾ Перв. Изд. матер. Ред. Комм., IV і XVI. Але в VI томі цифри наділу трохи інші.

⁵⁾ Тройницькій, op. cit. 29.

справник Мейєр ¹⁾. Володимирським повітовим суддею був Галактіон Короленко ²⁾, батько В. Г. Короленка ³⁾. Сприятливі для селян інформації в селянських справах вищій владі давав корпус жандармів полковник Арендаренко ⁴⁾.

Коли на Володимирщині на початку 1848 р. маршалок граф Кращіцький і справник Мейєр запроваджували перші інв. правила, від власників маєтків було взято підписки трьох родів. По-перше, поміщики засвідчували, що інв. правила й виписи з затверджених од губернських інв. комітетів інвентарів їм оголошено й вони зобов'язуються додержуватися їх „справно без найменшого ухилення“. В другій підписці зазначалося те-ж саме, ще й додано: „коли я ухилятимуся від точного виконання правил, вимагатиму від селян зайвого, утискуватиму й гнобитиму їх, то відданий буду за все до воєнного суду“. Третя підписка поміщиків стверджувала, що зазначені в представлених од них інвентарях землі за останні 6 літ справді були в користуванні селян і фактично р. 1847 у них знаходилися. З рапортів Мейєрових видно, що і поміщики, і селяни прийняли інвентарну реформу „з повною вдячністю і ніяких хибних тлумачень не було“. Те саме стверджував і справник Кременецького повіту. У серпні р. 1848 він писав до Бібікова, що, хоч у Кременецькому повіті, розташованому на австрійському кордоні, порядок поміж селянами встановити важче, ніж у внутрішніх повітах, проте, відколи запроваджено обов'язкові інвентарі, жадного заколоту не виникало ⁴⁾. З опису справ видно, що р. 1848 було чимало скарг поміщиків на те, що селяни їх не слухаються, але, на жаль, самих справ немає ⁵⁾.

Коли р. 1848 почалася холера, то, за наказом Бібікова, граф Кращіцький запропонував поміщикам попускати своїм селянам, давши їм полегшення в згонних днях і інших роботах. Поміщики пристали на це, і більшість селян зібрала хліб з своїх полів, а через це трохи опізнилися з збором панського хліба ⁶⁾.

В маєтках графів Чацьких залюднено було кріпацькі селянські господарства густенько, проте неоднаково. В Сілецькому маєткові на 1 господарство припадало 7 душ, у Мишівському 8 душ і в Порицькому (коли не рахувати чиншових і безземельних) 9 душ. У Мишівському ціл-

¹⁾ Це видно з власноручних підписів цих осіб у справах інвентарного відділу Канцелярії Київського воєнного, Подільськ. і Волин. генерал-губернатора, що переховуються в Київському Центр. Історичн. Архіві; на них я далі покликатимуся.

²⁾ Дфл № 461, 1849—50 рр.

³⁾ В. Короленко, Історія мого сучасника. СПб. 1911 г. I, 15—16.

⁴⁾ Матеріали колишнього архівного семінара проф. Е. Д. Сташевського (в Київському Центр. Істор. Архіві).

⁵⁾ Справи № 29 по с. Конюхи поміщика Ледоховського, № 144 по сс Млинські й Поромів п. Пражмовського, № 102 по Любомльському маєтку графів Браніцьких, №№ 111 і 142 по с. Бореска п. Тодвена, с. Бубнів п. Кашовського й с. Козлів п. Ручинського. Шульгин каже, що кожен ухил кріпаків від виконання обов'язків поміщики тоді трактували за явну неслухняність або бунт (ор. cit., 98).

⁶⁾ Матеріали б. семінара, ор. cit.

ком не показано безземельних. В Сілецькому, кількість безземельних дворів становила 6⁰/₁₀ загальної кількості усіх господарств; в Порицькому—25⁰/₁₀. До останніх увіходили двірські люди й безхатники, але з них виключено 640 городників, що платили чинш. Такий нерівномірний склад кріпацьких господарств у Порицькому маєткові, як можна припускати, пояснювався тим, що там було й містечко Порицьк. Відношення загальної площі селянських сінокошних до орних ґрунтів також було неоднакове в різних маєтках. Так, у Порицькому воно являло собою 1:3, Сілецькому 1:4 і в Мишівському 1:6. Як видно з уміщеної далі таблиці, господарча система у графів Чацьких базувалася на тяглих кріпацьких господарствах. Піші становили в Порицькому маєткові 23⁰/₁₀ і в Сілецькому 52⁰/₁₀ тяглих. І тільки в одному Мишівському маєтку піші трохи переважали тяглих ¹⁾.

НАЗВА МАЄТКУ	Господарств тяглих	Господарств піших	Наділ тяглого господарства в десятинах і саж.			Наділ пішого господарства в десятинах		
			Садібн. землі	Орної	Сіножа- ти	Садіб- ної	Орної	Сіно- жати
В маєтку Порицькому	190	45	1317 кв. с.	10 дес. 1299 кв. с.	3 дес. 1133 кв. с.	1317 кв. с.	7 дес. 979 кв. с.	2 дес. 1126 кв. с.
Мишівському	91	102	1317 кв. с.	10 дес. 234 кв. с.	1 дес. 1551 кв. с.	1317 кв. с.	7 дес. 1638 кв. с.	1 дес. 234 кв. с.
Сілецькому	268	141	1317 кв. с.	9 дес. 2106 кв. с.	2 дес. 468 кв. с.	1317 кв. с.	4 дес. 2253 кв. с.	1 дес. 234 кв. с. ²⁾

По менших панських маєтках господарювання також ґрунтувалося на тяглих. Кріпацьких господарств у них було небагато: в Боришквичах 7, Матові 11, Янові поміщика Васілевського 12, Янові посесора Дрогаєвського 10, Холопечих 12 тяглих і 16 піших. В Дружкополі п. Загурського було 465 ревізських душ. У Матові залюдненість кріпацького хазяйства становила 5 душ ³⁾.

За доби, коли запроваджувано інв. реформу, показалося цікаве з аграрного боку явище. Поміщики почали робити переділ селянських ґрунтів. У частині с. Матова поміщика Закревського, доки не було заведено обов'язкових інвентарів, 11 селянських господарств мали орного ґрунту одні по 5 моргів у кожній зміні, а інші по 7 моргів. Одколиж заведено інвентар, усі орні ґрунти поділено поміж них на рівні частини по 6 моргів у кожній зміні, а всього по 18 моргів. Закревський таку

¹⁾ Дѣло № 97 — 1850 г. ²⁾ Ibidem, чернетні матеріали.

³⁾ Дѣла №№ 18—1851 г., 111—1848 г., 107—1850 г., 58—1851 г., 7 1—1852 г.

зміну пояснив тим, що всі селяни мали однакову користь і відбували однакову роботу, а через те він і зрівняв їхні ґрунти ¹⁾.

Р. 1847 граф Віктор Андрієвич Чацький почав у м. Порицьку і селах Старому Порицьку, Риковичах, Павловці, Трубках, Переславичах, Кучках і в частині с. Самоволя розмежовувати селянські землі, „щоб зрівняти й довести їх у маєткові до певної міри“. Коли було оголошено інв. правила, поміщик повідомив про те маршалка й зобов'язавсь, що „пропорцію“ землі у селян змінено не буде. Розмежування закінчилося р. 1849. Наслідки його були такі:

До розмежування було:

Після розмежування стало:

Орних земель	1913 ¹ / ₄ дес.	1845 дес.	1200 кв. саж.
Сіножати	640 дес.	612 „	2297 „
Городів	178 ³ / ₈ дес.	312 „	1212 „
Громадської оранки		85 дес.	372 к. с.

Справник Мейєр, що, з наказу Бібікова, розслідував цю справу, зазначав, що селяни „по невѣжеству“ не могли сказати, скільки в них раніш було землі й скільки стало після розмежування. Вони пояснювали, що урядової міри землі не розуміють, а ґрунти міряють засівами. Переміна ґрунтів у них вийшла в одних до того, як видано інв. правила, в інших — по тому. Засів у них після переділу зроблений у декотрих більший і ні в кого не менший проти попередніх. Якість їхніх нових участків така сама, як була на старих. Для чого-ж пан попереділяв їхні землі, вони не знали ²⁾.

В селах Мишові, Зимному, Менчицях, Біличах, Бискупичах, Горичові і Древинах графиня Марія Чацька також поробила загальне розмежування земель. У Мишові, Менчицях і Бискупичах у 1851 р. переміну ґрунтів було закінчено, причому просторинь і якість нових участків порівнюючи до попередніх не змінилася. В інших селах селяни в 1851 р. ще користувалися давніми наділами ³⁾.

В селах Сільці, Хмелеві, Яновичах, Войковичах, Хворостові, Сичові, Жалемичах, Черчицях, частині Чесного Хреста, Житині, Навратині, Березовичах, Беаті і Вульці Фалемицькій поміщик граф Фелікс Михайлович Чацький, ще й обов'язкових інвентарів не було заведено, почав розмежовувати через те, що „в маєткові його землі не були доведені до певної міри“. У Войковичах, Хворостові, Сичові, Беаті й Березовичах цю операцію р. 1851 вже було закінчено і якості й просторони не змінені. В інших-же селах селяни ще обробляли давні ґрунти ⁴⁾.

Волинський губернатор Кривцов, розглянувши рапорти в цих справах од Мейєра, наказав власникові Порицького маєтку не робити жадних перемін у селянських ґрунтах, аж доки він подасть акта угоди про те з селянами і відповідні плани з усіма поясненнями що-до проекту розмежування. З надісланого від гр. Віктора Чацького „геометрическаго

¹⁾ Дѣло № 111 — 1848 г. ²⁾ Дѣло № 97—1850 р. ³⁾ Ibidem. ⁴⁾ Ibidem.

інвентаря“ виявилось, що в нього тяглих було дві категорії: 55 з наділом по 14 дес. 1449 кв. с. і 180 з наділом по 10 дес. 1023 кв. с. Крім того, було 87 городників, що мали 1—2 морги садибної землі, а дехто й по моргу сіножати. За планом-же розмежування тяглі показані всі однієї категорії 246; в одних селах їм дано наділ од 11 дес. 3 кв. с. до 11 дес. 2365 к. с., а в інших по 10 дес. 1574 кв. с. — 10 дес. 1765 кв. с. Отже виходило, що після переділу віддано селянам на 109 дес. 2158 к. с. більше як у них було досі. Хоч гр. Чацький акту угоди з селянами що-до переділу й не подав, але Волинський інв. комітет висловивсь за те, щоб його затвердити. Рапорти Мейєра свідчили, що селяни з цієї операції були задоволені, і земля була не гірша як на попередніх ділянках. Крім того, комітет особливу звернув увагу на те, що, хоч 55 господарів раніше мали по 14 дес. 1449 кв. с., але після розмежування 246 господарів одержали по 11 дес. з лишком, і загальна площа кріпацької землі збільшилась на 109 дес. 2158 к. с. Як гадав комітет, ця норма цілком забезпечувала селянський добробут, і приватна користь частини господарів повинна була поступитися загальній вигоді для більшості їх ¹⁾.

Отже, всі описані реформи в латифундіях графів Чацьких і в Матові мали однакові риси. Площу землі в селянських господарствах зрівнювали, зменшуючи більші до міри середніх або до механічної середньої міри, як це було в Матові. Разом з тим у Порицькому маєтку збільшено саму кількість господарств. Дарма що, виправдуючися в зазначених діях, поміщики не покликувалися на інв. реформу, тільки-ж навряд чи можна сумніватися в тісному поміж тими явищами звязку. Розмір панщини і повинностей інв. реформа встановила не відповідно до площі землі в селянському господарстві, а згідно з його вищою, середньою або нижчою категорією. Окрім того, правила р. 1848 ввели нормальний розмір селянських господарств, виходячи з вищого в кожному маєткові наділа. За такий повинно було в Чацького бути 14-десятинне, а не 11-десятинне господарство, що до нього зведено було після розмежування. Разом з тим, тут не могли не відбитися ті змагання поміщицькі, що за них генерал-губернатор р. 1855, повідомляв Петербург, знов-таки й тії економічні зміни, що, як ми були зазначили, повставали на Правобережжю від 30-х років. За нових умов сільсько-господарчого капіталізму поміщикам вигідніше було мати більше кріпацьких одиниць з меншими наділами.

Будь-що-будь, з переведених аграрних процесів треба поробити такі висновки. Всупереч інв. правилам, поміщики перемінювали кріпацькі ґрунти без згоди кріпаків. Напередодні інв. реформи по маєтках переводили новий, може підготовчий для цієї реформи, вигідний для власників маєтків переділ селянських господарств. Тому картина, закріплена

¹⁾ Ibidem. Ще по описах значаться справи про переміну селянських ґрунтів: № 29 1850 р. по с. Майшец п. Гутовського, № 10—1860 р. по с. Ліневу п. Пашковського, № 57—1860 р. по с. Дрогичин п. Загурського, але справ цих немає.

в обов'язковому інвентарі, була часом цілком нова, штучно зроблена ad hoc, що не мала 6-літнього існування. Що-ж до постанови Волинського інв. комітету, то зрозуміти її можна, тільки виходячи з того, що комітетові нічого іншого не залишалося, як легалізувати факт виконаного на ґрунті в Порицькому маєткові переділу кріпацьких ґрунтів. Невідомо, як сталося, що останні збільшилися аж на 109 дес. 2158 кв. с. Чи це був звичайний результат тільки точнішого виміру, чи новий додаток од поміщика, може, щоб утворити нових 11 господарів? В першому випадкові не можна вбачати якогось збільшення, бо фактично ці ґрунти перебували в користуванні селян. Нарешті, чи доцільно було затверджувати земельну операцію, при tacito consensu кріпаків, що „по невѣжеству“ ні міри землі, ні мети й сути розмежування не могли зрозуміти? Але може комітет цей сумнів одкидав, певний, що нова операція забезпечувала селянський добробут, а це становило головне завдання інвентарної реформи.

Одне з найважливіших завдань інв. правил було точно зазначити кількість робочих днів. Коли порівняти інвентарні норми праці на Володимирщині до передінвентарних ¹⁾, то в тих маєтках, де перед інвентарною реформою обов'язкову працю було встановлено, за місцевим звичаєм, в 4 дні для повноґрунтових (тяглих) і в 3 дні для півґрунтових (півтягли, піші), ці розміри перевищували інвентарні. Що-ж до днів шарваркових і літніх, то їх раніш вимагали не з кожної працездатної душі, а з родини. При 3-х робочих душах на родину, вийде, що передінвентарних шарваркових і літніх днів було трохи менше, ніж інв. літніх згонних днів. Та зате останні оплачувано. Інвентарна реформа ще вzakонила жіночу панщину, що її, коли відомості Володимирського справника Лелякова за 1840 р. ²⁾ точні, там сливе не було.

Одколи інвентарну реформу запроваджено, ми бачимо такі факти що-до кріпацьких робіт. У с. Княжах у поміщика Антона Старчевського панщини р. 1848 вимагали по-над норму через те, що було заплачено за селян податки, а крім того, кріпаки заборгувалися були в поміщика ³⁾. У частині с. Матова п. Закревського селяни, робили по 4 дні, а баби 5-ий день. Зайвих днів вимагали від них за заплачену за них рекрутську сплату й через те, що в пана була негайна робота, а він хтів почасті зарахувати їм за згонні й будівельні. Але кріпаки про ті наміри поміщиків не знали. Як зазначав маршалок, селяни урочну роботу виконували, замість одного дня, в два дні. Це бувало або через їхнє ледацтво, або, ще більше, через те, що не були вони спроможні закінчити роботу в один день. На підставі інв. правил, записувано їм за роботу один день. Але вони рахували собі стільки днів, скільки фактично працювали. Маршалок Сумовський заборонив поміщикам таку урочну роботу ⁴⁾.

¹⁾ О. Левицькій, *op. cit.* 266, 267.

²⁾ *Ibidem.*

³⁾ Дѣло № 93 — 1848

⁴⁾ Дѣло № 111 — 1848 — 52_гг.

Р. 1849 скарги селян на зайву працю в Матові поновилися. З робочих книжок встановити цього було не можна, бо записували їх неясно, а обрахунків на карбах не провадили. Року 1850, перевівши слідство, з'ясували, що селяни працювали по 3 дні чоловічих і 1 жіночому з кожного господарства. Окрім того, одробляли по 1 дню чоловічому й жіночому за борг на податки. Орали плугом з своїм запрягом — 4 або 5 штук робочої худоби — один морг за два дні панщини. Боронували й косили морг і рубали дрова в лісі $\frac{1}{4}$ куб. саж. за день панщини. Пряли в день 5 пасом у 30 ниток завдовжки (мотовило на $2\frac{1}{2}$ аршини). Молотили за день панщини влітку озимого хліба 50 снопів, а в інший час 45 снопів, а ярину влітку по 80 снопів і в інший час по 70 снопів. Тимчасом, згідно з § 3 інв. правил, наказано було молотити в день озимого хліба від 1 квітня до 1 жовтня 50 снопів, а в інший час 40 снопів, і ярини 75 снопів, а в інший час 75 снопів. Тому порушення інвентаря пан поясняв малою мірою снопів, що на перев'язі мали не більше як 5 пальців. Підчас нічної варті вечорами й ранками, всупереч інв. правилам, рубали поміщиків дрова. В маєткові Закревського було тільки 60 ревільських душ і, через незначні прибутки, двір не міг мати управителя (жонци), щоб розпоряджатися і провадити звідомлення ¹⁾.

У селі Головно Любомльського маєтку з селян неправильно вимагали прядиво й инш. З наказу губернатора генерала Каменського це заборонено ²⁾

В с. Боришковичах п. Цезарія Држевецького р. 1851 кріпаки працювали по 3, а часом так і по 4 дні; улітку чоловіки й баби протягом цілого тижня виходили на панщину чисто всі ³⁾. В селах Турупині, Блаженику й частині Верби п. Скибичького, що були під управлінням Каєтана Стройновського, тяглі й піші одбували панщину по 3 дні, а 4-ий день жіночу. Деякі з них, не закінчивши урока в один день, мусіли працювати й другого дня ⁴⁾. У частині с. Верби п. Олізара панщина одбувалася по 3 дні на тиждень; свята на користь кріпаків не виключалися, і вони працювали навіть великоднього тижня. З робочої книжки господаря Петра Павловича Смоляра 41 р. видно, що в його родині здатних до праці душ було двоє: він сам і жінка Параска 43 років; нездатні — діти їхні Онуфрій 15 років та Марина 10 років. У господарстві було 4 воли, 1 ялівка, 5 овець і 2 свині. З Смолярів належало панщини чоловічої 156 днів, жіночої 52, днів будівельних 8, згонних літніх 24 за гроші від 2 душ ⁵⁾. В с. Островок п. Виджги чоловіки робили по 3 дні, баби-ж більше, ніж положено за інвентарем. Також і на згонні дні виходили більше, ніж один день з робочої душі на тиждень ⁶⁾.

Таке саме становище було й р. 1852. У с. Холопечих у п. Феліціяна Старчевського півтяглі селяни працювали нарівні з тяглими. Одколи

¹⁾ Дѣло № 111 — 1848— 52 гг. ²⁾ Матеріяли б. архівного семінару, оп. cit.

³⁾ Дѣло № 18 — 1851 г. ⁴⁾ Дѣло № 34 — 1851 г.

⁵⁾ Дѣло № 57 — 1851—1852 г. ⁶⁾ Дѣло № 48 — 1851 г.

Старчевський вступив у володіння маєтком, усі селяни в даному йому інвентарі показані були цілогрунтовими. А втім, Сумовський викрив, що 12 господарів було цілогрунтових, а 16 — півгрунтових. Як заперечував Старчевський, у останніх другу половину ґрунтів засмітили, через їхнє ледацтво, корчі. Сумовський, проте, наказав не вимагати від них роботи більшої, ніж з півгрунтових (піших), аж доки їм буде додано ґрунтів. З робочої книжки господаря Василя Якубовича Поліщука, 46 років, видно, що в його господарстві було 4 працездатних душ: він сам, син Іван, 26 років, його дружина Домка, 23 років, та син Онисько, 19 років. У них була тільки одна корова. Чоловічу панщину одбували четвергами, п'ятницями та суботами, жіночу — четвергами ¹⁾.

Р. 1853 трапляється факт, коли інв. правила цілком порушено. У с. Білополі, в маєтку кол. губерського маршалка графа Ромуальда Ледоховського чоловіки й баби одбували працю не згідно з інв. нормою, а в міру потреби поміщицької. Підчас жнив кріпаків зганяли на роботу цілими родинами протягом цілого тижня. Робочі дні наперед не було визначено; дні свят і непогідні віднесені були до селян ²⁾.

У м. Дружкополі й с. Волиці Станіслава й Юлія Загурських, де було 465 ревізьких душ, інв. правила виконувано й претенсій селяни в 1851—1852 рр. не заявляли ³⁾.

Отже, по багатьох маєтках протягом 1848—1853 рр. селяни працювали більше днів звичайної панщини, ніж то встановлено було в інв. правилах. По деяких місцях навіть було зрівняно кількість днів праці для таких нерівних господарств, якими були тяглі й півтяглі або піші. Крім звичайної панщини, селян було надмірно обтяжено одробками поміщикам за сплачені за них державні податки, за різні запомоги й інші борги їх тим-таки поміщикам. Ці одробки, що їх власне й не вважали за панщину, отже повинні вони були бути явищем виключним, мали хронічний і разуразний характер. Від кріпаків вимагали де-далі нових і нових нескінченних і непереробних днів роботи.

У безпосередньому зв'язку з кріпацькою роботою була справа розрахунків поміщиків з селянами. Ст. 57 правил р. 1848 р. наказувала першим що-тижня або що двох тижнів переводити з селянами розрахунки за виконану роботу, залежності, зароблені і виплачені гроші, дані їм запомоги, то-що. Усе це треба було записувати до робочих книжок. Щоб селяни краще зрозуміли, дозволялося обраховуватися з ними також і на карбах. Практика обрахунків змальовує тодішні умови кріпацького побуту й з'ясовує те, що сказано про панщи́зні́яну працю.

У с. Княжах р. 1848 поміщик з кріпаками розраховувався несвоєчасно. Карбів не було, а натомість уживано різні завбільшки дерев'яні знаки, що на них було позначено належну платню за роботу. Робочих книжок, щоб записувати повинності і розрахунки, заведено не було ⁴⁾.

¹⁾ Д'яло № 71—1852 г. ²⁾ Д'яло № 33—1852—1854 гг.

³⁾ Д'яло № 74—1851—1852 гг. ⁴⁾ Д'яло № 93—1848—1850 гг.

У частині с. Матова, де було 11 господарств з 63 ревізькими душами, 1847—1849 рр. двір заступно заплатив за селян (окрім того, що вони сами сплатили) рекрутського сплату й податків 464 крб. 8 к. сруб. З цього боргу пан розіклав на кріпаків для одробітку 180 крб. (150 крб. і за згонні дні 30 крб.), а решту 284 крб. 8 к. подарував їм. Коли випадала праця і на 5-ий день на тижні, то це записувано за будівельні дні. За згонні дні платили селянам не грішми, а записували до робочих книжок по 10 коп. сріблом за день на скарбові податки. За борг кріпаки одробили панові р. 1848 33 крб. 9 к. і р. 1849 42 крб. 31 к., а всього за два роки, одколи запроваджено інвентарну реформу, 75 крб. 40 к. Податки, за поміщицькою згодою, платили однаково з кожного господарства, незалежно від того, скільки ревізьких чоловічих душ було в родині. Р. 1849 заплачено з господарства по 8 крб. сріблом, а разом з рекрутським сплатом малося внести по 11¹/₂ крб. Робочі книжки поміщик провадив несправно і не за встановленою формою ¹).

У с. Боришкозичах на всіх 7 господарях була р. 1851 надзвичайна заборгованість на поміщицьку користь. Як той пояснював, вона повстала за дані їм допомоги хлібом і грішми та утримання родин тих, котрі кілька літ були в утечі за кордоном, і за платню за них податків. Селяни принципово свою заборгованість визнавали, але не на такі величезні суми, що їх поміщик позаписував їм у робочі книжки. За заробітки вони через борги платні від поміщика не одержували. Робочі книжки проваджувано не за формою. В них зроблено було вирахування разом за кілька років. Розглянувши справу, Сумовський наказав поміщикові подарувати кріпакам геть-усі борги й не примушувати їх одробляти борги за попередні роки ²).

Так само в селах Турупині, Блаженику і частині с. Верби розрахунків з селянами не проваджувано. Що записувано до робочих книжок, про те господарям не оголошувано. За попередні роки управитель маєтків понищив робочі книжки й карби. Книжки провадили неясно й не за формою. Сумовський зобов'язав управителя заплатити селянам за згонні дні й інші роботи, а також і за те, що вирядив селян з валкою у великодній тиждень, і бабам за роботу в неположені дні; це й було виконано ³).

У частині с. Верби розрахунки з селянами переводили несвоєчасно. Податки за них уносив сам поміщик, і їх не повідомлювано, скільки з них належало. Так само вони не знали, яку саме платню призначено їм за згонні дні. Через те, як писав до генерал-губернатора справник Мейєр, селяни непевні були, що їх правильно задовольняють платнею, а „по невѣжеству и безпамятству“ не могли йому сказати точно, скільки саме й коли вони були на згонних днях. Робочих книжок не було, бо їх забрав посесор Стройновський, що залишив цей маєток. Поміщик завів був нові книжки. Коли маршалок зауважив, що вони велися не за

¹) Дѣло № 111—1848—1852 гг. ²) Дѣло № 13—1351 г. ³) Дѣло № 34—1851 г.

формою, то поміщик понищив їх і завів інші. Тільки-ж і ці нові він вів не в порядку. В них не зазначено було, в які саме дні повинна одбуватися панщина, чи фактично одробляли її своєчасно, чи протягом цілого тижня й через що таке сталося ¹⁾.

Усі 10 господарів в с. Янові у посесора Дрогаєвського мали претенсію, що їх не задоволено платнею за згодні дні й відносно тих робіт, котрі вони одробляли за борги. Коли Сумовський розслідував справу, селянам було за все заплачено, а декотрі з них, як сами визнали, залишилися винні посесорові за допомоги збіжжям, сіном, то-що ²⁾.

В с. Островок баби за полоття жадної платні не одержували. Державні податки з селян поміщик сам стягав і вносив до державної скарбниці. Робочі книжки не велися ³⁾.

В с. Холопечях розрахунків за роботи регулярно не провадили. Робочі книжки заведені були, але в них розрахунки були переведені навіть за рік наперед. Селянам належала платня за лови риби в озері й за виріб полотна, але поміщик одрахував її за давні борги. Так само він відрахував з їхньої платні за шкоду, що вчинила їхня худоба панським полям і сіножатям, і не доплатив тим, що були на двірській службі. Сумовський примусив поміщика посплачувати кріпакам за випрацьовані дні, виріб полотна й службу в дворі. Щоб запобігти скаргам, маршалок запропонував поміщикові подарувати селянам усі давні їхні борги, що той і зробив і це цілком задовольнило селян ⁴⁾.

В с. Білополі, що належало колишньому губерському маршалкові Ромуальдові Ледоховському, за роботу селянам давали не гроші, а квити, й не за інвентарною таксою, а саме: чоловікам на 10 коп., а бабам на 5 і 3 коп. сріблом. Двічі на рік ці квити вимінювано на гроші. Платню по 10 коп. призначали не инакше, як за нажаття цілої копи. Розрахунок з селянами кожні два тижні по книжках і карбах не провадився. Не зроблено також обрахунку й не заплачено селянам за весь час, одколи переведено інвентарні правила. Робочі книжки проваджено не за формою. Карбів заведено не було. Р. 1854 знов перевірено робочі книжки. В них знайдено було тільки загальні однакові зазначки про виконання панщини, а перероблені дні були записані особливою загальною сумою. На карбах зазначки відповідали книжкам. З цих останніх не можна було дізнатися, коли й які саме роботи пороблено, а селяни не могли докладно про це згадати. Розрахунок з ними зроблено перед двома місяцями, як їх допитувано в цій справі ^{5—6)}.

Отже, в жадному з маєтків з селянами своєчасно, в призначений в інв. правилах термін, не розраховувалися. Справжньої суми боргу вони ніколи точно не знали, бо записи велися без їхнього відома

¹⁾ Дѣло № 57—1850—1851 гг. ²⁾ Дѣло № 53—1851 г. ³⁾ Дѣло № 43—1851 г.

⁴⁾ Дѣло № 71—1852 г. ⁵⁾ Дѣло № 33—1852—1854 гг.

⁶⁾ Це за описом числиться справа № 91—1851 р. про незадоволення селян с. Виджгова Демчука й Грушинського платнею за двірську службу, але самої справи не знайдено.

й згоди. „По невѣжеству и безпамятству“ вони не могли пам'ятати, скільки днів вони працювали, за скільки недроблених записано їм на борг, то-що. В самих записах робили своєрідні комбінації. Борг тяжив над кріпаками за низку років. Вони жахалися, коли дізнавалися про суму своєї заборгованості. Поміщики вносили за селян державні податки, а скільки саме, того селяни точно не знали. Часом переводили навіть на щось уніфікацію податків, незалежну від кількості ревізьких душ. Робочі книжки проваджувано дуже недбайливо. Тимчасом на них мала ґрунтуватися система контролю, що на неї покладали надію інвентарні правила. Описана практика може найбільше спричинилася до надмірної по-над інв. правила праці кріпаків, бо за таких умов нормальної панщини вистарчити не могло. Кабальна заборгованість кріпаків призводила до вимушеного анулювання її, що маршалок і справник дуже м'яко звали подарунками.

Наприкінці р. 1850 виявлено цікавий факт. У селі Янові інв. реформи цілком не було переведено. За згодою з поміщиком Василевським, селяни одробляли панщину за старими інвентарями. Маршалок і справник трохи по-різному описували картину цієї своєрідної автономності. Як каже Сумовський, усі кріпаки працювали в Янові по 3 дні в тиждень, а четвертий день за податки. Поміщик давав їм запомогти, надто робочою худобою, і довів до того, що чисто всі його селяни поробились тяглими. З 12 господарів села 8 було самоплужних, а від решти 4-х виходило по двоє плугів. Дана від пана робоча худоба залишалася у господарів аж до того, доки була здатна до праці. Коли-ж непридатну продавали, то гроші повертали панові, і він знов давав робочу худобу. Селяни висловлювали згоду на давні панські інвентарі й не заявляли ніяких претенсій. Справник Мейер писав, що янівці працювали в міру потреби, без розрахунку, і за це поміщик сплачував за них податки; після пожежі дав їм будівельний матеріал; дав робочу худобу тим, у кого її бракувало, й інші запомогти. Отже, кожен з 12 господарів одержував од пана 20—30 крб. сріблом. Вважалося, що селяни винні ці гроші, хоч виплати з них і не вимагалося. Кріпаки ніякої претенсії до пана не висловлювали. Але ці порядки земського справника Мейера не задовольнили, і він заходивсь агітувати серед селян за те, що інв. реформа для них вигідніша. При тому Мейер гадав, що поміщик боргів на селянах у запомогах не повинен був мати, бо розрахунків у панщині з ними не робилося. Далі Василевський, у присутності парохвіяльного священика, всі борги селянам подарував ¹⁾).

В архівних документах, на жаль, нема докладніших пояснень, чом Янівські кріпаки не бажали інв. реформи; початки такого небажання зареєстровано ще в квітні 1848 р. ²⁾). Самий цей факт з першого погляду свідчить ніби не на користь Бібіковської реформи. Не могли-ж янівці

¹⁾ Дѣло № 107—1850—1851 гг.

²⁾ Дѣло № 51—1848 г. о желаніи крестьянъ д. Янова п. Василевскаго отрабатывать барщину по прежнему инвентарю. На жаль, самої справи цієї немає.

аж до кінця 1850 р. не придивитися до нових порядків, що їх від 1847—1848 рр. позапроваджувано по всіх суміжних селах. Їхня байдужість могла відбивати й настрої останніх, але для таких висновків, що сами собою напрошуються, немає даних. Швидше можна гадати, що описана панська система кредитувати запомогами тоді задовольняла янівських селян, що з піших чи півтяглих поробилися тяглими. Через те вони до справникової агітації наприкінці р. 1850 не були реально зацікавлені переходити на норми інв. правил.

Як вище зазначалося, кріпаки, скаржачися на своїх панів, робили за Всезбіркою законів карний учинок. Інв. правила, перші й другі, не дали селянству безпосереднього шляху в цьому напрямі. Тому важно ствердити, чи виявлялася з боку кріпаків ініціатива що-до захисту свого становища, утвореного внаслідок Бібіковської реформи. Тут ми зустрічаємося з фактами різного значіння. Часто про те, що селяни масово не задоволені з того, що поміщики не додержуються обов'язкових інвентарів у тому чи іншому маєткові, Володимирський земський справник довідувався тільки при доходженні в якійсь іншій справі або перевіряючи інв. справу. В с. Вербі селяни заявили Мейєрові, що їм не видано робочих книжок тільки тоді, коли він вводив поміщика Олізара в володіння маєтком¹⁾. Що в с. Холопечях не виконувано інв. правила, це справник встановив, розглядаючи іншу справу²⁾. Те саме було і в с. Білополі³⁾ і селі Княжах⁴⁾. В селах Турупині, Блаженику й частині Верби селяни на порушення обов'язкових інвентарів поскаржилися Мейєру тільки тоді, коли він перевіряв на місці, чи виконують інв. норми⁵⁾.

Але разом з цим були факти, коли селяни за власною ініціативою оскаржували вчинки поміщиків. Селянин с. Холопеч Марко Остапук заносив до справника скаргу на те, що від нього відібрано худобу⁶⁾. У справі селянки с. Білополя Меланії Ткачукової, що від роботи породила двох дітей, скаргу подали батько й чоловік її⁷⁾. Коли в с. Матові від селян вимагали панщину й на 5-й день, то вони ходили скаржитися до пристава⁸⁾. Селянин с. Бодячева поміщиці Більської Семен Прохорук скарживсь, що йому ґрунт перемінено на інший⁹⁾. Селяни с. Островок висловлювали незадоволення з того, що поміщик продав хліб з запасної гамазеї, а також з приводу одбування панщини¹⁰⁾. Селяни села Янова посесора Дрогаєвського скаржилися, що їх обтяжують зайвою роботою¹¹⁾.

Постережувано також випадки, коли селяни юрбою ставили опір поміщикам або висловлювали колективні прохання й вимоги. Характерні епізоди, коли вони виступали на захист своїх односельців од покарання

¹⁾ Дѣло № 57 — 1850—1851 гг. ²⁾ Дѣло № 71 — 1852 г.

³⁾ Дѣло № 33 — 1852—1854 г. ⁴⁾ Дѣло № 93 — 1848—1850 гг.

⁵⁾ Дѣло № 34 — 1851 г. ⁶⁾ Дѣло № 71 — 1852 г.

⁷⁾ Дѣло № 33 — 1852—1854 гг. ⁸⁾ Дѣло № 111 — 1843—1852 гг. ⁹⁾ Ibidem.

¹⁰⁾ Дѣло № 48 — 1851—52 гг. Ще по описах записані справи: № 58 — 1849 р. по с. Красів; № 66 — 1860 р. по с. Літовіж; № 77 — 1860 р. по с. Млиниски, але справ нема.

¹¹⁾ Дѣло № 58 — 1851 г.

їх поміщиками. В с. Княжах панський писар Войнаровський, помітивши, що жінка Яцка Трачука в'язала замалі снопи пшениці, розв'язав їх і наказав зв'язувати за інв. нормою. За те, що Трачука не виконала цього й залишила снопи незв'язаними, писар вдарив її різкою. Покривджений цим Трачук кинувсь на Войнаровського, але той відскочив і пішов скаржитися до двору. За писарем пішли й усі 30 селян, що жали панську пшеницю. Коли, по вислуханні справи, Трачука було взято за руку, щоб підвести його ближче до ґанку та покарати, то селяни, вирвавши Трачука з рук пана, втекли з двору¹⁾.

В с. Боришкovichах, коли Антона Якубейка ведено було до двору, щоб дати йому різок за те, що він без панського дозволу ходив на заробітки до м. Горохова, то всі селяни прохали пана дарувати Якубейкові провину. При тому вони казали, що всім їм без заробітків не можна жити на світі. Коли-ж їхнє заступництво не мало успіху, то всі вони пішли скаржитися до пристава²⁾.

Коли в с. Бодячеві Івана Маноцького заарештували й покарали в дворі за невідбуття панщини, то за півгодини по тому до двору прийшло близько 30 селян на чолі з місцевим священиком Федором Бучинським, визволили Маноцького з-під арешту й одвели до священикової хати. При тому священик, докоряючи поміщиці за самоправство, „въ разъяреніи“ висловив образливі слова, од чого поміщиця була примушена тікати до сусідів і заслабла³⁾.

З цього всього видно, що хоч який слабкий ставили кріпаки опір проти порушення відносно них обов'язкових інвентарів, все-ж їм не було далеке активне почуття права заскарження незаконних вчинків своїх володарів. У кріпацьких розрухах часом помітні нотки не тільки стихійного, але й колективного визнання спільності своїх інтересів.

Згідно з інв. правилами, доглядати за виконанням їх мали повітові маршалки і земські справники. Перше місце в завідуванні інвентарним порядком у маєтках було надано маршалкам, що не тільки доглядали, але й мали право робити ті чи інші розпорядження. Роля-ж поліції зводилася тільки до догляду, а, коли порушувалося інв. порядок, повідомлення про те маршалка, а також донесіння генерал-губернаторові й губернаторові. Але ставитися ці представники повітової державної влади до інв. справи не завжди могли однаково. Маршалки, сами поміщики й власники кріпаків, розглядаючи кріпацькі з поміщиками суперечки, не могли бути абсолютно незалежними від своїх класових інтересів. Повітові земські справники не мали цієї хибки, і, як урядовці, мусіли точніше виконувати накази Бібікова і його наступника. Але величезну роль тут відігравали особисті прикмети цих повітових достойників.

На Волині поміж маршалками й поліцією виникали в інв. справі суперечки. В листопаді 1851 р. губерський маршалок дідич Володимир-

1) Д'яло № 93 — 1848—1850 гг. 2) Д'яло № 18—1851 г.

3) Д'яло № 111—1848—1852 гг.

ського повіту граф Ромуальд Ледоховський писав до Бібікова, що нагромаджуються справи, навіть карні, в скаргах селян на своїх поміщиків через те, що урядовці поліційні недоречно поводяться й роблять недоречні повідомлення. Вони, на думку Ледоховського, ослаблювали владу поміщиків і навчали селян до непокори. Поміщики-ж не дозволяли собі робити ніяких відступлень від встановленого в законі порядку що-до управління селянами. На це Бібіков відповів губернському маршалкові, що не може цілком покласти на його донесіння, бо він прохав саме за тих, що винність їх довели формальні слідства (Дмоховський, Собоцький і Врочинський). Коли-ж поліцаї винні, то маршалок повинен повідомити, хто саме ¹⁾).

На запитання-ж Бібікова про Ледоховського, волинський губернатор князь Васильчиков писав: „Маючи на увазі особисті прикмети Ледоховського, я не можу сказати про нього нічого лихого. Але що-до порядку служби і сполучених з нею прав і відношень, то все це він розуміє дуже зле. Захоплюючись хибним поглядом на своє призначення, Ледоховський гадає, що, як дідич і маршалок, він зобов'язаний клопотатися перед начальниками в усіх справах поміщиків і дворянства, що обрали його на цю посаду, і безумовно обстоювати кожного з них“ ²⁾. Р. 1850 той самий князь Васильчиков писав, що повітові маршалки й особливо Володимирський признавалися, що через неоднomanітну форму кріпацьких робочих книжок виникали скарги й зауваження од земської поліції, хоч у цих випадках інв. правила не порушувано ³⁾).

Дарма що подача скарг од кріпаків на своїх панів був карний учинок, все-ж-таки представники влади їх приймали. В усіх випадках заскарження справу розслідували і Сумовський зобов'язував поміщиків задовольняти покривджених селян. Останнім тимчасом наказувалося бути слухняними й покірливими; таку агітацію проваджено при кожній нагоді. Про скарги селян справник повідомляв генерал-губернатора й губернатора. Ці-ж останні, особливо Бібіков, засипали місцеву владу запитаннями про те, що виявилось й що вчинено в кожній справі. Траплялося, що притягувано поміщиків до права й усовувано на час, поки провадилася справа, з їхніх маєтків. Треба зазначити, що рапорти й розслідування, що їх переводив земський справник Мейер, справляють вражіння цілком об'єктивних. Він уважно ставивсь до охорони прав селян. Знов-же і в листуванні Сумовського не помітно пристрастя на користь поміщикам. Наведу зразки розпоряджень, що їх робила влада на скарги від селян на своїх панів. У справі селян с. Верби губернатор Кривцов наказав завести робочі книжки за інв. формою, справно провадити з селянами розрахунки за роботу і, під загрозою відповідальности, не примушувати їх працювати святами ⁴⁾. У с. Холопечі Сумовський зобов'язав поміщика не

¹⁾ Матеріали б. архів. семінара (Дѣло № 45—1851—1852 гг.).

²⁾ Ibidem. Порівн. Bobrowski, op. cit., II, 35.

³⁾ Дѣло № 79—1852. ⁴⁾ Дѣло № 57—1850—1851 гг.

вимагати від кріпаків нічого зайвого, а їх переконував коритися панозі¹⁾. У справі с. Білополя, де порушені були мало не всі статті інв. правил; губернатор наказав викликати Ледоховського до Житомира, щоб довести йому, які незаконні були його розпорядження, що він допустивсь, хоч і посідав нещодавно певну посаду і знав свої обов'язки. Також доручено було суворо наказати йому точно виконувати закон за обов'язковою розпискою. Заступник генерал-губернатора звелів попередити поміщика, що надалі його віддадуть під суд, як ослушника царської волі. Ще й наказано йому задовольнити селян за згонні дні й за переробки. Генерал-губернатор звернув поміщикову увагу на те, що зайвих днів селяни одробляти не повинні і за них вони мають одержувати платню за добровільною згодою²⁾. В справі пияцтва та волоцюжства селянина с. Янова Степана Кравчука губернатор запропонував як-найсуворіше наказати йому, щоб він змінив свою поведінку³⁾.

Р. 1848 повітовий маршалок наказав поміщикові частини с. Матова — ясно записувати селянську працю в книжках, розрахунки робочих днів на карбах переводити що-тижня і не вимагати праці „по урокам“. Окрім того, Закревського зобов'язано надалі селянських підвід у бездоріжжя не посилати і задовольнити селян за згонні дні⁴⁾.

У справі селян с. Турупина, Блаженка й частини Верби обслідування переводили окремо Сумовський і Мейер. Але віде-губернатор Політковський й потім губернатор Кривцов знайшли, що донесіння Сумовського неповне, а висновки не відповідають рапортові Мейєровому. Маршалок зазначав, що селяни працювали по 3 дні, але не додав, які саме, тяглі чи півтяглі; не з'ясував, чом господарі не закінчували панщини в один призначений день, і чи не вимагалось від них зайвих повинностей і чи не належить їм за те заплатити. Через те Сумовського зобов'язано знову поїхати на місце разом з Мейєром, щоб наново обслідувати й встановити інв. порядок⁵⁾.

По с. Бутичі губернатор наказав, щоб селяни сами через своїх збирачів вносили до державної скарбниці податки й інші збори, вживаючи для цього гроші, що їх одержували за згонні дні⁶⁾.

В справі про примушування до роботи родини титаря Дмитра Костюка в с. Біличах графині Марії Чацької губернатор наказав попередити уповноваженого по маєтку Мальчевського й управителя Задарновського, що, коли вони ще порушують інвентаря, їх буде викликано до Житомира для особистої відповідальності. Про найсуворішу відповідальність за це їх попередив і заступник генерал-губернатора князь Васильчиков⁷⁾.

Як оборонці кріпаків проти порушення інв. ладу поміщиками, виступали й місцеві православні парохвіяльні священики, що, з наказу Бібі-

¹⁾ Дѣло № 71—1852 г. ²⁾ Дѣло № 33—1852—1854 гг.

³⁾ Дѣло № 107—1850—1851 гг. ⁴⁾ Дѣло № 111—1848—1852 гг.

⁵⁾ Дѣло № 34—1851 г. ⁶⁾ Дѣло № 62—1852—1856 гг. ⁷⁾ Дѣло № 65—1852.

кова, повинні були об'єктивно роз'яснювати селянам перші інв. правила. Треба відзначити, що становище сільського духовництва в цьому відношенні щодо державної і поміщицької влади було дуже делікатне. Загальний закон вимагав від них впливати на своїх парохів у душі повної покорі їх своїм панам ¹⁾. Але наказ Бібікова священники здійснювали в напрямкові взагалі протипанському. Мабуть, це пояснювалося національними й релігійними суперечностями і відгуками польського повстання. Часом інтереси поміщиків і священників були протилежні, бо кріпаки повинні були обробляти ґрунти і своїм священникам. 15 лютого р. 1848 в м'ясниці священник Федір Бучинський, на прохання від селян сіл Бодячева, Матова й Смикова, вичитував їм новозаведені інв. правила. Між иншим, він казав, що коли-б поміщиця захтіла від них більше роботи, то вони отримуватимуть за те платню, але до праці по-над інв. норми приневолити їх не можна. В Матові той самий священник двічі в церкві поясняв селянам інв. правила, причому вперше навгад, без друкованого примірника, що його одержав згодом. У цих промовах він намовляв тих селян, що мали менші ділянки, не робити більш як двоє днів піших навіть і тоді, коли-б вони мали досить робочої худоби. Проти священника почате було обвинувачення в тому, що він самовільно зараховував таких селян до піших. На час слідства священника усунуто з парохії ²⁾.

В с. Миркові п. Рачинського 12 липня р. 1848 прикажчик Буркацький зібрав селян на панщину й згонні дні для жнив. Але парохівальний священник Литвинович самовільно забрав цих селян до 70 душ і повів на свої поля ³⁾.

Окрім вищенаведених прикладів окремих на кожний випадок розпоряджень, державна влада намагалася в низці загальних наказів, що торкалися Волини, охороняти селян від утисків і порушення умов їхнього побуту. Управителі маєтків повинні були мати від поміщиків особливі визначені інструкції. Управителів, згідно з ст. 61 інв. прав., уважали за поставлену від поміщиків владу. На такі посади допускали тільки тих, котрі мали від повітового маршалка належні „одобрительныя“ свідоцтва ⁴⁾. З приводу неспокою, що помічався поміж селянами на Правобережжю в 1848 р., генерал-губернатор наказав справникам надзвичайно обачно й сумлінно дізнаватися, чом селяни незадоволені. 24 липня р. 1848 він-таки доручив місцевій владі мати суворий догляд за тим, щоб поміщики не примушували своїх селян до позаінвентарної роботи та щоб

¹⁾ Сводъ Законовъ, т. XIV. Уставъ о предупрежденіи и пресъщеніи преступленій. Ст. 324—326. Изд. 1842

²⁾ Дѣло № 111—1848—1852 гг. Вище було описано його виступ у справі звільнення з-під арешту селянина Маноцького.

³⁾ Дѣло № 95—1843 г. Це за описом записано справи: „№ 29—1848 г. о неповиновеніи крестьянъ с. Конюхъ помѣщику Ледоховскому и объ одностороннемъ толкованіи инв. прав. свящ. Вербицкимъ; № 144—1848 г. по жалобѣ помѣщика Пражмовского на ослушность крестьянъ д. Млыниска и с. Поромова по случаю неправильнаго имъ толкованія священникомъ с. Михаль инв. правилъ“. Але справ нема.

⁴⁾ Дѣло № 66—1853 г.

останні не виходили із покори своїм панам. Р. 1851 запропоновано звернути увагу на ті маетки, де або через недбайливість поміщиків, або через недогляд їх за своїми управителями, орендарями та економами, порушувався інв. лад ¹⁾. З приводу рапорту жандармського полковника Арендаренка про скарги прийнятих у рекрути панських селян, р. 1853 підтверджено заборону поміщикам одбирати від тих людей худобу й иншу їхню власність, щоб не позбавляти їхні родини можливості підтримувати свої господарства. Тим-же рекрутам, котрі походили з двірських, поміщики повинні були заплатити належну їм за службу платню ²⁾.

Часто, всупереч інв. правилам, гроші на податки збирали з селян не обрані ними збірщики, а сами поміщики й їхні управителі; часто їх утримували з заробленої селянами платні за згонні дні й за окремі заробітки. Стягнені гроші двори не вносили до повітової скарбниці, а залишали в двірській касі й витрачали на потреби маетку. До того жандармський полковник Арендаренко додав, що часом ті гроші розтрачували і знов стягали з селян. Часом поміщики, а надто посесори і адміністратори, користаючи з селянської темноти, розкладали на них і ті податки, котрі стосувалися тільки до панів, як на будівлю кадетського корпусу, на школи, то-що. Тому р. 1853 генерал-губернатор князь Васильчиков наказав губернаторам ще раз звернути увагу повітових маршалків, нехай-би вони доглядали за тим, щоб поміщики не допускалися в цьому відношенні жадного порушення інв. правил, щоб розкладали правильно податки, а гроші своєчасно вносили до скарбниці. Кн. Васильчиков був тієї думки, що податкова справність селян гарантована заробітною виплатою їм за згонні дні й за инші зарібки, а також їх загосподарюванням, можливим при встановленому в інв. прав. розрахунку часу ³⁾.

Р. 1853 князь Васильчиков констатував, що побільшало випадків наглої смерті селян і викиднів у селянських жінок од того, що двірські прикажчики свавільно карали їх. Особливо сваволлю їхню поширено було на Київщині. Тому й на Волині наказано стежити за тим, нехай-би жаден випадок не зминув без того, щоб винних в тому не було суворо покарано, і маршалки попередили про те всю двірську службу ⁴⁾. Також заборонено допускати до управління кріпаками таких другорядних поміщицьких службовців, як писарі, гуменні, рахмістри й инші, що не мали визнаної від маршалків кваліфікації ⁵⁾.

Між судами й адміністрацією не було однакової лінії що-до переслідування випадків порушення інв. ладу. Р. 1853 генерал-губернатор писав до голів карних палат, що його управління переслідуює прояви системи поміщицького свавільства й не залишало без уваги ані одного випадку не тільки порушення інв. порядку, ба навіть відхилення від

¹⁾ Матеріяли кол. архівн. семінара (дѣло № 95—1847—1850 гг.).

²⁾ Дѣло № 84—1852 г.

³⁾ Дѣла № 62, 59, 68—1853 г.

⁴⁾ Ibidem.

⁵⁾ Дѣло № 66—1853 г.

нього. Кожен такий випадок припинявся або адміністративним розпорядженням, або, крім того, віддавався до судового розслідування. Але судові вироки йшли часом у супереч адміністративним розпорядженням і нерідко їх паралізували. Коли розпочаті були адміністративні репресії проти винного і його маєтку, то судові вироки або цілком виправдували його, або присуджували до незначних кар, що далеко не відповідало вжитим адміністративно заходам. Отакі факти траплялися тоді, коли суди призначали додаткові розслідування на місцях ¹⁾.

Але факти звичайних для кріпацької доби утисків селян траплялися протягом усього інв. часу. У с. Княжах прикажчика й панського родича допускалося карати селян. Як вище було описано, панський писар ударив різкою жінку Яцка Трачука за те, що вона в'язала надто малі снопи. Окрім того, записано такий факт. 13 січня р. 1849 селяни прибули з підводами під панську стодолу, щоб перевозити жито до шпихіра. Панський родич, побачивши, що підводи без мішків, почав картати заказного Павла Романюка. Що він виправдувався, це було прийнято за неслухняність і Романюка побито й повалено на землю. Свідки під присягою зізнали, що Романюк п'яний не був, дарма що й випив на хрестинах чарку чи дві горілки. По тому Романюк кілька днів був на роботі, нікому не скарживсь і навіть їздив з підводами до Дружкополя. 23 січня він захорів, а 28-го помер. На слідстві лікар визнав, що смерть сталася од запалення легенів, а їх міг підготувати й побій. Винного оштрафовано за самоправність на 5 крб. сріблом, але губернатор князь Васильчиков не погодивсь на такий м'який присуд і надіслав усю справу до Сенату ²⁾.

Р. 1849 у с. Матові в-осени, підчас бездоріжжя, адміністрація маєтку посилала селян до Володимира з хлібом; у дорозі Івана Бабія кінь, що варт був 9 крб. сріблом, пав і грошей за це господареві не було повернуто. Поміщика зобов'язано задовольнити Бабія ³⁾.

Поміщик м. Дружкополя Юлій Загурський підчас жнив наказав покарати за лихе поводження Анастасію Миколайчукку. Незабаром по тому вона, що була на 8-му місяці вагітна, породила сина, який протягом доби помер. Підчас слідства пан виправдувався тим, що про стан її він не знав і що наказано було її покарати по одежі. Григорій Костюк, що виконав панського наказу, пояснив, що він ударяв різками по землі. Медичний огляд не дав матеріалу для обвинувачення ⁴⁾.

В с. Білополі Меланію Ткачук 17 чи 18 березня 1852 р. викликав заказний Борис Зань на панщину, щоб віяти жито. Там вона разом із іншими бабами міркою, що вміщувала в собі 4 гарці, носила й насипала в машину жито, крутила машину й одгортала чисте зерно від половини. 20 бе-

¹⁾ Д'яло № 67—1853 г.

²⁾ Д'яло № 93—1848—1850 гг.

³⁾ Д'яло № 111—1848—1852 гг.

⁴⁾ Про Дружкопільських поміщиків було заведено 5 справ; на час слідства одного з них було усунуто з маєтку до Володимира. Д'яло № 74—1851—1852 гг.

резня вона знов працювала при молотарні й носила до неї вівсяні снопи, й одгортала граблями зерно од соломі. Ввечері після роботи вона почула себе недобре, а 26-го породила двох живих близнят, як гадала, на 11 тижнів передчасно. Народжені другого дня померли. Коли її кликано до роботи, вона про свій стан ані заказному, ані економові не казала. Проти заказного Заня й управителя Студзинського почато було судове переслідування, що тривало 5 років без ніяких наслідків. Ухвалено, як тоді в судах формулювали, випадок „доручити волі Божій“ ¹⁾.

У селах Турупині, Блаженику й Вербі селян р. 1851 примушувано робити святами. На великодньому тижні їх посилено з валкою до села Бендюги ²⁾.

Р. 1850 селянин с. Янова Степан Кравчук скарживсь на те, що 18 років перед тим мати поміщика, як батько Кравчуків помер, відібрала в нього два воли, дві корови, шестеро овець і свині. Поміщик поясняв, що Кравчук недостатчі в худобі не відчував, бо був переведений у дім тестів і після його смерті користувався його худобою. Сумовський доручив поміщикові задовольнити претенсію Кравчука що-до волів і корови ³⁾.

У с. Островок селян р. 1851 примушувано працювати неділями, а саме одбувати посылки, і день рахували їм за півдня ⁴⁾.

Року 1850 кріпак с. Холопеч Марко Остапчук, що мав дружину і 5 дітей-недолітків, 16 тижнів слабував, не міг сам одбувати панщину і не мав кого за себе послати. Не вважаючи на те, його примушено працювати й узято до двору, щоб він працював під доглядом. Коли ж за 1½ тижні з'ясувалося, що Остапчук справді не може працювати, то взято від нього двоє коней, корову з телям, стіг сіна, хату й ґрунт. Розслідування в цій справі виявили, що хату й ґрунт відібрано в нього через те, що він не одбував панщини й не міг засіяти своїх полів, а худобу й сіно — за борги його поміщикові. Що-ж до того, що його слабого приневолено працювати, то сталося це тому, що його ніби бачили в лісі, як він вивозив для себе бальки. Але Сумовський зобов'язав поміщика повернути Остапчукові хату з ґрунтом, одного коня і 7½ рублів за иншого вже проданого тоді коня, корову з телям і 5 руб. за сіно ⁵⁾.

Благочинний 7 округи Кульчицький р. 1852 скарживсь, що в с. Біличах, за наказом од управителя Задарновського, селян у неділі й свята, підчас одправи в церкві, викликувано до двору для розплати, а також одробляли вони панщину. Те-ж саме було і 1 липня, в день народження цариці Олександри Федорівни. Сумовський заявив, що селяни справді з'являлися для розплати з власної волі — всього на 2 години — і що робили в царський день випадково, бо забули про це свято. Надалі нака-

¹⁾ Дѣло № 33—1852—1854 гг.

²⁾ Дѣло № 34—1851 г.

³⁾ Дѣло № 107—1850—1851 гг.

⁴⁾ Дѣло № 48 — 1851—1852 гг.

⁵⁾ Дѣло № 71 — 1852 г.

зано було розплати провадити в свята й неділі по обіді і додержуватися свят ¹⁾).

Той-таки благочинний протестував проти того, що родину церковного старости в Біличах Дмитра Костюка раз-у-раз примушувало до панщини. 13 липня благочинний прохав уповноваженого графині Марії Чацької Мальчевського, щоб родину Костюка звільнено од роботи, але й після того, за наказом од управителя Задарновського, вся родина Костюка цілий тиждень працювала, а 16 літнього сина його одправлено було на безстрокову роботу до іншого фільварку; це саме загрожувало ще й дочці Костюка. Р. 1850 Бібіков пояснив § 18 інв. правил, згідно з чим саму тільки жіночу панщину можна було вимагати од родин церковних старостів, коли їх цілком не звільнив був од того пан; усі-ж інші члени родини, хоч-би скільки їх було, не підлягали роботі. Тому губернатор заборонив вимагати чоловічу панщину од Костюкової родини, а 1 день жіночої допустити тільки в тім випадку, коли поміщик не звільнив їх од того; також заплатити Костюкові за це, відколи заведено обов'язкові інвентарі, а синові або платити за таксою за службу, або повернути додому. Сумовський разом із Мейєром зобов'язали Мальчевського заплатити Костюкові за неналежну роботу 20 крб. 47 к. ²⁾).

За заявою того-таки благочинного того-таки 1852 р., церковний староста с. Бутятич Степан Катеринюк, що 10-ий рік одбував службу, був примушений працювати по 2 дні панщини на тиждень, дарма що він не мав цілого ґрунту, а тільки город. Поміщиця казала, наче-б вона не знала, що його обрано на старосту, бо він походив не з Бутятич, а з Кричева, і що панщину вимагали від нього, як од городника. Генерал-губернатор заборонив примушувати Катеринюка до панщини і наказав заплатити йому за його роботу ³⁾).

За повідомленням благочинного 2-ої округи Новоселецького, в 1852 р. церковний староста с. Маркович Лука Грибок одмовлявся від своїх обов'язків через те, що не був звільнений од панщини. Сумовський відповів, що Грибка звільнено від панщини ⁴⁾).

Благочинний Квінтіліян Левицький р. 1859 скарживсь на те, що поміщики с. Сільця і м. Дружкополя примушували церковних старостів до панщизняної роботи. Генерал-губернатор заборонив і це ⁵⁾).

Таким чином, утиски селян походили як безпосередньо від самих поміщиків, так і ще більше від управителів, економів, писарів, заказних, то-що, а також і від панських родичів. Найчастіше вони мали місце з при-

¹⁾ Дѣло № 61 — 1852 г.

²⁾ Дѣло № 65 — 1852 г.

³⁾ Дѣло № 62 — 1852—56 гг.

⁴⁾ Дѣло № 78 — 1852 г.

⁵⁾ Дѣло № 9 — 1859 г. За описом записані справи про утиски селян: № 72—1848 р. по с. Дубина; № 151/165—1848 р. по с. Михалі; № 156/216—1848 р. по с. Береске; № 93/546—1849 р. по с. Козлов; № 10—1848 р. по м. Дружкополю; № 61—1860 р. по с. Серничек; № 66—1860 р. по с. Літовіж; № 77—1860 р. по с. Млинська, але справ нема.

воду панщизняної роботи кріпаків або при самій роботі. Часом одна відповідь селян, що не подобалася двірській адміністрації, викликала для них неприємні наслідки. Звертають на себе увагу деякі факти якоїсь особливості покорності з боку кріпаків. Так, вагітні жінки, що, за інв. правилами, мали право на обережне відношення щодо призначення їх на ту чи іншу роботу, або щодо покарання їх, звичайно в тих випадках не посилювалися на свій стан. Селянин оскаржував застосоване до нього перевищення поміщицької влади тільки по 18 роках і то тоді, коли його висилали до арештантських рот. Побитий кріпак не скарживсь на те і працював далі й т. д. Що-ж до церковних старост, та їх прав двірська адміністрація цілком не визнавала, аж доки на оборону їх стала духовна влада.

Звичайними й легальними формами репресії з боку поміщиків проти селян за різні їхні провини були арешти, кари на тіло, висилка до арештантських рот і здача в рекрути ¹⁾. Карали за невиконання наказів двірської адміністрації, ледацтво, волоцюгство та пияцтво. Останнє було поширене серед селян, бо про це в документах часто згадується. В с. Бодячеві за неслухняність і нахабні відповіді наказному панщини Івана Маноцького покарано 30 ударами нагая по одязі й було забито в залізне кінське путо ²⁾. В с. Боришковичах Антона Якубейка покарано за те, що без панського дозволу ходив на заробітки до м. Горохова ³⁾. В Матові за участь у крадіжці Максим Баламут дістав 40 різок, а Іван Бабій та Іван Джалка по 15 різок ⁴⁾.

Були поміж кріпаків окремі хронічні типи, що опустилися. Їхню поведінку, після попередніх кар, поміщики силувалися виправити, висилаючи їх до арештантських рот і здаючи в рекрути. До Володимирського земського суду представлено селянина с. Янова Степана Кравчука для відсилки за погане поводження до арештантських рот. З донесіння справника Мейєра видно, що Кравчук був п'яниця й волоцюга. Отож, він їздив із жінкою на ярмарок до м. Устилуга й не повернувся того-таки дня додому, бо затримавсь у с. Русові, де й пиячив у корчмі. Коли про це довідався поміщик, то доручив трьом людям пильнувати його повороту, щоб приставити його до кари. Але Кравчук, що, згідно з його заявою, в 1849 і в 1850 рр. дістав по 100 різок, побоюясь вертатися до свого села. Виправивши жінку додому, він сам повернувся до Устилуга, де займався поденними роботами. Як кажуть Сумовський і Мейєр, пан карав Кравчука, тільки-ж жорстоких кар до нього не застосовувано. Часом, накладаючи на нього кари, поміщик здавався на присуд селян ⁵⁾.

¹⁾ В описах зареєстрований тільки один випадок виселення — це справа № 2 — 1861 р. селянина села Квасова Франца Магдєвича, що його обвинувачено в конокрадстві, але справи немає.

²⁾ Д'їло № 111 — 1848—1852 гг.

³⁾ Д'їло № 18 — 1851—1852 гг.

⁴⁾ Д'їло № 111 — 1848—1852 гг.

⁵⁾ Д'їло № 107 — 1850—1851 гг.

Сам Сумовський представив до земського суду свого селянина с. Бермешева Тимофія Довбиша, щоб одіслати його до арештантських рот на 6 місяців за пияцтво, злочинство й розпусну поведінку, з чого був недобрий приклад для інших селян. Довбиш виправдувався, що панщину він одробляв справно, не пиячив і не крав, а тільки 28 червня був трохи на підпитку, за що його й заарештовано¹⁾.

Церковного старосту с. Бутятин Степана Катеринюка за різні провини забито в колодки, і він просидів так у дворі 5 тижнів. Далі його одправлено до Ковля, щоб здати в рекрути, але як був він старий, то його не прийнято. Генерал-губернатор наказав обов'язати поміщицю не забивати в заліза тих селян, що їх мали здавати до рекрутства, а за ними можна було тільки збільшувати догляд²⁾.

Крім репресивних заходів, деякі поміщики силувалися виправити тих кріпаків, що підупадали, допомагами, та це не завсіди мало позитивні наслідки. Поміщик с. Пузова Адольф Врублевський представив свого селянина Мартина Охринюка (він-же Грицюк) для одправки його на 6 місяців до арештантських рот за пияцтво й волоцюство. Охринюк не одробляв панщини й давав недобрий приклад для інших селян. Висилкою поміщик сподівався поправити його поведження. Як на місці перевірів справник, Охринюк справді пиячив і волочився. Хоча пан, сподіваючися, що Охринюк поправиться, не одного разу засівав був і обробляв його ґрунт, проте той покинув свою родину і вештався. Охринюка відправлено до арештантських рот до Одеси на 6 місяців³⁾.

Семен Прохорук в с. Бодячеві був на одному ґрунті з своїм братом, але, не займаючись господарством, одділився од нього на городню землю, що її дала поміщиця. Коли-ж через ледацтво й волоцюство він не обробляв і цього участка, то поміщиця Більська оддала цей ґрунт іншому, а Прохорукові дала інший шматок такої самої площі й якості. Але він залишив і цей ґрунт і через своє ледацтво дійшов до того, що ніхто з селян не захтів прийняти його до себе. Ледві Сумовський упростав Більську взяти Прохорука, нехай-би він доглядав двірську худобу за таксову платню. Прохорук змалку був ледачий⁴⁾.

У селян виникали з поміщиками суперечки із приводу запасних харчових магазинів, що хлібом з них користувалися поміщики. В с. Княжах у пана Антона Старчевського пристав Арісенко не знайшов готовизни, щоб поповнити селянський хліб, зібраний для засипки запасного магазину. Всю готовизну поміщицю описано за скарбові залежності й за борги. Магазина не було збудовано, як пояснив поміщик, бо бракувало на місці матеріалів⁵⁾. У частині с. Матова п. Закржевської замість хліба, що селяни давали, знаходивсь овес у снопах. Поміщик це

¹⁾ Дѣло № 69 — 1852 г.

²⁾ Дѣло № 62 — 1852—1856 гг.

³⁾ Дѣло № 68 — 1852—1853 гг.

⁴⁾ Дѣло № 111—1848—1852 гг.

⁵⁾ Дѣло № 93—1848—1850 гг.

пояснював псуванням хліба¹⁾). В с. Боришковичах п. Цезарія Држевецького селяни зробили належну насипку до магазину. Але цей хліб, що знаходився в панській stodolі, невідомо куди зник. Через те знов вони дали по дві копи жита й по копі ячменю, після вимолоту якого з кожної копи повинно було вийти по 2 корці, з чого поміщик однак був незадоволений. Сумовський наказав поміщику поповнити хліб до магазину²⁾). Кріпаки с. Островок п. Виджги скаржилися, що двір забрав і продав збіжжя з магазину й ніби через те силоміць вимагав від них по 3 копи жита й по 3 копи ячменю. На весні-ж, коли мало не в кожного господаря забракло хліба, поміщик замість жита давав їм на тиждень по гарцеві гороху, за що треба було одробляти два дні. Мейєр на місці встановив, що збіжжя в магазині почало псуватися, а селяни вимагали хліба. Тому двір роздав їм хліб в позичку, а частково продав. Після-ж жнив, зложивши для магазину окрему стирту, поміщик вимагав од них повернути те, що взяли, й дати належне в снопах. Але через неврожай це для них здалося за тяжке, надто через те, що позичали вони в зерні, а оддавати мусіли в снопах, од чого половина й солома залишалася, як вони думали, панові. Але двір і на думці не мав брати їх полови й соломи. На весні-ж справді давано їм гороху, гарнець його коштував тоді 25 коп.³⁾, за що вони добровільно одробляли по 2 дні. Селяни призналися Мейєру, що не добре вчинили, занісши до нього скаргу, не перемовивши з поміщиком⁴⁾).

На Володимирщині були випадки, коли окремі селянські одиниці протестували проти того, що їх зараховано до кріпацького стану. 10 селян села Острова-Пехів Пехи-Лобачівські р. 1848 заявляли, що за привілеями від польських королів предки їхні й вони користувалися наданою їм спадщиною землею. Одколи-ж Любомльське староство перейшло до графів Браніцьких, їх, Пехів-Лобачівських, записано до ревізії за Браніцькими, відмовлено в прийнятті від них чиншу й примушено одбувати всі панщизняні роботи. Документи на свої ґрунти вони загубили, а тая копія постанови Волинського дворянського депутатського зібрання од 27 січня 1804 р., що вони її подали, як виявилось, була підроблена. Через те Володимирський повітовий суд 27 лютого 1850 р. скаргу Пехів-Лобачівських залишив без наслідків⁵⁾).

Згідно з тодішньою загальною політикою російського уряду на Правобережжі, на Володимирщині польську мову виводили з ужитку в діловодстві поміщицьких маєтків. У селі Хмелеві графа Фелікса Чаць-

¹⁾ Дѣло № 111—1848—1852 гг.

²⁾ Дѣло № 18—1851 г.

³⁾ Пересічна справочна ціна на горох на Волині була весіння по 4 крб. 52 к. за четв., а також торговельна, ціна 4 крб. 58 к. (Военно-статист. обозрѣніе Волын. губ. 1850 г. СПб, стр. 82).

⁴⁾ Дѣло № 48—1851 г. Ще за описом записано справу № 58—1849 р. на скаргу селян с. Красова на поміщика Славушевського відносно поповнення хліба в снопах для запасного магазину, але справи немає.

⁵⁾ Дѣло № 84—1848—1850 гг.

кого і в Горишові гр. Марії Чацької робочі кріпацькі книжки проваджено польською мовою. Сумовський р. 1851 наказав цим поміщикам провадити їх по-російськи¹⁾). Те-ж саме було в с. Боришковичах п. Цезарія Држевецького²⁾) і в с. Островок п. Виджги. Що-до останнього, то, як він казав, польської мови вживали в книжках через те, що всі селяни були католики й по-російськи не розуміли. Але, як зазначав Мейер, і по-польськи читати вони не тямали³⁾).

Часом деякі накази од державної влади були утяжливі як для селян, так і для поміщиків. На місці згорілої р. 1836 церкви в с. Шпиколосах графа Адама Івановича Холоневського вибудовано було нову церкву на гроші, що пожертвував дяк Семигановський, за участю Шпиколоських парафіян. Поблизу церкви були селянські хати, що в разі пожежі являли собою небезпеку для храму. Справді, р. 1836 таке лихо сталося. Отож архієпископ Варшавський Арсеній прохав Волинську губернську владу, щоб наказала перенести селянські будинки. З приводу цього губернське правління наказало справникові, щоб заборонив селянам жити в цих хатах і зобов'язав поміщика влітку перенести селянські хати на інші місця не ближче, як на 25 сажнів від церкви. Але справник одписав, що кріпацькі хати віддавна вже стояли на тих місцях, і тому не їх при церкві, а церкву при них збудовано. Губернське правління зробило за це справникові сувору догану і ще раз загадало виконати свого наказу⁴⁾).

Селяни на Володимирщині справді в масі були такі простячки, як малював волиняків у своїх мемуарах Крашевський. Розмір своїх обов'язків, зазначених в інв. правилах, знали вони погано. Р. 1851, як вище зазначалося, Мейер писав, що селяни села Верби „по невѣжеству и безпамятству“ не могли йому визначити, скільки одбули вони згонних днів, у який час і коли цю роботу від них вимагали⁵⁾). Р. 1853 жандармський полковник Арендаренко зазначав, що через „простоту и прямоту“ селян від них часом стягувано й такі податки, котрі до них не стосувалися⁶⁾). Р. 1851 той-таки Мейер стверджував, що „по невѣжеству“ селяни Порицького маєтку не могли були сказати, скільки раніш у них було ґрунту й скільки їм припало після розмежування⁷⁾).

Траплялося, що поміщики винували своїх кріпаків у лінивстві, як це вище зазначувано для сіл Матова й Холопечів⁸⁾). Селяни енергійно обстоювали своє право на позаінвентарні заробітки, що доповнювали їх бюджет. У с. Боришковичах покарано одного селянина за те,

¹⁾ Дѣло № 97—1850—1852 гг.

²⁾ Дѣло № 18—1851 г.

³⁾ Дѣло № 48—1851 г.

⁴⁾ Дѣло № 84—1851—1852 гг.

⁵⁾ Дѣло № 57—1850—1851 гг.

⁶⁾ Дѣло № 68—1853 г.

⁷⁾ Дѣло № 97—1850—1852 г.

⁸⁾ Дѣла № 111—1848—1852 гг. и № 71—1852 г.

що він без дозволу од пана ходив на заробітки до Горохова. В цьому селяни вбачали заборону одходити кудись на роботу. Вони заявили поміщикам, що без того їм жити на світі не можна буде, і навіть ходили скаржитися до пристава. Мейер пояснював їм, що коли вони йдуть до сусідніх сіл, то досить мати від поміщика усний дозвіл, а для далеких місцевостей треба мати дозвіл писаний¹⁾.

Як запроваджено інв. реформу, кріпаки не перестали тікати з маєтків. У вересні р. 1853 Мейер, подаючи генерал-губернаторові відомості за „майскую треть“, зазначив 10 випадків утечі вже після того, як переведено в життя інв. правила, а саме: з Козлова поміщика Рафала Ручинського 3, з Калусова п. Стецького 3, з Михал п. Пражмовського 1, з Рогожан п. Оржешки 1, з Дубчика п. Водзинського 1 й з Русовичка п. Залеського 1. Тікали з Козлова через те, що бракувало харчів та одягу і з кріпаками суворо поводилися. В усіх-же інших селах 7 селян утекло по їх „дурному поведенію“. Таким чином, тільки втечу 3 чоловіків пана Ручинського можна було пояснити недодержанням у маєтках інв. ладу²⁾.

Але з рапортів Мейера за 1853—1854 рр. видно, що після того, як запроваджено інв. реформу, в 13 маєтках повернулося 15 чоловіка втікачів, а саме: в с. Жджарах п. Ромера 1, м. Оздютічах Косинського 1, с. Підберезі Мясковського 1, с. Фусові графа Холоневського 1, м. Милятині Масковської 1, с. Маркоставі Міяковського 1, с. Заболотці Гуровського 1, с. Бодячеві Більської 1, с. Боротчицях князя Четвертинського 1, с. Літовіжі князя Яблоновського 1, с. Цегові Жарновського 2, с. Колпитові Гулевичової 1, м. Милятині Рачинської 1 і с. Середатичах Гуровського 1. Найбільше з них, а саме 6 кріпаків тікали од рекрутчини, 5 щоб побачитися з родичами, 2 боючись кари за втоплену корову й будучи запідозрені в крадіжці коня (Колпитів і Оздютіч), 1 по речі, що залишилися за кордоном (Літовіж) і 1 „без будь-яких спонукливих причин“ (Маркостав)³⁾.

Із 5 зазначених причин утечі такі, як одвідини родичів, або „по речі за кордон“, або без будь-яких причин, неясні, чи не викликало їх і до якої міри недодержання інв. ладу. Мейер не ставив їх у зв'язок з останнім. На початку 1854 р. він-таки сповіщав генерал-губернатора, що протягом останньої третини 1853 р. жаден панський кріпак не втік⁴⁾.

У Володимирському повіті, як прикордонному, оперували контрабандисти, і частина втікачів ішла за кордон⁵⁾. У с. Боришковичах 4 з 7 усіх господарів довго перебували за кордоном і судилися за перехід границі⁶⁾. Про те саме свідчить і вищезазначений випадок повороту

¹⁾ Дѣло № 18—1851—1852 гг.

²⁾ Дѣло № 71—1853 г.

³⁾ Дѣло № 71—1853—1854 гг.

⁴⁾ Ibidem.

⁵⁾ Забѣлинъ, стр. 306; Матеріали для исторіи крѣпостного права въ Россіи, стр. 55.

⁶⁾ Дѣло № 18—1851 г.

в с. Літовіжі кріпака, що ходив туди по свої речі. Поміщики, певна річ, вороже ставилися до того, що селяни самовільно відходять. По-за тим, що од того зменшувалася в маєтку робоча сила, двори, як скарживсь, наприклад, Боришковицький пан, мусіли були допомагати родинам утікачів і платити за них податки¹⁾.

III.

Чи покращало в Володимирському повіті становище основної селянської маси—поміщицьких кріпаків після того, як переведено інвентарну реформу? Чи хоч трохи значно й помітно пом'якшили були обов'язкові інвентарі тягар кріпацтва з усіма його негативними наслідками? Володимирська повітова влада в першій половині інвентарного періоду давала на отакі запитання позитивну відповідь.

Р. 1851 земський справник Мейер що-до села Островок п. Виджги констатував, що селянським шлюбам у цьому селі поміщик не перешкоджав; втікачів, скоро заведено обов'язкові інвентарі, повернулося двоє; побут селян відтоді покращав; і коли-б не неврожай і не град р. 1850, то кріпаки почували-б себе цілком добре²⁾.

У своєму огляді цілого повіту наприкінці 1853 р. той-таки Мейер сповіщав генерал-губернатора, що протягом травневої третини року на чинш селян поміщики не відпускали. До шлюбів ніяких перешкод у маєтках кріпакам не робилося. До рекрутства селян без заліку не здавалося. До арештантських рот і втихомирних домів на поправу селян поміщики не висилали. Разючого безладдя по маєтках не помічалось. Селяни платили податки краще, ніж доки не було заведено обов'язкових інвентарів. Покращали побут і становище селян „відносно розвитку робіт, заробітків, промисловости й моральности“. Одробивши обов'язкові панцизні дні, селяни мали досить часу для свого господарства і для поліпшення його. Вони також не терпіли так, як раніш, од бідности й скрути, а через те і моральний стан їхній покращав³⁾.

Що в рапортах Володимирського земського справника в справі поліпшення загального становища селян, одколи переведено інв. реформу, може не було занадто багато звичайного урядового оптимізму, це можна бачити з такого-ж донесіння справника суміжного Дубенського повіту. Наприкінці того-таки р. 1853 останній між иншим писав: „Мало не всі селяни платять податки з успіхом, бо ані мені, ані становим приставам не доводилося вживати ніяких примусових заходів. Із 29,455 крб. 10 к. окладу першої половини 1853 р. панські селяни заплатили 27,631 крб. 10 к., а р. 1824 крб. залишається в залежності за тими маєтками, що знаходяться в завідуванні оддавна дворянської опіки. Становище селян по багатьох маєтках кращає через розвиток домового господарства, як, наприклад, зміцненням хліборобства, наймами від своїх або сусідніх власників ґрунтів для обробки й засіву, від заробітків у своїх панів і від перевозу хліба й інших предметів господарства до містечок Устилуга й Ра-

¹⁾ Ibidem. ²⁾ Дѣло № 48—1851—52 гг. ³⁾ Дѣло № 71—1853—1854 гг.

дзиви́лова. Від цього останнього промислу на пару худоби тяглий селянин має на рік прибутку від 15 до 20 руб.¹⁾ сріблом“²⁾).

Більше-менше те саме відзначали тоді й справники по інших, одалених од Володимирщини повітах. Отож Овруцький справник писав: „Побут і становище селян у розвитку робіт незрівняно покращали, бо, одробивши поміщикам обов'язкові дні панщини, вони охоче працюють на своїх полях. Намагаючися поліпшувати власні господарства, що давніш залежали від самоволі поміщиків, селяни встигають акуратно виконувати ті повинності, що на них лежать“. Житомирський справник що-до шлюбів вказував тільки на один випадок, коли розпорядження поміщика оскаржено, а саме на скаргу селянина села Авратина Сидора Лукіянука на те, що поміщик Березовський заборонив дочці Лукіянука Олександрі виходити заміж за селянина іншого пана, а синові Михайлу одружитися з кріпачкою теж іншого пана, про що було окремо донесено генерал-губернаторові³⁾).

Чи справді при Бібіковських обов'язкових інвентарях стало на Володимирщині краще жити народнім селянським масам?

Розв'язуючи це питання, треба мати на увазі, що, хоч інвентарні правила уніфікували інвентарну практику, але все-ж окремі інвентарі були індивідуальними конституціями для кожного окремого маєтку. До всього-ж селяни до справи свого добробуту ставилися дуже суб'єктивно. Так, янівці жили за старими панськими інвентарями і відмовлялися від Бібіковської реформи. Тому, коли робити висновок, чи могло покращати становище селян, то до кожного з маєтків або до груп останніх треба підходити індивідуально.

З другого боку, кількість архівних матеріалів по Володимирському повіту незначна. Вони торкаються найбільше першої половини інвентарної епохи й не дають ані одної копії інвентарів. Крім того, документи є не по великих і не по середніх, а найбільше по деяких малих маєтках з обмеженою кількістю кріпацької людности. Отже, за невеликими винятками, в архівних документах описана приблизно однакова побутова група панських маєтків.

Що-до загального фону документів, то дослідник переобтяжений порушеннями з боку адміністрації маєтків інвентарних норм і утисками селян. Негативна барва деяких картин дає привід до таких безнадійних висновків, які що-до цілого Правобережжя зробили навіть новітні історики. Все-ж такі абсолютні узагальнення для Володимирщини були-б необережні й однобічні. Інвентарна реформа не становила якоїсь нової системи селянського землеволодіння. Декларувавши „мірську“ землю, вона не проголосила самого „міра“ й не надала ніяких прав громаді. У цій сфері мало не все лишалось по-старому, і в тому велика була хиба

¹⁾ Пор. цю суму прибутку з сумою запомог у селі Янові, де інвентарні реформи не було переведено.

²⁾ Дѣло № 71—1853—1854 гг.

³⁾ Дѣло № 71—1853—1854 гг.

реформи. Завдання останньої не були такі широкі. Інвентарні правила фактично тільки пом'якшували трохи тягар кріпацтва й силувалися були звужити поле утисків над селянами, та й годі.

Підходячи в зазначених межах до розв'язання поставленого тут питання, треба сказати, що хоч архівні матеріали неповні, все-ж картина життя народніх мас на Володимирщині виходить досить виразна. Поміщики зустріли інвентарну реформу неприхильно. У першій половині інвентарного періоду найголовніші статті обов'язкових правил не виконувано. Селяни працювали по-над інвентарні норми й дуже заборгувалися. Борги їхні мали невилазний, кабальний характер. А втім, усі ці старокріпацькі звички панської адміністрації маєтків іще в першій половині інвентарного періоду переломлювалося. Селяни, завдяки інвентарній реформі, добивалися масового для цілих сіл зменшення днів обов'язкової праці, припинення зайвих робіт, виплати заробітної платні, здобуття недільного відпочинку, переміни урочної системи в роботі, скасування заборгованости, свободи приватних заробітків, поповнення харчових запасних магазинів, то-що. Такі реальні досягнення, що їх здобули кріпаки, мали були для них величезне значіння, бо поширювалися на всенюку масу селянства в кожному окремому селі чи маєткові. Гірше стояла справа з одиницями кріпаків. Випадки порушення відносно них інв. правил, а також і утисків часті, хоч і державна влада з цим спитувалася боротися.

Оці досягнення селянських мас у всіх зареєстрованих випадках виникали шляхом боротьби, що її переводили селяни в трьох напрямках. Кріпаки часом пасивно саботували ненавидну панщину, а це викликало для них од поміщиків кари, обвинувачення в ледацтві й перевід на важчу урочну роботу. По-друге, окремі одиниці тікали з маєтків. Але позитивні для кріпацьких мас наслідки мали скарги їхні до органів державної влади на накази та вчинки двірських адміністрацій. До цього способу села вдавалися всією масою за загальні масові інтереси і окремі кріпаки за свої особисті права. Активність селян виявлялася в тому, що або вони сами з власної ініціативи ходили скаржитися до місцевого начальства, або заявляли своє незадоволення, коли воно одвідувало маєтки.

Під тиском Бібіковського режиму поміщики пом'якшили свою тверду лінію проти домагань селян. Вони ще в деяких випадках перевищували свою владу щодо окремих селян, але легко здавалися, коли справа торкалася виступу цілої громади. Активності селян сприяло сільське православне духівництво. Навіть поліцію поміщики обвинувачували в провокуванні кріпацьких скарг. Поштрві тройки з справником і повози цугом з маршалком одвідували кріпацькі села і наводили по маєтках порядок. Поголоски про це розходилися по всіх околичніх селах. Про те самісіньке говорилося по церквах, ярмарках, базарах і корчмах, де пиячили кріпаки. Головне-ж, у Києві сидів неблаганний Бібіков, що своєю єдиною рукою погрожував і поміщикам, і справникам, і маршалкам.

Цілком зрозуміло, що поміщики ставили опір соціальній реформі, якою були обов'язкові інвентарі. Мейєр, мабуть, помилявся, коли писав, що й поміщицька класа була за неї вдячна. Реформа обмежувала її права, полегшуючи умови кріпацької праці, що на ній тоді базувалося панське господарство. В описаних малих маєтках поміщики були обтяжені скарбовими заleglostям й їм доводилося скрутно. Інвентарна реформа бралася унормовувати й усталювати взаємини між трудящими й панами, а державно-поміщицька кріпацька політична економія ще тоді не витворила була змін у системі господарювання, або тії зміни відбувалися повільно. Наростав і той самий „мір“, що його так не хтіли поміщики, обмірковуючи проєкт реформи 19 лютого 1861 року.

Що прокинуло в Володимирському кріпацтві волю до боротьби за кращі умови свого побуту? Відповідь на це можна знайти в скаргах поміщиків на своїх селян у початковий період заведення обов'язкових інвентарів. У липні р. 1848 поміщик с. Княжа Антін Старчевський (за нього маршалок граф Красицький казав, що той справді не пригнічував був своїх кріпаків), у скарзі до Бібікова так змальовував своє відношення до них: „... Я силювався бути селянам за батька. Мало не завсіді заставляв за них більше, ніж за половину всіх державних податків, що вони після того в малій кількості одробляли. Що-року давав їм сливе без повернення по кільканадцять карбованців на купівлю залізного господарчого приладдя. Без грошей давав їм, скільки захтіли, будівельного матеріалу. Лікував їх, робив полегшення в роботах“...¹⁾). Коли початок поміщицької скарги дхне давньою патріархальністю, то кінець її можна і слід психологічно перефразувати так: „Аж надійшла інвентарна реформа, і заходилися наші власні кріпаки бунтувати проти нас“...

Ясно, що після всіх попередніх болячок безпросвітного безправ'я в масах почала прокидатися думка про те, наче-б обов'язкові інвентарі — то якесь нове, спеціально для них видане, класове право, що було вичитане і покладене на схованку в церкві й про яке раніш вони не чули. Нехай який невеликий був за тих початкових часів інв. періоду опір із їхнього боку супроти поміщиків, усе-ж вони вже не мовчали. З загальної кількості випадків половина була такі, коли ініціативу заскарження поміщицьких учинків виявляли саме селяни. Було навіть і так, що вони юрбою маніфестували опозицію своїм володарям. Часом кріпаки навіть жалували, що поскаржилися на свого пана і так легко викликали таку нечасту раніш подію, як приїзд до села на слідство начальства. Важко чим иншим, як не тим, що вони почували свої класові суперечності з поміщиками, з'ясувати той факт, що маршалок при всякій нагоді мусів був умовляти їх коритися своїм панам.

Незавдоволення з поміщицьких розпоряджень на Володимирщині головню виявляли не сільська біднота (піші, бобилі), а заможніші (тяглі). Це цілком зрозуміло, бо їх було аж 70%, і вони найбільше були обтя-

¹⁾ Дѣло № 93 — 1848—1850 гг.

жені повинностями. Те, що боротьбу провадили ці більші господарі, забезпечувало захист саме масових інтересів тому, що вони єдині по суті були дійсними землеробськими господарствами.

Побут кріпаків за інвентарної реформи на Володимирщині не міг не покращати. Раз кількість і умови обов'язкової для поміщиків праці унормовувано, у мас залишалось більше вільного часу. Підвищена активність скеровувала їхню енергію до поліпшення власного господарства і на сторонні заробітки. 70% кріпацьких господарств були заможні; для більшості з них хліборобство було не тільки за знаряддя, щоб удовольняти найнеобхідніші життєві потреби, ба й за джерело прибутку. Тяглі перевозили панський хліб, ліс, мали й інші заробітки. На Володимирщині був такий загальновідомий за тих часів торговельний пункт, як Устилуг. За допомогою тяглих існували і менші, тоді ще нечисленні незаможні господарства, що й собі доповнювали свій бюджет зарібками. Хоча поміщики не додержувалися інв. ладу, але все-ж масова робоча сила кріпаків була їм потрібна. Тому в тих панських запомогах, на які поміщики так часто посилалися, по суті не було ніякого незвичайного добродійного явища. В кожному разі, коли в даному маєтку чи селі при інв. реформі були унормовані і полегшені умови кріпацької панщини, що мало величезне значіння для усієї маси кріпацтва, і коли одночасно з тим у тому-ж селі траплялися один або два випадки утисків окремих одиниць, ми все-ж не можемо не визнати чималих позитивних наслідків реформи, що призводила до покращання матеріального й морального стану мас.

Досі ще не відкрито і не вистудіювано більше матеріалів про те, як жили за інв. доби на Володимирщині народні маси; ті-ж матеріали, котрі ми маємо, не дають підстав для якихось абсолютних песимістичних висновків. Загальна картина висвітлюється така, що в першій половині інв. періоду по невеликих маєтках масові кріпацькі інтереси, в межах інв. правил, забезпечувано шляхом боротьби з панськими дворами. Вони охоронялися краще, ніж побутові умови окремих одиниць. Це-ж, як вище зазначалося, сприяло покращанню побуту мас, як на те вказував Володимирський повітовий справник і його колеги, самовидці того-часного живого життя. В інв. реформі було чимало великих організаційних дефектів. Але все-ж найголовніше добре в ній для свого часу було те, що центр ваги селянського питання, що з нього до того мало не виключно була хатня справа поміщиків, вона, хоча дуже нерішуче, намагалася перевести до станово-правної сфери. Це реально відчували народні маси навіть на такій далекій од центру Володимирщині, що частина її мала найкращу на Волині родючу землю, але межувала з р. Богом і австрійським кордоном. Друга-ж частина, посеред пісків та боліт, була одгороджена од тодішнього начальства, ба навіть од сонця лісами Волинського вбогого Полісся.

Михайло Корнилович.

Матеріали до історії українського руху за світової війни.

„Записку обь украинскомъ движеніи за 1914—1916 годы“ видано за типом „обзоровъ важнѣйшихъ дознаній, производившихся въ жандармскихъ управленіяхъ“, що їх що-року для службового вжитку видавав Департамент Поліції. Своїм планом „Записка“ від „Обзор'ів“ відрізняється тим, що до огляду українського руху за часів війни додано ще „краткій очеркъ історіи этого движенія“.

Як і „Обзор'и“, „Записку“ видано в форматі невеликого in quarto, з великими маргінесами для службових, очевидячки, нотаток та уваг. Ми не знаємо, у скількох примірниках видавалися щорічні „Обзор'и“, але, маючи на увазі, що розсилалися вони, переважно, по Жандармських Управліннях та Охоронних Відділах, можна припустити, що тираж їх був не вельми великий. „Записка“ мабуть мала більший тираж, аніж „Обзор'и“. Одне, що ті відомості, що їх тепер Департамент Поліції зів до купи, були новиною мало, а то й зовсім невідомою для багатьох військових, поліцейських та цивільних охоронників російської монархії, а друге, що „Записка“, як нам це здається, призначалася для ширення і по численних установах військової контр-розвідки і інших військових установ.

Наш примірник, що ми з нього друкуємо і що переховується в Київському Центральному Архіві, має номер аж 534-й. Ця цифра свідчить про сотні примірників, що розсилалися, кому належить. Не зважаючи на таке порівнюючи чимале поширення, цей секретний документ зостався мало відомим і до цього часу неопублікованим. Проте, документ цей має безперечний інтерес для історії як українського руху, так і спеціально для історії боротьби з українством у часи великої європейської війни.

Війна 1914 року відразу загострила в міжнародній політиці українське питання. Російський уряд, плекаючи імперіялістичні мрії про поширення кордонів своєї держави коштом Австрійської України („наслідіе Владиміра Святого“), відразу стає до боротьби з усім, що в тій „Подъяремной Руси“ було створено культурного в українських формах; з другого боку, український рух у межах Російської Держави та ще на території, що сусідила тепер з воєнним фронтом, рух, що в своїх найлояльніших виявах мав, розуміється, опозиційний до уряду характер, не міг тим урядом терпітися. Війна з Німеччиною на Україні починається, як

це не раз дотепно було сказано в українській публіцистиці, з „покоренія“ українського друкованого слова, слідом за чим ішли переслідування українських організацій та окремих людей, що визначалися діяльністю на українському ґрунті. Преса правого російсько-націоналістичного напрямку починає цькувати все українське, урядові установи явно і тайно починають робити свої репресивні висновки на практиці.

Успіхи російської армії на австрійському фронті призводять до отієї окупації Галичини, що такої страшної біди накоїла українському рухові, зруйнувавши його культурні установи, розігнавши актив української інтелігенції та кров'ю заливши спалений і сплюндрований безжалісною війною Галицький Край.

Галицька окупація, військові події і „подвиги“ російської армії в українській землі, що величалася до того своїми функціями „українського П'ємонт“, — викликають ніби зацікавлення українством, причому іноді навіть у колах самих монархістів і російських патріотів, що хоч трохи заховали в собі почуття об'єктивності, чулися голоси обурення з приводу того страшного погрому, що діявся в „освобожденной“ Галичині (виступ єп. Нікона).

Але це були самотні і не характерні явища, бо загальна картина боротьби з українством була занадто одноманітною й виразною.

Із секретних документів російських урядових органів про українство за роки війни і напередодні її, маємо вже опублікованими доповідь полтавського губернатора Багговута, датовану 4 лютим (ст. ст.) 1914 р.¹⁾ та доповідь начальника ново-заснованого при Галицькому генерал-губернаторстві Жандармського Управління, писану до товариша Міністра Внутрішніх справ²⁾.

„Записка“, що ми її подаємо, продовжує далі оті зазначені видання.

Ця „Записка“, що її склав невідомий автор, виконуючи свій службовий обов'язок десь у Жандармському Управлінні або в Департаменті Поліції, не є самостійним або оригінальним твором. З протиукраїнської літератури, що її до війни ще видавали „спеціалісти“ в боротьбі з українством (С. Щоголев, А. В. Стороженко), автор „Записки“ щедрою рукою використав, як сам він це і зазначає, відому своєрідну „працю“ діяча київської цензури С. Щоголева: „Украинское движение, какъ современнѣйшій этапъ южно-русскаго сепаратизма“ (Київ, 1912).

Автор „Записки“ вказує на початку її, що „Записка“ складається з двох, власне, частин: „краткаго изложенія исторіи украинскаго движенія въ средѣ свыше тридцатимилліоннаго населенія Малороссіи“ до війни та „описанія фактовъ... проявленія этого движенія“ за часів війни. Джерелами для складання „Записки“ — для першої частини була книжка Щоголева, для другої — ті матеріали (друковані видання та „другі ма-

¹⁾ „Секретный доносъ полтавскаго губернатора Багговута Министру внутреннихъ дѣлъ объ украинскомъ движеніи и мѣрахъ борьбы съ нимъ“ — коштом Полтавської Кооперативної Полтава, 1917, ст. 11.

²⁾ Видрукував акад. С. Єфремов в „Україні“, 1924, кн. 4.

теріалы“) і відомості, що їх зібрав Департамент Поліції через органи політичного догляду та шпівонажу.

Автор „Записки“ був не дуже великим в українстві „спеціалістом“. Дати якусь загальну характеристику українському рухові, хоч-би і з ворожого погляду, він не спромігсь, на кожному кроці бачимо у нього помилки, що виявляють елементарну необізнаність його з українським рухом. Напр., Франко фігурує в одному місці, як „Иванъ Франкъ“, видавцем київської „Ради“ названо М. С. Грушевського, список членів „Союза Визволення України“ на ст. 309 є безграмотно переданий список осіб, що їх імена траплялися на сторінках „Вістника С. В. У.“ так що членами „Союзу“ позначено Олександра Кониського й шведського вченого Єнсена, не кажучи вже про силу помилок мало не в кожному прізвищу і то в прізвищах досить відомих. Для прикладу вкажемо, що прізвище П. Мирного названо „Рудчин“; очевидно, автор не розібрав чорнилом написаного „Рудченко“ і т. д. Навіть мови української автор „Записки“ гаразд не знає і перекладає „книгарня“, як бібліотека (ст. 342), „рілля“, як „борозда“ (ст. 344) „гасло“, як „огонь“, „свѣтъ“ (ст. 344) і т. д. Бачимо в записці і такі зразки перекладу з українського, як „украиноглотатели“ (ст. 320; очевидно „україножери“) і т. п.

Найціннішою частиною „Записки“ безперечно є огляд українського руху по окремих губернях, що коротко переказує результати „дознаній“ та стеження за українцями, що їх провадила жандармська та поліцейська влада на місцях. Ця частина як-раз найбільше викриває ті таємні відомості, що їх мала влада на підставі арештів, зізнань, доносів, то-що.

Але й ця навіть частина, не кажучи вже про ті місця, де мова йде про попередній український рух, є результат механічної роботи жандармського урядовця, що зводив випадкові відомості, компілював і переказував те, в чому сам ледві розбирався.

„Записка“ вимагає багато пояснень, — але дати ті пояснення це означало-б написати історію українського руху за часів війни, а окремі навіть моменти цієї історії потребують спеціального монографічного обслідування (нпр., Українська Соціал-Демократична Партія, Товариство Українських Поступовців, Союз Визволення України і т. д.).

Маючи на увазі всю складність і широкий обсяг такого завдання, ми обмежуємось тимчасом тільки археографічним виданням цього цінного для історії українського руху документа, як матеріал для історії українського руху часів світової війни.

Осип Гермайзе.

З а п и с к а

объ украинскомъ движеніи за 1914—1916 годы съ краткимъ очеркомъ исторіи этого движенія, какъ сепаратистско-революціоннаго теченія среди населенія Малороссіи.

Содержаніе записки и опредѣленіе понятія Украинскаго движенія; Мазепинство.

Содержаніемъ настоящей записки является краткое изложеніе исторіи украинскаго движенія въ средѣ свыше тридцатимилліоннаго населенія Малороссіи до войны Россіи съ Австро-Венгріей и Германіей и описаніе фактовъ болѣе или менѣе опредѣленнаго проявленія этого движенія за время войны на основаніи собранныхъ Департаментомъ Полиціи свѣдѣній, печатныхъ изданій и другихъ матеріаловъ.

Но прежде, чѣмъ приступить къ изложенію данныхъ по вышеуказаннымъ предметамъ, надлежитъ разъяснить самое понятіе „Украинскаго движенія“.

Отвѣтъ на этотъ вопросъ содержится въ предисловіи „новѣйшаго изслѣдователя Украинства“ С. Н. Щеголева къ изданной имъ въ 1912 году въ Кіевѣ книгѣ подъ заглавіемъ: „Украинское движеніе, какъ современный этапъ южно-русскаго сепаратизма“.

Въ этомъ предисловіи по поставленному вопросу говорится дословно слѣдующее.

„Подъ южно-русскимъ сепаратизмомъ или отщепенствомъ мы разумѣемъ попытки ослабить или порвать связь, соединяющую малорусское племя съ великорусскимъ. По тѣмъ средствамъ, помощью которыхъ сепаратисты стремятся къ достиженію своей цѣли, мы можемъ различать сепаратизмъ политическій (государственная измѣна гетмановъ Выговскаго и Мазепы) и культурно-этнографическій или украинофильскій (Костомаровъ, Кулишъ).

„Въ началѣ 60 годовъ прошлаго вѣка украинофильство было перенесено въ Карпатскую Русь, гдѣ пріобрѣло руссофобскую окраску. Въ концѣ 80-хъ годовъ провозглашена была въ зарубежномъ Львовѣ доктрина объ изолированности культурно-политическихъ интересовъ малорусскаго племени и о полной его самобытности. Чтобы углубить противоположную отчужденность этого племени отъ остальной Руси, для него придумали имя украинскаго народа, а территоріи съ преобладающимъ малорусскимъ населеніемъ присвоили названіе Украйны, воспользовавшись для этого совершенно произвольно узкимъ географическимъ терминомъ

весьма определеннаго содержания. Украинoфилы галицкіе купно съ южно-рускими выработали планъ культурно-политическаго объединенія всѣхъ частей ‚Украинскаго‘ народа въ автономную единицу — Соборную (т. е. объединенную) Украину“.

„Сепаратисты новой культурно-политической марки отвернулись съ презрѣніемъ отъ этнографическаго Украинoфильства, окрестили свою идеологію ‚украинствомъ‘, пропаганду свою называютъ ‚украинскимъ движеніемъ‘, а своихъ единомышленниковъ — ‚сознательными украинцами‘. Партизаны украинства принесли въ 1905 году въ Россію выработанный ими для малороссовъ особый книжный (украинскій) языкъ. Языкъ этотъ сознательные украинцы примѣняютъ въ качествѣ орудія борьбы противъ роста русской (школьной и внѣшкольной) культуры въ средѣ южно-русскаго населенія, въ надеждѣ вытѣснить постепенно эту культуру на югъ Россіи и водворить новую культуру — украинскую“.

Остановливаясь, въ частности, на выясненіи вошедшаго въ употребленіе понятія „Мазепинства“, какъ особаго вида политическаго сепаратизма, надо имѣть въ виду, что „Мазепинство“ — какъ сепаратизмъ заключаетъ въ себѣ оттѣнки особо-измѣннической политической дѣятельности, чему доказательствомъ служатъ нижеприводимыя историческія повѣствованія вышеупомянутаго историка Щеголева.

„Къ началу XVIII столѣтія Малороссія стала успокаиваться подъ ферулой талантливаго администратора Мазепы Колединскаго. Иванъ Мазепа воспитывался при дворѣ польскаго короля Яна-Казимира, окончилъ образованіе за границей. Сдѣлавшись гетманомъ Малороссіи, Мазепа снискалъ полное довѣріе ИМПЕРАТОРА ПЕТРА I. Громадное тщеславіе его было, казалось, удовлетворено: достигнувъ зенита власти на родинѣ, онъ въ то-же время былъ кавалеромъ русскаго ордена, жалуемаго ‚за вѣру и вѣрность‘, носилъ на груди крестъ Андрея Первозваннаго, патрона всей земли русской“. Но въ этой груди таилось сердце измѣнника. Мазепа былъ человѣкомъ польской культуры. На порогъ полтавскаго боя Мазепа заключилъ тайные договоры съ польскимъ королемъ Станиславомъ Лещинскимъ и со шведскимъ завоевателемъ Карломъ XII. По этимъ актамъ вся Малороссія присоединялась къ Польшѣ, Мазепа же становился властителемъ воеводствъ Полоцкаго и Витебскаго съ титуломъ Князя. Отъ тѣхъ казацкихъ старшинъ, коимъ Мазепа довѣрился, текстъ договора былъ скрытъ, а цѣлью его указывалось освобожденіе Малороссіи отъ московской власти и образованіе изъ нея самостоятельнаго государства. Мазепа далъ Карлу 4.500 казаковъ и запорожцевъ. Полтавская побѣда рѣшила судьбу измѣнника гетмана“.

Сопоставляя вышеприведенное определеніе украинскаго движенія, какъ проявленія политическаго сепаратизма путемъ пропаганды отъчающихъ его направленію идей, съ первой статьёй Основныхъ Государственныхъ Законовъ Россійской Имперіи, въ коей изображено, что „Государство Россійское едино и нераздѣлимо“, — слѣдуетъ прежде всего

принципіально, независимо отъ характеристики приводимыхъ въ дальнѣйшемъ изложеніи фактовъ признать опасность и вредъ этого движенія съ точки зрѣнія охраненія государственнаго порядка: оно должно быть предметомъ особливаго наблюденія и вниманія подлежащихъ властей въ переживаемое нынѣ время текущей войны, такъ какъ извѣстно, что „Украинство“ имѣетъ двѣ родины: Малороссію и Австрійскую Галицію („Украина Россійская“ и „Украина Австрійская“).

Отношеніе къ Ма- Переходя къ выполненію непосредственной задачи этой
зепинству рус- записки, надлежитъ отмѣтить, что въ январѣ 1914 года
сихъ націона- Общее Собраніе членовъ клуба русскихъ націоналистовъ
листовъ. въ Кіевѣ, въ связи съ процессомъ въ Мармарошъ-Сигетѣ,
послало Предсѣдателю Совѣта Министровъ телеграмму, въ которой обра-
щаетъ вниманіе Правительства на усиленный ростъ украинской пропа-
ганды въ Россіи въ слѣдующихъ выраженіяхъ.

„На территоріи всей Южной Россіи ведется яростная пропаганда идей украинскаго сепаратизма. Многочисленные агитаторы какъ закордонные, такъ и здѣшніе всѣми способами и съ громадной настойчивостью доказываютъ, что Малороссы — это совершенно особый народъ, который долженъ имѣть самостоятельное существованіе какъ культурно-національное, такъ и политическое. Планы Мазепинцевъ заключаются въ томъ, чтобы оторвать отъ Россіи всю Малороссію до Волги у Кавказа и включить ее въ составъ Австро-Венгріи на федеративныхъ началахъ въ качествѣ автономной единицы. Вся эта дѣятельность Мазепинцевъ, открыто направленная къ разрушенію единства и цѣлости Россійской Имперіи и опирающаяся на Австропольскій галиційскій Пьемонтъ, не встрѣчаетъ абсолютно никакого противодѣйствія со стороны русскаго Правительства. Многіе мазепинцы даже состоятъ на государственной службѣ, особенно, къ крайнему сожалѣнію, по учебному вѣдомству. Съ другой стороны, въ то время, какъ Австро-Венгерское Правительство грозитъ Графу Владимиру Бобринскому арестомъ въ случаѣ прибытія его въ предѣлы Австро-Венгріи, закордонные вожди мазепинства свободно пріѣзжаютъ въ Россію для агитаціонной и организаціонной работы и пользуются у насъ полной неприкосновенностью и гостепріимствомъ. А глава всего мазепинско-украинскаго движенія, направленаго къ разрушенію Россійской Имперіи, пользующійся громадной поддержкой виѣшнихъ враговъ Россіи, Львовскій профессоръ Грушевскій состоитъ даже въ русскомъ подданствѣ и живетъ то во Львовѣ, то въ Кіевѣ, безпрепятственно руководя опасной и гибельной для Россіи работой мазепинскаго лагеря“.

Далѣе, въ Январѣ того-же 1914 года въ Петроградской газетѣ „Свѣтъ“ была напечатана статья подъ заглавіемъ „Покровители мазепинства“, въ которой, между прочимъ, говорится слѣдующее.

„Всѣми, воспоминающими нашу смуту 1905 и 1906 годовъ должно быть забыто, что тогда при нашей академіи наукъ была образована особая комиссія для отмѣны ограниченій и стѣсненій малорусскаго печатнаго слова въ Россіи. Въ комиссію эту была подана докладная за-

писка, составленная въ духѣ прежнихъ культурныхъ украинофиловъ, группировавшихся въ 70 годахъ въ Кіевѣ въ закрытомъ затѣмъ Кирилло-Мефодіевскомъ Обществѣ. Новѣйшій изслѣдователь „Украинства“ С. Н. Щеголевъ устанавливаетъ, что именно съ этой записки начинается новая эра украинства Россіи. Начать съ того, что послѣ этой записки обязательное правописаніе, употреблявшееся съ 1876 года въ малорусской литературѣ прозванное весьма знаменательно „Романовскимъ“ было замѣнено фонетическимъ правописаніемъ, такъ называемой „Кулишовкой“ (Кулишъ — малорусскій писатель-украинофилъ), признанной оффиціально въ Австро-галицкихъ школахъ, гдѣ оно насильственно въ 1893 году было введено вмѣсто историческаго русскаго правописанія. Торжество Австрійской казенной фонетики въ Австріи явилось первымъ шагомъ для дальнѣйшихъ завоеваній. Академія наукъ издала въ 1906 г. „Карту Угорской Руси“ не историческимъ русскимъ правописаніемъ, а этой австрійской фонетикой. Также былъ въ 1907 году изданъ и малорусскій переводъ Евангелія, одобренный Святѣйшимъ Синодомъ... Австрійская казенная фонетика... выдумана Австрійскими политиками для полного раздѣленія обоихъ нарѣчій единого русскаго языка... Литературное украинство быстро выродилось въ политическое мазепинство. Вожди мазепинства въ Галиціи и въ нашей Малороссіи пользуются серьезнымъ вниманіемъ со стороны Австрійскаго и Германскаго Правительствъ... За спиною мазепинцевъ стоятъ такіе историческіе враги Россіи, какъ польскіе іезуиты (Глава Галицкихъ мазепинцевъ митрополитъ Андрей Шептицкій), какъ Австро-Венгрія и Германія“...

Исторія Украинскаго движенія въ Россіи. Украинскія политическія партіи и организаціи и политическія задачи ихъ. Обращаясь затѣмъ къ історіи украинскаго политическаго движенія въ Россіи, надлежитъ отмѣтить, что ходъ историческаго развитія этого движенія, какъ онъ описывается въ спеціально украинскихъ партійныхъ изданіяхъ представляется въ такомъ видѣ.

Съ уничтоженіемъ гетманщины въ царствованіе ИМПЕРАТРИЦЫ ЕКАТЕРИНЫ II Украина была сдѣлана провинціей Россійской Имперіи и такимъ образомъ, прошло уже 150 лѣтъ со времени окончательной отмѣны самостоятельности Украины. Но вскорѣ затѣмъ вмѣстѣ съ развитіемъ мѣръ „русофикаціи“ Украины началась среди украинцевъ борьба за свободу родного края и возникла среди нихъ мысль о политическомъ освобожденіи Украины. Въ началѣ XIX столѣтія эта мысль объединяла украинцевъ, которые группировались въ массонскихъ ложахъ и обществахъ декабристовъ.

Образовавшіяся въ Малороссіи въ связи съ декабристскимъ движеніемъ тайныя общества ставили своей задачей обратить Россію въ федеративное государство, причемъ одной изъ частей послѣдняго должна была быть автономная Украина. Идейнымъ преемникомъ этихъ обществъ явилось основанное Костомаровымъ въ 1846 году „Кирилло-мефодіевское общество“ („Кирилло-мефодіевское братство“ — Шевченко, Костомаровъ, Гулакъ и другіе), вскорѣ закрытое Правительствомъ въ виду явно выра-

жившагося революціоннаго его направленія: общество это считало Украину „осободержавнымъ тѣломъ въ Общественной федераціи“.

Послѣ Крымской войны украинство вновь подняло голову. Въ большихъ городахъ образовались украинскіе кружки изъ сознательныхъ „сыновъ своего народа“. Особенное значеніе имѣли кружки Кіева и Петрограда, гдѣ главнымъ образомъ разрабатывалась „украинская идея“. Много украинцевъ, недовольныхъ Россійскимъ абсолютизмомъ, принимаетъ активное участіе въ польскомъ возстаніи 1863 года и въ Россійскихъ революціонныхъ организаціяхъ, особенно въ 70 годахъ минувшаго столѣтія.

Въ концѣ 70 и въ началѣ 80 годовъ среди украинской молодежи появляются серьезныя радикально-политическія и соціально-революціонныя теченія, возникшія отчасти подъ вліяніемъ общероссійской революціонной борьбы. Но въ то время, какъ общероссійскія революціонныя организаціи были настроены „централистично“, украинскія мечтали о реформѣ Россіи на федеративныхъ началахъ.

Выразителемъ украинскаго соціально-политическаго радикализма былъ въ то время профессоръ исторіи Михаилъ Драгомановъ, стремившійся къ политическому обособленію Малороссіи; его политическимъ идеаломъ была „автономія Украины въ предѣлахъ федеративно-реформированной Россіи“.

Такъ какъ Правительство приняло противъ этого теченія рядъ рѣшительныхъ мѣръ, Драгомановъ бѣжалъ за границу въ Галицію. Своими сочиненіями Драгомановъ оказалъ большое вліяніе на украинское населеніе какъ въ Россійской Имперіи, такъ и въ Галиціи. Благодаря Драгоманову скоро среди студенчества образовались кружки украинскихъ соціалистовъ-федералистовъ.

Въ Галиціи Драгомановъ нашель двѣ партіи „Старорусскую“, считавшую русскихъ галичанъ въ культурно-національномъ отношеніи частью единого русскаго народа, и „Народную“, имѣвшую украинофильскій характеръ. Найдя, что староруссы — Царскіе слуги, а народная партія слишкомъ отстала, Драгомановъ въ началѣ 90 годовъ основалъ въ Галиціи третью партію „Радикальную“, въ которую перешла часть членовъ „Народной партіи“.

Но всѣ эти партіи не были настоящими политическими партіями.

Первой партіей въ полномъ значеніи этого слова съ программой, организаціей и планомѣрной работой была Революціонная Украинская Партія, съ именемъ которой связаны извѣстные крестьянскіе беспорядки въ Полтавской губерніи въ 1902 году и другія позднѣйшія революціонныя выступленія.

Основана она была въ 1900 году. Первымъ ея сочиненіемъ была брошюра подъ заглавіемъ „Самостійна Украина“, въ которой описаны историческія права Украины на самостоятельное существованіе.

Революціонная Украинская партія, призывая жившихъ въ Россіи малороссовъ отложиться отъ Россіи и образовать „Самостійницкое“ (выраженіемъ котораго была вышеуказанная брошюра), „Драгомановское“

(автономія України вь предѣлахъ федеративно-реформированной Россіи) и „россійскія соціаль-демократическое и соціаль-революціонное“.

Ета партія завоевала себѣ всеобщія симпатіи среди украинской молодежи и вскорѣ во всѣхъ значительныхъ мѣстахъ Украины образовались ея комитеты („Вильні громади“) съ Центральнымъ Комитетомъ вь Кіевѣ во главѣ. Другой вліятельной організаціей той же партіи былъ „Заграничный Комитетъ“ ея во Львовѣ. („Закордонный Комитетъ“).

Развивая энергично свою революціонную работу, эта партія имѣла вь общенациональномъ и культурномъ движеніи Украины огромное значеніе и была основательницей украинского революціоннаго движенія вь Россіи.

Революціонная Украинская партія первая посѣяла вь широкія массы Украинскаго народа политическія идеи, первая начала организовывать ихъ и агитировать среди нихъ своими выступленіями на политической и экономической почвѣ, первая дала имъ украинскія книжку, газету и воззванія, первая по Драгоманову создала для Украины политическую литературу, печатая ея произведенія за границей и вь нелегальныхъ типографіяхъ на Украинѣ. Вь 1900—1905 годах она выпустила вь Львовѣ и Черновицахъ цѣлый рядъ брошюръ и листковъ и издавала двѣ газеты „Праця“ (Трудъ) и „Селянынь“.

Вь дальнѣйшей эволюціи дѣятельности революціонной Украинской партіи особенно большое значеніе возымѣла Россійская соціаль-демократическая идеологія, приведшая партію къ расколу и образованію двухъ новыхъ партій.

Съ одной стороны, выдѣлились изъ нея тѣ элементы, которые ставили на первый планъ національныя домагательства („спеціально украински постуляти“), съ другой стороны — изъ нея ушли и тѣ, которые главной цѣлью своихъ стремленій считали задачи соціального и политическаго перестроя Россіи.

Первые элементы — правое крыло — положили начало такъ называемой „Украинской народной партіи“, дѣятельность которой проявила себя изданіемъ вь 1902 — 1905 гг. нѣсколькихъ брошюръ и газеты „Самостійна Україна“ и опредѣленно выразила чисто украинскія домагательства вь направленіи достиженія самостоятельности Украины.

Вторые же изъ упомянутыхъ выше элементовъ — лѣвое крыло, прикнувши вь 1905 году къ Россійской соціаль-демократіи, организовались вь такъ называемую „Спілку“ — „краеву організацію украинскаго сільскаго пролетаріату“.

По мысли своихъ вождей „Спілка“ предполагала вести свою работу главнымъ образомъ вь области соціально-политической, среди крестьянъ, включая до задачи общероссійской революціи. Однако, вь дѣйствительности и „Спілка“ вынуждена была считаться съ украинскими „постулятами“ и широко проповѣдывала автономію Украины. И по формѣ своей она оставалась все-таки „украинской організаціей“, много работала среди украинскаго сѣльскаго пролетаріата, среди котораго имѣла значительное

вляніе и широкія связи, о чемъ свидѣтельствуеъ избраніе во 2-ю Государственную Думу отъ Кіевской губерніи нѣсколькихъ депутатовъ, кандидатовъ „Спілки“.

Одновременно съ отдѣленіемъ „Спілчанъ“ оставшееся въ революціонной украинской партіи большинство ея членовъ приняло официально на своемъ съѣздѣ въ 1906 году также программу Россійской соціально-демократической рабочей партіи и, переименовавшись въ Украинскую соціально-демократическую рабочую партію, вскорѣ послѣ IV Стокгольмскаго Объединительнаго съѣзда Россійской соціально-демократической рабочей партіи примкнула къ ней на началахъ автономіи, причемъ девизомъ своей программы Украинская соціально-демократическая рабочая партія поставила требованіе автономіи Украины.

Послѣдовавшіе затѣмъ аресты заставили главныхъ дѣятелей „Спілки“ и Украинской соціально-демократической рабочей партіи переѣхать за границу, куда и были перенесены объединяющіе центры этихъ организацій.

Другой важной партіей была „Украинска Демократична Партія“, въ которую сьорганизовалось, главнымъ образомъ, старшее поколѣніе украинскихъ патріотовъ, которому либеральныя вѣянія 1905 года дали возможность легальнаго выступленія.

Эта партія скоро получила широкое распространеніе. Программа и тактика Украинской демократической партіи напоминаетъ собою въ общихъ чертахъ программу Россійской конституціонно-демократической партіи (такъ называемыхъ „кадетів“). Однако, украинскіе демократы домогались — въ отличіе отъ русскихъ кадетовъ — федераціи народовъ Россіи и широкой автономіи Украины.

Вскорѣ по своемъ возникновеніи украинская демократичная партія объединилась съ близкой къ ней радикальной группой и стала называться украинской демократично-радикальной партіей. Помянутая радикальная группа состояла изъ радикально настроенной украинской интеллигенціи съ покойнымъ бывшимъ сельскимъ учителемъ и впослѣдствіи издателемъ популярныхъ украинскихъ брошюръ Борисомъ Гринченкомъ во главѣ, тѣмъ самымъ Гринченкомъ, который былъ послѣдователемъ также покойнаго нынѣ Драгоманова, много работалъ за идею украинизации южно-русской школы и конспиративно велъ въ своихъ школахъ одновременно съ преподаваніемъ русскаго языка обученіе языку малорусскому. Эта группа Гринченко не могла примириться съ соціально-демократической программой Украинской соціально-демократической рабочей партіи и стояла ближе къ идеологіи Россійскаго радикальнаго народничества того самого крыла, что позднѣе сьорганизовалось въ партію народныхъ соціалистовъ.

Въ своей дѣятельности украинская демократическо-радикальная партія часто шла рука объ руку съ русскими кадетами, среди которыхъ имѣла какъ чисто товарищескія отдѣльныя связи, такъ и организаціонныя, ибо отдѣльные члены ея состояли одновременно и членами русской конституціонно-демократической партіи, а иногда за-

сѣдали въ управленіяхъ мѣстныхъ кадетскихъ организацій, отстаивая украинскіе интересы.

Въ политической жизни Украины Украинская соціально-демократическая рабочая партія и Украинская демократично-радикальная партія сыграли великую роль: онѣ были главными выразительницами взглядовъ и домогательствъ сознательнаго украинскаго общества въ Россіи.

Правые элементы никогда не выступали въ Украинѣ, какъ партія; лишь отдѣльныя лица изъ нихъ присоединялись къ Россійскимъ октябристамъ или другимъ подобнымъ организаціямъ.

Мало извѣстной была до 1905 года партія Украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ, образовавшаяся изъ отдѣльных украинцевъ, раздѣлявшихъ программу Россійскихъ соціалистовъ-революціонеровъ. Въ 1907 году состоялся организаціонный сѣздъ членовъ Украинской „соціалистично-революціонной“ партіи. Программа, однако, сѣздомъ принята не была, и лишь были выработаны отдѣльные пункты ея. Въ 1908 году къ партіи Украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ присоединились члены такъ называемой „Обороны Украины“. Этимъ именемъ называла себя та Украинская революціонная организація, которая преслѣдовала революціонно-военную цѣль, хотя и проявляла свою дѣятельность лишь въ анархическихъ выступленіяхъ (экспроприаціяхъ).

Партія Украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ проявила себя лишь въ изданіи за границей нѣсколькихъ переводныхъ брошюръ.

Несмотря на существованіе этой партіи все-таки господствующими въ Украинской жизни слѣдуетъ признать двѣ вышеупомянутыя: Украинскую демократично-радикальную и Украинскую соціально-демократическую. Въ 1905—1907 гг. обѣ эти партіи имѣли во всей Украинѣ свои организаціи, которыя вели агитацію за автономію. Вновь образовавшаяся въ это время пресса примыкала къ этимъ партіямъ, преимущественно къ демократично-радикальной.

Послѣ роспуска 2-й Государственной Думы противогосударственная дѣятельность организацій помянутыхъ партій мѣрами Правительства была въ значительной степени ослаблена; но несмотря на это Украинство, какъ политическое теченіе, продолжало рисширяться, о чемъ свидѣтельствовали демонстраціи бывшія въ Кіевѣ въ связи съ чествованіемъ памяти поэта Шевченко. (Въ 1914 году истекло 100 лѣтъ съ дня рожденія его).

Періодъ времени съ 1907 по 1914 годъ былъ посвященъ украинствомъ „переоцѣнкѣ всѣхъ цѣнностей“. Въ эту эпоху „старые божки стали терять свою силу“, гасли надежды на уразумѣніе украинскихъ потребностей и помощь имъ со стороны передовыхъ россійскихъ прогрессистовъ („поступовцівъ“), у которыхъ все больше и больше выявлялось ихъ національное обличіе. Среди украинцевъ складывалось убѣжденіе, что эти надежды беспочвенны и что по мѣрѣ роста украинской національной сознательности противъ украинства объединялось все ве-

ликороссійское общество безъ исключенія. Примѣръ Галичины, гдѣ противъ украинскихъ національныхъ домогательствъ стояло соединенной силой все польское общество, лишь болѣе обосновывали это убѣжденіе. Одновременно съ этимъ значительно росли ряды украинскихъ патріотовъ: россійскія шеренги стали покидать и великовозрастные украинцы.

На партійную жизнь эта духовная эволюція украинскаго народа также оказала свое вліяніе. Особенно это сказалося на украинской соціаль-демократіи.

Вѣрной прежней Украинской соціаль-демократической рабочей партіи осталась къ 1914 году лишь небольшая группа старшихъ ея членовъ которая развивала интенсивно только легальную дѣятельность. Остальная-же большая часть соціаль-демократовъ стала работать совмѣстно съ другими элементами на широкой основѣ національнаго возрожденія.

Въ результатѣ взаимодействія означенныхъ причинъ образовались въ 1914 году двѣ новыя организаціи украинской демократіи: 1) „Товарищество украинскихъ поступовцѣвъ“ и 2) „Союзъ визволення України“.

Въ товарищество украинскихъ „поступовцевъ“ по утвержденіямъ автора историческаго очерка развитія украинской политической мысли соціаль-демократа В. Дорошенко — вошли украинскіе демократы радикалы и бывшіе члены украинской соціаль-демократической рабочей партіи; въ программу же дѣятельности этого товарищества была поставлена задача объединенной работы надъ завоеваніемъ для Украины правъ у Россіи и неустанная защита существующихъ у украинцевъ преимуществъ.

Въ политической борьбѣ товарищество украинскихъ „поступовцевъ“ ищетъ себѣ союзниковъ среди соотвѣтственныхъ элементовъ другихъ народностей. Въ культурной жизни Украины оно имѣетъ большое значеніе, такъ какъ вся легальная украинская работа на литературномъ и экономическомъ поприщахъ развивается подъ его руководствомъ.

Идея образованія Союза освобожденія Украины („Союза визволення України“) возникла нѣсколько лѣтъ тому назадъ и была разработана еще въ 1912 году. Союзъ этотъ объединяетъ собою „самостійницькіе“ элементы на Россійской Украинѣ независимо отъ партійныхъ взглядовъ и являетъ собою представительство національно-политическихъ и экономическихъ интересовъ украинскаго народа въ Россіи.

Политическимъ постулатомъ Союза служить „державна самостійность України“, а реализацію своихъ національныхъ стремленій Союзъ соединяетъ съ пораженіемъ Россіи на войнѣ, развивая въ этомъ направленіи соотвѣтственную дѣятельность.

Вышеизложенныя историческія данныя надлежитъ дополнить характеристикой участія въ украинскомъ движеніи профессора Львовскаго Университета М. Грушевскаго, который — какъ будетъ ясно изъ сопоставленія всѣхъ данныхъ настоящей записки — игралъ большую роль въ исторіи этого движенія, какъ культурно-политическаго проявленія

сепаратизма и является центральной личностью, связывающей собой историческое прошлое украинства съ его дѣйствительностью, современной настоящей войнѣ.

Въ 1894 году въ Галиціи при Львовскомъ университетѣ открыта была кафедра исторіи Южной Руси съ преподаваніемъ на русско-украинскомъ языкѣ. Кафедра эта по соглашенію Кіевского украинскаго кружка съ австрійскими поляками была предоставлена русскому подданному и питомцу Кіевского университета Михаилу Сергѣевичу Грушевскому. Во Львовѣ профессоръ Грушевскій — какъ пишетъ изслѣдователь украинства С. Н. Щеголевъ — занялся „созданіемъ книжнаго украинскаго русскаго языка, реформой южно-русской (украинско-русской) исторіи и созданіемъ новой „украинско-русской“ политической партіи.

Выработкой украинско-русскаго языка занималось собственно существующее въ Львовѣ „Научное общество имени Шевченко“, а Грушевскій руководилъ этой работой, какъ предсѣдатель названнаго общества.

Наиболѣе важной изъ указаннаго была реформа южно-русской исторіи; эту реформу Грушевскій выполнилъ съ опредѣленной тенденціей. При написаніи „Исторіи Украйны-Руси“ задача Грушевскаго — какъ поясняетъ С. Н. Щеголевъ — „сводилась не только къ тому, чтобы доказать самобытность украинско-русскаго народа и отдѣльность его отъ другихъ русскихъ племенъ (бѣлоруссовъ и великоруссовъ), но и къ провозглашенію его возможно большей абсолютной древности и относительнаго старшинства его гегемоніи надъ этими племенами въ прошломъ“... Напутствовалъ онъ этотъ трудъ и девизомъ: „Познайте истину и истина освободитъ Вы“, позаимствованнымъ у „Кирилло-Методіевцевъ“, и этимъ предупредилъ читателя, что „авторъ принадлежитъ къ продолжателямъ — защитникамъ южно-русской федералистической идеи“. „Краеугольнымъ камнемъ исторіи г. Грушевскаго является“ — по словамъ того же Щеголева — „тезисъ“, будто Кіевское государство (княжескій періодъ), его законы, бытъ и культура были созданіемъ не русской, а украинской національности“.

Въ 1899 году Грушевскій принялся за организацію въ Галичинѣ новой политической партіи, названной „національно-демократической“. Въ программу этой партіи входили (см. сочиненіе С. Н. Щеголева стр. 123): борьба съ поляками въ Галиціи за равноправіе, полный непримирительный разрывъ съ руссофилами и, наконецъ, унаслѣдованіе заповѣди игравшаго крупную роль въ украинофильскомъ движеніи профессора исторіи и политика публициста социалиста-федералиста Драгоманова о содѣйствіи федеративнымъ и автономическимъ стремленіямъ въ Южной Россіи. „Нашимъ идеаломъ“ — излагалъ такъ Грушевскій организаціонную программу — „должна быть независимая Русь-Украйна, въ которой бы всѣ части нашей націи соединились въ одну современную культурную державу; мы, поэтому, будемъ среди російскихъ украинцевъ поддерживать такіа стремленія, которыя ведутъ къ преобразованію Россійской державы изъ Самодержавной и Централистической въ державу

конституційно-федералистическую, основанную на автономіи народностей“. „Лозунгомъ г. Грушевскаго явилось литературное, культурное и политическое возрожденіе того гипотетическаго украинскаго народа, который еще съ IV вѣка управлялся, будто бы, своими украинскими князьями; Польша и Россія, съ его точки зрѣнія, были въ равной мѣрѣ узурпаторами украинской государственности и поработителями украинцевъ“... „Радикальный (драгомановскій) ферментъ облегчилъ проникновеніе въ новую партію идеи политической независимости Соборной Украйны“...

Наконецъ, по словамъ того же Щеголева — профессоръ Грушевскій стоитъ во главѣ двухъ украинскихъ научныхъ обществъ въ Кіевѣ и Львовѣ, издаетъ Кіево-Львовскій Вѣстникъ, участвуетъ съ января 1912 года въ Московскомъ журналѣ „Украинская Жизнь“, вдохновляетъ крупнѣйшія „книгарни“ (библіотеки) въ Кіевѣ и Харьковѣ и вообще является „настоящимъ кормчимъ украинскаго, правильнѣе Соборно-украинскаго движенія в Россіи“, „современныхъ украинскихъ дѣлъ мастеромъ“ „ересіархомъ современнаго украинскаго движенія“.

Политическая плат- Самъ профессоръ М. Грушевскій въ написанной имъ форма М. С. Гру- и изданной въ 1907 году въ Петроградѣ книгѣ подъ шевскаго, выдвину- заглавіемъ: „Освобожденіе Россіи и Украинскій вопросъ“ та имъ въ своемъ пропагандируетъ (129 ст. Угол. Улож.) свою политиче- сочиненіи: „Осво- скую платформу демократично-радикальнаго содержанія боженіе Россіи и украинскій вопросъ“ въ слѣдующихъ словахъ.

и другихъ своихъ ли- „Вѣрные завѣтамъ украинскаго освободительнаго движе- тературныхъ произ- нія, выдвинувшаго федеративный принципъ, какъ осно- веденіяхъ. ваніе будущаго устройства отношеній политическихъ и на-

ціональных, и неизмѣнно проводившаго его, начиная съ т. н. кирилло-мифодіевскаго братства, мы признаемъ федеративныя формы наиболѣе совершеннымъ способомъ сочетанія государственнаго союза съ интересами свободнаго и нестѣсненнаго развитія національной жизни, но въ настоящемъ настаиваемъ на осуществленіи принципа національно-территоріальной автономіи, какъ одного изъ основаній новаго государственнаго устройства. Сообразно этому территорія съ преобладающимъ украинскимъ населеніемъ должна быть выдѣлена изъ нынѣшнихъ административныхъ подраздѣленій и наряду съ преобразованиемъ органовъ мѣстнаго самоуправленія на широкихъ демократическихъ началахъ должна получить общіе органы областного законодательства и самоуправления, руководимые народнымъ представительствомъ въ видѣ украинскаго сейма, избираемаго всеобщимъ, равнымъ, прямымъ и тайнымъ голосованіемъ. Такъ какъ установленіе границъ, возможно точно совпадающихъ съ національнымъ составомъ населенія, должно потребовать нѣкотораго времени, то общеимперскій законъ, реформирующий организацію мѣстнаго самоуправления, чтобы не тормозить деталями рѣшенія этого вопроса, можетъ ограничиться принципиальнымъ постановленіемъ объ измѣненіи границъ существующихъ административныхъ подраздѣленій сообразно

этнографическому составу населенія (а внутри этнографической территории сообразно экономическимъ условіямъ, удобствамъ сообщенія) и срока, когда должно войти въ силу новое административное дѣленіе.

Организація областного украинскаго сейма и связанныхъ съ нимъ органовъ управленія и контроля съ широкими полномочіями въ мѣстномъ законодательствѣ, въ распоряженіи мѣстными финансами и областнымъ земельнымъ фондомъ, въ мѣстномъ управленіи, въ организаціи просвѣщенія и духовныхъ дѣлъ, общественной безопасности и средствъ экономическаго развитія, — по аналогіи другихъ наиболѣе крупныхъ автономныхъ организацій Россіи, должна послѣдовать одновременно съ ними, и по аналогіи съ ними должны быть опредѣлены предѣлы полномочій областного сейма и его органовъ, съ одной стороны, и центральнаго парламента и общеимперскихъ министерствъ — съ другой. Предоставивъ центральнымъ органамъ нормированіе общихъ основаній государственнаго и общественнаго строя, распоряженіе средствами, необходимыми для содержанія органовъ центральнаго и общеимперскаго провинціального управленія (а также и въ тѣхъ отрасляхъ, которыя въ интересахъ государственнаго союза и лучшей своей организаціи останутся въ вѣдѣніи общеимперскихъ министерствъ), равно какъ и управленіе въ этихъ сферахъ, — общеимперская конституція должна оставить органамъ мѣстнымъ широкую область устройства и нормированія мѣстныхъ отношеній, съ правомъ законодательной и всякой иной инициативы по отношенію къ органамъ центральнымъ, должна обезпечить такой порядокъ, при которомъ экономическія средства края, за исключеніемъ справедливаго участія въ общегосударственныхъ издержкахъ, обращались бы на удовлетвореніе потребностей мѣстной культурной и экономической жизни, и освободить теченіе и развитіе мѣстной жизни отъ давленія централизма.

Спеціальными законами должна быть устранена всякая централизація и въ области церковнаго управленія, а также искусственная перетасовка этнографическихъ элементовъ въ арміи, и созданы такія условія, чтобы отбываніе военной службы происходило какъ можно ближе къ родинѣ или постоянному мѣстопробыванію солдатъ, а не въ далекихъ краяхъ, въ совершенно чуждыхъ климатическихъ и бытовыхъ условіяхъ.

Особыми общеимперскими законами должны быть установлены права, которыми пользуются языки и нарѣчія не государственныхъ въ учрежденіяхъ, находящихся въ вѣдѣніи общеимперскихъ министерствъ, а также обезпечены права національностей, находящихся на извѣстной территоріи въ меньшинствѣ, по отношенію къ учрежденіямъ общимъ и мѣстнымъ, а указаны нормы, гарантирующія имъ возможность нестѣсняемаго существованія и осуществленія своихъ національныхъ и культурныхъ вопросовъ. Въ первую очередь въ разрѣшеніи этого вопроса должно быть поставлено введеніе народныхъ языковъ, въ томъ числѣ и украинскаго среди украинскаго населенія, въ народную школу, какъ языка преподаванія, а въ школу среднюю и высшую украинскихъ дисциплинъ, какъ предметовъ преподаванія. Также принятіе мѣръ къ тому,

чтобы не было недостатка въ учителяхъ народныхъ школъ, которые могли бы вести преподаваніе на украинскомъ языкѣ, а въ различныхъ учрежденіяхъ украинской территоріи — въ чиновникахъ, владѣющихъ этимъ языкомъ для сношенія на немъ съ мѣстнымъ населеніемъ. Далѣе — признаніе всѣхъ правъ украинскаго языка, съ сохраненіемъ за русскимъ значенія языка общегосударственнаго, и скорѣйшее проведеніе его, по мѣрѣ устраненія чисто-техническихъ трудностей, въ практику органовъ мѣстнаго управленія и всякаго рода учреждений, остающихся въ вѣдѣніи органовъ центрального правительства. Наконецъ, устраненіе всякихъ ограниченій, стѣсняющихъ пользованіе своимъ роднымъ языкомъ во всѣхъ сферахъ культурной и общественной жизни.

Высказывая эти наши требованія, мы питаемъ твердую увѣренность, что скорѣйшее осуществленіе ихъ дастъ украинскимъ областямъ Россіи возможность возстановить правильное развитіе своей жизни, подавленное централистическою политикою старого режима, и подняться изъ культурнаго, общественнаго и экономическаго упадка, къ которому онѣ были приведены системою преслѣдованій національной и общественной жизни и всѣхъ проявленій ихъ національныхъ особенностей. Въ старомъ порядкѣ украинскія земли служили крупнымъ источникомъ государственнаго бюджета, а сами были обречены на полное захуданіе, не получая взамѣнъ самыхъ элементарныхъ средствъ къ подъему экономическаго благосостоянія населенія, охраненію народнаго здравія, распространенію просвѣщенія и культурному подъему населенія. Нашъ народъ, организовавшій нѣкогда изъ своихъ убогихъ средствъ систему школъ и покрывшій свою территорію ихъ сѣтью — уничтоженной, но не замѣненной ничѣмъ лучшимъ во время бюрократическаго режима, былъ лишенъ школы въ продолженіе болѣе чѣмъ цѣлаго столѣтія, и въ результатъ этотъ народъ, послужившій нѣкогда проводникомъ культуры и просвѣщенія для государственной народности, — безконечно отсталъ затѣмъ отъ нея, благодаря попеченіямъ того же режима, осудившаго его на безпросвѣтную тьму. Населеніе, поражавшее своимъ общественнымъ и гражданскимъ развитіемъ, культурностью, богатыми задатками въ различныхъ областяхъ творчества, приведено было въ состояніе полного застоя, ослабленія всякихъ общественныхъ и культурныхъ инстинктовъ. Обезпеченіе въ новомъ строѣ Россіи нестѣсненнаго экономическаго и культурнаго движенія, всесторонняго національнаго развитія при широкой автономіи и самоуправленія въ духѣ полной демократизаціи дастъ Украинѣ возможность выйти изъ этого тяжелаго состоянія. Изгладивъ горькія воспоминанія о бѣдствіяхъ, причиненныхъ старою системою, оно свяжетъ украинскій народъ и украинскія земли въ крѣпкій союзъ съ другими народностями и областями Россіи и послужитъ залогомъ прочности союза, невозможной безъ удовлетворенія стремленія народностей и областей къ свободному и успѣшному развитію своей мѣстной жизни.

Въ интересахъ всего этого союза и его составныхъ частей, въ интересахъ успѣшнаго разрѣшенія великихъ задачъ, поставленныхъ освободо-

дительною дією Росії, и дружной работы ея областей и народовъ надъ ихъ осуществленіемъ, эта національная областная программа, которую мы поставили здѣсь, какъ постулатъ украинства въ неразрывной связи съ перестройкой всей Росії на началахъ національной равноправности и областной автономіи должна быть осуществлена безотлагательно.

Останапливаясь на существѣ содержанія этого собственнаго произведенія профессора Грушевскаго, выявляющаго съ очевидной ясностью его политическое міровоззрѣніе, и сопоставляя содержаніе этого сочиненія съ текстомъ 129 ст. Угол. — надлежитъ признать, что это произведеніе законопреступно, такъ какъ заключаетъ въ себѣ возбужденіе къ государственному перевороту — безотлагательною замѣною установленнаго въ Росії Основными Законами образа правленія государственной федераціей народовъ Росії съ широкой національной автономіей областей съ учрежденіемъ областныхъ сеймовъ, центрального парламента и общеимперскихъ министерствъ.

Въ 1910 году профессоръ Грушевскій въ сборникѣ своихъ статей подъ заглавіемъ: „Формы національнаго движенія въ современныхъ государствахъ“ разъясняетъ, что прогрессивная украинская платформа признаетъ національно-территориальную автономію и федеративный строй государства; она настаиваетъ на необходимости переустройства государства на принципахъ такой автономіи, съ проведеніемъ признаковъ централизаціи въ глубину этихъ автономныхъ организацій.

Въ 1911 году Грушевскій выступилъ съ новой деклараціей объ украинствѣ какъ о политической силѣ, которая грозила ослабить національную мощь государственной велико-русской народности и даже — самого государства; при этомъ Грушевскій констатировалъ, что неблагосклонность къ украинству глубоко залегла во всякіе кружки славянофиловъ, славистовъ и славяновѣдovъ. Вмѣстѣ съ тѣмъ, отвѣчая славянскому ученому міру гордымъ презрѣніемъ, Грушевскій призывалъ земляковъ „вырвать украинскую культуру изъ славянскаго мракобѣсія, изъ славянскихъ объятій, которыя стремятся задушить украинскую жизнь“.

Наконецъ, по сообщенію Кіевского Генераль-Губернатора, профессоръ Грушевскій является лидеромъ и вдохновителемъ украинской національно-демократической партіи, т. е. той партіи, которая — какъ выше указано — въ отличіе отъ русскихъ кадетовъ домогается федераціи народовъ Росії и широкой автономіи Украины. По пріѣздѣ въ Кіевъ 28-го ноября 1914 года профессоръ Грушевскій былъ арестованъ и обысканъ. По обыску у него были обнаружены: металлическій знакъ „Радикальной украинской партіи“ и фотографическія карточки нѣкоторыхъ членовъ революціонной организаціи: „Союза освобожденія Украины“, возникшей, — какъ упомянуто выше — въ 1912 году, существующей нынѣ въ Австріи и помогающей пораженія Росії въ настоящей войнѣ.

Арестъ Грушевскаго и свѣдѣнія о его дѣятельности съ 1904 по 1914 г. Дѣль ходатайство о воспрещеніи вѣзда въ Россію профессору Львовскаго университета Михаилу Грушевскому и другимъ австрійскимъ ученымъ, агитирующимъ въ пользу „Украинской Самостійности“. Вслѣдствіе этого Департаментъ Полиціи просилъ Кіевскаго Генераль-Губернатора Генераль-Адъютанта Трепова установить негласное наблюденіе за дѣятельностью Грушевскаго при посѣщеніи имъ Кіева, въ результатѣ чего Генераль-Губернаторомъ Треповымъ и было сдѣлано распоряженіе объ арестѣ и высылкѣ изъ Кіева профессора Грушевскаго въ порядкѣ Положенія о государственной охранѣ.

Арестъ Грушевскаго послѣдовалъ при такихъ обстоятельствахъ. Въ маѣ 1914 года Кіевскій отдѣлъ союза русскаго народа возбудилъ передъ Г. Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ ходатайство о воспрещеніи вѣзда въ Россію профессору Львовскаго университета Михаилу Грушевскому и другимъ австрійскимъ ученымъ, агитирующимъ въ пользу „Украинской Самостійности“. Вслѣдствіе этого Департаментъ Полиціи просилъ Кіевскаго Генераль-Губернатора Генераль-Адъютанта Трепова установить негласное наблюденіе за дѣятельностью Грушевскаго при посѣщеніи имъ Кіева, въ результатѣ чего Генераль-Губернаторомъ Треповымъ и было сдѣлано распоряженіе объ арестѣ и высылкѣ изъ Кіева профессора Грушевскаго въ порядкѣ Положенія о государственной охранѣ.

Нынѣ Грушевскій находится подъ гласнымъ надзоромъ полиціи въ Казани.

Наведенными въ дѣлахъ Департамента Полиціи справками устанавливаются относительно Грушевскаго слѣдующія свѣдѣнія за періодъ времени съ 1904 — по 1914 годъ.

Въ 1904 году Австрійское Министерство народнаго просвѣщенія выдало субсидію въ 400 рублей существующему въ Краковѣ Обществу насажденія малороссійской словесности, искусства и культуры въ цѣляхъ украинофильской революціонной пропаганды, которая стала дѣлать успѣхи тогда, когда въ качествѣ лектора явились бывший доцентъ Кіевскаго Университета профессоръ Львовскаго Университета Михаилъ Грушевскій и украинскій писатель Иванъ Франкъ.

Въ 1907 году профессоръ Грушевскій принималъ участіе въ издававшейся въ Кіевѣ газетѣ „Рада“, и состоялъ издателемъ мѣстнаго журнала „Літературно-науковий Вістник“. Газета „Рада“ отличалась вреднымъ направленіемъ, вслѣдствіе чего Грушевскому было сдѣлано предупрежденіе, а засимъ изданіе этой газеты было приостановлено.

Въ 1908 году изъ-заграницы поступили свѣдѣнія что Грушевскій нерѣдко пріѣзжалъ въ Львовъ, откуда при возвращеніи въ Россію привозилъ съ собою значительное количество произведеній нелегальной литературы.

Въ 1909 году было получено сообщеніе, что въ Львовѣ состоялось собраніе членовъ Галиційской Украинской партіи, на коемъ, согласно предложенію профессора Грушевскаго, было рѣшено организовать повсемѣстно въ Галиціи празднества въ честь гетмана Мазепы и издать рядъ брошюръ, разъясняющихъ значеніе выступленія Мазепы въ защиту угнетенныхъ русскимъ Правительствомъ козаковъ.

Въ 1910 году изъ Кіева было донесено подлежащей властью, что Грушевскій, пріѣзжая въ Кіевъ, постоянно бываетъ у Австрійскаго консула, съ которымъ по нѣсколько часовъ остается въ его кабинетѣ.

Въ 1911 году въ свѣдѣніяхъ изъ Харькова Грушевскій называется виднымъ дѣятелемъ „Украинской громады“.

Въ 1913 году было донесено, что 5-го іюня 1913 года профессоръ Грушевскій (46 лѣтъ, православный), проживавшій въ Кіевѣ въ своемъ домѣ, выбылъ въ г. Львовъ, откуда вернулся черезъ нѣкоторое время въ Кіевъ, гдѣ прожилъ до 24-го Апрѣля 1914 года, когда вновь выбылъ за границу.

Характерно показательнымъ для опредѣленія степени значенія профессора Грушевскаго для украинства служитъ нижеописываемый слѣдующій фактъ.

Въ 1911 и 1912 годахъ въ издаваемомъ въ Москвѣ журналѣ „Русская Мысль“ его редакторомъ извѣстнымъ публицистомъ П. В. Струве были помѣщены статьи, посвященныя украинскому вопросу. Въ этихъ статьяхъ русскій прогрессистъ г. Струве доказываетъ, что украинская культура въ Россіи не принадлежитъ къ числу фактовъ необходимыхъ либо полезныхъ, и обращается къ русскому прогрессивному общественному мнѣнію съ призывомъ „энергично безъ всякихъ двухсмысленностей и поблажекъ вступить въ идейную борьбу съ украинствомъ, какъ съ тенденціей ослабить и даже упразднить великое пріобрѣтеніе нашей исторіи — общерусскую исторію“. Публицистъ этотъ украинскій партикуляризмъ объясняетъ интеллигентной политической или иной тенденціей, скрывающей отъ зрѣнія такой самый внушительный и непререкаемый объективный фактъ, какъ существованіе русской націи и русской культуры, именно, русской, а не велико, мало, бѣлорусской. „Русская наука и русское искусство“ — говоритъ онъ — „огромныя культурныя силы, и эта культура есть внутренновластный фактъ самой реальной жизни всѣхъ частей Имперіи (кромѣ Царства Польскаго и Финляндіи)“:

Спустя два года послѣ опубликованія этихъ статей послѣ состоявшегося 28-го ноября 1914 года въ порядкѣ исключительныхъ мѣръ охраненія государственной безопасности ареста профессора Грушевскаго изъ гор. Вильны 19-го Декабря 1914 года было отправлено въ Москву редактору журнала „Русская Мысль“ П. В. Струве письмо за подписью „Мазепинцы“ съ угрозами террористическаго характера дословно слѣдующаго содержанія.

„Можемъ смѣло поздравить васъ съ успѣхомъ агитаціи противъ ненавистныхъ ‚мазепинцевъ‘. Русская жандармская полиція поняла васъ и проводитъ вашу программу въ жизнь. Плоды вашей агитаціи чувствуетъ и наша семья, потерявшая къ празднику мира и любви отца и брата, которые арестованы ‚либералами-націоналистами‘ изъ русской охранки. Ваши личныя ходатайства у Джунковскаго увѣнчались также и арестомъ профессора Грушевскаго, о которомъ съ такимъ злорадствомъ повѣствуетъ „Новое Время“. Дальше идти въ своей эволюціи вамъ, кажется, ужъ не куда. Удивляемся только Вашему безстыдству и невообразимому цинизму по отношенію къ братской все же народности. Но не можемъ не выразить вамъ и своей благодарности. Въ своемъ ослѣпленіи вы указываете намъ ту дорогу, по которой мы должны пойти.

Ослабленное и глубоко деморализованное сифилитическое великорусское племя никогда не проникнется вашими идеями, для проведенія въ жизнь которыхъ нужны сила, свѣжесть и энтузіазмъ возраждающейся народности. Мы, обрѣтающіе въ борьбѣ свое право, право сильныхъ духомъ и тѣломъ, не боимся убивающихъ тѣло, душу же не могущихъ убить. Нашъ народъ въ массѣ созналъ свой интересъ, свою выгоду и борется за нихъ, вѣрнѣе, готовится къ внезапной рѣшительной кровавой борьбѣ. Вся эта невидная мелкая работа, которая такъ лихорадочно велась на Украинѣ, была подготовкой къ рѣшительному шагу. Шла эта работа въ невидимомъ руслѣ широко и открыто, но не ясно для угнетателей чужаковъ. Проповѣдей мы не читали, программъ не создавали, дискуссій избѣгали. Консолидація силъ въ рѣшительный моментъ, сознаніе своей выгоды и полное уничтоженіе русскаго гнета — вотъ всѣ тѣ простыя идеи, которыя руководили нами. Гнетъ охранки, нововременская, погодинская и ваша агитация была и есть намъ на руку, такъ какъ ясно даетъ понять колеблющимся ту истину, что съ великоруссами (точнѣе москвитами) никакое соглашеніе невозможно. Слащавыя писанія Милюкова и присныхъ безъ конкретной программы для насъ не опасны, такъ какъ наивность этихъ описаній слишкомъ очевидна. Россія, вѣдь, прогрессивной стать не можетъ, она идетъ къ упадку, гнѣтъ и разлагается. Всѣ эти черви: Рейнботы, Суворины, Ренненкампы, Струве, Эссены и т. д. только ускоряютъ историческій процессъ. Мы знаемъ, что Россія, неминуемо должна быть уничтожена или низведена на степень третъестепенной державы. Гегемонія въ Восточной Европѣ должна перейти къ намъ, къ Украинскому племени, объединенному и вооруженному условіемъ, необходимымъ для этой великой задачи, собственной державой. Преслѣдуя эту цѣль, мы привѣтствуемъ все, что отдаляетъ нашихъ враговъ москвитовъ отъ прогресса и европейской культуры. Прежде-же всего насъ радуетъ отсутствіе сознанія своихъ интересовъ въ широкой великорусской массѣ, ибо сознаніе государственности не есть еще сознаніе національное. А не имѣя этого рычага историческаго прогресса въ своихъ рукахъ „господствующая народность“ явно идетъ къ гибели. Ваше, подчасъ наивное доктринерство и продажныя писанія „Новаго времени“ — вѣдь это отвратительный суррогатъ и только. Мы же, не гоняясь за блестящей формулой, дѣлаемъ свое дѣло исторической важности дѣло, результаты котораго почувствуете и вы на своей шкурѣ. Часъ расплаты близокъ. А за наше семейное горе и за Грушевскаго разсчитаемся съ Вами на дняхъ.

Мышьякъ — сами убѣдитесь — дѣйствуетъ вѣрно и дастъ время для размышленій. Но и другимъ передайте, что національно-политическая гегемонія въ Западной Европѣ будетъ у пруссаковъ — въ Восточной Европѣ — у украинцевъ, внѣ Европы — у англичанъ. Эти три великихъ племени призваны исторіей совершить великое

дѣло обновленія челоуѣчества. Не забывайте, что у насъ жива традиція (дальше слѣдуетъ неразборчивое слово, очевидно указаніе вѣка), когда мы, украинцы, владѣли всей восточной Европой, когда передъ нами дрожала Византія. Мы идемъ, проснувшись отъ сна, смѣлые и убѣжденные въ необходимости рѣшить задачу жизни и смерти. Шире-же дорогу: „Inter arma silent musae“. Не культурой поэтому мы будемъ бороться съ вами, а тѣмъ, что наиболѣе понятно для монгольскаго черепа московитовъ: „апельсинами“ (очевидно круглыя метательныя бомбы). Даемъ право вамъ и въ печати обсудить наше письмо и если въ силахъ, то оправдаться въ своей неприкосновенности къ аресту Грушевскаго, даемъ Вамъ недѣлю срока. Объясненіе надѣмся увидѣть въ газетѣ „Рѣчь“, „День“ или „Биржевкѣ“. Безъ всякаго почтенія „Мазепинцы“.

Содержаніе приведеннаго письма, дышащаго ненавистью украинцевъ къ великоруссамъ и указывающаго на извѣстную интеллигентность авторовъ его, лишь подтверждаетъ утвержденія изслѣдователя украинства Щеголева, который говоритъ, что проповѣдь ненависти къ Россіи является главнымъ рычагомъ, при помощи котораго украинская партія рассчитываетъ сплотить свои силы и развить достодолжную энергію“. Дальше тотъ же Щеголевъ пишетъ: „Можетъ-ли украинство претендовать съ полнымъ правомъ на титулъ движенія демократическаго, мы сомнѣваемся... Демократическимъ движеніемъ мы вправѣ называть всякое движеніе, исходящее изъ нѣдръ народныхъ; но мы знаемъ, что украинство (по замыслу и разработкѣ платформы, не говоря уже о программѣ) есть движеніе чисто интеллигентное (почти всѣ его адепты — литераторы). Вѣрно лишь одно, что партія идетъ со своей пропагандой въ народъ, но цѣли ея преслѣдуемыя не культурно-демократическаго свойства, а демагого-анархическаго, да и способы пропаганды рассчитаны лишь на разжиганіе всякихъ неуравновѣшенныхъ сознаниемъ государственности аппетитовъ. Демократизмъ (республиканскій) не можетъ являться для малороссовъ величиной традиціонной. Въ историческое время, по словамъ профессора Грушевскаго, у ихъ предковъ строй былъ скорѣе патріархально-аристократическій. Республиканскія тенденціи Запорожья, рекламно раздуваемая украинской партіей, мнимая величина... Въ XVII вѣкѣ, по словамъ профессора Драгоманова, у нашихъ украинскихъ козаковъ государственный идеаль былъ монархическій“...

Въ связи съ вышеприведеннымъ письмомъ Мазепинцевъ на имя Струве для характеристики настроенія украинцевъ надлежитъ также отмѣтить, что въ Декабрѣ 1914 года на имя редактора „Петроградскаго Курьера“ было получено изъ Ковны письмо за подписью „Украинець“ въ отвѣтъ на статью „Красная свитка“.

Въ этомъ письмѣ изложено слѣдующее: „Напрасно вы надѣетесь, что эта — по Вашему выраженію „красная свитка“ исчезнетъ, когда будетъ завершена историческая миссія Россіи: освобожденіе и собираніе родственныхъ ей славянскихъ земель. Наоборотъ, броженіе среди насъ

украинцевъ съ кажды́мъ днемъ все увеличивается и увеличивается. Мы всѣ стремимся къ осуществленію мечты нашего великаго „дьяча Кобзаря“ — къ основанію самостоятельнаго государства. И какихъ бы трудовъ и лишеній не стоило это — какихъ бы громаднѣхъ жертвъ не потребовало — все равно достигнемъ цѣли: Московское ярмо намъ шею рѣжетъ нестерпимо, мы его сбросимъ. Мы, украинцы, терпимъ до поры лишь до времени. Мы достигнемъ того, на что имѣемъ полное право. Знайте же, что не для васъ пролита кровь предковъ — украинцевъ. Эти хохлы покажутъ всѣмъ Вамъ, что они не на столько дураки, какъ вы полагаете. Не стоитъ забывать, что большинство нашего народа различаетъ разницу между словами „Москаль“ и „украинець“. Конечно, мы сознаемъ, что изъ нашихъ есть много негодяевъ, которые изъ личной выгоды отреклись отъ „Матери-Украины“ и держатся за „Москалеву кишеню“. Но міръ ужаснется отъ страшной кары, которая постигнетъ ихъ. О, вѣрьте, скоро вы скажете и увидите, что настали времена „Гайдамачини“. Вы болѣе внимательно присмотритесь — Украина дышетъ полной грудью... Вы слишкомъ увѣрены, что ваши желѣзные тиски сдѣлаютъ свое дѣло. Вы, привыкшіе раболѣпствовать передъ палачами, получившими отъ васъ же силу, для вашего-же устрашенія, вы, любящіе на чужихъ плечахъ „панувати“... вы, гнушіе головы передъ магнатами — всѣ вы не забывайте, что Украина начала дышать... Смотрите, она просыпается. Поднимается Украина за счастье, за волю“...

Наконецъ, въ томъ же направленіи общей характеристики „украинскаго дѣла“ обращаетъ на себя вниманіе письмо студента Варшавскаго университета сына священника села Нестеровець..... Подольской губерніи Г. Б. къ бывшему студенту того же университета И. И. Письмо это было датировано 5 января 1915 года и было прислано въ Казань изъ села Нестеровець. Въ письмѣ этомъ авторъ пишетъ: „До нашего губернскаго Каменецъ-Подольска съ новаго года начала функционировать новая желѣзная дорога... Мое село около станціи... и я ѣзжу въ Каменецъ... то за украинскими книжками, то къ товарищамъ... Никакъ не могу оставить украинскаго дѣла. Чѣмъ больше присматриваться, тѣмъ дальше видѣть, что Россія какъ не свободная страна воли дать другимъ не можетъ... Грушевскаго арестовали недавно... Меня удивляетъ, что Вы... „Украинской жизни“ не получаете. Теперь это единственный журналъ, который освѣщаетъ нашу жизнь потому, что въ Москвѣ нѣтъ военной цензуры. Въ Кіевѣ военная цензура погубила всѣ украинскія газеты... На страницахъ русской прессы объ украинскіхъ надеждахъ упоминается часто, особенно со времени вступленія русскихъ войскъ въ Галичину. Извѣстно, что Струве выступилъ снова противъ насъ, а Милуковъ, Гредескулъ, Киробко, Кашкаровъ и другіе полемизируютъ на страницахъ „Рѣчи“, „Биржевыхъ Вѣдомостей“, а Ефремовъ въ журналахъ. Я прочелъ одну послѣднюю книжку „Украинской жизни“ и то многое узналъ... Если хотите... серьезно ознакомиться съ положеніемъ украинскіхъ дѣлъ, то нужно... приобрѣтать фундаментальные труды объ Украинѣ, потому,

что теперь складываются новыя пѣсни, въ которыхъ говорится про будущее Украины, что наша дѣятельность должна быть полной и усиленной, чтобы она выдвигала и спаивала насъ. Вы нашли уже возможность заложить фундаментъ, дай Богъ Вамъ успѣха... Я грустилъ о плохой постановкѣ нашего дѣла... Но я никогда не думалъ, что изъ нашей работы ничего не выйдетъ“...

Въ заключеніе отдѣла характеристики профессора Грушевскаго въ связи съ украинскимъ движеніемъ надлежитъ еще отмѣтить, что при произведенномъ 28-го Ноября 1914 года въ г. Кіевѣ обыскѣ у него были найдены фотографическія карточки нижепоименованныхъ 15-ти лицъ, являющихся видными дѣятелями означеннаго движенія: Михаила Емельянова Гаврилко, Владиміра Дорошенко, Николая Залѣзняка, Феофила Меленя, Владимира Старосольскаго (Старосельскаго), Владиміра Шухевича, Николая Шухевича, Рудгана (Мырный), Порфирія Буняка, Ивана Николаевича Джиджоры, Андрея Ильина Жука, Владиміра Кириллова Винниченко, Дмитрія Ивановича Донцова, Владиміра Петровича Левинскаго и Льва Ганкевича.

Защита Грушевска. Кромѣ того, слѣдуетъ также упомянуть о томъ, что въ го со стороны нѣ- концѣ 1915 года Члены Государственного Совѣта отъ которыхъ предста- ИМПЕРАТОРСКОЙ Академіи наукъ и ИМПЕРАТОР- вителей науки. СКИХЪ Университетовъ: Д. Гриммъ, В. Вернадскій,

М. Ковалевскій, И. Озеровъ, А. Васильевъ и С. Ольденбургъ обратились къ Г. Министру Внутреннихъ Дѣлъ съ письмомъ, въ которомъ просили о разрѣшеніи дворянину Кіевской губерніи профессору М. С. Грушевскому, 48 лѣтъ, находящемуся въ гор. Казани поселиться въ Москвѣ, каковая мѣра, по ихъ мнѣнію, имѣла бы большое моральное значеніе: нахожденіе въ Москвѣ подбодритъ Грушевскаго на дальнѣйшій трудъ и поможетъ ему оправиться отъ того нравственнаго настроенія, которое онъ испыталъ во время своего ареста и состоянія подъ гласнымъ надзоромъ въ Симбирскѣ и Казани, куда онъ высылался. Авторы письма доказываютъ, что удовлетвореніе ихъ ходатайства можетъ оказать благопріятное вліяніе на успокоеніе тѣхъ круговъ малорусскаго населенія, которые захвачены національно просвѣтительнымъ движеніемъ, имѣющимъ Грушевскаго въ числѣ видныхъ дѣятелей, что въ этомъ движеніи надо различить два теченія: австрофильское и культурно-областное по существу, не преслѣдующее политическихъ цѣлей, что Грушевскій уже нѣсколько лѣтъ тому назадъ отмежевался отъ австрофиловъ и перенесъ свою научную дѣятельность изъ Львова въ Кіевъ, что передъ началомъ войны въ статьѣ, появившейся въ VI книжкѣ „Литературно-Науковаго Вѣстника“, Грушевскій опредѣленно подчеркнул отсутствіе въ руководящихъ украинскихъ кругахъ Россіи всякаго тяготѣнія въ сторону Австріи, предостерегая Галицкихъ малоруссовъ отъ манифестацій австрійскаго патріотизма и заявляя, что австрійскія стремленія не могутъ найти опору въ Россійской Украинѣ; что русскіе государственные интересы настоятельно требуютъ, чтобы

сепаратистическимъ стремленіемъ, покровительствуемымъ Австріей и Германіей, было противопоставлено теченіе малорусской общественности, которое разрѣшеніе духовныхъ и культурныхъ потребностей Малороссіи ищетъ въ тѣсномъ единеніи съ русскимъ обществомъ подъ сѣнью русской государственности.

Однако, оцѣнка существа приведенной въ пользу Грушевскаго защиты помянутыхъ ученыхъ съ точки зрѣнія совокупности всѣхъ вышеизложенныхъ данныхъ, характеризующихъ его какъ создателя и интеллектуального предводителя украинской партіи, исповѣдующей въ своей политической программѣ социальный радикализмъ, вынуждаетъ признать, что означенная защита Грушевскаго является преувеличенно благожелательной и — возможно — до извѣстной степени подсказанной тѣмъ особымъ личнымъ довѣріемъ, которое сумѣлъ внушить названнымъ ученымъ по отношенію къ себѣ ходатайствовавшій передъ ними объ облегченіи своей участи профессоръ Грушевскій, успѣвшій, очевидно, за время службы своей въ Австрійскомъ университетѣ, достаточно изучить и приемы австрійской дипломатіи, нерѣдко конкурирующей съ понятіемъ австрійской хитрости. Если даже оставить въ сторонѣ отношеніе его къ австрофиламъ, то все же нѣтъ рѣшительно никакихъ достаточныхъ основаній утверждать, что профессоръ Грушевскій измѣнилъ своему революціонному политическому идеалу, сводящемуся къ требованіямъ беззамедлительнаго введенія въ Россіи федеративнаго государственнаго строя съ центральнымъ парламентомъ, автономіей областей и областными сеймами; подъ словами же „сѣнь русской государственности“ гибкій умъ профессора Грушевскаго можетъ разумѣть и нынѣ существующую въ Россіи созданную историческими фактами государственность и ту, которую онъ профессоръ проповѣдуетъ

„Союзъ Освобожденія Украины“. Обращаясь далѣе къ группировкѣ свѣдѣній, касающихся дѣятельности революціонныхъ украинскихъ учреждений за время войны, необходимо, прежде всего, констатировать, что съ открытіемъ военныхъ дѣйствій въ Австріи (въ Вѣнѣ) возникла революціонная организація подъ названіемъ „Союзъ Освобожденія Украины“, о которомъ было уже упомянуто выше въ историческомъ очеркѣ украинскаго движенія.

25-го Августа 1914 года этотъ союзъ выпустилъ печатное воззваніе, обращенное „Къ общественному мнѣнію Европы“ и подписанное Д. Донцовымъ, В. Дорошенко, М. Меленевскимъ, А. Скорописъ-Іолтуховскимъ, Н. Зализнякомъ и А. Жукомъ.

Воззваніе это дословно слѣдующаго содержанія.

„Безпримѣрно вызывающая политика Россіи привела весь міръ къ катастрофѣ, подобной которой исторія еще не знала. Мы, украинцы, сыновья великаго раздѣленнаго между Австріей и Россіей народа, неслыханнымъ образомъ угнетаемаго Царизмомъ, сознаемъ, о чемъ идетъ дѣло въ этой войнѣ. Конечно, не о гегемоніи „Германизма“ или „славянства“, война ведется между культурой и варварствомъ. Война ведется,

чтобь сломить окончательно идею ,панмосковитизма', который нанесъ неисчислимый вредъ всей Европѣ и угрожалъ ея благосостоянію и культурѣ. Изъ этой идеи, извѣстной подъ фальшивымъ именемъ ,Панславизма', Россія сдѣлала орудіе своихъ агрессивныхъ плановъ, пользуясь политической слѣпотой славянскихъ народовъ. Эта идея уже уничтожила Украину, какъ независимое государство, свалила Польшу, ослабила Турцію и закинула свои сѣти въ теченіе послѣднихъ лѣтъ даже на Австро-Венгрію. Воротами для вступленія побѣдоноснаго панмосковитизма въ Австро-Венгрію съ цѣлью разгрома ея должна была служить Галиція. Нашъ раздѣленный между двумя государствами народъ долженъ былъ служить Россіи для того, чтобы Царизмъ могъ овладѣть проливами и городомъ Константинополемъ, куда по рецепту русской дипломатіи путь идетъ черезъ Вѣну. Съ этой цѣлью Россія уже годами вела подпольную работу среди нашего народа и Галиціи. Разсчетъ былъ ясенъ: если нашъ народъ, такъ грубо поработанный въ Россіи, станетъ въ Галиціи на сторону Россіи, задача водруженія царскихъ знаменъ на Карпатахъ будетъ чрезвычайно облегчена. Если же, напротивъ, 30 милліоновъ украинцевъ въ Россіи подъ вліяніемъ своихъ Галиційскихъ братьевъ придуть къ правильному сужденію о своихъ національныхъ и политическихъ интересахъ, тогда рушатся всѣ планы расширенія Россіи. Безъ отдѣленія Украинскихъ провинцій Россіи даже самый ужасный разгромъ этого государства въ настоящую войну будетъ только слабымъ ударомъ, отъ котораго Царизмъ оправится черезъ нѣсколько лѣтъ, чтобы продолжить свою старую роль нарушителя Европейскаго мира. Только свободная тяготящаяся къ правительственному союзу Украина могла бы своей обширной территоріей, простирающейся отъ Карпатъ до Дона и Чернаго моря, составить для Европы защиту отъ Россіи, стѣну, которая навсегда остановила бы расширеніе Царизма и освободила бы славянскій міръ отъ вреднаго вліянія панмосковитизма. Въ полномъ сознаніи своей исторической миссіи защищать свою древнюю культуру отъ азіатскаго варварства Московитовъ, Украина всегда была открытымъ врагомъ Россіи и въ своихъ освободительныхъ стремленіяхъ она всегда искала помощи у Запада, особенно у нѣмцевъ. Гетманъ Богданъ Хмѣльницькій, Дорошенко и Орликъ обращались къ нѣмцамъ, Мазепа къ Швеціи. Даже во время Екатерины II, Украинское дворянство искало при Прусскомъ дворѣ защиты противъ Московскаго деспотизма. Демонстраціи, происходившія въ прошломъ году въ Кіевѣ во время юбилея Шевченко, когда раздавались крики: ,Да здравствуетъ Австрія!' ,Долой Россію!' доказываютъ, — что украинская политическая мысль снова идетъ по пути старинныхъ историческихъ традицій. Мы, украинцы Россіи, соединившіеся въ ,Союзъ осво-

божденія України, употребимъ всѣ силы для окончательнаго разсчета съ Россіей. Въ это тяжелое по своимъ послѣдствіямъ время, когда наша нація по обѣ стороны границы готовится къ послѣдней борьбѣ съ исконнымъ врагомъ, мы обращаемся съ этимъ воззваніемъ ко всему цивилизованному миру. Пусть онъ поддержитъ наше правое дѣло. Мы взываемъ къ нему въ твердомъ убѣжденіи, что украинское дѣло есть также дѣло европейской демократіи. Никогда Европа не достигнетъ покоя, никогда она не освободится отъ угрозы нашествія Царизма, никогда не будетъ покойна за свою культуру, пока въ обширныхъ путяхъ Украины не создастся оплотъ противъ Россіи. Великія жертвы, принесенныя нашимъ народомъ въ его многовѣковой борьбѣ съ Россіей, даютъ намъ нравственное право требовать вниманія и участія со стороны цивилизованнаго мира къ нашему дѣлу, т. е. независимости Украины. Чтобы полное значеніе нашего дѣла не осталось неизвѣстнымъ Европѣ въ то время, какъ судьба ея народовъ рѣшается на поляхъ, обгаренныхъ кровью тысячъ украинцевъ, мы обращаемся съ этимъ воззваніемъ къ общественному мнѣнію всѣхъ націй, политическіе интересы которыхъ совпадаютъ въ эту минуту съ интересами свободы и цивилизаціи“.

Въ содержаніи изложеннаго воззванія, разъясняющаго политическую платформу „Союза освобожденія Украины“, заключаются подтвержденія касающихся этой организаціи приведенныхъ выше въ историческомъ очеркѣ украинскаго движенія данныхъ, согласно коимъ, „политическимъ постулатомъ ‚Союза‘ является державная независимость Украины, и реализацію своихъ національныхъ стремленій ‚Союзъ‘ связываетъ съ разгромомъ Россіи на войнѣ, развивая въ этомъ направленіи соотвѣтственную дѣятельность“.

Въ Центральнѣй Комитетъ этого „Союза“, находящійся въ Вѣнѣ, вошли слѣдующія лица: Д. Донцовъ, В. Дорошенко, М. Меленевскій, А. Скоропись-Іолтуховскій, И. Зализнякъ, А. Жукъ.

Воззванія этого комитета печатаются въ Вѣнѣ на нѣмецкомъ и малороссійскомъ языкахъ и распространяются среди украинцевъ Россіи и Австріи, а также посылаются въ другія государства въ цѣляхъ вербовки среди нихъ пропагандистовъ и для отправки засимъ ихъ на работу въ Россію.

Изъ числа лицъ послѣдней категоріи извѣстны соціалистка-революціонерка Марія Адольфова Финъ, прибывшая въ Сентябрь 1914 года изъ заграницы въ Кіевъ, и бѣжавшая ссыльно-поселенка разыскиваемая циркуляромъ Департамента Полиціи Ольга Михайловна Скоропись Макарова, имѣвшая намѣреніе также прибыть для той же работы въ Россію.

Изъ числа лицъ имѣющихъ связи съ помянутыми украинцами, извѣстны членъ заграничнаго комитета „Спілки“ Петръ Бендзя, Федорчукъ, являющійся ярымъ сепаратистомъ и пропагандистомъ за оставленіе Галиціи подъ властью Австро-Венгріи, и Коваленко. Петръ Бендзя,

32 лѣтъ, имѣеть большія связи съ украинцами за границей, родомъ онъ изъ Черниговской губерніи (мѣстечко Дроздовицы), бѣжалъ съ военной службы за границу въ 1907—1908 году, прежде служилъ конторщикомъ на желѣзной дорогѣ, а за границей сдѣлался портнымъ; онъ членъ Російской соціально-демократической рабочей партіи, съ 1908 года проживалъ въ Цюрихѣ, нѣкоторое время состоялъ секретаремъ заграничной аген-туры украинской соціально-демократической организаціи: „Спілка“.

Въ концѣ того же Августа 1914 года, одновременно съ выпускомъ въ свѣтъ вышеуказаннаго воззванія „Къ общественному мнѣнію Европы“ въ № 1292 отъ 29-го Августа 1914 года газеты „Утро“, издающейся въ Софіи въ Болгаріи было помѣщено обращенное спеціально „къ Болгарскому народу“ воззваніе Союза освобожденія Украины, подписанное: Д. Донцовымъ, В. Дорошенко, М. Меленевскимъ, Н. Зализнякомъ и А. Жукомъ.

Это воззваніе дословно изложено въ такихъ выраженіяхъ.

„Союзъ освобожденія Украины“. Къ Болгарскому народу... Украинцы и Поляки близки по языку и судьбѣ. Не одинъ разъ эти народы славянскіе въ настоящія тяжелыя времена вспомнятъ минувшіе годы великой борьбы болгаръ за освобожденіе братьевъ своихъ македонцевъ, но, увы, они опять отторгнуты отъ славянъ. Событія послѣ крушенія перваго балканскаго Союза и настоящая Европейская война достаточно ясно показали плохую русскую политику. Болгарія разорена этой политикой. Болгарія первая испытала послѣдствія ея славянской политики. Эта чисто русская политика довела до кражи Сербамъ Македоніи. Въ виду этихъ обстоятельствъ и до измѣненія карты Европы и потери частью народовъ свободы, болгарскій народъ не преминетъ принести жертвы всѣми силами противъ панславистской лжи Россіи. Ясно, какъ день, что Россія, подъ предлогомъ славянскаго единства и братства, преслѣдуетъ завоевательныя цѣли и стремится къ подчиненію всѣхъ славянъ подъ свое иго, давъ имъ свою судьбу, которую раздѣлять и всѣ эти народности, имѣвшія несчастье подпасть подъ русское владычество. Тридцать милліоновъ русскихъ украинцевъ, которые образуютъ одинъ изъ наиболѣе крупныхъ славянскихъ народовъ, особенно горько испытали слабость этой русской политики. Послѣ завоеванія свободы Гетманомъ Богданомъ Хмѣльницкимъ, этотъ народъ былъ принужденъ обстоятельствами заключить союзъ съ Московскимъ Царствомъ. Враги же поклялись уничтожить свободу украинскаго народа. На второй день послѣ начала братскихъ стремленій началось ограбленіе украинской свободы. Началась долгая терпѣливая борьба, послѣдствіемъ чего явилось желаніе стать подъ другое иго, нежели радоваться русской свободѣ. Полтавская побѣда 1709 года — начало мощи Россіи. Съ этого времени Россія стала Имперіей. Эта побѣда стала ударомъ не только для украинскаго народа, но и для русскаго, такъ какъ окончательное поработеніе Украины усилило русское владычество и дало ему возможность укрѣпиться и растоптать революціонный подъемъ всѣхъ народовъ Россіи

въ 1905 — 1906 гг. Русская Имперія — истинный гробъ для народовъ, непріятель для культуры, она была имъ прежде, является и теперь. Одна побѣда Россіи въ настоящей войнѣ означаетъ долголѣтнюю реакцію, это будетъ побѣда абсолютизма надъ демократіей и европейской культурой. Много народовъ славянскихъ продолжаетъ еще стонать подъ русскимъ игомъ. Намъ, украинцамъ, и вамъ болгарамъ, необходимо появиться на сценѣ. Наша историческая задача — сокрушить наглуго ложъ панславистовъ. Рѣшается наша судьба, наше бытіе или небытіе. Россія не только сама разгромила Болгарскій народъ въ Македоніи, путемъ своей пропаганды въ Сербіи, но и хочетъ также присвоить часть украинскаго народа, который пользуется Австро-Венгерскою конституціей. Этимъ Россія, какъ и ранѣе, хочетъ похоронить свободолюбивыя стремленія украинскаго народа. Путь ея отъ Галиціи и Вѣны ведетъ къ Константинополю и Дарданелламъ. Такова идея русскаго правительства. Россія помогла Сербіи противъ Болгаріи для того, чтобы ослабить Австро-Венгрію, и на эту цѣль она выслала огромныя суммы для руссофильской агитаціи среди украинцевъ въ Галиціи. Опасность близка... Болгаре! Въ этомъ шествіи противъ русскаго владычества мы съ вами и народами Австро-Венгріи и Германіи станемъ на одну сторону. Союзъ освобожденія Украйны съ затаеннымъ духомъ слѣдитъ за Вашими приготовленіями къ расплатѣ (къ сведенію счетовъ) съ Россіей, ея безумными союзниками и за стремленіемъ вашимъ къ союзу съ Румыніей и Турціей. Мы вѣруемъ, что недавно открытая лаврами Ваша армія еще не разъ запишетъ свое имя и имя своего народа въ свѣтлыя страницы исторіи. Въ этотъ моментъ Украинскій народъ шлетъ не славянскій, а общечеловѣческій привѣтъ“.

Вскорѣ засимъ наше военное вѣдомство получило свѣдѣнія, что Австро-Венгерское Правительство, получивъ неправильныя свѣдѣнія о будто бы происходившихъ волненіяхъ среди населенія Россіи, съ открытіемъ военныхъ дѣйствій рѣшило использовать это обстоятельство и поддержать эти волненія путемъ организаціи революціонной агитаціи. Такъ какъ руководящимъ центромъ этой организаціи долженъ былъ быть Константинополь, то дѣло это взялъ въ свои руки тамошній Австро-Венгерскій посоль Маркизь Паллавичини, который въ началѣ Октября 1914 года обратился въ Австро-Венгерское Министерство Иностраныхъ дѣлъ съ ходатайствомъ объ отпускѣ денегъ на агитацію въ Россіи. Одновременно съ этимъ Паллавичини просилъ означенное Министерство командировать въ Константинополь Бендзя, а въ Софію другого агента.

Военному вѣдомству тогда же сдѣлалось извѣстнымъ, что представитель вышеупомянутого Союза освобожденія Украйны М. Меленевскій прибылъ въ Константинополь съ австрійскимъ паспортомъ и вошелъ въ сношенія съ Маркизомъ Паллавичини, который просилъ Меленевскаго немедленно передать „Союзу“ порученіе доставить ему адреса разныхъ украинцевъ.

Печатныя повремения и другія изданія Союза освобожденія Украины и другія формы его дѣятельности. Въ Сентябрѣ 1914 года Союзъ освобожденія Украины началъ въ Вѣнѣ выпускать въ свѣтъ повремениныя печатныя изданія „Вѣстникъ союза визволенія України“ на малороссійскомъ языкѣ и „Украинскія извѣстія“ на нѣмецкомъ языкѣ. Редакторомъ перваго органа состоитъ

Емельянъ Бачинскій, редакторомъ же втораго органа сначала былъ Николай Троцкій, а затѣмъ эти обязанности принялъ на себя тотъ же Бачинскій.

Въ передовой статьѣ № 1 Вѣстника Союза освобожденія Украины доводится до свѣдѣнія читателей, что національно-политической платформой союза является „державная“ независимость Украины, что формой правленія независимой украинской державы будетъ конституціонная монархія съ демократическимъ внутреннимъ политическимъ строемъ, однопалатною системою законодательства, гражданскими „языковыми“ и религіозными свободами для всѣхъ національностей и вѣроисповѣданій, съ самостоятельной украинской церковью, и что будетъ немедленно проведена радикальная аграрная реформа въ пользу крестьянства.

Практической своей задачей Союзъ ставитъ: 1) организацію украинскихъ народныхъ силъ для проведенія въ жизнь постулатовъ Союза; 2) введеніе національной политической организаціи въ тѣхъ украинско-россійскихъ земляхъ, кои будутъ завоеваны у Россіи; 3) приготовленіе къ созыву украинскаго національнаго конгресса; 4) выступленіе въ защиту интересовъ украинскаго народа и его національно-державныхъ домогательствъ передъ Правительствами воюющихъ державъ и передъ международными конференціями и 5) популяризацію украинскаго управленія въ Европѣ черезъ изданіе публикацій, корреспонденцій и прочаго.

Заканчивается эта передовая статья такими словами: „Союзъ освобожденія Украины въ своей дѣятельности состоитъ въ контактѣ съ австрійскими украинцами. Вѣря въ окончательную побѣду австро-венгерской и нѣмецкой армій и въ разгромъ Россіи, вѣрятъ украинцы и въ то, что на руинахъ Россійской Имперіи — этой тюрьмы народовъ встанетъ свободная независимая Украина“.

Первымъ воззваніемъ, которое выпустилъ союзъ, была прокламація, озаглавленная: „До украинскаго народа въ Россіи“. Въ этой прокламаціи указывается, что вина за войну падаетъ на Россію, что не слѣдуетъ бояться австрійскихъ войскъ, ибо въ составъ ихъ входятъ сотни тысячъ галицкихъ украинцевъ и украинскіе „Січові Стрільці“ (добровольцы), что Австрійское войско поможетъ выгнать изъ Украины всѣхъ царскихъ чиновниковъ, „развалить ту проклятую тюрьму народовъ, которая зовется Царской Имперіей“, почему Австріи бояться не слѣдуетъ.

Заканчивается воззваніе такими словами: „Сбросимъ же разъ навсегда съ себя проклятое Московское ярмо. Если не сбросимъ теперь, то никогда... Не скорѣе какъ будетъ разбита Россія, поднимется вольная Украина. Приходитъ часъ мести, отомстимъ же за все“...

Въ № 2 Вѣстника освобожденія Украины обращаетъ на себя вниманіе „Манифестъ головної украинской рады“, выпущенный въ свѣтъ.

въ Львовѣ еще въ августѣ 1914 года приблизительно одновременно съ воззваніемъ „Союза“ „Къ общественному мнѣнію Европы“. „Головная украинская рада“ — это существующая въ Львовѣ политическая организація Галицкихъ украинцевъ, объединившая въ 1914 году всѣ украинскія партіи (національ-демократовъ, радикаловъ и социаль-демократовъ). Манифестъ этотъ подписанъ докторомъ „Костъ Левицкимъ“ („голова“), „Михайлой Павликомъ“, „Михайлой Ганкевичемъ“ („заступники головы“) и „докторомъ Степаномъ Бараномъ секретаремъ“.

Въ „Манифестѣ“, обращенномъ къ „Украинскому народу“ говорится, что украинскій народъ принадлежитъ къ тѣмъ народамъ, на которыхъ болѣе всего отразится война и ея послѣдствія, что, „войны хочетъ ЦАРЬ Россійскій, Самодержавный Властелинъ Имперіи, которая является историческимъ врагомъ Украины“, что Царская Имперія 300 лѣтъ ведетъ политику угнетенія Украины съ цѣлью сдѣлать украинскій народъ частью русскаго“, что побѣда Россіи грозитъ украинскому народу Австріи лишь гнетомъ, что побѣда Австро-Венгерской монархіи будетъ побѣдой Украины: „Пусть на развалинахъ Россійской Царской Имперіи взойдетъ солнце вольной Украины“.

Далѣе, спустя нѣкоторое время Департаментомъ Полиціи были получены непосредственно изъ заграницы свѣдѣнія о томъ, что „Союзъ Освобожденія Украины“ (сокращенно именуемый въ Австріи „Украинскій Союзъ“) находится въ тѣсной связи съ Правительствомъ Австро-Венгрии и что руководители этого союза состоятъ на содержаніи Австрійскаго Правительства.

По тѣмъ же свѣдѣніямъ, болѣе видными руководителями дѣятельности Союза являются вышеуказанный Меленевскій, видный членъ украинской социаль-демократической партіи „Спилки“, имѣвшій партійную кличку „Басокъ“, а также упомянутый выше Бендзя, который получаетъ отъ Австрійскаго Правительства 700 кронъ въ мѣсяцъ.

Какъ явствуетъ изъ тѣхъ же свѣдѣній — задачей Союза освобожденія Украины, помимо вышеописанныхъ специальныхъ его цѣлей, было также объединеніе организацій всѣхъ угнетенныхъ національностей въ Россіи въ одинъ союзъ, который содѣйствовалъ бы Австріи всѣми возможными мѣрами въ борьбѣ съ Россіей.

Агентамъ Австро-Венгерскаго Правительства удалось привлечь къ этому дѣлу и извѣстнаго польскаго социалистическаго публициста и революціонера Кульчицкаго, вожда такъ называемаго второго „Пролетаріата“ и историко революціонизма.

Бендзя и Кульчицкій ѣздили въ Швейцарію съ цѣлью склонять находившіяся тамъ русскія, украинскія революціонныя организаціи и еврейскій „Бундъ“ къ объединенію съ Союзомъ освобожденія Украины.

Но дѣятельность Союза освобожденія Украины шла и по другому направленію. Меленевскій („Басокъ“) въ Константинополѣ сошелся съ Парвусомъ бывшимъ Предсѣдателемъ 2 Петроградскаго Совѣта рабочихъ депутатовъ. Парвусъ, игравшій большую роль въ польской социаль-

демократической рабочей партіи въ началѣ девятисотыхъ годовъ, проживавшій впослѣдствіи въ Германіи и игравшій также извѣстную роль и въ Германской соціалъ-демократіи, переѣхалъ нѣсколько лѣтъ тому назадъ въ Константинополь, гдѣ онъ вращался въ русской революціонной колоніи и откуда состоялъ корреспондентомъ русскихъ газетъ и содѣйствовалъ російскимъ организаціямъ моряковъ. По своему политическому воззрѣнію, Парвусъ являлся яримъ сторонникомъ младотурокъ, раздѣлялъ ихъ симпатіи къ Германіи и старался всякими мѣрами противодействовать Россіи, побѣду которой онъ считалъ синонимомъ усиленія деспотизма, который повліяетъ на усиленіе реакціи во Франціи и Англіи.

Въ результатъ сношеній Парвуса съ Меленевскимъ („Баскомъ“) образовалась въ Константинополь группa Украинской Соціалъ-демократіи, которая должна была: 1) „сообща съ организаціями“ „Союза освобожденія Украины“ „въ Австріи провести агитацію противъ Россіи среди малорусскаго населенія въ Австріи и Россіи, образовать группы активнаго содѣйствія Австріи, которая единственно гарантируетъ національныя права Украины“; 2) „повести враждебную Россіи агитацію и на Кавказѣ при содѣйствіи Кавказскихъ эмигрантовъ въ Константинополь“; 3) образовать легіоны, которые должны идти съ турецкими войсками противъ русскихъ войскъ на Кавказѣ, при чемъ эти легіоны предполагалось составить изъ добровольцевъ русинъ и кавказцевъ и изъ русскихъ плѣнныхъ уроженцевъ Кавказа и Украины.

Независимо отъ агитаціи, направленной описанной группой на Кавказцевъ черезъ Кавказскихъ эмигрантовъ въ Константинополь, Союзъ освобожденія Украины также обратился съ воззваніемъ и къ самому турецкому народу. Въ воззваніи этомъ, напечатанномъ въ № 2 Вѣстника освобожденія Украины, турки приглашаются къ войнѣ съ Россіей, которая угрожаетъ цѣлости Оттоманской Имперіи, причемъ политика Россіи называется царствомъ разбоя и насилія, уничтожить которое составляетъ великую задачу культуры и прогресса.

Тотъ же союзъ освобожденія Украины обратился съ воззваніемъ и къ румынскому народу. Въ этомъ воззваніи геворится, что одноплеменники румынъ, живущіе въ Бессарабіи, стонуть въ одномъ ярмѣ съ Украиной отъ Російскаго деспотизма, что нашептыванія Московскихъ сиренъ не могутъ измѣнить убѣжденія румынъ, что благо Румыніи только въ союзѣ съ врагами Россіи. „Лишь разгромъ Россіи“ — излагается далѣе въ томъ же воззваніи — „и оттѣсненіе ея до ея этнографическихъ границъ прежняго Московскаго царства положить разъ навсегда конецъ Російскому Имперіализму и обезпечить сосѣдей отъ нападенія русскихъ. Обязанность обезпечиванія своихъ границъ и освобожденіе Бессарабіи отъ русскаго владычества побуждаетъ Румынію соединить свой интересъ съ интересами Австро-Венгріи и Германіи“...

Въ связи съ дѣятельностью украинцевъ въ Константинополь надлежитъ еще отмѣтить, что, по свѣдѣніямъ живущаго въ Константинополь

представителя русской дипломатии, с объявлением войны России Австро-Германская дипломатия, возлагавшая большія надежды на внутренние беспорядки въ Россіи, долженствовавшіе облегчить задачу дѣйствій направленныхъ противъ Россіи полчищъ, съ особымъ стараніемъ занимались во второй половинѣ 1914 года вопросомъ о созданіи Украинскаго Государства. При содѣйствіи Австрійскаго посольства въ Константинополь, украинцамъ Цехельскому и Барану, было разрѣшено помѣстить въ газетахъ свѣдѣнія о томъ, что въ стародавнія времена украинское государство простиралось отъ Карпатъ и до Волги, занимало широкую полосу на Югѣ Россіи, захватывая даже губерніи Воронежскую и Курскую и гранича на юго-востокѣ съ отрогами Сѣвернаго Кавказа, что эта Украина, нѣкогда самостоятельное государство долго томилась подъ русскимъ игомъ и что теперь въ дни мировыхъ событій она почувствовала въ себѣ новыя силы и требуетъ національной обособленности и свободы, за которую готова бороться вмѣстѣ съ Австріей, Германіей и Турціей противъ общаго врага Россіи.

Затѣмъ, названные агитаторы въ сопровожденіи турецкаго генерала прибыли въ Измиду, гдѣ среди русскихъ военнопленныхъ распространили брошюры революціоннаго содержанія и, кромѣ того, изъ русскихъ пленныхъ украинцевъ составили особую группу, сообщивъ имъ, что они не русскіе, а украинскіе граждане, почему и будутъ пользоваться въ плѣну преимуществами.

Одновременно съ упомянутыми агитаторами прибылъ въ Константинополь — по свѣдѣніямъ того же русскаго дипломата — вышеупомянутый Меленевскій, который устроилъ изъ проживающихъ въ Константинополь русскихъ собраніе, на коемъ изложилъ программу дѣятельности Союза освобожденія Украины и говорилъ о необходимости превращенія Украины въ новую конституціонную монархію съ однимъ изъ германскихъ принцовъ во главѣ. Меленевскій издалъ и распространилъ среди русскихъ военнопленныхъ въ Константинополь нѣсколько прокламацій; въ одной изъ нихъ, обращенной къ „солдатамъ русской арміи“, датированной 14 ноября 1914 года, подписанной „Союзъ освобожденія Украины“, русскіе солдаты призываются стрѣлять не въ нѣмцевъ и турокъ, а въ свое начальство, сдаваться въ плѣнъ, встрѣчать турецкія войска, какъ своихъ освободителей. Заканчивается это воззваніе такими словами: „Да здравствуетъ крестьянская и рабочая революція противъ угнетателей народа... Пускай на мѣсто Царско-каторжной Россіи станутъ свободные и самоуправляющіеся русскій, украинскій, грузинскій и другіе народы“.

Вышеназванный сотрудникъ Меленеваго Парвусъ во второй половинѣ 1914 года издалъ въ Константинополь отъ имени Украинской соціально-демократіи на малорусскомъ языкѣ и выпустилъ въ свѣтъ свою брошюру подъ заглавіемъ: „На оборону демократіи противъ царизму“. Въ этой брошюрѣ Парвусъ доказываетъ, что необходимо въ настоящей войнѣ разгромить Царскую Россію и что послѣдствіемъ этого разгрома

будеть революція, котрая окончательно смететь пагубную для края политическую систему. Брошюра Парзуса была распространена и въ Россіи.

Кромѣ перечисленныхъ выше изданій, обращаютъ на себя вниманіе выпущенныя въ 1914 году въ свѣтъ „Союзомъ освобожденія Украйны“ и напечатанныя въ Софіи на болгарскомъ языкѣ сочиненія подъ заглавіемъ „Обзоръ украинской исторіи“ и „Не освобожденіе, а угнетеніе народа“. Первое сочиненіе принадлежитъ Михаилу Хрущевскому, профессору исторіи первоначально Кіевскаго, а засимъ Львовскаго Университета; второе же — доктору Лонгину Цехельскому — украинскому депутату въ Австрійскомъ рейхсратѣ.

Профессоръ Хрущевскій въ своемъ сочиненіи тенденціозно игнорируетъ постановленіе Переяславской рады, выразившееся въ знаменитомъ завѣтѣ исторіи: „Волимъ подъ Царя Московскаго православнаго“, подчеркивая, что Богданъ Хмѣльницкій отдалъ Украйну подъ владычество Русскаго Царя, называетъ гетмана Мазепу „добрымъ водителемъ“, отмѣчая при этомъ, что Мазепа соединивъ свои козацкіе полки съ шведской арміей, повелъ Украйну противъ Русскаго Царя, и доказываетъ, что украинцамъ въ Галиціи свободнѣе живется, чѣмъ въ Россіи, что въ періодъ времени съ 1900 по 1905 годъ украинская національность возродилась и въ Россійской Имперіи и что украинское движеніе въ Россіи нынѣ растеть все болѣе и болѣе и даетъ положительные результаты.

Лонгинъ Цехельскій въ своемъ вышеназванномъ сочиненіи излагаетъ, что Украйна и украинцы яблоко раздора между Россіей и Австріей, что растушіе въ Россіи реакція и націонализмъ ополчился въ послѣднее время противъ Украйны главнымъ образомъ потому, что въ ней усматриваютъ Ахиллесову пятую Россіи, что русскіе украинцы смотрять на Австрійскую Галицію, какъ на украинскій Пьемонтъ, гдѣ, несмотря на борьбу съ польскими стремленіями къ господству надъ украинцами, все же существуетъ для послѣднихъ широкая конституціонная свобода, что на Галицію смотрять какъ на Украинскій Пьемонтъ и сами русскіе, почему извѣстный пропагандистъ въ Россіи графъ Бобринскій пишетъ, что Россія можетъ быть покойна только тогда, когда на Карпатахъ будетъ развѣваться русское знамя, что гетманъ Мазепа, — какъ говорить далѣе Цехельскій — былъ необыкновенно трезвый политикъ и энергичный администраторъ, что запорожская Сѣчь была на Украинѣ военной республикой, что Россійскій абсолютизмъ и Царизмъ сковываетъ всякое народное движеніе, что послѣ репрессій Русскаго Правительства въ 40, 60 и 70 годахъ XIX вѣка русская Украйна впала въ летаргическій сонъ, такъ какъ сознательные украинцы эмигрировали въ Женеву и Львовъ, что отъ этого сна русскихъ украинцевъ разбудила лишь революціонная волна 1900 годовъ, когда и выдвинуть былъ лозунгъ автономіи Украйны, и что съ этихъ поръ „Украинство“ стало единымъ массовымъ политическимъ движеніемъ, которое русскіе націоналисты назы-

вають „Мазепинством“ и которое ускорило наступленіе войны Россіи съ Австріей.

Далѣ Цехельскій доказываетъ, что Галиційскіе украинцы стоятъ на сторонѣ Австро-Германскаго Союза, съ большой готовностью пошли на войну съ Россіей и даже организовали изъ украинской молодежи одинъ корпусъ добровольцевъ для борьбы съ Россіей. При этомъ Цехельскій отмѣчаетъ, что Украина занимаетъ территорію отъ рѣки Прута (въ Карпатской равнинѣ) и Сана и Нарева — на западѣ, до Донца, долины Дона и западнаго Кавказа — на востокѣ, отъ р. Припяти и Десны на сѣверѣ и до Чернаго и Азовскаго морей на югѣ. Это пространство населяють 38 милліоновъ украинцевъ, небольшія колоніи коихъ имѣются на остальномъ Кавказѣ, въ южной Сибири, на Амурѣ, въ Добруджѣ, Канадѣ, Соединенныхъ Штатахъ, въ Сѣверной Америкѣ и въ Бразиліи.

Описанныя изданія замѣчательны еще тѣмъ, что къ нимъ приложены „этнографическія карты Украины“, на которыхъ очерчены границы Украины какъ самостоятельнаго государства, простирающагося отъ Карпатъ (Львовъ) до Дона и отъ Брянска до Чернаго моря съ включеніемъ въ эти границы всего Крыма и Сѣвернаго Кавказа.

Какъ бы продолженіемъ мыслей, изложеныхъ въ вышеописанныхъ сочиненіяхъ, явились разсужденія молодого украинскаго писателя и члена Союза освобожденія Украины Дмитрія Донцова, который издалъ на нѣмецкомъ языкѣ брошюру подъ заглавіемъ „Украинское государство и война противъ Россіи“. Въ этомъ своемъ произведеніи Донцовъ доказываетъ, что Россію нельзя остановить на пути къ всемірному господству иначе, какъ раздѣливъ ее, что необходимо, чтобы территоріи, отдѣленные отъ Московской Имперіи составили бы настоящія автономныя національныя единицы достаточно сильныя, чтобы сдержать русское распространеніе. Украина съ населеніемъ въ 30 милліоновъ — по мнѣнію Донцова — самая подходящая территорія для этой цѣли, такъ какъ на ее сторонѣ въ этомъ отношеніи историческія традиціи. Германіи и Австріи представляется теперь единственный случай разъ на всегда освободиться отъ панславистской угрозы; для этого достаточно востановить прежнюю свободу Украинѣ и оказать покровительство этому новому государству, а тѣмъ самымъ и окончательно обезпечить политическое равновѣсіе въ Европѣ.

Эту украинскую политическую интригу инспирировала и спеціально нѣмецкая пресса, такъ какъ приблизительно одновременно съ вышеописанной пропагандой Донцова въ газетѣ Berliner Tageblatt писалось, что „возстановленіе древней Украины было бы равносильно оттѣсненію Россіи отъ береговъ Чернаго моря: Германія, Австро-Венгрія и всѣ Балканскія государства освободились бы такимъ образомъ отъ препятствія, несправедливо мѣшавшаго до сихъ поръ ихъ свободному развитію. Народы Южной Европы расцвѣли бы на свободѣ, если бы перестали быть пассивными орудіями панславистской маніи величія“.

За время войны по май 1916 года вышло въ свѣтъ 90 номеровъ „Вѣстника освобожденія Украйны“. Обзоръ этого Вѣстника, прежде всего, указываетъ на то, что судя по внѣшнему его виду онъ является хорошо поставленнымъ иллюстрированнымъ изданіемъ.

Содержаніе его статей посвящено, главнымъ образомъ, событіямъ текущей войны и разработкѣ украинскаго вопроса, согласно вышеприведенной программѣ „Союза“. Тонъ статей недоброжелательный и даже злобный по отношенію къ Россіи и благосклонный къ Австріи и Германіи.

Остонавливаясь въ частности на отношеніи этого „Вѣстника Союза освобожденія Украйны“ къ профессору Грушайны къ профессору Грушевскому. Остонавливаясь въ частности на отношеніи этого „Вѣстника Союза освобожденія Украйны“ къ профессору Грушевскому, таетъ его *своимъ* дѣятелемъ („нашъ діячъ“), арестъ коего въ Россіи былъ принять, какъ горестное извѣстіе, называютъ его виднымъ украинскимъ ученымъ и дѣятелемъ, славнымъ профессоромъ, издаетъ его сочиненія, касающіяся Украинскаго вопроса (Проф. М. Грушевскій. „Какъ живетъ украинскій народъ“. Константинополь, 1915 г., „Украинскій вопросъ въ историческомъ развитіи“ — 1915 г., „Краткій очеркъ Исторіи Украйны“ и др.). При этомъ въ библиографическомъ отдѣлѣ Вѣстника рекомендуются эти сочиненія для широкой популяризаціи ихъ. Въ видѣ примѣра, какимъ образомъ „Вѣстникъ“ характеризуетъ сочиненія профессора Грушевскаго, надо указать слѣдующую библиографическую замѣтку: Касаясь его сочиненія: „Украинскій народъ въ историческомъ развитіи“, „Вѣстникъ“ пропагандируетъ, что „этотъ обзоръ профессора Грушевскаго написанъ незадолго передъ текущей всесвѣтной войной, появился впервые въ „Revue politique internationale“ и засимъ былъ отпечатанъ отдѣльной брошюрой“.

„Исторически доказываетъ авторъ“ — говорится далѣе въ рецензії — „что украинскій народъ самобытный, что онъ имѣетъ тысячелѣтнюю исторію, что, сохранивъ донинѣ традиціи національной независимости, онъ никогда не отказывался отъ своей самостоятельности. Такимъ образомъ видитъ читатель изъ работы автора, что дѣятельность „Союза освобожденія Украйны“, это не продуктъ измышленій кружка фантазеровъ, а реальная дѣйствительность, дѣло, основанное на историческихъ устояхъ. Краснорѣчиво написанный обзоръ познакомитъ всѣхъ чужестранцевъ съ исторіей украинскаго народа и дастъ возможность надлежащимъ образомъ оцѣнить украинскія стремленія, удовлетворить которыя въ современной войнѣ должны помочь „Союзу“ всѣ европейскіе народы“...

Обращаетъ на себя вниманіе написанная въ ироническомъ тонѣ помѣщенная въ № 49—50 „Вѣстника Союза освобожденія Украйны“ статья подъ заглавіемъ „Профессоръ Юліанъ Кулаковскій и его посланіе къ русскимъ людямъ, именующихъ себя украинцами“. Иронизируя надъ профессоромъ Кіевскаго Университета Кулаковскимъ, который выразилъ возмущеніе сообщеніями издающейся въ Лозаннѣ и редактируемой членомъ союза освобожденія Украйны Евгеніемъ Васильевымъ Ба-

чинскимъ „La Revue Ukraine“ о томъ, что большинство украинцевъ нынѣ будто бы забыло историческій лозунгъ: „Волимъ подѣ Царя Московскаго, православнаго“, авторъ статьи „Вѣстника“ дѣлаетъ слѣдующія выдержки изъ статей Кулаковскаго, помѣщенныхъ въ „Кіевлянинѣ“: „Всеми виной никто иной, какъ только Львовскій университетъ и главнымъ образомъ“ фальшивникъ русской исторіи „Михаилъ Грушевскій. Этотъ лжепророкъ забылъ свое русское происхожденіе и, сдѣлавшись профессоромъ исторіи въ Львовскомъ университетѣ, проявилъ интенсивную работу въ области фальсификаціи русской исторіи“. По словамъ автора замѣтки, ученый историкъ Кулаковскій пишетъ, что профессоръ Грушевскій въ своей „Иллюстрированной исторіи Украйны-Руси“ безъ всякаго труда выдвигаетъ заслуги Мазепы и подвиги графа Капниста, который въ концѣ XVII столѣтія ѣздилъ къ Прусскому Королю просить освобожденія Малороссіи, что Россію профессоръ Грушевскій называетъ „тюрьмой народовъ“ и что своими лекціями по исторіи Россіи въ Львовѣ онъ воспиталъ такихъ молодыхъ людей, которые наполнили теперь собой галицкій легіонъ „Січевыхъ Стрѣльцівъ“ (добровольцевъ) и хвалятся проливаніемъ крови русскаго солдата и что вотъ каковы плоды того посѣва, который сдѣлалъ въ Галиціи профессоръ Грушевскій.

Изъ статей „Вѣстника“ видно далѣе, что „Союзъ освобожденія Украйны“ поддерживаетъ „Січевыхъ стрѣльцівъ“ денежными сборами, что легіонъ этихъ стрѣлковъ добровольцевъ образовался въ Галиціи изъ чиновъ вольнопожарныхъ дружинъ, называемыхъ по уставу „Січі“, что эти „Січі“, кромѣ спеціальной задачи преслѣдовали и цѣли образовательно-воспитательнаго характера.

Характеристика Митрополита графа Шептицкаго по „Вѣстнику“, какъ центра политической жизни Галицкой Украйны.

Въ № 23 — 24 „Вѣстника“ за Августъ 1915 года помѣщена статья: „Митрополитъ графъ Андрей Шептицкій“. Въ этой статьѣ говорится, что Галицкіе и Буковинскіе украинцы отпраздновали 50 лѣтній юбилей со дня рожденія своего Любимаго Львовскаго Митрополита, этого — „справедливѣйшаго мецената Галицкихъ украинцевъ“, устроившаго на свои средства во Львовѣ народную лѣчебницу, національный музей, въ которомъ много доказательствъ старинной культуры Украйны, воспитавшаго на свои средства многихъ молодыхъ людей и послѣдовательно боровшагося за Украинскія національно-политическія права. Еще будучи гимназистомъ, онъ рѣшилъ трудиться для украинскаго дѣла, его девизъ — объединять всѣхъ въ работѣ подѣ украинскимъ народнымъ стягомъ. Заканчивается эта статья такими словами: „для Галицкихъ украинцевъ особа Митрополита стала въ послѣдніе 15 лѣтъ центромъ политической жизни... пало подозрѣніе и на Митрополита, который не берегъ себя, а жертвой своей особы показалъ свѣту, что украинцы идутъ къ своей величественной цѣли прямой дорогой... и высоко держатъ знамя морали. Митрополитъ нынѣ въ Курскѣ“.

Отношение „Союза“ Отношение „Союза освобождения Украины“ кь Германіи
нъ Германіи. характеризуется слѣдующей телеграммой, помѣщенной
въ 55—56 № „Вѣстника“: „Его Величеству Императору и Королю
Вильгельму II, Берлинъ. Союзъ освобождения Украины, организація Рос-
сійскихъ украинцевъ, спѣшитъ съ наибольшимъ уваженіемъ привѣтство-
вать Его Величество и побѣдную нѣмецкую армію со взятіемъ Холма,
стариннаго престольнаго города и украинскаго Короля Данила и сто-
лицы наиболѣе выдвинутой на западъ заселенной украинцами области.
Съ большимъ довѣріемъ въ могущество нѣмецкаго государства и нѣ-
мецкой арміи, надѣмся на окончательный разгромъ смертельнаго врага
Украинскаго народа и освобождение изъ-подъ Россійскаго ярма также
украинскихъ областей на востокъ отъ Буга, съ сердцемъ Украины Кіевомъ.
Его Величество Императоръ Вельгельмъ II пусть живетъ многія лѣта.
Слава славной нѣмецкой націи и непобѣдимой нѣмецкой арміи. За прав-
леніе Союза освобождения Украины Владимиръ Дорошенко, Маріанъ
Меленевскій“.

Въ связи съ этой телеграммой надлежитъ отмѣтить, что въ 1915 году
въ Мюнхенѣ „Союзомъ освобождения Украины“ была издана брошюра
подъ заглавіемъ: „Украина и война“. Въ этой брошюрѣ напечатано воз-
званіе „Союза“ кь нѣмецкому народу. Дословный текстъ этого воззва-
нія таковъ. „Мы обращаемся кь нѣмецкому Императору, нѣмецкимъ
союзнымъ князьямъ и нѣмецкому народу съ настоятельной и сердечной
просьбой освободить насъ отъ нашей длительной неволи и гнета и осу-
ществить намъ государственную независимость. Тѣмъ болѣе мы надѣмся
на исполненіе нашей просьбы, что жертвы, которыя нужно принести для
нашего освобожденія почти также полезны для интересовъ нѣмецкаго
народа. Только созданіемъ самостоятельнаго Королевства Украины можно
окончательно избавиться отъ великорусской опасности. Ме ж д у Гер ма-
ніей и Украиной нѣтъ никакихъ противоположностей. Наоборотъ Украинѣ, для ея полнаго развитія придется обратиться кь
нѣмецкой интеллигентности и кь нѣмецкому капиталу, которые оба най-
дутъ въ ней богато вознаграждающее поле дѣятельности. Дай намъ
Богъ, чтобы послѣ полной побѣды нѣмецкой арміи исполнились
наши желанія въ интересахъ нашихъ обоихъ временно
другъ другу предназначенныхъ народовъ“.

Далѣе, союзъ освобождения Украины, слѣдую историческому при-
мѣру „незабвеннаго“ по его выраженію Ивана Мазепы, обращался въ
Августъ 1914 года и кь Швеціи съ воззваніемъ, въ которомъ подстре-
калъ Швецію кь союзу съ Украиной для сохраненія мира Европы отъ
„московскаго варварства и московской ненасытности“ (№ 7 — 8 1914 г.
„Вѣстника“).

Наконецъ, какъ усматривается изъ передовой статьи № 5—6 Вѣст-
ника 1914 г. подъ заглавіемъ „Декларація Талаатъ-Бея“, членъ союза
освобождения Украины М. Меленевскій въ концѣ 1914 года былъ при-

нять въ Константинополь Турецкимъ Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ Талаатъ-Беемъ, который обѣщалъ ему, что Высокая Порта такъ же, какъ Кабинеты Берлинскій и Вѣнскій, помогутъ украинскому народу „сотворити“ независимую державу, послѣ чего въ „Вѣстникъ“ было объявлено, что „Союзъ освобожденія Украйны“ становится органомъ представительства общенациональной политики украинскаго народа, живущаго въ російской Украйнѣ и что главная цѣль союза — организація монархіи и независимаго режима въ освобожденной Украйнѣ.

Отношеніе Союза къ Какъ уже выше указывалось, въ Вѣнѣ кромѣ Союза другимъ Галицій- освобожденія Украйны, какъ русской организаціи, сущимъ Украинскимъ существовала еще главная украинская національная Рада организаціямъ. (Совѣтъ), которая носила характеръ украинскаго спеціально Галицкаго учрежденія. Предсѣдателемъ его былъ докторъ Кость Левицкій — голова украинскаго парламентскаго клуба, а секретаремъ докторъ Владиміръ Бачинскій. Члены союза освобожденія Украйны (по преимуществу главные руководители Александръ Скоропись-Юлтуховскій и Владиміръ Дорошенко) участвовали въ этой Радѣ съ правомъ лишь совѣщательнаго голоса.

5-го же Мая 1915 года въ Вѣнѣ былъ учрежденъ „Всенародный ареопагъ“ Украйны — „Всеобщая украинская Рада“ („Загально Українска Рада“), которая должна была быть представительницей всего украинскаго народа во время войны и разрабатывать основные принципы („лінії“) Украинской политики. По конституціи этой Рады, всѣ другія организаціи украинскія (Галичины, Буковины и Россіи), сохраняя свою автономію, координируютъ свою дѣятельность съ означенными принципами. Російскую Украйну представляютъ въ этой Радѣ три делегата „Союза освобожденія Украйны“ уже съ рѣшающимъ правомъ голоса.

Всеобщая украинская Рада выдѣлила изъ себя 5 секцій: 1) „право политичну“, 2) „пресову“, 3) „эмиграційну“, 4) „экономичну“ и 5) „культурну“. Украинская боевая управа признана автономнымъ органомъ всеобщей Украинской Управы и сдѣлана Главнымъ Управленіемъ Украинскихъ „Січовихъ Стрільцівъ“. Президіумъ Всеобщей Украинской Рады имѣетъ совѣщанія съ „Президентомъ Министромъ“ Австріи и обсуждаетъ съ нимъ всѣ политическія и экономическія дѣла, связанныя съ фактами освобожденія украинскихъ земель отъ русскаго завладѣнія („Вѣстникъ“ 1915 г. № 19—20).

Одновременно съ изданіемъ „Вѣстника Союза освобожденія Украйны“ на украинскомъ языкѣ выпускалась въ свѣтъ, начиная съ 1914 года, названнымъ Союзомъ и другая газета на нѣмецкомъ языкѣ подъ названіемъ „Ukrainische Nachrichten“. Этой газетѣ до начала 1916 года вышло 69 номеровъ. Содержаніе статей этой газеты также соответствуетъ общимъ политическимъ тенденціямъ „Союза“ и въ извѣстныхъ случаяхъ эти статьи даже идентичны по заглавіямъ, почему въ болѣе подробномъ описаніи ихъ надобности не представляется.

Учасники „Союза
освобожденія
Украины“ за гра-
ницей.

Судя по фамилиямъ, встрѣчающимся подъ статьями „Вѣстника Союза Освобожденія Украины“, въ этомъ Союзѣ за границей принимала участіе группа въ 60 человекъ, а именно: В. Дорошенко, Александръ Скорописъ-Іолтуховскій, Н. Зализнякъ, Андрей Жукъ, Маріанъ Меленевскій (онъ-же „Басокъ“ и „Иванъ Гилька“), Д. Донцовъ, Емельянъ Бачинскій, докторъ Владиміръ Бачинскій, докторъ Евгенийъ Бачинскій, докторъ Константинъ Левицкій, докторъ Евгенийъ Олесницкій, докторъ Степанъ Баранъ, Юліанъ Романчукъ, Богданъ Ленкій, Осипъ Маковей, К. Студинскій, докторъ Осипъ Казарукъ, П. Грабовскій, Владиміръ Темницкій, Кириллъ Трильевскій, Василій Лицинякъ, докторъ Ястровъ, Иванъ Франко, Остапъ Грицай, Андрей Чекановскій, П. Карманьскій, докторъ Михаилъ Новаковскій, Владиміръ Биберовичъ, докторъ Левъ Ганкевичъ, Николай Ганкевичъ, Теофилъ Мелень, Николай Троцкій, Юрій Шкрумелянъ, Василій Симовичъ, докторъ Евгенийъ Левицкій, докторъ Зенонъ Кузеля, Николай Опока, А. Кружельницкій, докторъ М. Лобинскій, докторъ Владиміръ Гериновичъ, докторъ О. Пеленьскій, Францъ Дидерихъ, А. Энсень, С. Томашевскій, Романъ Купчинскій, Дмитрій Катамай, О. Кириленко, докторъ Гаморанъ, Андрей Бабюкъ, Александръ Конисскій, докторъ Иванъ Тимановъ, Петръ Соха, Орестъ Кириленко, Всеволодъ Козловскій, докторъ Евгенийъ Любарскій Письменный, Отець Иванъ Рудовичъ, Владиміръ Сингалевичъ, докторъ Евгенийъ Петрушевичъ и Николай Василько.

Инициативно-орга-
низационная группа
Украинской социаль-
демократіи.

Въ маѣ 1915 года въ Болгаріи въ г. Софіи было принято къ изданію и выпуску въ свѣтъ новой украинской газеты подъ заглавіемъ: „Рабитничий прапор“ (Рабочее знамя). Издательство это было предпринято, как видно изъ № 1 названной газеты, инициативно-организационной группой Украинской социаль-демократіи. Въ составъ этой группы вошли вышеупомянутые Парвусъ, Маріанъ Меленевскій („Иванъ Гилька“), Николай Ганкевичъ, П. Бендзя, а также Осипъ Безпалко, Евгенийъ Гуцайло, Василій Морозъ, Эмануиль Сандумъ и др.

Задачи этой группы выявляются изъ слѣдующихъ заявленій ея въ передовой статьѣ № 1 „Рабітничаго прапора“ подъ заглавіемъ „Отъ издательства“.

„Группа эта — говорится въ статьѣ — „составилась изъ украинскихъ дѣятелей социаль-демократіи, которые ранѣе входили въ учрежденія „Украинской Социаль-Демократической Спілки“ Украинской социаль-демократической рабочей партіи“ и нынѣ убѣждены, что текущій моментъ диктуетъ всѣмъ социаль-демократамъ въ Украйнѣ цѣль полного объединенія въ одну рабочую социаль-демократическую организацію Украины и что теперь не время для разныхъ фракціонныхъ споровъ“... Война и неминуемая въ связи съ войной новая революція въ Россіи поставили передъ рабочимъ классомъ великія классово-пролетарскія и общенациональныя задачи... Главный призывъ группы: „До злуки до обеднанія (до

объединенія) во имя ближайших пролетарско-революціонныхъ задачъ“. Попутно съ стремленіемъ къ этимъ задачамъ группа думаетъ и объ общенациональныхъ домогательствахъ, объ образованіи монархической („державна“) самостоятельности Украины... На страницахъ „Робітничаго Прапору“ найдутъ мѣсто всѣ теченія украинской соціалъ-демократіи, которыя признаютъ вышеуказанные принципы“.

Изъ числа поступившихъ въ Департаментъ Полиціи номеровъ „Робітничаго Прапору“ обращаетъ на себя вниманіе № 1, въ которомъ помѣщена статья П. Бендзи подъ заглавіемъ: „Украинская Соціалъ-Демократическая партія Австріи и война“. Въ этой статьѣ П. Бендзя заявляетъ, что означенная партія соединилась съ Германіей и Австріей въ одной боевой линіи противъ Россіи для того, чтобы на развалинахъ Царской Имперіи образовались свободныя республики: украинская, великорусская, польская и другія.

Независимо отъ описанныхъ выше двухъ новыхъ возникшихъ за время текущей войны революціонныхъ украинскихъ организацій — 1) „Союзъ Освобожденія Украины“ съ его повременными печатными органами „Вѣстникомъ союза освобожденія Украины“ (на малороссійск., украинск. языкѣ—Вѣна), „Ukraine Nachrichten“ (на нѣмецкомъ—Вѣна) и „La Revue Ukraine“ (на французскомъ—Лозанна) и 2) „Группы Украинской Соціалъ-демократіи“ съ его повременнымъ печатнымъ органомъ „Робітничій Прапоръ“ (на малороссійскомъ, украинскомъ языкѣ—Софія) въ Февралѣ 1915 года въ Женевѣ предприняла въ періодической печати, свою дѣятельность издавна, какъ указано выше, существовавшая заграничная организація (закордонная) Украинской Соціалъ-демократической рабочей партіи путемъ изданія на малороссійскомъ языкѣ и выпуска въ свѣтъ газеты подъ заглавіемъ „Боротьба“ („Борьба“). Эта организація осталась вѣрной завѣтамъ интернаціонализма и марксизма, причемъ въ обращеніи къ украинскому рабочему классу „Отъ Редакціи“, напечатанномъ въ № 1 „Борьба“, разъясняется, что, начиная свое издательство съ копѣйками въ рукахъ, кружокъ эмигрантовъ членовъ Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи изъ далекой Женевы стремится высказать украинскому народу въ Россіи свое свободное и революціонное слово, выразить протестъ противъ распространенія въ широкихъ массахъ идей Россійскаго патріотизма и полной покорности передъ „Царатомъ“ (Царизмомъ), и доказать, что украинскіе соціалъ-демократы должны теперь съ двойной энергіей готовиться къ рѣшительной борьбѣ съ царскими порядками за политическую свободу и за свободную Украину.

Въ вышедшемъ въ свѣтъ въ Сентябрѣ 1915 года № 4 газеты „Боротьба“ напечатанъ Манифестъ международной соціалистической конференціи въ Циммервальдѣ, призывающей—какъ извѣстно—къ борьбѣ за миръ и къ восстановленію международной солидарности пролетаріата, причемъ отмѣчено, что хотя въ резолюціяхъ названной конференціи и не говорится ни слова про Украинскій народъ, на территоріи которого про-

исходит кровавая военная трагедія, но все же редакция „Боротбы“ присоединяется къ постановленіямъ конференціи въ надеждѣ, что конференція въ Циммервальдѣ и ея комиссія въ Бернѣ будутъ инициаторами и основателями обновленнаго интернаціональнаго соціалистическаго движенія.

Соотношеніе между „Союзомъ“ и заграничной организаціей Украинской соціально-демократической рабочей партіей, представителемъ которой У. С. Д. Р. П. — являлся органъ „Боротба“ — съ одной стороны, и „Союзомъ освобожденія Украины“ — съ другой, а равно какими „Союза“ въ связи съ денежными средствами располагалъ этотъ союзъ и какъ отношеніемъ его къ онъ характеризуется живущими за границей украинскими Австріи и Германіи. социалдемократами марксистами — по всѣмъ этимъ вопросамъ имѣются соотвѣтственные отвѣты въ приложенномъ къ № 4 Украинской соціалдемократической газеты „Боротба“, „Открытомъ письмѣ редакціи „Боротба“ къ російской соціалдемократической эмиграціи“. Въ этомъ письмѣ имѣютъ значеніе для настоящей записки нижеслѣдующія его мѣста, которыя въ виду особой важности заключающихся въ нихъ разоблаченій приводятся дословно.

„Боротба“ выступила противъ Союза освобожденія Украины съ совершенно опредѣленными сообщеніями, которыя мы всегда готовы подтвердить документами и свидѣтельскими показаніями. Одно изъ главныхъ нашихъ сообщеній о „Союзѣ“ заключается въ томъ, что эта организація, состоящая въ большинствѣ изъ бывшихъ украинскихъ соціалистовъ, назвавшая себя представительницей Російской Украины въ Австріи и стремящаяся использовать настоящую войну для созданія при помощи воюющихъ съ Россіей государствъ самостоятельной украинской монархической державы, находится на денежномъ содержаніи австрійскаго и нѣмецкаго правительствъ, отъ которыхъ получила сотни тысячъ марокъ и кронъ... Вотъ подтвержденія того, что деньги дѣйствительно взяты „Союзомъ“. Во второмъ номерѣ „Боротбы“ помѣщено письмо въ редакцію извѣстнаго украинскаго публициста и наиболее виднаго представителя „австрійской оріентаціи“ среди російскихъ украинцевъ г. Донцова, который принадлежалъ въ началѣ войны къ „Союзу“ но затѣмъ вышелъ изъ него по слѣдующимъ причинамъ: „Въ Вѣнѣ — пишетъ Донцовъ — я не принималъ въ дѣятельности „Союза“ (Союзъ былъ основанъ въ Львовѣ, откуда вскорѣ переѣхалъ въ Вѣну) никакого участія и вышелъ изъ него официально послѣ перваго засѣданія въ Вѣнѣ, когда было отвергнуто мое предложеніе, чтобы Комитетъ „Союза“ усвѣдомлялъ насъ подробно и правильно о своихъ матеріальныхъ источникахъ и расходахъ“. Такимъ образомъ, руководители „Союза“ въ началѣ ихъ дѣятельности старались скрыть даже передъ членами ихъ организаціи источникъ и расходование тѣхъ громадныхъ денежныхъ суммъ, благодаря которымъ они, люди безъ всякихъ личныхъ средствъ и жившіе передъ войной на скромные заработки, вдругъ стали во главѣ большого политическаго предпріятія, издающаго нѣсколько органовъ, массу брошюръ

и книгъ на различныхъ языкахъ и содержащаго цѣлый штатъ хорошо оплачиваемыхъ помощниковъ, взятыхъ изъ среды австрійскихъ украинцевъ, эмигрировавшихъ изъ Галиціи и Буковины въ Вѣну и охотно согласившихся исполнять при „Союзѣ“ роли администраторовъ, журналистовъ, редакторовъ и дипломатовъ. Въ своемъ Женевскомъ листкѣ „Союзъ“ явно старается оправдать себя и заявляетъ, что онъ используетъ въ своей дѣятельности всѣ тѣ посторонніе факторы, которые въ интересахъ дѣла слѣдуетъ использовать. Но вотъ еще Лозанскій журналъ „La Revue Ukrainne“ отмѣтилъ въ своемъ первомъ номерѣ, что „Союзъ“ не работаетъ для Австріи, но для Украины, борясь такъ или иначе противъ Россіи. Такимъ образомъ Австрія и „Союзъ“ сдѣлались союзниками... Въ чемъ-же заключается борьба съ Россіей, которую ведетъ „Союзъ освобожденія Украины“ совмѣстно съ Австріей, Германіей и Турціей. Одной изъ первой обязанностей, взятыхъ на себя „Союзомъ“ была задача вызвать революціонное движеніе въ Россіи для ея военного ослабленія. Но какъ бы легка не казалась эта задача въ началѣ войны, „Союзъ“ вскорѣ понялъ, что недостаточно помѣщать въ своихъ изданіяхъ трескучія телеграммы о необыкновенныхъ возстаніяхъ въ Россіи и издавать боевыя прокламаціи къ солдатамъ и крестьянамъ съ призывами къ возстанію противъ Россіи и обѣщаніями, что австрійская армія, придя на Украину, передастъ крестьянству „земли казенныя, удѣльныя и крупныхъ помѣщиковъ — слугъ Царя и что необходимо заняться непосредственно революціонной дѣятельностью. Для этого „Союзъ“ посылаетъ своего представителя въ Швейцарію, чтобы предложить революціонерамъ изъ Россіи свои средства на революціонныя цѣли. На это предложеніе грузинскіе соціалдемократы отвѣчаютъ резолюціей отказа... Послѣ своихъ неудачныхъ попытокъ создать въ Швейцаріи штабъ оплачиваемыхъ революціонеровъ, подобно Вѣнскому штабу журналистовъ и дипломатовъ „Союзу“ пришлось заняться самостоятельной революціонной дѣятельностью. Для этого онъ создаетъ новую организацію внѣ предѣловъ Австріи и называетъ ее „Украинская Соціалдемократія“ (вышеописанная инициативно-организаціонная группа Украинской соціалдемократіи). Женевскій листокъ „Союза“ правъ, опровергая утвержденіе Алексинскаго о связи „Союза“ съ Вѣнской партіей украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ, во главѣ которой стоитъ Зализнякъ, но эта ошибка Алексинскаго произошла отъ того, что Зализнякъ былъ нѣкоторое время членомъ „Союза“. Послѣ выхода изъ него Зализнякъ и его партія, состоящіе въ отдѣльной денежной связи съ австрійскимъ и нѣмецкимъ правительствами вели съ „Союзомъ“ длительную борьбу, какъ конкуренты. Въ это была посвящена наша редакція. Мы утверждаемъ, что вторая соціалистическая организація, ведущая общую борьбу съ Австріей противъ Россіи и называющаяся „Украинской Соціалдемократіей“ основана „Союзомъ“ или, лучше сказать, его членами. Въ первомъ номерѣ газеты „Работничій Прапоръ“... сказано, что украинская соціалдемократія основана дѣятелями,

которые принадлежали къ руководящимъ учрежденіямъ „Спилки“ и Украинской Соціалдемократической рабочей партіи. Эти дѣятели: Басокъ и Скоропись (отъ Спилки), Дорошенко и Жукъ (отъ Украинской Соціалдемократической рабочей партіи). Всѣ они члены „Союза“. Если къ этимъ четверемъ прибавить бывшаго „Спилковскаго“ Бендзю, который еще въ 1914 году былъ вызванъ союзомъ изъ Швейцаріи въ Вѣну, то мы будемъ имѣть полный составъ украинскихъ соціал-демократическихъ дѣятелей изъ Россіи, которые основали соціалистическое филиальное отдѣленіе монархическаго Союза. Платформой для этой новой партіи послужила изданная ею брошюра „Въ борьбѣ за демократію противъ Царизма“ написанная Парвусомъ, отъ котораго—какъ извѣстно—отвернулася вся Россійская соціалдемократія, и въ духѣ этой брошюры ведется газета „Робітничій Прапор“, которая называетъ современную войну освободительной „и сообщаетъ своимъ читателямъ, что пришло время, когда „однимъ махомъ“ можно добиться самостоятельности Украины“. Во главѣ „Украинской Соціалдемократіи“ стоитъ „Иванъ Гилька“, иначе выражаясь „Басокъ“, выступающій въ „Союзѣ“ и ведущій переговоры съ австрійскими и турецкими министрами подъ именемъ фонъ-Меленевскій... Исходя изъ всего вышеизложеннаго, „Боротьба“ оцѣниваетъ союзъ, какъ агентурную организацію правительствъ центральныхъ государствъ... питающую надежду на возможность созданія центральными государствами „Королевства Украины“...

Приведенное въ выдержкахъ письмо редакціи „Боротьбы“ подписано „Рыбалкой“.

Вышеупомянутый отвѣтъ грузинскихъ соціалдемократовъ, послѣдовавшій на предложеніе Союза освобожденія Украины, приведенъ полностью въ статьѣ „О провокаціи“ Г. Алексинскаго въ № 3 журнала „Современный Мір“ за 1915 годъ.

Документъ этотъ озаглавленный: „Отвѣтъ грузинскихъ соціалдемократовъ, членовъ Россійской соціал-демократической рабочей партіи, проживающихъ въ Женевѣ, одной національно-политической организаціи, которая дѣйствуетъ въ одномъ изъ воюющихъ государствъ“, также заключаетъ въ себѣ доказательства того, что „Союзъ освобожденія Украины“ работаетъ съ помощью денегъ воюющихъ съ Россіей враговъ. Въ „отвѣтѣ“ говорится слѣдующее: „Вышеуказанная организація обращалась къ намъ съ предложеніемъ воспользоваться современной всемірной войной для освобожденія угнетенныхъ націй Россіи и для совмѣстной дѣятельности нашего организаціоннаго съ нею объединенія. Обѣщавъ всякое матеріальное содѣйствіе, вмѣстѣ съ тѣмъ посредникъ представитель подчеркнул, что ихъ организація для достиженія вышепоставленной цѣли дѣйствуетъ подъ покровительствомъ одной изъ воюющихъ державъ и получаетъ отъ нея матеріальную помощь, такъ какъ эта держава заинтересована въ пораженіи Россіи и ея союзниковъ. Грузинскіе соціал-демократы... на собраніи приняли рѣшеніе поддержать всякое

движеніе, не противорѣчащее интересамъ и идеаламъ пролетаріата, какъ класса. Что же касается названной выше организаціи, то мы отвергаемъ его, какъ предложеніе такой организаціи, которая дѣйствуетъ при матеріальной поддержкѣ и покровительствѣ Гогенцоллерновъ, Габсбурговъ и ихъ братьевъ“.

Въ заключеніе описанія источника денежныхъ средствъ „Союза освобожденія Украины“ надлежитъ еще добавить, что этотъ „Союзъ“ — вопреки принятому въ партійной дѣятельности обыкновенію, не публикуетъ денежныхъ отчетовъ, какъ это, напримѣръ, дѣлаетъ имѣющая въ своемъ распоряженіи немного средствъ редакція газеты „Боротьба“ въ рубрикѣ „Грошова справозданя“. Извѣстный Бурцевъ въ номерѣ Биржевыхъ Вѣдомостей отъ 9-го Октября 1915 года публикуетъ, что Парвусъ „хуже, чѣмъ провокаторъ; онъ-же агентъ Вильгельма II“.

По поводу выступленій Рыбалки и Алексинскаго съ соответственными разоблаченіями живущій въ Женевѣ бывший студентъ Кіевского университета Николай Зализнякъ отправилъ въ Январѣ 1916 г. письмо въ редакцію Московскаго журнала „Украинская Жизнь“. Въ этомъ письмѣ Зализнякъ обѣщаетъ послѣ войны выступить съ „документированными“ опроверженіями свѣдѣній Рыбалки и Алексинскаго.

Такъ какъ „Союзъ освобожденія Украины“ представлялся весьма серьезной въ смыслѣ опасности для государственнаго порядка организаціей были предприняты мѣры къ разъясненію вопроса о томъ, имѣетъ ли эта заграничная организація російскихъ соціаль-демократовъ украинцевъ австро-германскаго типа агентовъ въ самой Россіи, причемъ Департаментомъ Полиціи въ этомъ году были получены непосредственно изъ заграницы „достоверныя“ свѣдѣнія, что Союзъ сносится съ Украинскими организаціями Кіева и Петрограда, и что въ этихъ мѣстахъ имѣются у Союза свои агенты“.

Украинское дви- Обращаясь далѣе къ группировкѣ поступившихъ въ Де-
женіе въ Россіи за партаментъ Полиціи свѣдѣній, касающихся украинскаго
періодъ войны. движенія собственно въ Россіи за періодъ текущей
войны, — слѣдуетъ, прежде всего, отмѣтить, что — судя по даннымъ, ко-
торые были собраны русскими властями въ Львовѣ по занятіи его
русскими войсками и которые засимъ при сообщеніи содержащихся
въ нихъ свѣдѣній на мѣста не удалось вполне подтвердить результатами
мѣстныхъ разслѣдованій — съ возникновеніемъ въ связи съ открытіемъ
военныхъ дѣйствій революціонной организаціи „Союза освобожденія
Украины“ выѣхала изъ Галиціи и Австріи въ Кіевъ группа выдающихся
мазепинскихъ дѣятелей, захвативъ съ собою большое количество про-
кламацій подъ названіемъ „До Украинскаго народа“ съ призывомъ
къ мятежу. Въ эту группу входили докторъ Лонгинъ Цехельскій (упо-
мянуть выше, какъ авторъ), Вячеславъ Будзиновскій, соціаль-демократы
Николай и Левъ Ганкевичи и Иванъ Сіакъ, соціалисты-революціонеры
Федоръ Королевъ, Феофилъ Меленя и докторъ Юліанъ Бачинскій, тер-

рористъ Юрій Скорописъ-Іолтуховскій (літературный псевдонимъ Лопухъ) и делегатъ „Народнаго Комитета“ Украинской Національ-демократической партіи докторъ Стефанъ Баранъ.

До выѣзда своего въ Кіевъ эти лица побывали у профессора М. С. Грушевскаго на его дачѣ въ Криворовнѣ, около Коссова въ Карпатскихъ горахъ, гдѣ и имѣли съ нимъ дѣловыя совѣщанія.

Въ Кіевѣ они собирались въ Украинскомъ клубѣ „Родина“ и на Б. Владимирской улицѣ, гдѣ присутствовали главные руководители Кіевскихъ мазепинцевъ: издатель ежедневника „Рада“ Евгеній Харлампіевъ Чикаленко, Леонидъ Жебуневъ, Павелъ Лавровъ (Юрій Сѣрый), нѣсколько студентовъ и делегаты отъ Мазепинскихъ дѣятелей Полтавы, Харькова, Екатеринослава и Одессы.

На собраніи въ „Родинѣ“ была основана общая Мазепинская організація Союза освобожденія Украйны съ главной задачей вести мазепинскую пропаганду среди населенія и войскъ русской Украйны съ цѣлью вызвать возстаніе. Эта „Головна Рада Союза вызволення Украйны“ въ Кіевѣ призвала къ участію въ означенной пропагандѣ всѣ студенческія организаціи (комитеты) мазепинцевъ въ Петроградѣ, Москвѣ, Юрьевѣ, Варшавѣ и Одессѣ. Директивы „Рады“ студенческіе комитеты должны были передать провинціальнымъ „кружкамъ“ или „гурткамъ“.

Когда эта „Рада“ съ своими отдѣленіями и кружками начала функционировать, Кіевскіе мазепинскіе главари пригласили профессора М. С. Грушевскаго немедленно пріѣхать въ Кіевъ и принять руководство „Союзомъ“. Грушевскій находился тогда въ Криворовнѣ въ Галиціи, изъ которой выѣхалъ черезъ Будапештъ въ Вѣну. Здѣсь онъ побывалъ на совѣщаніяхъ съ мазепинскими депутатами и представителями Австрійскаго Правительства и черезъ Венецію и Балканы уѣхалъ въ Кіевъ, гдѣ и былъ арестованъ.

„Рада“ издала прокламаціи, для распространенія которыхъ, а также для агитаціи среди населенія Южной Россіи въ духѣ благопріятномъ для Австро-Венгріи были командированы наилучшіе агитаторы—докторъ Лонгинъ Цехельскій—въ Кіевскую губернію, докторъ Левъ Ганкевичъ—въ Харьковскую губернію и Николай Ганкевичъ въ Бессарабскую и Херсонскую губерніи, причемъ они отправились на мѣста съ своими помощниками; командированныхъ въ Россію для агитаціи лицъ предполагалось снабжать въ Вѣнѣ чужими паспортами (Англійскими и другими).

Вмѣстѣ съ тѣмъ для появленія значенія вышеприведенныхъ свѣдѣній слѣдуетъ въ свою очередь здѣсь же привести данныя, касающіяся украинскаго движенія и собранныя членомъ Совѣта Министровъ Внутреннихъ Дѣлъ, бывшимъ въ служебной командировкѣ въ г. Кіевъ въ первой половинѣ 1915 года.

По этимъ данымъ, украинское движеніе съ начала войны, по отзывамъ компетентныхъ лицъ, лишь на поверхности нѣсколько затихло; но его невидимая работа въ извѣстномъ направленіи продолжается, захватывая духовенство, народныхъ учителей и третій элементъ въ земствѣ.

Въ Февралѣ 1915 года, въ годовщину смерти Шевченко въ высшихъ мѣстныхъ учебныхъ заведеніяхъ были вывѣшены прокламаціи въ духѣ мазепинцевъ, которые рассчитываютъ на значительное умноженіе своей численности съ присоединеніемъ Галичины.

Кіевская губернія.

По даннымъ Кіевскихъ наблюдательныхъ розыскныхъ органовъ, съ возникновеніемъ „второй отечественной войны“ въ Юго-западномъ Краѣ обнаружилось усиленіе противогосударственного теченія, извѣстнаго подъ именемъ „Мазепинскаго движенія“, идейнымъ руководителемъ котораго является профессоръ Грушевскій.

Будучи историкомъ по-преимуществу Малороссіи, профессоръ Грушевскій обнаружилъ свое истинное направленіе послѣ обнародованія ВЫСОЧАЙШАГО Манифеста 17-го Октября 1905 года, изложивъ свое отношеніе къ цѣлокупной Россіи (ст. „Единство или распаденіе Россіи“ въ № 3 Украинскаго Вѣстника за 1906 годъ) въ слѣдующихъ выраженіяхъ: „Украина, добровольно присоединившаяся къ Россіи, чтобы найти успокоеніе подъ покровительствомъ „Единовѣрнаго Государя“, не заби-лась ли черезъ нѣсколько лѣтъ судорожно, какъ пойманная птица, почувствовавъ на себѣ руку развращеннаго и черстватаго подьячаго. Она почувствовала, какъ щупальцы Московскаго бюрократическаго спрута проникаютъ внутрь, задерживая свободное развитіе, парализуя ея самоуправленіе, внося смуту и раздѣленіе. Политическая жизнь Украины пала... „Княженія и народы“ влеклись, какъ закованные невольники, за триумфальной колесницей правящей бюрократіи, и толпа ихъ все увеличивается къ удовольствію заказчиковъ одобренныхъ учебниковъ исторіи, и географіи. Тюрма народовъ разрослась и распространяла свои помѣщенія, увеличивала свои штаты и оклады и умножала армію наварбованныхъ изъ отбросовъ тѣхъ же народовъ опричниковъ, охранявшихъ камеры арестованныхъ и разрабатывавшихъ все новые и новые способы предупрежденія и пресѣченія“.

Затѣмъ, въ 9 книгѣ Литературно-науковаго Вѣстника за 1913 годъ въ статьѣ „Послѣ Балканской войны“, профессоръ Грушевскій поучаетъ что „силу и значеніе Россія можетъ приобрести только путемъ внутренняго обновленія — конституціонныхъ гарантій, улучшенія положенія массы крестьянства и рабочаго класса и разрѣшенія національнаго вопроса на принципахъ широкой федеративности“.

Являясь идеологомъ малорусскаго сепаратизма, профессоръ Грушевскій — какъ документально установлено — являлся въ 1913 году на совѣщанія съ членами конституціонно-демократической партіи (Кн. Долгоруковъ, Милуковъ, Родичевъ, Петрункевичъ, Бар. Штейнгель) для обсужденія „автономно-федеративныхъ и національных лозунговъ“.

Осторожность профессора Грушевскаго въ личныхъ сношеніяхъ во время пребыванія въ Россіи отпадала съ переѣздомъ его въ предѣлы Галиціи. Здѣсь онъ не стѣснялся входить въ самое тѣсное общеніе съ

дѣтелями революціонной емиграції (Дорошенко, Зализнякъ и др.), а также съ закордонными украинцами Олесницькимъ, Цехельскимъ, Уніатскимъ Митрополитомъ Шептицькимъ.

Благодаря близости къ этимъ политическимъ дѣтелямъ, Грушевскій могъ отмѣтити въ своихъ дневникахъ выработанную ими, въ согласіи съ австро-германскими государственными людьми, программу дѣйствій въ отношеніи осуществленія способовъ отторженія отъ Россіи части ея коренной территоріи. — Въ дневникахъ значится: „При будущей войнѣ Австрія должна имѣть въ виду, что война (будетъ вестись) на украинской территоріи, (должна) обѣщать религіозную и національную свободу, выкупъ крупной собственности и дать украинцамъ надежду быть первенствующей народностью, границы (Украины) опредѣлены по Припять, Днѣстръ и Черное море“... Далѣе, въ тѣхъ же дневникахъ Грушевскаго говорится, что „Нѣмцы чрезвычайно интересуются украинскимъ вопросомъ“, что „послѣдній вліяеть и на объявленіе войны, а на случай, если бы они были побѣждены — уже теперь замышляютъ мщеніе, осью котораго хотять сдѣлать Украинскій вопросъ“...

Эта ось уже приведена въ движеніе при помощи сплоченной зарубежной группы, образовавшей „Союзъ освобожденія Украины“, задачей котораго является созданіе революціоннаго движенія въ Малороссіи и вообще въ Россіи.

Грушевскій — какъ выше указано — былъ арестованъ „въ Ноябрѣ 1914 года въ Кіевѣ, приче́мъ произведенной по сему поводу перепиской было выяснено, что Грушевскій, находясь въ Львовѣ, получалъ отъ Австрійскаго Правительства ежегодныя денежныя субсидіи для издательства научнымъ товариществомъ имени Шевченко книгъ и брошюръ на малорусскомъ языкѣ, часть коихъ водворялась въ Россію и распространялась изъ Украинскихъ книго-издательствъ, находившихся въ сношеніяхъ съ Львовскимъ издательствомъ.

„Союзъ освобожденія Украины“ вызвалъ къ дѣятельности угасавшую на югѣ Россіи организацію „Украинской соціально-демократической рабочей партіи“, которая заявила о своемъ существованіи съ начала 1915 г. путемъ изданія и распространенія печатныхъ воззваній ко дню 9 января, ко дню памяти поэта Т. Шевченко (25 Февраля), по поводу Ленскихъ событій (4 Апрѣля) и ко дню 1-го Мая; во всѣхъ этихъ воззваніяхъ содержится призывъ къ революціи во имя лозунговъ социализма для измѣненія существующаго государственнаго строя.

Мѣсто печатанія этихъ прокламацій не удалось выяснить и хотя онѣ распространялись въ самомъ Кіевѣ въ большомъ количествѣ, все-же вопросъ — о мѣстномъ ихъ происхожденіи остался открытымъ, такъ какъ воззванія такого же характера печати, но иного содержанія отъ имени той-же Украинской Соціально-демократической рабочей партіи, получивъ распространеніе въ Полтавской губерніи, въ Кіевѣ не появлялись („Това-

рищи Робітники“ съ протестомъ противъ войны и съ призывомъ бороться не противъ нѣмцевъ, а со своимъ Правительствомъ).

Въ началѣ 1915 года изъ среды Кіевскаго студентства на призывъ „Союза Освобожденія Украйны“ о кликнулась „Группа украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ“, которая выпустила два агитаціонныхъ листка противъ войны — во имя международнаго соціализма; этой же группой были выпущены въ ограниченномъ количествѣ №№ 1 и 2 гектографированнаго журнала „Боротьба“ съ перепечаткой — вышеприведенной „Платформы“ Союза освобожденія Украйны — помѣщенной въ издаваемомъ въ Вѣнѣ органѣ Союза — „Вѣстникъ Освобожденія Украйны“.

Воззванія Украинской Соціаль-демократической рабочей партіи изложены на нарѣчій, приближающемся къ употребляемому въ малорусскихъ губерніяхъ, листки же Украинской соціаль-революціонной группы написаны на искусственно-созданномъ галиційскомъ языкѣ, т. е. книжномъ языкѣ, употребляемомъ закордонными „мазепинцами“ въ литературѣ, получившей распространеніе въ Россіи.

Въ самомъ городѣ Кіевѣ замѣчалось стремленіе украинофильскихъ круговъ оттѣнить обособленность малороссовъ чисто внѣшнимъ путемъ — открытіемъ кондитерскихъ, гдѣ продавщицы облакаются въ характерные костюмы и говорятъ только на мѣстномъ нарѣчій, устройствомъ вывѣсокъ съ малорусскими названіями...

Наблюденіе за взаимоотношеніями студента Кіевскаго Политехническаго Института Федора Близняка съ нѣкоторыми рабочими дало возможность выяснить группу украинскихъ соціаль-демократовъ, отъ которыхъ могло исходить распространеніе вышеуказанныхъ выше революціонныхъ сочиненій. Были произведены въ Іюнь и Декабрѣ 1915 года ликвидаціи этой группы, причемъ у Близняка была найдена въ числѣ прочаго рукопись, имѣющая отношеніе къ одному изъ виднѣйшихъ зарубежныхъ мазепинцевъ Николаю Зализняку (Желѣзняку), а у другихъ лицъ были обнаружены типографскія принадлежности, первомайскія печатныя прокламаціи У.С.Д.Р.П., № 3—4 журнала „Боротьба“ Кіевской группы Украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ, печатные інформаціонные листки на украинскомъ нарѣчій Украинской соціаль-демократической рабочей партіи подъ названіемъ „Війна и Украинска Соціаль-демократія“ и пр. Всѣ ликвидированныя лица были арестованы и часть ихъ была привлечена къ отвѣтственности по 102 ст. Угол. Улож., а другіе — къ перепискѣ въ порядкѣ правилъ военнаго положенія.

Среди сельскаго населенія появленіе сепаратистскихъ тенденцій не наблюдалось, такъ какъ оно считаетъ себя частью великаго Русскаго народа. Среди же сельской интеллигенціи изъ мѣстныхъ уроженцевъ — какъ-то учителей, фельдшеровъ, агрономическаго персонала, страховыхъ агентовъ прорывается стремленіе къ выставленію своей областной культуры и къ усвоенію идеи Украинской обособленности. Но это стремленіе выражается пока введеніемъ русскаго нарѣчій; серьезнымъ этапомъ въ своей культурнической работѣ украинцы считаютъ завоеваніе „своей

школы“ и „своих“ культурных учреждений, чѣмъ, будто бы, будетъ положенъ предѣлъ распространенію „Миѣически страшнаго Мазепинскаго духа“, какъ это изложено въ извѣстной брошюрѣ Члена Государственной Думы Епископа Никона, озаглавленной „Орлы и Вороны“ и отпечатанной въ Кіевѣ съ разрѣшенія цензуры въ Августѣ 1915 года. Въ этой брошюрѣ, написанной Епископомъ Никономъ по поводу статьи Меньшикова о нѣмецкомъ засиліи, говорится, между прочимъ, слѣдующее: „Въ культурномъ отношеніи закордонные крестьяне-украинцы стоятъ гораздо выше русскіихъ: они читаютъ дѣтямъ... о давнихъ часахъ Украйны, о вольныхъ сынахъ Запорожья, о чемъ ни одинъ нашъ крестьянинъ украинецъ никогда и не слыхалъ. И вотъ свершилось, налетѣли на закордонную Украйну за славными русскими героями-орлами русскіе вороны и давай все тамъ по вороньему устраивать... Нѣтъ, вороны... Украйна и закордонная и русская нуждается въ своей школѣ, въ своихъ учрежденіяхъ, и мы ей должны помочь въ ея духовномъ культурномъ ростѣ... Украинскому народу надо... развиваться... А вы — вороны русской земли, устроители австрійской и русской Украйны — какъ ни садитесь, всежъ въ музыканты не годитесь. Не летайте за орлами, не мѣшайте имъ. „Они слава Россіи, а Вы ея позоръ“.

За 1915 годъ еще установлено, что изъ Софіи (Болгарія) въ Кіевъ въ редакцію газеты „Кіевская Мысль“ было отправлено 1 и 2 номера „Робітничого Прапора“ — „органа Украинской соціаль-демократіи“.

Въ началѣ 1916 года Кіевская группа украинскихъ соціаль-демократовъ не проявила почти никакой дѣятельности. Лишь 29 марта 1916 года Кіевская студенческая соціаль-демократическая фракція выпустила прокламацію по поводу дня Ленскихъ событій съ призывомъ „Долой войну народовъ, да здравствуетъ классовая борьба“. Что же касается дѣятельности украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ, то необходимо отмѣтить, что въ январѣ появился новый выпускъ (часть 5-ая) журнала „Боротьба“, органъ Кіевской группы партіи соціалистовъ-революціонеровъ, въ коемъ обращаютъ на себя вниманіе: а) письмо въ редакцію, б) резолюція Петроградской организаціи Украинской соціаль-демократической партіи, в) общая украинская и польская декларация, начинающаяся словами: „По иниціативѣ Кіевского Междунациональнаго Бюро молодежи недержавныхъ націй“. Въ январѣ же мѣсяцѣ появился въ распространеніи „Проектъ программы партіи У. С. Р., принятой Кіевской группой украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ“ (брошюра). Какъ самъ органъ „Боротьба“, такъ и проектъ устава изготовлены на цинкографѣ.

Въ „письмѣ въ редакцію“, подписанномъ „Информаціонное бюро Кіевского украинскаго студенчества“, высказывается возмущеніе по поводу вышеприведенныхъ въ этой запискѣ разоблаченій редакціи издающагося въ Женевѣ органа закордонной организаціи Украинской соціаль-демократической рабочей партіи „Боротьба“ и протестъ противъ — какъ говорится въ письмѣ — „неслыханно-легкомысленной и вредной со сто-

роны „Боротьбы“ дискредитизації українських діятелѣй и нынѣшнихъ галиційско-українськихъ организацій“. Видимо относясь съ особеннымъ уваженіемъ къ „Союзу освобожденія Украйны“, студенческое бюро пишетъ: „Говорять про два милліончика кронъ, рассказываютъ въ Женевѣ... и т. п., ... Очерняя этихъ людей (выше идетъ въ письмѣ рѣчь о Николаѣ Зализнякѣ и др.), „Боротьба“ пятнаетъ и Союзъ освобожденія Украйны... Дальше этимъ самымъ бросается пятно и на Главную Украинскую Раду, ибо Союзъ есть Отдѣленіе Главной Украинской Рады, которая объединяетъ всѣ галиційскія украинскія партіи (также и соціалистовъ), ставитъ своей цѣлью защищать интересы украинскаго народа въ Галиціи и ширить идею свободы среди европейскихъ государствъ“.

Въ „резолуції Петроградской организації Украинской Соціально-Демократической Рабочей Партіи“ признается, что дѣятельность товарищей Донцова, Дорошенко и Скорописа считается идейной, что Алексинскій, „Современный міръ“, а также русская либеральная пресса, выступая противъ „Союза освобожденія Украйны“ въ дѣлѣ разоблаченій, приблизили себя къ зоологической бандѣ русскихъ патріотовъ и сравнялись „съ органами этихъ украиноглотателей „Новаго Времени“, „Прикарпатской Руси“.

Въ „декларації“ выражается протестъ противъ правительственной системы относительно украинскаго движенія въ Россіи и высказывается такое положеніе: „Мы радикальная украинская и польская молодежь вѣримъ, что только украинская и польская демократія сможетъ установить свои взаимныя соотношенія, согласно обоюдному добру и справедливости, что только ея тѣсное и широкое единеніе на основѣ совмѣстнаго соглашенія и ясно обрисованныхъ интересовъ — можетъ обезпечить украинскому и польскому народу прекрасную будущность“.

Въ программѣ Кіевской группы украинскіхъ соціалистовъ-революціонеровъ, прежде всего, отмѣчаются политическія требованія, выдвинутыя профессоромъ Грушевскимъ въ вышеприведенной его политической платформѣ, а именно въ программѣ говорится: „Въ сферѣ политическаго переустройства основнымъ нашимъ идеаломъ является союзъ свободныхъ національныхъ и краевыхъ федерацій, которыя будутъ управляться общимъ парламентомъ, созданнымъ на основаніи всеобщаго, равнаго, тайнаго, безъ различія половъ избирательнаго права“. А затѣмъ указывается, что „въ условіяхъ современнаго соціально-политическаго момента партія У. С.-Р. будетъ бороться за: 1) проведеніе въ жизнь принципа національно-краевой автономіи, въ основаніи коей лежитъ созывъ національныхъ сеймовъ, 2) развитіе краевой жизни на основахъ широкаго самоуправленія, 3) обезпеченіе правъ и интересовъ національныхъ меньшихъ группъ и 4) учрежденіе обязательнаго всеобщаго образованія и развитіе національнаго школьнаго дѣла. „Что касается“ — говорится далѣе въ программѣ — „спеціально украинскіхъ

національних вимог в теперешній текущий момент, то партія Українських соціалістів-революціонерів буде боротися за: 1) со- зывъ українскаго учредительнаго сейма, который выработалъ бы и про- вель въ жизнь національно-территоріальную автономію українскаго народа; 2) введеніе преподаванія на українскомъ языкѣ во всѣхъ шко- лахъ; 3) учрежденіе украинской академіи наукъ; 4) равноправіе украин- скаго языка въ судебныхъ и другихъ правительственныхъ учрежденіяхъ... Ставя ребромъ наши національные идеалы, мы сознательно соединяемъ нашу борьбу съ неодолимымъ освободительнымъ движеніемъ всѣхъ обла- стей, всѣхъ народовъ и въ этомъ смыслѣ партія У. С.-Р. является свобод- нымъ членомъ великой соціалистической родины — интернаціонализма“.

Далѣе, имѣются также свѣдѣнія о томъ, что лазаретъ при Кіев- скомъ Украинскомъ клубѣ „Родина“ старается брать на излѣченіе ниж- нихъ чиновъ малорусскаго происхожденія, чтобы путемъ устной пропа- ганды и раздачи соотвѣтствующихъ брошюръ пробудить въ нихъ созна- ніе „Украинской“ племенной обособленности.

Въ сферѣ мѣстной общественной жизни обращаетъ на себя вни- маніе тенденція подчеркиванія украинской культурнической обособлен- ности, что ярко выразилось на происходившемъ 18—21 января въ Кіевѣ „Сѣздѣ представителей кооперативовъ Кіевской губерніи“. На этомъ сѣздѣ выдѣлялись рѣчи, произнесенныя на малорусскомъ нарѣчій. Въ этихъ рѣчахъ ораторы призывали къ насажденію въ Малороссіи просвѣщенія и культуры при непремѣнномъ пользованіи малорусской рѣчью (рідной мовой) и приглашали „Полтавщину, Кіевщину и Черни- говщину“ объединиться въ одинъ мощный союзъ, причемъ въ рѣчахъ „сквозило“ враждебное отношеніе къ русской государственности.

Наконецъ, въ мартѣ 1916 года въ Кіевѣ украинцами стали распро- страняться марки съ рисунками, изображающими идею „Самостійной Украйны“; на нѣкоторыхъ маркахъ имѣются даже надписи: „Украинскій Січовый Союзъ“, „Wien“.

Въ Кіевѣ нелегально существуетъ также „Украинскій Красный Крестъ“, ставящій цѣлью своей дѣятельности помощь украинцамъ по- страдавшимъ по политическимъ дѣламъ.

Полтавская губернія.

Въ 1915 и 1916 годахъ въ Полтавѣ существовала и существуетъ хотя и не проявляетъ внѣшнимъ образомъ своей дѣятельности органи- зація Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи, а также имѣется возникшее во второй половинѣ 1914 года отдѣленіе „Союза освобожденія Украйны“ подъ названіемъ „Центральный Комитетъ Пол- тавскаго района, филия Союза освобожденія Украйны“. Совѣтъ Полтав- скаго Центрального Комитета состоитъ изъ Предсѣдателя перводумца П. И. Чижевскаго и другихъ извѣстныхъ наблюдению лицъ. Полтавскій Комитетъ въ уѣздныхъ городахъ Гадячѣ, Миргородѣ, Прилукахъ, Золо- тоношѣ и другихъ, организуетъ „Порайонные Комитеты“ и „гуртки“,

въ которые вовлекаются школьная молодежь, рабочіе, служащіе на желѣзной дорогѣ и заводахъ и крестьяне. Цѣлью этой дѣятельности является широкая пропаганда „Самостійной Украйны“, т. е. отторженіе Малороссіи отъ Имперіи при содѣйствіи Австро-Германцевъ. Мѣстомъ сбора членовъ Полтавскаго Центрального Комитета, обычно, былъ „Украинскій клубъ“ въ Полтавѣ. Этотъ клубъ посѣщали также живущіе въ Полтавѣ Галиційскіе заложники. Въ Гадячѣ на кирпичныхъ заводахъ Чижевскаго есть нѣсколько служащихъ изъ революціонеровъ, состоящихъ членами Комитета „Союза освобожденія Украйны“. Существуютъ также мазепинскіе школьные „гуртки“ въ Полтавѣ въ землемѣрномъ училищѣ, въ учительскомъ институтѣ и въ фельдшерской школѣ и въ духовной семинаріи; усиленно распространяются среди населенія тенденціозные изданія Д. Донцова „Модерне Москвофильство“ и Епископа Никона „Орлы и Вороны“.

Среди болѣе или менѣе сознательнаго общества Полтавской губерніи существуетъ убѣжденіе, что украинскій языкъ — самое важное средство мазепинской политики — сепаратизма, и ясное доказательство справедливости такого мнѣнія видятъ на примѣрѣ Галиціи, гдѣ украинскій языкъ представляетъ могучее средство въ достиженіи сепаратистическихъ стремленій.

Въ связи съ наблюденіемъ за украинскимъ движеніемъ въ Полтавской губерніи розыскными органами былъ обслѣдованъ вопросъ — чѣмъ объясняется отсутствіе всякой переписки по почтѣ среди выдающихся украинскихъ дѣятелей Полтавской губерніи при несомнѣнности ихъ сношеній съ Кіевомъ, какъ центромъ Украинскаго движенія, Харьковомъ, Екатеринославомъ, Одессой и другими городами. При этомъ было выяснено, что полтавскіе мазепинскіе дѣятели для своихъ сношеній избрали особый конспиративный способъ, а именно у нихъ имѣется свой странствующій „Кобзарь“, совершающій поѣздки по городамъ между Харьковомъ, Полтавой и Кіевомъ (организация Кіева играетъ большую роль въ дѣлѣ подготовки въ Полтавѣ украинскихъ массъ къ выступленіямъ послѣ войны). Означенный „Кобзарь“ выясненъ. Извѣстно также, что братъ проживающаго въ Полтавѣ козака Гаврилко скульпторъ Михаилъ Емельяновъ Гаврилко, скрывшійся изъ Россіи за границу въ 1908 году по привлеченію его къ слѣдствію въ качествѣ обвиняемаго въ государственномъ преступленіи (129 ст. Угол. Улож.) въ 1915 году состоялъ офицеромъ при Австрійскомъ Генеральномъ Штабѣ.

Въ декабрѣ 1915 года былъ ликвидированъ Украинскій кружокъ въ Миргородской Художественной промышленной школѣ имени Гоголя, причемъ у ученика этой школы Семинько была найдена гектографированная прокламація „До Юнацтва“, программа украинской соціально-демократіи, рукопись „До украинской молоді“, заготовленные чистые листы съ обращеніемъ къ Керенскому и Чхеидзе и гектографированное письмо за подписью „Центральный Комитетъ“. Въ этомъ письмѣ циркулярнаго, очевидно, характера изложено, между прочимъ слѣдующее:

„Уважаемый Товарищъ. Рекомендуемъ Вамъ товарища Андрея и просимъ отнестись къ нему съ совершеннымъ довѣріемъ. Онъ освѣдомленъ о всѣхъ нашихъ дѣлахъ и если что понадобится, передайте черезъ него. Товарищъ долженъ прочитатъ нѣсколько лекцій и произнести нѣсколько рѣчей на интересныя общественныя темы текущей жизни. Съ этой стороны вы должны наиболѣе его использовать“. Далѣ слѣдуютъ вопросы анкетнаго содержанія, касающіеся „гуртка“ (группы) и его организаціи. Засимъ въ письмѣ говорится: „Свѣдѣнія просятъ сообщить поскольку возможно полнѣе, такъ какъ они безусловно нужны для предстоящаго Съѣзда, который состоится послѣ Рождества. Просимъ приготовить всѣ вопросы, которые было бы желательно разобрать на Съѣздѣ. Въ концѣ Января Товарищъ объѣдетъ всѣ гуртки, соберетъ всѣ свѣдѣнія, заберетъ письма въ Государственную Думу и сообщитъ, когда и гдѣ состоится Съѣздъ... Сейчасъ основана Комиссія для веденія приготовительной работы по организаціи изданія газеты — „легалнаго“ органа школьной украинской демократической молодежи. Самъ Центральный Комитетъ очень нуждается въ денежныхъ пособіяхъ относительно организаціи частѣйшихъ и правильныхъ поѣздокъ референтовъ. Желательно получить членскіе взносы къ Апрѣлю 1916 года включительно. Взносы можно передавать посредствомъ товарища Андрея. Центральный Комитетъ желаетъ, чтобы между нимъ и обществомъ было какъ можно болѣе тѣсное общеніе; однако Ваше Правленіе (Совѣтъ) не исполняетъ своихъ обязанностей: до сихъ поръ не сообщено намъ, какія книги и рефераты нужны гуртку, вслѣдствіе чего не имѣемъ возможности передать книжки черезъ Андрея и быть можетъ онъ приготовилъ не тѣ рефераты, которые Вамъ нужны. Желаемъ успѣха въ работѣ. Центральный Комитетъ. По использованіи уничтожить“.

По содержанію этого циркулярнаго письма было выяснено, что оно было прислано изъ Харькова Центральнымъ Исполнительнымъ Комитетомъ „Юнацкой Спілки“ („Всеукраинская Юнацкая Спілка“) и что упоминаемымъ въ письмѣ Андреемъ является студентъ ИМПЕРАТОРСКАГО Харьковского Университета Андрей Ивановъ Заливчій (былъ привлеченъ къ перепискѣ) — соціалистъ революціонеръ, участникъ Съѣзда „Лѣвобережныхъ“ украинцевъ (живущихъ въ сторонѣ Лѣваго берега Днѣпра), входящій въ составъ Харьковского Соціалистическаго Комитета“.

Наблюденіемъ отмѣчено такъ-же распространеніе въ 1915 году въ Кременчугскомъ и Пирятинскомъ уѣздахъ соціаль-демократическихъ воззваній съ протестомъ противъ войны.

Дѣятели украинскаго соціаль-демократическаго движенія (частью и соціалисты-революціонеры) первоначально предполагали по созывѣ въ 1916 г. Государственной Думы отправить въ Петроградъ депутацію съ цѣлью предьявленія въ Думѣ своихъ домогательствъ. Эта депутація должна была составиться изъ представителей всѣхъ малорусскихъ губерній и Галиціи.

Но засимъ было рѣшено отправить въ Государственную Думу лишь петицію. Петиція эта, написанная по тексту составленному профессоромъ

Грушевскимъ, была отпечатана на пишущей машинѣ въ Москвѣ въ редакціи газеты „Украинская Жизнь“ и въ многихъ экземплярахъ была разослана по Малороссіи для собиранія подписей. Наблюденію Полтавской губерніи извѣстно, что экземпляры этой петиціи были присланы въ Кіевъ, Екатеринославъ, Полтаву, Черниговъ, Винницу, Одессу и Харьковъ, причемъ въ Полтавѣ собираніемъ подписей занимался переводумецъ Чижевскій. Текстъ петиціи былъ исполненъ на русскомъ и украинскомъ языкѣ. Разосланные экземпляры петиціи съ подписями вернулись въ Москву, откуда были доставлены въ Петроградъ членамъ Государственной Думы Чхеидзе и Милюкову.

Такъ какъ эта петиція, датированная 6 февраля 1916 года, весьма важна для характеристики украинскаго движенія, въ дальнѣйшемъ она приводится дословно полностью.

„Глубокоуважаемый господинъ депутатъ. Мы представители 30 милліоннаго украинскаго народа въ Россіи обращаемся черезъ Ваше посредничество, глубокоуважаемый г. депутатъ, къ народному представительству всѣхъ гражданъ Россійской Имперіи въ Государственной Думѣ — отъ имени цѣлаго нашего народа въ критическую минуту перелома огромнаго значенія не только для украинскаго народа, но въ минуту, которая будетъ рѣшающей вообще въ судьбѣ великой русской націи и русскаго Государства, — въ дѣлѣ національно-культурной жизни русскаго народа, въ вопросѣ —,быть или не быть“.

Обращаемся въ этомъ вопросѣ къ Вашему посредничеству, какъ къ искреннему и действительному защитнику и представителю, на думской трибунѣ, всѣхъ угнетенныхъ гражданъ Русской Имперіи, который не боясь уже неоднократно выступалъ смѣло и искренно въ Государственной Думѣ въ защиту національныхъ требованій нашего наиболѣе несчастнаго изъ всѣхъ, украинскаго народа, съ той надеждой, что Вы и въ этотъ разъ искренно и горячо будете отстаивать дѣло того народа, который, какъ сирота у безсовѣстной мачехи, не имѣетъ въ законодательной палатѣ русскаго государства своего украинскаго защитника, своего собственнаго гражданскаго голоса.

Въ великой міровой трагедіи, которая разыгрывается уже полтора года тамъ на просторныхъ равнинахъ Царства Польскаго и тамъ на безграничныхъ поляхъ и въ высокихъ горахъ сосѣдней Галиціи и тамъ въ дебряхъ далекаго Кавказа, текла и льется рѣками кровь милліоновъ сыновъ украинскаго народа, которые, какъ граждане Россійской Имперіи, пошли съ чувствами гражданскаго долга защищать свою кровью и жизнію великодержавные интересы Россіи. Эти милліоны сыновъ 30-ти милліоннаго украинскаго народа съ начала великой войны до сегодня исполняютъ свои тяжелыя кровопролитныя обязанности вѣрно и съ дѣйствительнымъ гражданскимъ самопожертвованіемъ отдаютъ въ защиту своего Отечества не только свою жизнь и благополучіе, но и судьбу своихъ семей, своей родины. Такъ они достойно и бодро защищаютъ безропотно и съ высокимъ самопожертвованіемъ интересы и цѣлость своего

Государства, но будутъ ли они въ состояніи выдержать такъ до конца. На этотъ вопросъ мы хотимъ обратить вниманіе находящагося нынѣ въ опасности великорусскаго народа.

Будетъ ли возможность защищать честь и цѣлость своего государства тѣмъ гражданамъ, родственникамъ которыхъ то же государство приготовляетъ могилу, что-бы какъ можно скорѣе похоронить ихъ заживо. Возможно ли, что-бы милліоны украинскихъ сыновъ могли и въ дальнѣйшемъ также бодро и съ такимъ же самопожертвованіемъ тамъ на безмѣрныхъ фронтахъ войны оборонять честь и цѣлость Россіи, послѣ того какъ они оцѣнятъ дѣйствія русскаго правительства, которыя примѣняются сейчасъ здѣсь „въ тылу“ къ ихъ родственнику, т.-е. украинскому народу въ Россіи.

Теперь украинскій народъ въ Россіи приговоренъ къ смерти. Его просвѣтительно-культурныя учрежденія („Прсвіта“) закрыты правительствомъ, родное его слово заковано, газеты и журналы приостановлены, украинская національная мысль преслѣдуется правительствомъ, какъ антигосударственное преступленіе: обысками и арестами сознательныхъ украинцевъ, уничтожается съ корнемъ украинская „крамола“, вообще, ужасное преслѣдованіе всего того, что „украинское“. Чего же больше. Административная власть запрещаетъ автономическимъ учрежденіямъ, т. е. земствамъ заниматься чисто просвѣтительными дѣлами (преподаваніе въ школахъ на родномъ языкѣ) Украинскаго народа.

Значить, дѣло поставлено незаконно, если съ одной стороны въ интересахъ русскаго государства украинскій народъ долженъ посылать милліоны своихъ сыновъ туда на безконечныя поля войны, гдѣ они запечатлѣваютъ вѣрность свою государству рѣками крови и смертью, а съ другой стороны, здѣсь въ томъ же государствѣ, украинскій народъ не смѣетъ даже чувствовать себя — украинскимъ. Это невиданное насиліе, вызывающее къ бунту и отмщенію.

Мы, какъ граждане Русскаго Государства, исполняли и исполняемъ всѣ свои гражданскія обязанности добросовѣстно и достойно, какъ это надлежитъ вѣрнымъ гражданамъ, понимающимъ, что въ сильной свободной Россіи гарантируется лучшая будущность украинскаго народа. Мы, лойальные граждане своего государства, и за что же къ намъ примѣняются особыя мѣры, какъ къ государственнымъ преступникамъ, лишеннымъ гражданскихъ правъ. Пусть на это отвѣтитъ намъ здравомыслящій объективный русскій нашъ братъ — народъ.

Мы даже не хотимъ допустить, чтобы русское правительство на основаніи фантастическихъ газетныхъ вымысловъ, націоналистическо-имперіалистической прессы объ какомъ то неизвѣстномъ намъ государственномъ сепаратизмѣ — примѣняло къ намъ чисто просвѣтительно-культурному украинскому движенію эти репрессіи, какія именно теперь примѣняются. Мы не вѣримъ въ то, чтобы русское правительство принимало серьезно во вниманіе всѣ эти вымыслы и ложные доносы на украинское движеніе, не имѣя въ рукахъ въ подтвержденіе этого ни одного реаль-

наго факта. Такъ въ чемъ же дѣло. Навѣрно въ томъ, чтобы были исполнены желанія тѣхъ вѣрныхъ союзниковъ германцевъ, т. е. русскихъ націоналистовъ-империалистовъ, которымъ украинское прогрессивно-культурное движеніе почему-то есть соль въ глазахъ, залѣпленныхъ ихъ шовинизмомъ. Этимъ они дѣйствительно могутъ теперь прислужиться германцамъ, въ чемъ не сознательно помогаетъ имъ теперешнее русское правительство, которое состоитъ исключительно на службѣ этихъ націоналистовъ-империалистовъ.

Но большинство представителей русскаго гражданства въ Думѣ смотритъ болѣе критически, разбираясь хорошо въ дѣлахъ не только интересовъ самого государства, но и его отдѣльныхъ національностей и это большинство пришло къ убѣжденію, кому служить теперешнее русское правительство и мы имѣемъ полную надежду, что народные представители Государственной Думы обратятъ свое вниманіе такъ же и на отношеніе этого правительства къ 30-ти миллионному украинскому народу и пожелаютъ предвидѣть тѣ послѣдствія, которыя такое отношеніе можетъ вызвать и которыя несомнѣнно будутъ не въ пользу Русскаго Государства, а тѣмъ болѣе русской націи.

Поэтому, мы не только въ интересахъ украинскаго народа, но также и въ наибольшемъ интересѣ русскаго государства и русской націи желаемъ исполненія слѣдующихъ нашихъ требованій (постулатовъ), исполненіе которыхъ должно безусловно послѣдовать, какъ „минимумъ“ того что дѣйствительно долженъ получить лояльный 30-миллионный украинскій народъ: 1) Украинскій народъ въ Россіи равноправенъ съ русскимъ народомъ;

2) свободное пользованіе украинскимъ языкомъ, какъ необходимымъ на Украинѣ, по крайней мѣрѣ въ начальныхъ школахъ;

3) свобода украинской прессы и книгопечатанія вообще;

4) свободная дѣятельность украинскихъ просвѣтительно-культурныхъ обществъ (товариществъ и читалень „Просвіти“, кооперативовъ, земледѣльческихъ союзовъ). (Разумѣется пока въ извѣстныхъ ограниченіяхъ военнаго времени, но не въ меньшихъ, чѣмъ для русскихъ);

5) вообще государственно-законнаго установленія гарантій культурно-національнаго развитія украинскаго народа въ Русскомъ государствѣ.

Это первыя и въ настоящій моментъ наиболѣе существенныя наши пожеланія, которыхъ полученіе, какъ сказано, не только въ интересахъ украинцевъ, но и въ интересахъ русскаго государства и русской націи, чего мы, какъ вѣрные граждане государства, имѣемъ полное право требовать. А такъ какъ это дѣло крупнаго значенія для обѣихъ сторонъ, мы питаемъ полную надежду, что Вы, глубокоуважаемый г. депутатъ, наше дѣло изволите немедленно внести на очередь въ Государственную Думу, гдѣ, хочется вѣрить, оно не пройдетъ безслѣдно.

Полтава, Февраля 4 дня 1916 года.

Подписи: Павелъ Чижевскій. Бывшій депутатъ 1-й Гос. Думы. Я. Имшенецкій. Директоръ „Взаимаго Кредита“ П. Мощенко. Директоръ Городскаго Музея. И. Маркевичъ Типографъ.

Гр. Коваленко писатель, А. Андрієвскій, учитель, Хоменко, пр. повѣрен. И. Панченко, директоръ ссудо-сберегат. об-ва „Самопомощь“.

Кромѣ приведенной коллективной петиціи, отправленной украинцами „Старого“ лагеря въ кадетскую и соціалъ-демократическую фракцію Государственной Думы посланы были въ 1916 году еще петиціи отъ Полтавскихъ украинцевъ въ Государственную Думу къ депутату отъ Полтавской губерніи Коваленко, а также отъ украинскихъ студенческихъ и рабочихъ организацій на имя лидера соціалъ-демократической фракціи Чхеидзе и депутата Керенскаго.

Петиція на имя депутата Коваленко, составленная въ Полтавѣ перводумцемъ Чижевскимъ и подписанная тѣми же лицами, кои указаны на вышеприведенной, говоритъ, что къ депутату обращаются его украинскіе избиратели и просятъ его о томъ, чтобы онъ какъ было на послѣдней сессіи Полтавскаго Губернскаго Земскаго Собранія, поставилъ также въ Государственной Думѣ на очередь вопросъ объ обученіи въ Малороссіи на украинскомъ языкѣ. Вторая же петиція исходила отъ учащейся молодежи и рабочихъ группъ (разные „гуртки“, организація „Юнацкой спилки“) Полтавы, Харькова, Екатеринослава, Одессы, Кіева и Чернигова. Въ этой петиціи, составленной безъ вѣдома „стариковъ“ указывается на то, что молодежь не соглашаясь съ настоящей дѣятельностью „стариковъ“, предполагающихъ отдать всѣ дѣла въ руки кадетовъ протестуетъ противъ такого направленія „и выдвигаетъ“ слѣдующія свои требованія: 1) автономія Украины на основаніяхъ, объявленныхъ съ высоты Престола по отношенію къ Польшѣ, и 2) До введенія автономіи Украинскій народъ долженъ нынѣ же получить: а) полную свободу печати, книгъ, брошюръ, журналовъ и газетъ на украинскомъ языкѣ, б) открытіе „Просвіт“, в) освобожденіе отъ ссылки всѣхъ украинцевъ и г) полную амнистію для политическихъ осужденныхъ украинцевъ. — Къ этой петиціи приложены печати: „Центральнаго Комитета національно-просвітныхъ украинскихъ кружковъ“, „Правленія Юнацкихъ Спілокъ“, Союза Украинскихъ рабѣтничихъ организацій на Україні“.

Харьковская губернія.

Въ Харьковѣ въ Декабрѣ 1914 года „Центральнымъ Комитетомъ Украинскаго соціалистическаго коллектива“ было издано гектографическимъ способомъ воззваніе на украинскомъ языкѣ слѣдующаго содержания. „Отъ Украинскаго соціалистическаго коллектива. За рабочій народъ, его волю и права. Расширеніе и оживленіе въ послѣднее время соціалистическаго движенія среди украинской молодежи вызвали нужду въ созданіи опредѣленной организаціи, которая объединила бы отдѣльные кружки на общихъ пунктахъ и вывела бы украинскую молодежь изъ того безвыходнаго положенія, въ которое завела ее русская реакція послѣ революціи 1905—1906 годовъ. А война, которая неожиданно возникла и необычайной тяжестью упала на плечи украинскаго народа,

выдвинула на очередь вопросъ объ организаціи украинскихъ соціалистическихъ силъ, — что и поставилъ себѣ цѣлью Украинскій Соціалистическій коллективъ, требуя: I. признанія за человѣкомъ правъ :а) неприкосновенности личности, жилища, свободы совѣсти, собраний, коалицій, забастовокъ, слова, равноправія всѣхъ гражданъ безъ всякихъ ограниченій національности, вѣры и пола, в) уничтоженія смертной казни, е) всеобщее, равное, непосредственное, тайное выборное право во всѣ общественныя учрежденія. II. а) Переустройства Россіи въ демократическую федеративную республику (политическій идеаль профессора Грушевскаго) „на основаніи національно территориальной въ этнографическихъ границахъ автономіи и экстерриториальной для національнаго меньшинства, — общими для всего государства дѣлами руководить общегосударственный парламентъ, а областнымъ — національные совѣты. в) Замѣны постоянного войска войска милиціи, с) полного отдѣленія церкви отъ государства. III. а) Соціализаціи земли — всѣ казенныя, кабинетскія, монастырскія и частныя земли должны быть отданы въ общественную собственность безъ всякаго вознагражденія, в) Соціализація всѣхъ способовъ производства — всѣ фабрики, заводы и другія предприятия должны быть отданы въ общественную собственность, а какъ временно удовлетворяющее средство, — рабочее законодательство, 8 часовая работа, увеличеніе платы, запрещеніе дѣтскаго труда, государственное страхование и т. д. Харьковъ. Центральный Комитетъ У.С.К. 1914 XII“.

Вышеупомянутое въ приведенномъ воззваніи Украинскаго соціалистическаго коллектива указаніе на „расширеніе и оживленіе соціалистическаго движенія среди украинской молодежи“, очевидно, имѣетъ въ виду состоявшуюся въ Харьковѣ „Конференцію представителей кружковъ украинской молодежи Харькова, каковая конференція незадолго до выпуска въ свѣтъ вышеуказаннаго воззванія коллектива, а именно въ Ноябрь 1914 г. издала гектографскимъ способомъ на украинскомъ языкѣ въ видѣ листовки программу — резолюціи слѣдующаго содержанія: „Конференція представителей кружковъ украинской молодежи гор. Харькова признаетъ, что большая часть молодежи мало обращаетъ вниманія на событія дѣйствительности, далеко стоитъ отъ реальной жизни. Поэтому работа въ кружкахъ идетъ очень вяло — работаютъ только наиболѣе энергичныя единицы, а большинство почти ничего не дѣлаетъ. Культурный уровень украинской молодежи стоитъ очень низко, особенно это касается вопросовъ общественнаго характера. Общественныя науки совсѣмъ исключены изъ огромнаго большинства программъ украинскихъ кружковъ. Конференція представителей кружковъ признаетъ необходимымъ приблизиться кружкамъ къ жизни. Цѣль кружковъ: выработка общественнаго міровоззрѣнія, подготовленіе работниковъ, которые сознательно боролись бы за осуществленіе своихъ идеаловъ. Конференція представителей кружковъ заявляетъ, что она исходитъ изъ интересовъ рабочихъ

и ставить цѣлью кружковъ подготовленіе сознательныхъ работниковъ-борцовъ за лучшую судьбу угнетеннаго народа, Поэтому общественной сторонѣ жизни она отдаѣтъ преимущество передъ всѣми другими, и изученіе общественныхъ наукъ, которыя только однѣ могутъ указать намъ истинные пути къ лучшему будущему, ставить на первое мѣсто. Далѣе, слѣдуетъ въ листовкѣ программа занятій въ кружкахъ раздѣленная на двѣ группы. „Группа первая I. Языкѣ... II. Національныя нужды украинскаго народа: школа, пресса, автономія. III. Исторія и географія України. IV. Украинская литература. V. Общественная жизнь на Украинѣ“. Затѣмъ соотвѣтственно каждому отдѣлу имѣется указаніе произведеній литературы, необходимыхъ для прочтенія и крестиками обозначены наиболѣе „нужныя“ изъ нихъ. Въ числѣ этихъ произведеній рекомендуются, какъ „нужныя“, сочиненія профессора М. С. Грушевскаго подъ заглавіями: „Освобожденіе Россіи и Украинскій вопросъ“ (выше въ запискѣ оно упоминается), „Иллюстрированная исторія Украины“, „О старомъ времени на Украинѣ“. „Объ Украинскомъ языкѣ и школѣ“, „Вопросъ объ Украинскихъ кафедрахъ и наши научныя нужды“. — „Группа вторая“. I. Соціологія начальная. II. Политическая экономія. III. Научный соціализмъ. IV. Національный вопросъ. V. Исторія революціонныхъ движеній въ Европѣ. VI. Исторія общественной мысли на Украинѣ“. Далѣе, также слѣдуетъ указатель соотвѣтственной литературы, причемъ отмѣчены сочиненія, касающіеся дѣятельности Драгоманова, а также „Литературно-Науковый Вѣстникъ“ 1909, 1910, 1911 гг. (въ которомъ принималъ участіе профессоръ М. С. Грушевскій).

Въ апрѣлѣ 1915 года по инициативѣ одной организаціи („Гуртокъ“) учащихся города Харькова для выработки подробныхъ программъ для кружковъ и основанія „Юношескаго Союза Лѣвобережной Украины“ („Юнацка Спілка“) состоялся сѣздъ представителей отъ 15 кружковъ. На сѣздѣ участвовало 200 представителей, причемъ всѣ они на время засѣданій были обозначены номерами (не фамиліями). На сѣздѣ была принята подробная программа для занятій въ кружкахъ съ указаніемъ сочиненій Грушевскаго и другихъ по спеціальнымъ вопросамъ, касающимся автономіи Украины, Украинскаго движенія, мазепинства и другихъ предметовъ касающихся украинства и соціализма. Затѣмъ, сѣздомъ была принята и утверждена „организація молодежи Лѣвобережной Украины въ Юношескій Союзъ“ по слѣдующей схемѣ. „Каждый кружокъ имѣетъ голову; головы всѣхъ кружковъ одного города составляютъ между-школьный совѣтъ, который имѣетъ тоже свою голову; совокупность всѣхъ кружковъ одного города составляетъ юношескую громаду. Всѣ юношескія громады соединяются въ юношескій союзъ Лѣвобережной Украины, исполнительный органъ которой — Центральный Исполнительный Комитетъ. Головы юношескихъ громадъ и головы кружковъ въ тѣхъ городахъ, гдѣ нельзя устроить юношескую громаду, непосредственно связаны съ нимъ. Центральный Исполнительный Комитетъ лишь исполнительный органъ, а законодательный — сѣздъ представителей Юношескихъ Громадъ и отдѣльныхъ кружковъ, функціи Центрального Испол-

нительнаго Комитета: 1) Организація лекцій въ кружкахъ. 2) Помощь въ организаціи кружковъ, доставленіе книгъ. 3) Інформаціонныя извѣстія. 4) Техника устройства съѣздовъ. Финансовая сторона. 1) Каждый союзникъ вноситъ ежемѣсячно 5 копѣекъ на общія дѣла. 2) Центральный Исполнительный Комитетъ имѣетъ право просить у юношескаго союза черезъ головъ между-школьныхъ совѣтовъ единовременной денежной помощи. Въ Центральный Исполнительный Комитетъ были избраны 3 лица: голова, секретарь и завѣдывающій техническими дѣлами. Изъ участниковъ этого съѣзда отмѣчены наблюденіемъ окончившій въ 1915 году курсъ 1 Харьковской гимназіи Николай Трофимовъ Петренко, выбранный завѣдывающимъ техническими дѣлами Комитета, окончившій курсъ 3 Харьковской гимназіи Андрей Петровъ Ковалевскій, выбранный въ секретари Комитета, студентъ-юристъ Харьковскаго Университета Андрей Ивановъ Заливчій и ученикъ реального училища Георгій Митрофановъ Федоровскій.

20 Апрѣля 1915 года Центральный Исполнительный Комитетъ Юношескаго Союза Лѣвобережной (по лѣвую сторону Днѣпра) Украйны выпустилъ на украинскомъ языкѣ воззваніе, въ которомъ говорится, что „цѣль Юношескаго Союза — организація украинской молодежи въ обществѣ съ цѣлью пріобрѣтенія ихъ членами образованія общественнаго характера и подготовленія сознательныхъ работниковъ — борцовъ за лучшую судьбу рабочаго народа“, что „Юношескій Союзъ — совокупность городскихъ юношескихъ громадъ, которыя складываются изъ отдѣльныхъ кружковъ, объединенныхъ между-школьнымъ совѣтомъ“, что „для распространенія истиннаго демократическаго просвѣщенія необходима широкая организація“, почему и будетъ приложено стараніе къ увеличенію числа членовъ союза и энергичной агитаціонной дѣятельности, что направленіе Юношескаго Союза „далеко отъ культуричества“ и что „пусть не будетъ ни одного украинскаго демоакртическаго кружка, который не принадлежалъ бы къ Юношескому Союзу“.

Вышеописанный „Украинскій соціалистическій коллективъ“ въ Маѣ 1915 года выпустилъ воспроизведенныя на гектографѣ въ изложеніи на русскомъ и малороссійскомъ языкахъ воззваніе: „Изъ жизни крестьянъ“, въ которомъ описываются въ партійномъ освѣщеніи крестьянскія волненія, происходившія въ Апрѣль 1916 года. Въ Сумскомъ уѣздѣ по поводу землеустроительныхъ отрубныхъ работъ, во время каковыхъ волненій при устраненіи безпорядковъ были убиты участниками вооруженнаго скопища Помощникъ Исправника и двое крестьянъ сторонниковъ отрубовъ, а землемѣры и нѣсколько другихъ лицъ были тяжело избиты. Въ редактированіи и печатаніи этого воззванія принимали участіе выше-названные Петренко и Заливчій, который входитъ и въ коллективъ. Петренко и Заливчій привлечены къ отвѣтственности по 129 и 132 ст.ст. Угол. Улож.

29 Августа 1915 года въ г. Харьковѣ на собраніи рабочихъ въ домѣ Общества рабочихъ распространены были 10 экземпляровъ печатнаго воззванія Украинской Соціаль-демократической рабочей партіи подъ

заглавіємъ: „Война и Украинская Соціаль-демократія“. Воззваніе это, заключающее въ себѣ разсужденія о текущей войнѣ бывшего члена союза освобожденія Украйны Дмитрія Донцова было отпечатано заграницей. Въ воззваніи проводится та мысль, что „Украинская соціаль-демократическая рабочая партія послѣдовательно должна помогать уничтоженію въ Россіи Царскихъ порядковъ и достиженія автономіи Украйны“. „Украинская соціаль-демократія“—такъ заканчивается воззваніе—„должна теперь соединить всю свою отвагу и всѣ свои силы на то, чтобы по всей Украйнѣ разбросать зерна революціи противъ нашего вѣковѣчнаго врага, противъ Царизма“ („Царата“). Эти прокламаціи были розданы рабочимъ соціаль демократомъ секретаремъ литературно-экономической Комиссіи Харьковскаго Украинскаго Общества имени Квитки-Основняненко мѣщаниномъ Яковомъ Епифановымъ Довбищенко (впослѣдствіи былъ арестованъ), который засимъ принималъ участіе въ изданіи на малорусскомъ языкѣ въ г. Харьковѣ газеты „Слово“, вдохновителемъ которой являлся политическій эмигрантъ извѣстный Украинскій писатель, видный членъ Украинской соціаль-революціонной, а затѣмъ соціаль-демократической рабочей партіи Владиміръ Кирилловъ Винниченко, проживавшій въ 1914 году заграницей (во Львовѣ) и пріѣзжавшій въ 1915 году въ Россію (въ Кіевѣ и Москвѣ) и имѣвшій связь съ „Союзомъ освобожденія Украйны“.

Въ связи съ упоминаніемъ о Винниченко, надлежитъ здѣсь еще отмѣтить, что по свѣдѣніямъ, полученнымъ Екатеринославскимъ Жандармскимъ наблюденіемъ, эмигрантъ Винниченко съ объявленіемъ войны проникъ изъ заграницы въ Россію и въ августѣ 1915 года совершалъ объѣздъ Малороссіи съ цѣлью инструктированія украинцевъ и поднятія на мѣстахъ организаціонной работы украинской соціаль-демократической рабочей партіи. Въ Іюнѣ того-же 1915 года—по свѣдѣніямъ Начальника Кіевскаго Губернскаго Жандармскаго Управленія—Винниченко былъ въ Кіевѣ и видѣлся съ виднымъ мазепинцемъ соціаль-демократомъ Іосифомъ Михайловичемъ Сыроидомъ—уніатомъ, австрійскимъ подданнымъ, служащимъ бухгалтеромъ въ книжномъ магазинѣ Идзиковскаго на Крещатикѣ. Тотъ же Винниченко нелегально проживалъ и въ Москвѣ подъ фамиліей Андрея Зиновьева Павленко.

Вышеуказанная газета „Слово“ предназначалась, главнымъ образомъ, для рабочихъ и имѣла цѣлью призывъ украинскаго народа къ борьбѣ съ Правительствомъ за автономію Украйны, причемъ изданію этой газеты Екатеринославскіе Украинскіе соціаль-демократы, благодаря сотрудничеству въ газетѣ жившаго въ Екатеринославѣ соціаль-демократа Садовскаго, придавали большое значеніе, имѣя въ виду такимъ путемъ перейти отъ подпольной работы къ легальной, хотя тенденціи послѣдней и должны были быть идентичны съ задачами первой. Но такъ какъ въ первомъ номерѣ газеты „Слово“, выпущенномъ въ октябрѣ 1915 года, были помѣщены статьи явно противоправительственнаго содержанія и былъ отпечатанъ даже отчетъ о международной соціалистической конференціи въ Циммервальдѣ, то эта газета была закрыта съ принятіемъ

соотвѣтственныхъ административныхъ репрессій противъ редактора ея Тифлисскаго мѣщанина соціалъ-демократа Фомы Кашалова.

Съ возобновленіемъ занятій въ учебныхъ заведеніяхъ послѣ лѣта 1915 г., по инициативѣ студента Харьковскаго Университета Андрея Петрова Ковалевскаго создана была новая Украинская организація „Украинское національное Коло“ или „Коло незалежныхъ“ (независимыхъ). Программа этой организаціи была отредактирована по проекту студента Ковалевскаго студентомъ Харьковскаго Университета Вячеславомъ Михайловымъ Алексѣенко и сводилась къ задачамъ не только узко-національнымъ, но обще-политическимъ. Наряду съ требованіемъ національной автономіи Украйны въ программу были включены требованія уничтоженія религіозныхъ и національных ограниченій для христіанъ, магометанъ и караимовъ, уничтоженія еврейской осѣдлости, требованія политическихъ свободъ, 8 часового рабочаго дня и т. п. Одновременно съ „Коло“ въ Харьковѣ образовалась еще одна организація „Украинская студенческая громада“, въ которую вошли членами воспитанники высшихъ учебныхъ заведеній Харькова. Главнымъ условіемъ принадлежности къ этой громадѣ выдвигалось требованіе исповѣдывать ученіе объ автономіи Украйны. Въ декабрѣ 1915 года происходило въ Харьковѣ совѣщаніе инициативной группы „Украинской студенческой громады“. Предсѣдательствовала вышеупомянутый Петренко и присутствовали студенты Кривоточенко (технологъ, предсѣдатель Центральнаго Исполнительнаго Комитета Юнацкой спилки), Безпаленко, Самбросъ, Ковалевскій, Берладинъ, Заливчій, Глуходѣй и Ленченко. Было рѣшено на совѣщаніи слѣдующее. — Каждые 2—3 члена должны взять на себя руководство кружкомъ, изъ 7—10 человекъ, малознакомыхъ съ Украинствомъ. Каждый кружокъ долженъ имѣть представителя въ группѣ, а группа — въ Центральномъ Комитетѣ Громады. Центральный Комитетъ Громады посылаетъ представителей въ Центральный Исполнительный Комитетъ Юнацкой Спилки и такимъ образомъ Громада будетъ вліять на всю Спилку. — На этомъ же совѣщаніи собирались подписи подъ присланнымъ изъ Москвы обращеніемъ къ депутату Керенскому, заключавшемъ въ себѣ требованія объ автономіи Украйны. Подъ этимъ обращеніемъ въ томъ же декабрѣ собирались подписи и въ Квиткинскомъ украинскомъ клубѣ. Въ Украинскомъ Обществѣ имени Квитки-Основняненко за 1915 годъ по четвергамъ читались рефераты на научныя и соціальныя темы, причемъ рефераты касались и вопросовъ объ Украйнѣ. Въ январѣ 1916 года была произведена въ Харьковѣ ликвидація Украинской студенческой громады. Такъ какъ Петренко входилъ еще и въ составъ научно-литературнаго Отдѣла Квиткинскаго клуба, то кромѣ участниковъ „Громады“ были обысканы члены этого Отдѣла, въ томъ числѣ предсѣдатель его инженеръ-технологъ Хоткевичъ (германофилъ). Всѣхъ обысковъ было произведено 21.

У Петренко было отобрано отпечатанное на гектографѣ большое количество революціонныхъ воззваній подъ заглавіями: „Манифестъ Международной соціалистической конференціи въ Циммервальдѣ“, „Товарищи студенты, организуйтесь“, „До товарищей — студентовъ“, 28 экземпляровъ

воспроизведеннаго на гектографѣ журнала „Борьба“ ч. 5 1 серпня 1915 р. и 2 экземпляра „Статута всероссійскаго союза солдатів и матросів... 1907: г.“. — Большое количество перваго изъ упомянутыхъ воззваній было также найдено у ученицъ 8 класса 2-й Харьковской Гимназіи Сало и Усань, почему онѣ и Петренко были привлечены къ отвѣтственности по 132 ст. Угол. Улож.

О ликвидированныхъ одновременно съ ними украинскихъ соціалъ-демократахъ Довбищенко, Гарахъ, соціалистахъ-революціонерахъ Заливчемъ и Глуходѣдъ и германофиль редакторъ малороссійской газеты „Гасло“ Карячкинъ была возбуждена переписка въ порядкѣ Положенія о государственной охранѣ. Хоткевичъ же постановленіемъ г. Министра Внутреннихъ Дѣлъ, какъ заподозрѣнный въ украинофильствѣ, подчиненъ гласному надзору полиціи на 3 года съ 11 марта 1916 г. въ избранномъ имъ мѣстѣ жительства, кромѣ 9 малороссійскихъ губерній. Послѣ этой ликвидаціи составъ инициативной группы Украинской студенческой громады видоизмѣнился и дѣятельность членовъ ея нынѣ направлена на розыскиваніе „украинцевъ“. 5 марта 1916 года въ клубъ общества Квитки-Основняненко въ Харьковѣ чествовали память Шевченка по случаю 55 годовщины со дня его смерти. При этомъ Предсѣдатель „Общества“ Бичъ-Лубенскій произнесъ рѣчь, въ которой послѣ характеристики личности Шевченко сравнилъ украинскій народъ съ Евангельскимъ Лазаремъ и призывалъ присутствующихъ „встать“ подобно „смердящему“ Лазарю. Смыслъ слова былъ тотъ, что Украина еще не умерла, какъ это думаетъ русское Правительство, и когда нибудь свершится чудо — „Смердящій Лазарь“ встанетъ. Въ концѣ чествованія былъ спѣтъ „Заповіть“ Шевченко. Въ заключеніе этого отдѣла надлежитъ еще отмѣтить, что въ Харьковскомъ среднемъ сельско-хозяйственномъ училищѣ (въ Дергачахъ) имѣется Украинскій „гуртокъ“ (кружокъ), въ составъ коего входятъ 50 учениковъ. Во главѣ кружка стоитъ атаманъ, который имѣетъ связи съ Харьковской Украинской організаціей и Волчанскимъ украинскимъ кружкомъ. Предполагается конспиративное существованіе бібліотеки этого кружка. — Въ Бѣлгородѣ также имѣется кружокъ учащихся средне-учебныхъ заведеній.

Екатеринославская губернія.

1-го мая 1914 года впервые появилась прокламація въ Екатеринославѣ на малороссійскомъ языкѣ отъ имени Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи подъ девизомъ всеобщаго пролетаріата съ призывомъ къ празднованію дня 1 мая и къ борьбѣ за ниспроверженіе Самодержавія. Въ періодъ времени до 4 апрѣля 1915 года никакихъ признаковъ о существованіи въ г. Екатеринославѣ самостоятельной организаціи названной партіи не наблюдалось. Въ ночь на 5 апрѣля 1915 года на мѣстныхъ заводахъ и въ районѣ линіи Екатеринославскій желѣзной дороги въ г. Екатеринославѣ были разбросаны отпечатанныя типографскимъ способомъ прокламаціи отъ имени той же партіи по поводу трехлѣтней годовщины Ленскихъ событій, изложенныя на малорос-

сійскомъ языкѣ съ примѣсю Галицкаго нарѣчія и заканчивающіяся словами: „Долой войну, долой Царатъ (Царизмъ), да здравствуетъ революція, да здравствуетъ демократическая республика, да здравствуетъ автономія Украйны“.

По „несомнѣннымъ“ свѣдѣніямъ, полученнымъ Начальникомъ Екатеринославскаго Губернскаго Жандармскаго Управленія, — воззванія эти были доставлены изъ Галиціи евреями, при посредствѣ которыхъ эти изданія и были разбросаны въ гор. Екатеринославѣ. Вскорѣ за появленіемъ вышеуказанныхъ прокламацій въ Екатеринославское Губернское Жандармское Управленіе стали поступать свѣдѣнія, указывающія на существованіе въ г. Екатеринославѣ организаціи Украинской соціально-демократической рабочей партіи.

Въ ночь на 1 мая 1915 года въ г. Екатеринославѣ и въ полосу отчужденія Екатеринославской желѣзной дороги между станціями Горяиново и Нижне-Днѣпровскомъ были разбросаны также воспроизведенныя типографскимъ способомъ на малороссійскомъ языкѣ прокламаціи украинской соціально-демократической рабочей партіи, приуроченныя къ дню празднованія 1-го мая и заключающія въ себѣ призывы: „Долой войну“, „Долой продажное Правительство“, „да здравствуетъ революція“, „да здравствуетъ социализмъ“, „да здравствуетъ автономія Украйны“. Послѣ этого разработкой поступившихъ въ Жандармское Управленіе свѣдѣній была установлена принадлежность къ мѣстной организаціи Украинской соціально-демократической рабочей партіи конторщика службы сборовъ Екатерининской желѣзной дороги Лисиченко, конторщика той же дороги Дубоваго, секретаря больничной кассы завода Шодуара въ посадѣ Амуръ, Новомосковскаго уѣзда, Бохонко, члена Правленія Екатеринославскаго товарищества потребителей обществъ Герасимова и крестьянина Полтавской губерніи Вывы.

Одновременно съ вышеописаннымъ, и въ связи съ военными событіями украинское движеніе значительно оживилось и приобрѣло среди рабочихъ массъ украинцевъ возрастающій къ себѣ интересъ, причемъ наблюденіемъ была установлена активная дѣятельность нѣкоторыхъ отдѣльныхъ лицъ, выражавшаяся въ веденіи агитаціи среди мѣстныхъ рабочихъ украинцевъ и въ попыткахъ къ организованію отдѣльныхъ кружковъ среди желѣзнодорожныхъ служащихъ и фабричныхъ рабочихъ. 29-го іюля 1915 года въ сферу наружнаго наблюденія вошелъ прибывшій того же числа изъ Кіева неизвѣстный мужчина, имѣвшій свиданіе съ партійными лицами и 29 того же іюля выбылъ обратно въ Кіевъ. По полученнымъ же Жандармскимъ Управленіемъ свѣдѣніямъ, этотъ неизвѣстный былъ учитель изъ Галиціи (существуетъ предположеніе, что Левъ Ганкевичъ вышеупоминаемый, командированный, для агитаціи изъ Австріи отъ Союза Освобожденія Украйны).

Дальнѣйшимъ наблюденіемъ также еще было выяснено, что разсадникомъ для веденія украинской пропаганды является Екатеринославская „Просвіта“ и ея отдѣленія въ пригородахъ „Мануйловская“ и „Діевская“ и что въ Екатеринославской организаціи украинской со-

ціаль-демократической рабочей партіи среди видных партійных работников появились единичные экземпляры печатных изданій на украинскомъ языкѣ, доставленные въ Екатеринославъ изъ Кіева, а именно: „Вѣстникъ Союза освобожденія Украины“, выпущенный въ Вѣнѣ 15 августа 1915 года подъ редакціей Емельяна Бачинскаго, газета „Боротьба“ — органъ закордонной організації Украинской соціаль-демократической рабочей партіи и журналъ „Боротьба“ — органъ Кіевской группы Украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ. Слѣдующимъ актомъ дѣятельности Екатеринославской організації была разброска прокламацій въ ночь на 17 октября 1915 года въ районѣ поселка Екатерининскаго. Прокламаціи эти были изготовлены ручнымъ способомъ и дословно имѣли изложенный на украинскомъ языкѣ такой текстъ: „Украинская соціаль-демократическая рабочая партія. Пролетаріи всѣхъ странъ соединяйтесь. Товарищи. Десять лѣтъ назадъ 17 октября 1905 года подъ напоромъ революціи рабочихъ и крестьянъ зашаталось Самодержавіе Царя Николая Кроваваго. Однако, Правительство одурачило народъ Манифестомъ и въ рѣкахъ крови утопило волю. Теперь, когда миллионы людей гибнутъ на войнѣ, обороняя кошельки пановъ — Царь отбираетъ остальные права у народовъ. Только революція принесетъ волю. Организуйтесь же. Долой войну. Да здравствуетъ революція. Долой самодержавіе. Да здравствуетъ демократическая республика. Да здравствуетъ автономія Украины“. Такая же прокламація была вывѣшена и на стѣнѣ сарая экономіи „Игрень“ Екатеринославскаго Губернскаго Земства, причемъ виновныя въ этомъ 4 лица были привлечены къ дознанію по 129 ст. Угол. Уложенія.

Къ моменту выпуска этой прокламаціи было выяснено, что организаторомъ мѣстныхъ украинскихъ соціаль-демократовъ являлся выше-названный Лисиченко, заложившій первую ячейку этой організації еще въ 1911 году, что Лисиченко, Дубовый, Вырва, Герасимовъ и Бохонко составляли изъ себя Комитетъ означенной організації. Изъ упомянутыхъ лицъ Бохонко и Дубовый привлекали въ ряды членовъ організації рабочихъ и крестьянъ, особенно въ поселкѣ Екатерининскомъ. Пользуясь правомъ занимать помѣщенія городской и Мануйловской „Просвѣты“, какъ члены послѣднихъ, названные лица, подъ предлогомъ культурно-просвѣтительныхъ цѣлей устраивали въ этихъ помѣщеніяхъ партійныя собранія, которыя происходили также и въ лѣсахъ за городомъ. Одно изъ такихъ собраній имѣло мѣсто 15 августа 1915 года въ лѣсу имѣнія Куличенко, въ поселкѣ Екатерининскомъ, близъ станціи „Игрень“, Екатерининской желѣзной дороги (51 человекъ). Въ этомъ собраніи принимали участіе Дубовый, Герасимовъ, Бохонко и делегатъ изъ Кіева Антонъ Григорьевъ Драгомирецкій, привлеченный къ дознанію при Кіевскомъ Губернскомъ Жандармскомъ Управленіи по 102 ст. Угол. Улож. На этомъ же собраніи были приняты резолюціи, касающіяся внутренней организационной постановки дѣла, а также слѣдующее постановление: „Съ русскими соціаль-демократами въ классовой и пролетарской борьбѣ итти совместно и солидарно; вступать въ соглашенія, вытекающія изъ интересовъ пролетаріата вообще и украинскаго въ частности,

но тѣмъ же менѣе требовать автономіи Украины съ принятіемъ принципа національныхъ организацій, не вступая въ блоки до тѣхъ поръ, пока русскіе соціалъ-демократы не измѣнятъ своего отношенія къ національнымъ вопросамъ — не признають основного Украинскаго постулата — автономіи Украины“.

На упомянутыхъ партійныхъ собраніяхъ одобрялись проводимыя идеи борьбы противъ войны, причемъ попутно съ этимъ признавалось необходимымъ оказывать возможное содѣйствіе Австріи въ настоящей войнѣ съ Россіей, побѣда надъ которой т. е. Россіей и разгромъ послѣдней Австро-Германіей членами Екатеринославской организаціи признавались весьма желательными. Вдохновители означенныхъ идей исходили изъ того соображенія, что съ разгромомъ Россіи въ настоящей войнѣ вся территория Украины отойдетъ къ Австріи, которая и выполнитъ данное ея обѣщаніе, выдѣливъ Украину въ автономную единицу.

29 октября 1915 года въ квартирѣ вышеупомянутаго Лисиченка, являющагося также содержателемъ въ гор. Екатеринославѣ книжнаго магазина „Слово“, состоялось собраніе видныхъ партійныхъ работниковъ мѣстной украинской организаціи, на которомъ читаль докладъ по вопросамъ о положеніи дѣлъ организаціонной работы украинской партіи пріѣзжій изъ Харькова представитель Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи казакъ Полтавской губерніи Федоръ Павловъ Горохъ, который имѣлъ свиданія съ прибывшимъ изъ заграницы нелегально проживавшимъ въ Россіи виднымъ дѣятелемъ украинской партіи вышеупомянутымъ писателемъ Владиміромъ Кирилловичемъ Винниченко, съ коимъ Горохъ впослѣдствіи, а именно 27-го ноября 1915 г. занималъ въ г. Москвѣ въ меблированныхъ комнатахъ „Экономія“ одинъ номеръ, причемъ Винниченко прописался подъ фамиліей Шеремецинскаго, а казакъ Горохъ — подъ фамиліей казака Гараха.

Нарисовавъ картину широкой дѣятельности отдѣльныхъ организацій Кіева, Харькова и Москвы, ораторъ доложилъ собранію, что рабочая организація ведется весьма успѣшно и пріобрѣтаетъ среди Украинскаго населенія и рабочихъ массъ захватывающій къ себѣ интересъ, причемъ студенчество, особенно Харьковское оказываетъ весьма существенную пользу Украинскому движенію, а засимъ, касаясь вопроса о войнѣ, ораторъ убѣждалъ, что цѣль Германіи будетъ достигнута — Кіевъ и вся Малороссія будутъ завоеваны Германіей, которая дастъ украинскому народу полную независимую Украину, почему необходимо оказывать всякое содѣйствіе Германіи въ ея окончательной побѣдѣ надъ Россіей.

Въ своей рѣчи онъ съ особымъ почтеніемъ говорилъ о Винниченко. 27-го ноября 1915 года Екатеринославская Украинская соціалъ-демократическая организація была ликвидирована производствомъ 21 обыска и заключеніемъ подъ стражу 11 лицъ. Была отобрана партійная переписка и копія договора, состоявшагося между организаціями Екатеринославскаго района Русскихъ и Украинскихъ соціалъ-демократическихъ рабочихъ партій по поводу объединенной партійной работы на собраніи 15 ноября 1915 г. въ с. Каменкѣ. Текстъ этого договора слѣдующій.

„Для болѣе успѣшнаго развитія классоваго пролетарскаго движенія и классовой борьбы пролетаріата, ведущія работу въ Екатеринославскомъ районѣ организаціи Русской и Украинской соціаль-демократическихъ партій не признавая за собой компетенціи войти въ программное объединеніе безъ согласія высшихъ партійныхъ учреждений и организацій другихъ районовъ, приняли постановленіе объединиться въ очередной общепрактической работѣ на слѣдующихъ основаніяхъ: 1) Организаціи признаются взаимно равноправными представительницами — Украинская Украинскаго, а Русская Русскаго пролетаріата Екатеринославскаго района. 2) Интересы пролетаріата другихъ націй, которыя не имѣютъ своихъ организацій въ Екатеринославскомъ районѣ, обязуются отстаивать совмѣстно и наравнѣ съ интересами Украинскаго и русскаго пролетаріата. 3) Въ общихъ бюро и иныхъ органахъ имѣютъ равное представительство. 4) Въ внутренней агитаціонной и организаціонной работѣ самостоятельны. 5) Русская соціаль-демократическая организація признаетъ принципъ національныхъ организацій пролетаріата и выставленіе Украинской соціаль-демократіей своихъ программныхъ требованій, въ томъ числѣ Автономіи Украины и всѣхъ негосударственныхъ націй“.

Какъ выяснилось засимъ на этомъ же собраніи 15 ноября по ознакомленіи съ „Манифестомъ международной соціалистической конференціи въ Циммервальдѣ“ было выражено одобреніе высказанной въ манифестѣ тактики борьбы противъ войны, причемъ указывалось ораторами на то, что по окончаніи войны неизбежна будетъ революція всего объединеннаго пролетаріата и что Петроградъ уже подготовленъ къ выступленію. Далѣе, въ октябрѣ 1915 года были получены свѣдѣнія объ образованіи въ Екатеринославской губерніи „Инициативнаго Комитета Украинскаго Независимаго Союза“. Программа и тактика этого Союза изложена въ нижеслѣдующихъ 22 параграфахъ.

I. Національна программа.

§ 1-й. Конечной цѣлью всей дѣятельности союза является пріобрѣтеніе независимаго „Сувереннаго“ Украинскаго государства, которое должно заключать въ себѣ всю этнографическую територію Украины.

§ 2-й. Для достиженія означенной въ § 1-мъ цѣли союзъ предлагаетъ распространять возможно шире идею независимаго Украинскаго государства среди широкихъ массъ Украины и организовать эти массы подъ лозунгомъ этой идеи и непрерывной „консеквентной“ борьбы за ея реализацію.

§ 3-й. Въ этомъ случаѣ, когда вся Украина или же часть ея останется послѣ войны за Россіей, союзъ будетъ бороться въ границахъ этой послѣдней за пріобрѣтеніе національно територіальной автономіи Украины и за всѣ этапы, которые ведутъ къ ней какъ-то: развитие мѣстнаго самоуправленія, націонализацію школы, администраціи, суда,

церкви и общественной жизни, дабы съ помощью означенной національной свободы, достигши или не достигши автономіи въ процессѣ борьбы за нее, широкія массы имѣли бы возможность воспитать, организовать и закалить себя для приобрѣтенія впослѣдствіи независимаго Украинскаго государства.

II. Соціальная программа.

§ 4-й. Такъ какъ союзъ состоитъ изъ организацій, которыя въ своей соціальной идеологіи могутъ кое въ чемъ расходиться одна отъ другой, то эти организаціи проводятъ свою соціально-политическую работу согласно съ своими партійными убѣжденіями и въ партійныхъ организаціонныхъ формахъ. Украинскій независимый союзъ признаетъ такія общія точки для всѣхъ ея членовъ. Союзъ признаетъ своимъ конечнымъ идеаломъ соціальную организацію всего общества и всю свою работу проводить подъ лозунгомъ этого идеала.

§ 5-й. Союзъ имѣетъ своей ближайшей цѣлью организацію независимой Украйны съ демократической республикой съ однопалатовой системой и парламентскихъ министерствъ, съ общимъ безъ различія пола равнымъ, прямымъ и тайнымъ выборнымъ правомъ, на основаніи принципа пропорціональности.

§ 6-й. Союзъ будетъ бороться за обезпеченіе гражданскихъ свободъ, какъ-то: свобода печати, собраній, стачекъ, союзовъ, вѣры, неприкосновенности личности, помѣщений и корреспонденціи.

§ 7-й. Союзъ борется за отдѣленіе церкви отъ государства, а также изъ національныхъ взглядовъ будетъ поддерживать борьбу за націонализацию и демократизацию всей церковной жизни на Украйнѣ и за независимость Украинской православной церкви отъ Русской.

§ 8. Союзъ борется за всеобщую бесплатную національную науку отъ низшей до высшей степени.

§ 9. Союзъ борется: за введеніе прогрессивнаго подоходнаго налога, такъ какъ Украинскій независимый союзъ въ своей работѣ будетъ опираться на демократическіе слои Украинскаго общества (пролетаріи, трудовое крестьянство и на городскую демократію).

а) Что же касается пролетаріата:

§ 10-й — за широкое рабочее законодательство, которое обезпечивало бы пролетаріату возможность культурно-національнаго и политическаго развитія, а вмѣстѣ съ тѣмъ, за 8-ми часовый рабочій день.

§ 11-й. — За демократическое страхованіе рабочихъ.

§ 12-й. — За законодательное обезпеченіе права на работу каждого человека.

б) Что касается трудящагося крестьянства:

§ 13-й. — За принудительное отчужденіе помѣщичьихъ, монастырскихъ, царскихъ и кабинетскихъ земель.

§ 14-й. — За широкое мѣстное самоуправленіе и за демократизацию его органовъ, на основаніи всеобщаго равнаго, явнаго и тайнаго выборнаго права.

§ 15-й. — За уничтоженіе всесловныхъ и классовыхъ привилегій.

§ 16-й. — За обезпеченіе государствомъ старости.

III. Тактика.

§ 17-й. Основная тактика Украинскаго независимаго союза будетъ направлена на націонализацію всей общественной жизни на Украинѣ.

§ 18-й. Ближайшая тактика: — подготовленіе благоприятствующей политической ситуаціи къ постановкѣ Украинской проблемы на будущемъ конгрессѣ. Что же касается тактики въ Россіи, то Украинскій независимый союзъ будетъ вести ее въ границахъ точно опредѣленныхъ въ нижеслѣдующихъ параграфахъ.

§ 19-й. Бороться съ украинофильствомъ, проповѣдующимъ руссофильскія тенденціи среди украинской демократіи.

§ 20-й. — Не входитъ ни въ какія соглашенія съ другими національностями или отдѣльными представляющими ихъ національно-политическими группами, кромѣ тѣхъ, которыя признають право Украинскаго народа на независимость и активно поддерживаютъ Украинскій независимый союзъ въ его практической работѣ.

§ 21-й. Что же касается еврейскаго вопроса, то поддерживать культурно-національныя требованія лишь евреевъ не ассимиляторовъ.

§ 22-й. Вести упорную борьбу съ политикой денационализаціи Украинской націи подъ какими бы формами и съ чьей стороны она не проводилась бы, причемъ Украинскій независимый союзъ полагаетъ своевременнымъ ввести тактику бойкота Русской культуры на всей территоріи Украины. — Внѣшняго проявленія дѣятельности описаннаго Союза не наблюдалось.

На одномъ изъ засѣданій Екатеринославской Украинской соціально-демократической организаціи, происходившемъ во второй половинѣ 1915 года, была заслушана и принята резолюція Петроградской Украинской Соціально-демократической рабочей партіи слѣдующаго содержанія.

„Въ цѣляхъ координаціи дѣятельности отдѣльныхъ Украинскихъ соціально-демократическихъ организацій и необходимости подготовить почву для скорѣйшаго обновленія нашего партійнаго цѣлаго, Петроградской организаціей Украинской соціально-демократической рабочей партіей признается крайне необходимымъ: а) установленіе связей между существующими соціально-демократическими организаціями черезъ взаимную подачу адресовъ; б) черезъ каждые два мѣсяца обмѣнивается между собой докладами о партійной работѣ организаціи, а также литературой выпущенной организаціи“. „Въ этихъ цѣляхъ, а также въ цѣляхъ координаціи всего массоваго движенія въ Россіи Петроградская организація Украинской соціально-демократической рабочей партіи беретъ на себя обязанность своевременно ознакомлять организаціи съ дѣятельностью центральныхъ органовъ Россійской соціалдемократіи, а также съ жизнью Петроградскаго организованнаго рабочнчества“.

Въ той же второй половинѣ 1915 года изъ состава членовъ Екатеринославской организаціи Украинской соціально-демократической рабочей

партіи організовался новий кружокъ, принявшій найменуваніе Украинской Радикально-демократической партіи или иначе „Товарищество Украинскихъ Поступовцевъ“ (прогрессистовъ), сокращенно называемый „Тупъ“. Въ составъ означеннаго кружка вошли: 1) Маменко—чиновникъ контроля Екатерининской желѣзной дороги; 2) Новицкій — бывший сотрудникъ „Южной Зари“; 3) Дьяченко — членъ Правленія „Просвѣты“; 4) Усикъ—Базилевскій — счетоводъ коммерческаго отдѣла Екатерининской желѣзной дороги; 5) Щукинъ — чертежникъ Земской Управы; 6) Авдіенко — конторщикъ службы сборовъ названной желѣзной. дороги; 7) Выровой — учитель коммерческаго училища.

Партія „Тупъ“ борется за федеративный порядокъ управленія, за союзъ отдѣльныхъ народностей въ государствѣ. Парламентъ долженъ состоять изъ двухъ Палатъ: а) Палаты народныхъ представителей и б) федеративной Палаты представителей отъ отдѣльныхъ автономныхъ частей государства пропорціонально. Малороссія должна имѣть отдѣльное и самостоятельное представительство — „Украинская Народная Рада“ („Сеймъ“), каковая должна издавать законы на всю Малороссію. Выборы въ Сеймъ и въ федеративную Палату должны быть всеобщіе, равные, прямые и тайные. Вся земля должна быть выкуплена въ собственность края (Малороссіи) и отдана въ пользованіе крестьянству. Въ собственность народа также должны поступить всѣ земельныя угодья, казенныя, удѣльныя, кабинетскія, церковныя и монастырскія. Члены партіи „Тупъ“ проповѣдуютъ необходимость тяготѣнія къ Австріи, которая, по ихъ словамъ, явится освободительницею Украйны отъ Царата.

Къ изложенному слѣдуетъ еще добавить, что лѣтомъ 1915 г. для ознакомленія съ постановкой партійной работы объѣзжалъ Екатеринославскую губернію студентъ Кіевскаго Университета Дмитрій Ивановичъ Чижевскій — уроженецъ города Александріи Херсонской губерніи. Въ 1913 году онъ былъ организаторомъ студенческаго Украинскаго кружка въ Кіевѣ.

За 1916 г. всѣ помянутыя организаціи активно себя не проявили.

Черниговская губернія.

Украинскихъ организацій въ Черниговской губерніи нѣтъ. По имѣющимся въ Черниговскомъ Губернскомъ Жандармскомъ Управленіи свѣдѣніямъ — украинско-мазепинское движеніе въ Черниговской губерніи имѣло нѣкоторое оживленіе еще до войны, когда главнымъ руководителемъ его являлся мѣстный присяжный повѣренный Илья Людвиговичъ Шрагъ, 80 лѣтъ, извѣстный украинофилъ, бывший членъ 1-й Государственной Думы, отбывшій тюремное наказаніе за выборгское воззваніе. Украинофилы намѣревались тогда провести въ жизнь свои идеи, воспользовавшись устройствомъ предполагавшихся торжествъ по поводу 100-лѣтія со дня рожденія Украинскаго поэта Т. Шевченко. Но такъ какъ Правительствомъ разрѣшеніе на устройство юбилейныхъ торжествъ тогда дано не было, то и означенное ихъ намѣреніе осуществлено не было.

Въ теченіе 1915 года Шрагъ предполагалъ вести украинофильскую пропаганду среди кооперативныхъ обществъ, съ каковою цѣлью вошелъ въ члены Черниговскаго Губернскаго Кооперативнаго Комитета, открывшаго свои дѣйствія безъ разрѣшенія администраціи. Но такъ какъ Комитетъ 10 ноября 1915 г. былъ закрытъ и дѣло о комитетѣ было передано Прокурору Черниговскаго Окружнаго Суда для возбужденія уголовного преслѣдованія, то въ этомъ направленіи дѣятельность Шрага ни въ чемъ не проявилась. Среди украинофиловъ Черниговской губерніи преобладаетъ культурно-этнографическая тенденція, чуждая стремленій поднять національное самосознаніе малороссовъ и пробудить ихъ къ самостоятельной жизни.

Подольская губернія.

Въ 1914 и 1915 годахъ производилась въ порядкѣ Положенія о государственной охранѣ, разрѣшенная затѣмъ въ административномъ порядкѣ переписка о членахъ Подольскаго Украинскаго культурно-просвѣтительнаго Общества „Просвита“ — врачъ Константинъ Солухъ, горномъ инженеръ Петръ Гловацкомъ и другихъ по подозрѣнію ихъ въ агитаціи, направленной къ возбужденію вражды малороссійскаго населенія къ великорусскому населенію Россіи въ цѣляхъ образованія въ будущемъ независимой Украины. Кромѣ этого дѣла никакихъ указаній на проявленіе Украинскаго движенія не наблюдалось.

Кубанская область.

По свѣдѣніямъ за 1915 годъ въ Юго-Восточной части Россіи „Союзъ Освобожденія Украины“, по словамъ мѣстныхъ, живущихъ въ Кубанской области украинцевъ имѣетъ свои отдѣленія только въ Екатеринославской и Харьковской губерніяхъ. Въ указанныхъ мѣстахъ сторонники его находятся только среди интеллигенціи. Съ открытіемъ военныхъ дѣйствій противъ Австріи и Германіи большая часть украинофильской интеллигенціи охладѣла къ вопросу о возсозданіи особой независимой Украины. Особенно это сдѣлалось замѣтнымъ для наблюденія послѣ появленія въ печати разоблаченій Алексинскаго о поддержкѣ названнаго Союза Австріей и Германіей денежными средствами. Имѣются и разрабатываются свѣдѣнія о томъ, что существующій въ гор. Екатеринодарѣ „Украинскій книжный магазинъ“ получалъ изъ Кіева безвозмездно издававшийся профессоромъ Грушевскимъ „Литературно-научный Вѣстникъ“ — журналъ лѣваго направленія.

Донская область.

Въ Области войска Донскаго имѣются отдѣльныя личности изъ интеллигенціи, являющіяся сторонниками Украинскаго движенія. Въ 1916 году въ Новочеркасскомъ Политехникумѣ приступлено къ организаціи среди студентовъ „Украинскаго кружка“. Мотивы къ этой организаціи созданы обстоятельствами войны. Кружокъ ставитъ своей зада-

чей пропаганду Украинскихъ идей. Въ маѣ 1916 года въ составъ кружка записался 21 студентъ. Ведется наблюденіе и выясняются члены кружка.

Волинская губернія.

Среди мѣстныхъ украинцевъ циркулируютъ слухи, что въ Апрѣлѣ 1916 года состоялся Съѣздъ Украинцевъ. Мѣсто съѣзда и участники его неизвѣстны Украинцамъ Волинской губерніи. По тѣмъ же слухамъ — Съѣздъ принялъ резолюцію — отложить рѣшеніе Украинскаго вопроса до окончанія войны.

Херсонская губернія.

Въ январѣ 1916 года возникла переписка о членѣ Херсонской группы Украинцевъ живописцѣ Нурійцеко, который въ селѣ Копани Херсонскаго уѣзда говорилъ крестьянину Яловому, что для украинцевъ нужна автономія, которой теперь можно достигнуть.

Одесса.

Въ Одессѣ начальникомъ жандармскаго управленія были добыты въ маѣ 1915 года два номера газеты „Вѣстникъ Союза Освобожденія Украйны“ за октябрь 1914 года и двѣ отпечатанныхъ на украинскомъ языкѣ брошюры: „Парвуса. На оборону демократіи проти царизму“ и „Дорошенко. Півтораста літ української політичної думки“. Въ іюнѣ 1915 года наблюденіемъ были получены свѣдѣнія, что функціонирующей въ Австріи соціально-демократической организаціей „Союзъ Освобожденія Украйны“ были отпечатаны на разныхъ языкахъ прокламаціи, содержащія въ себѣ обращенный къ русскимъ солдатамъ призывъ сдаваться въ плѣнъ австрійцамъ и приносить съ собою оружіе и патроны, за которые будутъ выдавать нижнимъ чинамъ деньги... Означенныя воззванія вкладывались въ закупоренныя бутылки, которыя бросались въ рѣку Пруть, теченіе которой несло эти бутылки въ сторону Россіи.

Въ 1915 году съ Сентября началъ издаваться въ Одессѣ ежемѣсячный легальный журналъ на малороссійскомъ языкѣ подъ названіемъ „Основа“. Судя по первому номеру, въ журналѣ этомъ сотрудничаютъ В. Винниченко и О. Грушевский (не профессоръ М. Грушевскій). Кромѣ того въ Одессѣ имѣется „Украинская книгарня“ (библіотека). Въ заключеніе еще надлежитъ отмѣтить, что въ 1915 году розыскными органами гор. Одессы были получены свѣдѣнія, что дѣло организаціи транспортировки нелегальной украинской литературы изъ-за границы въ Россію было поручено одному изъ бывшихъ студентовъ Кіевскаго Университета, который и долженъ былъ въ этихъ видахъ конспиративно проникнуть изъ-за границы въ Россію. Въ дальнѣйшемъ эти свѣдѣнія развиты не удалось.

Петроградъ.

Въ связи съ общимъ подъемомъ общественной политической жизни страны событіями происходящими вокругъ войны и тѣми грядущими

перспективами, въ чаяніи которыхъ пребываютъ нынѣ общественные слои, національности и выразители оппозиціонныхъ и революціонныхъ теченій государства, направляющихъ свою работу къ достиженію своихъ конечныхъ цѣлей, въ 1915 году начали наиболѣе рельефно проявлять свою жизнедѣятельность и проживающіе въ Петроградѣ украинцы. Къ началу 1916 года явилась полная возможность сгруппировать свѣдѣнія по украинскому движенію въ Петроградѣ въ слѣдующемъ видѣ. Перспективы „лучшей, свободной будущности“ Украйны, при создающейся нынѣ конъюнктурѣ положенія все продолжающейся войны и возможности вновь завоеванія Галиціи, всколыхнувъ коренную Украйну Россіи, нашли живой откликъ и въ столицѣ среди населяющихъ ее украинцевъ.

Стремленіе ознакомить распыленный здѣсь украинскій элементъ съ исторіей Украйны и движеніемъ 30-милліоннаго украинскаго народа, привить ему тенденціозно національно-сепаратическія начала, вызвавъ живое участіе къ судьбамъ „Украйны“, выражавшееся ранѣе въ сравнительно безсистемной работѣ украинскихъ представителей столицы по созданію для этой цѣли общенія между собою, въ постановкѣ „гуртковъ“ въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ и популяризації среди молодежи и народа украинской литературы, — нынѣ вступаетъ на путь болѣе широкихъ и ярко выраженныхъ начинаній въ области сплоченія, организаціи здѣсь для всѣхъ украинцевъ и для опредѣленной уже цѣли веденія планомѣрной національно-революціонной пропаганды. Въ соотвѣтствіи съ поставленными задачами въ движеніи украинцевъ въ Петроградѣ намѣчается два теченія, — чисто націоналистическое и революціонное.

Центромъ нелегальной жизни украинцевъ въ столицѣ является ихъ клубъ (Николаевская улица, домъ № 29), въ коемъ концентрируются различные по убѣжденіямъ элементы этой національности, но связанные между собою общностью интересовъ ея, инженеры, адвокаты, студенчество, курсистки и рабочіе. Здѣсь разновременно, съ разрѣшенія администраціи устраиваются вечеринки, концерты, читаются рефераты и лекціи. Тутъ же и организовалось общество „Украинознавства“, учредивъ своими силами курсы „Украиновѣдѣніе“, давъ имъ въ своей средѣ приличное цѣлямъ „самоопредѣленія“ наименованіе „Наша Школа“. Курсы эти имѣютъ отдѣлы, которые и выполняютъ слѣдующую намѣченную программу: 1) исторія Украйны, 2) литература, 3) украинскій языкъ (исторія и теорія), 4) экономія Украйны, 5) общественное движеніе Украйны, 6) положеніе Украйны, какъ отдѣльной провинціи. Независимо отъ сего въ Петроградѣ функціонируютъ также слѣдующія общества: 1) „Просвіта“, поставившее себѣ цѣлью способствовать объединенію всѣхъ сознательныхъ украинцевъ и широкому распространенію среди украинскаго народа знанія, просвѣщенія и ознакомленія съ исторіей и литературой. „Просвіта“, заботясь о духовныхъ нуждахъ народа, открываетъ свои книжные склады, читальни и издаетъ народныя брошюры. 2) „Благотворительное общество изданія общепользныхъ и дешевыхъ книгъ“ — имѣетъ задачею придти на помощь религіозно-нравственному развитію и экономическому благосостоянію мало-

русского народа. Съ этой цѣлью оно издаетъ дешевыя и доступныя по языку и изложенію книги, какъ религіозно-нравственнаго содержанія, такъ и по всѣмъ отраслямъ сельско-хозяйственнаго и вообще промышленнаго знанія, а равно и литературно-художественнаго содержанія. 3) „Общество для изданія дешевыхъ и полезныхъ книгъ для народа“, именующее себя „Джерело“ („Родникъ“). Нарождаясь на демократическихъ началахъ, оно ставитъ задачей изданіе литературы по соціальному и рабочему вопросамъ, переводы таковой съ другихъ языковъ на украинскій и распространіе среди украинскаго народа, въ цѣляхъ демократизаціи его и привитія идей соціализма.

Среди украинцевъ, проживающихъ въ Петроградѣ, въ сравнительно ограниченномъ количествѣ имѣютъ распространіе издающіеся на украинскомъ языкѣ печатные органы: „Органъ націоналистовъ“ — „Рилля“ („Борозда“), „Агрономъ“, журналъ „Кооперація“, до закрытія въ Кіевѣ газета „Рада“ (органъ непартійныхъ народныхъ демократовъ), „Українська Руська Видавнича Спілка“ (Украинско-русскій Издательскій Союзъ) и газета „Гасло“ („Огонь“, „Свѣтъ“).

Націоналізація школь“ и „Земельный вопросъ“ являются кардинальными лозунгами украинскаго общественнаго движенія. Послѣдній нынѣ на мѣстахъ въ Украинѣ объединяетъ широкіе круги украинскаго народа и интеллигенціи, близкой къ нему, и въ связи съ необходимостью разрѣшенія этой проблемы въ желательномъ направленіи намѣчался въ одномъ изъ южныхъ городовъ Россіи „Съѣздъ украинскихъ дѣятелей земства и коопераціи“, къ которому велась подготовка. Провести его полагали нелегальнымъ путемъ и на немъ выработать программу дальнѣйшей дѣятельности для осуществленія завѣтныхъ стремленій—„полученія земли и освобожденія Украины“.

Нелегальная работа украинцевъ въ Петроградѣ до послѣдняго времени опредѣлялась въ такомъ видѣ.

Убѣжденные сторонники различныхъ украинскихъ теченій (украинскіе народники, драгомановцы, старо-украинцы, мазепинцы, національ-демократы и украинскіе соціаль-демократы) представлены были въ Петроградѣ главнымъ образомъ въ лицѣ учащейся молодежи высшихъ учебныхъ заведеній, „духъ свой воспріявшей на родинѣ на Украинѣ“. Общеніе послѣднихъ въ отдѣльныхъ учебныхъ заведеніяхъ дало почву къ учрежденію въ нихъ украинскихъ мѣстныхъ подпольныхъ организацій „гуртковъ“ (кружковъ). Изъ представителей послѣднихъ организовался центральный органъ украинской студенческой молодежи „Головная Рада“ и „Інформаціонное Бюро“, вѣдающее изданіемъ украинскаго студенческаго печатнаго органа „Украинскій студентъ“.

„Головная Рада“, координируя дѣятельность студенческихъ украинскихъ кружковъ, имѣла нѣсколько совѣщаній, вынесла 3—4 резолюціи, выпустила нѣсколько гектографированныхъ воззваній, намѣчала созывъ украинской конференціи (но попытка къ осуществленію таковой не удалась).

Наличіє въ составѣ отмѣченныхъ выше подпольныхъ организацій представителей разныхъ партійныхъ украинскихъ теченій, вызывая подчасъ въ таковыхъ несогласіє въ проведеніи въ жизнь тѣхъ или другихъ начинаній, въ послѣднее время создало атмосферу необходимаго пріисканія новыхъ путей къ спорной работѣ. Первыми заявили себя въ этомъ направленіи студенты-украинцы соціалъ-демократы, намѣтивъ созданіє новой организаціи „Украинскаго объединеннаго комитета соціалъ-демократическихъ фракцій высшихъ учебныхъ заведеній“. Конкретныхъ данныхъ, отмѣчающихъ осуществленіє этихъ намѣреній, получено не было, однако указанія послѣдняго времени зарегистрировали несомнѣнность существованія въ Петроградѣ партійнаго центра украинскихъ соціалъ-демократовъ, надо полагать, создавагоса по инициативѣ студенчества. Послѣдній вяжется съ рабочими нѣкоторыхъ заводовъ и съ нижними чинами гарнизона, преслѣдуя цѣлью постановку среди нихъ партійныхъ кружковъ. Пропаганда украинцевъ среди солдатъ и рабочихъ главнымъ образомъ ведется путемъ распространенія украинской тенденціонной литературы. Послѣдняя расходуется въ большемъ количествѣ изъ книжнаго склада, такъ называемый „Украинский Базаръ“ (Петроградская сторона, Большой проспектъ, д. № 1), который вмѣстѣ съ тѣмъ служитъ „явочнымъ“ мѣстомъ для партійныхъ украинцевъ.

Итоги обслѣдованія дѣятельности этихъ подпольныхъ организацій, результаты разработки всѣхъ свѣдѣній и данныя наружнаго наблюденія за 1915 годъ опредѣляютъ нынѣ слѣдующій составъ этихъ партійныхъ украинскихъ центровъ и лицъ по связямъ причастныхъ къ работѣ таковыхъ:

„Головная Рада“—Левъ Евгеньевъ Чекаленко (универсанта), Александръ Александровъ Ковалевскій (политехникъ), Георгій Григорьевъ Дубяго (горнякъ), Макаръ Александровъ Кушниръ-Якименко (универсанта), Михаилъ Леонидовъ Лысый (технологъ), Филиппъ Каллиниковъ Филипчукъ (путеецъ), Константинъ Алексѣевъ Станиславскій (психоневрологъ), и неустановленная бестужевка, извѣстная подъ кличкой „Лилия“.

„Информационное Бюро“—Евгеній Васильевъ Нероновичъ (студентъ электротехникъ), членъ редакціонной комиссіи „Украинскій студентъ“, Александръ Александровъ Ковалевскій (политехникъ), Ксенія Семеновна Федоркина (кличка „Оксана“, психоневрологичка), Андрей Ивановъ Михно (сельскохозяйственникъ), Михаилъ Николаевъ Куликъ (универсанта).

Кромѣ отмѣченныхъ выше лицъ членами „гуртковъ“ являются психоневрологи—Николай Алексѣевъ Станиславскій, Митрофанъ Васильевъ Удадовъ, Никодимъ Кириловъ Фамулевичъ (вѣдалъ транспортировкой изъ за границы литературы и оружія), Антонъ Ефимовъ Артеменко, Евгеній Гомонъ, Аркадій Петровъ Животковъ, Георгій Геденовъ Малевичъ, технологи—Владиміръ Сергѣевъ Сирковъ, Иванъ Петровъ Бѣлоусовъ, Телифоръ Владиславовъ Пржіяновскій, Игнатій Осиповъ Казакевичъ; путейцы—Николай Фро-

ловъ Чечель и Евстафій Евстафьевъ Ярошенко; универсанты—Корнилій Яковлевъ Адарковъ, Федоръ Игнатьевъ Рунчевъ, Евгений Семеновъ Артюховъ, Владиміръ Григорьевъ Ярошенко; горняки—Георгій Ивановъ Политуха; курсистки—сестры Антонина, Елизавета и Ольга Григорьевы Абрамовы, Анна Григорьева Родичъ. Кромѣ учащихся, по связямъ съ членами „Головной Рады“ проходятъ по наблюденію: Петръ Петровъ Гоосенъ, поселянинъ Таврической губерніи (соквартирантъ Кушнiria). Сергѣй Николаевъ Черновъ, окончившій курсъ Петроградскаго Университета, Константинъ Витальевъ Шероцкій, оставленный при Петроградскомъ Университетѣ для приготовленія къ профессорской дѣятельности, Павелъ Александровъ Балицкій, преподаватель Срѣтенскаго приходскаго училища, содержатель украинскаго магазина въ д. № 1, по Большому Проспекту Петроградской стороны, сожительница его Прасковья Тимофѣева Боборыкина—крестьянка Витебской губерніи, Невельскаго уѣзда, Сокольницкой волости, Алексѣй Федоровъ Мельникъ, крестьянинъ Подольской губерніи, Браславскаго уѣзда, Монастырской волости и Вѣра Яковлева Введенская, жена кандидата правъ, прапорщика запаса.

Провести рѣзкую черту въ партійной дѣятельности, въ Петроградѣ между украинскими соціалъ-демократами и членами нарождающагося общества „Джерело“, поддерживающими тѣсное общеніе въ работѣ между собою, преслѣдующими почти однѣ и тѣже цѣли и придерживающимися по отношенію къ войнѣ одной „пораженческой“ тактики, нынѣ не представляется возможности. Составъ этихъ организацій опредѣляется слѣдующими выясненными членами: студенты Петроградскаго Университета Сергѣй Павловъ Викулъ, Макаръ Александровъ Кушниръ-Якименко (члены украинскаго соціалъ-демократическаго центра (курсистка-медичка Юлія Григорьева Машкевичъ-Шевченко (членъ украинскаго соціалъ-демократическаго центра, ведетъ работу въ войскахъ), крестьянинъ Кіевской губерніи, Звенигородскаго уѣзда, Колочанской волости, села Казацкаго Иванъ Фотіевъ Крекотень (членъ украинскаго соціалъ-демократическаго центра и общества „Джерело“), прикащикъ книжнаго магазина „Украинскій Базаръ“, связанный въ работѣ съ членами военной организаціи, преподаватель Срѣтенской приходской школы Павелъ Александровъ Балицкій (содержатель „Украинскаго Базара“, членъ украинскаго общества „Джерело“), крестьянка Витебской губерніи, Невельскаго уѣзда, Сокольницкой волости Прасковья Тимофѣева Боборыкина (членъ общества „Джерело“), казакъ Полтавской губерніи и уѣзда, Супруновской волости, Харитонъ Фоминъ Кратъ (предоставлялъ квартиру для собраній украинцевъ—нижнихъ чиновъ).

По связямъ по наблюденію съ отмѣченными выше лицами проходятъ: Статскій Совѣтникъ, ревизоръ, Александръ Игнатьевъ Лотоцкій, помощникъ присяжнаго повѣреннаго Михаилъ Агафоновъ Карчинскій (предсѣдатель Украинскаго клуба), студенты Петроградскаго Университета Владиміръ Самуиловъ Шней, Александръ Александровъ Со-

ловьевъ, слушательницы Медицинскаго Института Аграфена Иванова Алехина, Вѣра Александрова Васильева, Клавдія Васильева Савкова. Членами украинской военной организаціи являются: заурядъ-военный чиновникъ Главнаго Военно-Техническаго управленія Иванъ Константиновъ Герасимовъ (членъ украинскаго соціалъ-демократическаго центра), писарь управленія Петроградскаго разгрузочнаго баталіона Михаилъ Авдѣенко (членъ украинскаго соціалъ-демократическаго центра), писарь Главнаго Инженернаго Управленія Александръ Гречаныченко, писарь Главнаго Военно-Техническаго Управленія Теофиль Гайдеръ, писарь канцеляріи смотрителя Инженернаго замка Порфирій Онасенко; по связямъ съ Авдѣенко—крестьянка Витебской губерніи, Люцинскаго уѣзда, Ляндсбергской волости, Инна Иванова Сваринская, крестьянка Тверской губерніи, Старицкаго уѣзда, Дарской волости, Екатерина Алексѣева Бойцова и отмѣченная выше медичка Машкевичъ Шевченко.

Въ концѣ 1915 года Обществомъ „Джерело“ и Петроградской организаціей Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи были распространены прокламація и резолюція. Въ прокламаціи „Джерело“ содержится обращенный къ разрозненнымъ украинскимъ силамъ призывъ къ объединенной работѣ въ цѣляхъ культурнаго просвѣщенія народа родной Украйны. Изъ резолюціи же Петроградской организаціи Украинской Соціалъ-демократической рабочей партіи, обращенной къ соціалъ-демократической фракціи Государственной Думы, надлежитъ отмѣтить нижеслѣдующее ея мѣсто. „Указываемъ на слѣдующіе позорные поступки Россійскаго правительства: какъ только вступило Россійское войско въ Галицію, сейчасъ же всѣ украинскія школы были закрыты; всѣ культурно-просвѣтительныя организаціи также были разрушены; во многихъ мѣстахъ библіотеки были сожжены; болѣе или менѣе развитой элементъ среди крестьянъ и рабочихъ массами высылаея въ Сибирь; даже экономическія организаціи (кооперативы, страховыя товарищества) и тѣ разрушены. Профессоръ Грушевскій арестованъ безъ всякихъ причинъ и высланъ административно“. Въ Іюнь 1916 года поступила въ Департаментъ Полиціи изданная къ 1 того же Іюня сводка свѣдѣній объ организаціи шпіонажа въ Австро-Венгріи противъ Россіи по даннымъ Контръ-Развѣдывательнаго Отдѣленія Штаба Главнокомандующаго арміями Юго-западнаго фронта.

Въ этой „сводкѣ“ имѣются нижеприводимыя свѣдѣнія, касающіяся „политической пропаганды“ идей украинства среди русскихъ военнопленныхъ.

„Германцы выписали изъ Буковины около 80-ти школьныхъ учителей „украинцевъ“ съ цѣлью вести пропаганду среди русскихъ пленныхъ, уроженцевъ Малороссіи. Среди этихъ учителей особенно надо отмѣтить бывшаго вождя „Украинской Соціалъ-Демократической Партіи“ въ Буковинѣ Безпалко, знакомящаго пленныхъ съ ученіемъ соціализма и пользующагося среди нихъ большою популярностью. Для удобства веденія пропаганды всѣ пленные-малороссы размѣщены въ отдѣльныхъ баракахъ,

въ которыхъ имъ и читаются лекціи на малороссійскомъ нарѣчіи. Плѣннымъ постоянно внушается, что они не русскіе подданные, а государства „Украинскаго“, которое благодаря нѣмцамъ, должно теперь быть выдѣлено изъ состава Россіи“. „Стремленіе распропагандировать нашихъ нижнихъ чиновъ вызвано исключительно желаніемъ внѣдрить въ нихъ революціонный духъ, дабы вызвать безпорядки въ Россіи, если не теперь, то хотя бы послѣ войны. По мнѣнію нѣмцевъ, результатомъ революціи въ Россіи будетъ выполнение мечты австрійскихъ украинцевъ о созданіи самостоятельной „Украины“. „Для распространенія главнымъ образомъ среди нашихъ нижнихъ чиновъ, находящихся въ плѣну, Комитетомъ изданъ отдѣльной брошюрой подъ заглавіемъ „Що теперь діється въ Россіі“, переводъ статьи Краснова, якобы Петроградскаго корреспондента мюнхенскаго соціалъ-демократическаго журнала „Die Glocke“. Основная мысль этой брошюры та, что войны желаетъ только русская буржуазія въ своихъ интересахъ, между тѣмъ какъ демократическіе классы — съ одной стороны, правые круги съ другой — жаждутъ мира. Въ брошюрѣ, въ явно преувеличенной формѣ, говорится о царящей въ Россіи дороговизнѣ, неурядицахъ на желѣзныхъ дорогахъ, недостаткахъ въ снабженіи войскъ, безпорядкахъ въ войскахъ и т. д.“.

„Австрійцы не ограничиваются украинской пропагандой только среди плѣнныхъ, но ведутъ таковую и среди населенія занятыхъ ими мѣстностей Волынской губерніи. Съ этой цѣлью ими, между прочимъ, открыты школы съ преподаваніемъ на „украинскомъ языкѣ во Владиміро-Волынскомъ, Луцкѣ и нѣкоторыхъ селеніяхъ Владиміро-Волынскаго уѣзда“. „Какъ дополнение къ пропагандѣ украинскихъ идей среди плѣнныхъ, можно отмѣтить пріемъ главнокомандующимъ эрцъ-герцогомъ Фридрихомъ депутаціи „украинцевъ“ въ составѣ предсѣдателя „Національного Совѣта украинцевъ“ депутата Левицкого и вице-предсѣдателя депутата Василько. Депутаты выразили главнокомандующему свою благодарность за режимъ, установленный въ русской „Украинѣ“, занятой австро-венгерскими войсками и заявили, что русскіе украинцы ищутъ свое спасеніе только въ Австріи, и видятъ свое будущее тѣсно связаннымъ съ двуединой монархіей и ея династіей“. Эрцъ-герцогъ благодарилъ депутатовъ и выразилъ свое восхищеніе мужествомъ и преданностью „украинцевъ“, создавшихъ для защиты своихъ интересовъ и интересовъ Австро-Венгріи громадныя легіоны“. Въ связи съ этимъ надлежитъ еще отмѣтить, что, какъ видно изъ поступившаго въ Департаментъ Полиціи протокола опроса младшаго унтеръ-офицера 277-го пѣхотнаго Переяславскаго полка Бориса Торговца, находившагося нѣкоторое время въ Австріи въ лагеряхъ русскихъ военноплѣнныхъ, члены Союза освобожденія Украины Жукъ (казначей союза), Дорошенко, Гавриленко и Левъ Ганкевичъ посѣщали эти лагеря и вели пропаганду. Гавриленко въ 1915 г. производилъ перепись всѣхъ украинцевъ южныхъ губерній Россіи въ лагерѣ Шаморія и Фрайштадтѣ. Гаврилко и Дорошенко говорили плѣннымъ, что Украина должна отдѣлиться отъ Россіи при содѣйствіи Германіи и Австріи и образовать отдѣльное

государство подь названіємъ „Украйна“ во главѣ съ какимъ либо Германскимъ принцемъ. Торговецъ слышалъ, какъ прїѣзжавшія въ названные лагери лица говорили, что въ Петроградѣ и Києвъ есть люди, сообщающіе въ Австрію украинцямъ военныя свѣдѣнія. Наконецъ, непосредственно изъ-за границы въ текущемъ году поступили еще въ Департаментъ Полиціи сообщенія о томъ, что члены Союза освобожденія Украйны Левицкій и Донцовъ открыли во всѣхъ городахъ Восточной Галиціи „Національные Украинскіе Комитеты“, одной изъ цѣлей которыхъ является разслѣдованіе отношенія жителей разныхъ русинскихъ поселеній и отдѣльных лицъ къ Русской власти за время занятія Россіей Галиціи, при чемъ по указаніямъ этихъ комитетовъ производится жестокая расправа. Въ заключеніе изложеннаго въ этой запискѣ матеріала надлежитъ привести еще свѣдѣнія, собранныя Департаментомъ Полиціи за время съ Августа 1915 года по май 1916 года относительно украинскаго движенія въ Канадѣ.

Украинское движеніе въ Канадѣ существовало давно, но никогда оно не появлялось такъ ярко, какъ въ настоящее время и если ранѣе можно было относиться къ этому движенію съ нѣкоторою снисходительностью и считать его не серьезнымъ, то теперь совершенно ясно, что ведется оно планомерно и имѣетъ за собою основательную подпору. Съ давнихъ поръ въ Канаду стали эмигрировать галичане и буковинцы, селились на свободныхъ даровыхъ земляхъ Канады, и къ настоящему времени многіе изъ нихъ представляютъ собою весьма богатыхъ сельскихъ хозяевъ, другіе занялись промыслами и торговлей и пріобрѣли крупные капиталы. Общее число населенія Канады считается въ 7 милліоновъ человекъ, изъ которыхъ, по послѣдней статистикѣ, приблизительно 500 тысячъ выходцевъ изъ Галиціи и Буковины. Разсѣлились они преимущественно въ трехъ западныхъ провинціяхъ Канады—Монитобѣ, Саскачеванѣ и Альбертѣ, гдѣ на сотни миль разбросаны хуторы (фермы) выходцевъ галичанъ и буковинцевъ. Правительство Канады радо поселенцу и давало имъ разныя льготы и поощренія. Вслѣдъ за земледѣльцемъ изъ Галиціи направились въ Канаду и такъ называемые украинскіе интеллигенты и стали проповѣдывать „вызволеніе Украйны изъ московской неволи“. Прежде всего они начали издавать газеты, которыхъ къ настоящему времени насчитывается 8. Газеты эти изо-дня въ день проповѣдывали одну лишь ненависть къ Россіи, русскому народу и Правительству. До начала настоящей войны правительство Канады относилось къ „украинцямъ“ весьма покровительственно. Оно допустило ихъ къ занятію правительственныхъ должностей, а также разрѣшало преподавать украинскій языкъ въ школахъ дистриктовъ (округовъ), гдѣ проживаютъ галичане и буковинцы. На должности учителей „рідної мови“ Австрія постаралась прислать въ Канаду подходящихъ людей, которые занялись не столько обученіемъ дѣтей знаніямъ, сколько внѣдреніемъ въ нихъ ненависти къ Россіи и Русскому Правительству, якобы поработившихъ ихъ народъ, культуру и т. д. и мыслей о необходимости возстановленія украинскаго

царства. Подобное воспитаніе не замедлило сказаться и поэтому все настоящее мѣстное Канадское молодое поколѣніе галичанъ и буковинцевъ представляетъ собою ярыхъ ненавистниковъ Россіи. Усердную помощь какъ въ прошломъ, такъ и въ настоящее время, оказывало и оказываетъ этой пропагандѣ и всему этому движенію уніатское духовенство, насажденное въ Канадѣ извѣстнымъ митрополитомъ Шептицкимъ. До настоящей войны украинцы устраивали частыя публичныя собранія англичанъ, гдѣ проповѣдывали „свою исторію“ и необходимость „вызваленія 35-ти милліоновъ украинскаго народа“, томящагося въ „московской неволѣ“. Этимъ путемъ они пріобрѣли себѣ сторонниковъ среди англичанъ канадійцевъ. Появилась спеціальная по этому вопросу литература на англійскомъ языкѣ. Такимъ образомъ, пропаганда шла совершенно открыто. Почти въ каждомъ городѣ появились украинскіе общества, товарищества и т. п. Собирали деньги и отправляли въ „старый край“ на „народні цѣль“. Когда же вспыхнула война, то руководители движенія проявили усиленную дѣятельность: стали формироваться дружины и вестись усиленная печатная агитація, а уніатскій епископъ въ Канадѣ Будка издалъ свой манифестъ, въ которомъ призывалъ народъ къ борьбѣ за „освобожденіе Украины“. Однако, выступленіе Англіи въ эту войну заставило украинцевъ нѣсколько охладить свой пылъ. Выходъ изъ Канады ихъ дружинамъ былъ воспрещенъ; были приняты нѣкоторыя правительственныя мѣры, вслѣдствіе чего дѣятельность руководителей этого движенія въ дальнѣйшемъ приняла подпольный характеръ и выражается въ настоящее время, главнымъ образомъ, въ производствѣ денежныхъ сборовъ на фондъ „вызваленія Украины“. Помимо Канады „Украинское движеніе“ охватило также Соединенные Штаты, Аргентину и Бразилію. Въ общемъ тамъ насчитывается выходцевъ изъ Галиціи и Буковины, до двухъ милліоновъ, которые вслѣдъ за занятіемъ русскими Галиціи, потерявъ надежду на отобраніе ея нѣмцами, рѣшили было перенести свой центръ въ Канаду, такъ какъ въ Канадѣ имѣются даровыя земли и туда же должны были пріѣхать ихъ видные дѣятели. Изъ числа видныхъ дѣятелей по „украинскому движенію“ въ Канадѣ наиболѣе обращаютъ на себя вниманіе:

1) Крамеръ, Романъ, издатель газеты „Новини“, родомъ изъ Львова, гдѣ окончилъ университетъ; спеціально присланъ въ Канаду австрійскимъ правительствомъ. По его словамъ, онъ былъ въ Малороссіи въ революціонное время 1905—1906 г. г., гдѣ совмѣстно съ другими работалъ по подготовкѣ украинскаго возстанія; про него говорятъ, что вся гетманская рада в сравненіи съ нимъ ничто.

2 и 3) Украинскій епископъ Будка, ставленникъ Шептицкаго и ближайшій его помощникъ уніатскій попъ Гура.

4) Кратъ, Павло, онъ же Тарненко, извѣстный также подъ кличкой „О. Проколупій“, выходецъ изъ Россіи, молодой человекъ около 30 лѣтъ, видный дѣятель; находится въ постоянныхъ разъѣздахъ, такъ какъ считается хорошимъ ораторомъ.

5) Рудикъ, Павелъ, родомъ изъ Галиціи; мѣстный богачъ, домовладѣлецъ и содержатель банка. Имѣетъ такъ называемую „Украинскую

бурсу“, гдѣ содержитъ на свои средства молодыхъ людей, которые воспитываются въ духѣ „Украинскомъ“. Денегъ на „украинское“ движеніе Рудикъ не жалѣеть.

6) Костикъ, Илья, выходець изъ Галиціи, также богатый чело-вѣкъ и денегъ на „украинское“ движеніе не жалѣеть.

Глава „мазепинцевъ“ въ Канадѣ — Романъ КРАМЕРЪ говоритъ, что конечно перевѣсь на сторонѣ Россіи и ея союзниковъ; рано или поздно они сломятъ могущество Германіи. Весьма возможно что Галиція и Буковина будутъ присоединены къ Россіи, но это скорѣе улучшить положеніе украинцевъ. Намъ „мазепинцамъ“, говоритъ Крамеръ, прежде всего необходимо, чтобы вся Украина была бы вмѣстѣ, не разрозненной. „Мы довершимъ работу начатую въ 1905 году“.

Предположено, что въ случаѣ оккупациі Галиціи и Буковины Россіей всѣ галицкіе и Буковинскіе дѣятели по части созданія „самостійной Украины“ переѣдутъ въ Америку и оттуда будутъ добывать „самостійность“. Въ этихъ цѣляхъ намѣчены слѣдующіе способы:

1) Усилить въ городахъ Нью-Йоркѣ, Чикаго (гдѣ и въ настоящее время украинское движеніе, никѣмъ не сдерживаемое), въ Торонто, Монреалѣ, Виннипегѣ, Эдмонтонѣ и другихъ крупныхъ центрахъ „мазепинскія“ организаціи съ отдѣлами и подотдѣлами въ мѣстахъ густо заселенныхъ выходцами изъ Галиціи и Буковины.

2) Создать нѣсколько періодическихъ изданій печати на англійскомъ языкѣ, съ цѣлью постоянного ознакомленія широкихъ массъ англійскаго народа съ украинскимъ вопросомъ и показать что малороссы подвергаются въ Россіи гоненіямъ и притѣсненіямъ; такимъ образомъ настроить общественное мнѣніе въ пользу „самостійной Украины“.

3) Подготовлять и руководить возстаніемъ всѣхъ украинцевъ въ Россіи, которое якобы неминуемо должно рано или поздно произойти.

4) Укрѣпить отдѣлъ украинской организаціи въ Лондонѣ, цѣль которой вліять на англійскій народъ и правительство въ пользу „мазепинцевъ“ (подобная организація существовала въ Лондонѣ до начала войны и имѣла сторонниковъ даже среди членовъ парламента).

5) Пересылать, въ случаѣ надобности, подпольную украинскую литературу въ Россію.

6) Оказывать поддержку лицамъ, которыя будутъ отправляться въ Россію съ агитаціонной цѣлью.

7) Укрывать лицъ, которыя будутъ подвергаться преслѣдованіямъ со стороны Русскаго правительства за „мазепинскія“ идеи.

Что же касается Германіи и Австріи, то по словамъ того же Романа Крамера, „мазепинцы“ должны раскрыть глаза англичанамъ и американцамъ на украинскій вопросъ и каковъ бы ни былъ исходъ войны, Германія и Австрія существовать будутъ и безусловно будутъ помогать „мазепинцамъ“. Кромѣ изданія газетъ и брошюръ предполагается производить возможно чаще съѣзды украинскихъ дѣятелей въ Америку; устраивать публичныя совѣщанія („парады“) и шествія, по образцу быв-

шаго въ 1915 году въ Нью-Йоркѣ. Во всей этой дѣятельности приметъ участіе извѣстный митрополитъ Шептицкій, который послѣ войны, со всѣми уніатскими священниками, переѣдетъ на жительство въ Америку. Равнымъ образомъ, будутъ организовываться кадры „сѣчевыхъ стрѣлковъ“, по образцу польскихъ соколовъ. Наконецъ, въ Іюнѣ 1916 года въ Департаментѣ полиціи получена изданная въ Америкѣ въ Филадельфій отпечатанная на украинскомъ языкѣ брошюра подѣ названіемъ „За что льется кровь миллионовъ“. Содержаніе статей этой брошюры направлено исключительно противъ Россіи и Русскаго правительства. Въ брошюрѣ изложены съ тенденціозной (мазепинской) точки зрѣнія причины возникновенія настоящей войны и краткій обзоръ военныхъ дѣйствій за 1914—1915 г. г.

Заключеніе.

Итакъ, на основаніи всего вышеизложеннаго не трудно заключить, что въ настоящей запискѣ собраны и систематизированы имѣющіеся въ Департаментѣ Полиціи существенныя данныя, характеризующія исторію, идеологію и практическую работу украинства, какъ общественно-политическаго сепаратистско-революціоннаго теченія, причемъ дѣятельность заграничной группы русскихъ украинцевъ отдѣлена отъ практической работы живущихъ въ Россіи украинцевъ. Такой методъ изслѣдованія всего матеріала, бывшаго въ разработкѣ при составленіи этой записки былъ избранъ на томъ основаніи, что всякое общественное теченіе (въ томъ числѣ, и революціонное) лучше распознается, разоблачается и учитывается въ своей истинной сущности при разсмотрѣніи его съ трехъ вышеуказанныхъ точекъ зрѣнія.

Выводы, которые, естественно, вытекаютъ изъ всего вышеписаннаго таковы.

Украинское движеніе въ Россіи всѣхъ оттѣнковъ и направленій есть теченіе противогосударственное, и если за культурно-просвѣтительнымъ направленіемъ украинства можно признавать извѣстную безопасность для государственнаго порядка, то эту безопасность при широкомъ государственномъ взглядѣ на этотъ вопросъ надлежитъ считать дѣломъ времени, такъ какъ въ исключительно культурномъ теченіи украинства посѣяны зерна обособленности населенія Малороссіи, именуемаго украинскимъ народомъ — той обособленности, на почвѣ которой могутъ легко произростать весьма заманчивыя для украинцевъ политическія тенденціи, угрожающія государственному порядку.

Сущность украинскаго движенія сводится къ отторженію Малороссіи отъ Россійской Имперіи и образованію изъ нея самостоятельной политической единицы.

Политическій идеалъ и способы его достиженія у союза освобожденія Украины, характеризуютъ эту организацію, какъ организацію Мазепинскаго типа. Ученіе же, проповѣдуемое профессоромъ Грушевскимъ объ украинскомъ движеніи (короче говоря, „Грушевіанство“),

по существу своему есть ни что иное, какъ мазепинство, научно обработанное въ примѣненіи къ радикально-соціалистическому идеалу (Федерація народовъ Россіи) — то самое Мазепинство, которое Союзомъ освобожденія Украины, точнѣе заграничной частью русскихъ представителей этого Союза практически доведено до измѣническаго соучастія ихъ въ жестокой войнѣ Австріи и Германіи противъ Россіи. Съ точки зрѣнія этого радикально-соціалистическаго идеала вышеупомянутые защитники Грушевскаго, можетъ быть, до извѣстной степени и правы, когда утверждаютъ, что названный профессоръ „отмежевался отъ австрофильства“, но правы они постольку, поскольку это касается не вопроса объ отверженіи Малороссіи отъ Россійской Имперіи, а лишь вопроса о дальнѣйшемъ государственномъ устройствѣ Малороссіи послѣ ея отторженія.

Во всякомъ случаѣ, съ очевидной несомнѣнностью и полной определенностью можно сказать, что ученіе Грушевскаго слишкомъ далеко отъ той истины, которая изображена въ основныхъ законахъ Россійской Имперіи въ словахъ: „Государство Россійское едино и нераздѣльно... ИМПЕРАТОРУ Всероссійскому принадлежитъ Верховная Самодержавная Власть. Повиноваться власти его не только за страхъ, но и за совѣсть Самъ Богъ повелѣваетъ“.

Въ заключеніе въ нѣсколькихъ словахъ можно намѣтити и принципы законной борьбы съ Украинствомъ, какъ противогосударственнымъ теченіемъ въ области предупрежденія и пресѣченія развитія опасныхъ его проявленій. Не касаясь совершенно вопроса о своевременности возбужденія уголовного преслѣдованія за явно конкретныя преступныя дѣянія, надлежитъ имѣть въ виду, прежде всего, усиленіе надзора за тѣмъ, чтобы издаваемая за границей нелегальная украинская литература совершенно не проникала въ Россію или своевременно подвергалась конфискаціи. Засимъ, какъ видно изъ этой записки, нѣкоторыя произведенія профессора Грушевскаго не были подвергнуты аресту, несмотря на преступность ихъ содержанія. Заключая въ себѣ ученіе о сепаратизмѣ, весьма увлекательно изложенное названнымъ профессоромъ, пользующимся большимъ авторитетомъ среди малороссовъ, эти сочиненія, естественно, будутъ питать, воспитывать и доводить до извѣстнаго конца среди Украинцевъ то революціонное настроеніе, съ которымъ государству необходимо своевременно считаться, какъ съ опасной пропагандой. Правда, эти сочиненія, были изданы до воспослѣдованія ВЫСОЧАЙШАГО Манифеста 21 февраля 1913 года, согласно 5 ст. XVIII Отдѣла коего нельзя возбудить уголовного преслѣдованія противъ Грушевскаго по обвиненію его по 128 и 129 ст. Угол. Улож. Однако, 1213 ¹⁶ ст. Уст. Угол. Суд. не лишаетъ законной возможности и теперь послѣ Манифеста достигнуть постановленія судебного приговора объ уничтоженіи преступныхъ произведеній печати, независимо отъ отсутствія основаній къ возбужденію уголовного преслѣдованія. При этомъ уничтоженіе преступнаго произведенія печати, въ силу 36 и 38 ст.

Уч. Ул. представляеть безусловную законную необходимость, независимо отъ ВСЕМИЛОСТИВЪЙШАГО прощенія факта преступленія и отъ давности. По симъ соображеніямъ, казалось бы, подлежащимъ органамъ, ведущимъ наблюденіе по дѣламъ печати, необходимо и въполнѣ цѣлесо-отвѣтственно было бы беззамедлительно войти въ обсужденіе вопроса о пересмотрѣ произведеній какъ Грушевскаго, такъ и другихъ украинскихъ писателей сепаратистовъ для своевременнаго наложенія ареста на преступныя произведенія ихъ и уничтоженія сихъ послѣднихъ путемъ судебныхъ приговоровъ. Наконецъ, въ виду угрозъ представителей Украинства и послѣ войны продолжить свою противогосударственную дѣятельность, всѣмъ мѣстнымъ властямъ надлежитъ усилить насколько возможно наблюденіе за развитіемъ украинскаго движенія и всѣми законными мѣрами своевременно предупреждать, пресѣкать и преслѣдовать всякое преступное его проявленіе.

23 Іюня 1916 года.

З М І С Т.

Переднє слово	III—VII
В. І. Щербина: Документи до історії Києва 1494—1835 рр.	1—49
Акад. Ник. П. Василенко: Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII—XVIII'вв.	50 · 164
К. О. Лазаревська: Книга глухівського цеху калачницького	165—216
М. І. Корнилович: Бібіковські обов'язкові інвентарі й селянство в Володимирському повіті на Волині	217—270
О. Ю. Гермайзе: Матеріали до історії українського руху за світової війни	271—354

В И Д А Н Н Я

ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У К И Ї В І.

І. Записки Історично-Філологічного Відділу:

- кн. I (1919)—1 крб. 50 к.; кн. II—III (1920—1922)—2 крб.; кн. IV (1923) — 2 крб., кн. V (1924—1925)—2 крб. 50; кн. VI (1925)—2 крб.; кн. VII—VIII (1926)—7 крб.; кн. IX (1926)—4 крб.; кн. X (друк.); кн. XI (друк.); кн. XII (готується до друку).
- II. «Україна» (1924) кн. 1-4—5 крб.; (1925) кн. 1-6—6 крб.; (1926) кн. 1-4 по 1 крб. 25 коп. (продається тільки в Держвидавві).

III. Збірник Історично-Філологічного Відділу:

- № 1 — акад. Дм. Багалій, Нарис української історіографії. Вип. I: джерелознавство (1923)—1 крб.; вип. II: козацькі літописи (1925)—1 крб.
- № 2 — проф. Теодт. Сушицький, Західньо-руські літописи, як пам'ятки літератури I (1921)—1 крб.
- № 2а—проф. О. П. Сушицький, Західньо-руські літописи, як пам'ятки літератури, I (1921)—1 крб.
- № 3 — акад. Аг. Кримський, Історія Персії та її письменства. I. Як Персія, завойована арабами, відродилася політично (1923)—1 крб.
- № 4 — Давній Київ: а) Хв. Ерст, Контракти й контрактовий будинок у Києві (1924), 2-ге вид.—50 коп.; б) Збірка—Київ та його околиця (1926)—6 крб. 25 коп.
- № 5 — В. Науменко, Нові матеріали для історії початків української літератури XIX в., I—III (1924)—50 коп.
- № 6 — акад. Аг. Кримський, Перський театр, звідки він узявся та як розвивався з 5 малюнками (1925)—1 крб.
- № 7 — проф. Вол. Резанов, Драма українська. Т. I. Старовинний театр український. Розвідка і тексти. Вип. 1. Сценічні вистави в Галичині (1926)—2 крб. 75 коп. Вип. 2. Як устатковувалося сцену (з мал.) (друк.). Вип. 3. Шкільні дієства великоднього циклу (1926)—4 крб. Вип. 4. Шкільні дієства різдвяного циклу (друкується).
- [№ 8] — Ол. Курило, Уваги до сучасної української літературної мови, 1923 і 1925 (продається тільки в Книгоспілці).
- № 9 — акад. Аг. Кримський, Хафиз та його пісні, в його рідній Персії XIV в. та в Європі. (1924)—1 крб. 25 коп.
- № 10 — акад. Аг. Кримський, Історія Туреччини (1924) — 1 крб. 50 коп.; Вступ (1926)—75 коп.
- № 11 — Ів. Каманін та Ол. Вітвіцька, Водяні знаки українських паперів до 1650 р. (1923)—2 крб. 50 коп.
- № 12 — акад. О. Шахматов та акад. Аг. Кримський, Нариси з історії української мови та хрестоматія старописьменської українщини (1924) — 1 крб.
- № 13 — Програми для збирання етнографічних матеріалів: I. Ол. Курило, Початки мови (1923)—25 коп. II. Клем. Квітка, Професійні народні співці та музиканти (1924)—60 коп. III. проф. Є. Тимченко, Діалектологічні вказівки (1925)—15 коп. IV. Програми до збирання пісенного матеріалу (1925)—5 к. Див. № 29.
- № 14 — В. Ганцов, Діалектологічна класифікація українських говорів (з картою) (1923, відб. з IV-ої книги „Записок“) — (випродано).
- № 15 — Найголовніші правила українського правопису (1926, 150-та тисяча)—10 к.
- № 16 — акад. П. Тутківський, Матеріали для бібліографії українського мапознавства (1924) — 50 коп.
- № 17 — проф. Хв. Тітов, Матеріали для історії книжної справи на Україні (із 221 знімком) (1924) — ц. 10 крб.
- № 18 — проф. Є. Тимченко, Локатив в українській мові (1925)—60 коп.
- № 19 — акад. А. Кримський та М. Левченко, Знадоби для життєпису Ст. Руданського (з 4-ма малюнками та вступною промовою акад. С. Єфремова)—1926—3 крб. 25 коп.

- № 20 — проф. Хв. Тітов, Стара вища освіта в київській Україні кінця XVI — поч. XIX в. (із 180 малюнками) (1924).
- № 21 — О. Курило, Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробричів (1924) — 60 коп.
- № 22 — проф. М. Марковський, Як утворивсь роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (1925) — 1 крб. 25 к.
- № 23 — Л. Шульгіна, Пасічництво. Праці Кабінету Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка. Вип. 1. (1925) — 40 к.
- [№ 24] — Рос.-Україн. Словник. Т. I-й, під головним редагуванням акад. А. Кримського (1924) — 2 крб. 50 к.
- [№ 25] — ак. Д. Багалій, Український мандрований філософ Г. Сковорода (1926) — 4 крб.
- [№ 26] — Науковий збірник Істор. Секції за р. 1924 — 3 крб. 40 к.; за р. 1925 — 3 крб. 50 к.
- [№ 27] — а) К. Грушевська, З примітивної культури (1924) — 2 крб. 50 к.; — б) Первісне громадянство та його пережитки на Україні (1926).
- [№ 28] — Шевченко та його доба. 1-й Збірник Комісії для видавання пам'яток нов. письмен. (1925) — 1 крб. 75 к.
- № 29 — Див. № 13. I, Програми до збирання оповідань, казок, переказів і пісень (1925) — 5 коп.
- № 30 — акад. С. Єфремов, Поет і плантатор (1925) — 20 к.
- № 31 — проф. В. Данилевич, Археологічна минувшина Київщини (з 5 таблицями малюнків та 9 мапами). 1925 — 1 крб. 25 коп.
- № 32 — проф. Є. Тимченко, Номінатив і датив в українській мові (1925) — 75 к.
- № 33 — акад. В. Перетц, Слово о Полку Ігоревім (1926) — 4 крб. 25 коп.
- № 34 — Етнографічний Вісник, кн. 1 (1925) — 90 коп.; кн. 2 (1926); кн. 3 (1926) (друк.).
- № 35 — Коротке звідомлення за археологічні досліді 1925 р., з малюнками здобутих речей (трипільської культури) (1926) — 2 крб. 25 коп.
- [№ 36] — акад. М. Грушевський, Історія української літератури, т. IV (1926) — 6 крб.
- № 37 — Декабристи на Україні, Збірник Комісії для дослідів громадських течій на Україні за ред. акад. С. Єфремова та В. Міяковського (1926) — 3 крб.
- № 38 — Проф. ... Кордт, Чужоземні подорожні по Східній Європі до 1700 р. (1926) — 2 крб. 25 коп.
- № 39 — Вад. Модзалевський, Гути на Україні (1926) — 2 крб. 25 коп.
- № 40 — Збірник Трипільська культура (друк.)
- № 41 — Рос.-україн. словник правничої мови, під головним редагуванням акад. А. Кримського (1926) — 4 крб.
- № 42 — Літопис Величка, т. I (друк.)
- № 43 — Збірник Археологічної Комісії — 3 крб. 75 к.
- № 44 — М. Марковський, Євгеда (друкується).
- № 45 — Проф. Є. Тимченко, Вокатив і інструменталь в українській мові (друк.).

.....

Державні установи та товариства, котрі вдаються безпосередньо до Академії Наук (Київ, вул. Короленка [кол. Володимирська] 54, тел. 14-26), мають на академічних виданнях 35% знижки. Інший склад видань — «Книгоспілка», Київ, вул. Короленка № 46. (Видання під №№ 8, 24—28, 36 набувати можна тільки в книгарнях Д. В. У. та Книгоспілки).

.....

Ціна 3 крб. 75 коп.

Prix 3 rouble. 75 cop.